כתבי קודש

נדפסים מחדש

ומהודרים בתוספות רבותי׃

מנא מנא תקל ופרסין. (דניאל ה׳ כ״ה:)

ווין

געדרוקט בייא אנטאן שמיר ק׳ ק׳ פריפילעגירטען בוכדרוקער.

ספר
דניאל עזרא נחמיה

עם

תרגום אשכנזי ובאור

מאת

שמואל דעטמאלד

ונעשה

בהדפסה זאת

הוספות רבות בבאור ותקונים הרבה בתרגום

מאת

מחברם

ועוד נוסף לזה

פירוש רש"י

DANIEL EZRA NECHEMJA.

WIEN,

gedruckt bey ANTON SCHMID, k. k. priv. und N. Ö. Landschafts-
deutsch und orientalischem Buchdrucker 1817.

מ ב ו א

לספר

ד נ י א ל

חברו

יהודה ליב בן זאב ז״ל׃

א) מציאות דניאל ומקומו׃

השלם דניאל, אשר הספר נקרא על שמו, הוא אחד מן הגולים הראשנים בימי יהויקים, אשר כפי עדות ספרו, (דניאל א׳ א) היה בשנת שלש ליהויקים׃ ולפי שהחשבון הזה סותר לחשבון הקודם בירמי׳ (כה, א) דשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשנית לנ״נ, אמרו בסדר עולם פכ״ה, וז״ל׳ בשנת שלש וגו׳ אפשר לומר כן, והלא הוא מלך בשנת ד׳ ליהויקים? ומה ת״ל בשנת שלש ליהויקים? אלא שנת שלש למרדו׃ כי (שם פכ״ד) שנה ראשונה (למלכות נ״נ) כבש נינוה, שנייה עלה וכבש את יהויקים, ויהי לו עבד שלש שנים׃ ומרד בו ג׳ שנים, ובשנת ג׳ למרדו (שהוא שנת ח׳ לנ״נ) כבש אותו, והגלה הרבה מזרע המלוכה ומרבי העם ודניאל בתוכם׃ אבל הראב״ע כתב כפי פשט הכתוב, בשנת שלש ליהויקים

יהויקים · הנזכר בראש הספר כמשמעו · ואין זה סותר לחשבון הנזכר בירמיהו, כי שנת שלש בין ג' וד' והיא השנה הראשונה לנ"נ · הגלה יהויקים בבלה ודניאל עמו, ועמד שם שנה, ונכנע מפניו ושב לארצו, ועבדו ג' שנים ומרד בו ג' שנים, וכבשו שנית, ויהי' לפי"ז דניאל גולה בשנת אחת לנ"נ · ואמר עוד, כי דניאל בן ט"ו שנה כאשר נבחר להיות מן הילדים העומדים בהיכל המלך · והם ילדים כמו והוא נער, על בן שבע עשרה שנים · וכל מה שסופר ממנו, לא נודע שם אבותיו ויחס שבטו ועיר מולדתו זולתי שהוא ושלשת חבריו, חנניה מישאל ועזריה, נשאו מכל בני גילם, באשר עשר ידות להם בכל חכמה ומדע ומכלם התגושש דניאל, וכאשר עמד לפני המלך נשא חן בעיניו, והסב שמו בלטשאצר, כמנהג מלכי קדם (בראשי' מא, מה, אסתר ב, ז' ד"ה ב לו ד) · ובשנת שלש הוקם על מלאכת עבודת המלך · ובשנה הרביעית, היה ראש המשנים למלך · והצליח בימי ג' המלכים האלה, נ"נ אויל מרדך, ובלשאצר וגם אחרי נפסקה מלכות בבל ועמדו מלכי פרס על בבל, הוקם על כל מלכות בבל (דניאל ו, ד) ועוד בשנת שלש לכרש מלך פרס (שם י, א) נזכר החזון אשר נראה אליו, ויהיה אז לפי חשבון ה"ע (אשר גלה בשמונה לנ"נ) בן ע"ה שנים, ולדעת מפרשי הפשט בן פ"ה שנים, אחרי שהנחה שהיה בן ט"ו שנים בזמן גלותו, כי מלכות בבל נמשכה א' לנ"נ עד שנת א' לכרש ע' שנים כמבואר במה שיבוא · ועד כמה האריך ימים? ואיך מת ואנה נקבר, לא ידענו עליה דבר, כי לפי סברה הישרה, לא עלה עם הגולה ברשיון כרש, ע"י זרבבל מפני זקנותו, כי לא היה מאחרים הסופר מהעלות בין שנות העולים שם האיש המפאר בכל אנשי דורו ביראה ובחכמה, כאשר מזכיר יחזקאל שמו לשם ולתהלה, למשל ולמופת בחכמה וביראה, והיו שלשה האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב (יחזק' יד, יד) הנה חכם אתה מדניאל (שם כח, ג) ·

ב) עניני הספר והדברים הנכללים בו ·

דע כי אין שווי ויחס וערך ודמיון בין הספר הזה, לספרי הנביאים שקדמו לו ישעי' ירמי' ויחזקאל לא בלשון ומליצה, ולא בענין · כי הלשון בגולה חצי מדבר יהודית וחצי מדבר כשדית, ומן המליצה לא תמצא זולתי התפלה על אריכות הגלות · ובענין, לא תמצא בו, תוכחות, אזהרות, ויעודים, פרענות או נחמות, כבאלה שזכרתי · ונוכל לחלק את הספר לפי חלוק עניניו לשני חלקים נבדלים · החלק הא' מראשו ועד פרשה ז' ענין לבד, והחלק הב' מפרשה ז' עד סופו ענין לבד, החלק הא' רובו ארמית כולל ספורים מתיחסים על מלכי בבל, בבחינת מה שהם מצטרפים על דניאל ושלשת חביריו · והספורים האלה מקולעי' במסות גדולות ואותות ומופתים אשר נעשו לארבעת בני אלהים האלה בקנאתם לאלהים, אשר לא נראו ולא נבראו לכל מלכי יהודה וישראל מידי שבתם על אדמתם · והספורים הבאים בו' פרשיות הראשונות, אינם כשאר הספורים, המתיחסים זה על זה בזמן ובסדר,

ובהמשך

ובהמשך קדימה ואיחור, אבל כל פרשה ספור בפני עצמו, שאין לה התלות והמשך למה שקדם, ולא הקדמה והתחלה למה שאחרי כן. והחלק הב׳ מפרשה ז׳ עד סופו יקר ונשגב בעניינו, כי הוא כולל חזיונות, ומראות נבואות, רומזות על סתרי תעלומות ממקרי לאמים, והאותיות אשר תבאנה למרחוק, ואף כי החזיונות האלה מלבשות בציורים ובכנויים אשר יקשה לפתור חידת משלין, בפרטי הציורים והכנויים, עקר עניני החזיונות האלה, רומזות על ממשלת ארבע מלכיות, אשר עמדו זה אחר זה, בבל, פרס, יון, ורומי. ולאם מלאם יאמץ, כשזה קם זה נופל. ואשר מרבה לספר ומרחיב יותר בפרטי עניניו, הוא קורות מלכי יון, כאשר אלו מלכות אלכסנדר הגדול אחרי מותו, והשתערות המלכים האלה ומלחמותם, ולחץ היהודים הפזורים בארצות האלה ע״י השערורי׳ הזאת, וראשי הבוגדים אנטיוכס עפיפנוס, ותקומת העם ע״י לבישת רוח ה׳ את מתתיהו חשמנאי ובניו: ע״כ לא ימלט הקורא בספר הזה להבין דבריו, מבלתי העזר בקריאת דברי הימים לבני חשמנאי, הנקרא מכבי, ודברי הימים האלה נעלמו מעיני עדת ישראל עד היום הזה, מאז נדחקו ונכלאו מבוא במספר ספרי הקדש, כאשר ספרים ממדרגה הזאת, והמפרשים אשר ידעו מחסורם, בקשו מפלט להם בספר יוספון. אשר כל דבריו לקוחים מספרי החשמונים הנזכרים, (ואם יחזק ה׳ חילי ויוסיף לי אמץ, אואיל לאור חבורי ימות עולם. מבריאת ע״ו עד חרבן בית שני, שם יבואו כל ספורי הענינים האלה בהרחבת ענינים, ושמה יפיקו לך אור לבאור דברי הספר הזה). ומלבד זה, יבוא בו תפלה זכה שהתפלל הקדוש על איחור תשובת הגולה ובנין הבית אשר הגיע קצו לפי חשבונו אשר הבין מיעוד הנביא ירמי׳. והמלאך מודיעו אמתת הקץ:

ולפי שהחזיונות האלה צופות למרחוק, ומגידים תעלומות סתרי הקורות הבאות אחרי שנים רבות, והמה כתובים בתכלית ההעלמה והסתר ורמזים וכנויים, ע״כ מקריהם כמקרה כל משל וחידה, הרבה פותרים קופצים עליהם לפתור אותם על ענינים מעניינים שונים: וכל מעשה ממעשי עולם היקרים אשר היה בזמן מן הזמנים, יבקשו לו יתד או פנה בדניאל, לתלות הענין בו אשר ירמז עליו. וכן יבקשו בו קץ וגאולה האחרונה, וכל אשר יעבור תחת שבט הזמן עד סוף הדורות, וכאשר העיד הוא בעצמו: יכשלו רבים להעמיק החזון יתבררו ויתלבנו וגו׳ והמשכילים יבינו (שם יב, י).

וגם מבלעדי אלה, נבדל החלק הראשון בספר מן החלק האחרון הבדל גדול. וזה כי נחפשה דרכי הספורים הבאים בו׳ פרשיות הראשונות ונחקרה אותם בהשקפה עיונית, יעלו שאלות וספקות עליהם בלבבנו. ונלאינו למצא פתח כל תשובה ליישב אותם להשקיט רוחנו. משא״כ בז׳ פרשיות האחרונות:

דניאל

א) **פתח** הספר בל' עברית ומשנה לשונו לל' ארמית (מן פרשה ב, ד, עד פ' ח), ואח"כ חוזר ללשונו העברית? היאמר אומר כי הספורים המתיחסים למלכי בבל יספר בל' ארמית, הלא חבר הספר ליהודים, היה לו לכתוב אל היהודים ככתבם וכלשונם·

ב) **מה** זה היה לנבוכדנאצר מלך גדול וחכם גבור כונה, אשר לבבו כה נהפך פתאם, לבקש מאת חכמיו, להגיד לו החלום אשר שכח, כי אשר הסכן הסכינו מעולם, לפתור לו חלומותיו אשר יגיד להם, ולא ידעו את אשר בלבבו? ומלבד השאלה אשר לא מחכמה שאל, כטפש, הוא בא עליהם בעקיפין, לבלתי נתון להם זמן, אך באם לא יגידו לו עד בוא השמש יתר אותם לגזרים וביתיהם ישרף עליהם באש, הנה ייחס לו ג' תכונות אלה מלך אכזר עריץ וטפש, אשר כל הספורים הבאים עליו זולת זה בלתי מסכימים עליהם·

ג) **הספור** בפרשה ג' מן צלם הזהב אשר עשה גבהו ששים אמה ורחבו שש אמות, אין זה ערך לפי חכמת השעור והמדות, ורבים יתמהו על זהב הרב אשר יעלה לצלם יותר מאלף ושלש מאות פעמים אלף אלפים דנרי זהב 1300,000,000.

ד) **במלשינות** השלשינו שרי המלך לא נזכרו, כי אם חנניה מישאל ועזריה, שלא רצו לסגד לצלמא ודניאל היכן היה? הלא הוא מן היושבים ראשונה במלכות, ועיני שרי המלך נשואות יותר אליו את אשר יעשה, והאיש אשר לא התגאל בפת בג המלך אף כי יסגד לצלמא· והחכם הראב"ע הרגיש בזה, ואמר כי פחדו להזכירו אחרי אשר ידעו, כי המלך הקריב לפניו ניחוחין כאשר יעשה לאלהיו· הן לו יהי כדבריו, הלא ישאל על דניאל אשר שמע על שלשת חבריו, שהם בסכנה גדולה, והמה עולים להשרף, והוא כמחריש, ולא עמד על נפשם להציל אותם, בגדלו ותקפו אשר לו בעיני המלך· ומה שהוא מן התמה ג"כ על נ"נ, הלא הוא אשר אמר בפרשה הקודם, מן קשט די אלהכון הוא אלה אלהין, ואיך נהפך לבבו עתה לבקש נפשות האנשים הקדושים עובדי אלהי אלהים, על אשר לא סגדו לפסל? אבל זה נראה כי היה בלבבו המחשבה גם טרם נטרד מן האנשים·

ה) **בפרשה** הד' יספר: כאשר ראה נ"נ שנית חלום מבהיל ומבעית מאד, והיה חרד מאד לדעת פתרונו, והיה מצוה להביא לפניו ראשונה כל חכימי בבל, ויספר להם חלומו ואין פותר אותו, ובאחרונה בא דניאל ופתר לו· הלא כפלאת היא בעינינו, האיש אשר ידעו מלפנים לשם ולתהלה וליתרון מעלות ידיעתו על כל חכמיו ע"י פתרון החלום הראשון· ואשר שמו רב סגנין על כל חכימי בבל, אותו עזב והם פנין לשאר חכמיו, עד לאחרונה

לאחרונה, שלא מלא מענה בפיהם · הלא שאל ישאל אותו בראשונה? ואם נפשנו לומר כי גזרת המלך בחמה, מני שים טעם להנעל קדמי לכל חכימי בבל · ודניאל מובן בכלל דברו להיותו הראש, אם כן בוודאי הגיעה מצות המלך לראשונה אל הראש הממונה, והיה לו לבוא בראש הקרואים כמנהג ונימוס, ואיך באו החכמים האלה לבדם ודניאל רב חרטמיא בל עמהם? —— והזרות אשר באו בספור החלום, איך אילן אסור בכבלי ברזל, ואוכל עשב הארץ, ולב אנש סר ממנו · אך בחלום אין זה זרות כי החלומות שוא ידברו, וירכיבו מושגים כמנעי הרכבה במליצות, אך אשר יספר כי כ"כ נטרד ז' שנים נעלמים ואין עורר במשך השנים האלה על כסא ושבט, אשר פנוי זמן רב כזה, ואיך השיבו אח"כ על כסא ממלכה, איש אשר היה כעיר פרא, גם המה לנפלאות הספור יחשבו ·

ו) **בפרשה** ה' יסופר: בלשאצר שלח יד בכלי בית אלהים לשתות בהם, והנה יד שלוחה מן השמים, כתבה באצבע אלהים שלא מלות לקבל נברשתא, עליהם פחדו ורעדו המלך והשרים, ובא דניאל ופתר אותה על מפלת בבל, והלבישו אותו ארגמן והכריזו עליו לשלט בשליש מלכות · והכל היה בלילה אחד ובלילה ההוא כבש כורש את העיר (כמסופר במבוא לס' ישעי') ונהרג בלשאצר ודריוש קבל המלכות · ועתה נא כל החרדה הזאת, ולמה כל הנפלאות האלה ללא דבר? אם להזהיר שלא כבר נגזרה הגזרה שימות · אם לענה שלא נהרג בו בלילה · ומה יתכן להודיע דבר שתים ושלש שעות לפני בואו? ואם להודיע בו יד ה', אם זה יהיה פרי הפלא הזה, הלא עיקר חסר מן הספר? ומתי הכריזו הכרוז, ומתי ישלט דניאל, אשר כל אלה כקיקיון דיונה אשר בן לילה היה שליט ובן לילה אבד בלשאצר ·

ז) **הספור** אשר בפרשה ו': פתו שרי המלך את דריוש, ויפת לתת דת אשר בכל מאה ועשרים מדינות המלך, כל שלשים יום לא יתפלל איש לאלהים ולא יבקש דבר ממי שיהיה בלתי אם מאת המלך לבדו, וכ"ז להשפיל בו דניאל מקנאתם בו על גדולתו · מלבד שהוא קשה, כי יצא דבר מלכות כזה מפי מלך כשר וחכם אשר מפרסם בשם הזקן הזה, הדת בעצמו כמעט כמנע הקיום, ואיכה כל איש אשר יהיה לו דבר עקלה הארץ ועד קנסו, אשר יכל לשאל מאת רעהו ומשכנו הקרוב אל ביתו, הוא יבוא לפני המלך ולשאל מאתו? ואיך ישמע המלך כלם, ואיכה יוכל למלאת משאלות כלם · —— ואיך לא ירא המלך מחטוא לאלהים ומענהו במנעו רבבות עם עבודות לו ומהתפלל אליו שלשים יום, ואיך המלך הזה, אשר בטח באמונה באל עליון באמרו לדניאל · אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך · והוא ימנע מהתפלל אליו, הלא זה סתירה בעצמו ·

דניאל

והנה כל הנסים והנפלאות והאותות והמופתים הבאים בו תכופים זה אחר זה, אשר אין ספר מספרי הנביאים זולתו מרבה בהם, ואם הוא גדול יתר הרבה מאד מזה, לא המה נפלאות הם בעינינו, כי היד ה' תקצר! אך הסבות אשר הסבו אותם שמה דלו מלב אנוש כעו מהשיגם. ואל נא תשים אשם נפשי, באשר הבאתי שאלות על בלי מנוח היתרה די הספוקים, כי טבע העיון הביאני לזה, לפתוח פתח למעיין אולי ימצא תשובות עליהם, כמאמר אריסט"ו בספרו שמים ועולם, עלינו להודות לראשונים המתחילים בחקירות, אף שלא עמדו על האמת הנה עמדו על הערת הספקות. ולולא הם המתחילים בחקירה לא היינו אנחנו משלימים אותה ע"כ:

אפס כל זרות וקושיות חדלו עם התחלת פרשה ז' והלאה, כי כל עניניו, אם הם כוללים תעלומות סתרי הטעמים, אשר אין לאל יד כל אדם להבינם, מפני יוקר הדברים הנשגבים אשר לא נתנו לגלות לכל איש, מפני עומק המושג, אבל דברים מתנגדים אל הערת השכל הישר אין בהם, כי ענין אחר לדבר חדל הידיעה מפני קוצר המשיג ועומק המושג, ובין דבר נגלה כדעה מתנגד להערת השכל הישר:

ועתה אחרי הבחינות האלה, הדין גוזר ומחייב אותנו לחקור איכה היה הדבר הזה, אשר דברי ספר אחד קצתו קשה וזר, וקצתו ישר ומקובל: אך להשקיט דעתנו בזה צריכים אנחנו לדרוש ולחקור, מי כותב הספר ומי חבר ענייניו: אם כלם מידי סופר אחד יצאו ואם אין. וכדרכנו מאז כן דרכנו גם עתה לשאול ראשונה את פי התלמוד, אמרו (בב"ב י"ד) אנשי כנה"ג כתבו יחזקאל ת"ע דניאל ע"כ. הנה שמו מסדר הספר הזה זמן רב מאוחר אחרי מות דניאל. ואיך נבין זאת כאשר יאמר שלכי כתב ספר זולתו אשר קדם לו זמן רב, אין זאת כי אם מצא כתבים ולקוטים כתבם המחבר עצמו או עניינים מתיחסים עליו, וחבר אותם יחדו וסדר אותם לספר אחד, וכאשר זכינו לדין כי דניאל בעצמו לא סדר ספרו כאשר הוא בידינו, אם נשוב נחקור אם כל הפרשיות הם בלשונו וכתב ידו, ונמצא, כי מה שהוא לשונו וכתב ידו הוא מפרשה ז' ואילך, אבל מה שהוא מפרשה א' עד ז' איננו לשונו ולא כתב ידו, אבל נראה המסדר אותה אל ספרו בעבור שהם עניינים מתיחסים עליו, ממקרים אשר קרו לו ומהמעשים אשר עשה. והמופת הגדול שנאמת זה, כי מראש הספר עד פרשה ז' הכל בל' נסתר, אבל מפרשה ז' והלאה בא הכל בל' מ"ב אנה דניאל (ואם יעלה בלבך לטעון על פרשה ז' על לשונו כי נמצא בה לישנא משתמע לתרי אפי, וגם על אשר כתובה ארמית, הלא מפרשה ח' ואילך המופת מוכח ובדוק בלי תכא') ואחרי דברי כל אלה, יחשוב החושב מה שיחשוב בז' פרשיות הראשונות אשר מראיהן עמק עמק מאוד, לו יהי' מקבל בחינת המבחין אשר בעיניו עמד הנגע, לא יפגע בכבוד דניאל איש חמודות, ולא יקצר בו דבר, ובעל הספר נקי. כי איש קדוש אשר רוח אלהים דבר בו ומלתו

על

על לשונו כל היוצא מפיו נקי. ושמץ דבר לא ימצא בו, והדברים הנטפלים ישפט השופט מה שישפוט — ואולי בעבור החלק הראשון הזה עלה גורל הספר לבוא במדרגת הכתובים, כי לפי מעלת החלק האחרון שבו היה ראוי במדרגת הנביאים, כי אין בכל הנביאים מגיד מראשית אחרית והאותיות אשר תבאנה למרחוק כמוהו׃

אני טרם אכלה לדבר, ראיתי להעיר עוד על ב׳ ענינים, אשר לא ימלט כל קורא אשר יעבור את הספר מהבון בהם, אם לא ידע דעות הקדמונים כפי אשר הסכימו עליהם ואשר בררו אותם, הא׳ לכוין חשבון השנים הנזכר בספר הזה, לפי מה אשר רמז עליו ירמי׳ הנביא ע״ה, באמרו לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד, ועל איזה אופן טעה דניאל אשר נדמה לו כי עבר הזמן, כי על כן היה בוכה ומתנפל, על איחור הגאולה. ומה הביאו לידי טעות בחשבון. הב׳, לדעת מספר אמות מלכי פרס? ואיכה מלכו זה אחר זה, כי שמות דריוש, כורש, אחשורש, באו לפעמים בכויים למלכים שונים. וזה מה שמבלבל הכוונה על-בלי דעת, כמה מלכים עמדו לפרס ואיך מלכו זא״ז ועל איזה מלך ועל איזה זמן הענין מכוון׃

אמנם המבוכה הא׳ איננה קשה הסתרה כ״כ, כי בזה יסכימו סדר עולם (אשר התלמוד נמשך אחריו) עם ספר הזכרונות דברי הימים למעשי עולם, כי מתחלת מלכות נבוכד נאצר הגדול עד שנת אחת לכרש שבעים שנה, אך נוטים במספר המלכים ושמותם אשר מלכו בקרב הע׳ שנה האלה. לפי דעת סדר עולם מלך נ״נ מ״ה שנה, אויל מרדך בנו כ״ג שנה בלשאצר ב׳ שנים הרי ע׳ שנה לבבל. ולדעת סופרי דברי הימים מלך נ״נ ב׳ שנים בחיי אביו ומ״ג שנה לבדו, אויל מרדך בנו ב׳ שנים, ואחריו נריגלאסר, ואחריו אבר אחד, והימים אשר מלכו המלכים האלה בכלל ז׳ שנים ואח״כ מלך נבונאדי הוא בלשאצר ט״ז שנים הרי ס״ח, ב׳ שנים לד כורש על בבל עד אשר לכד אותה הרי ע׳ שנה. ודניאל כאשר ראה כי באה פקודת בבל ע״י פרס חשב שהוא זמן קץ לתשובת הגולים ובנין הבית, כי הוא מנה תחלת שבעים של גלות, מאז גלה יהויקים בראשונה, שהיתה בשנת א׳ לנ״נ. אך לפי חשבון המכוון, היתה התחלת שבעים שנים מזמן חרבן הבית. שהיתה י״ח שנים אח״כ. הא כיצד, בשנת ג׳ ליהויקים היתה גלות הראשון של יהויקים, ומלך אח״כ עוד ח׳ שנים, צדקיהו מלך אחריו י״א שנים וחרב הבית. הרי משנה א׳ לנ״נ עד חרבן הבית בין י״ח וי״ט שנה, נמצא משבטלה מלכות בבל היו נ״ב שנים לחרבן הבית. כרש שלח הגולים חפשי והחלו בבנין הבית בשנת הא׳, ושבתו בשטנת צרי יהודה ובנימין, והיה הבנין בטל ג׳ שנים של כרש, י״ד של אחשורש, ובשנת שתים לדריוש בנו, (לדעת ס״ע) השלימו הבנין. תן שנה לזה ולזה, כי ג׳ שנים של כרש מקוטעות, הרי שלמו ע׳ שנים לחרבן הבית. ולזה באה הודעת המלאך מספר של שבעים שבועים שהם ת״ן שנה, מזמן

דניאל

חרבן בית הראשון עד חרבן בית שני, כי ע' שנה חרב הבית הראשון ות"ך שנה עמד הבית השני אשר חרב ע"י מלכי רומא:

אך המבוכה השנית היא יותר קשה ההתרה, כי יש הבדל גדול במספר מלכי פרס, בין סדר עולם והתל' שנמשך אחריו, ובין סופרי הזכרונות ממעשי עולם· לפי דעת הס"ע והתל' לא היו לפרס כי אם ד' מלכים, והם דריוש המדאי, כרש הפרסי, אחשורש, ודריוש בן אסתר, אותו הכה אלכסנדר מוקדן ובטל מלכות פרס, וסמכו זה על מה שאמר דניאל (יא, ב) הנה עוד שלשה מלכים עומדים לפרס, מלבד דריוש· ועל השנות השמות שעונים הרבה, כמו ארתחשסתא, ארתחשסתא, אמרו (בס"ע פ"ל, ובתל' ר"ה ג)· כי שניהם מן השמות תארים לשם עצם פרטי דריוש. אכן לפי סופרי העמים בדברי הימים למלכי מדי ופרס, עמדו י"ד מלכים לפרס, וכלם נקובים בשמותם בספריהם, וגם בחבורי ימות עולם למלכי יהודה וישראל (הכון בידי להוציאו לאו"ר בקרוב אם יגמר השם בעדי) תמצאם מפרשים ואיכה יתישבו על סדר הזמן הנזכר במקראות· ולפי שהדרוש הזה יותר הכרח הברור לספרי עזרא ונחמיה· ע"כ קצרתי בו הנה, והנני מורה מקום לקורא אל מבוא לספר עזרא· שם יגלה את אשר אותה נפשו לדעת בברור ענין הזה, לפי מה שיחייב אותו הענין שם·

יום ג' כב טבת תקסט·

עזרא

א) יחס עזרא ותכונתו.

עזרא אשר הספר הזה נקרא על שמו, הוא מראשי יחסי הכהונה, כאשר זכר הוא עצמו שלשלת היוחסין שלו (עזרא ז, א — ה) מדור אל דור למעלה עד פינחס בן אלעזר בן אהרן. ואשר יש מקום עיון בזה, כי כמו שנזכר כאן שלשלת היחס מאחור לפנים ר"ל מן שרי' אבי עזרא עד פינחס, ליחס תולדות עזרא: בן נזכר שלשלת היחס הזה בעצמו (ד"ה א ו, ד — טו) מהקודם אל המאוחר, ר"ל מפינחס עד שרי' ליחס תולדות יהוצדק בנו אבי יהושע הכהן הגדול, אשר יש לשפוט מזה בהשקפה הראשונה, כי עזרא ויהוצדק אחים בני איש אחד שריה. וזה מתנגד לסדר זמן מציאות עזרא, כי שריה מת בכבוש ירושלי' ע"י נ"נ (מ"ב כה, יח — כא). ויהוצדק בנו הלך בגולה (ד"ה ה, טו). ואיך יתכן לפי סדר השנים, כי עזרא אשר עלה מבבל בשנת שבע למלכות ארתחשסתא (עזרא ז, ח). שיהיה הוא בן שריה, כי לפחות שבכל החשבונות (אשר אזכיר להלן) מחרבן ירושלים עד שנת שבע לארתחשסתא יותר מע"ד שנים, אף כי לחשבונות אחרות אשר רוב הסופרים מסכימים עליהם, יהיה יותר ממאה שנה. ולמעוטי בכיהא עדיף משנאמר שחי איש ק"כ שנה או ר' שנים אם לא הזכירו הכתוב בפירוש. לזה הנכון לומר כי לא היה בן שריה ממש אבל בן בנו או בן בן בנו, וזה ממנהג הלשון ליחס איש יקר אחר אבי אב או אבי אבי האב ויותר, בהיותו איש מפאר, ומצליע ב' או ג' דורות בינתים, ודוגמתו מרדכי בן יאיר בן קיש, כמה דורות נבלעו ביניהם. וכן כתב הרד"ק בחגי (א' א) פסוק: אל זרבבל בן שאלתיאל, וז"ל: זרבבל לא היה בן שאלתיאל, אלא בן פדיה, ופדיה בן שאלתיאל כמ"ש בד"ה (א, ג, יח). אך בני בנים הרי הם כבנים, וזכר שאלתיאל אולי היה נכבד מפדיה, וכן הוא אומר זכריה בן עדוא והוא בן ברכי' בן עדוא ע"כ.

וזה

עזרא

אם גם משמיע לקיום הדעת כי עזרא לא היה בן שריה ממש. *) ועם זה מיושב ג"כ השנוי אחר אשר נמצא בין ב' מקומות היחס האלה, והוא כי בד"ה ו' דורות יותר, מבעזרא אשר קצר במספרם. או מפני השתוות השמות עזרי' אמריה, נפקדו הדורות בין אמריה הראשון ובין עזריה השני עיין עליו.

השם אשר האיש הזה נתאר בו, נבדל ומיוחד לו מכל זולתו, כי לא יכנוהו בשם הרגיל לכנות עזרא הכהן, אבל מוסיף לו תואר מיוחד סופר מהיר וככה יכנהו המלך באגרת תקף שלו ספר דתא, ויתאר הזה מעורר אותנו לתאר את האיש היקר הזה על מעשיו הגדולים אשר עשה לעמו, והתועליות הגדולות אשר הועיל להם. ואם לא היה לא נביא ולא בן נביא, הלא הוא המחזיק והמקיים דברי הנביאים הראשנים והאחרנים, ומידו היו הם לנו, ולולא האיש המופת הזה, מי יודע אם לעת כזאת היה זכרון לנו מהם ומספריהם, או אלו היה לנו ספרים. לא היו מחזקים משמירת הטעות והשנוי והזיוף, וכדומם מן המקרים אשר יקרו לכתבים ישנים, הנעתקים מיד ליד מדור ודור, כמנהג סופרי העתים רושמים הדברים כפי הרצון, ולא כפי האמת תמיד. ודרכם להשבח ולגנות כפי נטיות לבבם, אל האהבה או אל השנאה לדבר. מכל שגעי התמורות האלה נשמרו ספרי הקדש אשר בידנו היום, על ידי עזרא סופר דתא כי ידיו רב לו בתורת ה' התמימה ועם נביאיו הקדשים הנאמן. כי כתב וסדר הספרים האלה, וקבע לדבריהם כדרבנות, ומסר אותם בסדור טהור ונקי ביד אנשי כנסת הגדולה שנמשכו אחריו, והמה נמסרים מדור דור. ומלבד אלה, הפליא לעשות תקנות וסיגים וגדרים לשמירת הדת, קבע תפלות וסדר מנהגים אשר על פיהם אנו חיים עד היום הזה. ולע"ז גם נתאר (עזרא, ז, י) כי עזרא הכין לבבו לדרש את תורת יי ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט.

ב) מי זה ואיזה מלך ממלכי פרס הוא אשר בימיו עלה עזרא מבבל.

אמנם מכל המעשים הגדולים האלה אשר עשה איש המופת הזה, לא נמצא זכר לו, מיום עלות הגולה הראשון בימי כורש, עד שנת ז' לארתחשסתא, אשר עלה עם שארית בני גולה מבבל. ויש אשר סוברים כי הוא היה גם בתוך הבאים בראשונה מבבל ירושלים, אלא שלא נתפרסם שמו

ומעשיו

*) ועם זה נסתר מאליה השאלה אשר נמצא בהמיוחס לפירש"י ד"ה א טו, וז"ל ומה שלא היה עזרא בן שריה הסופר כהן גדול, ובן אחיו יהושע בן יהוצדק כיהן, זהו הטעם לפי כי יהושע עלה עם זרובבל כמה שנים קודם עזרא ע"כ. ולפי דעתי אין כאן קושי', והכותב הזה לא חש לקמחי' לשית אל לבו כי לא יתכן היות עזרא אח ליהוצדק עפ"י חשבון השנים — וכבר נודע לכל מעיין כי הפי' המיוחס לרש"י על ד"ה, איננו אמת, אבל איזה תלמיד תלה באילן גדול, ואין כאן המקום לבאר זה.

ומעשיו עד שנעלם השנים, ולכן אבאר מה היה ענין הראיות על כל אחד מב' הסברות, ומה היה להכריע ביניהם, כי לא יתכן לגזור משפט בזה, בלתי אם יתברר בראיות, מי הוא זה ארתחשסתא אשר עזרא עלה בימיו, וכמה יש מן השנים מן עליה הראשונה שבימי כרש עד ז' לארתחשסתא, כי אז נראה למי מב' הסברות חשבון השנים יותר מכוון׃

ואני טרם אחל לדבר בדרוש הזה, במחלוקות מספר מלכי פרס, צריך אני להקדים דבר נצרך הידיעה מאד, אשר זולתו פתיחת הספר הזה כמעט סתום ועמום לקורא הספרים על הסדר, לדעת דברי הימים, ואיכה התגלגל הדבר שיצא העם משעבוד, אשר היה לו תחת מלכי בבל, לגאולה ע"י מלכי פרס, ויקשה לו, מה ענין פרס לבבל׃ כי פתח הספר: ובשנת אחת לכורש מלך פרס, והספר אשר היה לפניו אם הוא דניאל׃ לא נזכר בו כי אם: ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא: ודריוש מדיא קביל מלכותא (שם ה, ו)׃ ואם הוא ד"ה אשר קדם לקרות לפני עזרא, גם שם לא נזכר כי אם: ויגל את השארית מן החרב אל בבל ויהיו לו ולבניו עבדים עד מלוך מלכות פרס׃ ואשר לא ידע דברי הימים למלכי מדי ופרס, ואיכה הוסבה ממלכת בבל אל פרס, לא ידע חבור והמשך בין הענינים, והיה ראוי להשלים חסרון הידיעה הזאת ע"י ספור המלחמה שהיתה בין בבל לפרס, ואיכה נלכדה העיר בבל בתחבולת כורש, אולם כבר קדמתי להרחיב הספור בענין זה במבוא לספר ישעיה סי' ג' תדרשנו משם ותמצא כל מבוקשך, ואיככי צריך להשיבו הנה, כי אם להוסיף מה שמיוחס לענין הס' הזה, כי כורש אשר לכד את בבל הוא היה בן בת דריוש מלך מדי׃ אשר עליו נאמר (דניאל ו, א) ודריוש מדיא קבל מלכותא כבר ס"ב שנים, ולא האריך אח"כ ימים יותר משנה, ונתנה כתר בבל על ראש כורש נכדו׃ והוא אשר אמר: ובשנת אחת לכורש׃ ועתה אשוב לדרוש ולתור אחרי דעות הקדמונים במספר מלכי פרס, מכורש ואילך ועד מלוך אלכסנדר הגדול, אשר כבש ממלכת פרס׃

הן זה מחלוקת ישנה בין הסופרים הקדמונים ובעלי אסופות במספר מלכי פרס ושנותם ושנות מלכותם׃ אחד מרבה מספרם עד י"ד ואחד ממעיט אותם עד ו' ועד ד'׃ וטרם אכנים ראשי בין הרי המחלוקת הזאת, אגיד, כי ד' שמות שונים נמצא במקרא מיוחסים למלכי פרס, דריוש, כרש, אחשורוש ארתחשסתא׃ וג' מהם כפולים במליצת אחשורוש, ודריוש וארתחשסתא, כי נמצא אחשורוש אבי דריוש (דניאל ט, א) ואחשורוש השני שאחר כורש (עזרא ד)׃ וכן דריוש המדי (דניאל ט, א) ודריוש בונה הבית (עזרא ד, כד)׃ וארתחשסתא לפני דריוש השני (שם ד, ז)׃ וארתחשסתא שאחר דריוש השני (עזרא ז' א)׃ ועתה דע כי ארתחשסתא איננו שם עצם פרטי, כשאר השמות אבל הוא שם תאר מרכב מב' מלות פרסיות׃ ארת מורה גדול, חשסתא, מורה כהן, והרכבה כהן גדול׃

ועתה

עזרא

ועתה נשית פנינו להקשה אל חכמי התלמ' כי לפי משפט הסבורה, הנה הם הממעטים במספר מלכי פרס לא יותר מארבעה, וכה שמותם ומלכותם וסדר זמנם, דריוש המדי שנה, אחריו כורש ג' שנים, אחריו אחשורש בעל אסתר י"ד שנים, ואחריו דריוש בנו הנקרא ג"כ בעזרא ובכינוי' ארתחשסתא. בשתים למלכו החלו בבנין הבית ונשלם בשנת שש. ובשנת שבע עלה עזרא מבבל. ובשנת עשרים עלה נחמיה ירושלם ועשה שם י"ב שנים מתקן המעוות, ושב אל המלך ולקץ ימים נשאל לשוב ירושלים. וזהו העולה מס"ע ומהתל' הנמשך אחריו. אך הזרות אשר יפלו לפי החשבון הזה.

א) אם דריוש וארתחשסתא גוף אחד, למה זה מחיר ביד הסופר כותב ס' עזרא, אשר עד פרשה ז' מזכיר אותו בשם דריוש לבד, ומשם ואילך בשם ארתחשסתא לבד? וגם לשון הכתוב (עזרא ז, א) ואחר הדברים האלה במלכות ארתחשסתא, איננו נופל כי אם בהיות הדבור מגוף אחר, (ואף כי לפי מה שנאמר להלן, כי עד פרשה ז' דברי סופר אחר שלפני עזרא, יפלו ב' קושיות האלה. כי אין סגנון אחד עולה לב' סופרים, אך לפי דעתם לא ימלא מקום לדעה הזאת). ועוד מלשון שנאמר (שם ו, יד) ומטעם כורש ודריוש וארתחשסתא מלך פרס, בוי"ו המחלקת. נשמע כי כל אחד מלך לבד. ועיין ראב"ע (דניאל יא, ב). ועוד מאמר הכתוב (עזרא ד, ו־ז) ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו וגו', ובימי ארתחשסתא כתב בשלם וגו'. מי זה הוא ארתחשסתא ואיזה הוא?

ב) מה שיש לו התלות ונמשך עם הדעת הזאת במנין המלכים, והוא זר וקשה כמותו, הוא אמרם בס"ע פ"ל, ובתל' (ע"ז פ"ק דף ט') ל"ד שנה פשטה מלכות פרס בפני הבית. וכוון המספר הזה לא יתכן כי אם משנת שתים לדריוש. עד ל"ב שנים המפורשים בנחמיה, והוסיפו לו ד' שנים מדעתם. ויהיו אלו ד' שנים שעשה מלחמה באלכסנדר אשר מת בם. וגם דבר זה מוסכם מהם, כי שמעון הצדיק יצא לקראת אלכסנדר בהלחמו עם דריוש, ויהי' לפי"ז שמעון הצדיק דור שני לעזרא ולנחמיה, וכן הוא מונה אותם הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים. וספר הקבלה להראב"ד, וכל הנמשכים אחריהם. הר"ש מקינון בס' הכריתות, והר"ב אברבנאל בהקדמת נחלת אבות, אך מה עשו איפוא במקרא מלא הנמצא בנחמיה (יב, י) וישוע (ה"א יהושע בן יהוצדק) הוליד את יויקים ויויקים הוליד את אלישיב, ואלישיב הוליד את יוידע, ויוידע הוליד את יונתן (נקרא למטה ג"כ יוחנן) ויונתן הוליד את ידוע. והוא ידוע אבי שמעון הצדיק. וכל אלה היו כהנים גדולים. וכן פירש"י שם כל אל' שבמקרא' זה היו כהנים גדולים. ואיכה נבליע ששה דורות מאבות לבנים בזמן מלמטה של ל"ד שנה, האם קמטו בלא עת! וכמו כן יקשה מששה דורות מנויות ליכני' מלך יהודה (ד"ה א, ג יז־כד) וכלם היו במשך מלכי פרס, כי ימי עזרא ונחמי' לא הגיעו לנגיחת קרן אלכסנדר. כמבואר כ"ז

בארך

עזרא

בארך בס' מאור עינים פל"ט ועיין במבוא לס' ד"ה · ומלבד כל אלה, אם הנה כי דריוש בן אסתר הי' המלך האחרון לפרס, יעות עלינו משפט אל · כי כורש אשר ברוח פיו לבד הרשה לבנות הבית ובטל בנינו אח"כ בשטנת הכותים, אמר עליו כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לרד לפניו גוים (ישעי' מה) · ודריוש בן לאותה צדקנית אסתר, והוא עזר ונדב להשלמת בנין הבית, והעיר בחסד יד עזרא לעלות ירושלים להורות את עמו דת אל, והקים את נחמי' לפחה וישלחהו ירושלים לבנות החומות · וכל הצדקות האלה לא עמדו לו במלחמתו · והוא ואשתו ואמו ואחותו נפלו שדוד ביד צר אלכסנדר מוקדון · היש נעשה בלא משפט גדול מזה ·

ועתה טרם נפנה אל הסופרים הקדמונים, נדעה נרדפה לדעת דברי גדולי מפרשי המקרא, ונשמעה מה בפיהם גם הם · הרב ר' זרחי' הלוי בפ"ק דר"ה על מאמר למלכים למאי הילכתא, כתב בסיום דבריו וז"ל, זהו העולה בידינו לפי מדרש חכמים אבל הפי' הנכון לפי הפשט ז"ה, מעתה כורש דריוש וארתחשסתא שלשה מלכים היו, כורש המתחיל ודריוש המשלים בנין הבית, וסמך ליה ארתחשסתא בונה חומות ירושלים, ואין זה הראשון אשר כתבו שטנה בימיו, ע"כ היוצא מכלל דבריו חמשה מלכי פרס · הרד"ק בסוף פי' חגי (ב ו) בפסוק אני מרעיש כתב וז"ל המלחמות האלה היו בימי דריוש או בימי ארתחשסתא המולך אחריו · ע"כ, והראב"ע בפי' דניאל (יא, ב) הביא בשם ר' משה הכהן כי ו' מלכים היו לפרס · דריוש הזקן המדי, כורש הפרסי, אחשורוש, ארתחשסתא, דריוש השני שנבנה הבית בימיו, וארתחשסתא אשר בימיו עלו עזרא ונחמיה, הרי גם גדולים האלה ראו את הלחץ במעוט המספר ע"כ הוסיפו עליו ·

ואחר כתיב יוסיפון לרומים · העולה מדבריו, כי דריוש וכורש לכדו בבל · ובמות דריוש מלך כורש לבדו, ובשנת הא' שלח הגולים חפשי והחלו בבנין הבית ובטל בשטנת צרי יהודה ובנימין · ואחריו מלך קמביזוש בנו ו' שנים, ובמותו גברו משפחת המגו"ש ועכבו מלוך מלך שנה אחת · וימלך דריוש היס"דאספי, בונה הבית · ואחריו מלך גסירסי הוא ארתחשסתא אשר עלה עזרא בימיו · ואחריו אחשורוש ארתחשסתא בעל אסתר · ובפ"ז שלו מזכיר דריוש האחרון אשר מת במלחמת אלכסנדר · הרי ז' אשר פרט, לפי שאין דרכו למנות מלכי פרס כמה היו, זולתי מה שמתיחס לספוריו ·

הספר המפורסם לפרסים מונה מלכי ארצו על הסדר הזה, דריוש וכורש ב' שנים · ואחרי מות דריוש מלך כורש לבדו כ"ב שנים, אחשורוש הוא ארתחשסתא הראשון כ' שנים ולו שני בנים כורש ארטבאנו ודריוש ארוך היד, ורבו על המלוכה ז' חדשים, וגבר דריוש ארוך היד ומלך ל"ז שנה ·

ואחריו

ואחריו דריוש ממנכי"ן הוא ארתחשסתא הגדול כ"ה שנים ואחריו ארתחשסתא אוחו כ"ו שנים · ודריוש האחרון ו' שנים · הן הכל עשרה ·

והעולה באחרונים, המרבה לספר הרי זה משבח, אייזביוס סופר המספר הוא מונה י"ד מלכים לפרס, ואחריו החזיקו כל הסופרים האחרונים, והסדר לפניך שמותם ושנות מלכותם, (ואשר לא עלת' לו שנתו לא אביא במספר כי לא מעלה ולא מוריד) · כורש הפרסי ל' שנה, ולד"ק ז' שנים, קמביזוס המוכה ח' שנים · ב' האחים מגו"ש ז' חדשים והם נמנים לשנה · דריוש היסדאספוס ל"ו שנים, בימיו נשלם הבית, אשר עכבוהו הצרים מ' שנה · אחשורוש קסרקסס בנו כ' שנים · ארתחשסתא ארוך היד מ' שנה · דריוש נוטו"ן י"ט שנה · ארתחשסתא ממנכון בעל אסתר מ' שנה · ארתחשסתא אוחו כ"ו שנים · ארסים בנו ד' שנים · דריוש האחרון ו' שנים · ואתה כשתדקדק בדברי ג' סופרים האלה תמצא בעקר הענין דבריהם מכוונים המשמיע אסף עשרה מלכים · ולו נתפוש הלשון האחרון, ונחשוב משנת א' לכורש עד שנת ז' לארתחשסתא ארוך היד שבו עלה עזרא הם מאה שנה · ועד נחמיה קי"ג שנה, וע"ז יתישב מה שנאמר (נחמי' ה, טו) והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם · רומז באצבע כי כמה פחות היו לפניו ·

ג) מי כותב הספר הזה .

אשר נשאר עוד לבאר, הספר הזה הנקרא על שם עזרא, אם נקרא כן לפי שהוא הכותב אותו, או נקרא כן על שם הענינים הנכללים בו מדברי עזרא ומעשיו אשר עשה, כמו שזכרנו במבוא לספר דניאל · והנה בתל' נמצא על זה שני מאמרים מתנגדים זה אל זה · במקום אחד אמרו (ב"ב י"ד ע"ב) עזרא כתב ספרו ויחס של ד"ה עד לו · ובמקום אחר אמרו (חלק לג ע"ב) · מכדי כל מילי דעזרא נחמי' בן חכלי' אמרינהו · ולו נתפוש המאמר הראשון אינו מן הסברה לומר, כי הוא הכותב כל הדברים המחוברים בספרו, כי זה דבר הנראה בעליל, כי זכר שמו ומעשיו רק מתחלת פרשה ז' · מאז עלותו מבבל, ולא היה נמצא בכל הדברים הנזכרים ונעשים בפרשיות הקודמות · על כן ואף אם נאמר כי הוא כותב ספרו אשר מזכיר בו מעשיו, הדעת נותנת כי הדברים הנזכרים ונעשים בירושלים לפני בואו שמה, משטנת צרי יהודה ובנימין ועד דריוש בתתו רשיון להשלים בנין הבית, כל הענינים האלה מצא רשום מידי סופר אשר כאן נמצא וכאן היה בכל המעשה, וספח אותם אל ספרו והם הם הקדמה לענין ספוריו ומעשיו · על כן העמיד אותם ככתבם וכלשונם בל' ארמית · אבל מה שכתב בעצמו בא בל' עברית ובל' ע"ב · וכל זה מה שאמרתי ממציאות העתק ידי סופר אחר נופל רק על החלק שמפרשה ד' ועד ז' · אבל בג' פרשיות הראשונות יש לי סברות אחרות בהן, וזה, פרשה הא' המתחלת ובשנת אחת לכורש, בוי"ו מוסיף על ענין שלפניו, דעת רש"י

בזה

עזרא

בזה כי הוי"ו מוסב על ספר דניאל · על מה שנאמר בשנת אחת למלכו · ואינני צריך להעיר על הדוחק שבסברא הזאת, אבל דעתי לומר כי הכותב חלק שני של דברי הימים הוא כותב הפרשה הזאת, כי שני פסוקים הראשונים שמתחיל הספר עזרא בהם, הם שני פסוקים האחרונים של ספר ד"ה, והכותב כאשר סיים ד"ה, להמשיך הספור בסדר הזמן כפל ב' פסוקים האלה (ולמקצת שינוי אחרי כתבי זאת, מצאתי כי כוונה דעתי בזה לדעת החכם דון יצחק אברבנאל, בהקדמת פירושו לס' שמואל, כי כוונה הראשונה של עזרא היה' ספרו המוסף לספר ד"ה) ג"כ בעדות ב' פסוקים האלה · אשר נעוץ תחלתו של עזרא בסופו של ד"ה · ואם נקח דעת התלמוד (ב"ב י"ד ע"ב) שאמרו ומאן אסקיה (ר"ל מי סיים ס' ד"ה) נחמי' בן חכליה, יצא לנו משפט כולל מתישב על הדעת, כי נחמיה אשר היה תכף אחר עזרא ספח ס' עזרא לחלק ראשון של ספרו · ועשה הפרשה הראשונה התחלה לכלל הספורים הבאים בב' הספרים, והוא ספור העליה הראשונה מבבל ברשיון כורש · ויתישב לי בזה למקצת המאמר הנזכר בחלק ·

אבל שני דברים קשים לי והם צריכים עיון גדול ליישבם · הא') יהיה כותב הספור מי שיהיה, למה זה הפרשה השניה מספור יחוס העולים מבבל, כלה באה כפולה בספר נחמי' (ז' ו' – עג) בשנוי לשון קצת ובהבדל המספרים, כמנהג הרבה בענין אחד בא כפול בב' ספרים מספרי הקדש, (כמו שירת דוד בש"ב כ"ב ובתהלי' יח · ודברים השנויים בספר ד"ה מספרי שמואל ומלכים) · ויותר תימה אם כותב ב' הספרים איש אחד כדעת התל' (בחלק) · הב') והוא יותר פלא עזרא אשר כתב כל מעשיו הגדולים אשר עשה, מה זה כי הס מהזכיר המעשה הגדול מכולם, והוא קריאת התורה לפני העם, בר"ה וחג הסוכות, ולמה זה החשה והיה כמחריש ולא הזכיר ממנו דבר, עד בוא נחמיה והעלה הספור ההוא בספרו (ח, א) · היאמר אומר כי מעשה קריאת התורה לעיני העם, לא היה כי אם בזמן עלות נחמיה משושן לירושלים · ב' תשובות בדבר זה, הא' לו יהי כן, המעשה המיוחס לעזרא ראוי לבוא בעזרא · הב' היתכן זו היעלה על הדעת, שיתאפק עזרא הסופר זמן רב כזה, משנת שבע למלכות ארתחששתא עד שנת עשרים בו זה שלש עשרה שנה, לבלתי קרוא ספר תורה לעם, הלא זה הדבר אשר שלחו המלך להורות את עמו בדת אלהיו (עזרא ז, כה) ·

ומה שהראה לי בזה, כי עכ"פ ערוב פרשיות יש בכאן · כי כשתעיין במקראות, תמצא הלשון הזה ב"פ · וכל ישראל בעריהם: ויגע החדש השביעי ובני ישראל בערים ויאספו העם כאיש אחד ירושלים · פעם אחד בעזרא ג א, ופ"ב בנחמי' ז ח · ובב' המקומות נפסק המאמר לב' פרשיות, אך בעזרא התחלת הפרשה ויגע החדש השביעי, ובנחמי' התחלת הפרשה ויאספו העם · ועם זה הנוסף שבס' עזרא ענין אחר, ושבספר נחמי' ענין אחר · ויש א"כ

מקום עיון, מה הביא להסופר או להמסדר הספר, לתלות בענין אחד מתייחס על זמן ידוע, הבא כפול בב' מקומות, לתלות בכל מקום המשך אחר? ואם יאמר אומר כי פרשה ח' שבס' נחמי' איננה המשך לזמן אשר לפניו, אבל הוא ענין בפני עצמו, ומאמר ובני ישראל בעריהם הוא הפסק ספר היחש אשר אמר עליו (פרשה ז, ה) ואמצא ספר היחש וגו', זה לא יתכן מב' פנים: הא') כי לאיזה תכלית, הביא כאן כל רשימת היחש הזה, ופוסק, על בלי הגיד מה הגרלה, כי עקר הכוונה היתה לישב עיר ירושלים באנשי יחש, והיה לו לספח אליו פרשה י"א שהיא המשך הספור של יישוב ירושלם. הב') כי ענין קריאת התורה הנזכרת בפרשה ח' היתה באמת בחדש השביעי בחג הסוכות. ואם לחשך אדם לומר כי החדש השביעי שבנחמי' הוא זמן אחר מאוחר הרבה מחדש השביעי הנזכר בעזרא. גם על זה יש ב' תשובות, א) על מה זה נמשך פרט הזמן הזה שבנחמיה, אחרי שבכל הענין שלפניו לא נזכר לא שנה ולא חדש ולא שבת? הב' מי לא חלי ולא מרגיש בסתירה אשר יפול במקראות. כי בעזרא (ג, ד) נאמר: ויעשו את חג הסכות ככתוב וגו'. ובנחמיה (ח, יד - יז) נאמר אחרי אשר קרא עזרא בתורה: וימצאו כתוב וגו' אשר ישבו בני ישראל בסכות וגו', וישבו בסכות כי לא עשו מימי ישוע בן נון כן בני ישראל וגו', הרי משמע כי רק אחר קריאת התורה של עזרא הסופר חגגו הסכות פעם ראשונה, ואיך אמר בעזרא ויעשו חג הסכות ככתוב. שהיה זמן רב לפניו.

ומפני כל הקושיות האלה והסתירות האלה יביאני הכרח העיון לומר, כי כל הענין הנכלל בג' פרשיות ח' ט' י' שבספר נחמיה, אין שם מקומו וזמנו, אבל מקומו בס' עזרא, ז' אחר פסוק ט, אחרי שנזכר כי באחד לחדש החמישי בא אל ירושלים, נמשך ענין ויגע החדש השביעי וגו' ויאספו כל העם וגו', ויאמרו לעזרא להביא את ספר וגו', ואחריו שייך פסוק, כי עזרא הכין לבבו לדרש וגו' (עזרא ז, י) ויביא עזרא הכהן את התורה וגו', כל הענין עד פרשה י"א בנחמי'. ועל זה הנמשך בעזרא ט' א' ובכלות כל אלה: (ר"ל קריאת התורה וקבלה באלה ובשבועה לקיים המצות). נגשו השרים לאמר לא נבדלו העם, ומה שנאמר בנחמי' ט' ב' ויבדלו זרע ישראל מכל בני נכר וגו', הוא כלל שאחריו פרט. וכל הענין מן: וזה פרשגן הנשתון וגו', (עזרא יא, עד): ואת בית האלהים (שם ח - לו) מקומו אחרי פסוק ו אשר בפרשה ז, אחרי שאמר ויתן לו המלך וגו', וזה פרשגן וגו' אשר נתן לו המלך וגו' עד פרשה ט, ומתחיל ויעלו בני ישראל וגו' (עזרא ז, ז - י) והנמשך משם בנחמיה ח', עד פ' י"א. ואח"כ הנמשך פרשה ט שבעזרא. ועד"ז כל הענינים על מקומם יבואו בשלום.

ואם ישיב לי איש אמרים: על אשר אמרתי כי כל הענין מן פרשה ח' שבס' נחמי' עד פרשה י"א כלו מיוחס לעזרא וכלה היה בשנה הראשונה לעלותו ונכלל בשנה השביעית לארתחשסתא, אם כן איפוא מה לשם נחמיה שנזכר פעמים בענין הזה, הראשנה (נחמי' ח, ט) ויאמר נחמי' הוא התרשתא,

ועזרא

ועזרא הכהן וגו', ושנית (שם י', ב) ועל החתומים נחמיה התרשתא בן חכליה וגו'.
והלא נחמי' לא עלה עד שנת כ' לארתחשסתא? גם אני השאל אותו לאמר
הודיעני, מה לשם התרשתא הנזכר בפ' אלה בני המדינה העולים (עזרא ב,
סג, נחמי' ז', סה) ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו וגו'? והספור הזה זמן
רב לפני עלית עזרא ואף כי לפני נחמיה? ואם ישיבני, כי זה התרשתא הוא
איש אחר, ולא בן חכליה, גם אני אשיב לו, כי נחמיה התרשתא, הנזכר
בקריאת התורה (נחמי' ח', ט) איש אחד ולא נחמי' בן חכליה, ואם ישוב
יתפלא בי לאמר, הלא המקרא השני (שם י', ב) יאמר בפי': ועל החתומים
נחמי' התרשתא בן חכליה? גם על זה אשיב לו, כי זה נראה בעליל לכל קורא
בעין השכל כי כל המקראות, מן: ועל החתומים וגו' עד ושאר העם הכהנים,
(נחמי' י', ב־כט) הוא מאמר מוסגר ותוספת ידי סופר מאוחר, אשר בא,
או להוסיף חתומים שבימי נחמי' על החתומים שבימי עזרא, או לפרט מאמר
ועל החתום בסברא שנחמי' התרשתא הוא נחמי' אחד בן חכליה, (אך לפי"ז
יקשה למה חתום נחמי' ולא עזרא עמו, כי לדעת זה הכניסה ראשי המדברים
בדבר): אך האמת אשר נראה לי בתמים, מבלי מצוא דרך ליישבם, עשית חג
הסכות הנזכר פעמים בעזרא ובנחמיה כאשר הבאתי לעיל התירוצים · ואם
אמנם לפי דעת חכמי התלמוד במספר מלכי פרס ובשני הדורות, יתכן לומר
כי עזרא עלה בשנה הראשונה בעלים הראשונים ואז היתה קריאת התורה
ועשית חג הסכות הנזכרת בנחמי', ויהי' זה פרט למה שנזכר בעזרא בכלל
ויעשו חג הסכות ככתוב · אבל לפי דעת סופרים אחרים שהבאתי הוא דבר
נמנע מפני רחק הזמן ·

ועתה דע כי בכל אשר אמרתי, לא רציתי להכריע בשום דבר לאמר קבלו
דעתי, וכי אגדה אמנה היא אלא דרוש וקבל שכר · ומי יודע לישב
הדברים האלה על אופן יותר נאות ממני יבוא ויגיד לעם נולד אשר עשה, כי
בכל עניינים ישנים נושנים כאלה, מי זה ערב לבו לגשת לומר אנכי אערבנו מידי
תבקשנו לברר לך אמתת הדברים, אשר אין עליהם ראיות אחרות כי אם מקראות
מורים פנים לכאן ולכאן: כי כמו שיש פנים להקדים מעשה עזרא קריאתו
התורה והרחקת הנשים נכריות זמן רב לפני עלית נחמי' משושן, כאשר הוריתי
בעדות המקראות, כן יש פנים לאחר המעשים האלה זמן רב אחר עלות נחמי'
ג"כ בראיות כתובים · כי נחמיה (ג' א') אמר ויקם אלישיב הכהן הגדול ואחיו
ויבנו את שער הצאן ובעזרא (י' ו') אמר · ויקם עזרא וילך אל לשכת יהוחנן בן
אלישיב · ואתה קורא, אם לא ייטיבו דברי בעיניך קום אתה ויישב את הדברים
אם בעל נפש אתה ·

כז טבת תקסט ·

נחמיה

נחמיה

נחמיה בן חכליה, אשר לדעת קצת הוא המתאר ג"כ בשם התרשתא, לא ידענו משפחתו ושבטו, ואף שהיה הוא כותב ענינו, לא חש לפרט שלשלת יוחסין שלו, כמו שעשה חברו עזרא אשר בקראו שמו התיחס עד הראש לבית אבותיו. ויש רוצים ליחסו אל שבט הכהונה, לפי שמצאו לו מקום במספר הכהנים (נחמי' י, ב) אבל אין זה ראיה, כי שם בא במקום הזה להיותו ראש ופחה, וגם מאמרו (שם ו, יא) ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל וחי, נוכח סותרו.

לפי הנגלה ממשמעות הכתובים, היו עזרא ונחמי' בזמן אחד, ובימי מלך אחד עלו ירושלים, זה מבבל וזה משושן, אך י"ג שנים קדם עזרא לנחמי' כי עזרא עלה בשנת ז' לארתחשסתא ארוך היד, (כמ"ש במבוא לעזרא) ונחמי' אשר היה משקה למלך ההוא, עלה בשנת עשרים, אל השמועה אשר שמע, כי עמו בארצם ברעה גדולה מפני שטניהם השמרונים, וישאל מאת המלך וישימהו פחה על יהודה ועל ירושלים, ועשה שם י"ב שנים לתקן חומות העיר, ושב אל המלך, ולקץ ימים נשאל מאת המלך לשוב ירושלים, לתקן עוותות רבות אשר פרצו בעם, ומכהו והלאה לא ידענו מה היה לו כמה ימי חייו ואנה מת ונקבר. לבד לדעת היוסיפון לרומיי לא ראו איש את אחיו כי בעלות נחמיה משושן כבר מת עזרא. ואין לתמוה עליו מהכתוב (נחמי' ח, ט) ויאמר נחמי' הוא התרשתא ועזרא הכהן הסופר וגו'. כי על דעתו אין זה נחמי' הפחה. ואדרבא יש ראיות מוכיחות לדעתו, כי לא מצאנו שישתתף איש את חברו במעשיו אשר עשה לטובת עמו ולשמירת דתו.

נחמיה

הספר הזה מצד התחלת לשונו נראה כספר בפני עצמו, אך מצד הדבקו לספר עזרא אשר הוא בלי סיום, נראה שהוא כהמשך לספר שלפניו. ודעת הת״ל׳ נראה כי ב׳ ספרים האלה לספר אחד יחשב, וזהו מבואר מב׳ פנים. הא׳) ממאמרם מה כלה מתקשטת בכ״ד קשוטים אף ת״ח צריך שיהי׳ בקי בכ״ד ספרי קדש. וכה מספרם. בתורה ה׳ ספרים, במגלות ה׳ ספרים, בנביאים ראשונים ד׳ בנביאים אחרונים ד׳ (כי ת״ע לספר אחד יחשב) בכתובים ו׳ ספרים, ואם תפריד בין עזרא לנחמי׳ יהיו כ״ה. והב׳) ממאמרם בחלק (לג עב) מכדי כל מילי דעזרא נחמי׳ ב״ח אמרינהו, מ״ט לא אקרי ספרא על שמיה, ואף שהמאמר הזה נראה כסותר למאמר אחר שקדם לו (ב״ב יד עב) עזרא כתב ספרו, כבר ראיתי לפשר בין המאמרים במבוא לס׳ עזרא. דהיינו נחמי׳ סדר הדברים אשר מצא כתוב מידי עזרא והוסיף עליהם איזה דברים.

אמנם הדברים המיוחסים לו לנחמי׳, הנה זה דבר מחלט אין שומר הסב, כי מראש ועד פר׳ ז׳ ד׳. כלן ענין אחד ונאמרין קשורים וסדורים בזמן ובענין, והמה דברי נחמי׳ בעצמו כי בא בו הלשון ונדבר בעדו. וגם הפרשה האחרונה פ׳ יג גם היא כתב ידי נחמיה. ואין להעיד בהם זולתי, מעט שכתב (שם ה, יד) גם מיום אשר צוה אותי להיות פחם וגו׳ משנת כ׳ ועד שנת ל״ב וגו׳, נראה כי לא אסף וכתב הדברים האלה כי אם זמן רב אחרי המעשה מתקון החומות. והנה בנ׳ יום נשלמו החומות, וסתם לן ולא פרש מה עשה כל י״ב השנים האלה.

אך מקום העיון והתחלת הספקות הוא מפסוק ה׳ שבפרשה ז׳ ואילך. וכבר עוררתיך במבוא לס׳ עזרא, על כפילת ס׳ היחש שבא בס׳ הזה כפול מן ואלה בני המדינה עד פרשה ח׳ ועל שנוי השמות והעדר הסכמת המספרים. וגם הגדתי לך שם דעתי בג׳ פרשיות, ח׳ ט׳ י׳. למי משני ספרים האלה הם ראוים לצרף. וכי פרשה הי״א הוא המשך הענין לפסוק ה׳ שבפרשה ז׳ ואינני צריך לשנות הדברים הנה. ועתה אעירך על מבוכות אחרות. כי אתה כשתעיין במאמר הנאמר בנחמיה (יא, ד) ובירושלם ישבו וגו׳, ושנה בד״ה א (ט, ב) ותראה כמה הן השנויים וההבדלים אשר במאמר אחד הבא כפול בב׳ ספרים. ולדוגמא אציג לפניך מעט מזעיר, בנחמי׳ (יא, י) מן הכהנים ידעי׳ בן יהויריב יכין. ובד״ה (ט, י) ומן הכהנים ידעי׳ ויהויריב ויכין. נחמיה (יא, יב) ואחיהם עשי מלאכה עד ועדיה, חסר בד״ה. וכן בשאר. ובפרשה י״ב מתרבות המבוכות יותר. א) בפסוקי׳ מונה ששה דורות כהנים מן יהושע בן יהוצדק ועד ידוע, והם ישוע, יויקים, אלישיב, יוידע, יונתן, ידוע. וכל אלה היו כהנים גדולים דור אחר דור, וכן כתב רש״י שם. וידוע הוא אבי שמעון הצדיק אשר הי׳ כ״ג בימי אלכסנדר כשנלחם עם דריוש קדמנוס, ואיך יתכן שיהי׳ נחמי׳ כתב היחש הזה. כמה דורות אחריו, כי כפי הנשמע

מדבריו

נחמיה

מדבריו היה בימי אלישיב כנזכר בפרשה ג׳ פסוק א׳ · ולא נחשוב שנות מלכי פרס משנת ל"ב לארתחשסתא ארוך היד עד דריוש קדמנוס (במבוא לעזרא) · רחוק יהי׳ שיהי׳ נחמי׳ מאריך ימים כ"כ · ב) פתח הפרשה בכהנים ולוים שעלו בימי יהושע בן יהוצדק, והולך ומונה כ"ד משמרות כהנים, וללוים לא השלים המנין · ב) בפסוק יב, מונה הכהנים שבימי יהויקים (בן יהושע) · ולא השלים מנין כ"ד (עיין רש"י) · והלוים לא הזכיר כאן עד אח"כ בפסוק כ"ד · ג) בפסוק כב · הלוים בימי אלישב, יוידע, ויוחנן (הוא יונתן הנזכר למעלה) וידוע וגו׳ · הנה מלבד מה שמדלג והם על הזכיר הכהנים שבד׳ הדורות האלה, אין לפסוק הזה הבנה כלל · וכן הפסוק שבא אחריו יהא מונח עד שיבוא אליהו וידרשהו · כי בס׳ ד"ה לא נזכר מהם דבר · ד) פרשה יג מתחלת ביום ההוא נקרא בספר משה, מתיחס על זמן ידוע שלא נזכר לפנים, ומי לא יראה כי חסר איזה ענין לפניו? ומכל אלה נראה, כי מפרשה יב עד פסוק ו׳ פרשה י"ג אינם מידי נחמי׳ · וידים מוכיחות לזה, ב׳ מקראות הא) (שם יב, כו) אלה בימי יויקים ובימי נחמי׳ הפחה · והב) (שם שם מז) וכל ישראל בימי זרבבל ובימי נחמי׳ נותנים מנות · וכל אלה מורה כי מידי סופר אחר יצאו מאשר ידענו כל ספר כתב נחמי׳ דבר בל׳ מ"ב · וע"ז נשלם מה שראיתי להעיר בס׳ הזה בשלום, מלבד מ"ש בעזרא, ומה שיבוא עוד בד"ה ·

יום ו׳ ג׳ שבט תקסט ·

בשנת

(א) בשנת שלוש למלכות יהויקים מלך־יהודה בא נבוכדנאצר מלך־בבל ירושלם ויצר עליה׃ (ב) ויתן אדני בידו את־יהויקים מלך־יהודה ומקצת

כלי

א

(א) אים דריטטען רעגיערונגסיאהר דעס יהויקים, קעניגס פאן יהודה, קאם נבוכדנאצר, קעניג פאן בבל פאר ירושלים, אונד בעלאגערטע עס· (ב) דא ליס גאטט יהויקים דען קעניג פאן יהודה אין זיינע געוואלט קאממען, נעבסט איינעם

רש"י

בשנת שלש למלכות יהויקים וכי אפשר לומר כן והלא הוא מלך בשנת ארבע ליהויקים שנאמר (ירמיה כ"ה) בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה הוא השנה הראשונה לנבוכד נצר ומה תלמוד לומר בשנת שלש· בשנת שלש למרדו שנאמר (מלכים כ"ד) ויהי לו יהויקים עבד שלש שנים וישב וימרד בו שלש שנים ובשנת שלש עלה עליו והיא שנת שמונה לנבוכד נצר דאמר מר שנה ראשונה כבש נינוה שניה עלה וכבש יהויקים ושלש שנים עבדו ושלש שנים מרד בו· והיא היתה שנת אחד עשר למלכות יהויקים· חמש שנים קודם שכבשו ושלש שעבדו ושלשה שמרד בו ואז מת יהויקים תחת ידו והמליך נבוכדנצר תחתיו יהויכין בנו: (ב) ומקצת כלי בית האלהים לקח· ומקצתם נשארו כמו שנאמר (בירמיה כ"ז) כה אמר ה' אל העמודים· ואל הים ואל המכונות ואל יתר הכלים אשר לא הגלם נבוכד נצר: ויביאם ארץ שנער ועד בית אלהיו· להקלס לע"א שלו הביא גם את השביה כולה אף את האנשים ואת הכלי' הביא בית האוצר:

הפרתמים

באור

א (א) אף שאין לספק כי מפרשה ז' עד כלות ספר זה דניאל בעצמו כתבו. כחזותי' מוכיח עליו, יש ממחקרי' האחרוני', שמה שמסופ' קודם לזה לא יצאה מתחת ידו· ולאיתם כי בפרשות האחרונות נמצא בכל מקום, שדניאל מדבר מעצמו בלשון מדבר בעדו, ואינו כן בפרשות הראשונות, ועוד שאר ראיות אשר עליהם מתיסדים. ויש לעיין בזה· בשנת שלש וגו', מזה יש סתירה למה שנאמר בספר ירמיה (כ"ה א') בשנה הרביעית ליהויקים היא השנה הראשונה לנבוכדנאצר? והמפרשים רוצים ליישב זה, יעיין במקומו בספרם· וחכם אחד אמר שיכול להיות שמה שנאמר פה בשנת שלש ליהויקים נאמר בבחינת המלחמה שהחל בשנת שלש למלכו, ובתחלת המלחמה נבוכדנאצר זה הכובש את ירושלים (שנקרא כ"כ השני) לא היה עוד מלך כ"א שר הצבא, כי חי עוד אביו נבוכדנאצר הראשון, ומלחמה זאת היתה בראשונה עם פרעה מלך מצרים אשר הכה אותו נבוכדנאצר על נהר פרת בכרכמיש, (מה שנאמר בספר ירמיה פרשה מ"ו), ואחרית הכות את מלך מצרים היתה כבישת ירושלים, ובתוך כך מת אביו ובא למלוכה. וזאת היתה כבר בשנה הרביעית ליהויקים· (ב) ויביאם בית אלהיו, להקלס לע"א שלו הביא גם את השביה כולה אף את האנשים, ואת הכלי' הביא בית האוצר (רש"י)· ואפשר מושב

רק

כְּלֵי בֵית־הָאֱלֹהִים וַיְבִיאֵם
אֶרֶץ־שִׁנְעָר בֵּית אֱלֹהָיו
וְאֶת־הַכֵּלִים הֵבִיא בֵּית
אוֹצַר אֱלֹהָיו׃ (ג) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ
לְאַשְׁפְּנַז רַב סָרִיסָיו לְהָבִיא
מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזֶּרַע הַמְּלוּכָה
וּמִן־הַפַּרְתְּמִים׃ (ד) יְלָדִים
אֲשֶׁר אֵין־בָּהֶם כָּל־מְאוּם
וְטוֹבֵי מַרְאֶה וּמַשְׂכִּלִים בְּכָל־
חָכְמָה וְיֹדְעֵי דַעַת וּמְבִינֵי
מַדָּע וַאֲשֶׁר כֹּחַ בָּהֶם לַעֲמֹד
בְּהֵיכַל הַמֶּלֶךְ וּלְלַמְּדָם סֵפֶר
ולשון יתיר א'

נעם טייהלע פֿאן דען גע־רעהטשאפֿטען דעם גאָט־טעסהויזעס· דיזע ליס ער נאך דעם לאנדע שנער פֿיה־רען, צו דעם טעמפעל זיי־נעס געטצען היין, אונד דיא גערעהטשאפֿטען אין דען שאץ דיזעס טעמפעלס היני־לעגען· (ג) אשפנז, דעם פֿאָרנעהמסטען זיינער האָפֿ־דיהנער, בעפֿאהל דער קעי־ניג, פֿאן דען קינדערן ישרא׳ס דער קעניגליכען פֿאמיליע אונד דען בעפֿעהלסהאבערן מיט צו נעהמען: (ד) יונגע לייטע, דיא קיינען לייבעס־פֿעהלער האבען, היפש גע־בילדעט אונד געשיקט אין יעדעם פֿאכע דער וויזהייט אויך ערפֿאהרענהייט בעזיט־צען, אונד קענטניסע אנ־צווענדען פֿערשטעהן, אונד אין וועלכען דיא פֿעהיגקייט ליגט, דעראיינסט אם קעניגליכען האָפֿע איינען דינסט צו פֿערזעהן, אונד זאָלכע דיא שריפֿט אונד

שפרא·

רש"י

(ג) הפרתמים דוכסים: (ד) ואשר כח בהם· פירשו רז"ל שהיו אוכסין עצמן מן השחוק ומן השיחה ומן השינה מפני אימת מלכות ושמעמידים עצמם כשנצרכים לנקביהם:

וללמדם

באור

רק על הכלי', והבא אחריו לפרע יותר· (ג) סריסיו, עיין בבאור בראשי' ל"ז, ל"ו· והפרתמים, המלה הזאת מנואר במגילת אסתר (א' ג) · (ד) ומביני מדע, יש אנשים אשר למדו חכמות וידיעות הרבה, אפס לא יוכלו להוציאם מן הכח אל הפועל, וזה לדעתי טעם מביני מדע, שיש להם בינה לפעול ע"י המשכלות וידיעות שקנו להם, וכן תרגמתי ספר,

כתיבה

ולשון כשדים: (ה) וימן להם
המלך דבר־יום ביומו
מפתבג המלך ומיין משתיו
ולגדלם שנים שלוש
ומקצתם יעמדו לפני המלך:
(ו) ויהי בהם מבני יהודה
דניאל חנניה מישאל ועזריה:
(ז) וישם להם שר הסריסים
שמות וישם לדניאל
בלטשאצר ולחנניה שדרך
ולמישאל מישך ולעזריה
עבד נגו: (ח) וישם דניאל
על־לבו אשר לא־יתגאל
בפתבג המלך וביין משתיו
ויבקש

שפראכע דער קאלדעער
לערנען צו לאססען ·
(ה) אונד דער קעניג
בעשטימטע פיר זיא,
דיא טעגליכע קאסט פאן
זיינער טאפעל = שפייזע אונד
פאן זיינעם מונדוויינע, דרייא
יאהרע צו איהרער ערצי=
הונג, אונד נאךפערלויפדער=
זעלבען זאללטען זיא איין
אמט בייא האפע בעקליי=
דען · (ו) אונטער דיזען נון
בעפאנדען זיך פאן דען קינ=
דערן יהודה'ס, דניאל, חנניה,
מישאל אונד עזריה· (ז) דער
אבערסטע דער האפדיהנער
לעגטע איהנען אנדרע נא=
מען בייא, דניאל גאב ער
דען נאמען בלטשאצר, חנניה
שדרך, מישאל מישך אונד
עזריה עבד נגו· (ח) דניאל
פאסטע דען ענטשלוס, דאס
ער זיך אן דען טאפעל=
שפייזען דעם קעניגס אונד
אן זיינעם מונדוויינע ניכט
פעראונרייניגען וואללטע,
אונד

רש"י

וללמדם ספר· מוסב על אשר כח בהם: (ה) וימן· ל' הזמנה: פת בג· הוא שם מאכל המלך בל' כשדים· ויש פותרים פת בג· לחם ואין נראה כן מאחרי כתיב ויהי המלצר נושא את פת בגם ונותן להם זרעונים· ואין זרעוני' חליפי לחם אלא חלופי תבשיל: (ז) בלטשאצר על שם ע"א של נבוכדנצר שקרויה בל שנאמר די שמיה בלטשאצר כשום אלהי (לקמן ד' ה')· בלטשאצר שם לשון חכמה: יתגאל ל' לכלוך: (ח) שר הסריסים·
שהיה

באור

כתיבה· (ה) וימן להם, קבע להם· מפתבג, שם מאכל מלך בלשון כשדים (רש"י)· ומקצתם, י"מ שהכנוי שב על הילדים שרק מקצתם יעמדו לפני המלך· אמנם יותר
נראה

וַיְבַקֵּשׁ מִשַּׂר הַסָּרִיסִים אֲשֶׁר לֹא יִתְגָּאָל׃ (ט) וַיִּתֵּן הָאֱלֹהִים אֶת־דָּנִיֵּאל לְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לִפְנֵי שַׂר הַסָּרִיסִים׃ (י) וַיֹּאמֶר שַׂר הַסָּרִיסִים לְדָנִיֵּאל יָרֵא אֲנִי אֶת־אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר מִנָּה אֶת־מַאֲכַלְכֶם וְאֶת־מִשְׁתֵּיכֶם אֲשֶׁר לָמָּה יִרְאֶה אֶת־פְּנֵיכֶם זֹעֲפִים מִן־הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם וְחִיַּבְתֶּם אֶת־רֹאשִׁי לַמֶּלֶךְ׃ (יא) וַיֹּאמֶר דָּנִיֵּאל אֶל־הַמֶּלְצַר אֲשֶׁר מִנָּה שַׂר הַסָּרִיסִים עַל־דָּנִיֵּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה׃

נס־

אונד באט זיך פֿאן דעם אָבערסטען דער האָפֿדיהנער אויס, דאס איהם דיזעס געשטאטטעט ווערדען מעכטע. (ט) נון ליס צוואר גאָטט דניאל אין גנאדע אונד גונסט בייא דעם אָבערסטען דער האָפֿדיהנער שטעהן; (י) יעדאָך ווענדעטע דיזער דעם דניאל דאגעגען איין: איך פֿירכטע מיך פֿאר מיינעם העררען דעם קעניג, דער אײַרע שפייזע אונד איירען טרונק זעלבסט בעשטימט האט; פֿיר וואס זאָללט ער וואהרנעהמען מיססען, דאס אייער אויסזעהן טרויריגער זייא, אלס פֿאן אנדערן יינגלינגען אייערס גלייכענס? איהר ווירדעט יא מיינעם קאָפּפֿעס מיך שולדיג מאַכען ביים קעניג! (יא) דאראויף שפּראך דניאל מיט דעם המלצר, דען דער אָבערסטע דער האָפֿדיהנער אלס אויפֿזעהער איבער דניאל חנניה, מישאל אונד עזריה געזעצט האטטע:

מאכע

רש"י

שהיה שר על משקתי המלך: (י) אשר מנה. אשר הזמין וספק: כגילכם. דוגמתכם ולשון משנה הוא בן גילו. וחייבתם את ראשי למלך. תגרמו לי להתחייב בראשי: (יא) המלצר. השומר את המנות ואת הקערות שקורין מאישטרי"ש בלע"ז:

נס

באור

נראה שהוא על שלש שנים, וכן משמע מפסוק י"ח, שנאמר ולמקצת הימים אשר אמר המלך להביאם. (ט) ויתן וגו', שהשר אע"פ שנתן לא מלא רצונו בזה, כי ירא את המלך. (י) כגילכם, אין לו רע במקרא ועניינו לפי מקומו מבחינתכם ודומיכם, כדוגמתו בתלמוד בן גילו. (יא) המלצר, לדעת המפרשים נקרא כן הממונה על המאכלים, וי"א שהוא

שם

(יב) נס־נא את־עבדיך ימים
עשרה ויתנו־לנו מן־הזרעים
ונאכלה ומים ונשתה׃
(יג) ויראו לפניך מראינו
ומראה הילדים האכלים
את פתבג המלך וכאשר
תראה עשה עם־עבדיך׃
(יד) וישמע להם לדבר הזה
וינסם ימים עשרה׃ (טו)
ומקצת ימים עשרה נראה
מראיהם טוב ובריאי בשר
מן־כל־הילדים האכלים
את פתבג המלך׃ (טז) ויהי
המלצר נשא את־פתבגם
ויין משתיהם ונתן להם
זרענים׃ (יז) והילדים האלה
ארבעתם נתן להם האלהים
מדע והשכל בכל־ספר
וחכמה ודניאל הבין בכל־
חזון

(יב) מאכע דאך דען פערזוך, (זאגטע ער) מיט דיינעןקנעכ־
טען נור צעהן טאגע, מאן
געבע אונס הילזענפריכטע
צו אונזרר קאָסט אונד וואס־
סער צו אונזרעם טרונק,
(יג) בעטראכטע זאדאן אונז־
רע געשטאלט אונד דיא
געשטאלט דער יינגלינגע,
דיא דיא טאפעל ־ קאָסט
דעם קעניגס געניסען, אונד
וויא דוא עס פינדען ווירסט,
דאנאך האנדלע מיט דיינען
קנעכטען. (יד) דיזער גאב
איהנען היראין געהער, אונד
פערזוכטע עס צעהן טאגע.
(טו) נאך פערלויף דער
צעהן טאגע זאהען זיאווירק־
ליך בעססער נאך אונפאָלל־
קאָממנער אויס, אלס אללע
יינגלינגע דיא שפייזען
פאן דער קעניגליכען טאפעל
גענאָסען. (טז) המלצר בע־
הילט נון איהרע שפייזען
אונד דען ויין איהרער
מאהלצייטען פיר זיך, אונד
גאב איהנען הילזענפריכטע.
(יז) דיזען פיר יינגלינגען
האטטע גאָטט וויססענ־
שאפט אונד איינזיכט פער־
ליהען אין יעדער שריפט
אונד ווייזהייט, דניאל אבער
פערשטאנד זיך בעזאָנדערס
אויף

רש"י

(יב) נס. ל' נסיון: מן הזרועים. מין קטניו' תחת פת בג: (יג) וכאשר תראה. לפי מה שתראה עשה: (טז) נושא את פת בגם. נוטלו לעצמו:
אשר

חָזוֹן וַחֲלֹמוֹת׃ (יח) וּלְמִקְצָת
הַיָּמִים אֲשֶׁר־אָמַר הַמֶּלֶךְ
לַהֲבִיאָם וַיְבִיאֵם שַׂר
הַסָּרִיסִים לִפְנֵי נְבֻכַדְנֶצַּר׃
(יט) וַיְדַבֵּר אִתָּם הַמֶּלֶךְ וְלֹא
נִמְצָא מִכֻּלָּם כְּדָנִיֵּאל חֲנַנְיָה
מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי
הַמֶּלֶךְ׃ (כ) וְכֹל דְּבַר חָכְמַת
בִּינָה אֲשֶׁר־בִּקֵּשׁ מֵהֶם
הַמֶּלֶךְ וַיִּמְצָאֵם עֶשֶׂר יָדוֹת
עַל כָּל־הַחַרְטֻמִּים הָאַשָּׁפִים
אֲשֶׁר בְּכָל־מַלְכוּתוֹ׃ (כא) וַיְהִי
דניאל

אויף אללע געזיכטע אונד
טרוימע · (יח) נאך פערלויף דער יאהרע, דיא דער
קעניג פעסט געזעצט האטטע, אום זיא איהם פארצושטעללען, פיהרטע זיא
דער אבערסטע דער האפדיהנער פאר נבוכדנאצר ·
(יט) דער קעניג אונטערהילט זיך מיט איהנען, אונד
פאנד אונטער אללען קיינען
זא, וויא דניאל, חנניה
מישאל אונד עזריה, אונד
נון בעקאמען זיא איינע
בעדינונג ביא האפע · (כ)
אין יעדער זאכע דער זינרייכסטען וייזהייט, דיא
דער קעניג פאן איהנען צו
וויססען פערלאנגטע, פאנד
ער זיא צעהן פאך איבערלעגען אללען בילדערשריפטקונדיגען, אונד שטערנזעהער דיא אין זיינעם גאנצען רייכע ווארען · (כא) דניאל
בליב

רש"י

(יח) אשר אמר המלך להביאם · שיבאו לפניו : (כ) החרטומים · אלו ששואלים בעצמות מתים בעצמות מתים כמה דאת אמר שחיק עצמות שחיק טמיא : האשפים · אלו שדוחקים במזל כך מפורש בתנחומא : (כא) ויהי דניאל · בגדולה בבבל עד שנת אחת לכורש המלך לדברי האומר התך זה דניאל ולמה נקרא שמו התך שחתכוהו מגדולתו · צריכין אנו לומר
שזה

באור

שם פרטי, והה"א אינה לידיעה, והאחרון יותר נראה מנה שמפורש בפסוק אשר מנה שר הסריסים על דניאל וגו' · (כ) החרטמים, עיין בבאור בראשית מ"א, ח' האשפים, בהוראת מלה זאת יש דעות שונות, ולדעת רוב המפרשים האשפים הם החוזים בכוכבים (אסטראלאגען, שטערנזעהער) וכן מתורגם · וי"א שמגידי עתידות בכלל נקראו כן, וראוי לתרגם: (וואהרזאגער) · (כא) ויהי דניאל עד וגו', נחסר פה מלת בבבל לדעת ראב"ע, ואין רחוק לומר שמלכות כורש שבבל לא היתה אז יותר עיר המלוכה, מאז היה
דניאל

דָּנִיֵּאל עַד־שְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ הַמֶּלֶךְ׃

ב (א) וּבִשְׁנַת שְׁתַּיִם לְמַלְכוּת נְבֻכַדְנֶצַּר חָלַם נְבֻכַדְנֶצַּר חֲלֹמוֹת וַתִּתְפָּעֶם רוּחוֹ וּשְׁנָתוֹ נִהְיְתָה עָלָיו׃ (ב) וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לִקְרֹא לַחַרְטֻמִּים וְלָאַשָּׁפִים וְלַמְכַשְּׁפִים וְלַכַּשְׂדִּים לְהַגִּיד
למלך

בליב אלזא (צו בבל) בא צום ערשטען יאהר דעס קעניגס כורש ׃

ב

(א) אים צווייטען יאהר דער הערר־שאפט נבוכדנאצר'ס, קאמען דעמזעלבען אים טרוימע בילדער פאר, וואריבער זיין געמיהט זיך בעאונרוהיגטע, אונד ער איינען שווערען שלאף האטטע׃ (ב) ער בעפאהל היראויף, דיא בילדער־שריפטקונדיגען שטערנזעהער, צויבערער אונד קאלדעער צו בערופען, אום
איהם

רש"י

שזה כורש הראשון שלפני אחשורוש ולדברי האומר שכל דברי מלכות נחתכין על פיו כאמר כורש זה הוא דריוש השני אחר אחשורוש׃ ובימי דריוש המדי שהשליכו לגוב אריות לא ירד מגדולתו שנאמר (דניאל ו') ודניאל דא הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאי למדנו שבימי כורש השני היה בגדולה׃

ב (א) ובשנת שתים למלכות נבוכדנצר׳ אי אפשר לומר כן אלא בשנת שתים לחרבן הבית כך שנויה בסדר עולם׳ וקראו למלכות נבוכד נצר על שהצלה זדונו לכנס
לתוך

באור

דניאל בעיר המלוכה של מלך פרס, ויש ראיה קצת לזה ממה שנאמר להלן (ו׳כ"ט) ודניאל הצלח במלכות דריוש ובמלכות כורש פרסאה׳

ב (א) ובשנת שתים למלכות נבוכדנאצר, לפי מה שמסופר בפרשה א׳, שאחר כבישת ירושלים שהיתה בשנת אחת למלכו כנראה מספר ירמיה, וכאשר העירותי לעיל, צוה לרב סריסיו להביא ילדים מארץ יהודה לבבל ולגדלם שלש שנים, ודניאל היה כבר בהיכל המלך, אי אפשר לומר שהמוכן פה מזמן שישב על כסא אביו, אלא לפי שידמה מזמן מלכותו הכללית; כי בראשונה לא מלך כ"א על ארץ כשדים, ואחר שעשה מלחמות רבות וכבש גוים רבים היתה לו ממשלה גדולה, ונקרא מלך המלכים, ומנו א"כ השנים מעת שהחל ממשלתו הגדולה׳ חלמות, בעבור שהי׳ בחלומו דברים שונים כמו צלם כסף זהב נחושת וכהנה לכן כתיב חלומות לשון רבים (מראב"ע)׳ ושנתו נהיתה עליו, ענין שבר ופירושו נשתנתה הפך ושנתי ערבה לי (מכלל יופי)׳ (ב) ולכשדים, מהם היו
חכמי

למלך חלמתיו ויבאו ויעמדו לפני המלך: (ג) ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את־החלום: (ד) וידברו הכשדים למלך ארמית מלכא לעלמין חיי אמר חלמא לעבדיך ופשרא נחוא: (ה) ענה מלכא ואמר לכשדיא מלתה מני אזדא הן

לעבדך ק׳ לכשדאי ק׳

איהם זיינע טריימע צו זאגען, אונד זיא קאמען, אונד שטעללטען זיך פֿאר דען קעניגי (ג) דער קעניג שפראך צו איהנען: מיר האט עטוואס געטריימט, אונד מיין געמיהט איזט בעאונרוהיגט, וויל איך דען טרוים וויססען מעכטע׳ (ד) דיא קאלדעער שפראכען מיט דעם קעניג אויף אראמעאיש: לאנגע לעבע דער קעניג! (האבען זיא אן) א זאגע נור דען טרוים דיינען קנעכטען, זא ווערדען וויר דיא דייטונג אנצייגען׳ (ה) הירויף אנטווארטעטע איהנען דער קעניג: דיא זאכע איזט פֿאן מיר זא בעשלאססען, ווען איהר מיר ניכט דען טרוים אונד

רש״י

לתוך דביר מלכו של עולם: נהייתה עליו ל׳ שברון כמו (יחזקאל ז׳) הווה על הווה: ותתפעם רוחו בפרעה נאמר ותפעם רוחו (ראשית מ״א) שלא נעלם ממנו אלא פתרון החלום וכאן שנעלם ממנו גם החלום נכפלה הלשון ותתפעם לשון פעימות והלימה ובחומש פירש״י ז״ל לשון נקישה: (ד) לעלמין חיי· לעולם יחיה: אמר חלמא לעבדך· אמור החלום לעבדיך: (ה) מילתא מני אזדא· הדבר ממני הלך: הן לא תהודעונני חלמא ופשרה· אם לא תודיעוני החלום ופתרונו: הדמין תתעבדון· לאברים

באור

חכמי המזלות הראשונים והמפורסמים שידענו להגיד עתידות מהלך המזלות והכוכבים וע״י פעולותיהם על כדור הארץ, מה שנקרא בלע״ז (אסטראלאגיא), ומזה כל מי שנחשב לדעת זאת נקרא כשדי· (ג) לדעת את החלום, הראב״ע הביא בשם אחד מן הגאונים, כי היה יודע נבוכדנאצר החלום ובא רק לנסות חכמיו, ולולי זה לא האמין בדברי דניאל· וכן נראה מפסוק ט, ממה שאמר: להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשרה תהחוונני· (ד) ארמית, לשון כשדים מה שנקרא בלע״ז (זירים, קאלדעאים)· (ה) מלתה מני אזדא, ממני מלך משפטי יצא בתוקף ובחוזק יד המלך, אזדא לשון תוקף כמו זדון (ראב״ע)· וי״מ שהוא לשון הליכה כמו אזלא בחלוף דעלנ״ת, וכמו שנמצא בתלמוד ואזדה לטעמיה, כלומר ענין החלום אזל ממני, וראוי לתרגם: (דיא זאכע איזט

הֵן לָא תְהוֹדְעוּנַּנִי חֶלְמָא
וּפִשְׁרֵהּ הַדָּמִין תִּתְעַבְדוּן
וּבָתֵּיכוֹן נְוָלִי יִתְּשָׂמוּן: (ו) וְהֵן
חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ תְּהַחֲוֹן מַתְּנָן
וּנְבִזְבָּה וִיקָר שַׂגִּיא תְּקַבְּלוּן
מִן־קֳדָמָי לָהֵן חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ
הַחֲוֹנִי: (ז) עֲנוֹ תִנְיָנוּת וְאָמְרִין
מַלְכָּא חֶלְמָא יֵאמַר לְעַבְדוֹהִי
וּפִשְׁרֵהּ נְהַחֲוֵה: (ח) עָנֵה
מַלְכָּא וְאָמַר מִן־יַצִּיב יָדַע
אֲנָה דִּי עִדָּנָא אַנְתּוּן זָבְנִין
כָּל־קֳבֵל דִּי חֲזֵיתוּן דִּי אַזְדָּא
מִנִּי

אונד דיא דייטונג בעקאנט מאכעט, זא זאללט איהר אין שטיקען צערהויען, אונד אייערע הייזער אין שוטהויפען פערוואנדעלט ווערדען׳ (ו) צייגט איהר אבער טרוים אונד דייטונג אן, זא עמ=פפאנגעט איהר בעלאהנונ=גען אין געשענקען אונד אנ=זעהנליכען ווירדען פאן מיר׳ צייגעט מיר אזא דען טרוים אונד דיא דייטונג אן׳ (ז) יענע אנטוואָרטעטען צום צווייטען מאל, אונד שפרא=כען: דער קעניג גערוהע נור דען טרוים זיינען קנעכ=טען צו זאגען, זא וואללען וויר דיא דייטונג קונד טהון׳ (ח) דער קעניג ערווידערטע נון אונד שפראך: איך וויים עס נון צו געווים, דאס איהר געשעפט מיט דער צייט טרייבט, דא איהר דאך זעהט, דאס פאן מיר דער ענט=

רש״י

לאברין׳ תתחתכו׳ והרבה יש בגמר׳ הדומי הדמוה במסכת גיטין: נולי׳ אשפה: יתשמון לשון ויסם יהון שומות לאשפות: (ו) והן׳ ואם: ונבזבה׳ דורונות: להן׳ אך: החוני תגידו לי: (ז) תניינות׳ שנית: נהחוה׳ נגיד: (ח) מן יציב ידע אנא׳ באמת יודע אני יציב דבר אמת וכלב: די עדנא אנתון זבנין׳ אשר זו השעה אתם מסודים להות: כל קביל די חזיתון׳ כל כנגד שאתם רואים שהלך ממני הדבר ואתם כופלים לי להגיד לכם

באור

איזט מיר ענטפאללען, וויען איהר גניר אלזא א, ז, וו,)׳ הדמין תתעבדון לאברים תתחתכו, והרבה יש בתלמוד הדומי הדמוה במס׳ גיטין (רש״י)׳ נולי יתשמון, יהון שומות לאשפות (הכ״ל)׳ (ו) ונבזבה, מנחה ודורון לדעת המפרשים, ודוגמתו בתלמוד המבזבז אל יבזבז יותר מחומש׳ (ח ט) מן יציב וגו׳, באמת יודע אני, יציב דבר אמת

וכלב

מני מלתא: (ט) די הן־חלמא לא תהודענני חדה־היא דתכון ומלה כדבה ושחיתה הזמנתון למאמר קדמי עד די־עדנא ישתנא להן חלמא אמרו לי ואנדע די פשרה תהחונני: (י) ענו כשדיא קדם־מלכא ואמרין לא־איתי אנש על־יבשתא די

הזדמנתון ק' כשדאיק'

מלת

ענטשלוס ערגאנגען איזט; (ט) דאס, ווען איהר מיר דען טרוים ניכט אנצייגט, אייך גלייכעס שיקזאל טרעפֿ־פֿעט: געוויס איהר וואָרעט נור געפֿאסט, מיר עטוואס טיישענדעס אונד בעטריגע־רישעס פֿאָרשוואַטצען צו קענגען, ביז דיא צייט זיך ענדערט: דאהער זאָללט איהר מיר דען טרוים זאגען דאמיט איך איבערצייגט ווערדע, דאס איהר מיר אויך דיא דייטונג מאכען קענגעט. (י) דיא קאלדעער אנטוואָרטעטען היהויף, אונד שפראכען; עס גיבט קיין מענש אויף דעם ערדבאָדען, דער אים שטאנדע

זייא

רש"י

לכם: (ט) די הן חלמא לא תהודעונני · שאם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת היא דתכם למות: ומלה כדבא ושחיתה הזמנתון · אז אם דבר כזב ונשחת תכינו עצמכם לומר לפני: עד די עידנא ישתנא · עד אשר ישתנה העת כלומר קודם נטות צללי ערב · שישתנה מועד הבוקר: עד די עידנא ישתנא · לשון גערה וגזו' הוא: כן יענש · והעונש כבר פי' למעלה · ודוגמתו לכן כל הורג קין (שם ד'): להן אך החלום אמרו לי מה חלמתי ואדע כ"ש שהפתרון תגידו: (י) די מלת מלכא · אשר דבר המלך יוכל להגיד:

כל

באור

ונלג, די עדנא וגו' אשר זו השעה אתם מסורים למות, כל קבל וגו', כל כנגד שאתם רואי' שהלך ממני הדבר ואתם כופלים לי להגיד לכם, די הן וגו', שאם החלום ופתרונו לא תודיעוני אחת דתכם למות, ומלא כדבה ושחיתה הזמנתון, או אם דבר כזב ונשחת תכינו עצמיכם לומר לפני, עד די עדנא ישתנא, עד אשר ישתנה העת כלומר קודם נטות צללי ערב, שישתנה מועד הבוקר, ולשון גערה וגזום הוא, כך יענש והעונש כבר פירש למעלה ודוגמתו לכן כל הורג קין, להן וגו', אך החלום אמרו לי מה חלמתי ואדע כ"ש שהפתרון תגידו, כן מפרש רש"י שני פסוקים האלה, ופירש זה אינו מחוור כלל׳ ולאב"ע מפרש כזה: יודע אני כי העת אתם קונים, והטעם אתם דוחקים את השעה, בעבור שראיתם כי מלה יצאה מפי והיא קיימת, והוא אם החלום לא תודיעוני אחת היא דתכם, הדת שנתתי שתהרגון, עד די עדנא ישתנא, ואתעסק בדבר אחר ע"כ: וזה

לשון

מִלַּת מַלְכָּא יוּכַל לְהַחֲוָיָה כָּל־קֳבֵל דִּי כָּל־מֶלֶךְ רַב וְשַׁלִּיט מִלָּה כִדְנָה לָא שְׁאֵל לְכָל־חַרְטֹּם וְאָשַׁף וְכַשְׂדָּי׃ (יא) וּמִלְּתָא דִי־מַלְכָּא שָׁאֵל יַקִּירָה וְאָחֳרָן לָא אִיתַי דִּי יְחַוִּנַּהּ קֳדָם מַלְכָּא לָהֵן אֱלָהִין

זייא, דיא אויפגאבע דעס קעניגס הערויסצובריננגען; אויך האט נאך קיין גראָסער קעניג אונד אונאומשרענקטער הערשער איינע זאָלכע זאכע פאָן איינעם בילדער־ שריפטקונדיגען. שטערנזעהער אונד קאלדעער געפאָדערט: (יא) דיא זאכע, דיא דער קעניג פערלאנגט, איזט צו שווער; עס גיבט נימאנד, דער זיא דעם קעניג קונד מאכען קענטע:

רש"י

כל קבל כל כנגד׳ כלו׳ תשובותינו זו אמת היא לעות׳ שלא היה מלך מעולם ששאל דבר כזה: מלה כדנה׳ דבר כזה: ואשף׳ הדוחק במזל: (יא) יקירה׳ כבדה ומשא כבד: ואחרן לא.

באור

לשון ר׳ סעדיה גאון: באמת ויציב אמר להן הרי אני אומר לכם הגידו לי ואתם אומרים לי אמור אתה לנו שכן כתיב חלמה יאמר לעבדוהי, והזדמנתון, זממתם וחשבתם עלי להעבירני עד די עדנא ישתנון שאזכור החלום ואגיד לכם, די עדנא וגו׳, אתם סבורים עכשו שתסיחו עמי עד הלהדים ותלכו׳ וזבנין כמו זמנין כמו זמם בחלוף בית עם מ״ם, כל קבל וגו׳, מכבר שראיתם שאזלה והלכה ממני כלומר ששכחתי החלום ואתם נושאים ונותנים עמי בדברים עד שאזכור החלום, וי״א זבנין ממש כעין המוכרים שנושאין ונותנין בדברים עד שגומרים סחורתם, די הן חלמא, שאם החלום לא תודיעוני אחת דתכם למות שכולם מתים בגזרה אחת ולמה לפי שאם אמרתי לכם החלום בודאי כי ונלה של כזב ושקר הזדמנתם לומר לפני על פשר החלום ע״כ, וראוי לתרגם: (דאס איהר נור צייט צו געווינגען זוכט, אינדעם איהר זעהט, דאס דער געגענשטאנד מיר ענטפאללען איזט)׳ אמנם גם הפירושים האלה אינם מספיקים לא לטעם ולא להמשך כנראה לכל קורא משכיל, ובאמת פסוקים אלו הם קשים ההבנה קצת׳ והנה לפי מה שהעידותי לעיל כי כ״כ חשב לנסות חכמיו אם ידיעתם היא ידיעה אמתית, בחשבו אם יודעים להגיד פתרון החלום, בהכרח הוא לדעת ג״כ את החלום עצמו, שידוע הוא כי כל מגידי העתידות העדימו לאמר דבר על שני מובנים, והנתלה במקרי העתים, שהוא מוכשר ועלול להשנות כפי הזמן והמקרים, אחשוב לפרש כזה, שאמר: עתה יודע אני בבירור מה מעשיכם, שעסקכם שאתם עושים הוא עם הזמן, מאחר שאף אחרי כן שאתם רואים אם לא תודיעוני החלום, דתכם אחת הוא, שאלתם ממני לאמר לכם החלום, מזה אדאה ולא אספק עוד יותר, כי רק לדבר כזב ונשחתה הכנתם עצמיכם לאמר לפני עד כי העת תשתנה, ועל דרך זה תרגמתיו ג״כ׳ ויש בזה עוד פירושים אחדים, אבל האדכתי כבר בזה הענין יותר מדאי, ולכן לא אניגם שלא להלאות הקורא בענינים קלי הערך זה׳ (יא) יקירה, כבדה׳

בנם

אֱלָהִין דִּי מְדָרְהוֹן עִם־בִּשְׂרָא לָא אִיתוֹהִי׃ (יב) כָּל־קֳבֵל דְּנָה מַלְכָּא בְּנַס וּקְצַף שַׂגִּיא וַאֲמַר לְהוֹבָדָה לְכֹל חַכִּימֵי בָבֶל׃ (יג) וְדָתָא נֶפְקַת וְחַכִּימַיָּא מִתְקַטְּלִין וּבְעוֹ דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי לְהִתְקְטָלָה׃ (יד) בֵּאדַיִן דָּנִיֵּאל הֲתִיב עֵטָא וּטְעֵם לְאַרְיוֹךְ רַב־טַבָּחַיָּא דִּי מַלְכָּא דִּי נְפַק לְקַטָּלָה

לחכימי

טע, אויסער געטליכע וועזען, דערען אויפענטהאלט ניכט אונטער דען שטערבליכען איזט׃ (יב) הידאיבער געריהט דער קעניג אין צאָרן אונד העפטיגע וואוהט, אונד גאב בעפעהל אללע וויזען בבל'ס הינצוריכטען׃ (יג) אלס דער בעפעהל בעקאנט געמאכט וואר, אונד דיא וויזען אומגעבראכט ווערדען זאָללטען, וואורדען אויך דניאל אונד זיינע געפעהרטען געפאָרדערט, אום הינגעריכטעט צו ווערדען׃ (יד) אבער דניאל מאכטע איינווענדונג אונד פאָרשטעללונג געגען אריוך, דען אָבערסטען דער קעניגליכען לייבוואכע, דער אויסגעגאנגען וואר, דיא וויזען

בבל'ס

רש"י

לא איתי די יחוכה׳ ואחד אין אשר יגיד: להן׳ אלהין אך המלאכי׳ אשר מדורם עם בשר ודם אינכו: מדרהון׳ מגוריהון: (יב) כל קבל דנא׳ לעומת התשובה הזאת: מלכא בנס וקצף שגיא׳ היה המלך בזעף וקצף גדול: בנס בזעף׳ והנס זועפים (דאשית מ׳) ת״א והא איכון נסיסין: ואמר להובדא ויאמר להאבי׳ וי״ו של ואמר נתעלמו בו מנחם ודונ״ש׳ מנחם דחק עצמו לתת ב׳ של בנס ביסוד התיבה ולא פתר בנס וקצף ל׳ שמות דברים אלא לשון פעל רגז וקצף הרבה ויאמר להאביד וי״ו שבואמר דחקו לפתור כן ודונש אמר אי אפשר להיות ב׳ בנס יסוד בתיבה אלא שם דבר הוא וכן פתרו בזעף וקצף גדול אמר להאביד ושם הויו טפילה ויתרה כמו וי״ו של ורכב וסום (תילי׳ ע״ו) ואני אומ׳ אין הוי״ו דחוקה להיות טפילה ויתירה כי כן פתרונו: מלכא בנס וקצף שגיא המלך בהיה בזעף בקצף גדול ואמר בזעפו להאבידם ומן המקראות קראי לשון הוא: (יג) ודתא נפקת׳ דת המלך וגזירתו יצא במדינה: ובעו דניאל וחברוהי להתקטלא׳ ונתבקשו דניאל וחביריו ליהרג: (יד) באדין׳ תרגום של אז: התיב עטא וטעם לאריוך׳

השיב

באור

(יב) בנס, בזעף, והנס זועפים ת״א והא איכון נסיסין (רש״י)׳ (יג) ודתא נפקא וחכימיא מתקטלין, י״מ הדין כלה ונעשה ואיזה מן החכמים כבר היו נהרגים, אבל

משמעות

לְחַכִּימֵי בָבֶל׃ (טו) עָנֵה וְאָמַר
לְאַרְיוֹךְ שַׁלִּיטָא דִי־מַלְכָּא
עַל־מָה דָתָא מְהַחְצְפָה מִן־
קֳדָם מַלְכָּא אֱדַיִן מִלְּתָא
הוֹדַע אַרְיוֹךְ לְדָנִיֵּאל׃
(טז) וְדָנִיֵּאל עַל וּבְעָה מִן־
מַלְכָּא דִּי זְמָן יִנְתֶּן־לֵהּ
וּפִשְׁרָא לְהַחֲוָיָה לְמַלְכָּא׃
(יז) אֱדַיִן דָּנִיֵּאל לְבַיְתֵהּ אֲזַל
וְלַחֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וַעֲזַרְיָה
חַבְרוֹהִי מִלְּתָא הוֹדַע׃
(יח) וְרַחֲמִין לְמִבְעֵא מִן־קֳדָם
אלה

בבל'ס היכצוריכטען׳ (טו)
ער פראגטע אריוך דען בע־
פעללמעכטיגטען דעס קע־
ניגס, וועסוועגען איזט איין
זא הארטער בעפעהל פאם
קעניג ערגאנגען? אונד אלס
דיזער איהם מיט דער זאכע
בעקאנט געמאכט האטטע;
(טז) גינג ער היין, אונד
באט זיך פאם קעניג אויס,
דאס מאן איהם נור נאך
איניגע צייט פערגעננען
מעכטע, אום דיא אויפלע־
זונג דעם קעניגע מאכען צו
קעננען׳ (יז) דניאל גינג זא־
דאן נאך הויזע, אונד מאכ־
טע זיינען געפעהרטען חנניה,
מישאל אונד עזריה דיא
זאכע בעקאנט׳ (יח) אום
ערבארמונג פאן דעם גאט־
טע דעם הימעלס, וועגען
דיזעס

רש"י

השיב עצה וטעם לאריוך שם האיש: רב טבחיא · שר ההורגים המחוייבי׳ הריגה: (טו) על מה דתא מהחצפא · מה זה· שדת המלך חצופה להרוג: אדין מלתא הודע אריוך לדניאל · שקצף המלך על שאין פותר חלומו: (טז) על ובעא · נכנס ובקש: ינתן ליה · יתן לו:
רזא

באור

משמעות הענין אינו כן, ויותר נראה פירושו, כאשר הדת יצאה ונגלה שחכימיא יהוין נקטלין, ובעו דניאל וחברוהי, כלומר נתבעו גם הם למשפט המות׳ (טו) מהחצפה, גלויה לשון הנוף בדברי רז"ל למי שהוא עז פנים, ותרגום קשי פנים חציפי אפין (בן מלך)׳ ולדעת רא"ב"ע הוא לשון מהירות, ופירושו על מה תמהר הדת לצאת מפי המלך, ויהי׳ תרגומו: (ווינסוועגען איזט דער בעפעהל, דער זא פלוצליך פאם קעניג ערגאנגען איזט?)׳ (טז) ובעה, לשון שאלה ובקשה, וכמוהו פעל זה גם בלשון עברי בענין שאלה, אם תבעיון בעיו (ישעי׳ כ"א, י"ב)׳ ופשרא, לא הזכיר החלום ששאל המלך להודיע לו, וכן למטה בדברי דניאל לא נמצא כ"א פשרא, בלי ספק, לפי שמובן מאליו, אם ידע הפתרון בהכרח שצריך לדעת מקדם החלום, וכן דעת רא"ב"ע׳ (יח) רזא,
ענינו

אֱלָהּ שְׁמַיָּא עַל־רָזָא דְּנָה דִּי
לָא יְהֹבְדוּן דָּנִיֵּאל וְחַבְרוֹהִי
עִם־שְׁאָר חַכִּימֵי בָבֶל׃
(יט) אֱדַיִן לְדָנִיֵּאל בְּחֶזְוָא דִי־
לֵילְיָא רָזָא גֲלִי אֱדַיִן דָּנִיֵּאל
בָּרִךְ לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא׃ (כ) עָנֵה
דָנִיֵּאל וְאָמַר לֶהֱוֵא שְׁמֵהּ דִּי־
אֱלָהָא מְבָרַךְ מִן־עָלְמָא
וְעַד־עָלְמָא דִּי חָכְמְתָא
וּגְבוּרְתָא דִּי־לֵהּ הִיא׃
(כא) וְהוּא מְהַשְׁנֵא עִדָּנַיָּא
וְזִמְנַיָּא מְהַעְדֵּה מַלְכִין
וּמְהָקֵים מַלְכִין יָהֵב חָכְמְתָא
לְחַכִּימִין וּמַנְדְּעָא לְיָדְעֵי
בִינָה׃ (כב) הוּא גָּלֵא עַמִּיקָתָא
ומסתרתא

דיזעס געהיימניסעס צו ער־
פלעהען, דאמיט דניאל
אונד זיינע געפעהרטען מיט
דען איבריגען וייזען בבל'ס
ניכט אום דאז לעבען קעה־
מען׳ (יט) דעם דניאל וואור־
דע נון אין איינעם נעכטלי־
כען טרוימגעזיכטע דאז גע־
היימניס אפפענבארט, וואָ־
פיר ער דען גאָטט דעס
הימּמעלס בענעדייטע׳ (כ)
ער בראך אין דיא וואָרטע
אוים; בענעדייעט זייא דער
נאמע גאָטטעס פאן עוויג־
קייט אין עוויגקייט, ער דער
אלליין דיא ווייזהייט אונד
מאכט בעזיצט! (כא) ער
איזט עס, דער צייטען אונד
צייטלייפטע ענדערט, ער
שאפט קעניגע וועג, אונד
לעסט נייע ווערדען, גיבט
דען קלוגען דען פערשטאנד,
דען איינזיכטספאָללען דיא
וויססענשאפט׳ (כב) ער
אָפפענבארט דאז טיפליגענ־
דע

רש"י

(יט) רזא גלי׳ הסתר נגלה: הוא גלי עמיקתא׳ גולה עמוקות: (כא) מהשנא׳ מחליף: מהעדה׳ מסיר מלכי׳ על שהבין מתוך החלום שמלכות נבוכדנצר פוסקת ומלכות אחרת עומדות: (כב) הוא גלי עמיקתא ומסתרתא
על

באור

ענינו דבר סתר ונעלם׳ (כא) מהשנא עדניא וזמניא, משנה עתים וזמנים, והכונה על המקרים שמשתנים במשך הזמן, לומר שכל השנוים וחלופים שבעולם הכל באים מאתו יתברך׳ וטעם הכפילה לדעתי לפי שיש מקרים שאינם מתמידים כ"א לזמן מועט ונאסר
באו

וּמְסַתְּרָתָא יָדַע מָה
בַחֲשׁוֹכָא וּנְהִירָא עִמֵּהּ
שְׁרֵא׃ (כג) לָךְ ׀ אֱלָהּ אֲבָהָתִי
מְהוֹדֵא וּמְשַׁבַּח אֲנָה דִּי
חָכְמְתָא וּגְבוּרְתָא יְהַבְתְּ לִי
וּכְעַן הוֹדַעְתַּנִי דִּי־בְעֵינָא
מִנָּךְ דִּי־מִלַּת מַלְכָּא
הוֹדַעְתֶּנָא׃ (כד) כָּל־קֳבֵל דְּנָה
דָּנִיֵּאל עַל עַל־אַרְיוֹךְ דִּי מַנִּי
מַלְכָּא לְהוֹבָדָא לְחַכִּימֵי
בָבֶל אֲזַל ׀ וְכֵן אֲמַר־לֵהּ
לְחַכִּימֵי בָבֶל אַל־תְּהוֹבֵד
הַעֵלְנִי קֳדָם מַלְכָּא וּפִשְׁרָא
לְמַלְכָּא אֲחַוֵּא׃ (כה) אֱדַיִן

ונהורא ק׳

אריוך

דע, דאז פערבארגנע, וויים וואס אין דונקעלהייט איזט, אונד דאז ליכט וואהנט בייא איהם· (כג) דיר, א גאטט מיינער פעטער, דאנקע איך, דיך פרייזע איך, דאס דוא מיר ווייזהייט אונד מוהט גע־געבען האסט, אונד נון מיר בעקאנט מאכטעסט, וואס וויר פאן דיר ערפלעהט, מיט דער אנגעלעגענהייט דעס קעניגס אונס בעקאנט מאכטעסט! (כד) הירויף מאכטע זיך דניאל אויף, אונד גינג צו אריוך, דעם דער קעניג אויפגעטראגען האטטע, דיא ווייזען בבל׳ס הינצוריכטען, ער שפראך צו איהם: א פאללציהע דיא היגריכטונג דער ווייזען בבל׳ס ניכט, פיהרע מיך פאר דען קעניג, איך וויל איהם דיא אויפלעזונג מאכען· (כה) שנעלל פיהרטע נון

אריוך

רש"י

על שגלה לו עומק זה: (כג) הודעתנא· הודעתני: (כד) כל קבל דנא· כל עומת זה שנגלה לו הסוד: דניאל על על אריוך נכנס אל אריוך: די מני· שהפקיד: אל תהובד· אל תאבד: העלני· הכניסני: (כה) אדין· אז: בהתבהלה בבהל׳ ובמהירות

באור

באו כן יעבדו, ויש מקרים שימשכו ימים רבים ויעשו רושם בעת בזכרון האדם, ואמר העת הזאת נודע ומופרד מאשר הענת כחלק מן הכלל, ובזה ההפרש בין עידן וזמן, כי זמן נאמר דפרט על עת ידועה וקבועה, כמו לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם (אסתר ט, לא)· הודעתני, אמר הודעתני כי לו לבדו נודע הסוד ואמר די בעינא

הוא

אריוך בהתבהלה הנעל
לדניאל קדם מלכא וכן
אמר־לה די־השכחת גבר
מן־בני גלותא די יהוד די
פשרא למלכא יהודע :
ענה מלכא ואמר לדניאל
די שמה בלטשאצר
האיתיך כהל להודעתני
חלמא די־חזית ופשרה :
(כז) ענה דניאל קדם מלכא
ואמר רזא די־מלכא שאל
לא חכימין אשפין חרטמין
גזרין יכלין להחויה למלכא :
(כח) ברם איתי אלה בשמיא
גלה רזין והודע למלכא

האיתך ק׳ נבוכדנצר

אריוך דען דניאל פאר דען קעניגי ער מאכטע איהם דיא אנצייגע, דאס ער אונטער דען עקסולאנטען אוים יהודא איינען מאן געפונדען האבע, דער דיא אויפלעזונג דעם קעניגע ערעפנען וואללע׃ (כו) דער קעניג פראגטע דניאל, דען מאן בלטשאצר נאנטע : ביזט דוא אים שטאנדע, דען טרוים, דען איך זאה, אונד דעסען דייטונג מיר אנצוציינען? (כז) דניאל אנטווארטעטע דעם קעניג : דאז געהיימניס, דאז דער קעניג צו וויכסען פערלאנגט, קענען איהם דיא וויזען, שטערנזעהער, בילדערשריפטקונדיגע אונד וואהרזאגער אונמעגליך הערויסברינגען׃ (כח) אבער עס איזט איין גאטט אים הימעל, דער פערבארגענע דינגע אפפענבארט, אונד דיזער לעסט דעם קעניגע
נבוכדנצר

רש"י

ובמתהידות : הנעל · הכנים את דניאל : די השכחת גבר · אשר מצאתי איש : גלותא די יהוד · גלות יהודה : (כו) האיתך כהל · היש לך יכול : די חזית · אשר ראיתי : (כז) גזרין · שם מין בעלשדים : (כח) ברם איתי והודע למלכא וגו׳ הוא גילה לי רז זה ועל ידי מודיע למלך עיקר חלומו בעתידות : חלמך וחזוי ראשך על משכבך · אשר על
משכבך

באור

הוא והבדיא באומר לא בזכותי לבד הודעתני (רא"ב ע) · (כז) גזרין, לדעתי הם מגידי
עתידות

נְבוּכַדְנֶצַּר מָה דִּי לֶהֱוֵא
בְּאַחֲרִית יוֹמַיָּא חֶלְמָךְ וְחֶזְוֵי
רֵאשָׁךְ עַל־מִשְׁכְּבָךְ דְּנָה
הוּא׃ (כט) אַנְתְּה מַלְכָּא
רַעְיוֹנָיךְ עַל־מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ
מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְגָלֵא
רָזַיָּא הוֹדְעָךְ מָה־דִי לֶהֱוֵא׃
(ל) וַאֲנָה לָא בְחָכְמָה דִּי־אִיתַי
בִּי מִן־כָּל־חַיַּיָּא רָזָא דְנָה גֱּלִי
לִי לָהֵן עַל־דִּבְרַת דִּי פִשְׁרָא
לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי
לִבְבָךְ תִּנְדַּע׃ (לא) אַנְתְּה
מלכא

אנת ק' יתיר י' אנת ק'

נבוכדנאצר וויססען, וואס אין צוקינפטיגען צייטען געשעהען ווירד׃ דער טרוים אונד דיא בילדער דיינער איינבילדונגסקראפט אויף דיינעם לאגערווארען דיזע׃ (כט) דיר, אָ קעניג, שטעללטען זיך אויף דיינעם לאגער דיא געדאנקען פאר, וויא עס וואָהל נאך דיזעם צייטלויף זיינווירד, אונד דער אָפפענבארער דער געהיימניססע ליס דיר וויססען, וואס געשעהן ווירד׃ (ל) וואס מיך בעטריפט, זא איזט מיר ניכט דורך בעזאָנדרע ווייזהייט, דיא איך פאר אללען לעבענדען בעזעסע, דיזעס געהיימניס אָפפענבארט ווארדען, בלאָס דאמיט מאן דיר, אָ קעניג! דיא בעדייטונג בעקאנט מאכע, אונד דוא איבער דיינע געהיימסטען געדאנקען איינען אויפשלוס האבען זאָללסט׃ (לא) דיר, גנעדיגער
קעניג

רש"י

משכבך וזהו׃ (כט) רעיונך׃ הרהורך׃ על משכבך סליקו׃ מה שהיית מהרהר ביום מה יהיה אחריך על משכבך עלו׃ וגלא רזיא הודעך׃ והקב"ה מגלה רזים הודיעך את אשר יהיה׃ (ל) ואנה לא בחכמה׃ ואני לא מרוב החכמ' שיש בי משאר הבריות יותר נגלה לי הסוד הזה׃ להן על דברת די פשרא למלכא יהודעון׃ יודיעוך מן השמים׃ ורעיוני לבבך תנדע׃ הרהורי לבבך שאתה מהרהר תמיד לדעת מי יקום אחריך׃ תנדע׃ תדע׃ (לא) חזה הוית׃ רואה היית׃ ואלו׃ לשון והנה׃ צלמא דכן רב׃ צלם אשר היה

באור

נעתידות, ונקראים כן לפי שגוזרים לומר מה שיהי' בעתיד׃ (לא) ואלו, ענינו כבלשון עברי אלו והנה׃ ויש סדום קלת במקרא זה, והראוי׃ ואלו צלם חד שגיא קאים לקבלך׃

מלכא חזה הוית ואלו צלם
חד שגיא צלמא דכן רב
וזיוה יתיר קאם לקבלך ורוה
דחיל: (לב) הוא צלמא ראשה
די־דהב טב חדוהי ודרעוהי
די כסף מעוהי וירכתה די
נחש: (לג) שקוהי די פרזל
רגלוהי מנהון די פרזל ומנהון
די חסף: (לד) חזה הוית עד די
התגזרת אבן די־לא בידין
ומחת לצלמא על־רגלוהי
די פרזלא וחספא והדקת
המון: (לה) באדין דקו כחדה
פרזלא חספא נחשא כספא

מנהן ק׳ מנהן ק׳

ודהבא

קעניג, קאם עס פֿאר, אלס ווען
איינע אונגעהייערע בילדזיילע
פֿאר דיר שטענדע; דיזע
בילדזיילע וואר גראָס, פֿאַן
אויסעראָרדענטליכעם גלאַנ־
צע, אונד פֿירכטערליכער
געשטאלט׃ (לב) זיא האַט־
טע איינען קאָפּף פֿאַן פֿיי־
נעם גאָלדע, ברוסט אונד
ארמע פֿאַן זילבער, בויך
אונד היפֿטע פֿאַן קופּפֿער׃
(לג) שענקל פֿאַן אייזען אונד
פֿיסע צום טייהל פֿאַן אייזען
אונד צום טייהל פֿאַן טאָהן׃
(לד) דיס זאהסט דוא, אלס
פלעצליך איין שטיין לאָזגע־
ריססען ווארדע, וועלכעס
ניכט מיט הענדען געשאה,
דער בילדזיילע געגען דיא
פֿיסע פֿאַן אייזען אונד טאָהן
שלוג, אונד זיא צערשמעט־
טערטע׃ (לה) דאדורך ווור־
דע אויף איינמאל דאז איי־
זען, טאָהן, קופּפֿער, זילבר

אונד

רש"י

היה לו כן גדול: וזיוה יתיר קאם לקבלך · היה עומד לנגדך : ורוה דחיל · ומראהו נורא : (לב) די דהב טב · של זהב טוב : חדוהי · חזה שלו : ודרעוהי · זרועותיו : מעוהי וירכתה · בטנו וירכותיו : (לג) שקוהי די פרזל · שוקיו של ברזל : מנהן די פרזל ומנהן די חסף · מהם של ברזל ומהם של חרס : (לד) די התגזרת אבן · אשר נתחתכה ונגזלה אבן אחת : די לא בידין · אשר לא בידי׳ כי אם מאליה : ומחת לצלמא · והכת׳ את הצלם : והדקת המון · והדיקה אותה : (לה) באדין דקו כחדא · אז הודקו יחד כל מיני מתכות

וחרס

באור

דכן, זה, תרגום האיש הלזה גברא דכן (רש"ן מלך)· וזיוה יתיר, וזהרו גדול· ורוה דחיל, ומראהו נורא, תרגום יפה תאר מפיר בדיוק (הכ"ל)· (לד) די לא בידין, כי אם מאליה

רש"י

ודהבא והוו כעור מן־אדרי־
קיט ונשא המון רוחא וכל־
אתר לא־השתכח להון
ואבנא | די־מחת לצלמא
הות לטור רב ומלאת כל־
ארעא: (לו) דנה חלמא
ופשרה נאמר קדם־מלכא:
(לז) אנתה מלכא מלך מלכיא
די אלה שמיא מלכותא
חסנא ותקפא ויקרא יהב־
לך: (לח) ובכל־די דארין בני־
אנשא חיות ברא ועוף־
שמיא יהב בידך והשלטך
בכלהון אנתה הוא ראשה
די

אונד גאָלד זאַ צערטרימ־
מערט, דאס עס וויא דאז
שפרייא פֿאן דער דרעש־
טעננע אים זאָממער וואַר,
איין ווינד פֿיהרטע אללעס
ווענ, אָהנע דאס איינע שפור
דאפֿאן צו פֿינדען וואַר;
דער שטיין אבער, דער דיא
בילדזיילע צערשלוג, וואַרד
צו איינעם ערהאבנען געביר־
גע, דאז דיא גאנצע געגענד
איננאהם. (לו) דיס דער
טרוים; נון זאָלל דער קעניג
אוך דיא דייטונג הערען.
(לז) דוא אָ קעניג, ביזט
קעניג דער קעניגע, דיך האט
דער גאָטט דעס הימעלס
איין מעכטיגעס רייך, גראָסע
מאכט אונד אנזעהן געגעבען.
(לח) דיר האט ער אללעס, וואָ
נור אימער מענשען, טיהרע
אונד פֿעגעל זיך אויפֿהאל־
טען, אונטערוואָרפֿען, אונד
דיא הערשאַפֿט איבער אל־
לעם פֿערליהען; דוא אלזאָ
ביזט

אנת ק' דיירין ק' אנת ק'

רש"י

וחלק שהיה בו: והוו כעור מן אדרי קיט. והיו כמוץ מגרנות הקיץ: ונשא המון רוחא. ותשא אותה הרוח: וכל אתר לא אשתכח להון. כלומר לא נודע מקומם הראשון ולא נכר שהיו שם מעולם: הות לטור רב. (כעשית הר גדול): (לו) דנה חלמא. הרי זה החלום שחלמת: ופשריה נאמר וגו'. ופתרונו נאמר לך: (לז) מלך מלכיא. פירשו רז"ל כל מלך מלכיא דקיימא חוץ מזה שכנגד הקב"ה אמר וכן פתרונו מלך המלכים שהוא אלהי השמים: מלכותא חסנא. מלכות חזק וכבוד נתן לך: (לח) והשלטך בכלהון. והשליטך על כולם שאפילו גוזר על הסוס לא יהא נוגף ועל העוף לא יפרח כמו שנאמר ואת חית השדה נתתי לעבדו (ירמיה כ"ז): אנת הוא ראשה די דהבא. ראש הזהב של הצלם שראית אתה הוא שמלכותך חזקה ועתה קיימת והיא חשובה מאד:
ובתרך

די דהבא: (לט) ובתרך תקום
מלכו אחרי ארעא מנך
ומלכו תליתאה אחרי די
נחשא די תשלט בכל־
ארעא: (מ) ומלכו רביעיא
תהוה תקיפה כפרזלא כל־
קבל די פרזלא מהדק וחשל
כלא וכפרזלא די־מרעע כל־
אלין תדק ותרע: (מא) ודי־

הזיתה

יתיר א' רביעאה ק'

בייזט דאז גאָלדנע הויפט·
(לט) נאך דיר ווירד איין אנ=
דערס רייך אויפקאָממען,
דאז דעם דייניגען נאכשטע=
הען ווירד, נאכהער איין
דריטטעס רייך, גלייכזאם=
וויא קופפער, דאז איבער
דיא גאנצע וועלט הערשען
ווירד · (מ) דאז פירטע רייך
ווירד שטארק וויא אייזען
זיין, אין זא פערן דאז אייזען
אללעס צערשמעטטערט
אונד צערדריקט; וויא איי=
זען צערטרוממערט, זא ווירד
עס יענע אללע צערשמעט=
טערן אונד צערטרוממערן·
(מא) דאס דוא זאהסט פיסע
[illegible] אונד

רש"י

(לט) ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מנך: ואחריך אחר מלכו' בלשצר בנך תקו' מלכות שתטול השררה מזרעך נמוכה ושפלה ממלכות שלך: ארעא · תחתונה ונמוכה · כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב·וראי' שהחז' שבו' אחר הראש הי' של כסף כך תהא מלכות מדי ופרס אשר אחר מלכות בבל שפלה ממלכות נבוכד נצר: ומלכו תליתאה אחרי · אחרת: די נחשא · הסינא כנחשת · והיא מלכות יון מלכות אלכסנדרוס מוקדון: (מ) ומלכו רביעיא · היא קשה כפרזלא · כאשר ראית השוקיים שהם רביעיי' לראש ולחזה ומעיים והם של ברזל · מהדק וחשל כלא · מדקדק ומהדק כל מיני מתכות שמדקדקין אותם בקורנס: וחשל · ומדקד' והרבה יש בגמרא חשלי דוכי בעי חשולתא: כל אילין · כל מיני מתכות הללו שראית בצלם: (מא) חסף די פחר · חרס של יוצר · והרבה יש בגמ' מאני דפחרא: מלכו פליגא תהוה · מלכות חלוקה

באור

(רס"ג) · (לט) ארע, תחתונה ונמוכה, כמו שהכסף נמוך ושפל מהזהב (הנ"ל) · די נחשא, הסינא כנחשת (הנ"ל) · נראה שדעתו כי הדמיון של נחשת אין הוא כמו זה של כסף במלכות השניה, שתהיה שפלה מזאת, לפי שנאמר בכתוב די תשלט בכל ארעא: והנה מי שקרא בקורות העתים של העמים הקדמונים יודע, כי אחר ממשלת הגדולה של מלכות בבל התנשאה מלכות פרס, ואחר זאת מלכות יון בימי אלכסנדר מוקדון, ואחר זאת מלכות רומי · ומה שיש לדבר על זה וההתבוננות אעזוב לקורא המשכיל · (מ) וחשל, ומדקדק והרבה יש בגמרא חשל דוך ביעי חשילתא (הנ"ל)· (מא) חסף די פחר, חרס של יוצר, והרבה יש בגמרא מאני דפחרא (הנ"ל) · נצבתא, מחוזק הברזל

חזיתה רגליא ואצבעתא
מנהון חסף די־פחר ומנהון
פרזל מלכו פליגה תהוה
ומן־נצבתא די־פרזלא
להוא־בה כל־קבל די
חזיתה פרזלא מערב בחסף
טינא: (מב) ואצבעת רגליא
מנהון פרזל ומנהון חסף מן־
קצת מלכותא תהוה
תקיפא ומנה תהוא תבירה:
(מג) די חזית פרזלא מערב
בחסף טינא מתערבין להון
בזרע

אונד צעהען צום טייהל
טעפפער־ טאהן, צום
טייהל אייזען: — עס ווירד
איין געטייהלטעס רייך זיין;
וואָרין יעדאָך פאָן דער נאַ־
טור דעס אייזענס זיין ווירד,
אין זא פערן אבער דוא
זאהסט אייזען פערמענגט
מיט געמיינעם טאהן, (מב)
אונד דיא צעהען צום טייהל
אייזען אונד צום טייהל
טאהן, — וייל דאז רייך
צום טייהל פעסט אונד צום
טייהל צערברעכליך זיין ווירד:
(מג) דיא ערשיינונג דעס
אייזענס פערמענגט מיט גע־
מיינעם טאהן (דייטעט אויף
דאראויף), זיא ווערדען זיך
מיט מענשליכעם זאמען
פער־

מנהן ק׳ מנהן ק׳ מנהן ק׳ מנהן ק׳ ודי ק׳

רש״י

חלוקה תהיה שני מלכים יהיו ממנה באחד חזק וחלש: כמו שמפורש למטה מן קצת מלכותא תהוה תקיפא: ומן נציבתא די פרזלא להוא בה. אף החלש יהא חזק על שאר האומות ע״י החזק חברו שידאו מפניו זהו מן נצבתה די פרזלא להוי בה. מן חזק מלב הברזל יהיה במלך החלש: כל קבל די חזיתא. כל עומת שראית ברזל מעורב בחרסי הטיט: (מג) מתערבין להון בזרע אנשא וגו׳. מתחתנים יהיו אם שאר האומות לא יהיו שלמים ונדבקים עמם באמת ולב שלם ודתיהם שונות מדתי שאר האומות: הא כדי

באור

הברזל, ולשון נצבתא כמו, מתרגום נטע שעשועיו נצבתא דחביביתיה, כלומר מנטיעו ומטה הברזל יהיה בה בחרש (בן מלך)· (מג) די חזית וגו׳, כלומר פהתערבות הברזל עם החרש יש לו ג״כ טעם זה, מתערבין וגו׳, יתערבו ע״י חתון ונשואין בלי להיות כדבקין

בְּזְרַע אֲנָשָׁא וְלָא־לֶהֱוֺן
דָּבְקִין דְּנָה עִם־דְּנָה הֵא־כְדִי
פַרְזְלָא לָא מִתְעָרַב עִם־
חַסְפָּא׃ (מד) וּבְיוֹמֵיהוֹן דִּי
מַלְכַיָּא אִנּוּן יְקִים אֱלָהּ
שְׁמַיָּא מַלְכוּ דִּי לְעָלְמִין לָא
תִתְחַבַּל וּמַלְכוּתָה לְעַם
אָחֳרָן לָא תִשְׁתְּבִק תַּדִּק
וְתָסֵיף כָּל־אִלֵּין מַלְכְוָתָא
וְהִיא תְּקוּם לְעָלְמַיָּא׃
(מה) כָּל־קֳבֵל דִּי־חֲזַיְתָ דִּי
מִטּוּרָא אִתְגְּזֶרֶת אֶבֶן דִּי־לָא
בִידַיִן וְהַדֶּקֶת פַּרְזְלָא נְחָשָׁא
חַסְפָּא כַּסְפָּא וְדַהֲבָא אֱלָהּ
רב

פֿערמישען (ד"ה דורך היי־
ראהט זיך פֿערבינדען), אָה־
נע יעדאָך צוזאממען הענ־
גענד צו ווערדען, זא וויא
אייזען מיט טאָהן זיך ניכט
צוזאממען שמעלצען לעסט־
(מד) צו דען צייטען דיזער
קעניגע ווירד אבער דער
גאָטט דעס היממעלס איין
רייך שטיפֿטען, דאז אין
עוויגקייט ניכט אין פֿער־
פֿאלל געראהטעט, דאז דיא
רעגירונג קיינעם אנדערן
פֿאָלקע איבערלאססען
ווירד; פֿילמעהר ווירד עס
אלע דיזע רייכע אויפֿלעזען
אונד צערשטערען, עס
זעלבסט אבער עוויגע צייט
פֿאָרטדויערן׃ (מה) דעס־
וועגען זאהסט דוא, דאס
פֿאן איינעם בערגע איין
שטיין לאָזגעריססען וואור־
דע, אָהנע דאס עס דורך
הענדע געשאה, אונד דאז
אייזען, קופּפער, טאָהן,
זילבער אונד גאָלד צער־
טריממערטע, דער גראָסע גאָטט

רש"י

כדי פרזלא לא מתערב: הלא הוא כמו שאין הברזל נדבק יפה עם החרס: (מד) וביומיהון די מלכיא אינון: ביומיהם של מלכים הללו: בעוד מלכות' קיימת: יקים אלה שמיא מלכו: מלכות הקב"ה שלעולם לא תתחבל והוא מלכו' מלך המשיח: תדק ותסף: תדק ותכלה: (מה) כל קבל די חזותא: כל עומת שראית שנתפלקה אבן מן ההר שהדיק
כל

באור

כדבקין יחדיו: לא מתערב, נ"י התכה: (מה) ויציב חלמא וגו', ונכון החלום ונאמן פתרונו (רלב"ע): כלומר אם נכון החלום, שזה הוא שהמלך יכול לדעת, יש
להאמין

רַב הוֹדַע לְמַלְכָּא מָה דִּי
לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְיַצִּיב חֶלְמָא
וּמְהֵימַן פִּשְׁרֵהּ׃ (מו) בֵּאדַיִן
מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר נְפַל עַל־
אַנְפּוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל סְגִד וּמִנְחָה
וְנִיחֹחִין אֲמַר לְנַסָּכָה לֵהּ׃
(מז) עָנֵה מַלְכָּא לְדָנִיֵּאל וְאָמַר
מִן־קְשֹׁט דִּי אֱלָהֲכוֹן הוּא אֱלָהּ
אֱלָהִין וּמָרֵא מַלְכִין וְגָלֵה
רָזִין דִּי יְכֵלְתָּ לְמִגְלֵא רָזָא
דְנָה׃ (מח) אֱדַיִן מַלְכָּא לְדָנִיֵּאל
רַבִּי

גאָטט צייגטע ראדורך דעם קעניגע, וואס דער צוקונפט בעפאָרשטעהט׃ איזט נון דער טרוים ריכטיג, זא איזט אויך זיינע אויפלעזונג גלויבווירדיג׃ (מו) היר פיל דער קעניג נבוכדנצר אויף זיין אנגעזיכט נידער, בעציייגטע דניאל זיינע עהרפורכט, אונד בעפאהל איהז מיט געשענקען אונד ליבליכען דופטען צו פערעהרען׃ (מז) דאן נאהם ער ווידער דאז וואָרט אונד זאגטע צו דניאל: עס איזט וואהרהייט, דאס אייער גאָטט איין גאָטט דער געטטער, איין הערר דער קעניגע איזט, אונד דיא געהיימניססע אָפפענבארט; דא דוא אים שטאנדע ווארסט, דיזעס געהיימניס הערויס צו ברינגען׃ (מח) דער קעניג מאכטע היראויף דען דניאל גראָס, ער־

רש"י

כל הצלם זה פתרון שהמלכות הרביעית תכלה ותדוקן את כולם׃ מה די להוי אחרי דנא מה שיהי' אחר זאת אחר מלכות זו שלך׃ ויציב חלמא אמת הוא החלום׃ (מו) אמר לנסכה׃ דנה לעשותו אלוה׃ (מז) מן קשוט׃ באמת׃ ומרא מלכין׃ אדוני האדונים׃ רזא דנה׃ סתר זה׃ (מח) לדניאל רבי׃ דניאל גדל על כל השרים

באור

להאמין ג"כ בפתרונו שיהיה כן׃ (מז) סגיד, הראה לו יראת כבוד ורוממות׃ לנסכה׳ ענינו הגדולה והרוממות כמו מעולם נסכתי (משלי ח׳ כ"ג)׃ רבי, גדלו ונשאו למדרגה עליונה׃ (מח) סגני מלת סגנים נמצאת ג"כ בעברית, והם לדעת קצת יבארים פקידים הממונים על דבר תחת יד גדול ממנו, כמו סגן הכהן הנזכר בתלמוד

רבי ומתנן רברבן שגיאן יהב־לה והשלטה על כל־מדינת בבל ורב־סגנין על כל־חכימי בבל׃ (מט) ודניאל בעא מן־מלכא ומני על עבידתא די מדינת בבל לשדרך מישך ועבד נגו ודניאל בתרע מלכא׃

ג (א) נבוכדנצר מלכא עבד צלם די־דהב רומה אמין שתין פתיה אמין שת אקימה בבקעת דורא במדינת בבל׃ (ב) ונבוכדנצר מלכא

שלח

ערטייהלטע איהם גראָסע אונד אנזעהנליכע געשענקע אונד מאכטע איהן צום בעפעהלסהאבער איבער דיא גאנצע לאנדשאפט בבל אונד צום אָבערסטען פֿאָרשטעהער אללער באבילאָנישען וויזען׳ (מט) דניאל באט זיך אויף פֿאם קעניגע אויס, דאס ער שדרך, מישך, אונד עבד נגו צו עמטערן אין דער לאנדשאפט בבל בעפֿערדערטע, ער זעלבסט אבער בליב בייא דער פֿפאָרטע דעס קעניגס (אם האָפֿע)׃

ג

(א) דער קעניג נבוכדנצר ליס איינע גאלדענע בילדזייולע פֿערפֿערטיגען, זעכציג עללען האָך אונד זעכס עללען ברייט, דיא ער אים טהאלע דורא אין דער פראָפֿינץ בבל אויפֿשטעללען ליס׳ (ב) ער ליס זאַדאן דיא זאטראפען, אונ־

רש״י

השרים׃ (מט) ומני על עבידתא די מדינת בבל׳ ויפקד על כל צרכי המלכות את חנניה מישאל ועזריה׃

ג (א) עבד צלם׳ מלאה לבו לעשות צלם של זהב׃ פתיה אמין שית אקימה וגומ׳׳ אם אין עביו אלא שש היאך יכול לעמוד בגו בת אמין שתין׳ אמר רב

ביבי

באור

בתלמוד׳ (מט) בתרע מלכא, בשער המלך והוא כמו בחצר המלך׳ ועד היום נקרא כן מושב מלכי טורקייא (דיא פפארטע)׳

ג (א) רומה אמין שתין וגו׳, רבים מתמיהים על האפשרות רבוי הזהב הזה, אשר לפי עדות חכמי המדידה נערך לו לכל הפחות יותר מן 1305

איינמגעו

שְׁלַחלְמִכְנַשׁולַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא
סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא
גְדָבְרַיָּא דְתָבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא
וְכֹל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא לְמֵתֵא
לַחֲנֻכַּת צַלְמָא דִּי הֲקֵים
נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃ (ג) בֵּאדַיִן
מִתְכַּנְּשִׁין אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא
סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא אֲדַרְגָּזְרַיָּא
גְדָבְרַיָּא דְתָבְרַיָּא תִּפְתָּיֵא
וְכֹל שִׁלְטֹנֵי מְדִינָתָא
לַחֲנֻכַּת צַלְמָא דִּי הֲקֵים
נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא וְקָאְמִין
לָקֳבֵל צַלְמָא דִּי הֲקֵים

וקיימין ק' נבוכדנצר

אונטערשטאדטהאלטער, פאשאס, אָבעררִיכטער, רענטמייכטער, געזעצפערשטענדיגע, אונד רעכטסגעלעהרטע, איבערהויפט אללע בעפעלסהאבער דער פראָפינצען, בערופען, אום בייא דער איינווייהונג דער בילדזיילע דיא ער אויפשטעללען ליס, צו ערשיינען. (ג) זא קאמען דאן דיא זאטראפען, אונטערשטאדטהאלטער, פאשאס, אָבעררִיכטער, רענטמייסטער, געזעצפערשטענדיגע, רעכטסגעלעהרטע, איבערהויפט אללע בעפעהלסהאבער דער פראָפינצען צו דער איינווייהונג דער בילדזיילע, דיא דער קעניג נבוכדנצר עררִיכטען ליס, אללע צוזאממען, אונד אלס דיא פאָר דער בילדזיילע, דיא נבוכדנאצר האט עררִיכטען לאססען, פער-

רש"י

ביזי היו מעמידין אותו וכופל עד שהביאו כל זהב של ירושלים ושפכו דימוס על רגליו לקיים מה שנאמר (יחזקאל ז') וזהבה לנדה יהיה: בבקעת דורא· שם מקום: (ב) אחשדרפניא· דוכסין: ופחותא· שלטוני: אדרגזריא ובדריא וגו'· כולם שם אומות

באור

איליאָנען דוקאטען, גם על שעור האורך לרוחב, אשר אין להם ערך? אמנם אין לי עסק בחפושים כאלה, ובפרט לייסדם עפ"י דרש, אשר אין נועם לכל חיך· (ב) לאחשדרפניא וגו', שמות של שרים ופקידים בלשון פרסי, כאשר היו בעת שנכתב הספר, שהיתה אחר שנבתה מלכות כשדים מהיות ממלכה ומלכות פרס נהייתה תחתיה לממלכה גדולה ומושלת על כל המדנות שהיו תחת יד מלכי כשדים· וידמה שמעת שנאמה

נְבוּכַדְנֶצַּר׃ (ד) וְכָרוֹזָא קָרֵא בְחָיִל לְכוֹן אָמְרִין עַמְמַיָּא אֻמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא׃ (ה) בְּעִדָּנָא דִּי־תִשְׁמְעוּן קָל קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קַיתְרֹס סַבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין סוּמְפֹּנְיָה וְכֹל זְנֵי זְמָרָא תִּפְּלוּן וְתִסְגְּדוּן לְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקֵים נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃ (ו) וּמַן־דִּי־לָא יִפֵּל

יתיר י'

ויסגר

פערזאממעלט שטאנדען; (ד) ריף איין הערָאלד מיט לויטער שטיממע אויס: אייך, איהר פעלקערשאפ=טען, נאציאָנען אונד שפראכפערוואנדטען ווירד היזמיט קונד: (ה) זאָ=באלד איהר דען שאלל דער פאָזוינען, שאלמייען, ציט=טערן, טריאנגעלן, פזאל=טערן, זאקפּפייפען אונד אנדערע מוזיקאלישע אינ=סטרומענטע הערען ווער=דעט, זא מיסעט איהר ני=דערפאללען, אונד דיא גאָלד=נע בילדזיילע אנבעטען, דיא דער קעניג נבוכדנצר עהריכטעט ליס· (ו) דעריעניגע אבער, דער ניכט

נידער=

רש"י

אומות הם: לחנכת נלמא· תחלת עבודתיו: (ד) וכרוזא קרא בחיל· הכרוז יולא בכח גדול: לכון אמרין עממיא· לכם כל העמים והלשונות אומרים מכרוז מלות המלך במשלחת המלך: (ה) בעדנא די תשמעון קל קרנא משרוקיתא· קול הקרן

שורקת

באור

שבאתה הממשלה לפרס הוסבו שמות הראשים מארמית לפרסית, ולפיכך כותב הספר קראם בשמות שהיו להם אז· בפתרוני שמות הללו יש דעות שונות, ואנכי בתרגומי העתקתים כאשר העתיקו מתרגמי העמים שנודעים לחכמים, ושמתלו לדעת ולבדר דברים העתיקים· אחשדרפניא סגניא ופחותא. שלשה שמות לשרי המדינות במדרגה זו למעלה מזו· אחשדרפניא הם כמו אחשדרפנים הנזכרים במגילת אסתר השרים הגדולים במעלה ממונים על ארץ כולה אשר היתה חלק ממלכות, וסגניא הממונים תחתיהם לנות ולפעול במקומם ובשמם, ופחותא או פחות בלשון עברית שרי מדינות קטנות, אשר נקראים עוד היום במלכות טורקייא פאשאם, שהם ג"כ שרי הלגאות· אדרגזריא, שופטי הארץ (והיא מלה מורכבת מן אדר שהוא לשון גדולה ותקיפות ומן גזר שהוא חתוך הדין)· גדבריא, פקידים ממונים על אולרות והכנסות והולאות המלך· דתבריא, יודעי דת המלך· תפתיא, יודעי דין ומשפט· (ד) וכרוזא, הוראתו איש המכריז ומשמיע דבר הנליך פרסום בקהל עם (הערָאָלד), וכן דעת לאב"ע, וכן מתורגם· (ה) קרנא משרוקיתא וגו', שמות כלי זמר, ועיין מזה בהקדמה לספר תהילים מאת המנוח החכם ר' יואל בר"יל ז"ל· (ו) יתרמא, יושלך·

שלשו

ויסגד בה־שעתא יתרמא
לגוא־אתון נורא יקדתא׃
(ז) כל־קבל דנה בה זמנא
כדי שמעין כל־עממיא קל
קרנא משרוקיתא קיתרס
שבכא פסנטרין וכל זני
זמרא נפלין כל־עממיא
אמיא ולשניא סגדין לצלם
דהבא די הקים נבוכדנצר
מלכא׃ (ח) כל־קבל דנה בה־
זמנא קרבו גברין כשדאין
ואכלו קרציהון די יהודיא׃

עני

יתיר י'

נידערפעללט אונד אנבע־
טעט, דער זאָלל אויף דער
שטעללע אין דען גליהענ־
דען קאלקאָפען געוואָרפען
ווערדען׃ (ז) עס געשאה
דאהער, דאס זאָבאלד דער
שאלל דער פאזוינען, שאל־
מייען, ציטטערן, טריאנ־
געלן, פזאלטערן, זאקפיי־
פען אונד דער איבריגען
מוזיקאלישען אינסטרומענ־
טע געהערט ווארדען;
זא פילען אללע פעלקער־
שאפטען, נאציאָנען אונד
שפראכפערוואנדטען צור
אנבעטונג דער גאָלדנען
בילדזיילע נידער, דיא דער
קעניג נבוכדנצר האט אויפ־
ריכטען לאססען׃ (ח) צו
דיזער צייט נון טראטען
מעהרערע קאלדאָער אויף,
אונד גאבען יהודים אן

זיא

רש"י

שורקת כמו (זכריה ב') אשרקה להם ואקבצם: קתרום שבכא וגו' כולם כלי זמר הם: זני זמרא· מיני זמר למינו ת"א לזנוהי: אתון נורא· גומא שעושין לשרוף בה אבנים לסיד והוא כבשן שבכל המקרא: (ז) כל קבל דנה· כל עומת זו שהזהרו במצות המלך על כך: בה זמנא· בו בזמן שישמעו קול הזמר שהוא לסימן שיבואו המשתחוים להשתחות נפלין כל עממיא וגו': (ח) כל קבל דנה· כל עומת זו שראו שונאי היהודים שעה להלשין עליהם: קריבו גברין כשדאין ואכלו קרציהון· הלשינו עליהם· לא תלך רכיל (ויקרא י"ט) מתרגמינן לא תיכול קורצין· ואומר אני שכן היתה דת של הולכי רכיל לאכול לוגמא במקום שמלשינין שם והוא סימן קיום דבריהם שאמותה שעה יש עליהם לברר דבריהם ולאמת לשון הרע שאמרו ואותה סעודה נקראת אכילת קורצין לשון

קורץ

באור

פרשו דמא והוא כמו דמה בעברית· אתון נורא, כבשן לדעת המפרשים· (ח) ואכלו קרציהון, קרצין הוראתו חתיכה בלשון ארמית, והוא אופן הדבור שישתמש בו על הולך רכיל, מלשין ומוסר, וכן ת"א, לא תלך רכיל לא תיכול קורצין·

לא

(ט) עֲנוֹ וְאָמְרִין לִנְבוּכַדְנֶצַּר
מַלְכָּא מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃
(י) אַנְתָּה מַלְכָּא שָׂמְתָּ טְּעֵם
דִּי־כָל־אֱנָשׁ דִּי יִשְׁמַע קָל
קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קַיתְרֹס
שַׂבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין וְסִיפֹּנְיָא
וְכֹל זְנֵי זְמָרָא יִפֵּל וְיִסְגֻּד
לְצֶלֶם דַּהֲבָא׃ (יא) וּמַן־דִּי־
לָא יִפֵּל וְיִסְגֻּד יִתְרְמֵא לְגוֹא־
אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא׃ (יב) אִיתַי
גֻּבְרִין יְהוּדָאיִן דִּי־מַנִּיתָ יָתְהוֹן
עַל־עֲבִידַת מְדִינַת בָּבֶל
שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ גֻּבְרַיָּא
אִלֵּךְ לָא־שָׂמוּ עֲלֵיךְ מַלְכָּא
טְעֵם לֵאלָהֵיךְ לָא פָלְחִין

אנת ק' יתירי' וסומפניא עלך ק' לאלהך ק'

ולצלם

(ט) זיא שפראכען צו נבוכדנצר: עס לעבע דער קעניג עוויגליך! (י) דוא, אָ קעניג, האסט דען בעפֿעהל ערגעהען לאססען, דאס יעדערמאן, וועלכער דען שאלל דער פּאָזוינען, שאלמייען, ציטטערן, טריאנגעלן, פּזאלטער, זאקפּפֿייפֿען אונד דער איבריגען מוזיקאלישען אינסטרומענטע הערען ווירד, נידערפֿאללען אונד דיא גאלדנע בילדזיילע אנבעטען, (יא) ווער אבער ניכט נידערפֿעללט אונד אנבעטעט, אין דען גליהענדען קאלקאָפֿען געווארפֿען הערדען זאָלל · (יב) נון גיבט'ס אבער מעהרערע יהודים, דיא דוא איבער עמטער אין דער לאנדשאפֿט בבל איינגעזעצט האסט, נעמליך שדרך, מישך אונד עבדנגו, דיזע לייטע נעהמען קיינע ריקזיכט אויף דיינען בעפֿעהל, זיא פֿערעהרען דיינען געָטטער ניכט, אונד בעטען

רש"י

קורץ בעיניו (משלי ו') שהוא לסימן לשון הרע · (ט) ענו ואמרין · לשון כל עניה שבמקרא לשון קול רם הוא: (י) שמת טעם · גזרת דבר: (יב) איתי · יש: יהודאין · משבט יהודה: לא שמו עליך מלכא טעם · לא חשו לתת ענה לטעמך לחוש על גזרותיך:

אמר

באור

(יב) לא שמו עליך טעם, אינם חוששים על דבריך (ר"סג) · הצדא, י"מ האמת בלשון תמיהא, ולא נדע לו חבר אבל לפי הענין יתפרש כך (ר"ש ן מלך), וכן מתורגם · ורבינו האיי ז"ל

וּלְצֶלֶם דַּהֲבָא דִּי הֲקֵימְתָּ לָא־
סָגְדִין: (יג) בֵּאדַיִן נְבוּכַדְנֶצַּר
בִּרְגַז וַחֲמָא אֲמַר לְהַיְתָיָה
לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ
בֵּאדַיִן גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ הֵיתָיוּ
קֳדָם מַלְכָּא: (יד) עָנֵה
נְבֻכַדְנֶצַּר וְאָמַר לְהוֹן הַצְדָּא
שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ לֵאלָהַי
לָא־אִיתֵיכוֹן פָּלְחִין וּלְצֶלֶם
דַּהֲבָא דִּי הֲקֵימֶת לָא־סָגְדִין:
(טו) כְּעַן הֵן אִיתֵיכוֹן עֲתִידִין דִּי
בְעִדָּנָא דִּי־תִשְׁמְעוּן קָל
קַרְנָא מַשְׁרוֹקִיתָא קִיתְרֹס
שַׂבְּכָא פְּסַנְתֵּרִין וְסוּמְפֹּנְיָה
וְכֹל זְנֵי זְמָרָא תִּפְּלוּן וְתִסְגְּדוּן
יתיר י' לצלמא

טען דיא גאלדנע בילדזייע לע׳ דיא דוא עררוכטעטען ליסעסט, ניכט אן׳ (יג) פֿאלל צארן אונד גרים בעפֿאהל הירויף נבוכדנצר, שדרך, מישך אונד עבד נגו צו האלען׳ אלם דיזע מענער פֿאר דען קעניג געבראכט ווארדען; (יד) פֿינג נבוכדנצר אן אונד שפראך צו איהנען: וויא, איהר שדרך, מישך אונד עבד נגו, אונטערשטעהט איך, מיינען גאטט ניכט צו פֿערעהרען, אונד דיא גאלדנע בילדזיילע, דיא איך ערריכטען ליס, ניכט אנצובעטען? (טו) אלזא, פֿאן נון אן האלטעט איך בערייט, דאס זאבאלד איהר דיא פֿאזוינען, שאלמייען, ציטטערן, טריאנגעלן, פזאלטער, זאקפֿייפֿען אונד דיא איבריגען מוזיקאלישען אינסטרומענטע שאללען הערעט, איהר נידערפֿאללעט, אונד דיא פֿאן מיר פֿעראנשטאלטעטע

טע

רש"י

(יג) אמר להיתיה · צוה להביא: אלך: אלה: היתיו · הובאו: (יד) הצדא · שמא גזרותי לכם ושממה ודבר רק הוא בעיניכם אתם שדרך מישך ועבד נגו אשר לאלוהיכם עובדים · ה"א של הצדא נשמשת בל' תמיהה: די הקמת · שהקמתי: (טו) כען הן איתיכון עתידין · עתה הנכם עתידי' ע"כ לקבל זו עליכם: והן לא תסגדון · ואם לא תשתחוו תהיו מושלכי': לגו · לתוך: ומן הוא אלה · ומי הוא שום אלוה שיציל.

באור

ז"ל פירש שהוא לשון כונה ומזיד כמו צדה בלשון עברי · (טו) ישזבנכון, יצילכם ·

לא

לְצַלְמָא דִּי־עַבְדֵת וְהֵן לָא
תִסְגְּדוּן בַּהּ־שַׁעֲתָא תִתְרְמוֹן
לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא
וּמַן־הוּא אֱלָהּ דִּי יְשֵׁיזְבִנְכוֹן
מִן־יְדָי׃ (טז) עֲנוֹ שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ
וַעֲבֵד נְגוֹ וְאָמְרִין לְמַלְכָּא
נְבוּכַדְנֶצַּר לָא־חַשְׁחִין אֲנַחְנָא
עַל־דְּנָה פִּתְגָם לַהֲתָבוּתָךְ׃
(יז) הֵן אִיתַי אֱלָהַנָא דִּי־אֲנַחְנָא
פָלְחִין יָכִל לְשֵׁיזָבוּתַנָא מִן־
אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא וּמִן־יְדָךְ
מַלְכָּא יְשֵׁיזִב׃ (יח) וְהֵן לָא יְדִיעַ
לֶהֱוֵא־לָךְ מַלְכָּא דִּי לֵאלָהָיךְ
לָא־אִיתַנָא פָלְחִין וּלְצֶלֶם

לאלהך ק'

דהבא

טע בילדזיילע אנבעטעט ; זאָפֿערן איהר זיא ניכט אנ־בעטעט, זאָ זאָללט איהר אונגעזיימט אין דען גליהענ־דען קאלקאָפֿען געוואָרפֿען ווערדען ; אונד ווער איזט דער גאָטט, דער אייך פֿאָר מיינער האנד שיטצען קאן? (טז) שדרך, מישך אונד עבד נגו גאבען היראויף דעם קעניגע נבוכדנצר פֿאָלגענ־דע אנטוואָרט ; וויר שטע־העו ניכט אן, דיר הירויף איינע אנטוואָרט צו געבען ; (יז) זיה, עס איזט אונזער גאָטט, דעם וויר דיהנען ; ער קאן אונס אויס דעם גליהענדען קאלקאָפֿען רעט־טען אונד פֿאָן דיינער האנד, אָ קעניג, אונס בעפֿרייען ׳ (יח) איזט עס אבער אויך ניכט, זאָ וויססע, אָ קע־ניג, דאס וויר דיינען גאָטט דעננאָך ניכט פֿערעהרען, אונד דיינע בילדזיילע, דיא

דוא

רש"י

שיזיב אתכם מידי: (טז) למלכא נבוכדנצר: למה הזכיר שמו אלא כך אמרו לו אם לקבל עלינו גזירתך לתת מסים וארנוניות וגולגליות אתה מלך עלינו אם לכפור בהקב"ה נבוכדנצר שפל אנשים בעינינו ובזוי עם את וכלבא שוין: לא חשחין אנחנא· לא חוששין אנו על זאת ליטול עצה מה להשיבך כי המענה מוכן ושגור בפינו: (יז) יכול לשזבותנא· יכול להצילנו מכל צרה: מן אתון נורא ומן ידך מלכא ישזיב· מן הכבשן ומן ידך מציל: (יח) והן לא· ואם לא יחפוץ להציל גופינו ידיע להוי לך:

התמלי

באור

(טז) לא חשחין אנחנא, לא חוששין אנו על זאת ליטול עצה מה להשיבך כי המענה מוכן ושגור בפינו (רש"י)· (יח) והן לא: אף אם לא יהי' זאת להציל אתנו ·

למוזא

דהבא די הקימת לא נסגד: (יט) באדין נבוכדנצר התמלי חמא וצלם אנפוהי אשתנו על־שדרך מישך ועבד נגו ענה ואמר למזא לאתונא חד־שבעה על די חזה למזיה: (כ) ולגברין גברי־חיל די בחילה אמר לכפתה לשדרך מישך ועבד נגו למרמא לאתון נורא יקדתא: (כא) באדין גבריא אלך כפתו בסרבליהון פטישיהון וכרבלתהון ולבשיהון ורמיו לגוא־אתון

אשתניק' יתרי' נורא

דוא ערריכטעטן ליסעסט, ניכט אנבעטען. (יט) היר־איבער געריהט נבוכדנצר געגען שדרך, מישך אונד עבד נגו אין זאָלכען צאָרן, דאס זיינע געזיכטסבילדונג ענטשטעללט ווארד. ער שריא אונד בעפֿאהל, דען אָפֿען זיבען מאל שטערקער צו הייטצען, אלס צו זייַנער הייטצונג נעהטיג איזט, (כ) אונד איינִיגען האנד־פֿעסטען מעננערן אויס זיי־נעם העערע טרוג ער אויף, שדרך, מישך אונד עבד נגו צו בינדען, אונד אין דען גליהענ־דען קאלקאָפֿען צו ווערפֿען. (כא) דיא מעננער ווארדען אלזאָ געבונדען אין איהרען מענטעלן, בײנקליידערן, טולבאנען אונד איבריגען קליידונגסשטיקען, אונד זאָ, אין דען גליהענדען קאלק־אָפֿען

רש"י

(יט) התמלי חמא. נתמלא חימה: וצלם אנפוהי אשתנו. ופרצוף פניו נשתנו: למזא לאתונא. להבית לכבשן האש ולחממו: חד שבעה על די חזה למזיה. על אחת שבע פעמים שישערוהו עד כדי הספקו וכאלו ישעירוהו ז' שעורין כמוהו: למזיה. להספיקו: (כ) ולגוברין גברי חיל די בחיליה. ולאנשים גבורי כח אשר בחילו: אמר לכפתא. צוה לאסור אותם שהם מתחזקים לענותו קשות ואמר גבורים הם אלו וצוה לגבורי אשר בחילו לאסור אותם: (כא) גובריא אלך. אנשים אלו: כפיתו בסרבליהון. נתקשרו

באור

(יט) למזא לאתונא וגו', להסיק התנור שבעה פעמים יותר ממה שראוי ורגיל להסיקו: (כא) בסרבליהון פטשיהן וכרבלתהון, מיני לבושים הם, סרבליהון הוא סרבל שיתכסה אדם בו, ובמדרש תנחומא מתרגם פטשיהון אלו נבקים הנתונים על ירכותיהם

נוּרָא יָקִידְתָּא׃ (כב) כָּל־קֳבֵל דְּנָה מִן־דִּי מִלַּת מַלְכָּא מַחְצְפָה וְאַתּוּנָא אֵזֵה יַתִּירָה גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי הַסִּקוּ לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ קַטִּל הִמּוֹן שְׁבִיבָא דִּי נוּרָא׃ (כג) וְגֻבְרַיָּא אִלֵּךְ תְּלָתֵּהוֹן שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ נְפַלוּ לְגוֹא־אַתּוּן נוּרָא יָקִידְתָּא מְכַפְּתִין׃ (כד) אֱדַיִן נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא תְּוַהּ וְקָם בְּהִתְבְּהָלָה עָנֵה וְאָמַר
להדברוהי

אָפֿען געוואָרפֿען׃ (כב) דאַ־
דורך נון, דאס דער בעפֿעהל
דעס קעניגס אַייסערסט
דדינגענד וואר, אונד דער
קאלקאָפֿען איבערמעסיג
געהייטצט ווארדע, געשאה
עס, דאס דיא מעננער, דיא
שדרך, מישך אונד עבד נגו
היניין ווארפֿען׃ איין רויב
דער העללאויפֿשלאגענדען
פֿלאממע ווארדען׃ (כג) דיא
דרייא מעננער היניגעגען,
שדרך, מישך אונד עבד נגו
פֿילען געבונדען אין דען גלי־
הענדען קאלקאָפֿען היניין׃
(כד) מיט ענטזעטצען
שפראנג אויף איינמאל דער
קעניג נבוכדנצר שנעלל אויף
אונד שפראך צו זיינעם
שטאאטס־

רש"י

נתקשרו בבגדי מעטפותן: פטשיהון וכרבלתהון׳ מיני מלבושי מלכות שהיו להם ואע"פ שהיו יוצאין לידון לפני אותו רשע דיני מיתה לא שנו בגדיהם להשפיל את גדולתם מכאן למדו חכמים שאפי׳ בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן הסדרה שהוחזק בה: בכרבלתהון יש לו דוגמא (בד"ה א׳ ט"ו) ודוד מכורבל: ורמיו לגו אתון נורא׳ והושלכו לתוך כבשן בוערה: (כב) כל קבל דנה׳ כל עמת זאת אשר מלות המלך היתה עזה: ואתונא אזה יתירה׳ והכבשן הוסק מאד: (כג) וגבריא אלך׳ האנשים הגבורי׳ אשר קשרו את חנניה מישאל ועזריה והשליכום לכבשן: קטל המון שביבא די נורא׳ שרף אותם כח שביב האש: מכפתין׳ קשורין: (כד) תוה תמה: וקם בהתבהלה׳ ועמד בבהל׳: ענין ואמרין׳ נגונים ואומרים למלך: יציבא מלכא׳ אמת

דבר

באור

ידכותיהם, כרבלתהון אלו הסדקים שבראשיהם, ודומה לו כרבלתא דתרנגולא (בן מלך), ועל פיהם תרגמתי׳ (כב) מהחצפה, עיין לעיל ב׳ טו׳ ע"י שדבר המלך נחוץ, והתנור הוסק הרבה מדי, שביבי האש החזו האנשים וקטלום׳ חסיקו, העלו, כלומר העלו אותם על פי הכבשן והפילום לתוכו (הכ"ל)׳ (כד) תוה, לשון חרדה, תרגום ויחרד יצחק חרדה גדולה ותוב יצחק תוהא (הכ"ל)׳ להדברוהי, יועציו ומנהיגיו, כמו בתוך הדוברו (מיכה ב׳) בתוך מנהיגו, ותרגום וינהג ודבר (הכ"ל)׳

יציבא

להדברוהי הלא גברין
תלתה רמינא לגוא־נורא
מכפתין ענין ואמרין למלכא
יציבא מלכא: (כה) ענה ואמר
הא־אנה חזה גברין ארבעה
שרין מהלכין בגוא־נורא
וחבל לא־איתי בהון ורוה די
רביעיא דמה לבר־אלהין:
(כו) באדין קרב נבוכדנצר
לתרע אתון נורא יקדתא
ענה ואמר שדרך מישך
ועבד־נגו עבדוהי די־אלהא
עליא פקו ואתו באדין נפקין

רביעאה ק׳ עלאה ק׳ שדרך

שטאאטסראהטע: האבען
וויר ניכט דרייא מעננער גע־
בונדען אינ'ס פייער ווערפען
לאססען? יא, אנטווארטע־
טע דיזער, זא איזט עס, א
קעניג! (כה) אבער איך
זעהע יא, פוהר דער קעניג
פארט, פיר מעננער ענט־
פעססעלט מיטטען אים
פייער הערומגעהען, אהנע
דאס אירגענד איינע פער־
לעטצונג אן איהנען זייא,
אונד דער אנבליק דעם פיר־
טען איזט איינעם געטטער־
זאהנע גלייך. (כו) דארויף
נעהערטע זיך נבוכדנצר דעם
איינגאנגע צו דעם גליהענ־
דען קאלקאפען, אונד ריף:
שדרך, מישך אונד עבדנגו!
איהר פערעהרער דעם אל־
לערהעכסטען גאטטעס!
געהט הערויס! קאממט
היהער! זאגלייך טראטען
שדרך

רש"י

דבר המלך: (כה) שרין מהלכין בגו נורא. מותרין מאסוריהון והולכים בתוך האש: וחבל לא איתי בהון. וחבלה לא יש בהם: ורוה די רביעיא ותוארו של רביעי. דמה לבר אלהין. דומה למלאך שראיתי בהיותי עם סנחריב כשנשרפו אוכלוסיו שנאמר (ישעיה ל"ז) ויך במחנה אשור ונבוכדנצר היה שם ונמלט בתוך עשרה שנמלטו מהם: (כו) קרב לתרע אתון נורא. נגש לפתח החלל שהכבשן בתוכה לדבר עמהם ומתחלה היה רואה אותם מרחוק: פוקו ואתו. צאו ובואו ולא אמר להם עלו ובואו מכאן למדנו שנף קרקעית הכבשן והשוה לארץ שלא יטרחו לעלות: באדין נפקין. אע"פ שבטוחין

באור

יציבא, כן הדבר. (כה) שרין, מותרים מאסוריהם. ורוה, ותואר. לבר אלהין, מלאך, והוא כמו בעברית בן אדם, בן איש וכדומה, שמלת בן מחובר אל השם שבא אחריה למושג

שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹ מִן־
גּוֹא נוּרָא׃ (כז) וּמִֽתְכַּנְּשִׁין
אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא סִגְנַיָּא וּפַחֲוָתָא
וְהַדָּבְרֵי מַלְכָּא חָזַיִן לְגֻבְרַיָּא
אִלֵּךְ דִּי לָא־שְׁלֵט נוּרָא
בְּגֶשְׁמְהוֹן וּשְׂעַר רֵאשְׁהוֹן לָא
הִתְחָרַךְ וְסַרְבָּלֵיהוֹן לָא שְׁנוֹ
וְרֵיחַ נוּר לָא עֲדָת בְּהוֹן׃ (כח)
עָנֵה נְבוּכַדְנֶצַּר וְאָמַר בְּרִיךְ
אֱלָהֲהוֹן דִּי־שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ
וַעֲבֵד נְגוֹ דִּי־שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ
וְשֵׁיזִב לְעַבְדוֹהִי דִּי הִתְרְחִצוּ
עֲלוֹהִי וּמִלַּת מַלְכָּא שַׁנִּיו
וִיהַבוּ גֶשְׁמֵיהוֹן דִּי לָא־יִפְלְחוּן
יתיר י'
ולא

שדרך, מישך אונד עבדנגו מיטטען אויס דעם פייער הערפאר. (כז) דיא פער־זאממעלטען זאטראפען, אונטערשטאטהאלטער, פאשאס אונ' דיא שטאאטס־מיניסטער דעם קעניגס בע־טראכטעטען דיזע מעננער, אן דערען קערפער דאז פייער קיינע געוואלט האט־טע, דענען ניכט איין האאר אם קאפפע פערזענגט, ניכטס אן איהרען קליידערן פערענדערט, אונד ניכט איינמאל איין גערוך פאם פייער אין זיא געדרונגען וואר. (כח) נבוכדנצר בראך גון אין פאלגענדע ווארטע אויס: געלאבט זייא דער גאטט דעם שדרך, מישך אונד עבדנגו, דער זיינען ענגעל געזאנדט, אונד זיינע דיהנער גערעטטעט האט, דיא זיך אים פערטרויען אויף איהן, זאגאר איינעם בעפעהלע דעם קעניגס ווי־דערזעצטען, איהרע קערפער פרייוויליג היגגאבען, אום נור קיינען אנדערן
גאָטט

רש"י

שבטוחין בנס העשוי להם לא מלאם לבם לזלזל במלכות לצאת אלא ברשות: (כז) ומתכנשין אחשדרפניא. ד' אומות כתבו למעלה באסיפה הראשונה שלא כתבו כאן אדרגזריא דתבריא גדבריא תפתיא הם גבורי החיל אשר הרגם שביב האש בהשליכם את חנניה וחבריו לאור: חזין לגבריא אלך. רואין את האנשים האלה חנניה וחבריו: די לא
שלט

באור

למושג שם אחד. (כז) עדת, עבר, תרגום אשר עבר די עדא (הנ"ל). (כח) התרחצו עלוהי, בטחו עליו. שניו, שנו שלא לקיימו (רש"י). ויהבו גשמיהון,
ומסרו

וְלָא־יִסְגְּדוּן לְכָל־אֱלָהּ לָהֵן
לֵאלָהֲהוֹן׃ (כט) וּמִנִּי שִׂים טְעֵם
דִּי כָל־עַם אֻמָּה וְלִשָּׁן דִּי־
יֵאמַר שָׁלֻה עַל־אֱלָהֲהוֹן דִּי־
שַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ וַעֲבֵד נְגוֹא
הַדָּמִין יִתְעֲבֵד וּבַיְתֵהּ נְוָלִי
יִשְׁתַּוֵּה כָּל־קֳבֵל דִּי לָא
אִיתַי אֱלָהּ אָחֳרָן דִּי־יִכֻּל
לְהַצָּלָה כִּדְנָה׃ (ל) בֵּאדַיִן
מַלְכָּא הַצְלַח לְשַׁדְרַךְ מֵישַׁךְ
וַעֲבֵד נְגוֹ בִּמְדִינַת בָּבֶל׃ (לא)
נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא לְכָל־
עַמְמַיָּא שלו ק׳

גאָטט צו פערעהרען אונד אנצובעטען, אלס דען איהריגען· (כט) נון ווירד היר־מיט פאָן מיר דיא פערארדנונג געמאכט, דאס דעריעניגע, פאָן וועלכער פעלקערשאפט, נאציאָן אונד שפראכע ער אויך אימ־מער זייא, דער זיך מיט עטוואס אונאנשטענדיגעם געגען דען גאָטט דעם שדרך, מישך אונד עבדנגו הערויס־לעסט, אין שטיקע צער־הויען, אונד זיין הויז אין איינען שוטהויפען פערוואנ־דעלט ווערדען זאָלל; אלל־דיוויל עס קיינען אנדערן גאָטט גיבט, דער אויף דיזע ארט רעטטען קאן· (ל) הירויף בעפערדערטע דער קעניג שדרך, מישך אונד עבדנגו נאָך העהער אין דער לאנדשאפט בבל·

* *

(לא) דער קעניג נבוכדנצר (ענטביטעט) אן אללע פעלקערשאפטען, נאציאָנען

רש"י

שלט נורא בגשמיהון· אשר לא שלטה האש בגופם: גשמהון· גופם בל' ארמי ויש רבים בזה הספר: ושער ראשיהון לא התחרך· ושער ראשיהון לא נחרך: לא שנו· לא נשתנו ממראיהם: לא עדת בהון· לא סרה לתוכם: (כח) ענה נבוכדנצר· נוח נבוכדנצר: די התרחצו עלוהי· אשר בטחו עליו: ומלת מלכא שניו· ומלת המלך שנו שלא לקיימו: ויהבו גשמיהון· ומסרו גופם: להן לאלההון· זולתי לאלהיהם: (כט) שים טעם· כלומר יושם חק: די יאמר שלו· אשר יאמר משגה כלומר

באור

ומסרו גופם (הנ"ל)· (כט) די יאמר שלו, אשר יאמר משגה, כלומר שום דבר של גנאי (הנ"ל)· (לא) פה מתחיל המכתב שכתב נ"נ לכל העמים תחת ממשלתו, והוא מחובר

עממיא אמיא ולשניא די־
דארין בכל־ארעא שלמכון
ישגא: (לב) אתיא ותמהיא די
עבד עמי אלהא עליא שפר
קדמי להחויה: (לג) אתוהי
כמה רברבין ותמהוהי כמה
תקיפין מלכותה מלכות
עלם ושלטנה עם־דר ודר:
ד (א) אנה נבוכדנצר שלה
הוית בביתי ורענן
בהיכלי: (ב) חלם חזית

דיירין ק' עלאה ק' וידחלנני

נאציאָנען אונד שפראכפער־
וואנרטען: מעגע איירע
וואָהלפאהרט צונעהמען!
(לב) וואונדער אונד ער־
שטוינליכע דינגע, דיא דער
אללערהעכסטע גאָטט אן
מיר בעוויזען, פינדע איך
פיר גוט, בעקאנט צו מאַ־
כען: (לג) אָ וויא גראָס
זינד זיינע וואונדער, וויא
מעכטיג זיינע ערשטוינלי־
כען ווערקע! זיין רייך איזט
איין עוויגעס רייך, זיינע
הערשאפט פאן געשלעכט
צו געשלעכט!

ד

(א) איך נבוכדנצר, וואר
רוהיג אן מיינעם
האָפע, בליהענד (איםּ
גליקע צונעהמענד) אין מיינעם פאללאסטע: (ב) דא זאה איך איינען טרוים,
דער

רש"י

כלומר שום דבר של גנאי: הדמין · אברים כלומר ינתחוהו לאברים: נולי ישתוה: אשפה יושם: די יכל להצלה כדנה · אשר יכול להציל כזאת: (ל) הצלח · הצליח והגדיל אותם: (לא) מלכא נבוכדנצר לכל עממיא · זה תופס כתב האגרת · נבוכדנצר המלך · שואל לשלום לכל העמים: (לב) שפר קדמי להחויא · טוב לי להגיד:
ד (א) שלה הוית בביתי · שלו הייתי: (ב) וידחלינני · ואיים עלי והפחידני:
ועד

באור

מחובר עם פרשה הבאה · והמסדר הפרשות התחיל הפרשה מהספור, והיה נכון יותר להיות פה התחלת פרשה ד' · והנה לדעת ראב"ע נבוכדנצר מלכא וגו' הם דברי כותב הספר המספר שכתב אגרת, והתחלת האגרת היא שלמכון ישגא, ואין נראין דבריו · ויתכן שהאגרת התחילה ג"כ מלכא וגו', כידוע ממלכי קדם שהתחילו כן אגרותיהם, וכן נמצא בעזרא (ז' יב) אגרת שמתחלת כן ארתחשסתא מלך מלכיא לעזרא כהנא, וכן תרגמתי · (לב) אתיא ותמהיא, אותותיו ונפלאותיו · שפיר קדמי, טוב בעיני, (לג) אתוהי וגו', בהתפעליות נפשו קרא מה רבו אותותיו ומה אדירות נפלאותיו ·
ד (ו) לא אנס לך, לא יכלאך, כמו אין אונס (ראב"ע) ·

וידחלנני והרהרין על־
משכבי וחזוי ראשי יבהלנני:
(ג) ומני שים טעם להנעלה
קדמי לכל חכימי בבל די־
פשר חלמא יהודענני:
(ד) באדין עללין חרטמיא
אשפיא כשדיא וגזריא
וחלמא אמר אנה קדמיהון
ופשרה לא־מהודעין לי:
(ה) ועד אחרין על קדמי
דניאל די־שמה בלטשאצר
כשם אלהי ודי רוח־אלהין
קדישין בה וחלמא קדמוהי
אמרת: (ו) בלטשאצר רב
חרטמיא די | אנה ידעת
די

עלין ק׳ כשדאי ק׳ יתיר י׳

דער מיך שרעקטע, געדאנ־
קען אויף מיינעם לאגער,
בילדער מיינער איינבילדונגס־
קראפט זעצטען מיך אין
אונרוהע· (ג) עס ערגינג
פאן מיר דער בעפעהל אל־
לע וייזען בבל׳ס פאר מיר
צו ברינגען, דיא מיר דיא
בעדייטונג דעם טרוימס ער־
קלערען זאללטען· (ד) דיא
בילדער־ שריפטקונדיגע,
שטערנזעהער, קאלדעער
אונד וואהרזאגער קאמען אן,
איך ערצעהלטע איהנען
דען טרוים, זיא קאנטען מיר
אבער דיא דייטונג ניכט אנ־
געבען· (ה) ענדליך ערשין
דניאל פאר מיר, דער נאך
דעם נאמען מיינעס גאט־
טעס, דען נאמען בלטשאצר
פיהרט, אונד אין דעם דער
גייסט דער היילינגען געטטער־
אייט, איך ערצעהלטע
איהם מיינען טרוים· (ו)
בלטשאצר, (שפראך איך),
דוא ערשטער דער בילדער־
שריפטקונדיגע! דא מיר בע־
וואוסט

רש״י

(ח) ועד אחרין · ועד אחר באחרונה הובא לפני דניאל: כשם אלהי · ע״ש של בבל בל שמה טשלר שם לשון חכמה הוא בארמי: (ו) וכל רז לא אנס לך · וכל

באור

(ח) וחזותיה, לדעת ראב״ע ענינו סעיפיו והביא ראיה מן קרן חזות (לקמן ח׳ ה׳), קרן שיש לו כדמות סעיפים · אמנם אין ראיה מזה, ולדעת רש״י טעם חזות שם, גדול למראה
עין

די רוח אלהין קדישין בך
וכל רז לא אנס לך חזוי
חלמי די חזית ופשרה אמר׃
(ז) וחזוי ראשי על משכבי
חזה הוית ואלו אילן בגוא
ארעא ורומה שגיא׃ (ח) רבה
אילנא ותקף ורומה ימטא
לשמיא וחזותה לסוף כל
ארעא׃ (ט) עפיה שפיר
ואנבה שגיא ומזון לכלא
בה תחתוהי תטלל חיות
ברא ובענפוהי ידרון צפרי
שמיא ומנה יתזין כל בשרא׃

חזה

ידרון ק׳

וואוסט איזט, דאס דער
גייסט דער היילינגען געטטער
אין דיר רוהט, אונד קיין
געהיימניס דיר איבערלעגען
איזט; זא ערערטרע מיר
דיא דייטונג מיינעם טרוימ-
געזיכטס, דאז איך זאה׃
(ז) דיס דיא בילדער מיינער
איינבילדונגסקראפט אויף
מיינעם לאגער: איך זאה,
אלס שטענדע איין בוים
מיטטען אויף דער ערדע
פאן אייסערסטער העהע׃
(ח) גראס וואר דער בוים
אונד שטארק, זיינע העהע
רייכטע ביז אן הימטעל, ער
נאהם זיך אויס ביז אן ענדע
דער ערדע; (ט) זיין לויב
וואר שען, זיינע פרוכט גאר
פיל, הינרייכענד אללעס צו
שפייזען, אונטער איהם
שאטטעטען זיך דיא טיהרע
דעס פעלדעס, אויף זיינען
צווייגען וואהנטען דיא פע-
געל דער לופט, פאן איהם
נעהרטע זיך אללעס וואס פליישעס איזט׃

מיר

רש״י

וכל סתום לא נאנס ולא נכחד ממך׃ (ח) רבה אילנא ותקיף׳ גדל האילן והוחזק ועלה׃ ימטא לשמיא׳ הגיע השמים׃ (ט) עפיה שפיר׳ ענפיה נאה ואינבה שגיא׳ פריו רבו׃ ומזון לכלא בה׳ וכדי מזון לכל בריה היה בו׃ תטלל׳ ל׳

באור

צין, וכן נראה כי חזא הוא לשון ראיה, וכן ענינו פה וכדמתורגם׳ (ט) עפיה שפיר׳ עליו יפים׳ ואנביה שגיא׳ פירותיו גדולים׳ תטלל, סרסו תללה, ענינו סובב בכל יחיות ברא׳

חיות

(י) חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי רֵאשִׁי
עַל־מִשְׁכְּבִי וַאֲלוּ עִיר וְקַדִּישׁ
מִן־שְׁמַיָּא נָחִת׃ (יא) קָרֵא
בְחַיִל וְכֵן אָמַר גֹּדּוּ אִילָנָא
וְקַצִּצוּ עַנְפוֹהִי אַתַּרוּ עָפְיֵהּ
וּבַדַּרוּ אִנְבֵּהּ תְּנֻד חֵיוְתָא
מִן־תַּחְתּוֹהִי וְצִפְּרַיָּא מִן־
עַנְפוֹהִי׃ (יב) בְּרַם עִקַּר
שָׁרְשׁוֹהִי בְּאַרְעָא שְׁבֻקוּ
וּבֶאֱסוּר דִּי־פַרְזֶל וּנְחָשׁ
בְּדִתְאָא דִּי בָרָא וּבְטַל
שְׁמַיָּא יִצְטַבַּע וְעִם־חֵיוְתָא
חלקה

(י) מיר קאם עס פֿערנער אין דיזעם טרוימגעזיכטע פֿאר, וויא איין אונשטערבליכעס הייליגעס וועזן פֿאָם הימעל הערונטער קאם· (יא) דיזעס ריף זעהר לויט דיא ווארטע: הויעט אום דען בוים, ברעכעט זיינע צווייגע אב, שטרייפֿט זיין לויב אב, צערשטרייט זיינע פֿרוכט, עס פֿערשווינדען דיא טיהרע אונטער איהם, דיא פֿעגעל פֿאן זיינען צווייגען! (יב) לאססעט יעדאך דען שטאם אן זיינער ווארצעל אין דער ערדע שטעהען, אבער אין באנדען פֿאן אייזען אונד ערץ אונטער דעם גראזע דעם פֿעלדעס. פֿאן דעם טויא דעס הימעלס זאלל ער בעפֿייכטעט ווערדען, אונד מיט דען טיהרען זיינען אנטייהל

רש"י

ל' גל: ידרון· ל' מדור ולינה: יתזון· ל' מזון: (י) חזה הוית· רואה הייתי: ואלו עיר וקדיש· והוא מלאך שהוא ער לעולם וקדוש: (יא) קרא בחיל· צועק בכח: גדו אילנא· קוצו האילן: אתרו עפיה· השירו והפילו ענפיו: ובדרו אנבה· והפיצו פריו: תנוד חיותא מן תחתוהי· ינודו החיות מתחתיו: (יב) ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו· אך עיקר שרשיו הניחו: ובאסור די פרזל ונחש· כלומר תנו רגליו בכבלי ברזל כמה שעושין לסוס שמניחין אותו באפר כן כבלוהי בכבלים· בדתאא בעשב השדה

באור

חיות הגדי (י) עיר מלשון עור, והוא מלאך שער לעולם וקדוש (המפרשים)· ולדעתי הוא תאר לעצם רוחני מטעם זה שער תמיד ולא שייך בו שנה מנוחה ומיתה, מה שנקרא בל"א (אונשטערבליך)· (יא) אתרו, לשון השרה· ובדרו, לשון נפילה· תנד, ענינו כמו כנך בעברית· (יב) ובאסיך די פרזל וגו', דבר זר ושכל הוא זה באילן

חֶלְקֵהּ בַּעֲשַׂב אַרְעָא׃
(יג) לִבְבֵהּ מִן־אֲנוֹשָׁא יְשַׁנּוֹן
וּלְבַב חֵיוָא יִתְיְהִב לֵהּ
וְשִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלוֹהִי׃
(יד) בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא
וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֵלְתָא
עַד־דִּבְרַת דִּי־יִנְדְּעוּן חַיַּיָּא
דִּי־שַׁלִּיט עִלָּיָא בְּמַלְכוּת
אֲנוֹשָׁא וּלְמַן־דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ
וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַיהּ׃
(טו) דְּנָה חֶלְמָא חֲזֵית אֲנָה
מַלְכָּא נְבוּכַדְנֶצַּר וְאַנְתְּה
בלטשאצר

טייהל האבען אן דען קריי־
טערן דער ערדע! (יג) זיין
וועזען ווערדע פֿערענדערט
פֿאן דעם מענשליכען, איין
טיהרישעס וועזען איהם
געגעבען, דאס זא פֿער־
שטרייכען זיבען צייט־אומ־
לייפֿע איבער איהן! (יד) אין
דעם ראהטשלוססע דער
וואכענדען געשאה דער
שפרוך, איין אויספרוך דער
הייליגען איזט דאז אור־
טייהל; דאמיט דיא שטערב־
ליכען ערפֿאהרען מעגען,
דאס איין העכסטעס וועזען
איבר דיא רייכע דער מענשען
וואלטעט, אונד דעם דער
איהם בעליביג איזט, זיא ער־
טייהלעט, אונד דען נידריג־
סטען דער מענשען דארי־
בער ערהעבען קאן. (טו)
דיזען טרוים האטטע איך,
קעניג נבוכדנצר, בלטשאצר!
זאגע

אנשא ק' עלאה ק' אנשא ק' עלה ק' ואנת ק'

רש"י

השדה כלומר ובאחו שלא יזוז משם: יצטבע. יהא שרוי תמיד בטילה: חלקה. חלקו: (יג) ושבעה עדנין. שבע שנים: יחלפון עלוהי. יעברון עליו בגזרה זו: (יד) שאילתא גזרה וע"י שנמלכין בהקב"ה קודם שיגזרו הגזרה קורא אותה שאלתא: עד דברת. כמו למען: די ינדעון חייא. שידעו כל החיים: ולמן די יצבא. למי שירצה: (טו) פשריה
פתרונו

באור

באילן, אבל אין לתמוה כי חלום הוא. (יג) ושבעה עדנין יחלפון עלוהי, במעמד הזה יהיו שבע עתים, ולא מפורש משך העתים, ועיין למטה פסוק כ"ג. (יד) בגזרת עירין פתגמא, בסוד העירין נעשה המשפט. ומאמר קדישין שאלתה, שאלתה ענינו כמו פתגמא, והוא כפילה במלות שונות כדרך הלשון. עד דברת, כמו למען
ולמן

בֵּלְטְשַׁאצַּר פִּשְׁרָא ׀ אֱמַר
כָּל־קֳבֵל דִּי ׀ כָּל־חַכִּימֵי
מַלְכוּתִי לָא־יָכְלִין פִּשְׁרָא
לְהוֹדָעֻתַנִי וְאַנְתְּה כָּהֵל דִּי
רוּחַ־אֱלָהִין קַדִּישִׁין בָּךְ׃
(טז) אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי־שְׁמֵהּ
בֵּלְטְשַׁאצַּר אֶשְׁתּוֹמַם
כְּשָׁעָה חֲדָא וְרַעְיֹנֹהִי
יְבַהֲלֻנֵּהּ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר
בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרֵא
אַל־יְבַהֲלָךְ עָנֵה בֵלְטְשַׁאצַּר
וְאָמַר מָרְאִי חֶלְמָא לְשָׂנְאָיךְ
וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָיךְ׃ (יז) אִילָנָא
דִּי חֲזַיְתָ דִּי רְבָה וּתְקִף וְרוּמֵהּ
יִמְטֵא לִשְׁמַיָּא וַחֲזוֹתֵהּ לְכָל־
אַרְעָא׃ (יח) וְעָפְיֵהּ שַׁפִּיר
ואנבה

זאגע דוא מיר נון דיא דייטונג דאפאן; דא אללע וייזען מיינעס רייכס מיר היראיבער קיינען אויפשלוס געבען קעננען, אונד נור דוא עס פעהיג ביזט, דא דער גייסט דער הייליגען געטטער אין דיר איזט. (טז) דניאל, אויך בלטשאצר גענאנט, וואר היריבער ביינאהע איינע שטונדע גאנץ אויסער זיך, זיינע געדאנקען ערשרעקטען איהן, ענדליך נאהם דער קעניג וויעדער דאז וואָרט אונד שפראך: אָ בלטשאצר, לאס דען טרוים אונד דעססען בעדייטונג דיך ניכט שרעקקען! אָ הערר, ערווידערטע נון בלטשאצר: מעגע דער טרוים דיינען פיינדען, דיא בעדייטונג דיינען ווידערזאכערן געלטען! (יז) דער בוים, דען דוא זאהסט, גראָס אונד שטארק, דעססען העהע ביז אן דען הימֿמעל רייכטע, דער זיכטבאר אויף דער גאנצען ערדע וואר, (יח) דעססען לויב זא
שען

ואנת ק' א' במקום ה' יתיר א' לשנאך ק' לערך ק'

רש"י

פתרונו: אנת כהל. ואתה יכול: (טז) אדין דניאל אשתומם. שתק: ורעיונהי. ומחשבותיו יבהלוניה שהיה ירא לפתור לו חלום: מראי. אדוני אמרו רבותינו מארי חלמא לשנאך קדש הוא. תלה עיניו להקב"ה ואמר חלום זה יתקיים על שנאך זה. וא"ת לנבוכדנצר אמר והלא ישראל שונאיו אפשר שיקללם: לערך. לשנאיך כמו ויהי ערך שמואל

וְאִנְבֵּהּ שַׂגִּיא וּמָזוֹן לְכֹלָּא בֵהּ
תְּחֹתוֹהִי תְּדוּר חֵיוַת בָּרָא
וּבְעַנְפוֹהִי יִשְׁכְּנָן צִפֲּרֵי שְׁמַיָּא׃
(יט) אַנְתְּה־הוּא מַלְכָּא דִּי
רְבַית וּתְקֵפְתְּ וּרְבוּתָךְ רְבָת
וּמְטָת לִשְׁמַיָּא וְשָׁלְטָנָךְ
לְסוֹף אַרְעָא׃ (כ) וְדִי חֲזָא
מַלְכָּא עִיר וְקַדִּישׁ נָחִת ׀ מִן־
שְׁמַיָּא וְאָמַר גֹּדּוּ אִילָנָא
וְחַבְּלוּהִי בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי
בְּאַרְעָא שְׁבֻקוּ וּבֶאֱסוּר דִּי־
פַרְזֶל וּנְחָשׁ בְּדִתְאָא דִּי בָרָא
וּבְטַל שְׁמַיָּא יִצְטַבַּע וְעִם־
חֵיוַת בָּרָא חֲלָקֵהּ עַד דִּי־
שִׁבְעָה עִדָּנִין יַחְלְפוּן עֲלוֹהִי׃
(כא) דְּנָה פִשְׁרָא מַלְכָּא וּגְזֵרַת
עליא

אנת ק׳ רבת ק׳

שען, פרוכט זא פיל וואר, אום אללעס דאמיט צו שפייזען, אונטער דעם דיא טיהרע דעם פעלדעס איהרען אויפענטהאלט האטטען, אויף דעססען צווייגען דיא פעגעל דער לופט וואהנטען,
(יט) דער ביזט דוא, א קעניג; דער דוא זא גראס אונד מעכטיג ביזט, דיינע מאכט זא האך שטעהט, דאס זיא היממעלאן רייכט, אונד דיינע הערשאפט ביז אן ענדע דער ערדע!
(כ) דאס דער קעניג פערנער איין אונשטערבליכעס הייליגעס וועזען פאם היממעל העראב קאממען זאה, דאז דא ריף: הויעט אום דען בוים אונד פערדערבעט איהן, לאסט יעדאך דען שטאם אן דען ווארצעלן אין דער ערדע שטעהען, אבער אין באנדען פאן אייזען אונד ערץ, אים גראזע דעס פעלדעס, ער זאלל פאן דעם טויא דעם היממעלס בעפייכטעט ווערדען, אונד מיט דען טיהרען דעס פעלדעס זיינען אנטייהל האבען, ביז זיבען צייט־אומלייפע איבער איהן פערשטריכען זינד;
(כא) דאפאן איזט פאלגענדעס דיא אויפלעזונג: עס איזט דער ראהטשלום דעס אללער־

העכ

רש״י

(שמואל א׳ כ״ה): (כא) די מטת על מרא מלכא. אשר הגיע על אדוני המלך

ולך

עליא היא די מטת על־מראי
מלכא: (כב) ולך טרדין מן־
אנשא ועם־חיות ברא להוה
מדרך ועשבא כתורין ׀ לך
יטעמון ומטל שמיא לך
מצבעין ושבעה עדנין יחלפון
עליך עד ׀ די תנדע די־שליט
עליא במלכות אנשא
ולמן־די־יצבא יתננה: (כג) ודי
אמרו למשבק עקר שרשוהי
די אילנא מלכותך לך קימא
מן־

עלאה ק' יתיר א' עלך ק' עלאה ק'

העכסטען, וואס מיינעם
הערדען אונדגקעניג צוקאָמ־
מען זאָלל. (כב) נעמליך
דוא זאָלסט פֿאָן דער מענש־
הייט פֿערבאנט ווערדען.
דיינען אויפֿענטהאלט בייא
דען טיהרען האבען, גלייך
דען רינדערן זאָללען קריי־
טער דיינע קאָסט זיין, פֿאָן
דעם טויא דעם הימֿמעלס
זאָללסט דוא בעפֿייכטעט
ווערדען, אונד זא זאָללען
זיבען צייט־אומלייפֿע איבער
דיך פֿערשטרייכען, ביז דוא
ענדליך ערקעננעסט, דאס
איין העכסטעס וועזען איבער
דיא רייכע דער מענשען וואל־
טעט, אונד דעם, דער איהם
בעליביג איזט, זיא געבעט.
(כג) אונד דאס בעפֿאָהלען
ווארדע, דען שטאם מיט
דער ווארצעל דעם בוימס
צו לאססען: עס זאָלל יעדאָך דיין רייך דיר בלייבען, אינזאָפֿערן דוא ערקעננען
ווירסט

רש"י

(כב) ולך טרדין מן אנשא. ואותך יטרדו מבני אדם: לך מצבעין. אותך יטבילו: ושבעה עדנין יחלפון עליך. יש לומר כנגד בית המקדש שהחריב שנבנתה בשבע שנים: (כג) ודי אמרו וגו'. אשר אמרו להניח שרשוהי של אילן והוא הפתרון: מלכותא לך קיימת. המלכות עומדת לך סופך שתשוב לך מלכותך: מן די תנדע די שליטין שמיא. מאחר

באור

ולמן די יצבא, למי שיאבה: (כב) טרדין, לשון גרוש, תרגום ויגרשהו ה' אלהים מגן עדן וטרדיה, גרש יגרש אתכם, מטריד יטריד (בן מלך). עדנין, אין לי דעת לדעת אלו השבעה עדנין מה הם אם ימים או שבועים או חדשים או שנים, ולהיותם ימים או שבועים אין נכון בעבור שכתוב (פסוק ל') עד די שעריה כנשרין רבה. והגאון אמר שהם חדשים, ולפי דעתי שהם שנים כמו עדן ועדנין ופלג עדן (ראב"ע). ובדבר
ספק

מִן־דִּי תִנְדַּע דִּי שַׁלִּטִן שְׁמַיָּא׃ (כד) לָהֵן מַלְכָּא מִלְכִּי יִשְׁפַּר עֲלָיךְ וַחֲטָאָךְ בְּצִדְקָה פְרֻק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן הֵן תֶּהֱוֵא אַרְכָה לִשְׁלֵוְתָךְ׃ (כה) כֹּלָּא מְטָא עַל־נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא׃ (כו) לִקְצָת יַרְחִין תְּרֵי עֲשַׂר עַל־הֵיכַל מַלְכוּתָא דִּי בָבֶל מְהַלֵּךְ הֲוָה׃ (כז) עָנֵה מַלְכָּא

עלך ק׳

ואמר

ווירסט, דאס דער הימּמעל דיא הערשאפֿט האבע: (כד) דארום, אָ קעניג, לאס האָך מיין ראהט דיר וואָהלגעפֿעלליג זיין, לעזע דיינע זינדען דורך ווערקע דער פֿרעממיגקייט, דיין בע־גאַנגנעס אונרעכט דורך לייטזעליגקייט געגען דיא בעדריקטען; זיה, דיזעס קאן איין מיטטעל זיין דיינע וואָהלפֿאהרט צו פֿערלענ־גערן: (כה) אללעס טראף אן דעם קעניג נבוכדנצר איין׃ (כו) נאך פֿערלויף פֿאָן צוועלף מאָנאטע, גינג ער איינעס טאגעס אָבען אויף זיינעם קעניגליכען פּאַל־לאַסט אין בבל הערום; (כז) אונד ליס זיך מיט פֿאָל־

גענ־

רש"י

מאחר שתדע שהעליונים מושלים בעולם: (כד) להן מלכא. באמת אתה מלך שמע לעצתי: מלכי. עצתי כמו מיעלך אימליכנך: ישפר עליך. עצתי תיטב בעיניך לשמוע מילי: וחטאך בצדקה פרק. וחטאתך בצדקה פרוק מעל צוארך: ועויתך במחן ענין. ועונותיך פרוק בחנינת עניים: הן תהוה ארכה לשלותך. אולי תהא ההות לשלותך שלא תמהר הרעה לבא ומה ראה דניאל להשיב עצה טובה לאותו רשע ראה ישראל עניים שפלי גולה מחזירין על הפתחים והשיאו עצה לחננם אמר לו עניים אלו שהגלית רעבים הם פרנסם וכן עשה פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל י"ב חדש: (כה) כלא מטא. כל הפתרון הגיע על נבוכדנצר: (כו) מהלך הוה. הולך היה: (כז) הלא דא היא. שמע עניים באים על הפתח וצועקים אמר מה קול ההמון הזה

באזני

באור

ספק כזה אין להמתרגם אלא לתרגם ג"כ בלשון נסתרת ובלתי ידועה, וכן עשיתי בתרגומי. (כד) מלכי ישפר עלך, עצתי תטיב בעיניך. פרוק, גאל, כמו ויפרקינו מצרינו (תה"ל). ועויתך במחן, ענין, ועונותיך פרוק בחנינת עניים (רש"י). ארכא, אריכות לשלותך ושלותך, או פירושו רפואה לשגגתך (בן מלך). ובתרגומי הרכבתי שתי ההוראות. (כז) הלא דא הוא וגו', נשא לבו לדבר בלשון מדברת גדולות לאמר

נא׳

וְאָמַר הֲלָא דָא־הִיא בָּבֶל
רַבְּתָא דִּי־אֲנָה בֱנַיְתַהּ לְבֵית
מַלְכוּ בִּתְקַף חִסְנִי וְלִיקָר
הַדְרִי׃ (כח) עוֹד מִלְּתָא בְּפֻם
מַלְכָּא קָל מִן־שְׁמַיָּא נְפַל לָךְ
אָמְרִין נְבוּכַדְנֶצַּר מַלְכָּא
מַלְכוּתָא עֲדָת מִנָּךְ׃ (כט) וּמִן־
אֲנָשָׁא לָךְ טָרְדִין וְעִם־חֵיוַת
בָּרָא מְדֹרָךְ עִשְׂבָּא כְתוֹרִין
לָךְ יְטַעֲמוּן וְשִׁבְעָה עִדָּנִין
יַחְלְפוּן עֲלֵיךְ עַד ׀ דִּי תִנְדַּע
דִּי־שַׁלִּיט עִלָּיָא בְּמַלְכוּת
אֲנָשָׁא וּלְמַן דִּי־יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ׃
(ל) בַּהּ שַׁעֲתָא מִלְּתָא סָפַת

עלך ק׳ עלאה ק׳

על

גענדען וואָרטען הערויס:
וויא ליגט דא דאז גראָסע
בבל, דאז איך מיר צור קע־
ניגליכען רעזידענץ אויפגע־
בויעט האבע, דורך מיינע
אונגעהייערע מאכט, צום
דענקמאל מיינער הערליכ־
קייט! (כח) נאך וואר דאז
וואָרט אים מונדע דעם קע־
ניגס, אלס איינע שטיממע
פֿאם היממעל ערשאָלל:
הירמיט זייא דיר קונד, קע־
ניג נבוכדנצר, דיא רעגירונג
איזט דיר אבגענאָממען,
(כט) פֿאן דער מענשהייט
ביזט דוא פֿערבאנט, ביי
דען טהירען דעם פֿעל־
דעס איזט נון דיין אויפֿענט־
האלט, גלייך רינדערן זאָל־
לען קרייטער דיינע קאָסט
זיין, אונד זא ווערדען זיבען
צייטאומלייפֿע איבער דיך
פֿערשטרייכען, ביז דוא ער־
קעננען ווירסט, דאס אייןהעכ־
סטעס וועזען איבער דיא רייּ־
כע דער מענשען וואלטעט,
אונד נור דעם, דער איהם בעליבט, זיא ערטייהלט! (ל) אין דעם נעהמליכען
אויגענבליק גינג [illegible] דיזעם

רש"י

נאזני אמרו לו עבדיו אלו העניים שקבעת להם עת פרנסתם אמר הלא דא היא בבל
רבתא וגו׳ ואלמלא בזבזתי אוצרותי לפרנס עניים מהיכן הייתי בונה כל הפלטרין
הללו מעתה איני מפרנסם: (כח) עוד מלתא בפום מלכא · כן דרש רבי תנחומא:
גליקר הדרי · ולכבוד תפארתי: עדת מנך · סרה מינך: (כט) טרדין ·
לשון גירושין: (ל) ספת · הגזירה כלתה אליו · וטפרוהי כצפרין · וצפרניו כצפור:
ולקלת

באור

נקי ועולם יהי עשה לי את החיל הזה: (כח) עדת מנך, סרה ממך: (ל) ספת
על

עַל־נְבוּכַדְנֶצַּר וּמִן־אֲנָשָׁא טְרִיד וְעִשְׂבָּא כְתוֹרִין יֵאכֻל וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ יִצְטַבַּע עַד דִּי שַׂעְרֵהּ כְּנִשְׁרִין רְבָה וְטִפְרוֹהִי כְצִפְּרִין׃ (לא) וְלִקְצָת יוֹמַיָּא אֲנָה נְבוּכַדְנֶצַּר עַיְנַי ׀ לִשְׁמַיָּא נִטְלֵת וּמַנְדְּעִי עֲלַי יְתוּב וּלְעִלָּיאָ בָּרְכֵת וּלְחַי עָלְמָא שַׁבְּחֵת וְהַדְּרֵת דִּי שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם

ולעלאה ק' ומלכותה

דיזעס אן נבוכדנצר אין ערפיללונג; ער וואר פאן דער מענשהייט פערבאנט, אס קרייטער וויא דיא רינדער אונד זיין קערפער ווארדע פאן דעם טויא דעס הימעלס אנגעפייכטעט, זיין האאר ווארד ענדליך זא לאנג וויא דיא פעדערן בייא דען אדלערן, אונד זיינע נעגעל וואוכסען וויא בייא דען פעגעלן. (לא) ענדליך נאך פערלויף דער בעשטימטען צייט, האב איך, נבוכדנצר, מיינע אויגען גען הימעל עמפאר; אלס פלעצליך מיינע פערנונפט צו מיר צוריקקעהרטע: איך דאנקטע דעם אללערהעכסטען, פריז אונד פערהערליכטע דען עוויג לעבענדען, דעססען הערשאפט עוויגע הערשאפט איזט

רש"י

(לא) ולקצת יומיא· לקץ הימים שקבעו לו לסוף ז' השנים: נטלת· נשאתי: ומנדעי עלי יתוב· ודעתי

באור

על נבוכדנצר. הגיע אליו, מלשון סוף כלומר הדבר הגיע לסופו, וכן פי' רס"ג הגזירה כלתה אליו · ומן אנשא טריד, זה לשון רא"בע: אל יעלה על לבך כי נבוכדנצר שב בהמה זכר או נקבה, כי אין כתוב רק שישכון עם החיות ויאכל עשב כמוהם, וטעם ולבב חיות שתסור דעתו והיא דעת הנשמה, והנה בסור חכמת הנשמה שב לבו ונשאר כלב חיה, וטעם על כל זה שאמר באחרונה, עיני לשמיא נטלית ומנדעי יתוב עלי · ואני ראיתי אחד מחברי נאמן רוח והגיד לי, שהיה באי אחד היא סרדנייא והנה אחד יצא וברח מאבותיו, כי סרה דעתו והשתגע, והיה עם האילים שנים רבות, והוא הולך על רגליו וידיו כמוהם, והנה הלך מלך האי לצוד צידה ולקח אילים רבים ונלקח ג"כ השוטה החשוב שהוא איל, ובאו אבותיו והכירוהו ודברו אליו ולא ענה ונתנו לפניו לחם לאכול ויין לשתות ולא אבה ונתנו לו עשבים עם האילים ואכל, ובאחרי הלילה ברח לאיילות השדה ע"כ · עד די שעריה כנשרין וגו', עד אשר היה שערו גדול ככנפי נשרים, ולפרניו כצפרני עופות הדורסים (בן מלך) · (לא) ולקצת יומיא, לקץ הימים שקבעו

ומלכותה עם־דר ודר: (לב) וכל־דארי ארעא כלה חשיבין וכמצביה עבד בחיל שמיא ודארי ארעא ולא איתי די־ימחא בידה ויאמר לה מה עבדת: (לג) בה־זמנא מנדעי ׀ יתוב עלי וליקר מלכותי הדרי וזיוי יתוב עלי ולי הדברי ורברבני יבעון ועל־מלכותי התקנת ורבו יתירה הוספת־לי: (לד) כען

דיירי ק׳ גדיירי ק׳

אנה

איזט, אונד דעסען רייך מיט יעדעם צייטאלטער פֿארטדויערט · (לב) דיא איינוואָהנער דער ערדע זינד אללע וויא ניכטס צו בעטראכטען, ער פֿערפֿעהרט נאך זיינעם וואָהלגעפֿאללען מיט דעם העערע דעם היממעלס אונד מיט דען בעוואָהנערן דער ערדע; נימאנד קאן איהם איינהאַלט טוהן, נימאנד איהם זאגען: וואס האסט דוא געטהאן? (לג) קוים וואר מיינע פֿערנונפֿט צו מיר צוריק געקעהרט, אלס איך אויך צו דער ווירדע מיינעס רייכס, צו מיינער העררליכקייט אונד מיינעם גלאנצע ווידער געלאנגטע; מיין שטאאטסראהט אונד גראָסען דעס רייכס פֿערלאנגטען מיך, איך וואורדע ווידער אויף מיינען טהראָן געזעצט, אונד מעהרערע גראָססע נאָך וואורדע מיר מיר צוגעטייהלט · (לד) איך, נבוכדנצר,

לאָבע

רש"י

ודעתי עלי חוזרת: ולעילאה ברכת · ואת העליון ברכתי: (לב) כלה חשיבין · רבותינו אמרו האי הידקא דיומא לא שמיה אבק הנראה בשמש: וכמצביה עבד בחיל שמיא · וכרצונו עושה בצבא השמים: ולא איתי די ימחא בידה · ולא יש שימחה בידו: (לג) בה זמנא · באותו זמן: וליקר מלכותי הדרי · ולכבוד מלכותי חזרתי: וזיוי · ותואר פני: ולי הדברי ורברבני יבעון · ואותי יועצי ושרי היו מבקשים ומתפללים שאשוב: התקנת · הוכנתי: ורבו יתירה הוספת לי · וגדולה יתירה מן הראשונה נתוספת לי · אמרו רבותינו שרכב על ארי וקשר תנין בראשו · (לד) וארחתיה

דין

באור

שקבעו לו · (לב) כלה חשיבין, ככלום הם נחשבים · וכמצביה, כרצונו · ולא איתי, ולא יש · (לג) ולי הדברי וגו׳, יועצי ושרי היו מבקשים ומפללים שאשוב (רש"י) ·

בלשאצר

אֲנָה נְבֻכַדְנֶצַּר מְשַׁבַּח וּמְרוֹמֵם וּמְהַדַּר לְמֶלֶךְ שְׁמַיָּא דִּי כָל־מַעֲבָדוֹהִי קְשֹׁט וְאֹרְחָתֵהּ דִּין וְדִי מַהְלְכִין בְּגֵוָה יָכִל לְהַשְׁפָּלָה׃

ה

(א) בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא עֲבַד לְחֶם רַב לְרַבְרְבָנוֹהִי אֲלַף וְלָקֳבֵל אַלְפָּא חַמְרָא שָׁתֵה׃ (ב) בֵּלְשַׁאצַּר אֲמַר

בטעם

לאָבע אלזאָ, ערהעבע אונד פֿערהערליכע דען קעניג דעס הימעלס, דעססען טאהטען לויטער וואהרהייט, דעססען וועגע גערעכטיגקייט זינד, דער דיאיעניגע, דיא מיט שטאָלץ איינהער געהען, ערנידריגען קאַן׃

ה

(א) דער קעניג בלשאצר גאב טויזענד זייַנער מאגנאטען איין גראָסעס גאסטמאהל, אונד טראנק וויין מיט אללען טויזענד אום דיא וועטטע (ב) אין דעם רוישע דעס

וויינס

רש"י

דין · ודרכיו משפט : ודי מהלכין בגוה · ואשר מהלכין בגאוה יכול להשפיל :

ה (א) בלשאצר מלכא · בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכדנצר וגם היה בנו של נבוכדנצר : עבד לחם רב · עשה סעודה גדולה מצינו בספר יוסיפון שנלחם ביום עם דריוש המדי ונוצח המלחמה ולערב עשה משתה כמו שנבא עליו ישעי' ערוך השלחן צפה הצפית אכול ושתה קומו השרים וגו' שבתוך המשתה חזרו אויביו ונלחמו על העיר ולכדוה : ולקבל אלפא חמרא · כנגד אלף איש היה שותה יין : (ב) אמר בטעם חמרא · אמר בעצת היין שנשתכר : להיתיה · להביא : די הנפק · שהוציא : שגלתיה

באור

ה (א) בלשאצר, בנו היה ומלך לאחר אויל מרודך שמלך תחת נבוכדנצר וגם היה בנו של נבוכדנצר (רש"י) · ואין זה מסכים עם מה שנמצא בספרי קורות העתים אשר נשארו לנו מהסופרים הקדמונים · ויש לי הרבה לדבר בענין זה, אמנם אין פה מקום להאריך בדבר זה, ולא אלאה את הקורא בדברים שהם רב הכמות ומעט האיכות · (ב) בטעם חמרא, בעצת היין שנשתכר (הנ"ל) · שגלתה, לדעת המפרשים נקראת כן המלכה, ומה שנאמר למטה (פסוק י) : כששמעה המלכה את דברי המלך באתה לבית המשתה, אמרו שהיתה אם המלך · ולי נראה כי אינו כנוי דוקא למלכה, אלא לאחת מנשים האהובה והחביבה ביותר, ועפ"י הרוב היא נבחרת במלכה, גם עוד תהיה לא הגיעה למלכות · וכן ידמה דעת הרמב"ן ז"ל בפסוק נצבה

שגל

בטעם חמרא להיתיה
למאני דהבא וכספא די
הנפק נבוכדנצר אבוהי מן
היכלא די בירושלם וישתון
בהון מלכא ורברבנוהי
שגלתה ולחנתה: (ג) באדין
היתיו מאני דהבא די הנפקו
מן היכלא די בית אלהא
די בירושלם ואשתיו בהון
מלכא ורברבנוהי שגלתה
ולחנתה: (ד) אשתיו חמרא
ושבחו לאלהי דהבא
וכספא נחשא פרזלא אעא
ואבנא: (ה) בה שעתא נפקו

נפקה ק׳ אצבען

וויינעם בעפֿאהל ער נון, דיא גאָלדנע אונד זילבערנע געפֿעסע צו האָהלען, דיא זיין פֿאָרפֿאהר נבוכדנצר אויס דעם טעמפעל צו ירושלים וועגגעפֿיהרט האטטע, וואָרויס ער זעלבסט מיט זיינען גראָסען, זיינעם ליבלינג אונד זיינען בייאשלעפֿרין טרינקען וואָללטע׃ (ג) דיא אויס דעם גאָטטעסהויזע צו ירושלים וועגגעפֿיהרטען גאָלדנען געפֿעסע ווארדען אלזאָ געבראכט, דער קעניג טראנק דאראויס, זיינע גראָסען, זיין ליבלינג אונד בייאשלעפֿערין עבענפֿאלס׃ (ד) וועהרענד דיזעם וויין געלאגעס פריזען זיא נון איהרע געטטער פֿאָן גאָלד, זילבער, קופפֿער, אייזען, האָלץ אונד שטיין. (ה) אויף איינמאל קאמען פֿינגער וויא

פֿאָן

רש"י

שגלתיה׳ ל׳ מלכה בלשון ארמי כמו (נחמיה ב׳) והשגל יושבת אצלו: (ג) היתיו׳ הובאו: די הנפיקו׳ שהוציאו: (ה) נפקו אצבען׳ יצאו אצבעות יד אדם מן השמים: לקבל נברשתא׳ למול המנורה אשר לפני השלחן ודוגמתו במס׳ יומא עשתה נברשת של זהב: על

באור

שגל לימינך (תהלים מ"ה י׳)׳ ולכן תרגמתי את המלכה (זיין ליבלינג), כי זה הוא לדעתי הוראתה האמתית׳ ולחנתה, ענינו פלגש, כי ת"א ולבני הפלגשים ולבני לחנתה׳ (ה) נברשתא, למול המנורה אשר לפני השלחן, ודוגמתו במס׳ יומא עשתה נברשת של זהב (רש"י) על גירא, על סיד וטוח כותל הבית כמו כאבני גיר מנפצות

הוא

אצבען די־יד־אנש וכתבן
לקבל נברשתא על־גירא
די־כתל היכלא די מלכא
ומלכא חזה פס ידא די
כתבה: (ו) אדין מלכא זיוהי
שנוהי ורעינהי יבהלנה
וקטרי חרצה משתרין
וארכבתה דא לדא נקשן:
(ז) קרא מלכא בחיל להעלה
לאשפיא כשדיא וגזריא ענה
מלכא ואמר ו לחכימי בבל
די כל־אנש די־יקרה כתבה
דנה ופשרה יחונני ארגונא
ילבש והמונכא די־דהבא
על

כשדאי ק' והמניכא ק'

פאן דער האנד איינעס מענשען צום פארשיין, אונד שריבען דעם לייכטער געגען איבער אויף דיא טינכע אן דער וואנד דעס קעניגליכען פאללאסטעס, אונד דער קעניג זאה דאז שטיק האנד, זועלכעס שריב׳ (ו) דער קעניג ערבלאסטע היראיבער, אונד זיינע גדאנקען פערזעצטען איהן אין זאלכע אנגסט דאס דער גורט אום זיינע לענדען לאז גינג, אונד זיינע קניע ווידער איינאנדער שלוגען׳ (ז) מיט אונגעשטים שריא דער קעניג, דיא בילדערשריפטקונדיגע, קאלדעער אונד וואהרזאגער הערבייא צו האהלען; ער רעדעטע מיט דיזען וויזען בבל׳ס, אונד שפראך: דערייעניגע דער דיזע שריפט ליזט, אונד איהר אינהאלט מיר ערקלעהרט, דער זאלל אין פורפור געקליידעט ווערדען, מיט איינער גאלדנען קעטטע

רש"י

על גירא · על סיד טוח כותל הבית כמו (ישעיה כ"ז) כאבני גיר מנפצות הוא דומה לסיד: (ו) זיוהי שנוהי · תארו נשתנו עליו: ורעיונוהי · מחשבותיו: וקטרי חרציה משתרין · אזור חלציו נפתח שהיו מתניו מתפרקין מחמת היראה וחגורו נפתח: וקטריה חרציה

באור

הוא דומה לסיד (הנ"ל)· פס ידא, חתיכת יד (רא"ב"ע) (ו) וקטרי חרצה משתרין, והאזור חלציו נפתח (הנ"ל)· (ז) ותלתי במלכותא ישלט, בשלישית המלכות ימשל, ולאוי לתרגם

על־צואריה ותלתי
במלכותא ישלט: (ח) אדין
עללין כל חכימי מלכא
ולא־כהלין כתבא למקרא
ופשרא להודעה למלכא:
(ט) אדין מלכא בלשאצר
שגיא מתבהל וזיוהי שנין
עלוהי ורברבנוהי
משתבשין: (י) מלכתא
לקבל מלי מלכא ורברבנוהי
לבית משתיא עללת ענת
מלכתא ואמרת מלכא
לעלמין חיי אל־יבהלוך
רעיונך

עלין ק׳ עלת ק׳

קעטטע אום דען האלז,
אונד אלז דער דריטטע אין
מיינעם רייכע הערשען:
(ח) אללין דא אללע וייזען
דעס קעניגס הערבייא קא־
מען, אונד דיא שריפט וועי
דער לעזען, נאך דען איןהאלט
דעם קעניג אנצייגען קאנ־
טען· (ט) ווארד דער קעניג
בלשאצר אייסערסט בע־
שטירצט, דיא געשטאלט
פערענדערטע זיך גאנץ אן
איהם, אונד זיינע גראָססען
ווארען פערווירט· (י) איבער
דיזער בעגעבענהייט מיט
דעם קעניגע אונד זיינען
גראָססען, טראט ענדליך דיא
קעניגין אין דען שפייזעזאל;
זיא רעדעטע דען קעניג אן,
אינדעם זיא שפראך: לאנ־
גע לעבע דער קעניג! א
לאס דיך פאָן דיינען געדאנ־
קען ניכט אין שרעקקען
פער־

רש"י

חרציה משתרין · קטרין: וארכבתיה · וברכיו: דא לדא נקשן · מקישות ודופקות: בחיל · בכח: להנעלה · להכנים: כתבא דנא · מכתב זה: ארגוונא ילבש · כמשפט הפרתמים: והמניכא · רביד ענק: ותלתי במלכותא ישלט · בשליש המלכות ימשול: (ח) עללין · נכנסין: (ט) שגיא מתבהל · הרבה מתפחד: משתבשין · נחפזין: (י) מלכתא לקבל מלי

באור

לתרגם: (איבער דען דריטטען טייהל דעס רייכס הערשען), ואנכי תרגמתי תלתי כמו שלישי למלכות, כי זה קרוב יותר להדעת, אף כי הלשון, בפרט למטה בפסוק ט"ז וכ"ט נוטה יותר לפירוש רש"י, והבוחר יבחר: (ט) משתבשין, נתשטשו, כאדם [illegible] לא

רַעְיוֹנָךְ וְזִיוָךְ אַל־יִשְׁתַּנּוֹ׃
(יא) אִיתַי גְּבַר בְּמַלְכוּתָךְ דִּי
רוּחַ אֱלָהִין קַדִּישִׁין בֵּהּ וּבְיוֹמֵי
אֲבוּךְ נַהִירוּ וְשָׂכְלְתָנוּ
וְחָכְמָה כְּחָכְמַת־־אֱלָהִין
הִשְׁתְּכַחַת בֵּהּ וּמַלְכָּא
נְבֻכַדְנֶצַּר אֲבוּךְ רַב חַרְטֻמִּין
אָשְׁפִין כַּשְׂדָּאִין גָּזְרִין הֲקִימֵהּ
אֲבוּךְ מַלְכָּא׃ (יב) כָּל־קֳבֵל
דִּי רוּחַ ׀ יַתִּירָא וּמַנְדַּע
וְשָׂכְלְתָנוּ מְפַשַּׁר חֶלְמִין
וְאַחֲוָיַת אֲחִידָן וּמְשָׁרֵא
קִטְרִין הִשְׁתְּכַחַת בֵּהּ
בְּדָנִיֵּאל דִּי־מַלְכָּא שָׂם־־
שמיה

וזיוך ק'

פערזעטצען, אונד דיינע גע=
שטאלט זיך ניכט פערענ=
דערן! (יא) עס בעפינדעט
זיך נאך איין מאן אין דיי=
נעם רייכע, אין דעם דער
גייסט דער הייליגען געטטער
איזט. שאן צו דען צייטען
דיינעס אהנהערן ענטדעק=
טע מאן דאז ליכט, דען
פערשטאנד אונד דיא געט=
טערן עהנליכע ווייזהייט אין
איהם; דער קעניג נבוכדנצר,
דיין אהנהערר, זעצטע איהן
צום פארשטעהער דער ביל=
דערשריפטקונדיגע, שטערנ=
זעהער, קאלדעער אונד
וואהרזאגער איין; יא, דיס
טהאט דיין אהנהערר, א
קעניג. (יב) וויל איין איבער=
שווענקליכער גייסט, געשיק=
ליכקייט אונד פערשטאנד,
דאס ער טרייזמע דייטען,
רעטהזעל ערקלערען, אונד
קנאטען אויפלעזען קאן,
ביי איהם ענטדעקט ווור=
דע; דניאל איזט עס, דעם
דער קעניג דען נאמען
בלטשאצר

רש"י

דלי תלכא׳ המלכה כלפי ששמעה את דברי המלך ושריו לבית המשתה באה: (יא) איתי גבר׳ יש אדם במלכותך אשר רוח קדושים בו: כחכמת אלהין׳ מלאכים: הקימה׳ מנהו שר על כולם: (יב) כל קבל וגו׳׳ כלפי אשר רוח יתירה ודעת השכל יש בו: קטרין׳
סתום

באור

לא ידע מה לעשות (רא"בע): (יא) נהירו, כמו נהורא (הנ"ל), ועל דרך שאלה פה דעת נכונה ונלולה׳ (יב) ומשרא קטרין, ומתיר קשורים (הנ"ל), על דרך
שאלה

שמיה בלטשאצר כען
דניאל יתקרי ופשרה יהחוה:
(יג) באדין דניאל העל קדם
מלכא ענה מלכא ואמר
לדניאל אנתה־הוא דניאל
די־מן־בני גלותא די יהוד
די היתי מלכא אבי מן־יהוד:
(יד) ושמעת עליך די רוח
אלהין בך ונהירו ושכלתנו
וחכמה יתירה השתכחת
בך: (טו) וכען העלו קדמי
חכימיא אשפיא די־כתבה
דנה יקרון ופשרה להודעתני
ולא־כהלין פשר־מלתא
להחויה: (טז) ואנה שמעת
עליך די־תוכל פשרין
למפשר וקטרין למשרא
כען

בלטשאצר בילעגטע: דיזען
דניאל לאס אלזא גערופען
ווערדען, דער ווירד געוויס
איינען אויפשלוס געבען
קעננען. (יג) אלס היראויף
דניאל פאר דען קעניג גע-
האלט ווארדע, האב דער
קעניג אן, אונד זאגטע צו
איהם: ביזט דוא דער דניעל
פאן דען עקסולאנטען אויס
יודעא, דען דער קעניג,
מיין אהנהערר אויס יודעא
מיטגעבראכט האט! (יד)
איך האבע פאן דיר געהערט,
דאס דער גייסט הער געט-
טער אין דיר איזט, דאס
ליכט, פערשטאנד אונד איי-
נע איבערשוועגקליכע ווייז-
הייט אין דיר זיך בעפינדעט.
(טו) זיהע, דיא וויזען אונד
שטערנקונדיגע זינד פאר
מיך גערופען ווארדען, דאס
זיא דיזע שריפט דא לעזען,
אונד מיך דען אינהאלט
וויססען לאססען זאללטען,
זיא קעננען מיר אבער דען
אינהאלט דיזער זאכע ניכט
הערויסברינגען. (טז) ענד-
ליך האבע איך פאן דיר גע-
הערט, דאס דוא אויפשליסע
געבען אונד קנאטען אויפ-
לעזען קאנסט; וואהלאן דען!
ווען

אנת ק׳ עלך ק׳ עלך ק׳ תכול ק׳

רש"י

סתום כל סתם במלא בו בדניאל: (טו) תיכול: אם תוכל:

ונבזביתך

כְּעַן הֵן תּוּכַל כְּתָבָא
לְמִקְרֵא וּפִשְׁרֵהּ לְהוֹדָעֻתַנִי
אַרְגְּוָנָא תִלְבַּשׁ וְהַמְוּנְכָא
דִי־דַהֲבָא עַל־צַוְּארָךְ
וְתַלְתָּא בְמַלְכוּתָא תִּשְׁלַט׃
(יז) בֵּאדַיִן עָנֵה דָנִיֵּאל וְאָמַר
קֳדָם מַלְכָּא מַתְּנָתָךְ לָךְ
לֶהֶוְיָן וּנְבָזְבְּיָתָךְ לְאָחֳרָן הַב
בְּרַם כְּתָבָא אֶקְרֵא לְמַלְכָּא
וּפִשְׁרָא אֲהוֹדְעִנֵּהּ׃ (יח) אַנְתְּה
מַלְכָּא אֱלָהָא עִלָּיָא
מַלְכוּתָא וּרְבוּתָא וִיקָרָא
וְהַדְרָא יְהַב לִנְבֻכַדְנֶצַּר
אֲבוּךְ׃ (יט) וּמִן־רְבוּתָא דִּי
יְהַב־לֵהּ כֹּל עַמְמַיָּא אֻמַּיָּא
ולשניא

תכול ק׳ והמניכא ק׳ אנת ק׳ עלאה ק׳

ווען דוא אים שטאנדע ביזט, דיזע שריפט צו לעזען אונד דען איגהאלט מירוויססען צו לאססען: זא זאללסט דוא אין פורפער געקליידעט, מיט איינער גאָלדנען קעטטע אום דען האלז געשמיקט ווערדען, אונד אלס דער דריטטע אים רייכע העררשען. (יז) דניאל ערווידערטע הירויף דעם קעניגע פאָלגענדערגעשטאלט: דיינע געשענקע מאגסט דוא דיר בעהאלטען, דיינע פרייגעביגקייט אנדערן צו טייהל ווערדען לאססען; אבער דיזע שריפט ווערדע איך דעם קעניגע לעזען, אונד איהרען איגהאלט איהם בעקאנט מאכען. (יח) דוא ביזט דער קעניג, דעססען אנהערען נבוכדנצר דער העכסטע גאָטט איין רייך, גראָסע מאכט, העררליכקייט אונד פראכט געגעבען האט. (יט) דורך דיא גראָסע מאכט, דיא ער איהם גאב, ציטטערטען אונד בעבטען אללע

רש״י

(יז) ונבזביתך · דורנותך : לאחרן הב · לאחר תן : (יט) די הוה צבא · צבי׳ חפץ : הוה

באור

שאלה התלת דברים סתומים וקשים · (יט) הוה מחא, מכה, או פירש מחי היפך קטל, ופירש מחי מעמיד בחיים כמו החייתם כל נקבה (בן מלך), והאחרון נראה כי

וְלִשָּׁנַיָּא הֲווֹ זָאֲעִין וְדָחֲלִין מִן־
קֳדָמוֹהִי דִּי־הֲוָא צָבֵא הֲוָא
קָטֵל וְדִי־הֲוָה צָבֵא הֲוָה מַחֵא
וְדִי־הֲוָה צָבֵא הֲוָה מָרִים
וְדִי־הֲוָא צָבֵא הֲוָא מַשְׁפִּל:
(כ) וּכְדִי רִם לִבְבֵהּ וְרוּחֵהּ
תִּקְפַת לַהֲזָדָה הָנְחַת מִן־
כָּרְסֵא מַלְכוּתֵהּ וִיקָרָה
הֶעְדִּיו מִנֵּהּ: (כא) וּמִן־בְּנֵי
אֲנָשָׁא טְרִיד וְלִבְבֵהּ ׀ עִם־
חֵיוְתָא שַׁוִּי וְעִם־עֲרָדַיָּא
מְדוֹרֵהּ עִשְׂבָּא כְתוֹרִין
יְטַעֲמוּנֵּהּ וּמִטַּל שְׁמַיָּא גִּשְׁמֵהּ
יִצְטַבַּע עַד דִּי־יִדַע דִּי־שַׁלִּיט
אֱלָהָא עִלָּיָא בְּמַלְכוּת
אֲנָשָׁא וּלְמַן־דִּי יִצְבֵּא יְהָקֵים
עֲלַיהּ: (כב) וְאַנְתְּה בְּרֵהּ
בלשאצר

ו זייעין ק׳ עלאה ק׳ עלה ק׳ אנת ק׳

אללע פעלקערשאפטען, נאציאָנען אונד שפראכפער־
וואנדטען פאר איהם; וועןן ער וואָללטע, קאָנטע ער
אומבריננגען לאססען, וועןן ער וואָללטע, ערהאלטען,
וועןן ער וואָללטע, ערהע־בען, אונד וועןן ער וואָלל־טע, ערנידריגען׃ (כ) אבער
אלס זיין הערץ זיך פערשטיג, אונד זיין געמיהט אין מוהט־
ווילללען זיך בעשטערקטע; ווארד ער זיינעס קעניגליכען
טהראָנעס ענטזעצט, אונד זיינע הערליכקייט איהם
אבגענאָממען׃ (כא) ער ווארדע פאן דען מענשענ־
קינדערן פערבאנט, זיין וועזען מיט דען טיהרען גלייך
געמאכט, בייא ווילדען עזעלן ווארד זיין אויפענט־
האלט, קרייטער גלייך רינ־דערן זיינע קאָסט, אונד פאָן
דעם טויא דעם הימעלס זיין קערפער בעפייכטעט,
ביז ער ענדליך ערקאנטע דאס איין העכסטער גאָטט
איבער דיא רייכע דער מענ־שען הערשט, דער נור דענ־
יעניגען, אן דעם ער וואָהל־געפאללען האט, דאריבער
ערהעבט׃ (כב) אונד נון דוא
בלשאצר

רש״י

הוה מחא · מחייא: (כ) וכדי רם לבביה · וכאשר רם לבבו: להזדה · להרשיע: הנחת · הוליך: העדיו מנה · הסירו ממנו: (כא) טריד · נגרש: (כב) כל קבל די
כל

בֵּלְשַׁאצַּר לָא הַשְׁפֵּלְתְּ
לִבְבָךְ כָּל־קֳבֵל דִּי כָל־דְּנָה
יְדַעְתָּ׃ (כג) וְעַל־מָרֵא שְׁמַיָּא ׀
הִתְרוֹמַמְתָּ וּלְמָאנַיָּא דִי־
בַיְתֵהּ הַיְתִיו קָדָמַיִךְ וְאַנְתְּה
וְרַבְרְבָנַיִךְ שֵׁגְלָתָךְ וּלְחֵנָתָךְ
חַמְרָא שָׁתַיִן בְּהוֹן וְלֵאלָהֵי
כַסְפָּא וְדַהֲבָא נְחָשָׁא פַרְזְלָא
אָעָא וְאַבְנָא דִּי לָא־חָזַיִן
וְלָא־שָׁמְעִין וְלָא־יָדְעִין שַׁבַּחְתָּ
וְלֵאלָהָא דִּי־נִשְׁמְתָךְ בִּידֵהּ
וְכָל־אֹרְחָתָךְ לֵהּ לָא הַדַּרְתָּ׃
(כד) בֵּאדַיִן מִן־קֳדָמוֹהִי שְׁלִיחַ
פַּסָּא דִי־יְדָא וּכְתָבָא דְנָה
רשים

קדמך ק׳ ואנת ק׳ ורברבנך ק׳

בלשאצר . זיין זאהן האסט דיין געמיהט דענגאך ניכט גערעהמיטיגט אונ־ געאכטעט דוא דיס אללעס וויסט ! (כג) דוא האסט דיך פילמעהר ווידער דען הערין דעם הימעלס ער־ האבען, דוא ליסעסט דיא געפעסע זיינעס טעמפעלס פאר דיך ברינגען, ווארויס דוא מיט דיינען גראסען דיינער געליבטען אונד בייא־ שלעפרין ווין טראנקסט, וואבייא דוא דיא געטטער פאן זילבער, גאלד, קופפער, אייזען, האלץ אונד שטיין, דיא וועדער זעהען נאך הע־ רען, נאך עמפפינדען קענ־ נען, פריזעסט, אונד דען גאטט, אין דעסען האנד דיין אטעם איזט, אונד פאן דעם דיין גאנצעס שיקזאל אבהענגט, האסט דוא ניכט פערהערליכט ! (כד) זא ווארדע דען פאן איהם דיעזעס שטיק האנד געזאנדט, אונד דיעזע שריפט פערצייכ־
נעט

רש״י

כל דנה ידעת · כל עומת אשר כל זה ידעת שאירע לאביך והיה לך להיות ירא מלפני הקב״ה: (כד) שליח פסא דידא · נשלח כף יד: וכתבה דנה רשים · וזה המכתב אשר
חקק

באור

כי באופן זה נאמר לדבר והפוכו כמו מרים ומשפיל, וכן תתורגם: (כא) ערדיא, פראים לאדי מדבר, ומלה זאת נמצאת ג״כ בעברית: ומשרות ערוך מי פתח (איוב לט, ה)

רְשִׁים׃ (כה) וּדְנָה כְּתָבָא דִּי
רְשִׁים מְנֵא מְנֵא תְּקֵל וּפַרְסִין׃
(כו) דְּנָה פְּשַׁר מִלְּתָא מְנֵא
מְנָה־אֱלָהָא מַלְכוּתָךְ
וְהַשְׁלְמַהּ׃ (כז) תְּקֵל תְּקִילְתָּא
בְמֹאזַנְיָא וְהִשְׁתְּכַחַתְּ חַסִּיר׃
(כח) פְּרֵס פְּרִיסַת מַלְכוּתָךְ
וִיהִיבַת לְמָדַי וּפָרָס׃
(כט) בֵּאדַיִן ׀ אֲמַר בֵּלְשַׁאצַּר

והלבשו

נעט׳ (כה) דיא אויפגעצייכ־נעטע שריפט לויטעט זא: מְנֵא מְנֵא תְּקֵל וּפַרְסִין (בערעכנעט, בעשטימט, געוואגען אונד צערפאללענד)׳ (כו) דיא אויסלעגונג דאפאן איזט דיזע: מנא; גאטט האט דיינע רעגירונג בערעכנעט אונד דאז ענדע בעשטימט׳ (כז) תקל; דוא ווארדעסט אין דער וואגשאלע געוואגען אונד ביזט צו לייכט בעפונדען ווארדען׳ (כח) פרס; דיינע מאנארכיא צערפעללט, אונד ווירד מעדיען אונד פערזיען איבערגעבען׳ (כט) אויף בלשאצר'ס בעפעהל מוסטע

רש״י

חקק: (כו) מנא מנה אלהא · כלומר מנא זהו פירושו מנא אלהא מלכותך והשלמה · יחשב קץ שנפסק מלכות של אביך וזרעו ומלא שנגזר השלמה: (כז) תקל תקילתא במאזניא · ונמצאת חסר מכל צדקה: (כח) פרס פריסת מלכותך וגו׳ · כלומר ופרסין משמע שני פרסין האחד פריסת מלכותך · נשתברה מלכותך והשני שנתנה למדי ופרס.

ודריוש

באור

לט, ה), וכן בתלמוד כדי שיכיר בין חמור לעבוד · (כה) מנא וגו׳, בפרק כהן גדול אמרו כי לא היו האותיות כתובות כסדרן ולפיכך לא יוכלו לקרותו, כי היה כתוב בג׳ שורות זה על גב זה, בשורה הראשונה ממתופ, בשורה השניה ננקפי ובשורה השלישית אאלרן, והנה חכמי בבל קראו כל שורה בפני עצמה ולכן לא מצאו לה הבנה כלל, ודניאל לא קרא האותיות לארכן אלא לעמקן מלמעלה למטה · (כח) מנא וגו׳, פעלים בינונים, ותרגמתים כפי הנאות ללשון אשכנזי ופרסין, ענין מלת פרס כבלשון עבר כמו הלא פרס לרעב לחמך (ישעיה נ״ח ז׳), אבל שמושו פה בלשון רבים לא ידעתי לכוונו: וי״מ שבא על מדי ופרס ודאוי לתרגם: (אונד זיא צערפאללען), אבל אין זה מסכים עם המפורש · ורש״י ודאב״ע כתבו כי פרסין משמע שתי פריסות. ויש מאלה זאת שני מובנים, האחד שבירת המלכות והשני הנתינה לפרס, ומהם מלבד שהוא דוחק גם בזה לא יתישב היותה בסימן רבים נסתרים:

עשית

דניאל ה ו

וְהַלְבִּשׁוּ לְדָנִיֵּאל אַרְגְּוָנָא
וְהַמוֹנְכָא דִּי־דַהֲבָא עַל־
צַוְּארֵהּ וְהַכְרִזוּ עֲלוֹהִי דִּי־
לֶהֱוֵא שַׁלִּיט תַּלְתָּא
בְּמַלְכוּתָא׃ (ל) בֵּהּ בְּלֵילְיָא
קְטִיל בֵּלְשַׁאצַּר מַלְכָּא
כַשְׂדָּיָא׃

ו (א) וְדָרְיָוֶשׁ מָדָיָא קַבֵּל
מַלְכוּתָא כְּבַר שְׁנִין שִׁתִּין
וְתַרְתֵּין׃ (ב) שְׁפַר קֳדָם
דָּרְיָוֶשׁ וַהֲקִים עַל־מַלְכוּתָא
לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא מְאָה וְעֶשְׂרִין
דִּי לֶהֱוֺן בְּכָל־מַלְכוּתָא׃
(ג) וְעֵלָּא מִנְּהוֹן סָרְכִין
תְּלָתָה דִּי דָנִיֵּאל חַד מִנְּהוֹן
דִּי לֶהֱוֺן אֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא אִלֵּין
יָהֲבִין לְהוֹן טַעְמָא וּמַלְכָּא
לָא

והמניכא ק' כשדאה ק' מדאה ק'

מוסטע מאן הירויף דניאל
אין פורפור קליידען, איינע
גאָלדנע קעטטע אום זיינען
האלזהענגען, אונד עפפענט־
ליך פאָן איהם אויסרופען,
דאס ער דער דריטטע אין
דער בעהערשונג דעם רייכס
זיין ווירדי (ל) נאך אין דער
זעלבען נאכט קאם בלשאצר,
קעניג דער קאלדעער אום'ס
לעבען׃

(א) זיין רייך בעקאם דריוש
דער מעדער, אים
צווייא אונד זעכציגסטען
יאהר זיינעס לעבענס; (ב)
דריוש פאנד פיר גוט, דאס
ער הונדערט אונד צוואנציג
זאטראפען איבער דאז רייך
זעצטע, דיא דער זעמטלי־
כען מאָנארכיא פאָרשטע־
הען זאָללטען, (ג) אונד
איבער דיזעלבע דרייא מי־
ניסער, פאָן וועלכען דניאל
איינער וואר, דענען דיא
זאטראפען רעכענשאפט
אבלעגען מוסטען, דאמיט
דעם קעניג קיין איינטראג
גע־

רש"י

ו (א) ודריוש מדאה קבל מלכותא כבר שנין שתין ותרתין. למה מנה שנותיו לומר לך ביום שנכנס נבוכדנצר להיכל בימי יהויקים נולד שטנו של דריוש. מגלות יכניה ועד כאן ס"ב שנה ואמר מר גלו בימי יהויכין בשנת לכיבוש יהויקים שהיא שמנה לנבוכדנצר נשתיירו לנבוכדנצר ל"ז שהרי מ"ה מלך וכ"ג אויל מרודך כמ"ש רז"ל במס' מגילה ב' שעבדו לבלשצר הרי ס"ב: (ג) ועלא מנהון. ולמעלה מהן: די להון אחשדרפניא. שיתנו האחשדרפנים הללו ענה לשלשה הפרכים: ומלכא לא להוא נזיק. והמלך

לא־להוא נזק׃ (ד) אדין
דניאל דנה הוא מתנצח על־
סרכיא ואחשדרפניא כל־
קבל די־רוח יתירא בה
ומלכא עשית להקמותה
על־כל־מלכותא׃ (ה) אדין
סרכיא ואחשדרפניא הוו
בעין עלה להשכחה לדניאל
מצד מלכותא וכל־עלה
ושחיתה לא־יכלין להשכחה
כל־קבל די־מהימן הוא וכל־
שלו ושחיתה לא השתכחת
עלוהי׃ (ו) אדין גבריא אלך
אמרין די לא נהשכח
לדניאל

געשעהען זאללטע׳ (ד)
דניאל איבערטראף נון דיא
אנדערן מיניסטער אונד דיא
זאטראפען, דא ער איינען
גראָסען גייסט בעזאס, אונד
דער קעניג גערא־כטע
איהם אללײן דיא פערוואל־
טונג איבער דאז גאנצע רייך
אנצופערטרויען׃ (ה) דיא
מיניסטער אונד זאטראפען
זוכטען דעסהאלב געגען
דניאל אירגענד איינע גע־
לעגענהייט צור בעשולדי־
גונג, פאָן זייטען דער
שטאטספערוואלטונג, צו
פינדען; אללײן דא זיא
ניכטס פאָן בעשולדיגונג
אונד ניכטס שטרעפליכעס
געגען איהן אויפפינדען
קאָנטען, מאסטען ער גע־
וויססענהאפט וואר, אונד
ווירקליך קיינע פערנאכ־
לעסיגונג אונד ניכטס
שטרעפליכעס געגען איהן
צו פינדען וואר׃ (ו) זא
שפראכען דיזע לייטע׃ וויל
וויר דען געגען דען דניאל גאר ניכטס פאָן בעשול־

רש"י

והמלך לא יהא נפסד בשום דבר מלכו׳ המוטל עליהם לעשות: (ד) דניאל דנה: דניאל זה: מתנצח מתגבר: ומלכא עשית· המלך היה חושב בלבו להקימו על כולם: (ה) הוו בעין עלה· היו מבקשים עלילה למצוא לדניאל בדבר המלכות שיוכלו להלשין עליו: (ו) די לא נהשכח· אמרו ביניהם לא נמצא לדניאל זה שום עלילה: להן
השכחנא

באור

ו (ד) עשית, מחשב כמו אבדו עשתנותיו (תה"קמו)· (ה) עלה, מלשון עלילות דברים (דברים כב, יד)· שלו, רישול כמו לא תשלה לא תתרשל
וגו׳

לְדָנִיֵּאל דְּנָה כָּל־עִלָּה לָהֵן הַשְׁכַּחְנָה עֲלוֹהִי בְּדָת אֱלָהֵהּ׃ (ז) אֱדַיִן סָרְכַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא אִלֵּן הַרְגִּשׁוּ עַל־מַלְכָּא וְכֵן אָמְרִין לֵהּ דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃ (ח) אִתְיָעַטוּ כֹּל סָרְכֵי מַלְכוּתָא סִגְנַיָּא וַאֲחַשְׁדַּרְפְּנַיָּא הַדָּבְרַיָּא וּפַחֲוָתָא לְקַיָּמָה קְיָם מַלְכָּא וּלְתַקָּפָה אֱסָר דִּי כָל־דִּי־יִבְעֵה בָעוּ מִן־כָּל־אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־יוֹמִין תְּלָתִין לָהֵן

שולדיגונג אויספינדין מאָ-
כען קענגען, זאָ ווערדען
וויר דאָך עטוואס דורך דאז
געזעץ זיינעס גאָטטעס גע-
גען איהן פינדען. (ז) דיא
מיניסטער אונד זאטראפען
פערפיגטען זיך דאהער אין
מאססע צום קעניג, אונד
רעדעטען איהן פאָלגענ-
דער געשטאלט אן: לאנגע
לעבע דער קעניג דריוש!
(ח) דיא זעמטליכען
שטאאטספערוואלטער, אונ-
טערשטאדטהאלטער זא-
טראפען, שטאאטסרעהטע
אונד פאשאס האבען אונ-
טער זיך איבערלעגט, אום
דעם אנזעהען דעס קעניגס
פעסטיגקייט צו פערשאפ-
פען, איין פערבאָט פעסט
צו זעטצען, דאס ווער אינ-
נערהאלב דרייסיג טאגע
פאָן איר גענד איינעם גאָט-
טע אָדער מענשען אויסער
דיר

רש"י

בהשכחנא עלוהי. אבל נמצא עליו עלילה ע"י תורת אלהיו אם נוכל לבקש תאות פני המלך שום גזירה שיגזור להעבירו על הודתו והוא לא יקיים את מצות המלך והרי העלילה: (ז) הרגישו. התקשרו על המלך: (ח) אתיעטו. נועצו: לקימא קים מלכא. להחזיק בדת המלך בכה לפי שמחדש באת למלוך והמדינה אחרת אתה וצריך חיזוק: די יבעא בעו. אשר יבקש שום בקשה: להן מנך מלכא. זולתי ממך המלך: לגב
אריותא

באור

(מר' סעדיה)· (ז) הרגישו, התקשרו על המלך (רשי)· ורלב"ג גזרהו מלשון בבית אלהים נהלך ברגש (תהלים נה, טו), שענינו הליכה באסיפת אנשים רבים· (ח) אתיעטו, נתיעצו· לקימא קים מלכא, להחזיק בדת המלך בכה, לפי שמחדש באת למלוך ומדינה אחרת אתה וצריך חזוק (הנ"ל)· ולתקפה אסר, לאסור אסר
על

להון מנך מלכא יתרמא לגב
אריותא: (ט) כען מלכא
תקים אסרא ותרשם כתבא
די לא להשניה כדת־מדי
ופרס די־לא תעדא: (י) כל־
קבל דנה מלכא דריוש רשם
כתבא ואסרא: (יא) ודניאל
כדי ידע די־רשים כתבא
על לביתה וכוין פתיחן לה
בעליתה נגד ירושלם וזמנין
תלתה ביומא הוא ברך על־
ברכוהי ומצלא ומודא קדם
אלהה כל־קבל די־הוא עבד
מן

דיר, עטוואס ערביטטען ווערדע, אין איינע לעווען־גרובע געוואָרפען ווערדען זאָללי. (ט) דער קעניג גערוהע אלזאָ דיזעס פערבאָט צו בעשטעטיגען, אונד דיזע שריפט צו אונטערצייכנען, דאמיט עס אונאבענדערליך פערבלייבע, דערגעשטאלט וויא עס דאז מעדישע אונד פערזישע געזעץ מיט זיך ברינגט, אום אונווידערופליך צו זיין. (י) דער קעניג דריוש אונטערצייכנעטע הירויף דיא שריפט מיט דעם פערבאָטע. (יא) דניאל, אונגעאכטעט ער וואוסטע, דאס איינע זאָלכע שריפט אונטערצייכנעט ווארדע, גינג דעננאָך אין זיינע וואָהנונג הינויף, וואָ ער אין זיינעם אָבערצימער געגן ירושלים היין זיך עפנענדע פענסטער האטטע; אללוואָ ער דרייא מאל דעס טאגעס נידערקניעטע, צו זיינעם גאָטטע בעטעטע אונד איהם דאנקטע

רש"י

אדיותא · לבור שאריות המלך שם: (ט) תקים אסרא · תעמיד חק זה: די לא להשניה · שלא לשנות כדת מדי ופרס: די לא תעדא · שלא תעבור · (יא) כדי ידע · כאשר ידע: וכוין פתיחן ליה בעליתה · בעליתו: נגד ירושלם · לנגד ב"ה ואע"פ שחרב עשה כמו שאמר שלמה והתפללו אליך דרך ארצם (מלכים א' ח'): ברך על ברכוהי · כורע על ברכיו: וזמנין תלתא ערבית ושחרית ומנחה: כל קבל די

באור

על אבשי מלבותו · (ט) כדת מדי ופרס, שכל כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב, כנאמר במגילת אסתר:

בוין

מִן־קֳדָמַת דְּנָה׃ (יב) אֱדַיִן
גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגִּשׁוּ וְהַשְׁכַּחוּ
לְדָנִיֵּאל בָּעֵא וּמִתְחַנַּן קֳדָם
אֱלָהֵהּ׃ (יג) בֵּאדַיִן קְרִבוּ
וְאָמְרִין קֳדָם־מַלְכָּא עַל־אֱסָר
מַלְכָּא הֲלָא אֱסָר רְשַׁמְתָּ דִּי
כָל־אֱנָשׁ דִּי־יִבְעֵא מִן־כָּל־
אֱלָהּ וֶאֱנָשׁ עַד־יוֹמִין תְּלָתִין
לָהֵן מִנָּךְ מַלְכָּא יִתְרְמֵא
לְגוֹב אַרְיָוָתָא עָנֵה מַלְכָּא
וְאָמַר יַצִּיבָא מִלְּתָא כְּדָת־
מָדַי וּפָרַס דִּי־לָא תֶעְדֵּא׃
(יד) בֵּאדַיִן עֲנוֹ וְאָמְרִין קֳדָם
מַלְכָּא דִּי דָנִיֵּאל דִּי מִן־בְּנֵי
גָלוּתָא דִּי יְהוּד לָא־שָׂם
עֲלַיךְ מַלְכָּא טְעֵם וְעַל־

עלך ק'

אסרא

טע, זא ווי א ער פאן יעהער צו טוהן פפלעגטע׃ (יב) דא פערזאממעלטען זיך נון יענע מעננער, אונד איבער־ראשטען דניאל, אלס ער עבען צו זיינעם גאטטע בעטעטע אונד פלעהטע׃ (יג) זיא טראטען הירויף פאר דען קעניג, אונד שפראכען אין בעטרעף דעם קעניגליכען פערבאטעס פאלגענדערגעשטאלט׃ האסט דוא ניכט איין פערבאט אונטערצייכנעט, דאס ווער אויננערהאלב דרייסיג טאגע פאן אירגענד איינעם גאטטע אדער מענשען אויסער פאן דיר עטוואס ערביטטעט, אין איינע לעווען־גרובע געווארפען ווערדען זאלל? יא, פערזעצטע דער קעניג, עס איזט זא, אונד נאך דעם מעדישען אונד פערזישען געזעטצע נון אונווידערופליך׃ (יד) דארויף פוהרען זיא פארט אונד זאגטען צום קעניג׃ נון איזט אבער דניאל, פאן דען עקזולאנטען אויס יודעא, דער אויף דיך, א קעניג, אונד אויף דיין פער־

באט

רש"י

די הוא עבד וגו'. ככל אשר היה עושה לפני זאת: (יב) הרגישו. תשמשו וחפשו: (יג) על אסר מלכא. על ביטול אסור המלך אשר באו להבטין: ויציבא מילתא. אמת הדבר: (יד) לא שם עלך מלכא. לא נתן לב ועצה לחוש על גזירותיך: בעא בעותיה.

מתפלל

באור

(יא) בוין, חלונים.

שגיא

אֱסָרָא דִּי רְשַׁמְתָּ וְזִמְנִין תְּלָתָה בְּיוֹמָא בָּעֵא בָּעוּתֵהּ׃
(טו) אֱדַיִן מַלְכָּא כְּדִי מִלְּתָא שְׁמַע שַׂגִּיא בְּאֵשׁ עֲלוֹהִי וְעַל דָּנִיֵּאל שָׂם בָּל לְשֵׁיזָבוּתֵהּ וְעַד מֶעָלֵי שִׁמְשָׁא הֲוָא מִשְׁתַּדַּר לְהַצָּלוּתֵהּ׃
(טז) בֵּאדַיִן גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ הַרְגִּשׁוּ עַל־מַלְכָּא וְאָמְרִין לְמַלְכָּא דַּע מַלְכָּא דִּי־דָת לְמָדַי וּפָרַס דִּי־כָל־אֱסָר וּקְיָם דִּי־מַלְכָּא יְהָקֵים לָא לְהַשְׁנָיָה׃
(יז) בֵּאדַיִן מַלְכָּא אֲמַר וְהַיְתִיו לְדָנִיֵּאל

ורמו

באָט, דאז דוא אונטער־ צייכנעט האסט, קיינע ריק־ זיכט נימט, אינדעם ער דרייא מאל דעם טאגס זיין געבעט פֿערריכטעט · (טו) אלס דער קעניג דיזעס הער־ טע, בערייעטע ער עס זעהר, ער וואנדטע אללעס אן, דניאל הערויסצורייסען; ביז געגען זאָננען־אונטערגאנג בעמיהטע ער זיך אימער איהן צו רעטטען · (טז) אבער נון פֿערזאמעלטען זיך דיזע לייטע ווידער אין מאססע אום דען קעניג, אונד שפראכען צו איהם, בעדענקע, אָ קעניג, דאס עס דאז מעדישע אונד פֿער־ זישע געזעץ איזט, דאס יעדעס פֿערבאָט אונד יעדע פֿעראָרדנונג, דיא דער קע־ ניג בעשטעטיגט האט, אונ־ אבענדערליך זייא · (יז) דער קעניג מוסטע אלזאָ בע־ פֿעהלען, דאס מאן דניאל האָהלטע, אונד איהן אין

איינע

רש"י

מתפלל תפילתו: (טו) כדי מלתא שמע. כאשר שמע הדבר: שגיא באש עלוהי. הרבה הרע בעיניו שהיה אוהב את דניאל וקשה עליו מיתתו: ועל דניאל. שם בל. דחוי לדחות הדבר להצילו ואמר להם איני מאמין לכם: בל. איני יודע לוגמתו אך עניינו יורה תרגומו: ועד מעלי שמשא וגו'. כל השמש הי' משתדל להצילו אבל כשהגיעו זמן תפילתו כרע להקב"ה על ברכיו והתפלל תפלתו ושוב לא היה לו פתחון פה להצילו: (טז) די מלכא יהקים. אשר המלך יגזור ויעמוד לא לאדם לשנותו:

והיתית

באור

(טו) שגיא באש עלוהי, הרבה הרע בעיניו (הנ"ל) · בל, איני יודע לוגמתו, ואך עניינו יורה פתרונו (הנ"ל) · ודעת ר"ש בן מלך שאותיות נהפכות עפ"י שגיאת סופר והראוי לב, כלומר שם לבו להצילו · וי"א שנחלפה הנון בבית והראוי כל,

והמונן

ודמו לגבא די אריותא ענה
מלכא ואמר לדניאל אלהך
די אנתה פלח־לה בתדירא
הוא ישיזבנך: (יח) והיתית
אבן חדה ושמת על־פם גבא
וחתמה מלכא בעזקתה
ובעזקת רברבנוהי די לא־
תשנא צבו בדניאל: (יט) אדין
אזל מלכא להיכלה ובת
טות ודחון לא־הנעל קדמוהי

אנת ק׳ ושנתה

איינע לעווען־גרובע וואַרף; דער קעניג האטטע פאָל־גענדעס צו דניאל געזאגט: דיין גאָטט, דעם דוא זאָ שטאנדהאפט דיהנסט, דער מעגע דיך רעטטען׳ (יח) עס ווארדע איין שטיין געבראכט, אונד איבער דיא עפנונג דער גרובע געלעגט; דער קעניג ליס זיין פעטשאפט אונד דאז פעטשאפט זיינער גראָסען דאראן לעגען, דאַ־מיט ניכטס אנדערס, עט־וואן ווילקיהרליכעס, מיט דניאל אונטערנאָממען ווער־דען קאָנטע׳ (יט) אלס דיזעס געשעהן וואר, גינג דער קעניג נאך זיינעם פאל־לאסט, אונד בעגאב זיך אונגעגעססען, צור רוהע; עס דורפטע גאר קיינע טאפעל איןְ זיינער געגענווארט געהאלטען ווערדען, אונד זיין

רש״י

(יח) והיתית אבן חדה׳ והובאת אבן אחת ובבל ארץ בבל אין אבן כי אם לבנים כמו שנאמר הבה נלבנה לבנים (בראשית י״א) למדנו שאין אבן בבבל ולפי שעה הביאוה מלאכים מארץ ישראל׳ אם התנה במעשה בראשית על הים שיקרע לבני ישראל ועל האש שילטנו לחנניה וחבירו ועל האריות מהזיק לדניאל׳ לא התנה על זריקת אבן וזיין שלא יזיק באדם והמלך אמר מפני האריות אי אפשר לסלקו שכבר נגזרה גזרה אזדהר בו מהזקת אדם והכה אם יצא יצא שמ״א: ושמת על פם גבא׳ הושמה על פי הגובא: בעזקתיה׳ בטבעתו שלא יזיזוה ממקומו וישליכו עליו אבנים להרגו: די לא תשנא צבו בדניאל׳ שלא ישתנה רצונו כלומר שלא יעשו לו היזק שלא כרצונו (ס״א בדגוב׳): (יט) ובת טות׳ לן בתענית: ודחון׳ ושלחן במשנה כך פתר דונש לא הכניסו

באור

והמוזן אחך׳ משתדר, משתדל, ובמשנה ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש כמו השתדל (בן מלך)׳ (יח) צבו, רצון כלומר שלא ישנה רצונם להזיקו ולא ישנה רצון המלך להצילו (הנ״ל)׳ (יט) ובת טות, ולן בתענית, ולשון זאת כמלאת ג״כ בתלמוד בפסחים, ובת טות ולא אבדיל׳ ודחון, ושלחן, ובתוספתא הקחוכות של בעלי בתים פירוש שלחנות, נ״מ המלה מורכבת ודי יחזון כלומר בל מגידי החידות ובעלי

וְשִׁנְתֵּהּ נַדַּת עֲלוֹהִי׃ (כ)
בֵּאדַיִן מַלְכָּא בִּשְׁפַּרְפָּרָא
יְקוּם בְּנָגְהָא וּבְהִתְבְּהָלָה
לְגֻבָּא דִי־אַרְיָוָתָא אֲזַל׃ (כא)
וּכְמִקְרְבֵהּ לְגֻבָּא לְדָנִיֵּאל
בְּקָל עֲצִיב זְעִק עָנֵה מַלְכָּא
וְאָמַר לְדָנִיֵּאל דָּנִיֵּאל עֲבֵד
אֱלָהָא חַיָּא אֱלָהָךְ דִּי אַנְתְּה
פָּלַח־לֵהּ בִּתְדִירָא הֲיִכִל
לְשֵׁיזָבוּתָךְ מִן־אַרְיָוָתָא׃ (כב)
אֱדַיִן דָּנִיֵּאל עִם־מַלְכָּא מַלִּל
מַלְכָּא לְעָלְמִין חֱיִי׃ (כג) אֱלָהִי
שְׁלַח מַלְאֲכֵהּ וּסֲגַר פֻּם

פ' זעירא פ' רבתי אנת ק' אריותא

צען שלאף וואר אונרוהיג׃
(כ) קוים וואר דער קעניג
מיט דער מארגענרעהטע
אויפגעשטאנדען, זא פערפיגטע ער זיך בֵיים שימערנדען מארגען איילענדס
נאך דער לעווען־גרובע הין׃
(כא) אלס ער זיך דער
גרובע גענעהערט האטטע, ריף ער מיט קלעגליכער
שטיממע דעם דניאל צו,
דניאל פינג דער קעניג אן,
דוא דיהנער דעס לעבענדיגען גאָטטעס! האט דיין
גאָטט, דעם דוא מיט זאָלכער שטאנדהאפטיגקייט
אנהענגסט, דיך פאָר דען
לעווען שיטצען קעננען?
(כב) לאנגע לעבע דער קעניג! ענטגעגנעטע איהם
דניאל׃ (כג) יא, מיין גאָטט
האט זיינען ענגעל געזאנדט,
אונד דען ראכען דער לעווען

רש"י

הכניסו לפניו שלחן לאכול: ושנתה נדת עלוהי. נדדה שנתו: (כ) בשפרפרא. בעלות שחר והרבה יש בתרגום יונתן: יקום בנגהא. עמד לאור הבוקר ולא בשלש שעות

באור

ובעלי השיר, וי"מ ודחון כמו הפוך ודחון ענין שמחה והוא תאר למזמרים בכלי שיר שמשמחין לב האדם (הכ"ל). ודעת רש"י ועוד אחר מפרשים הוא כפרוש הראשון, וטעמו א"כ פה על דרך שאלה שולחן עם מאכלים וארוחת משתה. וכן בל"א ובאחר לשונות ישתמש בלשון שולחן על אופן זה, והלכתי בתרגומי אחר רוב הדעות, אף שאין רחוק לומר שהוראת דחון היא כמו בלשון ערבי קטורת, שלא הרשה להביא לפניו קטורת ולעשות ריח ניחוח, כמו שנהוג במלכות הללו לעשות כן לכבוד ולעונג׃ נדת, שרשו נדד וענינו כמו בעברית נדידה שהיא היפך המנוחה, כמו ושבעתי נדדים (איוב ז' ד)׃ (כ) בשפרפרא, בעלות השחר (רש"י), וכן ת"י אז יבקע כשחר

אַרְיָוָתָא וְלָא חַבְּלוּנִי כָּל־
קֳבֵל דִּי קָדָמוֹהִי זָכוּ
הִשְׁתְּכַחַת לִי וְאַף קֳדָמָיךְ
מַלְכָּא חֲבוּלָה לָא עַבְדֵת׃
(כד) בֵּאדַיִן מַלְכָּא שַׂגִּיא טְאֵב
עֲלוֹהִי וּלְדָנִיֵּאל אֲמַר
לְהַנְסָקָה מִן־גֻּבָּא וְהֻסַּק
דָּנִיֵּאל מִן־גֻּבָּא וְכָל־חֲבָל
לָא־הִשְׁתְּכַח בֵּהּ דִּי הֵימִן
בֵּאלָהֵהּ׃ (כה) וַאֲמַר מַלְכָּא
וְהַיְתִיו גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי־אֲכַלוּ
קַרְצוֹהִי דִּי דָנִיֵּאל וּלְגֹב
אַרְיָוָתָא רְמוֹ אִנּוּן בְּנֵיהוֹן

ונשיהון

קדמיך ק'

ווען פערשליסען לאססען, דאס זיא מיך ניכט פערדערבען קאנטען; אלדיווייל איך פאר איהם ריין בעפונדען ווארדע, אונד אויך געגען דיך, א קעניג, ניכטס שעדליכעס בעגאנגען האבע · (כד) דער קעניג וואר היראיבער אייסערסט ערפרייעט, אונד בעפאהל זאגלייך דניאל אוס דער גרובע הערויסצוציהען · דניאל ווארדע אלזא אוס דער גרובע הערויס געצאגען, אונד עס וואר ניכט דיא גערינגסטע פערלעצונג אן איהם צו זעהען, וויל ער אן זיינעם גאטט גלויבטע · (כה) אויף בעפעהל דעס קעניגס מוסטע מאן נון יענע לייטע, וועלכע דניאל אנגעקלאגט האטטען, הערבייא האלען, אונד זיא מיט איהרען קינדערן אונד וייבערן אין דיא לעווען־גרובע ווערפען · זיא

האטטען

רש"י

פעות כשאר מלכים: ובהתבהלה לגבא די אריותא אזל · ובבהלה לחפירת האריה אזל: (כג) חבולא לא עבדת · שום דבר כיעור וקלקל לא עשיתי: (כד) שגיא טאב עלוהי · הרבה הוטב בעיני: ולדניאל · ואת דניאל צוה להעלות מן הבור: די הימן באלהה · אשר האמין באלהיו: (כה) די אכלו קרצוהי · אשר הלשינו עליו: ולא מטא לארעית גבא · לא הגיעו לתחתית הבור עד שמשלו בהם האריות וכל עצמותיהם הדיקו:

באדין

באור

(ישעיה כ"ה כ"ח), בכן יתגלי כשפרפרה · בנגהא, בזהר הרקיע טרם יצא השמש על הארץ, והוא כמו נגה בעברית שעניננו אור חלש כאור הירח והכוכבים שאינו מאיר כאור השמש, כן נראה לי ולכן תרגמתיו כמו שתרגמתי · (כג) זכו, נקי וצדק · חבולה, דבר משחתה (בן תלך) · (כד) להנסקה, להעלותו ·

ונשיהון ולא־מטו לארעית
גבא עד די־שלטו בהון
אריותא וכל־גרמיהון הדקו:
(כו) באדין דריוש מלכא כתב
לכל־עממיא אמיא ולשניא
די־דארין בכל־ארעא
שלמכון ישגא: (כז) מן־קדמי
שים טעם די | בכל־שלטן
מלכותי להון זאעין ודחלין
מן־קדם אלהה די־דניאל
די־הוא | אלהא חיא וקים
לעלמין ומלכותה די־לא
תתחבל ושלטנה עד־סופא:
(כח) משיזב ומצל ועבד אתין
ותמהין בשמיא ובארעא
די שיזב לדניאל מן־יד
אריותא: (כט) ודניאל דנה

דיירין ק' זייעין ק' הצלח

האטטען דען באָדען דער גרובע נאָך ניכט ערדייכט. אלס דיא לעווען זיא שאָן אין איהרער געוואלט האט= טען, אונד זיא ביז אויף דיא ביינע צערמאלמטען · (כו) היראויף ליס דער קעניג אן אללע פֿעלקערשאַפֿטען, נא= ציאָנען אונד שפראכפֿער= וואנדטען אים גאנצען לאנ= דע פֿאָלגענדעס זענדשריי= בען ערגעהען: מעגע איירע וואָהלפֿאהרט אימער צו= נעהמען! (כז) פֿאָן מיר איזט דיא פֿעראָרדנונג גע= טראָפֿפֿען וואָרדען, דאס מאן אים גאנצען געביהטע מיינעס רייכס פֿאָר דניאל'ס גאָטט ציטטערן, אונד איהן פֿירכטען זאָלל; דען ער איזט דער לעבענדיגע, דער עוויג דויערנדע גאָטט, דעסען רייך ניא צערשטערט ווירד, אונד דעסען הערשאַפֿט קיין ענדע נימט · (כח) ער איזט'ס, דער שיטצעט אונד עררעטטעט, דער וואונ= דערצייכען אונד ערשטוינלי= כע דינגע אים הימעל אונד אויף ערדען בעווירקט, ער איזט עס, דער דניאל פֿאָר דער געוואלט דער לעווען געשיטצעט האט · (כט) דניאל גינג עס זייטדעם גליק=

רש"י

(כו) באדין דריוש מלכא וכו' די דיירין בכל ארעא · שדרין בכל הארץ שלמכון יסגא:
(כט) ובמלכות כורש · שמלך אחר דריוש שלא מלך דריוש המדי אלא שנה אחת ונהרג במלחמה כאשר כתוב בספר יוסף בן גוריון והמליכו את כורש אחריו עליהם בתוך החיל:

הַצְלַח בְּמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ
וּבְמַלְכוּת כּוֹרֶשׁ פָּרְסָיָא°:
ז (א) בִּשְׁנַת חֲדָה לְבֵלְאשַׁצַּר
מֶלֶךְ בָּבֶל דָּנִיֵּאל חֵלֶם חֲזָה
וְחֶזְוֵי רֵאשֵׁהּ עַל־מִשְׁכְּבֵהּ
בֵּאדַיִן חֶלְמָא כְתַב רֵאשׁ
מִלִּין אֲמַר: (ב) עָנֵה דָנִיֵּאל
וְאָמַר חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוִי עִם־
לֵילְיָא וַאֲרוּ אַרְבַּע רוּחֵי
שְׁמַיָּא מְגִיחָן לְיַמָּא רַבָּא:
(ג) וְאַרְבַּע חֵיוָן רַבְרְבָן סָלְקָן
מִן־יַמָּא שָׁנְיָן דָּא מִן־דָּא:
(ד) קַדְמָיְתָא כְאַרְיֵה וְגַפִּין דִּי־

פרסאה ק׳

נשר

גליקליך, זאוואהל וועהרענד דער רעגירונג דעם דריוש אלס אויך וועהרענד דער רעגירונג כורש, דעם פערזערס.

ז

(א) אים ערשטען יאהר דעם בלשאצר, קעניגס אין בבל, זאה דניאל איינען טרוים, בילדער זיינער איינבילדונגסקראפט אויף זיינעם לאגער. ער צייכנעטע איהן דאמאלס אויף, אונד ערצעהלטע דיא הויפטגעגענשטענדע דאפאן. (ב) ער ערצעהלטע איהן פאלגענדער געשטאלט: מיר קאם עס אין איינעם נעכטליכען געזיכטע פאר, אלס שטירמטען דיא פיר ווינדע דעם הימעלס אויף דאז גראסע וועלטמעער לאז. (ג) אונד פיר אונגעהייער אוים דעם מעערע אויפשטיגען, איינס אנדערס וויא דאז אנדרע. (ד) דאז ערשטע זאה אוים וויא איין לעווע, אונד האט-

טע

רש״י

ז (א) באדין חלמא כתב׳ אז (החלום כתב) וראשי הדברים אמר: (ב) ואלו׳ והנה: ארבע רוחי שמיא מגיחן וגו׳ ארבע רוחות נושבות באות מארבע רוחות העולם ונלחמות עם הים הגדול וסוערו אותו: (ג) וארבע חיון׳ וארבע חיות: שנין דא מן דא׳ משונות זו מזו: (ד) קדמיתא כאריה וגפין די נשר לה׳ היא

באור

ז (א) באדין חלמא וגו׳, אז החלום כתב וראשי הדברים אמר (רש״י)׳ (ב) וארו, ענינו כמו ואלו הנאמר לעיל, והרי״ש מתחלפת עם למ״ד כמו בלשון נגדי כדלת ותודות׳ מגיחן לימא רבא, פירושו לפי ענינו נושבות ומסערות אותו

נשר לה חזה הוית עד די־מריטו גפיה ונטילת מן־ארעא ועל־רגלין כאנש הקימת ולבב אנש יהיב לה׃ (ה) וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב ולשטר־חד הקימת ותלת עלעין בפמה בין שניה וכן אמרין לה קומי אכלי בשר שגיא׃ (ו) באתר דנה חזה הוית וארו אחרי כנמר

גפה ק׳ שנה ק׳

טע אדלערפליגעל ; איך זאה וויא איהם פלעצליך דיא פליגעל אויסגערויפט, עס פאָן דער ערדע עמפאָר געהאבען, וויא איין מענש אויף דיא פיסע געשטעללט, אונד איהם מענשליכעס וועזען געגעבען וואורדע׃ (ה) דאז צווייטע זאה וויא איין גאנץ אנדערס טהיר אויס, עס וואר וויא איין באָר געשטאלטעט ; עס ריכטעטע זיך אויף איינע זייטע אויף, אונד האטטע דרייא ריבבען אים ראכען צווישען דען צעהנען ; מאן שפראך צו איהם : שטעה אויף, אונד פריס דיך זאט פליישׁ׃ (ו) גלייך דארויף זאה איך ווידער איין אנדערס, וויא איין לעאָפּארד, עס

רש״י

היא כשדים ולה כנפי נשר זו היא מלכות בבל שהיתה מושלת בגאותה שעה וכן דומה אותה ירמיה שנאמר עלה אריה מסבכו (ירמיה ד׳) ואומר הנה כנשר ידאה וגו׳ (שם מ״ח)׃ עד די מריטו גפה׳ נמרטו כנפיה זו היא רמז למפלתה׃ ונטילת מן ארעא׳ ל׳ נסתלק מן הארץ רמז שתבטל המלכות מן הארץ׃ ולבב אנש׳ ל׳ חלשות כמו ידעו הגוים אנוש המה סלה׃ (ה) אחרי׳ אחרת׃ תנינה׳ שעלתה שניה מן הים׃ דמיה לדוב׳ זה רמז למלכות פרס שתמלך אחר בבל שאוכלים ושותים כדוב ומסורבלים בבשר כדוב׃ דמיה לדוב׳ לדב כתיב כמו דיבא תרגום של זאב שאף זאב נקראת מלכות פרס שנאמר על כן הכם אריה מיער זאב ערבות ישדדם׃ ולשטר חד הקימת׳ ולצד א׳ עמדה רמז לשיפסוק מלכות בבל תמתין פרס שנה אחת שתמלוך מדי׃ ותלת עלעין בפמה׳ שלש צלעות רבותינו פרשו ג׳ מדינות היו תמיד מורדות בה ומשלימות עמה פעמים בולעתן פעמים פולטתן זהו בפומה בין שניה פעמים חוץ לשניה פעמים לתוכן ואני אומר תלת עלעין שלשה מלכים שעמדו לפרס כורש ואחשורוש׃

באור,

אותו (מכלל יופי)׳ ואולי שענינו כמו פעל גוח בעברית שיורה על תנועה בהתאמצות ובחזקה (עיין בבאור תהלים כב, י׳ ויחזקאל לב, ב), והכונה א״כ על גלי הים שהעלו הרוחות ודאוי לתרגם מגיחן [הויפדעגטען]׳ (ד) ונפין, וכנפים׳

ולשטר

כִּנְמַר וְלַהּ גַּפִּין אַרְבַּע דִּי־
עוֹף עַל־גַּבַּיהּ וְאַרְבְּעָה
רֵאשִׁין לְחֵיוְתָא וְשָׁלְטָן יְהִיב
לַהּ׃ (ז) בָּאתַר דְּנָה חָזֵה
הֲוֵית בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא וַאֲרוּ
חֵיוָה רְבִיעָיָא דְּחִילָה וְאֵמְתָנִי
וְתַקִּיפָא יַתִּירָה וְשִׁנַּיִן דִּי־
פַרְזֶל לַהּ רַבְרְבָן אָכְלָה
וּמַדֱּקָה וּשְׁאָרָא בְּרַגְלַיהּ
רָפְסָה וְהִיא מְשַׁנְּיָה מִן־כָּל־
חֵיוָתָא דִּי קָדָמַיהּ וְקַרְנַיִן
עֲשַׂר לַהּ׃ (ח) מִשְׂתַּכַּל הֲוֵית
בקרניא

יתיר י' רביעאה ק' ברגלה ק' קדמה ק

עס האטטע פיר פליגעל
וויא איין פאגעל אם ריקען;
אויך האטטע דיזעס טיהר
פיר קעפפע, אונד הערר-
שערמאכט ווארדע איהם
נעגעבען. (ז) נאכהער זאה
איך ווידער אין דעם נעכט-
ליכען געזיכטע איין פיר-
טעס, וויא איין שרעקלי-
כעס, פורכטבארעס אונד
אונגעמיין שטארקעס טיהר;
עס האטטע גראסע אייזער-
נע צעהנע, עס פראס, צער-
מאלמטע, אונד צערטראט
דיא איבערבלייבזעל מיט
פיסען. דיזעס וואר גאנץ
אנדערס אלס דיא פאריגען
טהירע; פארציגליך האט-
טע עס צעהן הערנער.
(ח) אלס איך דיא הערנער
בעטראכטעטע, זיה דא
קאם

רש"י

ואחשורוש ודריוש שבנה הבית: בשר שגיא. בשר הרבה: (ו) ארבע גפין וארבעה ראשין. הם ד' מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון שהחיה הזאת השלישית היא מלכות יון ונקרא נמר על שם שהיתה גוזרת גזירות על ישראל מנומרות ומשונות זו מזו: ושלטן יהיב לה. וממשלה נתנה לה: (ז) בחזוי ליליא. בלילה אחרת. השלשה הראשונות ראה בלילה אחת וזו בלילה אחרת על שם שהיא שקולה כנגד שלשתן בויקרא רבה: ושנין די פרזל לה. שיני ברזל לה: ומדקה. מדיקה ושוחקת הדק: ושארא. מותר אכילתה: וקרנין עשר. עשר קרנות זו פי' לו המלאך שהם עשרה מלכים שיעמדו לרומי קודם לאספסיינוס שהרג את הבית: (ח) ואלו. כמו והרו לשון הנה: ממלל רברבן. דברי גאוה. הוא טיטוס שאמר"ל שחרף וגידף ונכנס להיכל בעזו' פנים:

די

באור

(ה) ולשטר חד, ולצד אחד עמדה (הנ"ל). עלעין, צלעות. (ז) רפסה, ענינו הדרכה והרמסה. (ח) ופם ממלל רברבן, כמו לשון מדברת גדולות (תהלים יב, ד). כרסון

בְּקַרְנַיָּא וַאֲלוּ קֶרֶן אָחֳרִי
זְעֵירָה סִלְקַת בֵּינֵיהֵון וּתְלָת
מִן־קַרְנַיָּא קַדְמָיָתָא
אִתְעֲקַרוּ מִן־קֳדָמַיהּ וַאֲלוּ
עַיְנִין כְּעַיְנֵי אֲנָשָׁא בְּקַרְנָא־
דָא וּפֻם מְמַלִּל רַבְרְבָן׃ (ט)
חָזֵה הֲוֵית עַד דִּי כָרְסָוָן רְמִיו
וְעַתִּיק יוֹמִין יְתִב לְבוּשֵׁהּ ׀
כִּתְלַג חִוָּר וּשְׂעַר רֵאשֵׁהּ
כַּעֲמַר נְקֵא כָּרְסְיֵהּ שְׁבִיבִין
דִּי־נוּר גַּלְגִּלּוֹהִי נוּר דָּלִק׃
(י) נְהַר דִּי־נוּר נָגֵד וְנָפֵק מִן־
קֳדָמוֹהִי אֲלֶף אַלְפִים
יְשַׁמְּשׁוּנֵּהּ וְרִבּוֹ רִבְּוֹן קֳדָמוֹהִי
יְקוּמוּן

בינֵיהֵן ק׳ אתעקרה ק׳ קדמה ק׳ אלפין ק׳ רבבן ק׳

קאם צווישען איהנען איין אנדערס קליינעס הערנכען הערפאר, פאר דעם דרייא דער ערשטען מיט דער ווארצעל אויסגעריססען וואורדען׳ עס שיען דיזעם הערנכען אויגען וויא איין מענש צו האבען, אונד איינען מונד, דער גראס שפראך׳ (ט) ענדליך זאה איך, דאס טהראנע ער־ריכטעט וואורדען, אונד איינער אלטבעיאהרטען זיך נידערלאססען; זיין געוואנד וואר וייס וויא שנעע, זיין הויפטהאאר וויא ריינע וואל־לע, זיין טראהן וויא פייער־פלאממען, אונד דעסען רע־דער וויא לאדערנדעס פייער׳ (י) איין פייערשטראם גינג פאן איהם הערויס אונד שטרעמטע הערפאר, טוי־זענד מאל טויזענד בעדיהנ־טען איהן, אונד צעהן טוי־זענד מאל צעהן טויזענד שטאנדען פאר איהם; מאן זעצטע

רש״י

(ט) די כרסון רמיו׳ כסאות הוטלו ונתקנו לישב במשפט אחד לדין ואחד לצדקה לישראל: ועתיק יומין יתיב׳ הקב״ה יושב למשפט על המלכות הזו ועל שלפני׳ שהכעיסו לפניו והציקו לבניו: כתלג חיור׳ ללבן עונות עמו: ושער ראשה כעמר נקא׳ מנקה עצמו מזכיות שיש לעכו״ם לפניו ומשלם להם כל שכרם בעולם הזה בויקרא רבה: (י) די נור׳ של אש׳ נור דלק׳ אש בוערה: נגד ונפק׳ מושך ויוצא: ישמשונה׳ לעתיק יומין: דינא יתיב׳ המשפט נתישב לפניו: וספרין פתיחו׳ הספרים נפתחו ספרי העבירות והרעות שעשו:

באור

(ט) כרסון, כסאות׳ כתלג חור, כשלג לבן׳ כעמר נקא, כצמר נקי׳ אתברית

יְקוּמוּן דִּינָא יְתִב וְסִפְרִין
פְּתִיחוּ׃ (יא) חָזֵה הֲוֵית בֵּאדַיִן
מִן־קָל מִלַּיָּא רַבְרְבָתָא דִּי
קַרְנָא מְמַלֱּלָא חָזֵה הֲוֵית
עַד דִּי קְטִילַת חֵיוְתָא וְהוּבַד
גִּשְׁמַהּ וִיהִיבַת לִיקֵדַת אֶשָּׁא׃
(יב) וּשְׁאָר חֵיוָתָא הֶעְדִּיו
שָׁלְטָנְהוֹן וְאַרְכָה בְחַיִּין
יְהִיבַת לְהוֹן עַד־זְמַן וְעִדָּן׃
(יג) חָזֵה הֲוֵית בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא
וַאֲרוּ עִם־עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר
אֱנָשׁ אָתֵה הֲוָה וְעַד־עַתִּיק
יוֹמַיָּא מְטָה וּקְדָמוֹהִי
הַקְרְבוּהִי׃ (יד) וְלֵהּ יְהִב שָׁלְטָן
וִיקָר וּמַלְכוּ וְכֹל עַמְמַיָּא

אמיא

זעצטע זיך צו געריכט, אונד ביכער וואורדען אויפ־געשלאגען· (יא) איך בע־מערקטע, דאס דיזעם גע־שאה וועגען דער גראָסען שפראכע, דיא דאז הערנ־כען פיהרטע; ענדליך זאה איך, דאס דאז טהיר אומ־געבראכט, זיין קערפער צערשטעהרט, אונד דעם לאָדערנדען פייער איבער־געבען וואורדע· (יב) אויך דען איבריגען טהירען וואור־דע איהרע הערשאפט אב־גענאָממען, דאָך איהנען איינע פערלענגערונג אן לע־בען ביז אויף איינע בע־שטיממטע צייט צוגע־טהיילט· (יג) איך זאה פערנער אין דעם נעכטלי־כען געזיכטע, אלס ווערע איינער וויא איין מענשען־זאָהן אויף וואָלקען דעם הימmעלס דאהער געקאָמ־מען, אונד אלס ער ביז אן דען אלטבעיאהרטען גע־לאנגט וואר, ווארדע ער איהם פאָרגעשטעללט,

(יד) דער איהם דאן הערשאפט, דיא העכסטע ווירדע אונד איין רייך ער־טהיילט·

רש"י

(יא) מן קל מליא · מקול הדברים הגבוהות שהקרן מדבר עלתה אימתו של עתיק יומין: עד די קטילת חיותא והובד גשמה · אבד גופיה: ליקדת אשא · ללבת אש הוא אשו של יעקב וכו' בית יעקב אש וגו' (עובדי' א'): (יב) ושאר חיותא העדיו שלטנהון · ולשאר המלכיות הסירו מן השמים ממשלתהון: וארכה בחיין יהיבת להון · וזמן נתן להם בחיים עד יום מועד לעתיד לבא · מלחמות גוג ומגוג: וארכה · המתנה: (יג) כבר אנש אתה · הוא מלך המשיח: ועד עתיק יומין · שהיה יושב במשפט: מטה · הגיע: (יד) ולי' יהב שלטן · ולאומתו בן אדם נתן ממשלת שהיו

עובדי

אַמַיָּא וְלִשָּׁנַיָּא לֵהּ יִפְלְחוּן
שָׁלְטָנֵהּ שָׁלְטָן עָלַם דִּי־לָא
יֶעְדֵּה וּמַלְכוּתֵהּ דִּי־לָא
תִתְחַבַּל׃ (טו) אֶתְכְּרִיַּת
רוּחִי אֲנָה דָנִיֵּאל בְּגוֹ נִדְנֶה
וְחֶזְוֵי רֵאשִׁי יְבַהֲלֻנַּנִי׃ (טז)
קִרְבֵת עַל־חַד מִן־
קָאֲמַיָּא וְיַצִּיבָא אֶבְעֵא־
מִנֵּהּ עַל־כָּל־דְּנָה וַאֲמַר־
לִי וּפְשַׁר מִלַּיָּא יְהוֹדְעִנַּנִי׃
(יז) אִלֵּין חֵיוָתָא רַבְרְבָתָא דִּי
אנין

טהיילטע, דאס אללע פעלקערשאפטען, נאציאנען אונד שפראכפערוואנדטען איהם דיהנען זאללען, זיינע הערשאפט איינע עוויגע הערשאפט זיין זאלל, דיא ניכט אויפהערען, אונד זיין רייך אונצערשטערט בלייבען ווירד׃ (טו) מיין גייסט פערגרוב זיך מיר דניאל איננערהעלב מיינער היללע (ד"ה זאפיל, אלס בעטייבט, זינלאז זיין), דען דיא בילדער מיינער איינבילדונגסקראפט האטטען מיך מיט שרעקען ערפיללט׃ (טז) איך נעהערטע מיך ענדליך איינעם דער אנוועזענדען, אונד באט איהן אום דאז איינענטליכע בעדייטניס פאן דיעס אללען, אונד ער זאגטע מיר, ער וואללטע מיר דען אויפשלוס דיזער דינגע געבען׃ (יז) דיזע אונגעהייער, פיר אן דער
צאהל

רש"י

עובדי כוכבים ומזלות דימה כחיות וישראל דימה כבן אדם על שם ענותנים ותמימים: די לא יעדה. לא יסיר: (טו) אתכרית רוחי. לשון כי יכרה (שמות כ"א) ולשון ארמי ועברי שוין בו כלומר נשחה מתוך עומק כרייתא: בגו נדנה. בתוך תיקו נרתק שלו כלומר נבהלה רוחי בתוך הגוף מן החלום הזה: (טז) קרבת על חד מן קאמיא. קרבתי

באור

(טו) אתכרית רוחי וגו', לשון כי יכרה, ולשון ארמי ועברי שוין בו, כלומר נשחה מתוך עומק כרייתא, בגו נדנה, בתוך נרתיק שלי (מהכ"ל)· והוא על דרך התדמות, שמתוך בהילתו נפל תרדמה עליו ולא הרגיש בחושיו והי' משולל מדעת, כאלו היתה הרוח נתחבא בתוך הגוף· (טז) ויציבא, אמתת הדברים, פתרון האמת מהו שהוא במשל· ופשר מליא יהודענני, אין לתמוה כי דניאל שידע לפתור החלום של נבוכדנאצר, לא ידע לפתור חלומו, אף כי פתרון חלומו כמעט הוא הפתרון עצמו של חלום נ"ב, לפי שכל זה היה בחלומו וגם הפתרון היה מן החלום, ועוד
כי

אִנּוּן אַרְבַּע אַרְבְּעָה מַלְכִין יְקוּמוּן מִן־אַרְעָא׃ (יח) וִיקַבְּלוּן מַלְכוּתָא קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין וְיַחְסְנוּן מַלְכוּתָא עַד־עָלְמָא וְעַד־עָלַם עָלְמַיָּא׃ (יט) אֱדַיִן צְבִית לְיַצָּבָא עַל־חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא דִּי־הֲוָת שָׁנְיָה מִן־כָּלְּהֵון דְּחִילָה יַתִּירָה שִׁנַּיַּהּ דִּי־פַרְזֶל וְטִפְרַיַּהּ דִּי־נְחָשׁ אָכְלָה מַדֲּקָה וּשְׁאָרָא בְּרַגְלַיַּהּ

רפסה

כלהן ק' שנה ק' ושפרה ק' ברגלה ק'

צאהל, (שפראך ער, בעדייטען): דאס פיר קעניגע פאן דער ערדע ענטשטעהען ווערדען, (יח) דאן ווערדען דיא היילינען דעם העכסטען איין רייך בעקאממען, אונד דיזעס רייך ווערדען זיא איממערפארט אונד ביז אין עוויגקייט בעזיטצען. (יט) נון וינשטע איך אויך דאז אייגענדליכע בעדייטנים פאן דעם פירטען טיהר צו וויסען, דאז פאן אללען אנדערן זא פערשידען, זא אייסערסט שרעקליך וואר, אייזערנע צעהנע אונד עהרנע קלויען האטטע, וועלכעס פראס, צערמאלמטע, אונד דאז איבריגע מיט זיינען פיסען צעדטראט. אונד

רש"י

קרבתי אל אחד מן העומדים שם לפני עתיק היומין המלאכים נקראו עומדים שנאמר (זכריה ג') בין העומדים האלה מפני שאין להם קפיצים: ויציבא אבעא מנה · והאמת שאלתי ממנו: (יז) ארבעה מלכין · ד' מלכיות: (יח) ויקבלון מלכותא קדישי עליונין · אלו ישראל שיטלו המלכות רביעית: (יט) אדין צבית ליצבא · אז חפצתי

באור

כי גם בחלום של נ"נ לא ידע לפתור טרם נגלה אליו מן השמים בחזיון הלילה · (יז) ארבעה מלכין, לדעת המבארים החיה הראשונה רמז על מלכות כשדים (ואף שנאמר יקומון והיא היתה כבר בתקפה); החיה השניה על מלכות מדי ופרס שהשביתה ממשלת כשדים ונהיתה אחריה למלכות גדולה ואדירה; והחיה השלישית על מלכות יון בימי המלך האדיר אלעקסאנדער ועד אחרי מותו שנחלק מלכותו לארבע מלכיות אשר הן במשל · גפין ארבע, אמנם בחיה הרביעית הם נחלקים בדעתם · לדעת הראב"ע היא רמז למלכות ישמעאל, והקרנים הן בגלאסען, אלפאן אליען היא שבא, מיכה היא מישא, מגריס אפיקי וישמעאלים השוכנים באהלים, פלשתים אלמרבטין אלברבר מבני חם הלבנים ומלכות כושים, ודבר קרן קטן עודנו עתיד ויהי' בעמוד מיכאל שר הגדול · לדעת ר' סעדיה היא מלכות אדום, ועשר קרנין

הם

רַפְסָה׃ (כ) וְעַל־קַרְנַיָּא עֲשַׂר
דִּי בְרֵאשַׁהּ וְאָחֳרִי דִּי סִלְקַת
וּנְפַלוּ מִן־קֳדָמַיהּ תְּלָת
וְקַרְנָא דִכֵּן וְעַיְנִין לַהּ וּפֻם
מְמַלִּל רַבְרְבָן וְחֶזְוַהּ רַב
מִן־חַבְרָתַהּ׃ (כא) חָזֵה
הֲוֵית וְקַרְנָא דִכֵּן עָבְדָה
קְרָב עִם־קַדִּישִׁין וְיָכְלָה

ונפלה ק׳ קדמוה ק׳

להן

(כ) אונד פאָן דען צעהן הערנערן אן זיינעם קאָפּפֿע, אונד דעם אנדערן, דאז נאכגעוואכסען, פֿאָר וועלכעם דרייא אבפֿילען; דאס דיזעס הערנכען אויגען האטטע, אונד איינען מונד דער גראָס שפּראך, וויא איבערהויפּט איין גרעססערס אנזעהען אלס זיינע נעבענהערנער׃ (כא) איך האטטע אויך געזעהען, דאס דיזעס הערנכען מיט דען היילגען קריג געפֿיהרט האטטע, אונד זיא איהנען

איבער,

רש״י

מפלתי לעמוד על האמת מן החיה הרביעית: די הות שניא מן כלהן דחילא יתירא. אשר היתה משונה מכולן באימה יתירה: (כ) ונפלו מן קדמיה תלת. ונפלו מפניה שלש מן הראשונו׳: וקרנא דכן ועינין לה. והקרן אשר כזאת ועינים לה כנתוב למעלה: (כא) חזה הוית. בחלומי הראשון שספרתי למעלה: עם קדישין. עם

ישראל

באור

הם מלך קונסטאנטינא לראמאניא הונגריאה אשכנז בולגר כנען נרפת ספרד רוסיא ומלך ישמעאל שבירושלים, אלה י׳ מלכים נכללים באדום. ולדעת רש״י היה רמז למלכות רומי ועשר קרנים הם עשרה המלכים שעמדו לרומי עד אספסיאנוס שהחריב הבית, וקרן הזעירה היא טיטוס שחרף וגדף כלפי מעלה, וכן דעת הרמ״בן. הרוחק בדעות הללו נראה לעין כל משכיל, לחשוב כל המלכיות שזכרו למלכות ישמעאל או אדום ומה שהוא רחוק מן האמת אם נפרשהו על מלכות רומי, כי לא מצאנו שחרף וגדף טיטוס כלפי מעלה, הגם שלא יתפרש רוב עניני החלום שהם לפי הנראה עיקר ותכלית החלום לפי שרמז בהם מה שיארע ליהודים, כמו ויסבור להשנא זמנין ודת, ושלטניה יעדון להשמדא ולהובדא עד סופא ועוד אחרים. ואם יש לנו לפרש הנסתר בחלום הזה, יותר נראה שבחיה הרביעית רמז על מלכות אדם כמו שנרמז מלכות זאת ג״כ בחזון שבא בפרשה שאחר זאת אשר כמעט ענין אחד לו עם החלום בפרשה זאת. וגם כאמר (פסוק ח׳) ותעלינה חזות ארבע שאחת מהן היא מלכות אדם, וכמו קרן אחרי זעירא הנאמר פה נמצא שם (בפסוק ט׳) קרן אחת מצעירה שנרמז בה אנטיאכום מלך אדם, כאשר אבאר עוד שם במקומו. גם רוב שארי עניני החלום יש לפרש על מלכות זאת כאשר יראה המעיין בדברי הימים למלכי אדם ובקורות הימים האלה. (יט) אדין צבית וגו׳, אז חפצתי לעמוד על האמת על החיה הרביעית (רפ״י).

להשניה

לַהֶן׃ (כב) עַד דִּי־אֲתָה עַתִּיק
יוֹמַיָּא וְדִינָא יְהִב לְקַדִּישֵׁי
עֶלְיוֹנִין וְזִמְנָא מְטָה
וּמַלְכוּתָא הֶחֱסִנוּ קַדִּישִׁין׃
(כג) כֵּן אֲמַר חֵיוְתָא רְבִיעָיְתָא
מַלְכוּ רְבִיעָאָה תֶּהֱוֵא
בְּאַרְעָא דִּי תִשְׁנֵא מִן־כָּל־
מַלְכְוָתָא וְתֵאכֻל כָּל־
אַרְעָא וּתְדוּשִׁנַּהּ וְתַדְּקִנַּהּ׃
(כד) וְקַרְנַיָּא עֲשַׂר מִנַּהּ
מַלְכוּתָה עַשְׂרָה מַלְכִין יְקֻמוּן
וְאׇחֳרָן יְקוּם אַחֲרֵיהוֹן
וְהוּא יִשְׁנֵא מִן־קַדְמָיֵא
וּתְלָתָה מַלְכִין יְהַשְׁפִּל׃
רביעאה ק
ומלין

איבערלעגען וואר. (כב) ביז
דער אלטבעיאהרטע קאם,
אונד דען היילינגען דעם הערש-
סטען גענוגטוהונג פער-
שאפטע, אונד דיא צייט
דא וואר, דאס דיא היילי-
גען דאז רייך איין בעזיץ
נאהמען׃ (כג) דיזעס ער-
קלעהרטע ער פאלגענדער
געשטאלט: דאז פירטע
טהיר בעדייטעט, דאז איין
פירטעס רייך אויף ערדען
זיין ווירד, דאז זיך פאר אל-
לען אנדערן אויסצייכנען,
דיא גאנצע ערדע פער-
שלינגען, צערטרימערן,
אונד צערמאלמען ווירד;
(כד) דיא צעהן הערנער;
דאס אוים דיזעם רייכע
צעהן קעניגע ענטשטעהען
ווערדען, אונד דאן ווירד
נאך איין אנדערער נאך
איהנען ענטשטעהען, דער
זיך פאר אללען ערשטערן
אויסצייכנען, אונד דרייא
דער קעניגע דעהמיטיגען
ווירד

רש"י

ישראל: (כב) ודינא יהב לקדישי עליונין. ונקמה נתן להם ממנה: (כג) כן אמר. כה ענני המלאך הפותר לי את החלום: (כד) וקרניא עשר. וקרנים עשר אשר ראית לה זה פתרונו: מנה מלכותה. מאותה המלכות: ואחרן יקום אחריהון. והאחרון יקום אחריהון הוא טיטוס: (כה) לצד עילאה. כלפי מעלה: ולקדישי עליונין יבלא. ולישראל יעריה ויציק: ויסבר להשניה זמנין ודת. יקוה בלבו להעבירם

באור

(כה) להשניה זמנין ודת, עיין בפרשה הבאה פסוק י'. עד עדן וגו', קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים (מהר"ל). ועיין לקמן (י"ב ז').
שגיא

(כה) וּמִלִּין לְצַד עִלָּיָא יְמַלִּל
וּלְקַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין יְבַלֵּא
וְיִסְבַּר לְהַשְׁנָיָה זִמְנִין וְדָת
וְיִתְיַהֲבוּן בִּידֵהּ עַד־עִדָּן
וְעִדָּנִין וּפְלַג עִדָּן: (כו) וְדִינָא
יִתִּב וְשָׁלְטָנֵהּ יְהַעְדּוֹן
לְהַשְׁמָדָה וּלְהוֹבָדָה עַד־
סוֹפָא: (כז) וּמַלְכוּתָא וְשָׁלְטָנָא
וּרְבוּתָא דִּי מַלְכְוָת תְּחוֹת
כָּל־שְׁמַיָּא יְהִיבַת לְעַם
קַדִּישֵׁי עֶלְיוֹנִין מַלְכוּתֵהּ
מַלְכוּת עָלַם וְכֹל שָׁלְטָנַיָּא

עלאה ק'

לה

ווירד׳ (כה) דיזער ווירד זיך מיט רעדען געגען דען אללערהעכסטען הערויס־לאססען, ווירד דיא היילִיגען דעס העכסטען פֿערדערבען, אונד זיך בייפֿאללען לאס־סען, צייטען אונד געזעץ צו פֿערענדערן, אונד זיא ווער־דען זיינער מאכט איבערגע־בען ווערדען אויף איינע צייטפֿאָלגע, צווייא צייט־פֿאָלגען אונד דיא העלפֿ־טע איינער צייטפֿאָלגע · (כו) דאן ווירד דאז געריכט זיצען, אונד מאן נימט איהם זיינע הערשאַפֿט אב, אום זיא אויף איממער צו צער־שטערען אונד צו פֿערניכ־טען׳ (כז) אונד דאז רייך, דיא העכסטע געוואלט אונד דאז אנגעזעהענסטע דער רייכע אונטער דעם גאנצען הימִמעל ווירד דעם געהיי־ליגטען פֿאָלקע דעה אללערהעכסטען געגעבען, זא דאס זיין רייך איין עווי־געס רייך זיין ווירד, אונד אללע מעכטע איהם דיהנען אונד   גע־

רש"י

להעבידם על כל מועדיהם ודתיהם: עד עדן ועדנין ופלג עדן · קץ סתום הוא זה כאשר נאמר לדניאל סתום הדברים וחתום ולדשוהו הראשונים ואיש לפי דעתו יבאר הקצים ויש לנו לפותרו עוד כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה הם אלף וג' מאות ול"ה שנים האמור בסוף הספר אשרי המחכה וגו' ופי' המועד עד עת שני עתים וחצי עת ואמר שהעתים הם ארבע מאות ושמוני' שמיום צאתם ממצרים עד שנבנה הבית: וארבע מאות ועשר ימי מקדש ראשון הרי תת"ץ ועוד חצי העת הזה תמ"ה הרי אלף של"ה · את אלה חשוב מעת הוסר התמיד עד שוב זבח התמיד אל מקומו והוא הוסר שש שנים לפני החורבן ויש קצת ראיה בספר הזה · ועוד יש מביאין ראיה לחשבון זה הכתוב אסתר פני הסתר אסתיר בגי' אלף ושל"ה: (כו) ודינא יתיב · והדין כתישב לפני המקום: ושלטנה יהעדון · ושולטנו וממשלתו של אותו מלכות יסירו מן השמים: (כז) וישתמעון · היו נשמעין למצותו לעשותו:

עד

לה יפלחון וישתמעון: (כח) עד־כה סופא די־מלתא אנה דניאל שגיא רעיוני יבהלנני וזיוי ישתנון עלי ומלתא בלבי נטרת:

ח (א) בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה: (ב) ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה אשר בעילם המדינה ואראה בחזון

גהאָרזאם געלייסטעט ווערדען · (כח) היר ענדיגטע זיך דאז געשפרעך · איך דניאל ווארדע פאָן מיינען געדאנקען זעהר בעאונרוהיגט, מיינע געשטאלט פערענדערטע זיך, אונד דיא זאכע בליב אין מיינעם אינערן אויפבעוואהרט:

ח

(א) אים דריטטען רעגירונגס־יאהר דעם קעניגס בלשאצר קאם מיר דניאל ווידער איין געזיכט צום פארשיין, נאכדעם וואס מיר אים אנפאנגע (זיינער רעגירונג) זיכטבאר ווארד · (ב) אין דיזעם געזיכטע קאם מיר פאָלגענדעס פאר: איך זאה מיך אין דער רעזידענץ־שטאדט שושן אין דער פראָפינץ עלם, דא קאם עס מיר פאר, אַלס שטינ־

רש"י

(כח) עד כה· כאן: שגיא רעיוני יבהלנני· הרבה היו המחשבותי מבהלות אותי: וזיוי ישתנון· מראות יופי ותארי נשתנו: בלבי נטרת· בלבי נצרתי:
ח (א) בשנת שלש· אחר המראה הראשון אחר שנראה אלי בתחילת החלום האמור למעלה שנראה לו בשנת אחד לבלשצר: (ב) על אובל אולי על הנהר שמו אולי

באור

(כח) שגיא רעיוני וגו', הרבה היו מחשבותי מבהלות אותי, מראיתי ותארי נשתנו, והדבר נצרתי בלבי (הנ"ל)·
ח (א) בתחילה, של מלכותו, הוא החלום האמור למעלה שנראה לו בשנת אחד לבלשאצר (המפ"ל)· (ב) בראותי. אמר יפת ראה הי' במראה הנבואה כאלו הי'

בֶּחָזוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי עַל־אוּבַל
אוּלָי׃ (ג) וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֶרְאֶה
וְהִנֵּה ׀ אַיִל אֶחָד עֹמֵד לִפְנֵי
הָאֻבָל וְלוֹ קְרָנָיִם וְהַקְּרָנַיִם
גְּבֹהוֹת וְהָאַחַת גְּבֹהָה מִן־
הַשֵּׁנִית וְהַגְּבֹהָה עֹלָה
בָּאַחֲרֹנָה׃ (ד) רָאִיתִי אֶת־
הָאַיִל מְנַגֵּחַ יָמָּה וְצָפוֹנָה
וָנֶגְבָּה וְכָל־חַיּוֹת לֹא־יַעַמְדוּ
לְפָנָיו וְאֵין מַצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה
כִרְצֹנוֹ וְהִגְדִּיל׃ (ה) וַאֲנִי ׀
הָיִיתִי

שטענדע איך אם פלוססע
אולי׃ (ג) איך האב מיינע
אויגען עמפאר, אונד ער־
בליקטע וויא איין ווידדער
פאר דעם פלוססע שטאנד,
ער האטטע הערנער, דיא
האך ווארען, אבער איינס
העהער אלס דאס אנדרע,
אונד דאז העכסטע וואר דאז
צולעצט הערפארגעקאָמ־
מענע׃ (ד) איך זאה דען וויד־
דער אום זיך שטאָסענד נאך
וועסטען, נאָרדען אונד זידען
הין, קיינס דער טיהרע קאָנ־
טע פאר איהם בעשטעהן,
אונד נימאנד פאר זיינער
מאכט שיטצען; ער פער־
פוהר גאנץ נאך אייגענער
ווילקיהר, אונד טאהט זיך
גראָס הערפאָר׃ (ה) אלס
איך

רש״י

אולי׃ (ג) ולו קרנים רמז למלכות פרס ומדי׃ והאחת גבוהה מן השנית רמז למלכות פרס שגדולה ממלכות מדי שמלכות מדי לא היתה אלא שנה אחת שנאמר (לקמן ט׳) בשנה אחת לדריוש בן אחשורוש מזרע מדי ושנינו בסדר עולם לא מלכו שנה למדי בכתובים אלא זו בלבד והגבוהה עולה באחרונה רמז הוא שתקדים מלכות מדי למלכות פרס׃ (ה) הייתי מבין׃ הייתי מסתכל בו׃ לפיל׳ שעיר׃ ואין נוגע בארץ׳ דומה היה למדלג
באויר

באור

הי׳ בשושן וכאלו הי׳ על יובל אולי כי דניאל בבבל היה (ראב״ע)׳ אובל, כמו יובל, ועל יובל ישלח שרשיו, האל״ף תחת יוד כי ישי כמו אישי (הנ״ל)׳ אולי, שם הנהר סמוך לעיר שושן לפאת מערבה׳ (ג) איל אחד וגו׳, בענין זה פתרונו יתפרש למטה בפרשה, שהאיל בעל קרנים הוא ציור ממלכי מדי ופרס, והציור דומה לדבר עצמו, כי מדי ופרס היו מתחילה שתי מלכיות וממשלת מדי גדולה מממשלת פרס, עד שקם כורש מלך פרס ואחז, ותהי פרס למלכות גדולה ומפוארה׳ (ד) מנגח וגו׳, הפרסים כבשו וומלכות רבות ימה צפונה ונגבה ואין אחת יכלה לעמוד בפניהם׳ (ה) מבין,
מסתכל

הָיִיתִי מֵבִין וְהִנֵּה צְפִיר־הָעִזִּים בָּא מִן־הַמַּעֲרָב עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בָּאָרֶץ וְהַצָּפִיר קֶרֶן חָזוּת בֵּין עֵינָיו׃ (ו) וַיָּבֹא עַד־הָאַיִל בַּעַל הַקְּרָנַיִם אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לִפְנֵי הָאֻבָל וַיָּרָץ אֵלָיו בַּחֲמַת כֹּחוֹ׃ (ז) וּרְאִיתִיו מַגִּיעַ ׀ אֵצֶל הָאַיִל וַיִּתְמַרְמַר אֵלָיו וַיַּךְ אֶת־הָאַיִל וַיְשַׁבֵּר אֶת־שְׁתֵּי קְרָנָיו וְלֹא־הָיָה כֹחַ בָּאַיִל לַעֲמֹד לְפָנָיו וַיַּשְׁלִיכֵהוּ אַרְצָה וַיִּרְמְסֵהוּ

ולא

איך דעסען אין בעטראכטונג וואר, זיה דא! דא קאם איין ציגענבאק פאן אבענד הער איבער דיא גאנצע געגענד הער געשפרונגען, אהנע דאס זאלכער דען באדען בעריהרט העטטע, דער באק האטטע איין שטאטליכעס האָרן צווישען זיינען אויגען׳ (ו) ער קאם אויף דען ווידדער מיט דען צוויא הערנערן צו, דען איך פאר דעם פלוססע שטעהען זאה, אונד ראנטע מיט וויהטענדער קראפט אויף איהן לאז׳ (ז) איך זאה, אלס ער דען ווידדער ער־רייכט האטטע, דאס ער זעהר ערבינטטערט געגען איהן וואָרד, ער פיל איהן אן, אונד בראך איהם ביידע הערנער אב, אהנע דאס דער ווידדער דיא קראפט האטטע, איהם ווידער־שטאנד צו טוהן; ער ווארף איהן צו באָדען, צערטראט איהן, אונד עס וואר קיינער דא, דער דען ווידדער פאן

זיינער

רש"י

באויר: קרן חזות קרן גדול למראה העין; (ז) ויתמרמר אליו · וילחם אליו הוא לשון

כעס

באור

מסתכל בו (רש"י). צפיר העזים וגו'. מפורש ג"כ לקמן שזה מלך יון, הוא המלך האדיר אלכסנדר אשר כבש את דריוש מלך פרס, ומעת הזאת שבתה מלכות פרס. ואין נוגע בארץ, משל נגזר מהירות בנסיעותיו באופן פלאי עד מעבר לנהר אינדוס

בחלק

וְלֹא־הָיָה מַצִּיל לָאַיִל מִיָּדוֹ׃ (ח) וּצְפִיר הָעִזִּים הִגְדִּיל עַד־מְאֹד וּכְעָצְמוֹ נִשְׁבְּרָה הַקֶּרֶן הַגְּדֹלָה וַתַּעֲלֶנָה חָזוּת אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם׃ (ט) וּמִן־הָאַחַת מֵהֶם יָצָא קֶרֶן־אַחַת מִצְּעִירָה וַתִּגְדַּל־יֶתֶר אֶל־הַנֶּגֶב וְאֶל־הַמִּזְרָח וְאֶל־הַצֶּבִי׃ (י) וַתִּגְדַּל עַד

זיינער געוואלט העטטע רעטטען קעננען · (ח) דער ציגענבאָק טאהט זיך נון אונגעמיין גראָס הערפֿאָר · אלס ער אבער אין זיינער גרעסטען מאכט שטאנד, צערבראך דאז גראָסע האָרן, אונד אן זיינער שטעללע קאמען פֿיר שטאטטליך הערפֿאר געגען דיא פֿיר הימעלסגעגענדען הין · (ט) אונד אויס איינעם דער= זעלבען גינג נאָך איין קליי= נעם הערנכען הערויס, וועלכעם זיך זעהר אויס= דעהנטע געגען מיטטאג, אונד מאָרגען אונד געגען דאז העררליכע לאנד · (י) עס שטיג זאָדאן ביז צו דעם , העערע

רש״י

כמו מד: (ח) חזות ארבע · מראה ארבע קרנים: (ט) ומן האחת מהם · ומאחת מאר׳ המלכיות יצא קרן אחת · מלכות טיטוס יצא ממנו: מצעיר · מלכות מועטת ונבזית כמו שקראו

באור

בחלק אזיאי חזות, גדול למראה העין (הכ״ל) · ועיין לעיל ד׳ ח׳ בבאור · (ח) וכעצמו, וכן מת אלכסנדר פתאום בלא יומו בעת שעמדה גדולתו במדרגה העליונה · ארבע תחתיה וגו׳, אחרי מות אלכסנדר יצאו ממלכותו ארבע מלכיות: למזרח מלכות פרס (דאז זיריסע רייך), לצפון מלכות אזיא (דאז אזיאטיסע רייך), לדרום מלכות מצרים (דאז עגיפטיסע רייך), ולמערב מלכות יון (דאז מאצעדאניסע רייך) · (ט) יצא קרן אחת וגו׳, בפתרון לא יתפרש שם מלכות זה, אבל מי שקרא בספרי השתונאים (מאקקא= באער), יראה במעט עיון מבין הענינים המתדמים, כי ציור זה וכל מה שנאמר ממנו בפרשה זאת נאות לאנטיאכוס עפיפאנוס מלך זיריא, ועל העתי׳ שעברו בימים ההם על יהוד׳ וירושלי׳ ובית אלהים. וכן דעת ראב״ע · וחסרון גדול הוא שהספר הזה אין מצוא ביניכו כשאר ספרי קודש, כי נמצאים בו ספורים אשר יתנו כבוד ויקר ליהודים, לבד מתועלת אשר תצאה ממנו, להבנת איזה ענינים קשים וסתומים בספר הזה · הצבי, כנה כן ארץ ישראל לדעת כל המפרשים, ולקוח מספר ירמיה (ג׳ י״ט), ממה שנאמר שם נחלת צבי · (י) צבא השמים, משל על ישראל, ובספר הנזכר למעלה

עַד־צְבָא הַשָּׁמָיִם וַתַּפֵּל אַרְצָה מִן־הַצָּבָא וּמִן־הַכּוֹכָבִים וַתִּרְמְסֵם׃ (יא) וְעַד שַׂר־הַצָּבָא הִגְדִּיל וּמִמֶּנּוּ הֻרַים הַתָּמִיד וְהֻשְׁלַךְ מְכוֹן מִקְדָּשׁוֹ׃ (יב) וְצָבָא תִּנָּתֵן עַל־הַתָּמִיד בְּפָשַׁע וְתַשְׁלֵךְ
אמת

הרם ק'

העערע דעם הימּמעלס הינ־
אן, ווארף אייניגע פֿאן דעם
העערע אונד דען שטערנען
צו באָדען, אונד צערטראט
זיא· (יא) זעלבסט ביז צו
דעם פֿירסטען דעם העערס
שטיג עס קיהן הינאן; עס
ווארדע דורך דאזעלבע
דאז טעגליכע אפּפֿער אב־
געבראכט, אונד זיינע היי־
ליגע וואָהנונג איבער דען
הויפֿען געוואָרפֿען· (יב)
קריגספֿאָלק ווארד גע־
שטעללט בייא דעם טעגלי־
כען לאסטערהאפֿט בע־
גאנגענען אָפּפֿער ; עס ווארף דיא וואהר

רש"י

שקראן למעלה קרן אחת מצעירה והוא על ענין שנאמר בזוי אתה מאד (עובדיה א'): ותגדל יתר · ותגדל מאד: אל הנגב · היא מצרים שהיא בדרומה של ארץ ישראל: ואל הצבי · ארץ ישראל שנקראת ארץ צבי כענין שנאמר נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג'): עד צבא השמים · הם ישראל שנמשלו לכוכבים: (יא) ועד שר הצבא · הוא בית המקדש שהוא ביתו של הקב"ה שר הצבא כלפי הקב"ה חרף: וממנו הרם התמיד · ועל ידי גדודיו וחילותיו ששלח לירושלים בטל התמיד ששלח שם נירון קיסר שר צבאו שאמרו רז"ל במס' גטין ובגוריון: (יב) וצבא תנתן על התמיד בפשעי · וזמן מועד נתן להיות התמיד
מסולק

באור

(בחלק א', פרשה א' מפסוק כ"ט ואילך) נמצא, כי שלח אנטיוכס חיל רב אל ארץ יהודה, אשר באו אל ירושלים, ובמרמה לא דברו מתחילה אלא משלום, וכאשר האמין בם, נפלו פתאום על העיר בטח, והרגו יהודים רבים, ובזזו ושללו את העיר, ועשו חרבות גדולות · וכבשו ג"כ את עיר דוד ונתנו בה חיל מאנשי בליעל לשמור אותה, ותהי להם לעיר מבצר חזק מאוד, ולפוקה ולמכשול ליהודים ולבית האלהים, כי אח"כ צוה המלך להסיר את התמיד וכל עבודה לה', לחלל את בית המקדש, ולתת בו שקוצים וגלוליהם, ולהקריב שם חזירים ושאר בהמות, ועשו תועבות בבית השם; וכבשו את היהודים לעשות כמעשיהם וכדתם · (יא) וצבא תנתן על התמיד בפשע, יתכן שמלת צבא כמשמעו אנשי חיל, כמו שהיה באמת הדבר אשר רמז עליו כמסופר בספר הנ"ל, שהיו אנשים ממונים לשמור על זה לקיים מצות המלך · וענין פשע אבאר בפסוק הבא, ושעור בפשע בשביל פשע, או אפשר ששעור התמיד שהיה בפשע, והוא כמו תמיד לתמיד וטעם וצבא כמו בפסוק י', כלומר שהיו כובשים את היהודים להקריב תמיד בפשע, כמסופר בספר יוסיפון, אבל הראשון נראה לי עיקר וכן תרגמתי · (יב) ותשלך
אמת

אֱמֶת אַרְצָה וְעָשְׂתָה
וְהִצְלִיחָה׃ (יג) וָאֶשְׁמְעָה
אֶחָד־קָדוֹשׁ מְדַבֵּר וַיֹּאמֶר
אֶחָד קָדוֹשׁ לַפַּלְמוֹנִי הַמְדַבֵּר
עַד־מָתַי הֶחָזוֹן הַתָּמִיד
והפשע

וואהרהייט צו באָדען, אונד
וואס עס אונטערנאהם גע-
לאנג איהם· (יג) איך הער-
טע איינען הייליגען רעדען,
אונד ווידער איין הייליגער
פראגטע דען אונבעקאנטען
רעדנער: אויף וויא לאנגע
צייגט דיס געזיכט אין בע-
טרעף דעס טעגליכען
אָפפערס, אונד דעס לא-
סטערס

רש"י

מסולק בשביל פשע: ונצח· זמן כמו הלא נצח לאכול עלי ארץ (איוב ז'): ותשלך אמת ארצה· תורת אמת השפילה: (יג) אחד קדוש· אחד מן המלאכים ויאמר אותו המלאך לפלמוני· הרי תיבה זו כשתים לפלוני אלמוני ותרגם יונתן בן עוזיאל בספר שמואל כסי וטמיר לשון כי יפלא ממך דבר אלמוני אלמון מבלי שם שלא פי' לו מהו ומה שמו: לפלמוני המדבר למלאך שהיה מדבר וגוזר גזירות ונבא המועד תנתן על התמיד בפשע: עד מתי החזון· הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע השומם יהי' נתון תחתיו פשע שומם ע"א מעובדי כוכבים שהיא כאבן דומם וכן היא קרויה בספר הזה בכמה מקומות שנא' עד מתי החזון התמיד והפשע שומם ואמר מעת הוסר התמי' ולתת

שקוץ

באור

אמת ארצה, שביטל התורה ולשמור המצות (רא"בע)· (יג) אחד קדוש כמו קדוש אחד· עד מתי וגו', עד מתי החזון הזה אשר על התמיד להיות מסולק והפשע השומם יהי נתון תחתיו, פשע שומם ע"א שהיא כאבן דומם, ושומם לשון אלם ומשותק (רש"י)· והפשע שומם, לדעת רש"י עניינו כמו שקוץ שומם הנזכר ג"כ בספר הזה (לקמן י"ב י"א), ורמז על עבודה זרה שיתן מלך זה תחת התמיד, ומה שקרא שם שקוץ נקרא כאן פשע· ודעתי נוטה לו (אף שלדעתו כיון בזה על הצלם שנתן בהיכל לעת חורבן בית שני, מה שנאמר במס' תענית, כי לדעתו הכל בציור זה תוסב על העת הזאת, מ"מ נעשה כמו כן ג"כ בימי המלך אנטיוכוס עפיפאנוס בימי חשמונאים כמו שכתבתי)· אבל באורו במלת שומם רחוק הוא ואין מחוור בעיניי והנה בספר שזכרתי לעיל נמצא ג"כ לשון שקוץ שומם, ושם מכונה כן מזבח אליל אשר בנו עבדי אנטיאכוס להקריב עליו ולפ"ז דעתי שטעם שומם העושה שממה וחורבן, כי כן צוה המלך אנטיאכוס להשמיד ולהרוג את כל היהודים אשר ידרשו לאלהיהם ולא יעבדו את אלהיו, ועי"ז רבו המכשולים בעם והיו הריגות ושממות גדולות כמסופר בספר הזה, והיה א"כ הפשע שומם· וי"א שכוונו הצלם יופיטער בהיכל, ולפ"ז אפשר שטעם שומם, לפי שבהבליהם הוא המושל ברעם וברק ומשומם, ופסלו ינוייר ג"כ בציורי רעם וברק· אבל הלשון יותר נכון ומכוון עם לשון הכתוב, וכן תרגמתי· תת, לפי

וְהַפֶּשַׁע שֹׁמֵם תֵּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא מִרְמָס׃ (יד) וַיֹּאמֶר אֵלַי עַד עֶרֶב בֹּקֶר אַלְפַּיִם וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת׃

סטערס דאס צערשטעהרונ־גען אנריכטעט, אונד היי־ליגטהום אונד העער צער־טריט? (יד) ער אנטוואָר־טעטע מיר: אויף צווייא טויזענד אונד דרייא הונ־דערט אבענדע אונד מאָר־גען׃

רש"י

שקוץ שומם: שומם ל' אלם ומשותק כמו אשתומם כשעה חדא (לעיל ג') ואשב שם שבעת ימי' משמי' בתוכם כמו אלם (יחזקאל ג'): תת וקדש וצבא מרמס' לתת את מכון המקדש ואת צבא השמים אשר הפיל לארץ מרמס לרגליו כמו שכתוב למעלה ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים: וקדש וצבא' וי"ו יתירה והרבה כאלה במקרא נרדם ורכב וסוס (תילים ע"ו) ואף בלשון בני אדם יש מדברים כן: (יד) עד ערב בקר אלפים ושלש מאות' ראיתי פתר בשם רבינו סעדיה לדבר וכבר עבר ופתר עד ערב בקר עד שיבוא אותו הערב שנא' בו והיה לעת ערב יהיה אור ובטוחים אנו כי דבר אלהינו יקום לעולם לא יופר ואני אומר כי הערב והבוקר האמור כאן גמטריא הוא ויש סמך לדבר משני טעמי' האחד שיהא חשבון זה מכוון עם חשבון אחר שבסוף הספר והשני שאמר גבריאל לדניאל למטה בענין ומראה הערב והבוקר אשר נאמר אמת הוא' ואם לא רמז החשבון תלוי למה חזר וכפל אותו לומר אמת הוא' והחוזה נצטוה לסתום ולחתום הדבר ואף הוא לו נגלה בלשון סתום וחתום ואנו נוחיל להבטחת מלכנו קץ אחר קץ ובעבור קץ הדורש נודע כי טעה במדרשו' והביא אחריו יתור וידלוש דרך אחרת יש לפתור ערב ובקר בגי' חמש מאות ושבעים וארבע ועוד אלפים ושלש מאות הרי אלפים ושמנה מאות וע"ד: ונצדק קדש' יכופר עון ישראל לבטל גזרות מדרסן ומרפסן מאז גלו גלות ראשונה למצרים עד יגאלו ויושיענו תשועת עולמים במלך משיחנו וחשבון זה כלה לסוף אלף ור"ן מיום הוסר התמיד והוא שנאמר בסוף הספר ומע' הוסר התמיד כדי לתת שיקוץ שומם ימים אלף ור"ן יהיה ולא יותר שיבא המלך משיחנו ויסור שיקוץ השומם והתמיד הוסר ושם שנים לפני

באור

הנגינה כמשך למטה, וכן דעת רש"י, וכתב כי הו"ו במלת וקדש יתירה כדומה לה במקרא, ושעורו לתת קדש וצבא מרמס, ותושב על מה שנאמר בפסוק י' ותפל ארצה מן הצבא וגו' ותרמסם' ויש שקוראים תת למעלה וא"כ ענינו כמו ביום תת ה' את האמרי (יהושע י' י"ב), והדומים, וזה נאות יותר להמשך' וכן ידמה דעת ראב"ע שכתב כי הוא כמו תנתן בפסוק י"ב' וכן תרגמתי' (יד) ערב בקר, נאמר זה בבחינת התמיד שנקרב ערב ובקר, והוא לדעת רא"בע כמו יום, וזה לשונו: הנכון בעיני כי שש שנים ו' חדשים עמדו ישראל בימי אנטיוכס בצרה גדולה, וכן כתוב בספר יון, והנה זה המספר הם ימים, והטעם אלפים ושלש מאות בקר והם שש שנים משנות החמה ושלשה חדשים וימים מהם משנות הלבנה קרוב משש שנים וחצי, על כן אמר המלאך ומראה הערב ובקר אמת הוא, והטעם שהוא כמשמעו ערב ובקר, ולולי שמצאנו זה המספר כתוב ובכבר עבר לא יוכל אדם להבין זה המספר. על כן אמר דניאל ואשתומם

על

מֵאוֹת וְנִצְדַּק קֹדֶשׁ׃ (טו) וַיְהִי בִּרְאֹתִי אֲנִי דָנִיֵּאל אֶת־הֶחָזוֹן וָאֲבַקְשָׁה בִינָה וְהִנֵּה עֹמֵד לְנֶגְדִּי כְּמַרְאֵה גָבֶר׃ ואשמע

גען, אונד דאז היילגע ווירד בערעכטפערטיגט ווערדען · (טו) אינדעם איך דניאל דיזעם געזיכט זאה, אונד פערשטענדליכקייט ווינשטע; זיה דא, דא שטאנד וויא איינע מענשליכע געשטאלט געגען מיר איבער · איך

רש"י

לפני החורבן בית שני והעמיד דמות בהיכל ויום י"ז בתמוז היה ששרף אפוסטמוס את התורה ובטל את התמיד והעמיד דמות בהיכל כמו ששנינו במס' תענית · ושם שנים שכתבתי אין בידי ראיה מפורשת אך יש ראיה שהשבוע שלם לא בטל התמיד לפני החורבן שכן ניבא דניאל על טיטוס (לקמן ט') וחצי השבוע ישבית זבח ומנחה כלומר מקצת השבוע שלפני החורבן ובטלו הקרבנות כך מפורש למטה בענין נחזיר על הראשונות כילך מכוון חשבון ערב ובקר אלפים ושלש מאות מיום ירדת ישראל למצרים להיות כלה לסוף אלף ור"ן ליום שהוסר התמיד · ר"י היו במצרים ארבע מאות ושמונים מיום צאתם עד ויבן הבית ארבע מאות ועשר היה הבית וע' שנה גלות בבל וד' מאות וכ' בית שני תן עליהם אלף ור"ן של קץ הימין הרי אלפים וח' מאות ופ' לא תמן אם שנים שהוסר התמיד לפני החורבן שלא מנה הכתוב אלף ור"ל אלא למעט הוסר התמיד הרי לך חשבון ערב ובקר ואלפים וג' מאות עוד נוסף בחשבון אשרי המחכה ויגיע לקץ הימין מ"ה שנה יתרים על אלף ור"ן יש לומר על חשבון הראשון יצא המלך המשיח ויחזור ויתכסה מהם אותם מ"ה שנה · ור' אלעזר הקליר יסד (בסילוק יוצר של פרשת החדש): ביסוד שירו שבועי' ו' הרי מ"ב · וי"ל הג' שנים שלא באו לחשבון שבוע לא מנה ואני מצאתי כך במדרש רות שעתיד מלך המשיח להתכסות מ"ה שנים לאחר שיגלה ומביא ראיה מן המקראות הללו: להבן לשון חשיבות כמו שקראו חמודו' כל מקום שנא' הבן בעל צורה הוא ומכאן למדו באגדה יצחק נדמה לאביו בצלם ובדמות שנקרא האיש הבן בפ' ויהי כי זקן יצחק ויהי יוסף יפה תואר זהו הנוי המנוי בה' דברים שהאב זוכה לבנו: (טו) אבקשה בינה · הייתי מתאוה שיבינו לי מן השמים:

בין

באור

על המראה ואין מבין, וכבר דברי קץ הגאולה סתומים וחתומים גם דניאל לא ידע הקץ, כי כן אמר ואני שמעתי ולא אבין, וכן אמר באחרונה וחתום הספר עד עת קץ, והמשכילים יבינו בגעת הקץ מדברי המלאך ע"כ · ונצדק קדש, שישוב קדש לצדק (רא"בע)· והצדק הוא לפי הענין טהרה, שיטהר קדש, מה שנארע באמת כאשר גבר יהודה בן יוחנן כהן גדול חשמנאי והכה את אויבי היהודים בבית צור, אשר מעת הזאת נתיסדו שמנה ימי חנוכה · או ענינו ע"ד וילבש צדקה כשרין (ישעיה נ"ט י"ז), שנצדק קדש ע"י שנקם במזיק, ומקוים זאת כאשר קרב קץ אנטיאכוס ותרע לו מאוד ע"י חליו שנפל עליו, ואז הצדיק הדין עליו שבא לו העונש מרוע מעלליו בדבר אשר זדה על היהודים והקדש' ותרגומי, סובל שני הפירושים, כי גם למלה האשכנזית (רעכטפערטיגען)

יש

(טז) וָאֶשְׁמַע קוֹל־אָדָם בֵּין
אוּלָי וַיִּקְרָא וַיֹּאמַר גַּבְרִיאֵל
הָבֵן לְהַלָּז אֶת־הַמַּרְאֶה׃
(יז) וַיָּבֹא אֵצֶל עָמְדִי וּבְבֹאוֹ
נִבְעַתִּי וָאֶפְּלָה עַל־פָּנָי וַיֹּאמֶר
אֵלַי הָבֵן בֶּן־אָדָם כִּי לְעֶת־
קֵץ הֶחָזוֹן׃ (יח) וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי
נִרְדַּמְתִּי עַל־פָּנַי אָרְצָה
וַיִּגַּע־בִּי וַיַּעֲמִידֵנִי עַל־עָמְדִי׃
(יט) וַיֹּאמֶר הִנְנִי מוֹדִיעֲךָ אֵת
אֲשֶׁר־יִהְיֶה בְּאַחֲרִית הַזָּעַם
כי

(טז) איך הערטע איינע מענש־
ליכע שטיממע אוים דעם אולי
הערפאר געהן, וועלכע ריף
אונד שפראך: גבריאל!
מאכע דיזעם דא דיא ער־
שיינונג פערשטענדליך:
(יז) ער קאם ווירקליך נאהע
הערא̈ן ווא איך שטאנד,
וויא ער אבער קאם ענט־
זעצטע איך מיך, אונד פיל
אויף מיין אנגעזיכט; ער
שפראך צו מיר, מערקע
דיר'ס דוא מענשענזאהן,
דען דיס געזיכט געהט ביז
אויף דיא צייט דעם ענדעס:
(יח) אינדעם ער צו מיר
שפראך, זאנק איך בעטייבט
צו באָדען היין, ער אבער
בעריהרטע מיך, שטעללטע
מיך ווידער היין, וואו איך
געשטאנדען ווארי (יט) אונד
שפראך: זיה, איך בין בערייט דיר בעקאנט צו מאכען, וואס אין
פאָלגע דעם אונוויללענס זיין ווירד, דען עס צילט אויף דיא בעשטימ־
טע

רש"י

(טז) בין אולי · בתוך הנהר : ויקרא · האדם : ויאמר · למלאך אחר גבריאל : הבן להלז את המראה · פרש לזה את החזון : (יז) ולעת קץ · הימים דנים יהיה החזון הזה : (יח) נרדמתי · לשון תנומה ושממון : על עמדי · על מעמד רגלי : (יט) כי למועד קץ · כי הוא לזמן קץ ימים
דנים

באור

יש הודאת עברה כידוע ליודעי לשון זאת, אבל היא נושכת בליסנא, ואין רגיל עוד לשתש בה בזאת · (טז) בין, שעורו מבין וענינו כמו מתוך · (יז) לעת קץ, תרגמתיו לפי משמעות המלות · והמפרשים אמרו לעת קץ לזמן ארוך, ורלוי לתרגם : (דיס געזיכט געהט אויף לאנגע צייט הינאוים) · (יט) באחרית, מלשון ואחריתה מרה כלענה (משלי ה, ד), כלומר המסובב שיבא ע"י הזעם · הזעם, זעם השם על ישרא
בימי

כִּי לְמוֹעֵד קֵץ׃ (כ) הָאַיִל
אֲשֶׁר־רָאִיתָ בַּעַל הַקְּרָנָיִם
מַלְכֵי מָדַי וּפָרָס׃ (כא) וְהַצָּפִיר
הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן וְהַקֶּרֶן
הַגְּדוֹלָה אֲשֶׁר־בֵּין־עֵינָיו
הוּא הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹן׃
(כב) וְהַנִּשְׁבֶּרֶת וַתַּעֲמֹדְנָה
אַרְבַּע תַּחְתֶּיהָ אַרְבַּע
מַלְכֻיוֹת מִגּוֹי יַעֲמֹדְנָה וְלֹא
בְכֹחוֹ׃ (כג) וּבְאַחֲרִית
מַלְכוּתָם כְּהָתֵם הַפֹּשְׁעִים
יעמד

טע צייט דעם ענדעס· (כ) דער ווידדער מיט דען צווייא הערנערן, דען דוא זאהסט, בעצילט דיא קעניגע פאן מעדיען אונד פערזיען· (כא) דער ציגענבאק דען קעניג פאן יון (גריכענלאנד), אונד דאז גראסע הארן צווישען זיינען אויגען דען ערשטען קעניג· (כב) דאז אבגעבראכנע, שטאט דעסען פיר ענטשטאנדען, פיר רייכע, דיא אויס דיזער נאציאן ענטשטעהען ווערדען, דאך ניכט מיט זיינער מאכט· (כג) אין דער פאלגע איהרער רייכע, ווען דאז מאס דער לאסטער פאלל זיין ווירד, ווירד איין פרע-
כער

רש"י

דנים: (כ) מלכי פרס ומדי שתי קרנים שתי אומות ומלכות כמו שפרשתי למעלה: (כא) המלך הראשון. הוא אלכסנדרוס מוקדון שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמפורש בס' יוסיפון: (כב) והנשברת שראית שנשבר' ותעמודנה ארבע תחתי' כמו שכתוב בסיפור החלו' למעל': ד' מלכיות אשר יעמדם מאותו גוי שחלק אלכסנדרוס מוקדון מלכותו במותו לארבע ילדים ויוסף קראם בספרו ארבעה ראשי כמר ולא בני המלך היו ולא בכחו. ולא יהיו האחרונים ככח המלך הראשון כי חלשים ממנו יהיו: (כג) ובאחרית מלכות יון כהתם הפושעי' כשיגיע זמן שיתמו רשעי ישראל שבגלות שני יעמד
מלך

באור

בימי אנטיוכס (רא"בע)· למועד קץ, החזון יורה על מועד הקץ. (כב) ולא בכחו, בכן לא יהי' ככח הגוי שעמדו ממנו· (כג) ומבין חידות, כמו דברי חכמים וחידותם (משלי א'), והכוונה פה, היודע לעשות פעולותיו בערמה ובמרמה להסתיר ולהעלי' כוונתו האמתית והתכלית אשר שואף אליה, כמו שמפורש בפסוק כ"ה, ועל שכלו והצליח מרמה
בידו

יַעֲמֹד מֶלֶךְ עַז־פָּנִים וּמֵבִין חִידוֹת׃ (כד) וְעָצַם כֹּחוֹ וְלֹא בְכֹחוֹ וְנִפְלָאוֹת יַשְׁחִית וְהִצְלִיחַ וְעָשָׂה וְהִשְׁחִית עֲצוּמִים וְעַם־קְדֹשִׁים׃ (כה) וְעַל־שִׂכְלוֹ וְהִצְלִיחַ מִרְמָה בְּיָדוֹ וּבִלְבָבוֹ יַגְדִּיל וּבְשַׁלְוָה יַשְׁחִית רַבִּים וְעַל שַׂר־שָׂרִים יַעֲמֹד וּבְאֶפֶס יָד יִשָּׁבֵר׃

ומראה

בער קעניג אויף דען טהראָן קאָממען, דער זיך אויף דאז דעהטזעלהאפטע פֿער־שטעהט (דיס זאָלל היר זאָגיל זאגען, אלס: דיא קונסט דער רענקע אונד ליסט): (כד) ער ווירד, אהנע אייגענטהימליכע קראפֿט, זיינער מאכט איין אנזעהען פֿערשאפֿפֿען, אונד צום בעוואונדערן אונגליק אנריכטען; עס ווירד איהם געלינגען, וואס ער אונטער־נימט, ער ווירד מעכטע אונד דאז פֿאָלק דער הייליגען פֿערדערבען: (כה) בלאָס דורך זיינע פֿערשלאָגענהייט ווירד יעדע ליסט איהם געלינגען, אין זיינעם הערצען ווירד ער זיך דאן איבערנעמען, אין איהרער פֿרידזעליגקייט פֿילע צו גרונדע ריכטען; זיך זאָגאר געגען דען פֿירסט דער פֿירסטען שטעללען, דאָך צולעצט דורך אָהנמאכט צערטרימערט ווערדען.

דאז

רש"י

מלך עז פנים הוא טיטוס: (כד) ועלם כחו ולא בגבורה כי אם בחלקלקות כמו שמפורש בסוף הספר: ונפלאות ישחית ובהפלא ופלא ישחית: והצליח ועשה חפלו: והשחית עלומים עובדי כוכבים ומזלות רבות ועם קדושי' ישראל ותלמידי' התורה: (כה) ועל שכלו והצליח מרמ' בידו ועל ידי שהוא משכיל בכל אשר יפנה ויצליח יחזיק במרמה שבידו: ובלבבו (יגדיל) יתגאה: ובשלוה ישחית רבי' במרמה ובחלקלקות ישחית רבי' היושבים אתו בברית ושלום ועל (שר) שרי' יעמוד כלפי מעלה יטיח דברי' זהו פי' החלום הכתוב למעלה (ועד שר הצבא הגדיל): ובאפס יד ישבר ובאין כח ישבר על יד יתוש חלש שנכנס בחוטמו כמו ששנינו במסכת גיטין:

ומראה

באור

בידו: (כד) ולא בכחו, כ"א במרמה ובערמה: ונפלאות ישחית, ובהפלא פלא ישחית (רש"י): (כה) ובאפס יד ישבר, לדעת קצת כיון על מות אנטיאכוס, וידענו

כי

(כו) וּמַרְאֵה הָעֶרֶב וְהַבֹּקֶר אֲשֶׁר נֶאֱמַר אֱמֶת הוּא וְאַתָּה סְתֹם הֶחָזוֹן כִּי לְיָמִים רַבִּים׃
(כז) וַאֲנִי דָנִיֵּאל נִהְיֵיתִי וְנֶחֱלֵיתִי יָמִים וָאָקוּם וָאֶעֱשֶׂה אֶת־מְלֶאכֶת הַמֶּלֶךְ וָאֶשְׁתּוֹמֵם עַל־הַמַּרְאֶה וְאֵין מֵבִין׃

בשנת

(כו) דאז, וואס איס געזיכטע פאן אבענד אונד מארגען געזאגט ווארדע, איזט ווירקליך זא; פערבירג דוא אבער דאז געזיכט, דען עס צילט אויף ענטפערנטע צייטען׃ (כז) איך דניאל ווארדע דאפאן זא מיטגענאממען, דאס איך איינע צייטלאנג קראנק וואר; איך שטאנד נור אויף, דיא קעניגליכען געשעפטע צו בעזארגען; וואר אבער גאנץ אויסער מיר איבער דיא ערשיינונג, אונד נימאנד אהנדעטע דיא אורזאכע׃

אים

רש"י

(כו) ומראה הערב והבקר. אשר נאמר לך בחלו' העליון אמת הוא. ואתה סתום החזון. אל תפרשהו וסתמהו בלבך כי לימים רבים יבא: (כז) נהייתי. לשון הוה. שבר כלומר נשברתי על הפורענות הזה ונחליתי: את מלאכת המלך. שהייתי ממונה על פקודת עבודת ממשלת מלכות בלשאצר שמינהו נבוכדנצר אביו כמו שנאמר בתחילת הספר והשליטו על כל מדינת בבל: ואשתומם על המראה. ואתבהל על החזון: ואין מבין. שאני משתומם כי הייתי לפני השרים מתחזק:

בשנת

באור

כי גוח רעה בעתתו, ומת בחולי קלף ימים ושבע רוגז׳ (כו) אמת הוא, עיין לעיל פסוק י"ד׳ סתם החזון וגו׳, ע׳ תפרשהו וסתמהו בלבך כי לימים רבים יבא (הנ"ל)׳ (כז) נהייתי, ענינו הוה ושבר׳ ואין מבין, שאני משתומם כי הייתי לפני השרים מתחזק הנ"ל׳

לדריוש

דניאל ט

ט (א) בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיָוֶשׁ בֶּן־אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִזֶּרַע מָדָי אֲשֶׁר הָמְלַךְ עַל מַלְכוּת כַּשְׂדִּים׃ (ב) בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמִיָה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת

ירושלם

ט (א) אים ערשטען יאהר דעם דריוש זאָהן אחשורוש, פאן מעדישער הערקונפט, דער איבער דאז רייך דער כשדים קעניג וואורדע· (ב) אלזאָ אים ערשטען יאהר זיינער רעגירונג, דאכטע איך דניאל איבער דיא אין דען שריפטען ענטהאלטנען צאהל דער יאהרע נאך, פאן דענען דעם פראָפעטען ירמיה דאז וואָרט דעס עוויגען וואַרד, דאס ער אן דער

צער·

רש"י

ט (א) בשנת אח' לדריוש בן אחשורוש · לא זהו אחשורוש שבימי המן כי הוא מלך פרס היה וזה דריוש המדי אשר הומלך על מלכות כשדים כשנהרג בלשצר כמו שכתוב למעלה ודריוש מדא' לקח מלכותא: (ב) בינותי בספרים · נסתכלתי בחשבונות מספר השני' וגו' · הייתי מחשב חשבון השנים שהייתי סבור על מה שכתב (ירמיה כט) כי לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכ' דמיתי שהפקיד' הזאת היא בנין הבי' ושבעי' שנה כלו' בשנת אחת לדריוש המדי מתפשט' מלכות בבל יד על ישראל משכבש נבוכדנצר יהויקים להיות לו עבד והיא היתה שנ' שניה למלכות נבוכדנצר דאמר מר שנה ראשונ' כבש נינוה שנה שניה עלה וכבש יהויקי' צא וחשוב מאותה שנה ועד כאן ותמצאם· ואף במשנה סדר עולם נמצא החשבון הזה. ושנינו שם בשנת מות בלשאצר הרי שבעים שנה מיום שמלך נבוכדנצר שבעים חסר א' מיו' שכבש יהויקים ועוד שנה אחת לבבל עמד

דריוש

באור

ט (א) לדריוש, דריוש המדי הנזכר לעיל (ו' א'): (ב) בינתי בספרים וגו', נסתכלתי בחשבונות והייתי מחשב חשבון השנים (רש"י) · אבל לא ידעתי מה היה לו להסתכל בחשבונות ולחשוב מספר השנים, אחר שהי' הזמן המוגבל כל השנים האלה, ובוודאי ידע בלי לחשוב מקדם? ומה שכתב, כי עפ"י טעות חשב שהפקידה שאמר ירמיה (כ"ט י') לפי מלאות לבבל ע' שנה אפקוד אתכם היא בנין הבית, הוא דחק, כי שם נאמר בפירוש, להשיב אתכם אל המקום הזה, גם הרא"בע השיג על זה, עיין במקומם בספרם · ואשר נראה לי כי מתחשב בלבו היה על דבר זה, אחר שראה כי כלתה העת שיעד ירמיה, וגם הפקידה לבבל אשר נבא עליו (ירמיה כ"ה י"ב) כבר עברה ע"י

שנהרג

יְרוּשָׁלִַם שִׁבְעִים שָׁנָה׃
(ג) וָאֶתְּנָה אֶת־פָּנַי אֶל־אֲדֹנָי
הָאֱלֹהִים לְבַקֵּשׁ תְּפִלָּה
וְתַחֲנוּנִים בְּצוֹם וְשַׂק וָאֵפֶר׃
(ד) וָאֶתְפַּלְלָה לַיהוָה אֱלֹהַי
וָאֶתְוַדֶּה וָאֹמְרָה אָנָּא אֲדֹנָי
הָאֵל הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר
הַבְּרִית וְהַחֶסֶד לְאֹהֲבָיו
וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו׃ (ה) חָטָאנוּ
וְעָוִינוּ וְהִרְשַׁעְנוּ וּמָרָדְנוּ

הרשענו ק׳ וסור

צערשטערונג ירושלים׳ס זיבּ־
ציג יאהרע פֿאָלל מאכען
וואָללטע׃ (ג) איך ווענדע־
טע דאהער מיין אנגעזיכט
צו גאָטט דעם העררן, אום
איין געבעט אונד פֿלעהענד־
ליכעס ביטטען, מיט פֿאַ־
סטען, אין איינעם זאקע,
אונד מיט אשע בעשטרייעט,
צו פֿערריכטען׃ (ד) איך
רעדעטע אלזאָ צו דעם
עוויגען מיינעם גאָטטע,
טהאט בעקענטניס אונד
שפּראך׃ אָ העררע! גראָסער
פֿורכטבּארער גאָטט! דער
דענען, דיא איהן ליבען אונד
זיינע געבאָטע האלטען,
בונד אונד גנאדע ערהעלט!
(ה) וויר האבען געזינדיגט,
אונרעכט בעגאנגען, רוכלאָז געהאנדעלט, אונס עמ־ פֿערט

רש"י

דריוש והשלימה ובראותי כי עדיין אין הגאולה ממהרת לבא הבינותי ונתתי לב לספירת החשבון וידעתי שלא היה לי למנות לפני כבש יהויקי׳ שא למלאות חרבות ירושלם כשימלאו שבעי׳ שנה לגלות לדקיהו שבו חרבה ירושלם ועוד יש שמנה עשר לבא שהגלות הזאת היתה בי"ח שנה לכבוש יהויקי׳ כמו ששנינו בסדר עולם גלו בז׳ גלו בח׳ גלו בי"ח גלו בי"ט ופירשו רז"ל במס׳ מגילה גלו גלות יכני׳ בשבעה לכבוש יהויקי׳ שהיא שמנה לנבוכדנאלר גלו בשניי׳ בשמנ׳ עשרה לכיבוש יהויקי׳ שהוא תשע עשרה לנבוכד נלר׃ (ד) ואתודה׃ על חטאת עמי׃ האל הגדול והנורא׃ ולא אמר גבו׳ אמר עובדי כוכבי׳ משתעבדי׳ בבניו ואיה גבורותיו׃ (ה) וסורי והלכנו הלוך וסור ממלותיך עולג"ש בלע"ז

באור

שנהרג בלשאלר ודריוש קבל מלכותו, ועדיין לא נעשה דבר לגאולת ישראל, ואין מקוה עוד לישראל׃ בספרים, לדעת הריק"ט הם ספר המקנה וספר הגלוי שכתב ירמיה (שם ל"ב י"א), וזה לחוק מאוד, ועל דעתי טעם הדברים, לפי שיעידת ע׳ שנים נמלאה בדברי ירמיה (כ"ה י"ב), וגם בספר ששלח ירמיה אל גולה בבלה, כנאמר בפרשה כ"ט א׳׃ (ד) ואתודה, הכרת החטאים והתודעה׃
והתך

וְסוֹר מִמִּצְוֹתֶךָ וּמִמִּשְׁפָּטֶיךָ׃ (ו) וְלֹא שָׁמַעְנוּ אֶל־עֲבָדֶיךָ הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר דִּבְּרוּ בְּשִׁמְךָ אֶל־מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ וְאֶל כָּל־עַם הָאָרֶץ׃ (ז) לְךָ אֲדֹנָי הַצְּדָקָה וְלָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים כַּיּוֹם הַזֶּה לְאִישׁ יְהוּדָה וּלְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם וּלְכָל־יִשְׂרָאֵל הַקְּרֹבִים וְהָרְחֹקִים בְּכָל־הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתָּם שָׁם בְּמַעֲלָם אֲשֶׁר מָעֲלוּ־בָךְ׃ (ח) אֲדֹנָי לָנוּ בֹּשֶׁת הַפָּנִים לִמְלָכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ אֲשֶׁר חָטָאנוּ לָךְ׃ (ט) לַאדֹנָי אֱלֹהֵינוּ הָרַחֲמִים וְהַסְּלִחוֹת כִּי מָרַדְנוּ

בו

פערט, זינד פאן דיינען געבאטען אונד רעכטען אבגעוויכען; (ו) וויר גאבען דיינען קנעכטען, דען פראפעטען, קיין געהער, דיא אין דיינעם נאמען צו אונזערן קעניגען, אבערן פעטערן אונד צו דעם זעמטליכען פאלקע דעס לאנדעס שפראכען (ז) אויף דיינער זייטע, א הערר, איזט דיא גערעכטיגקייט, אויף אונס פיל דיא שאנדע, דיא נאך הייט צו טאגע ליגט אויף דען בירגערן פאן יהודה, דען איינוואהנערן פאן ירושלים אונד אויף אללען ישראלים אין דער נעהע אונד אין דער פערנע, אין אללען לענדערן, וואהין דוא זיא פערשטאסען האסט, אלס פאלגע איהרער טרייလאזיגקייט, דיא זיא ווידער דיך בעגינגען׃ (ח) יא, אויף אונס א עוויגער! ליגט דיא שאנדע, אויף אונזערן קעניגען, אבערן אונד פעטערן, דיא וויר געגען דיך געזינדיגט האבען׃ (ט) ערבארמונג נור אונד נאכזיכט קאן דער הערר, אונזער גאטט האבען: דען וויר האבען אונס ווידער איהן

רש"י

בלע"ז: (ז) לך ה' הצדקה׃ כלומר משפטיך ופורענות שהבאת עלינו הדין והצדק עמך: ולנו בושת הפנים׃ כדי אנו להתבייש על המאור׳ לנו כי אנחנו גרמנו לעצמנו: כיום הזה׃ כאשר אנחנו רואים היום: (ט) לה׳ אלהינו הרחמים׃ שלא כלינו בעונותינו כי

מרדנו

בּוֹ: (י) וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקוֹל יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לָלֶכֶת בְּתוֹרֹתָיו
אֲשֶׁר־נָתַן לְפָנֵינוּ בְּיַד עֲבָדָיו
הַנְּבִיאִים: (יא) וְכָל־יִשְׂרָאֵל
עָבְרוּ אֶת־תּוֹרָתֶךָ וְסוֹר
לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ בְּקֹלֶךָ וַתִּתַּךְ
עָלֵינוּ הָאָלָה וְהַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר
כְּתוּבָה בְּתוֹרַת מֹשֶׁה עֶבֶד־
הָאֱלֹהִים כִּי חָטָאנוּ לוֹ:
(יב) וַיָּקֶם אֶת־דְּבָרָיו ׀ אֲשֶׁר־
דִּבֶּר עָלֵינוּ וְעַל־שֹׁפְטֵינוּ
אֲשֶׁר שְׁפָטוּנוּ לְהָבִיא עָלֵינוּ
רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר לֹא־

דברו ק׳　　נעשתה

איהן עמפערט׳ (י) וויר גא־
בען דער שטיממע דעס
עוויגען, אונזערס גאָטטעס,
קיין געהער, אום נאך זיי־
נער לעהרע צו וואנדעלן,
דא ער אונס דורך זיינע
קנעכטע, דיא פראָפֿעטען,
פֿאָרגעלעגט האטטע׳ (יא)
גאנץ ישראל איבערטראט
דיינע לעהרע, אונד ווענדע־
טע זיך וועג, אום דיינער
שטיממע ניכט צו געהאָר,
כען; דאהער ערגאָסעסט דוא
איבער אונס דען פֿלוך אונד
דען שרעקליכען שוואור,
דער אין דער לעהרע משה׳ס,
דעס קנעכטעס דעס עוויגען,
שטעהט, דיס וואר פֿאָלגע
אונזערער זינדען געגען איהן׳
(יב) געהאלטען האט ער
זיין וואָרט, דאז ער איבער
אונס אונד אונזרע אָבריג־
קייטען, דיא אונס פֿאָרגע־
זעצט ווארען, אויסגעשפראָ־
כען האט, זאָלך גראָססעס אונגליק איבער אונס צו ברינגען, וויא אונטער דעם
הימ־

רש״י

מרדנו בו: (יא) ותתך עלינו׳ ותגיע עלינו כמו לא נתך ארצה (שמות ט׳) ותרגום אונקלוס לא מט׳ לארעא: האלה והשבועה׳ אלות הברית אשר השבעתנו בחורב והיה אם לא תשמעו ונומר׳ כל הקללות הכתובי׳ שם: (יב) כאשר נעשתה בירושלי׳ חרב
הרג

באור

(יא) ותתך, ענינו יציקה ע״ד משל ודמיון, ונרדף בהוראה זאת עם פעל שפך, כמו שפוך חמתך וגו׳ (תהילים עט, ו)׳ האלה והשבעה, אלות הברית אשר השבעתנו בחורב והיא אם לא תשמע וגו׳, כל הקללות הכתובות שם (רש״י)׳
בתחלה

נֶֽעֶשְׂתָה תַּחַת כָּל־הַשָּׁמַיִם
כַּאֲשֶׁר נֶעֶשְׂתָה בִּירוּשָׁלִָֽם׃
(יג) כַּאֲשֶׁר כָּתוּב בְּתוֹרַת
מֹשֶׁה אֵת כָּל־הָרָעָה הַזֹּאת
בָּאָה עָלֵינוּ וְלֹֽא־חִלִּינוּ אֶת־
פְּנֵי ׀ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ לָשׁוּב
מֵעֲוֺנֵנוּ וּֽלְהַשְׂכִּיל בַּאֲמִתֶּֽךָ׃
(יד) וַיִּשְׁקֹד יְהוָה עַל־הָרָעָה
וַיְבִיאֶהָ עָלֵינוּ כִּֽי־צַדִּיק יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו אֲשֶׁר
עָשָׂה וְלֹא שָׁמַעְנוּ בְּקֹלֽוֹ׃
(טו) וְעַתָּה ׀ אֲדֹנָי אֱלֹהֵינוּ אֲשֶׁר
הוֹצֵאתָ אֶֽת־עַמְּךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וַתַּֽעַשׂ־
לְךָ שֵׁם כַּיּוֹם הַזֶּה חָטָאנוּ
רשענו

הימנמעל נאך קיינס געשעהן,
וויא עס דאן אויך ווירקליך
אין ירושלים אויסגעבראָכען
איזט׳ (ג) גאנץ זא וויא עס
אין דער לעהרע משה׳ס
שטעהט, אלל יענעס אונ־
גליק איזט איבער אונס גע־
קאָממען; דאָך פֿלעהטען
וויר ניא צום עוויגען, אונ־
זערם גאָטטע, דאס וויר
פֿאן אונזערן זינדען אבשטע־
הען, אונד אין זיינען וואהר־
הייטם • לעהרען גליקליך
לעבען וואָללטען׳ (יד) דעס־
וועגען פֿיהרטע אויך דער
עוויגע דאז אונגליק שנעלל
הערבייא, אונד ליס עס
איבער אונס קאָממען; דען
דער עוויגע אונזער גאָטט
איזט גערעכט אין אללען
זיינען האנדלונגען; האבען
וויר יא זיינער שטיממע ניכט
געהאָרכט׳ (טו) נון, עווי־
גער אונזער גאָטט, דער
דוא דיין פֿאָלק מיט שטאר־
קער מאכט אויס דעם לאנ־
דע מצרים געפֿיהרט, אונד
גראָסען רוהם ביז אויף דען
הייטיגען טאג דיר עוואָרבען האסט ; אך , וויר האבען געזינדיגט ! וויר האבען
רוכ׳

רש״י

הרג ושרפת העיר ונשים ענו ושבו בקולרין: (יג) כאשר כתוב בתורת משה · למה
שהביאך בנו שאם נעבור על השבועה תבא עלינו כל הרעה הזאת: (יד) וישקוד וימהר:
כי צדיק כי הדין עמו ורבותי׳ פי׳ צדיק הקב״ה וצדק׳ היא עלינו שמיהר והקדים שתי
שנים לתכין ונושנתם כדי שלא תתקיי׳ בנו כי אבד תאבדון ונושנתם בגי׳ שמנה מאות
וחמשים ושתים והם גלו לסוף שמנה מאות וחמשים לביאתם לארץ · (טו) ועתה ה׳
אלהינו:

רשענו: (טז) אדני ככל־
צדקתיך ישב־נא אפך
וחמתך מעירך ירושלם הר־
קדשך כי בחטאינו ובעונות
אבתינו ירושלם ועמך
לחרפה לכל־סביבתינו:
(יז) ועתה ׀ שמע אלהינו אל־
תפלת עבדך ואל־תחנוניו
והאר פניך על־מקדשך
השמם למען אדני: (יח) הטה
אלהי ׀ אזנך ושמע פקחה
עיניך וראה שממתינו והעיר
אשר־נקרא שמך עליה כי ׀
לא על־צדקתינו אנחנו
מפילים תחנונינו לפניך כי
על־רחמיך הרבים: (יט) אדני
שמעה

פקח ק'

רוכלאז געהאנדעלט! (טז) ווענדע, א גאטט! נאך דיינער פאללען גערכטיגקייט דיינען צארן אונד גרים פאן ירושלים דיינער שטאדט אונד דיינעם הייליגען בערגע אב; דען אום אונזרער אונד אונזרער פארפאהרען זינדען וויללען, איזט ירושלים אונד דיין פאלק אין שאנדע געראהטען ביי אללען, דיא אום אונס זינד. (יז) ערהערע נון, אונזער גאטט, דאז געבעט דיינעם קנעכטעס אונד זיין פלעהען, לאס דיין אנטליץ ווידער לייכטען אויף דיין פערוויסטעטעס הייליגטהום, דיינעטוויללען א עוויגער! (יח) נייגע מיין גאטט דיין אהר, אונד הערע, עפנע דיינע אויגען אונד זיה אונזרע פערהעערונג אונד דיא פערהעערונג יענער שטאדט, וועלכע נאך דיינעם נאמען גענאנט ווירד· ניכט אים פערטרויען אויף אונזרע טוגענד שיטטען וויר אונזרע געבעט פאר דיר אוים, זאנדערן אים פערטרויען אויף דיינע גראסע בארמהערציגקייט· (יט) גאטט! ערהערע

רש"י

אלהינו מתודים אנחנו כי חטאנו ורשענו: (טז) לחרפה לגדוף: לכל סביבותינו · לכל שכינינו כלם מחרפי' אותנו: (יז) למען ה'· למען שם הקדוש הנקרא על ב"ה שנא' מקדש ה' כוננו ידך (שם טו): (יח) ורא' שוממותינו · ושוממי העיר אשר נקרא שמך עליה כי לא על משענ' צדקותינו אנחנו מפילי' תחנונינו לפני' אנו כי על רחמיך באנו: (יט) ה' שמעה אל תחנונינו ה' סלחה לחטאתינו: ה' הקשיבה אזנך לצעקתינו ·
ועשה

שְׁמָעָה אֲדֹנָי ׀ סְלָחָה אֲדֹנָי
הַקְשִׁיבָה וַעֲשֵׂה אַל־תְּאַחַר
לְמַעַנְךָ אֱלֹהַי כִּי־שִׁמְךָ נִקְרָא
עַל־עִירְךָ וְעַל־עַמֶּךָ׃
(כ) וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר וּמִתְפַּלֵּל
וּמִתְוַדֶּה חַטָּאתִי וְחַטַּאת
עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּמַפִּיל תְּחִנָּתִי
לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהַי עַל הַר־קֹדֶשׁ
אֱלֹהָי׃ (כא) וְעוֹד אֲנִי מְדַבֵּר
בַּתְּפִלָּה וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל
אֲשֶׁר רָאִיתִי בֶחָזוֹן בַּתְּחִלָּה
מֻעָף בִּיעָף נֹגֵעַ אֵלַי כְּעֵת
מנחת

רע, גאָטט! פערצייהע,
פערנים, אָ גאָטט! אונד
טוהע עס, פערצייך ניכט,
מיין גאָטט, אום דיין זעלבסט
וויללען; דען נאך דיינעם
נאמען ווירד דיין פאָלק אונד
דיינע שטאדט גענאנט! (כ)
נאך רעדעטע איך, אונד
בעטעטע, בעקאנטע מיינע
זינדען אונד דיא זינדען מיי־
נעס פאָלקעס ישראל, אונד
שיטטעטע מיין דעהמיטי־
געס געבעט פאר דעם עווי־
גען מיינעם גאָטטע, וועגען
זיינעס הייליגען בערגעס
אויס׃ (כא) אונד איך וואר
נאך אים געבעט בעגריפען,
אלס דער מאן גבריאל, דען
איך אין איינער ערשיינונג
שאָן פאָרהער געזעהן האט־
טע, אין פאָללעס פלוגע צו
מיר העראן קאם, אלס עס
עבען אום דיא צייט דעם
אבענד׃

רש״י

ועשה בקשתינו ואל תאחר: (כ) על הר קדש אלהי. בעד הר בית שהיה שיבנה בתחילה בימי בלשאצר כמו שכתוב למעלה: (כא) מועף ביעף. היה מועף אלי בפריחה ובטיסה:
ויבן

באור

(כא) בתחלה, לפני זה, וכן אשר היה שם אהלה בתחלה (בראשית יג, ג)׃ מעף ביעף, מענין ועוף יעופף והוא פעל בפלס מונק׃ ביעף שם בפלס ביקר, כן פירשו רד״ק בשרשים יעף, ובשרש עוף כתב, ואפשר שיהי׳ מזה השרש מועף ביעף ויהי׳ יוד ביעף נוספת כיוד יקום שהוא מן קום׃ ובמכלל מעף פעול מן הכבד ושרשו יעף, ואפשר להיותו משרש עוף והוא הנכון׃ ולדעתו פירש הפסוק גבריאל שראיתי בחזון בתחלה שהיה עף למעלה עתה ראיתי
שהי׳

מִנְחַת־עָרֶב׃ (כב) וַיָּבֶן וַיְדַבֵּר
עִמִּי וַיֹּאמַר דָּנִיֵּאל עַתָּה
יָצָאתִי לְהַשְׂכִּילְךָ בִינָה׃
(כג) בִּתְחִלַּת תַּחֲנוּנֶיךָ יָצָא
דָבָר וַאֲנִי בָּאתִי לְהַגִּיד כִּי
חֲמוּדוֹת אָתָּה וּבִין בַּדָּבָר
וְהָבֵן בַּמַּרְאֶה׃ (כד) שָׁבֻעִים
שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ עַל־עַמְּךָ ו
ועל

אבענדאָפּפֿערס וואר׳ (כב) ער רעדעטע מיך פֿערשטענדליך אן, אונד שפּראך: דניאל, איצט בין איך דאהער געקאָממען, אום דיך געהעריגע איינזיכט צו פֿערשאפֿפֿען׃ (כג) גלייך אים אנפֿאנגע דיינעס געבעטס קאם דער בעשייד הערױס, דען איך נון קאָממע דיר צו בעריכטען; דען דוא ביזט האָך געשעצט׳ גיב אלזאָ אכט אויף דען בעשייד, אונד זייא אויפֿמערקזאם אויף דיס געזיכט׃ (כד) זיבציג יאהרזיבענד וואר דיא ענטשיידונג אין בעטרעף דיינעס פֿאָלקס אונד

רש"י

(כב) ויבן ׳ ויבינני׃ (כג) בתחלת תחנוניך יצא דבר אמתי תאת הקב"ה אלי להגיד לך׃ כי חמודות אתה׳ דברי חמד יש לך להקב"ה׳ ובין בדבר׳ ותן לב להבין בדבר׃ (כד) שבועי׳ שבעי׳ נחתך על ירושלים׳ מיום חורבן ראשון בימי צדקיהו עד שיהיה בשניה׃ לכלא הפשע ולהתם חטאת׳ שיקבלו ישראל את גמר פורענותם בגלות טיטוס׳ ושענדו כדי שיבלו פשעיהם ויתמו חטאתם ויתכפר עונות׳ כדי להבי׳ עליהם צדק עולמים

באור

שתי׳ נוגע אלי׳ אמנם יותר נראה לפשוטו כי מועף בנעף הוא לתאר פעל נוגע לומר איך שבא אליו וכקדמתודגם׳ (כג) דבר, הכונה דבר על בקשתו׳ חמודות, ענינו יקר הערך מה שנחשב ויקר כמו חמודות כזהב (עזרא ח, כז)׳ ובא בלשון רבים לגודל החמוד, שיש לו הרבה מעלות להיות נחשב על כדי (כד) לשוא עמלו המתפרשי׳ לבאר ענין הסתום הזה, זה בכה וזה בכה, ורובם כולם נסו ☜ דרך הקדש, והחליטו מה שמונח בספק ודחקו עצמ׳ בלשון ובכונת הכתו׳ כפי שעלה על רוחם׳ לא כן דרך המבאר השלם להחליט בדבר ספק, ועוב אשר לא תבאר משתבאר בדרוש ודחוק׳ ולכן כאשר ראיתי כי קצרה ידי מלהחליט בענין זה, כי מי אנכי לדעת את אשר לא ידעו הזכמים המבארים אשר קדמוני, לא שמתי פני כ"א על דרך המלאכה אשר לפני להעתיק מעברי לאשכנזי, וכעור מעשה באפילה תפשתי רק את זה מה שבוא יותר נראה ויותר מסכים גם לשון הכתוב בלי להוסיף עליו או לגרוע ממנו׳ שבעים, שבעים שמטות העולים לארבע

וְעַל־עִיר קָדְשֶׁךָ לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע וּלְחָתֵם חַטָּאוֹת וּלְכַפֵּר עָוֺן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׃ (כה) וְתֵדַע וְתַשְׂכֵּל מִן־מֹצָא דָבָר לְהָשִׁיב וְלִבְנוֹת יְרוּשָׁלַםִ עַד־
משיח

ולהתם ק'

אונד דיינער הייליגן שטאדט, אום דאז לאסטער אויסצוראָטטען, דען זינדען איין ענדע צו מאכען, דיא מיסעטהאט צו פֿערזעהנען, איינע פֿעסטע טוגענד איינצופֿיהרען, מיט ווייזזאגונג אונד פראָפֿעט צו בעשליסען, אונד דעם אללערהייליגסטען צו הולדיגען׃ (כה) דוא מוסט אלזאָ וויססען, אונד אונטערשיידען פֿאָן דעם אויסברוכע דער זאכע אין בעטרעף ירושלים ווידער אויפֿ־

רש"י

עולמים ולמשוח עליה' קד' קדשי' הארון והמזבחו' וכלי הקודש שיבואו להם ע"י מלך המשיח· ומנין שבועי' שבעי' ארבע מאות ותשעי' שנה· גלות בבל ע' ובית שני ת"ך: (כה) ותדע ותשכיל מן מוצא דבר· מיום מוצא דבר זה שיצא בתחלת תחנוניך להגיד לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים עד משיח נגיד זמן תמתן מיום החרבן עד בא
כרש

באור

לארבע מאות ותשעים שנה, משך הזמן מגלות ראשונה עד לאחר חורבן בית שני, כן נאמר בסדר עולם· נחתך, נגזר (רד"ק בשרשים)· לכלא וגו' יפה העיר ר"ש'ן מלך על פירושי המפרשי' בזה, כי אחרי השבועי' שבעי' נגזר מאת הקב"ה שיבאו ישראל בגלות ארוך לכלא הפשע ולהתם חטאת, כלומר למרק עונותיהם בגלות ולהביא צדק עולמים אחר זה המרוק ונקיות עונותיהם, שזה אין מסכים עם הענין, כי סבת ביאת המלאך היתה להשכיל בינה לדניאל בדבר הנגוע בלבו מיעידת ירמיה, אשר לזה נתן פניו אל האלהים להתפלל מה שנאמר בפרשה הזאת, וע"כ מההגדה שיהי' המכוון בזאת תשובה על בקשתו, ומהראוי היה לו לומר, שעוד מעט וכורש ישב על כסא המלוכה ותקם התשועה לישראל; אבל גם הוא נשא אל הדרש והרחוק· ומה שידמה הוא, כי המלאך עשה יותר והגיד לו בכלל ובקצור ובאופן נסתר קורות ישראל עד חורבן בית שני, אשר בזה גם נכלל התשובה על בקשת דניאל ואשר לזה לוה לו שיבין בדבר, כדרך הגדת פלאות ועתידות· נחתך, נגזר· צדק עלמים, צדק אמתי וקים· ולחתם חזון ונביא, כי משנבנה בית שני לא קם נביא עוד בישראל (רס"ג) וכן דעת רא"בע· (כה) מן מוצא דבר וגו', בענין שבעים שבעה ידמה מה שכתב רש"י, כי מנין ע' שנים של יעידת ירמיה התחיל מגלות יהויקים אשר היתה י"ח שנה קודם חורבן ירושלים
בימי

מָשִׁיחַ נָגִיד שָׁבֻעִים שִׁבְעָה וְשָׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ וּבְצוֹק הָעִתִּים

אויפצובויען, ביז צו דעם געזאלבטען זיגער דער יאהר-זיבענד זיבען, אונד צווייא אונד זעכציג יאהר-זיבענד, דא ווירד עס מיט שטראסען אונד גראבען ווערק אויפגעבויעט ווערדען, אונד עס ווערדען דראנגפאללע צייטען

רש"י

כרש מלך פרס שאמר הקב"ה עליו שהוא ישוב ויבנ' עירו וקראו משיחו ונגידו שנא' כה אמר ה' למשיחו לכורש וגו' הוא יבנה עירי וגלותי ישלח וגו': שבועי' שבע' שמטו' שלמו' יהיו בגולה קוד' שיבא כורש ועוד היו יותר שלש שני' אלא מתוך שלא שלמה השבועה לא נמנ'· בשנת אחת לדריוש המדי שהי' דניאל עומד בה כשנאמר לו החזון הזה כלו שבעי' לגלות יהויקי' לא חסר י"ח שנה שקדמ' גלות יהויקי' לחורבן' ירושלים כשאתה מחשב' ושתי' שנה הוא ששנו רבותינו כ"ב שנה לא עבר איש ביהודי' הם כ"ב שנה אשר מיו' החורבן עד שחזרו בימי כור' הרי שבע שמיטו' ושלש שני'· ושבועי' ס' ושני' תשוב ונבנתה העיר ברחובתיה: וחרוץ הם חרוצי' שעושין סביב החומה לחזוק העיר שקורין קאשה בלע"ז: ובצוק העיתי'· ואותן העיתי' יהיו בצוק וצרה כי בשעבוד מלכי פרס ויון ורומיים יהיו מטריחי' עליהם בשעבוד קשה ואע"פ שהם ס"ב שבועי' ועוד ארבע שני' שנותרו מן השבועה השמיני שהית' תחלתו נבלעת ג' שני' בתוך כ"ב של משך הגול' לא נמנו כאן אותן ד' שנים לפי שלא מנה כאן אלא שבועי' והרי אתה מוצא שמתחיל' התחיל למנות שבועו' ע'· וסוף בשפי' עתיהם ומשפטיהם לא מנה את ס"ע· אלא שבוע א' נחלק מקצתו לכאן ומקצתו לכאן והוא לנו הזכיר את השבועי'

באור

בימי לקיהו, ובשנת אחת לדריוש שהיה דניאל עומד בה כשנאמר לו החזיון הזה כלו שבעים שנה של גלות יהויקים ושבעים שבעה לחורבן ירושלים, ואף שהיו עוד שלש שנים יותר, לא נמנו מתוך שלא שלמה השבוע· אבל מה שפירש מן מוצא דבר, מתוך מוצא דבר שיצא בתחילת תחנוניך להגיד לך תדע להשכיל להשיב ולבנות ירושלים, רחוק מאוד, ויותר נראה פירש בן מלך, שטעם מוצא דבר, מעת שיצא לפועל, כי מה שנאמר בבחינת ירושלים להשיב ולבנות אותה לא יצא אל הפועל אלא אחר חורבנה· משיח נגיד, הוא כורש מלך פרס שאמר הקב"ה עליו שישוב ויבנה עירו וקראו משיחו ונגידו, שנאמר כה אמר ה' למשיחו לכורש וגו' הוא יבנה עירי וגלותי ישלח וגו' (רש"י)· ותרגמתי נגיד (זיגער) כהוראתו בלשון ערבי לפי שזה מסכים עם מה שמסופר בדברי הקורות כי כורש כבש מלך בבל האחרון וכבש את מלכות בבל, ואין רחוק לומר שלזה כנהו עתה נגיד· וחרוץ, הם חריצים שעושים סביב החומה לחזק העיר (סנ"ל)· ובצוק העתים, לדעת בן מלך רמז על העתים הנזכרות בספרי עזרא ונחמיה אשר היו היהודים בצוק ובצרה מפני שכניהם הרעים אשר שבתו אותם ממלאכתם וכתבו שטנה עליהם למלכי פרס, ולדעת אחרים רמז על העתים האחרונות שעברו על

הָעִתִּים׃ (כו) וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים
שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם יִכָּרֵת מָשִׁיחַ
וְאֵין לוֹ וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית
עַם נָגִיד הַבָּא וְקִצּוֹ בַשֶּׁטֶף
וְעַד קֵץ מִלְחָמָה נֶחֱרֶצֶת
שֹׁמֵמוֹת׃ (כז) וְהִגְבִּיר בְּרִית
לָרַבִּים שָׁבוּעַ אֶחָד וַחֲצִי
השבוע

צייטען זיין: (כו) נאך פער־
לויף דער צווייא אונד זעכ־
ציג יאהרזיבענד ווירד דער
געזאלבטע פערניכטעט ווער־
דען, אונד זיין רייך ווירד
אויפהערען, שטאדט אונד
הייליגטהום ווירד זאדאן דאז
פאלק איינעס אנדערן זיגערס
צערשטערן. דאז ענדע ווירד
גראסע נאהט הערבייפיה־
רען, אונד ביז צו ענדע איי־
נעס ענטשיידענדען קריגס
פילע פערוויסטונגען. (כז)
דען בונה אונטער פילען ווירד
דיזער איין יאהר־זיבענד צו בעקעמפפען האבען, אין דער מיטטע דעם יאהר־
זיבענד

רש"י

השבועי' השלמי': ובצוק העתים. בצוקה יהיו אותן העתים ואחרי אותן שבועי' יכרת משיח יהרג אגריפס מלך יהודה שהי' מושל בימי החורבן. ואין לו כמו ואיננו: (כו) משיח. אינו אלא לשון שר וגדול: והעי' והקדש. והעיר והמקדש ישחית עם נגיד הבא עליהם הוא טיטוס ואוכלוסיו: וקצו בשטף. וסופו לקללה ולאבדון שישטוף כח׳. ועד קץ מלחמת גוג תהא העיר נחרב׳ שוממות. חרץ של שוממות: (כז) והגביר ברית לרבים שבועה אחד. לרבים לשרי׳ כמו וכל רבי המלך בספר ירמיה: והגבי׳. טיטוס ברית לשרי ישראל. שבועה א׳ ינעימם בהגברת ברית ושלוה עד ז׳ שנים ובתוך השבועה יפר
את

באור

היהודים שהאר להם מלכות יון ורומי' אבל הראשון יותר נראה לפי שידמה שהעתים האלה נזכרות בפסוקים הבאים. (כו) משיח, אינו אלא לשון שר וגדולה (רש"י). והוא לדעת בן מלך רמז על המושל האחרון של היהודים שנפסק מלכותו. וטעם ואין לו שלא ישאר לו המשיחות או המלכות. וזה מסכים עם זה שנמצא בספורי הקורות, כי לא נהרג כאשר כתב רש"י אלא נלקח ממנו המלוכה ונגלה, וטעם יכרת א"כ כענין לא יכרת לך איש מעל כסא ישראל (מ"א ב׳). עם נגיד הבא, רמז על הרומיים לדעת כל המבארים. בשטף, משל על צרה גדולה. נחרצת, מחלטת, מלשון כי כלה ונחרצה (ישעי׳ י, כג). והכונה עד קץ שהמלחמה החליטה תהיינה שממות רבות ע"י המלחמה. (כז) והגביר ברית וגו׳. טיטוס לשרי ישראל, שבוע אחת ינעימם בהגברת ברית ושלוה עד ז׳ שנים ובתוך השבוע יפר את בריתו (רש"י). אבל לא מצאתי מזה דבר בדברי הקורות, גם האחד מתנגד לשני, כי אם הפר בריתו בתוך השבוע לא הנעימם בהגברת ברית שבוע אחת. ויותר נראה שרמז על התמדת המלחמה שבע
שנים

הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית ׀ זֶבַח וּמִנְחָה וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם וְעַד־כָּלָה וְנֶחֱרָצָה תִּתַּךְ עַל־שׁוֹמֵם׃

זיבענד שלאכט- אונד שפייזעאָפּפֿער אויפהערען מאַכען, פֿערמיטטעלסט געפֿליגעלטער שייזאלע אימער פֿערוויסטענד, אונד זא צום פֿעלליגען אונטערגאנג, ביז דאז ענטשידענע איבער דיא פֿערוויסטונג זיך אויסגיסט.

י

י (א) בִּשְׁנַת שָׁלוֹשׁ לְכוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס דָּבָר נִגְלָה לְדָנִיֵּאל

(א) אים דריטטען יאהר דעס כורש, קעניגס פֿאן פֿערזיען, וואורדע דעם

רש״י

את בריתו: וישבית זבח ומנחה. וזהו שאמר בחזיון הראשון ובשלוה ישחית רבי' מתוך ברית שלום ישחיתם: ועל כנף שקוצי' משומם כנוי הוא כלומ' ועל מושב גובה בין שקוצי' ותיעוב יניח את השומם את ע״א מעובדי כוכבי' שהיא מלאכת כבן דומ' כנף ל' גובה ככנף עוף הפורח: ועוד כלה ונחרצה תתך על שומם. ותתקיי' ממשל' השקוץ עד יום אשר תתך עלי' כלה ונחרצה הנגזר עליה בימי מלך המשיח: תתך על שומם תגיע ותרד כליון חרץ על ע״א מעובדי כוכבים ועל עובדיה:

י (א) וצבא גדול. ולזמן ארוך יבא: ובין את הדבר. ולהבין את הדבר נגלה לי את החזון: ובינה לו במראה' ולהבינה לו במראה ואין התיבה הזאת שם דבר כמו אם ידעת בינה (איוב לח) אלא ה״א יתירה והוא כמו בינה הגיגי (תלים ה') לפיכך הטעם למעלה בבי״ת ופירושה כמו הבן הייתי מתאבל בשראה שביטל כורש מלאכת הבית

באור

שנים כנגד אותם היהודים אשר היו בקשר ובגדית שלא לתת עורף תחת עול ממשלת הרומים ועמדו לנגדם, ואף אחר שנכבשה ירושלים בתוך השבוע התמידה המלחמה. ותרגמתי אחרי כונה זאת, לפי שאין לי פירוש אחר טוב מזה. ועל כנף שקוצים משומם, כל הפירושים שראיתי בענין הפסוק הזה אינם מכוונים עם לשון הכתוב, ולפי ההכרח בחרתי בדעת חכם אחד נוצרי, המאמין שמורה על הנשרים שהיו לחיל הרומים לנס המלחמה, והמה היו כשקוצים בעיני היהודים. ותתך, לשון שפיכה כמו לעיל פסוק י״א והכונה עד מה שהיא נחרצה שהוא החרבן תבוא ותשפך על השממות שהיו כבר, לומר שבאחרית השממות יהי' החרבן. שומם, לדעתי הוא שם הפועל וטעמו כמו שממה מה ששמם המשומם.

י (א) וצבא, ענינו כמשמעו מלחמה כדעת רלב״ג, כנראה מפרשה י״א אשר בו יפתר.

לְדָנִיֵּאל אֲשֶׁר־נִקְרָא שְׁמוֹ
בֵּלְטְשַׁאצַּר וֶאֱמֶת הַדָּבָר
וְצָבָא גָדוֹל וּבִין אֶת־הַדָּבָר
וּבִינָה לוֹ בַּמַּרְאֶה׃ (ב) בַּיָּמִים
הָהֵם אֲנִי דָנִיֵּאל הָיִיתִי
מִתְאַבֵּל שְׁלֹשָׁה שָׁבֻעִים
יָמִים׃ (ג) לֶחֶם חֲמֻדוֹת לֹא
אָכַלְתִּי וּבָשָׂר וָיַיִן לֹא־בָא
אֶל־פִּי וְסוֹךְ לֹא־סָכְתִּי עַד־
מְלֹאת שְׁלֹשֶׁת שָׁבֻעִים יָמִים׃
(ד) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה
לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַאֲנִי הָיִיתִי
עַל יַד־הַנָּהָר הַגָּדוֹל הוּא
חִדָּקֶל׃ (ה) וָאֶשָּׂא אֶת־עֵינַי
וארא

דעם דניאל, דער אויך
בלטשאצר גענאנט ווירד,
עטוואס אפּפּענבארט, עט=
וואס דאז אין דער ווירקליכ=
קייט ליגט, איין גראָסעס
קריגסעראייגניס, איהם וואר
דיא זאכע דייטליך, דא זיא
איהם אין דער ערשיינונג
דייטליך פֿאָרגעשטעללט
ווארדע׳ (ב) דאמאלס הילט
איך דניאל איינע דרייא וואָ=
כען לאנגע טרויערי (ג) איך
אס קיינע לעקער שפּייזען,
וועדער פֿלייש נאָך ווייןקאם
אין מיינען מונד, איך בע=
דיהנטע מיך עבענפֿאלס
קיינער זאלבע, ביז דיא
דרייא וואָכען אום ווארען׳
(ד) אם פֿיר אונד צוואנציג=
סטען טאגע דעם ערשטען
מאָנאטס בעפֿאנד איך מיך
עבען אם אופֿער דעם גראָ=
סען פֿלוסעס, נעמליך דעם
הידקל׳ס׳ (ה) אלס איך נון
מיינע אויגען עמפּאָר האָב,
ער=

רש"י

בית שלוה להתחיל וחזר בו ע"פ כתב צרי יהודה ובנימן רחו' בעל טעם ושמשי ספרא כמו שכתוב בספר עזרא: (ב) שלשה שבועי' ימי' עשרים וא' שנה הם י"ח שנה משנ' א' לדריוש המדי אשר שם אל לבו לחשוב ע' שני הגולה כמו שכתוב עד שנת שתי' לדריוש הפרסי בן אסתר שבנה הבית וג' שנים היתירי' לא ידעתי אם לפניהם התחיל להתענות או משך קבלת נדר תעניותיו ג' שנים לאחר הבנין: (ג) לחם חמודות· פת נקייה כמו שתרגום אונקלוס את בגדי עשו החמודות (בראשית כ"ד) דכייתא: לבוש בדי'· בגדי בוץ: (ה) בכתם אופז· בחגורה של קבועת מרגליות· כל כתם

באור

יפתר השאלה· (ה) אופז. שם מקום או מחוז כמו זהב מאופז (ירמי' י, ט) והוא

וָאֵרֶא וְהִנֵּה אִישׁ־אֶחָד
לָבוּשׁ בַּדִּים וּמָתְנָיו חֲגֻרִים
בְּכֶתֶם אוּפָז׃ (ו) וּגְוִיָּתוֹ
כְתַרְשִׁישׁ וּפָנָיו כְּמַרְאֵה
בָרָק וְעֵינָיו כְּלַפִּידֵי אֵשׁ
וּזְרֹעֹתָיו וּמַרְגְּלֹתָיו כְּעֵין
נְחֹשֶׁת קָלָל וְקוֹל דְּבָרָיו
כְּקוֹל הָמוֹן׃ (ז) וְרָאִיתִי אֲנִי
דָנִיֵּאל לְבַדִּי אֶת־הַמַּרְאָה
וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ עִמִּי
לֹא רָאוּ אֶת־הַמַּרְאָה אֲבָל
חֲרָדָה גְדֹלָה נָפְלָה עֲלֵיהֶם
וַיִּבְרְחוּ בְּהֵחָבֵא׃ (ח) וַאֲנִי
נשארתי

ערבליקטע איך איינען מאן, אין ליינען געקליירעט, דעס־ סען לענדען מיט דעם פיינ־ סטען גאָלד אומגירטעט ווארען· (ו) זיין קערפער וואר וויא איין תרשיש (קריזאליט), זיין אנטליץ וויא דיא פארבע דעס בליט־ צעס, זיינע אויגען וויא פיי־ ערפלאממען, זיינע ארמע אונד פיסע וויא פאליירטעס ערץ, אונד דער שאלל זיי־ נער וואָרטע וויא דאז ברוי־ זען איינעס געטיממעלס· (ז) איך דניאל זאה אלליין דיזע ערשיינונג, דיא לייטע דיא בייא מיר ווארען, זאהען דאפאן ניכטס; אבער איינע גראָסע אנגסט בעפיל זיא, אונד זיא ליפען דאפאָן זיך צו פערקריכען· (ח) איך
בליב

רש"י

כתם ל' קבועת זהב ואבן יקרה: (ו) וגויתו כתרשיש · פירשו רז"ל בשחיטת חולין גופו גדול שני אלפים פרסה כמדת ים ששמו תרשיש. והוא ימה של אפריקה· קלל · ל' מזוקק ומלהיב: כקול המון · כקול קבוצות המון רב שקולם נשמע למרחוק: (ז) והאנשים אשר היו עמי · אמרז"ל הם חגי. זכריה ומלאכי: אבל חרדה גדולה נפלה עליהם · אמרז"ל אף על פי שאדם אינו רואה דבר שהוא נבעת ממנו מזלו שבדקיע רואהו ולכך נבעת: (ח) נהפך עלי למשחית· להשחתה ודרך המקראות לדבר כן כמו
ירמיה

באור

והוא כמו פז ומופז תואר לזהב טוב ומשובח שמתואר כן ע"ש הגליל שנמצא בו והובא משם · (ו) קלל, תואר למתכת שהוחלקה ומרוטה· (ח) למשחית, שם כמו מִשְׁחַת במשקל אחר, כמו תהרגו למשחית (יחזקאל ט, ו), חרשי משחית (שם כא,
לו)

נִשְׁאַרְתִּי לְבַדִּי וָאֶרְאֶה אֶת־
הַמַּרְאָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְלֹא־
נִשְׁאַר בִּי כֹּחַ וְהוֹדִי נֶהְפַּךְ
עָלַי לְמַשְׁחִית וְלֹא עָצַרְתִּי
כֹּחַ׃ (ט) וָאֶשְׁמַע אֶת־קוֹל
דְּבָרָיו וּכְשָׁמְעִי אֶת־קוֹל
דְּבָרָיו וַאֲנִי הָיִיתִי נִרְדָּם עַל־
פָּנַי וּפָנַי אָרְצָה׃ (י) וְהִנֵּה־יָד
נָגְעָה בִּי וַתְּנִיעֵנִי עַל־בִּרְכַּי
וְכַפּוֹת יָדָי׃ (יא) וַיֹּאמֶר אֵלַי
דָּנִיֵּאל אִישׁ־חֲמֻדוֹת הָבֵן
בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר
אֵלֶיךָ וַעֲמֹד עַל־עָמְדֶךָ כִּי
עַתָּה שֻׁלַּחְתִּי אֵלֶיךָ וּבְדַבְּרוֹ
עִמִּי אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה עָמַדְתִּי
מַרְעִיד׃ (יב) וַיֹּאמֶר אֵלַי
אַל־תִּירָא דָנִיֵּאל כִּי ׀ מִן־

בליב אלזא אלליין, אונד
זאה דיזע גראָסע ערשיינונג;
אבער עס בליב קיינע קראפט
אין מיר, מיינע געשטאלט
פערוואנדעלטע זיך אין איין
שרעקבילד, אונד איך וואר
גאנץ ערשעפפט· (ט) איך
הערטע, דען שאלל זיינער
וואָרטע, אבער קוים הערטע איך איהן, זאָ לאג איך
בעטייבט אויף מיינעם אנגעזיכטע, מיט דעם אנגעזיכטע צור ערדע· (י) אבער
נון בעריהרטע מיך איינע
האנד, אונד שיטטעלטע
מיך אן דען קניען אונד הענדען· (יא) עס שפראך צו
מיר: דניאל, דוא האָכגעשעצטער מאן! פערנים דיא
דינגע, דיא איך דיר צו זאגען האבע, ריכטע דיך אבער
ערשט אויף; דען אן דיך
בין איך איצט אבגעשיקט
נוארדען· אלס מאן מיר דיס
געזאגט האטטע, שטאנד
איך ציטטערנד אויף· (יב)
יענער שפראך נון צו מיר:
זייא אָהנע פורכט, דניאל,
דען שאָן אם ערשטען טא־

רש"י

(ירמיה ה׳) סוסים מוזנים משכים היו (משכי) בהשכמת הבקר: ולא עצרתי כח · כלומר לא נכנסתי · כל כחי הלך מקרבי: (ט) נרדם · מרוב פחד: (י) ותניעני · כאדם המניע את הישן להקיצו: (יא) איש חמודות · איש טהור: על עמדך · על מעמד רגליך: שלחתי אליך · נשתלחתי אליך מאת המקו׳: מרעיד · מרתית: (יב) ומפני באתי בדבריך · באתי בשליחו׳ זו בשביל דבריך ורבותינו דרשו במס׳ יומא

הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נָתַתָּ
אֶת־לִבְּךָ לְהָבִין וּלְהִתְעַנּוֹת
לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ נִשְׁמְעוּ דְבָרֶיךָ
וַאֲנִי בָאתִי בִּדְבָרֶיךָ׃ (יג) וְשַׂר
מַלְכוּת פָּרַס עֹמֵד לְנֶגְדִּי
עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם וְהִנֵּה
מִיכָאֵל אַחַד הַשָּׂרִים
הָרִאשֹׁנִים בָּא לְעָזְרֵנִי וַאֲנִי
נוֹתַרְתִּי שָׁם אֵצֶל מַלְכֵי פָרָס׃
(יד) וּבָאתִי לַהֲבִינְךָ אֵת אֲשֶׁר־
יִקְרָה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית
הַיָּמִים כִּי־עוֹד חָזוֹן לַיָּמִים׃
(טו) וּבְדַבְּרוֹ עִמִּי כַּדְּבָרִים
הָאֵלֶּה

גע, דא עס דיר אם חערצען לאג, איינע אויפקלערונג צו האבען, אונד דוא דיך פאר דיינעם גאטטע דעהמיטיגטעסט, וואורדען דיינע וואָרטע ערהערט, אונד איך בין וועגען דיינער אנגעלעגענהייט געקאָממען (יג) דער פאָרגעזעצטע דעס פערזישען רייכס, שטאנד איין אונד צוואנציג טאגע ווידער מיך, ביז מיכאל, איינער דער ערשטען פירסטען קאם, מיר בייאצושטעהען, אונד איך בליב אינדעססען דאָרט בייא דען פירסטען פערזיען'ס. (יד) נון אבער בין איך געקאָממען, דיך צו בעלעהרען, וואס דיינעם פאָלקע אין שפעטען צייטען ווידערפאהרען ווירד; דען עס איזט נאָך איין געזיכט אויף יאהרע הינויס. (טו) אלס ער מיר דיס זאגטע, בליק-

רש"י

ואני באתי לתוך הפרגוד על ידך שהייתי מנודה מתוכו: (יג) עומד לנגדי. נלחם עמדי ומקטרג כששואל ארך מלוכה לפרס לשעבד אתכם הרי עשרים ואחד יום שהוא עומד לנגדי: השרי' הראשונים. כלומר החשובים לראשונה שנכנסו': ואני נותרתי שם לשתק את שרי פרס שנשתים: (יד) כי עוד חזון. להגיד לך מה שלא הוגד לך ויצא
עוד -

באור

לו) · לא עצרתי כח, לא עכבתי כח לעצמי (מכלל יופי) · (יג) ושר מלכות פרס מלאך המשגיח על מלכות זאת וכן לכל מלכות שר מיוחד, כן דעת המפרשים· השרים הראשונים, מן הגדולים במעלה וכן קראו השר הגדול (הנ"ל) · ואני נותרתי וגו', כוונה לדעתי שמאותה שעה הוא נשאר אצל מלכי פרס להשגיח על מעשיהם ולהטותם
לטוב

הָאֵלֶּה נָתַתִּי פָנַי אַרְצָה
וְנֶאֱלָמְתִּי׃ (טז) וְהִנֵּה כִּדְמוּת
בְּנֵי אָדָם נֹגֵעַ עַל־שְׂפָתָי
וָאֶפְתַּח־פִּי וָאֲדַבְּרָה וָאֹמְרָה
אֶל־הָעֹמֵד לְנֶגְדִּי אֲדֹנִי
בַּמַּרְאָה נֶהֶפְכוּ צִירַי עָלַי
וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ׃ (יז) וְהֵיךְ
יוּכַל עֶבֶד אֲדֹנִי זֶה לְדַבֵּר
עִם־אֲדֹנִי זֶה וַאֲנִי מֵעַתָּה לֹא־
יַעֲמָד־בִּי כֹחַ וּנְשָׁמָה לֹא
נִשְׁאֲרָה־בִי׃ (יח) וַיֹּסֶף וַיִּגַּע־
בִּי כְּמַרְאֵה אָדָם וַיְחַזְּקֵנִי׃
ויאמר

בליקטע איך אויף דען באָ-
דען היז, אונד וואר וויא
פערשטומט. (טז) אבער
פלעצליך בעריהרטע וויא
איינע מענשליכע געשטאלט
מיינע ליפפען, אונד עפנע-
טע מיר דען מונד, דאס איך
רעדען קאָנטע. איך זאגטע
הירויף צו דעם, דער מיר
געגען איבער שטאנד: אך!
מיין העדר, דורך דיא ער-
שיינונג שאָן האבען אללע
מיינע געלענקע אן מיר זיך
פערדרעהט, אונד איך בין
שאָן פאסט פאן קרעפטען
גאנץ ערשעפפט. (יז) וויא
זאָללטע אלזאָ דער קנעכט
מיינעם העררן מיט זיינעם
נעביהטער נאך רעדען קענ-
נען? עס ווערדען יא זאָדאָן
מיינע קרעפטע מיך גאנץ
פערלאססען, אונד קיין
אטעם אין מיר בלייבען.
(יח) יענער אין מענשליכער געשטאלט בעריהרטע מיך דארויף נאָך איין
מאהל, שטערקטע מיך.
אונד

רש"י

עוד לימים הרבים הכתובים למועד: (טז) נהפכו צירי עלי. אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבם וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתן צירי נהפכו להשמט ממקומו מרוב רתת וחרדה: (יז) עבד אדני זה. על עצמו הוא אומר
עבד

באור

לטוב ליהודים. (טז) נהפכו צירי עלי, אלו ראשי עצמות כל אבר ואבר התקועים בחורי מושבת וסובב בתוכם כדלת על צירה בחור המפתן, צירי נהפכו להשמט ממקום מרוב רתתו וחרדה (רש"י).

ואני

(יט) ויאמר אל-תירא איש-
חמדות שלום לך חזק וחזק
וכדברו עמי התחזקתי
ואמרה ידבר אדני כי
חזקתני: (כ) ויאמר הידעת
למה באתי אליך ועתה
אשוב להלחם עם-שר פרס
ואני יוצא והנה שר-יון בא:
(כא) אבל אגיד לך את-
הרשום בכתב אמת ואין
אחד מתחזק עמי על-אלה
כי אם-מיכאל שרכם:

ואני

(יט) אונד זאגטע: זייא
אָהנע פֿורכט, האָכגע-
שעצטער מאן! פֿרידע
בלייבט מיט דיר, פֿאססע
נור מוהט, אונד ערהאָהלע
דיך׳ אלס ער זא מיט מיר
רעדעטע, פֿיהלטע איך מיך
געשטערקט, אונד שפּראך:
מיין העיר גערוהע נון צו
רעדען, דען דוא האסט מיך
געשטערקט׳ (כ) ער זאג-
טע: דוא וייסט דאך שאָן
ווארום איך צו דיר געקאָמ-
מען בין? איך געהע איצט
ווידער צוריק, אום מיט דעם
פֿאָרשטעהער פערזיענס ווי-
טער דען קאמפּף צו בע-
שטעהען; זאָבאלד איך
אבטרעטע, זא טריט דער
פֿאָרגעזעצטע פֿאָן יון איין׳
(כא) אבער איך וויל דיר
ערשט ערעפֿנען, וואס אין
דעם בוכע דעם צופֿעלעסי-
גען אויפֿגעצייכנעט שטעהט׳
עס העלט'ס היראין קיינער מיט מיר, אלם בלאָס מיכאל אייער פֿאָרגעזעצטער׳

אבער

רש"י

עבדי ועל המלאך הוא אומר אדני כלומר ואיך יוכל עבדך זה לדבר עמך: (כ) ועתה אשוב להלחם עם שר פרס וידעתי כי אוכל לו כבא עת מלכות יון ידעתי שאני אלא והוא יכנס לאחר ל"ד שנה לבנין הבית ויעמד אלכסנדרוס מוקדן כי אע"פ שהיו ישראל משועבדי' למלכי פרס באותן הימים עבודה נוחה עבדו בהם ולא הכבידו עליהם כי נתנם הקב"ה לרחמים להם אבל מלכי יון הטילו עליהם עול קשה: (כא) את הרשום בכתב אמתי שטר הגזרה ואמת היא ואין אחד בכל השרים העליונים מתחזק לעזרני על כל אלה כי אם וגו':

יא (א) ואני

יא (א) וַאֲנִי בִּשְׁנַת אַחַת לְדָרְיוֶשׁ הַמָּדִי עָמְדִי לְמַחֲזִיק וּלְמָעוֹז לוֹ׃ (ב) וְעַתָּה אֱמֶת אַגִּיד לָךְ הִנֵּה־עוֹד שְׁלֹשָׁה מְלָכִים עֹמְדִים לְפָרַס וְהָרְבִיעִי יַעֲשִׁיר עֹשֶׁר־גָּדוֹל מִכֹּל וּכְחֶזְקָתוֹ בְעָשְׁרוֹ יָעִיר

הכל

יא

(א) אבער אויך איך שטאנד איהם אים ערשטען יאהר דעם מעדערס דריוש אלס שטיטצע אונד ביישטאנד צור זייטע׃ (ב) נון וואס איך דיר צופערלעסיגסם זאגען וויל: זיה, עס ווערדען ערשט נאך דרייא קעניגע פערזיען רעגירען, זאדאן ווירד איין פירטער קאממען, דער אללע אנדרע אן גראסען רייכטהום איבערטרעפען ווירד, אונד מעכטיג דורך זיינען רייכטהום, ווירד ער אללעס

בעגען

רש"י

יא (א) ואני בשנת אחת לדריוש המדי בנפול מלכות בבל׳ והתחל׳ ממשלת מדי ופרס והיו מבקשים שרי מדי ופרס תחת המקום להכבי׳ עול ממשלת ומתם עליהם אני בדניאל עמדתי למחזיק ולמעוז למיכאל שרכ׳: (ב) הנה עוד שלשה מלכים וגו׳ כן״ל אמרו בסדר עולם זה כורש ואחשורוש ודריוש שבנה הבי׳ ומה ה״ל רביעי רביעי למדי׳ אבל בספר יוסף בן גוריון כתוב שהיה לו בן לכורש שמלך תחתיו לפני

מלוך

באור

יא (א) ואני וגו׳. המשך הקודם לומר כמו שמיכאל שרכם מתחזק עתה עמי כן עמדי למחזיק ולמעוז לו בשנת אחת לדריוש, בעת שיועליו שטנו דניאל, מה שמסופר לעיל בפרשה ו״ו׳ (ב) הקורא ברשומי הקורות מימות אלכסנדר מלך יון והמלכיות אשר קמו אחריו יראה במעט עיון כי עניני פרשה זאת יסודם בקורות עתים האלה, ובפרט בקורות מלכות סוריא, אשר נקשרות עמהן קורות היהודים בימים ההם׳ ולא הלכתי בזה בתרגומי בעקבות המפרשים, כי הם יוצאים מדרך הפשוט, והמה כמתנבאים, אלא שמתי פני אל הספרים האלה, לבדר הרמז הסתום מנרמז המפורש, והמה לבדם מיוחדים להאיר לנו בפרשה הסתומה הזאת, אף שגם הם אינם מספיקים, וישארו לנו עוד איזה ענינים סתומים, אשר אין כמצא סמך להם בספרים האלה׳ ואין ספק כי נאבדו ספורים רבים ברבות הזמן, או שהסופרים לא רשמו כל פעם פרטי כל המאורעות׳ והמקום והזמן אינם נותנים לי להביע פה לפני הקורא כל מה שנמצא רשום מקורות האלה, ורק הבליך לפעמים להבנת המקרא אגיג בקצרה וברמיזה׳ גם הבגתן פה איננה מן הצורך, לפי שהמה כתובים כבר על ספרי דברי הימים, והקורא יוכל לקרותן שם ולדמות בעצמו׳ והרביעי וגו׳ אף

שמלכי

הַכֹּל אֵת מַלְכוּת יָוָן׃
(ג) וְעָמַד מֶלֶךְ גִּבּוֹר וּמָשַׁל
מִמְשָׁל רַב וְעָשָׂה כִּרְצוֹנוֹ׃
(ד) וּכְעָמְדוֹ תִּשָּׁבֵר מַלְכוּתוֹ
וְתֵחָץ לְאַרְבַּע רוּחוֹת
השמים

געגען דען שטאאט פֿאן יון אין בעוועגונג זעצען· (ג) עס ווירד זאדאן איין העלדענמיהטיגער קעניג אויף דען טהראָן קאָממען, דער איינע גראָסע הערשאפֿט בעזיצען, אונד נאך זיינער ווילקיהר פֿערפֿאהרען ווירד· (ד) אבער אין זיינעם העכסטען שטאנד, ווירד זיין רייך צעררִיססען, אונד נאך דען פֿיר הימעלסגעגענדען הין צערטייהלט ווער־
דען

רש"י

מלך אחשורוש ושמו במגלה: וכחזקתו. של דריוש: בעשרו יעיר את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון: (ג) ועמד מלך גבור ביון הוא אלכסנדרוס: ועשה כרצונו. בדריוש מלך פרס ויהרגו ויקבל מלכותו וישתעבדו פרסיים ליונים: (ד) וכעמדו תשבר מלכותו. וכשיתחזק הרבה. ויעמוד על חזקתו תשבר מלכותו שימות: ותחץ לארבע רוחות השמים כתוב בספר בן גוריון שחלק מלכותו לארבע ראשים ממשפחתו הם ד' ראשי נמר שראה דניאל וארו חיוא אחרי כנמר (לעיל ז') ולה גפין ארבע די עוף על גבה וארבע ראשין לחיותא המשיל זה במזרח וזה במערב זה בצפון וזה בדרום. וכן בחזיון הראשון ותעלינה חזות ד' תחתיה (לעיל ח') בקרני של צפיר השעיר: ולא לאחריתו ולא תבא הממשלה לבניו אלא לבני משפחתו. אחריתו אינו נופל אלא על ב'
בנים

באור

שמלכי פרס היו יותר מארבע, ידמה כי זוכר הארבע בשביל הרביעי, להיות הגדת המלאך רק להודיע קץ מלכות פרס אשר יהיה נסבה מעם המלך הזה, וכן ספרו לנו סופרי הקורות הקדמונים מן המלך קסערקסעס, שע"י מלחמותיו שהתגבר ביון, העיר שנאת יון לפרס, אשר סבבה שבא אלכסנדר עליה למלחמה לנקום נקמת יון, אשר על ידה כבתה מלכות פרס. ורא"בע האריך ונדחק בזה ללא צורך. יעיר וגו'. יעיר את כל מלכותו להלחם עם מלכות יון (רש"י): או פירושו יעיר לנגדו את כל מלכות יון, ודהוי לתרגם (גאנץ יון געגען זיך אויפרעגען)· (ג) מלך גבור, אלכסנדר מלך יון· ועשה כרצונו. בדריוש מלך פרס ויהרגהו ויקבל מלכותו וישתעבדו פרסיים ליונים (רש"י)· (ד) וכעמדו וגו'. וכשיתחזק הרבה ויעמוד על חזקתו תשבר מלכותו שימות (הנ"ל)· וא"כ עניני כמו וכעצמו (לעיל ח' ח') שרמז ג"כ עליו· לאחריתו, כלומר שלא תשאר המלכות לבניו, ונקראו הבנים כן על שם שנשארו אחריו (בן מלך)· ולא במשלו וגו', ולא תהא מלכות של אלו חזקה כמו של אלכסנדרוס (רש"י)· תנתש, עניני כמו תנתן מלשון והצורים נתצו ממנו (נחום א, ו)· אלה, ארבע
מלכיות

הַשָּׁמָיִם וְלֹא לְאַחֲרִיתוֹ וְלֹא
כְמָשְׁלוֹ אֲשֶׁר מָשָׁל כִּי תִנָּתֵשׁ
מַלְכוּתוֹ וְלַאֲחֵרִים מִלְּבַד־
אֵלֶּה׃ (ה) וְיֶחֱזַק מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב
וּמִן־שָׂרָיו וְיֶחֱזַק עָלָיו וּמָשָׁל
מִמְשָׁל רַב מֶמְשַׁלְתּוֹ׃
(ו) וּלְקֵץ שָׁנִים יִתְחַבָּרוּ וּבַת
מֶלֶךְ־הַנֶּגֶב תָּבֹא אֶל־מֶלֶךְ
הצפון

דען׳ (אין פיר מאָנארכיען
דיא אונטער זיך דיא לאנגע
נאך דען פיר היממעלסגע-
גענדען האבען), אונד
צוואר זא, דאס ניכטס זיי-
נען הינטערלאסנען בלייבע,
אונד קיינע הערשאפט
מעהר, וויא ער זיא בעזאס,
זיין ווירד; דען זיין רייך ווירד
צערשטיקט ווערדען, אונד
אויסער יענען אללעס אנ-
דערן אנהיים פאללען׳ (ה)
דער קעניג פאן זידען ווירד
זאָדאן מעכטיג, איינער
אבער דער פאָן זיינען גראָ-
סען וואד, איהם אן מאכט
איבערלעגן ווערדען, אונד זיינע הערשאפט איבער איין גראָסעס געביהט אויסדעה-
נען׳ (ו) נאך פערלויף כיעהרערער יאהרע ווערדען דיזע זיך פעראייניגען, אונד
דיא טאָכטער דעם קעניגס פאן זידען ווירד קאָממען צו דעם קעניג פאן נאָרדען,
דען

רש"י

בניס וכן הוא אומר (עמוס ד׳) ונשא אתכם בצנות ואחריתכם בסירות דוגה׳ ותרג׳
יונתן ובניכון ובנתיכון בדגוגות לויידין: ולא כמשלו אשר משל׳ ולא תהא מלכות של און
חזקה כמו של אלכסנדרוס: כי תנתש מלכותו׳ לחלק ד׳ ראשים הללו ולאחרי׳ מלבד אלה:
(ה) ויחזק מלך הנגב׳ הראש אשר ימלוך בנגב יחזק מן הראש שכנגדו המולך בצפון ומן
שריו: (ו) לעשות מישרי׳ פשרת שלוש בינו ובין אביה׳ ולא תעצר וגו׳׳ וילכדנה מלך
הצפון

באור

פליות הנזכרים בציור ארבע רוחות השמים, וכן הי׳ באמת כי מלבד אלה עמדו
ג"כ עוד ממלכות קטנות ממלכות אלעקסאנדער כמו קאפפאדאָציען, ארמעניען וכהנה׳
או מוסב על אחריתו׳ (ה) מלך הנגב, מלך מצרים ושמו היה פטאָלעמעאוס בן
לאגי׳ ומן שריו ויחזק עליו, הנכון בזה כי ו"ו של ויחזק יותר׳ כדוגמתו במקרא,
ורמז בלי ספק על סעלעוקוס מלך צפון או מלך סוריא, כי הוא היה בחצר המלך מצרים
ומן שריו, עד נצאו, קודם שבא למלוכה: (ו) יתחברו, אחרי איזה מלחמות בין
מלכי מצרים למלכי ארם׳ ולא תעצר כח וגו׳, ענין זה סתום מאוד, ומה שאמרו
בו המפרשים לא נמצא בכתב אמת׳ אבל הדבר אשר ספרו לנו מזה סופרי הקדמונים
הוא

הַצָּפוֹן לַעֲשׂוֹת מֵישָׁרִים וְלֹא־תַעְצֹר כּוֹחַ הַזְּרוֹעַ וְלֹא יַעֲמֹד וּזְרֹעוֹ וְתִנָּתֵן הִיא וּמְבִיאֶיהָ וְהַיֹּלְדָהּ וּמַחֲזִקָהּ בָּעִתִּים׃ (ז) וְעָמַד מִנֵּצֶר שָׁרָשֶׁיהָ כַּנּוֹ וְיָבֹא אֶל־הַחַיִל וְיָבֹא בְּמָעוֹז מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְעָשָׂה בָהֶם

מלא ו' והחזיק

דען פֿערגלייך צו שטיפֿטען; זיא ווירד אבער דיא הערסטע געוואלט ניכט בעהאלטען, ער זעלבסט, דער דיא געוואלט האט, ווירד ניכט בלייבען, אונד ענדליך ווירד זיא, אונד דיא זיא הינגבראכטען, אונד דען זיא געבאהר, אונד ווער איהר אין דען צייטען ביישטעהט, איין אָפּפֿער ווערדען. (ז) עס ווירד דאן איין שפּרעסלינג אויס איהרעם שטאממע אויף דען טהראָן קאָממען, דער ווירד זיך צו דעם העערע בעגעבען, אין דיא פֿעסטען דעם קעניגס אין נאָרדען איינדרינגען, אונד עס ווירד איהם געלינגען,

זיך

רש"י

הצפון ואת מביאה ואת אביה היולדה ומחזיקה בכל עת צרתה: לא תעצור זרוע מביאיה כח לעמוד (ולא יעמוד אביה) לפניו לא הוא ולא זרועו הם גדודי כחו. ותנתן ביד מלך הצפון היא ומביאיה והיולדה הוא אביה: (ז) ועמד מנצר שרשיה. בן יושב על כנו בכסא המלוכה: ויבא אל החיל. אל מלך הצפון: במעוז מלך הצפון. כלומר בערי מעוזו במבצריו: ועשה בהם. והצליח בהם: והחזיק. ויכבוש אותם:

נסיכיהם

באור

הוא באופן זה: אחרי המלחמות הנזכרות עשו מלך ארם אשר שמו היה אנטיכוס ומלך מצרים הנקרא פטאלעמעאס פילאדעלפוס שלום ביניהם, ומלך ארם גרש את אשתו האהובה ולקח בת מלך מצרים לו לאשה, והבטיח לה שבנה יהיה יורש עצרו: אך אחר מות אביה עזב אותה ושב לאשתו הראשונה. אבל כאשר היא לא האמינה יותר בהבטחתו ובהתמדת אהבתו, התנכלה אותו להמיתו, ותתן לו סם המות, ואז החזיקה את בנה על כסא המלוכה ותקם גם על צרתה ותמית אותה ואת בנה אשר אביו יעד למלוכה. והילדה, אביה לדעת רש"י, אבל אין לזה יסוד כלל כאשר כתבתי: והנכון בעיני שנחלפה התנועות, והראוי הילדה בקמץ היוד, וא"כ מסכים עם זה שכתבתי וכן תרגמתי: (ז) ועמד מנצר וגו', בן יושב על כנו בכסא המלוכה (רש"י). ומלת כנו מוסבה על מלך הנגב: בנו פטאלעמעאס עפערגעטעס בא לנקום נקמת אחותו והצליח מאוד במעוז, בערי מעוז במבצריו (הנ"ל): ועשה וגו', והצליח בהם

ויכבוש

וְהֶחֱזִיק׃ (ח) וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם־
נְסִכֵיהֶם עִם־כְּלֵי חֶמְדָּתָם
כֶּסֶף וְזָהָב בַּשְּׁבִי יָבִא מִצְרָיִם
וְהוּא שָׁנִים יַעֲמֹד מִמֶּלֶךְ
הַצָּפוֹן׃ (ט) וּבָא בְּמַלְכוּת
מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְשָׁב אֶל־אַדְמָתוֹ׃
(י) וּבָנָו יִתְגָּרוּ וְאָסְפוּ הֲמוֹן
חֲיָלִים רַבִּים וּבָא בוֹא וְשָׁטַף
ועבר

ובניו ק׳

זיך איהרער צו בעמעכטיגען׃
(ח) אויך איהרע געטטער
זאמט איהרען געגאָסנען
בילדערן, זאמט איהרען
קאָסטבארסטען זילבערנען
אונד גאָלדנען געפֿעסען
ווירד ער אלס בייטע נאך
מצרים וועגפֿיהרען, אונד
צווייא יאהרע לאנג דעם
קעניג אין נאָרדען איבער־
לעגען זיין׃ (ט) דיזער ווירד
צוואר אין דאז רייך דעם
מיטטעגיגען קעניגס איינען
צוג אונטערנעהמען, אבער
ווידער נאך זיינעם לאנדע
צוריק קעהרען׃ (י) זיינע
זעהנע אבער ווערדען זיך
גייערדינגס אין פֿיינדזעליגקייטען איינלאססען, איבעראוים צאהלרייכע קריגס־
העערע פֿערזאממעלן, אונד איינער ווירד שנעלל אנגעצאָגען קאממען, וויא
איינע פֿלוט איינדרינגען, ערשט
ווידער

רש"י

(ח) נסיכיהם שריהם: (ט) ובא במלכות מלך הנגב · דרך מלכות מלך הנגב שהוא ארץ אביו
ישוב אל אדמתו והיא מצרים כמו שנאמר למעלה בשבי יביא מצרים: (י) ובניו של
מלך הצפון יתגרו: ובא בוא · כמו והולך הלוך בנו של מלך הצפון יבוא בוא ושטף
ועבר

באור

יכבוש אותם (הנ"ל) · (ח) נסכיהם, מענין מסכה, והמפרשי׳ אמרו שריהם, אבל
אין יסוד לזה · (ט) ובא וגו׳, שב אל מלך הצפון הנזכר בפסוק הקוד׳, והוא בשמו
סעלעוקוס קאלליניקוס, אשר חשב להשיב מה שלקח מלך מצרים מארצו ועלה עליו
להלחם, אבל לא הצליח · (י) ובא, אחד מבניו, והוא אנטיאכוס, הנקרא אנטיאכוס
הגדול על שם מלחמות גדולות שעשה, ולא יאות לו שם זה מלך מזגו כי היה ממזג
רע, ובסוף יהיה הרע מאוד לעשות· וזה מסכים עם דברי הקורות, כי לא נמצא שאחיו
שמלך לפניו עשה מלחמה עם מצרים · וישב, שתי מלחמות היו, כי אחר מלחמה
הראשונה אנטיאכוס שב ממלך מצרים, לפי שזה שלח במרמה אליו להשלים עמו,
ולתשובת השנה שב להתחיל המלחמה ובא עד גבול ארץ מצרים, ונלחם ושב כמסכה
לכאן

וְעָבַר וְיָשֹׁב וְיִתְגָּרוּ עַד־מָעֻזֹּה׃
(יא) וְיִתְמַרְמַר מֶלֶךְ הַנֶּגֶב
וְיָצָא וְנִלְחַם עִמּוֹ עִם־מֶלֶךְ
הַצָּפוֹן וְהֶעֱמִיד הָמוֹן רָב
וְנִתַּן הֶהָמוֹן בְּיָדוֹ׃ (יב) וְנִשָּׂא
הֶהָמוֹן יָרוּם לְבָבוֹ וְהִפִּיל
רִבֹּאוֹת וְלֹא יָעוֹז׃ (יג) וְשָׁב
מלך

ויתגרה ק' מעזו ק' ורם ק'

ווידער צוריקקעהרען, אונד
דאן דען קריג ביז אין יענע
גרענצפֿעסטע פֿארטזעצען·
(יא) דאריבער ווירד דער
קעניג אין זידען ערביטטערט
ווערדען, צו פֿעלדע ציהען,
אונד זעלבסט געגען דען קע־
ניג פֿאן נאָרדען דען קריג
פֿיהרען; ער ווירד איין זעהר
צאהלרייכעס העער צוזאמ־
מען ברינגען, אונד דיס העער
ווירד זיינער אנפֿיהרונג
איבערגעבען ווערדען; (יב)
ער ווירד אלזאָ זעלבסט
דאז העער אנפֿיהרען, איי־
נען ערהאבנען מוהט צייגען, מיריאדען נידערמאכען, אבער דעננאָך ניבט מעכ־
טיגער ווערדען· (יג) דער
קעניג

רש"י

ועבר אל ארץ הנגב: וישוב ויתגרה· במלך הנגב: עד מעוזו· עיר מבצריו: (יא) ויתמרמר· וילחם בעם ונתן ההמון של מלך הצפון בידו: (יב) ונשא ההמון של מלך הצפון להתגאות מאד כי יגזו בלב' להתגב' במלחמה: והפיל רבואות· רבים בחיל מלך הנגב

באור

לכאן ולכאן· (יא) ויתמרמר וגו', שמוש מלה זאת מכוון מאוד לענין: כי מלך מצרים זה הנקרא פטאלעמאוס פילאפאטאר היה בעל תפנוק ותענוג אשר אהב את המנוחה ולא המלחמה, וכל מה שנעשה בענין המלחמה, נעשה ע"י שריו אבל כאשר בא האויב עד גבול ארצו התמרמר, ובאמת רוחו והשתדלות שריו נהפך לאיש אחר, ורוח לבשה אותו לעזוב התענוגות ולצאת למלחמה ולנהוג בעצמו את חילו והצליח מאד במלחמה זאת· ונתן ההמון, ההמון הנזכר, כלומר חילו ינתן בידו לפקוד בראשם ולהנהיגם' ורמז על זה כי שריו העידו אותו לכך· (יב) ולא יעוז, ובכל זאת לא יהיה נצחון המלחמה שלו (רש"י)· וזה כוון בבחינה זאת, לרמז על זה שלא הוציא תועלת הראויה מנצחון זה, ולא השתדל לעשות יותר ולהשלים את אויבו עד תומו, רק אחר שהשיב תחת ממשלתו מה שלקח ממנו אויבו, השלים עמו, ולא הסכים לעשות כפי עצות הסופרים הקדמונים· (יג) ושב מלך הצפון, ברשומי הקורות לא נמצא שהיתה מלחמה אחרת כ"א י"ד שנה אחר נצחון זה של מלך מצרים· ומלך זה כבר מת והיושב על כסאו היה בן שש שנים· העתים שנים, הקרוב לי כי תחסר ויו החבור, והראוי ושנים

מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְהֶעֱמִיד הָמוֹן
רַב מִן־הָרִאשׁוֹן וּלְקֵץ הָעִתִּים
שָׁנִים יָבוֹא בוֹא בְּחַיִל גָּדוֹל
וּבִרְכוּשׁ רָב׃ (יד) וּבָעִתִּים
הָהֵם רַבִּים יַעַמְדוּ עַל־מֶלֶךְ
הַנֶּגֶב וּבְנֵי ׀ פָּרִיצֵי עַמְּךָ יִנַּשְּׂאוּ
לְהַעֲמִיד חָזוֹן וְנִכְשָׁלוּ׃
(טו) וְיָבֹא מֶלֶךְ הַצָּפוֹן וְיִשְׁפֹּךְ
סוללה

קעניג פאן נארדען ווירד
נייערדינגס איין גראססעס
אונד צוואר איין נאך צאהל־
רייכערס אלס דאז ערשטע
אויף דיא ביינע ברינגען,
אונד נאך פערלויף מערק־
ווירדיגער צייטען אונד מעה־
רערער יאהרע מיט איינעם
גראסען העערע אונד פילעם
אויפוואנדע ווידער אנגעצא־
גען קאממען׃ (יד) אום
דיזע צייט ווערדען מעהרע־
רע געגען דען קעניג פאן זי־
דען אויפטרעטען, אונד
פערוועגנע לייטע דיינעס
פאלקס זיך ערהעבען, איינע
וויסזאגונג צו בעווערקשטעלליגען, וואדורך זיא אונגליק איבער זיך
ברינגען׃ (טו) דער קעניג פאן נארדען ווירד פארריקען, שאנ־
צען

רש"י

הנגב ולא יעוזו ובכל זאת לא יהיה נצחון המלחמה שלו: (יד) ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון׳ לאיתי שזו פריצי ישראל וסיעתם: (טו) ועם מבחריו יהיה במלחמה: ואין כח לעמוד׳ מפני מלך הצפון ואף על פי שיש כאן וי"ו יתירה׳ דרך מקרא לדבר
כן

באור

ושנים, ומלת עת תשמש ג"כ להודאת עת ידועה ומפורסמת ע"י מה שנאלע בה, וכן עת גוים (יחזקאל ל׳ ג׳) ע"ש בבאורי, והעתים אשר עברו עליו (דה"י א׳ כ"ט ל׳) שטעמו קורות העתים, ויכול א"כ לרמז על העתים שהיו בשנים בין מלחמות האלה, כי בתוך זמן זה עשה אנטיאכוס מלחמות גדולות בשאר ארצות ועשה לו ששי׳ (יד) ובני פריצי וגו׳, ענין זה סתום, ומה שנראה לדוגמתו הוא, כי היהודים אשר היו עד הנה שנים רבות תחת ממשלת מצרים, וחיו בשלוה, כאשר ראו כי כשלה במלחמה זאת, פשעו בה, ונתנו אותם תחת ממשלת מלך סוריה ועזרו אותו לנגד מצרים, וחלף עבודה זאת אנטיאכוס היטב להם עד מאוד, אבל המעשה הזה היה להם למכשול בימים הבאים, כי אח"כ היתה להם ממשלה זאת למוקש ותרע להם מאוד כידוע׳ להעמיד חזון, לפי הנראה פירושו, שישתדלו להחיש החזון שהי׳ להם מדברי הנביאים מעת הגאולה, וע"י זה הם בעצמם יפעלו לרעתם׳ (טו) וזרועות הנגב, חיליו ושאר
בחתיו

סוֹלְלָה וְלָכַד עִיר מִבְצָרוֹת
וּזְרֹעוֹת הַנֶּגֶב לֹא יַעֲמֹדוּ וְעַם
מִבְחָרָיו וְאֵין כֹּחַ לַעֲמֹד׃
(טז) וְיַעַשׂ הַבָּא אֵלָיו כִּרְצוֹנוֹ
וְאֵין עוֹמֵד לְפָנָיו וְיַעֲמֹד
בְּאֶרֶץ־הַצְּבִי וְכָלָה בְיָדוֹ׃
(יז) וְיָשֵׂם ׀ פָּנָיו לָבוֹא בְּתֹקֶף
כָּל־מַלְכוּתוֹ וִישָׁרִים עִמּוֹ
ועשה

צען אויפווערפען לאססען, אונד איינע זעהר פעסטע שטאדט עראָבערן · דיא קרעפטע דעס זידענס ווערדען ניכט ווידערשטעהן קעננען, זעלבסט זיינע אויסערלעזענסטען טרופפען ניכט, מאן ווירד זיך ניכט מעהר האלטען קעננען · (טז) זא ווירד דאן זיין געגנער אללעס נאך וואונש אויספיהרען, דא קיין ווידערשטאנד מעהר זיך פאר איהם בעפינדעט; ווירד זאָדאן אין דאז לאנד דער הערליכקייט איינריקען, אונד עס גאנץ אין זיינע געוואלט בעקאָממען · (יז) נון ווירד זיינע אבזיכט געהען, זיך אין דעם בעזיץ דעס גאנצען רייכס פעסט צו זעצען; ער ווירד דאהער איסגלייכונגס · וועגע פאָרשלאגען אונד צו שטאנדע בריינגען, אונד יענעם

רש"י

כן בלשון זה כמו חוריה ואין שם מלוכה יקראו (בספר ישעיה ל"ד): (טז) ויעש המלך הצפון הבא אל מלך הנגב כרצונו: בארץ הצבי · בארץ ישראל: וכלה בידו · וכלה את הארץ באוכלוסיו: (יז) וישם פניו · מלך הצפון לבוא בתוקף כל מלכותו של מלך הנגב: וישרים עמו · וישראל עם מלך הנגב: גם עליהם ילחם מלך הצפון באותן הימים: ועשה · והצליח: ובת הנשים יתן לו להשחיתה זו כנסת ישראל היפה בנשים · ונוה

באור

כחתיו שיש לו להעמיד נגד האויב לא נספוקו לעמוד לפניו · (טז) וכלה, לדעת המפרשים הוא מענין כליון והשחתה, אמנם לפי ספור זה שהבאתי מלך זה לא הרע ליהודים · ולכן יותר נראה שהוא מלשון השלמה וכלילה כחבריו וכדמתורגם, או שהוא כמו וְכֻלֹּה, וכן כלה גרש יגרש (שמות יא, א.) שענינו הכל, וכן דעת קצת ונאחרים, וזה מסכים עם מה שנמצא ברשומי הקודות שכל הארץ באה אז בידו · (יז) וישם פניו לבא בתקף וגו', הכונה להחזיק ידו על הממלכה ולהביאה תחת עול ממשלתו, אבל לא ע"י מלחמה כ"א ע"י ערמה · אחרי שהרומיים התחזקו במלך מצרים ועזרו את אנטיאכוס להלחם עוד, השלים אנטיאכוס עם מלך מצרים והעדים לתת לו בתו לאשה, והיתה עצתו להיות יד בתו אתו, אבל היא לא עשתה כן, והיתה

כאמב'

וְעֹשֶׂה וּבַת הַנָּשִׁים יִתֶּן־לוֹ לְהַשְׁחִיתָהּ וְלֹא תַעֲמֹד וְלֹא־לוֹ תִהְיֶה׃ (יח) וְיָשֵׁב פָּנָיו לְאִיִּים וְלָכַד רַבִּים וְהִשְׁבִּית קָצִין חֶרְפָּתוֹ לוֹ בִּלְתִּי חֶרְפָּתוֹ יָשִׁיב לוֹ׃ (יט) וְיָשֵׁב פָּנָיו לְמָעוּזֵּי אַרְצוֹ וְנִכְשַׁל וְנָפַל וְלֹא יִמָּצֵא׃ (כ) וְעָמַד עַל־כַּנּוֹ מַעֲבִיר נוֹגֵשׂ

וישם ק׳ הדר

געם אייגע יונגע פרינצעססין געבען, דיא צום פֿערדערבען דיהנען זאָלל: אבער זיא ווירד ניכט שטיך האלטען, אונד ניכט פֿיר איהן זיין· (יח) דארויף ווירד ער זיין אויגענמערק נאך דען קיסטען · לענדערן ריכטען, אונד פילע עראָבערן; אבער איין פֿעלדהערר ווירד דער איהם צוגעפֿיגטען שמאך איין ענדע מאכען, דער געשטאלט, דאָס יענער זיינע ערהאלטנע שמאך ניכט ווידער אן איהם רעכען קאן׃ (יט) ער ווירד הירויף זיך ווידער נאך דען פֿעסטונגען זיינעס לאנדעס ווענדען, ענדליך אין׳ס פֿערדערבען רעננען, פֿאללען, אונד ניכט מעהר געפֿונדען ווערדען· (כ) דער אן זיינער שטעללע קאמט, ווירד איינען אבשיקען, דער דען שמוק איי־

נעם

רש"י

ולזה מלך הצפון אשר נשאו להשחיתה · ואומר שהוא אנטיוכס הרשע מלך יון שגזר גזרות על ישראל ולוה לפוליפוס שר צבאו להרוג את כל הקורא שמו יהודי כמו שכתוב בספר יוסיפון: ולא תעמוד · עצתו זאת · ולא לו תהיה בת הנשים שעמד מתתיהו בן יוחנן ופרק עולו מעל ישראל: (יח) והשבית קצין חרפתו לו · והשבית הקב"ה את גדופו ואת חרפתו שהיה מחרף את הקב"ה ואת ישראל כמו שכתוב בספר יוסיפון והכהו עליו שהכהו בשחין רע בעודו בדרך שהלך לצור על ירושלים והסרי' בשרו ונפלו אבריו ואמר לעבדיו להשיבו לאנטוכיא ולא הספיק לבוא שם עד שמת בחולאי' רעים: (יט) למעוזי ארצו · לבוא אל עיר מבצריו: (כ) ועמד על כנו מעביר נוגש'

ויתחזק

באור

נאמר' לבעלה מאביה· ובת הנשים, עדת הנשים (בן מלך), ואפשר שהוא שם לעידות (איין יונגעס פרויענצימער), או בנה מיוחדת לבת המלך, וכן תרגמתי לפי הכונה· (יח) קצין, ממה שנודע מרשומי הקורות רמז על שר צבא רומי ושמו לוציוס סקיפיא, שהכהו מכה גדולה מאוד, והשבית חרפתו לו, כי חרפהו אנטיאכוס לאמור: מי הם הרומיים שיתנשאו להיות שרים ושופטים עלי· בלתי חרפתו ישיב לו, המנצח יהי' כל כך שלא יוכל להשיב לקצין זה חרפתו אשר לקח ממנו ע"י מלחמה זאת, וכן הי' באמת כי מאז נחלש כחו ולא יכול להוסיף לקום על הרומיים למלחמה, וכמו שנאמר בפסוק הבא ונכשל ונפל ולא ימצא, כי אחרי כן הרגוהו אנשי עילם כאשר אבה לשלוח יד בהיכלם, לשלם המס לרומיים· (כ) ועמד על כנו, בנו שימלוך אחריו: מעביר נוגש וגו'

ענין

הדר מלכות ובימים אחדים ישבר ולא באפים ולא במלחמה: (כא) ועמד על-כנו נבזה ולא-נתנו עליו הוד מלכות ובא בשלוה והחזיק מלכות בחלקלקות: (כב) וזרעות השטף ישטפו
מלפניו

נעם שטאאטס ערפרעססען זאלל; דיזער ווירד אבער אין קורצער צייט פערניכטעט ווערדען, אונד צוואר וועדער אים צארן נאך אים קריגע. (כא) אן דעססען שטעללע ווירד איין פעראכטליכער אויפטרעטען, אויף דען מאן דיא קעניגליכע ווירדע ניכט איבערטראגען האט. דער אבער גאנץ אין שטיללען קאממען, אונד דאז רייך דורך שמייכעלייען אן זיך רייסען ווירד. (כב) פאן דעם הערדען דיא איבערשוועממענדען ארמע איבער־
שוועממט

רש"י

ויתחזק על בסיסו בהר המודעית מתתיהו בן יוחנן המעביר נוגש יון מעל ישראל וגו':
והוא הדור מלכו' בישראל כי שר וגבור יהיה הוא וכל זרעו אחריו בני החשמונים:
ובימי' אחדים ישבר. בימים מועטי' תשבר מלכותם: ולא באפים. של אומה אחרת: ולא
במלחמה. כי מהם ובהם אשר יקנאו ארסתובלוס והורקנוס על דבר המלוכה: (כא ועמד
על כנו נבזה. ויתחזק אז על מעמד מלכו' שנא' בזוי אתה מאד (עובדיה א) ויעמדו
ויטלו מלכות מיונים: (כב) וזרעות השטף. וגבורי מלכות יון שהיו מלפניהם שוטפי'
וחזקים ישטפו מלפני אחרי' וישברו: וגם נגיד ברית. וגם מלך ישראל שיכרו' עמם
ברית גם הוא סופו שישטף מלפניו כי יעברו על הברית ויפשטו עליהם שאמרו רז"ל
עשרין

באור

ענין זה סתום מאוד, ורושמי הקורות מקצרים פה בספורם להוציא אור ממנה'
ואפשר שרמז על ששלח מלך זה אחד מעבדיו בשמו העליאדארוס לירושלים לשלול ולבוז
בית אלהים, אשר כתוב בספרי מאקקאבער (בחלק שני פרשה ג׳)׳ הדר מלכות,
אולר בית ה׳ ׳ ולא באפים ולא במלחמה, כ"א במרך ובקשר, כי קשר עליו עבדו
העליאדארוס והמית אותו׳ והוא מלשון מסתרים להעלים איך יהיה דבר מה, ולאמר
רק באיזה אופנים, יהיו מה שיהיו, איך לא יהיה׳ (כא) ועמד על כנו נבזה, זהו
אנטיאכוס עפיפאנוס צורר היהודים, ולא לו יאתה המלוכה כי היה אחי המלך המת
אשר השאיר בן אחריו, והיה נבזה במזגו ובמעשיו׳ (כב) ענין זה סתום׳ ידענו מרשומי
הקורות שהיה לו מלחמות עם מלך מצרים, שהמלך מצרים אשר אחותו היתה לו
לאשה כבר מת, ובן אחותו עוד צעיר לימים ישב על כסא המלוכה, ואחר כי הכה
את חילו ונצחו, דבר אנטיאכוס על לב עם מצרים, והגיד להם שלא בא כאויב אל
כאוהב ושאר המלך ושרוצה להטיב להם ולמלכם; ולחסות שאמרו המלך הצעיר בגלו,
ועם

מִלְּפָנָיו וְיִשָּׁבֵרוּ וְגַם נְגִיד
בְּרִית׃ (כג) וּמִן־הִתְחַבְּרוּת
אֵלָיו יַעֲשֶׂה מִרְמָה וְעָלָה
וְעָצַם בִּמְעַט־גּוֹי׃ (כד) בְּשַׁלְוָה
וּבְמִשְׁמַנֵּי מְדִינָה יָבוֹא וְעָשָׂה
אֲשֶׁר לֹא־עָשׂוּ אֲבֹתָיו וַאֲבוֹת
אֲבֹתָיו בִּזָּה וְשָׁלָל וּרְכוּשׁ
לָהֶם יִבְזוֹר וְעַל מִבְצָרִים
יחשב

שוועמט אונד צו גרונדע גע=
ריכטעט ווערדען, זאמט
דעם פערבינדעטען פיר=
סטען · (כג) אויס איינער
פערבינדונג מיט איהם ווירד
ער איינען שענדליכען בע=
טרוג מאכען, הינאויפציהען,
אונד מיט וועניגעם פאלקע
בעזיגען · (כד) גאנץ פריד=
ליך ווירד ער אין דען קערן
דעס לאנדעס איינדרינגען,
אונד אויספיהרען, וואס זיי=
נע פעטער אונד אהנען ניכט
אויספיהרען קאנטען; גע=
פלינדערטעס, געראובטעס
אונד אייגנעס גוט אללענט=
האלבען אויסטייהלען, געגען דיא פעסטונגען פלאנע
שמי=

רש"י

עשרין ושית שנין קמו בהימנותייהו בהדי ישראל והדר אשתעבדו בהון: (כג) ומן התחברות אליו יעשה מרמה · ומן השותפות שישתתף עם ישראל יעשה מרמה שלא יגלה מחשבה רעה: ועלה · ממקומו: ועצם · בכל מקומות שסביבות ארץ יהודה באדום בעמון ובמואב במעט גוי · לא יצטרך לחיל כבד כי יעזור אותו מלך יהודה וכן כתוב בספר יוסיפון: (כד) בזה ושלל ורכוש להם יבזור · יחלק לכל המקבלים עולם עליהם עד שיכבשו את הכל בחנופה ובחלקלקות: יבזור כמו יפזור · וכן פזר עמים · ועל מבצרי האומות יחשב מחשבותיו להושיב (בהם) ראשי גייסותיו עד עת שיהי' הכל כבוש
תחתיהם

באור

ועם מצרים האמינו בו, ונתן אותו תחת ממשלתו כל המקום אשר דרך בו כף רגלו, וגם המלך התחבר עמו, חוץ מיושבי אלכסנדריה, המה מאסו במלכם על דבר זה ושמו אחיו למלך עליהם, וע"י זאת נתהווה קטטה וריב בין שני האחים אשר סבבה איזה מלחמות · ואין ספק שענין הבא רומז על זה, אבל כל הדברים האלה לא יסופרו כ"א בכללם, וכנראה לא ספרו לנו כל פרטי הקורות הנאמרים פה ברמז, ולכן גם אין בידינו לבאר בטוב היטב · וזרועות השטף וגו', לדעת קצת הכונה על זרועות מי היאור (נילוס), שיבוא בידו חלק הארץ אשר בו מתחלק היאור לזרועות, (והוא החלק הנקרא מצרים התחתונה), ואולי יפרש בו · נגיד ברית, סתום הוא, ואפשר שכיון על מלך מצרים עצמו, כי כל הטוב שהבטיח לו לא היה כ"א מרמה, וכנראה ג"כ מפסוק הבא · (כה) כי יחשבו וגו'. יתנכלו עליו להפילו ע"י שוחד שישחידו את שריו
לבגוד

יְחַשֵּׁב מַחְשְׁבֹתָיו וְעַד־עֵת׃
(כה) וְיָעֵר כֹּחוֹ וּלְבָבוֹ עַל־מֶלֶךְ
הַנֶּגֶב בְּחַיִל גָּדוֹל וּמֶלֶךְ
הַנֶּגֶב יִתְגָּרֶה לַמִּלְחָמָה
בְּחַיִל־גָּדוֹל וְעָצוּם עַד־מְאֹד
וְלֹא יַעֲמֹד כִּי־יַחְשְׁבוּ עָלָיו
מַחֲשָׁבוֹת׃ (כו) וְאֹכְלֵי פַתְבָּגוֹ
יִשְׁבְּרוּהוּ וְחֵילוֹ יִשְׁטוֹף וְנָפְלוּ
חֲלָלִים רַבִּים׃ (כז) וּשְׁנֵיהֶם
הַמְּלָכִים לְבָבָם לְמֵרָע וְעַל־
שֻׁלְחָן אֶחָד כָּזָב יְדַבֵּרוּ וְלֹא
תצלח

שמידען, אונד נור דען צייט־
פונקט אבווארטען · (כה)
ענדליך ווירד ער מיט איינעם
גראָסען העערע קראַפט אונד
מוהט געגען דען קעניג פאָן
זידען אנשטרענגען, דער זיך
עבענפאַלס מיט איינעם
זעהר גראָסען אונד מעכטי־
גען העערע צו דעם קאמפפע
ריסטען, אבער ניכט בע־
שטעהען ווירד; וויל מאן
פעררעטרישע פלאנע גע־
גען איהן שמידען ווירד ·
(כו) זעלבסט דיא זיין בראָט
עססען, ווערדען איהן אין'ס
אונגליק שטירצען, יענער
ווירד זיין העער איבערפאַל־
לען, אונד עס ווירד איינע
גראָסע נידערלאגע זיין ·
(כז)ביידע קעניגע ווערדען
בעזעס אים שילדע פיהרען,
אונד אן איינעם טישע זיך פאָרהייכלען; עס ווירד אבער ניכטס געלינגען:
דען דאז ענדע איזט נאך אויף איינע

רש"י

תחתיהם: (כה) ולא יעמוד· מלך הנגב: כי יחשבו עליו מחשבו'· יתנכלו עליו להפילו על ידי אוהב שישחידו את שריו לבגוד בו כמו שהו' מסיים ואומ' ואוכלי פת בגו ישברוהו: (כו) פת בגו· מאכלו נוטל פרס משלחנו: (כז) ושניהם המלכים· נגיד הבדי' האמור למעלה הוא הורקנו' שיתחבר לעזרתו כדי שיעזור גם הוא ינאי אריסתובלוס אחיו המוליך בירושלם: לבבם למרע· על בני עמך להרע ליהודה: ועל שלחן אחד·
על

באור

לבגוד בו, כמו שהוא מסיים ואופלי פתבגו ישברוהו (רש"י)· (כז) ולא תצלח, מה שנדברו· עוד קץ למועד, לא ידעתי לכונו היטב· וי"מ כי קץ המלחמה לא יהיה כ"א למועד, כלומר לעת היעודה לכך, כי היו המלחמות ארבע שנים, וזאת היתה בשנה השלישית, ולתשובת השנה נעש' קץ למלחמה. ע"י הרומים, שבאו ובטלו
את

תִּצְלָח כִּי־עוֹד קֵץ לַמּוֹעֵד׃
(כח) וְיָשֹׁב אַרְצוֹ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל
וּלְבָבוֹ עַל־בְּרִית קֹדֶשׁ וְעָשָׂה
וְשָׁב לְאַרְצוֹ׃ (כט) לַמּוֹעֵד
יָשׁוּב וּבָא בַנֶּגֶב וְלֹא־תִהְיֶה
כָרִאשֹׁנָה וְכָאַחֲרֹנָה׃
(ל) וּבָאוּ בוֹ צִיִּים כִּתִּים וְנִכְאָה
וְשָׁב וְזָעַם עַל־בְּרִית־קוֹדֶשׁ
ועשה

איינע בעשטימטע צייט היני
אויסגעזעצט; (כח) הירויף
ווירד ער מיט גראָסעם רייכ
טהום דען ריקצוג נאך זיי
נעם לאנדע נעהמען, זיינען
זין געגען דען הייליגען בונד
ריכטען, אונד נאך פאָלל
בראכטער טהאָט אין זיין
לאנד צוריקציהען׃ (כט) צו
דער בעשטיממטען צייט
ווירד ער ווידער איינען צוג
נאך זידען אונטערנעהמען,
דא ווירד'ס אבער ניכט מעהר
וויא דאז ערשטע אונד לעצ
טע מאל געהן׃ (ל) קריגס
שיפפע דער כתים קאָממען
דאן געגען איהן, נידערגעשלאגען ווירד ער נון אבערמאלס זיינען צאָרן אן דעם
הייליגען בונדע איסלאססען,
אונד

רש"י

על מלכו' ארסתובלוס יתלחשו כזבים: ולא תצלח· שיתחברו ישראל להשחתה באותן הימי': כי עוד קץ למועד· המוכן למלאות שבועים ששים ושנים האמורים בספר זה (לעיל ט)· ואותו המועד בימי אגריפס בן אגריפס מזרע הורדוס: (כח) וישב· המלך לארצו מעל מלך הנגב ברכוש גדול: ולבבו על ברית קודש· להפר בריתו מעל ישראל· ועשה· כלומר והצליח· ושב לארצו: (כט) למועד· לאחר זמן· ולא נהיה הביאה הזאת מצלחת כראשונ' האמור' למעלה: ועת' מגלה שרשיה וגו' שהצליח מלך הצפון על מלך הנגב ובאחרונה פעם שנית זו שאמרנו ושב לארצו ברכוש גדול: (ל) ובאו בו· להלחם בו: ציים· סיעות: ונכאה· ונשבר קלת· ושב וזעם על ברי' קדש ושב לארצו

באור

את מחשבתו וצוו לו לשוב אל ארצו· או עשה מועד שנה כמו למועד אשוב אליך (בראשית י"ח י"ד)· (כח) ברית קודש, דת יהודים, באותו השנה אחר שמלחמה עם מלך מצרים לכד את ירושלים ושלל את בית ה, והשבית עבודתו, כמסופר בספר הראשון של מאקקאבעע (א' כ' — כ"ח)· (ל) כתים, הרומים כמו שכתבתי לעיל פסוק כ"ז· ונכאה, ענינו עצבות רוח ע"י ההכנעה· וכן הי' באמת שהכנעה גדולה היתה לו מצד הרומיים שבאו לעזרת מצרים, וראש הרומיים בשמו פאפיליוס לקח מטה בידו ויחק חוג בחול סביב לאנטיאכוס, ויאמר לו: אל תצא מחוג הזה עד כי תענה אותי,
אם

וְעָשָׂה וְשָׁב וְיָבֵן עַל־עֹזְבֵי בְּרִית קֹדֶשׁ׃ (לא) וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז וְהֵסִירוּ הַתָּמִיד וְנָתְנוּ הַשִּׁקּוּץ מְשׁוֹמֵם׃ (לב) וּמַרְשִׁיעֵי בְרִית יַחֲנִיף בַּחֲלַקּוֹת וְעַם יֹדְעֵי אֱלֹהָיו יַחֲזִקוּ וְעָשׂוּ׃ (לג) וּמַשְׂכִּילֵי עָם יָבִינוּ לָרַבִּים וְנִכְשְׁלוּ בְּחֶרֶב וּבְלֶהָבָה

בשבי

אונד נאך פֿאללבראכטער טאהט דען ריקצוג נעהמען, אונד מיט דען אבטריננינגען פֿאם היילינגען בונדע זיך אין איינפֿערשטענדניס זעטצען׃ (לא) איינע קריגסמאכט ווירד פֿאן איהם בעשטעללט ווערדען, דיזע ווירד דאז ערהאבנע היילינגטהום ענטווייהען, דאז טעגליכע אפּפֿער אבשאפֿפֿען, אונד דען גרייל איינפֿיהרען, דער פֿערוויסטונג בעווירקט׃ (לב) דיא פֿערעכטער דעס בונדעס ווירד מאן מיט גלאטטען ווארטען שמייכלען, דאז פֿאלק אבער, דאז זיינעם גאטטע טרייא בלייבט, ווירד זיך ענדליך ערמאננען אונד האנדעלן׃ (לג) דיא פֿערנינפֿטיגען דעס פֿאלקס ווערדען פֿילע פֿערשטענדיג מאכען, אונד דורך שווערט, פֿלאממע, געפֿאנגנע׃

רש"י

לאלצו והפ' ברי' שכר' עם ישראל (ושב ויבן יבל עוזבי ברית קודש)׳ יתן לב ויתבונן שעזבו ישראל ברית (ודת) קודש ותרב שנאת חנס ומחלוקו' בבי' שני כמו שכתו' בספר יוסיפון וישפכו דם נקי ועל זאת יבטיח וידע שיללוח ויפ' את בריתו מעמס ויתגבר' בם: (לא) וזרועים ממנו יעמודו׳ ישלח שריו וגבוריו לירושלם׳ וחללו מעון בית המקדש: (לב) ומרשיעי ברית יחניף פריצי ישראל שיתחברו עמו וירשיעו ברית׳ עם חבריהם וישמדו׳ ויחניף בחלקלקות: ועם יודעי אלהיו׳ וכשירי ישראל שיחזיקו ביראת אלהיהם כלומר יאחזו בה ולא יעזבוה: ועשו׳ את תורתם: (לג) ומשכילי עם׳ חכמי' שבהם׳ כגון של בית רבי וחכמי הדורות: יבינו לרבים׳ ידרשו לעם הארץ

באור

אם תעזוב את מרדים שלום בינך ובין הרומים, ואם לאו מלחמה תהיה׳ עזבי ברית קדש, רמז על היהודים אשר עזבו את ברית אבותם, ועשו כמעשה הגוים אשר סביבותיהם, וידם היתה את אנטיאכוס, והרעו מאוד לשאר אחיהם היהודים׳ (לא) השקוץ משומם, עיין בבאורי לעיל (ח' י"ג)׳ (לב) ועם ידעי אלהיו וגו', אין ספק כי מפה ואילך רמז על הקורות בימי חשמונאים, ונפלאות בספר יוסיפון

ובספרי

בִּשְׁבִי וּבְבִזָּה יָמִים רַבִּים׃ (לד) וּבְהִכָּשְׁלָם יֵעָזְרוּ עֵזֶר מְעָט וְנִלְווּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בַּחֲלַקְלַקּוֹת׃ (לה) וּמִן־הַמַּשְׂכִּילִים יִכָּשְׁלוּ לִצְרוֹף בָּהֶם וּלְבָרֵר וְלַלְבֵּן עַד־עֵת קֵץ כִּי־עוֹד לַמּוֹעֵד׃ (לו) וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ הַמֶּלֶךְ וְיִתְרוֹמֵם וְיִתְגַּדֵּל עַל־כָּל־אֵל וְעַל אֵל אֵלִים יְדַבֵּר נִפְלָאוֹת וְהִצְלִיחַ עַד־כָּלָה זַעַם כִּי־נֶחֱרָצָה

בס"א מלת רבים אינו

נעשתה

געפאנגענשאפט אונד רויב איינע לאנגע צייט אונגליקליך ווערדען · (לד) אבער מיטטען אין איהרעם אונגליקע, ווירד איהנען אויף איין מאל איינע קליינע הילפע צו שטאטטען קאממען, אונד עס ווערדען זיך פילע אויף דען געפעהרליכסטען וועגען צו איהנען געזעללען · (לה) אייגענטליך ווערדען מעהרערע דער פערנינפטיגען פעראונגליקען, אום זיא צו לייטערן, צו רייניגען אונד מאקעללאז צו מאכען, ביז צור צייט דעם ענדעס, דען דאצו איזט נאך איינע צייט לאנג בעשטימט · (לו) דער קעניג ווירד אינדעססען נאך וויללקיהר שאלטען, איבער אללע געטטער זיך שטאלץ ערהעבען, געגען דען גאטט דער געטטער מיט זעלטזאמען רעדען זיך הערויס לאססען. אונד זא לאנגע גליקליך זיין, ביז דער אונוויללע דאז ציל ערררייכט האט; דען נור וואס ענטשידען

רש"י

הארץ את התורה ויאמצו ידיהם להחזיק בה: ונכשלו · בגלותם בחרב ובלהבה וגו': (לד) יעזרו עזר מעט · ע"י שחדים וממון שיעבדו את אויביהם יסייע אותם בהם: (לה) יכשלו לצרוף בהם · יכשלו בחשבון הקצים שיתנו לב לצרפן וללבנם לדעת אותם ויטעו בהם: (לו) ועשה כרצונו המלך מלכות עתיד · והצליח עד כלה זעם · עד סוף

אף

באור

ובספרי מחקק מבאר · (לד) עזר מעט, בלשונה כאשר קמו החשמונאים כנגד אויביהם לא היה העזר כ"א מעט, אבל כאשר גברו איזה פעמים עליהם, התחזקה רוח העם, ואז נלוו עליהם רבים בחלקלקות, כמו יהי דרכם חשך וחלקלקות (תהילים ל"ה, ו),

בלשון

נשתתה: (לז) ועל־אלהי אבתיו לא יבין ועל־חמדת נשים ועל־כל־אלוה לא יבין כי על־כל יתגדל: (לח) ולאלה מעזים על־כנו יכבד ולאלוה אשר לא־ידעהו אבתיו יכבד בזהב ובכסף ובאבן יקרה ובחמדות: (לט) ועשה למבצרי מעזים עם־אלוה נכר

שידען איזט, דאז געשיהט· (לז) ער ווירד עבענפֿאלס דיא געטטער זיינער פֿאָרפֿאהרען, ניכט אכטען, ניכט דיא רייצענדסטע שענהייט דער פֿרויענצימּמער; איבערהויפּט גאר קיינען גאָטט, דען ער ווירד זיך איבער אללעס ערהעבען׃ (לח) בלאָס דען גאָטט דערער, דיא זיינע שטיצען אויף דעם טהראָנע זינד, ווירד ער פֿערעהרען, אונד איינעם גאָטט, דען זיינע פֿאָרפֿאהרען ניכט קאָנטען, ווירד ער מיט גאָלד, זילבער, עדעלשטיינען אונד דען קאָסטבארסטען זאכען זיינע עהרפֿורכט בעצייגען׃ (לט) ווירד פֿעסטען דיזער שטיטצען מיט דעם פֿרעמדען גאָטט, צו דעם ער זיך בעקעננען ווירד, אנלעגען, זיא

רש"י

אף הקב"ה מישראל: כי נחרצה נעשתה · כשתכלה גזירתו · כי · כנו כאשר: (לז) ועל אלהי אבותיו לא יבין · לא יתן לב להקב"ה שהוא אלהי אברהם יצחק וישראל אבותינו: וחמדת נשים · כנסת ישראל היפה בנשים: (לח) ולאלוה מעוזים · לשדי הכרובים אשר עבודות עמו בבית · על כנו יכבד · כי יחניף את האומות להיותם כבושים לו: (לט) ועשה · בניינים למבצרי' ומעוזים עם אלהי נכר כלומר לכבוד אלהי נכר: אשר יכיר ירבה

באור

בלשון שאלה דרך תמיהה · (לז) חמדת נשים, לפי מקומו נראה כי כיון אל עבודה זרה, ולדעת איזה מבארים על האלילית אשר קראו היונים פענוס, והיתה כעין אלילית זאת בעילם בארץ פרס, ורמז על זה שיאופר בספרי מאקקאבעער, שרצה לשלול שם את היכל אלהותם · (לח לט) פסוקים האלה סתומים מאוד, לא נמצא להם סמך כלל בדברי הקודמים, ואינם לבאר כ"א ע"י סברא· והנה לפי שנזכר לעיל פסוק כ"א שלא יתנו לו המלוכה והחזיק המלכות בחלקלקות, אפשר שכיון במלת מעזים על אנשים המתחזקים עמו במלכותו, ואין רחוק לומר שכן היה באמת, כי כומרי אלהות אחת אשר לא הכירוה אבותיו, (כי אין ספק שבממשלתו הגדולה מארצו' רבות היו ג"כ עובדי אלילים רבים) היו תומכי ומעוזי כסאו, ואף שנכם הרבה כבוד להם ולאלהותם

נֵכָר אֲשֶׁר הַכִּיר יַרְבֶּה כָבוֹד וְהִמְשִׁילָם בָּרַבִּים וַאֲדָמָה יְחַלֵּק בִּמְחִיר׃ (מ) וּבְעֵת קֵץ יִתְנַגַּח עִמּוֹ מֶלֶךְ הַנֶּגֶב וְיִשְׂתָּעֵר עָלָיו מֶלֶךְ הַצָּפוֹן בְּרֶכֶב וּבְפָרָשִׁים וּבָאֳנִיּוֹת רַבּוֹת וּבָא בַאֲרָצוֹת וְשָׁטַף וְעָבָר׃ (מא) וּבָא בְּאֶרֶץ הַצְּבִי וְרַבּוֹת יִכָּשֵׁלוּ וְאֵלֶּה יִמָּלְטוּ

יכיר ק'

מידו

זיא מיט עהרע איבערהייפען, איהנען פילע געוואלטען איינריימען, אונד צור בעלאָהנונג לענדעריין פערטייהלען׃ (מ) ענדליך געגען דיא צייט דעס ענדעס ווירד דער קעניג פאן זידען זיך מיט איהם שטאָססען (אין קריג זיך איינלאססען), אונד ער, דער קעניג פאן נאָרדען ווירד נון געגען איהן לאָזשטירמען מיט וואגען, רייטער אונד פילען שיפפען, אין דיא לענדער איינדרינגען, אונד אין זיינעם דורכצוגע אללעס איבערשוועממען׃ (מא) עבען זא ווירד ער אין דאז לאנד דער הערדליכקייט קאָממען, פילע ווערדען אונגליקליך ווערדען, דאָך ווערדען דיזע זיינער מאכט

ענט

רש"י

ירבה כבוד · את השרים אשר ירצה בלבו להכיר עליה' ולהחניף ירבה להם כבוד: ואדמה יחלק · להם: במחיר · בדמי' קלים: (מ) ובעת קץ: כשתקרב גאולתנו ויסתער עליו מלך הצפון על מלך הנגב:

ובעת

באור

ולאלהותם, וטעם אלוה נכר בבחינת אבותיו · ומליץ בזה מחשבתו הרעה שלא יחשוב שום אלוה רק אם הוא לתועלתו · ויש דעות שאלוה אשר הכיר היה אלוה הרומים הנקרא יופיטער קאפיטאליכוס, ויש סמך לדעה זאת מספרי המקקאבים, גם ספרו לנו כותבי הקורות כי הוא גדל בעיר רומא, והיתה לו חבה יתירה לכל אשר היה שם, אבל מה שחשבו לבאר פסוקים אלו ע"ז, לא ידעתי לכון עם לשון הכתוב · למבצרי, עיין לעיל (ח' י') בבאורי, וי"מ שענין מבצרי מעזים כמו המקדש המעוז בפסוק ל"א, וראוי לתרגם (פעסטע טעמפעל) · והלמד במקום יחוס הפעל כמו הרג לאבנר והדומים · (מ) יתנגח, התגרות מלחמה ע"ד שאלה ומשל, ויש שמושו עם מלת קרן כמו באלה תנגח ארם (מ"א כב יא), בהם עמים ינגח (דברים לג, יז), גם במלא בלי קרן כמו בך צרינו ננגח (תהילים מד, ו) · (מא) וראשית בני עמון,

שעורו

מידו אדום ומואב וראשית
בני עמון: (מג) וישלח ידו
בארצות וארץ מצרים לא
תהיה לפליטה: (מג) ומשל
במכמני הזהב והכסף ובכל
חמדות מצרים ולבים וכשים
במצעדיו: (מד) ושמעות
יבהלהו ממזרח ומצפון ויצא
בחמא גדלה להשמיד
ולהחרים רבים: (מה) ויטע
אהלי אפדנו בין ימים להר
צבי־קדש ובא עד־קצו ואין
עוזר לו:

יב (א) ובעת ההיא יעמד
מיכאל השר הגדול
העמד על־בני עמך והיתה
עת

א׳ במקום ה׳

ענטקאממען, נעמליך אדום
מואב אונד דאז הויפטלאנד
דער זעהנע עמון׳ס׃ (מב)
געוואלטזאם ווירד ער זיינע
האנד געגען לענדער אויס־
שטרעקען, אונד פֿיר דאז
לאנד מצרים ווירד קיינע
רעטטונג זיין׃ (מג) ער ווירד
הערר פֿאן דען שעטצען פֿאן
גאָלד אונד זילבער אונד פֿאן
אללען קאָסטבארקייטען
מצרים׳ס ווערדען, אונד
לבים אונד כשים ווערדען אין
זיינעם געפֿאָלגע זיין׃ (מד)
אבער נאכריכטען פֿאן אָ־
סטען אונד נאָרדען ווערדען
איהם אונרוהע מאכען׃ ער
ווירד זאָדאן מיט גראָסער
וואוט צו פֿעלדע ציהען,
אום פֿילע צו פֿערטילגען
אונד אויסצוראָטטען (מה)
זיין הויפטגעצעלט צווישען
מעערען אונד דעם הייליגען
בערגע דער הערליכקייט
אויפֿשלאגען, ענדליך ווירד
ער זיין ענדע ערררייכען, דא
איהם נימאנד העלפֿען קאן׃

יב

(א) אום דיזע צייט ווירד
דער גראָסע
פֿירשט מיכאל, דער דען קינדערן דיינעם פֿאָלקס פֿאָרשטעהט, אויפֿטרע־
טען

באור

מעולו וראשית ארץ בני עמון׃ (מג) במצעדיו, פירושו אל משמעתו (רא"ב"ע), ורס"ג פירש במצעדיו כמו במשענדיו בחלוף סמ"ך בצד"י שהם ממוצא אחד׃ (מה) אפדנו, לשון אפודת אפוד, ענין מכסה ליור, כאפוד חשוב שהבגדים כן אהלי אפדנו חשובים שבאהליהם (רד"ק)׃ קצו, עיין לעיל (ח׳ כ"ה)׃

ובעת

עת צרה אשר לא־נהיתה
מהיות גוי עד העת ההיא
ובעת ההיא ימלט עמך
כל־הנמצא כתוב בספר׃
(ב) ורבים מישני אדמת־עפר
יקיצו אלה לחיי עולם ואלה
לחרפות לדראון עולם׃
(ג) והמשכלים יזהרו כזהר
הרקיע ומצדיקי הרבים
ככוכבים לעולם ועד׃ (ד)
ואתה דניאל סתם הדברים
וחתם הספר עד־עת קץ
ישטטו

טען׃ עס ווירד איינע צייט
דער נאהט זיין, דיא ניכט
געוועזען איזט, זייטדעם איין
פאלק ואר ביז אויף דיזע
צייט, אונד אין דיזער צייט
ווירד דיין פאלק גערעט־
טעט ווערדען, אללע יענע
נעמליך דיא אים בוכע פער־
צייכנעט געפונדען ווערדען׃
(ב) פילע פאן דענען, דיא
אים שטויבע דער ערדע
שלוממערטען, ווערדען ער־
וואכען; דער איינע צור
אונשטערבליכקייט, דער
אנדרע צו עוויגער שמאך
אונד שאנדע׃ (ג) דיא
פערנינפטיגען ווערדען
שטראהלען וויא דער גלאנץ
דעס פירמאמענטס, אונד
דיא בעפערדרער דער טו־
גענד וויא דיא שטערנע פיר
אונד פיר׃ (ד) וואס דיך,
דניאל, בעטריפט, זא פער־
בירג דוא דיזע דינגע, אונד פערזיגלע דאז בוך ביז אויף דיא צייט דעס ענדעס, ביז
פילע

רש"י

יב (א) ובעת ההיא יעמד מיכאל׳ ישתתק כאלם שיראה הקב"ה דן בעצמו ואומר היאך אאבד אומה גדול כזו בשביל ישראל: והיתה עת צרה׳ בפתליא של מינלה וקטיגורים בתלמידי חכמים׳ בזוזי ובזוזי דבזוזי כמו שאמרו רבותינו בהגדה בפ׳ אחרון של כתובות: ימלט עמך׳ מאבד מלכות גוג וימלטו ישראל:
כל

באור

יב (ב) מישני אדמת עפר, לפי פשוטו הוא על אותם שחיו בבזיון ובשפלות, כענין שחה לעפר נפשנו (תהילים מ"ד כ"ו): יקיצו, משל על הגאולה׃
(ד) ישוטטו, מלשון ה׳ עיניו משוטטו בכל הארץ (דה"ב, טז, ט), והושאל על
חקירת

יְשֹׁטְטוּ רַבִּים וְתִרְבֶּה הַדָּעַת׃
(ה) וְרָאִיתִי אֲנִי דָנִיֵּאל וְהִנֵּה
שְׁנַיִם אֲחֵרִים עֹמְדִים אֶחָד
הֵנָּה לִשְׂפַת הַיְאֹר וְאֶחָד הֵנָּה
לִשְׂפַת הַיְאֹר׃ (ו) וַיֹּאמֶר
לָאִישׁ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר
מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר עַד־מָתַי
קֵץ הַפְּלָאוֹת׃ (ז) וָאֶשְׁמַע אֶת־
הָאִישׁ ׀ לְבוּשׁ הַבַּדִּים אֲשֶׁר
מִמַּעַל לְמֵימֵי הַיְאֹר וַיָּרֶם
יְמִינוֹ וּשְׂמֹאלוֹ אֶל־הַשָּׁמַיִם
וַיִּשָּׁבַע בְּחֵי הָעוֹלָם כִּי לְמוֹעֵד
מוֹעֲדִים וָחֵצִי וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ
יד

פילע דורכשויען ווערדען,
אונד דיא ערקענטניס זיך
פערברייטען ווירד· (ה) איך
דניאל זאה נון, דאס נאך
צווייא אנדערע דא שטאנ־
דען, אייגער אם דיסזייטי־
גען אופער דעם פלוססעס;
אונד אייגער אם יענזייטי־
גען אופער דעם פלוססעס·
(ו) מאן שפראך צו דעם
מאננע אים ליינענען אנצו־
גע, דער איבער דעם וואס־
סער דעם פלוססעס זיך בע־
פאנד: וויא לאנגע דויערט'ס
ביז צום ענדע דיזער מערק־
ווירדיגען דינגע? (ז) אונד
דא הערטע איך דיזען מאן
אים ליינענען אנצוגע, דער
איבער דעם וואססער דעם
פלוססעס זיך בעפאנד, דאס
ער, מיט זיינער רעכטען
אונד לינקען געגען דען הימ־
מעל עמפאר געהאבען,
בייא דעם עוויג לעבענדען
שוואר: דאס עס איינע
צייטפאלגע, צווייא צייטפאלגען אונד איינע האלבע צייטפאלגע דויערן ווירד,
אונד זא דיא צערשטרייאונג
דער

רש"י

כל הנמצא כתוב בספר· הרי זה מקרא קצר כל הנמצא כתוב בספר זה על ידי החלומות הכתובים בו· עד דקטילת חיותא· ויקבלון מלכותא קדישי עליונין הכל יתקיימו· (ב) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו· יחיו המתים: (ג) והמשכילים שעסקו בתורה ובמצות· יזהירו כזוהר הרקיע: (ז) וככלות נפץ יד עם קדש· כשתכלה כח ישראל

באור

חקירת השכל: (ז) למועד וגו׳, אך מועד הוא שנה כמו שכתבתי לעיל בפסוק כ״ז, מספר זה קרוב למספר השנים של שלש שנים ומחצה שעבדו בעת שהיה עם יודעי אלהיו

יַד־עַם־קֹדֶשׁ תִּכְלֶינָה כָל־
אֵלֶּה׃ (ח) וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי וְלֹא
אָבִין וָאֹמְרָה אֲדֹנִי מָה
אַחֲרִית אֵלֶּה׃ (ט) וַיֹּאמֶר לֵךְ
דָּנִיֵּאל כִּי־סְתֻמִים וַחֲתֻמִים
הַדְּבָרִים עַד־עֵת קֵץ׃ (י)
יִתְבָּרְרוּ וְיִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ
רַבִּים וְהִרְשִׁיעוּ רְשָׁעִים וְלֹא
יָבִינוּ

דער מאכט דעס הייליגען פֿאָלקס איין ענדע האט, זאָ ווירד דיס אללעס ענ־דען · (ח) דיס הערטע איך, אָהנע עס צו פֿער־שטעהען, אונד אלס איך פֿראגטע: מיין הערר, וויא איזט דען דער אויסגאנג דאפֿאָן? (ט) ערווידערטע ער: לאס עס גוט זיין דניאל, דען דיא דינגע בליי־בען פֿערבאָרגען אונד פֿער־זיגעלט ביז צור צייט דעס ענדעס · (י) פֿילע מיססען ערשט געריינינגט, מאקעל־לאָז געמאכט אונד געלײ־טערט ווערדען; דיא רוכלאָזען ווערדען איממער היין רוכלאָז האנדעלן, קיי־נער פֿאָן איהנען ווירד עס פֿער־

רש"י

ישראל · כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב (דברים לב) : (ח) ולא אבין · לא ידעתי מהו · מועד מועדים וחצי : מה אחרית אלה · סוף החשבונות הללו : (ט) עד עת קץ · עד אשר תקרב גאולתינו · (י) יתבררו ויתלבנו החשבונות האלה · ויצרפו בהם

באור

אלהיו בצרה הגדולה אשר לא נהיתה מהיות גוי והשקוץ משומם עד אחר הנצחון של יהודה בן מתתיהו החשמונאי אשר אח"כ נטהר בית ה', כמו שנמצא בספרי יוסיפון ומאקקאבער, וכן ידמה מפסוק י"א ממספר הימים אלף מאתים ותשעים · ואין זה מתנגד למה שכתב הראב"ע על ערב ובקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש (עיין לעיל ח, יד) כי שם כל העת שעמדו ישראל בימי אנטיאכוס בצרה קא חשיב, ומעת הסרת התמיד שנעשה כבר כאשר שלל אנטיאכוס את בית ה'; ובפרט לפירוש השני שכתבתי על ונצדק קדש, ע"ש · ואחר שנטהר בית ה' ושב הקודש אל מכונו הראשון, לא היה עוד קץ כל הצרה, כי א"ז כאשר שמעו האויבים מסביב שנעשה כזאת, אספו יחדיו להלחם ולהשמיד ולהרוג את כל זרע יעקב, והיו עוד איזה מלחמות, עד שכבש יהודה הנזכר את כל אויביו ותעז ידו עליהם בנצחון אחר נצחון, ומשך זמן זה היה בקרוב שש שנים ומחצה · וזה לשון הראב"ע בענין זה: קרוב מג' שנים ומחצה עמד בית שני בלא עולה, אח"כ חרב והלכו בגולה, וקרוב ממספר זה יעמדו ישראל בצרה לעתיד ע"כ · וכתב עוד: וחבר דניאל אלה המספרים שאינם בזמן אחד עבור

כי

יָבִ֥ינוּ כָּל־רְשָׁעִ֖ים וְהַמַּשְׂכִּלִ֥ים יָבִֽינוּ׃ (יא) וּמֵעֵת֙ הוּסַ֣ר הַתָּמִ֔יד וְלָתֵ֖ת שִׁקּ֣וּץ שֹׁמֵ֑ם יָמִ֕ים אֶ֖לֶף מָאתַ֥יִם וְתִשְׁעִֽים׃ (יב) אַשְׁרֵ֥י הַֽמְחַכֶּ֖ה וְיַגִּ֑יעַ לְיָמִ֕ים אֶ֕לֶף שְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת שְׁלֹשִׁ֥ים וַחֲמִשָּֽׁה׃

פערשטעהען וואללען, אונד דיא פערנינפטיגען ווערדען׳ס שאן פערשטעהען. (יא) איבריגענס זינד פאן דער צייט אן, וואו דאז טעגליכע אפפער אבגעשאפט, אונד דער גרייל דער פערוויסטונג איינגעפיהרט איזט, דער טאגע איין טויזענד צווייא הונדערט אונד נייאנציג. (יב) הייל דעם, וועלכער אויסהאלט, אונד טויזענד דרייא הונדערט אונד פינף אונד דרייסיג טאגע ערלעבט!

געה

רש"י

בהם רבים להבינם: והרשיעו רשעים. את החשבונות לחשבם שלא כמשפט וכשיכלו יאמרו אין עוד גאולה: ולא יבינו אותם כל רשעי׳ והמשכילי׳ יבינו אותם בבא עת קץ: (יא) ומעת הוסר התמיד. כדי לתת שקוץ משומם תחתיו ימי׳ אלף ומאתים ותשעים שנה הן מיום הוסר התמיד על טיטוס בימי מלך משיחנו והחשבון זה מכוון עם החשבון ערב ובקר אלפי׳ ושלש מאות מיום גלותם ממצרים עד גאולה אחרונ׳: גלות מצרי׳ מאתי׳ ועשר. מיום לאתם עד בניין ראשון ארבע מאות ושמוני׳: ימי הבניין ארבע מאות ועשר. גלות בבל שבעי׳ שנה. ימי בי׳ שני ארבע מאות ועשרי׳ הרי אלף וחמש מאות ותשעי׳. והתמיד הוסר לפני החרבן שש שני׳ הרי מיו׳ גלותם למצרי׳ עד הוסר התמיד אלף וחמש מאות ושמנים וארבע. הוסף עליהם אלף מאתים ותשעי׳ הרי אלפי׳ ושמונה מאות ושבעי׳ וארבע כמנין ערב בקר בגימט׳ ואלפי׳ ושלש מאות: (יב) אשרי המחכה וגו׳. ארבעים וחמש שנים נוספי׳ על חשבון העליון שעתיד מלך משיחנו להתכסות אחר שנגלה וישוב ונתגלה וכן מצינו במדרש רות וכן

יסד

באור

כי קרוב ממספר הימים שעמדה ירושלים בנויה לפני גלות כמספרם יעמדו בגולה לפני בא הגואל עכ"ד נפ"ץ, פה הפועל מלשון כפילה. (י) והמשכלים יבינו, עיין לעיל (ח׳, י"ד) בבאור. (יא) שקוץ שומם, ככה כן מטעם שזכרתי לעיל. (ח׳ י"ג). (יב) אלף שלש מאות וגו׳, עוד מ"ה ימים יותר, ולפי מה שכתבתי אפשר שרמז על מה שנלחמו היהודים עוד איזה פעמים אחר הנצחון הגדול שעל ידו נטהר בית ה׳, ואין רחוק לומר שנעשה זאת במשך מ"ה ימים. וכן יהי׳ בעתיד כמו שהוא דעת הרב"ע, ואשרי המחכה ויגיע לקץ הימים האלה.

וַחֲמִשָּׁה׃ (יג) וְאַתָּה לֵךְ לַקֵּץ וְתָנוּחַ וְתַעֲמֹד לְגֹרָלְךָ לְקֵץ הַיָּמִין׃

(יג) געה דוא נון אויף צום ענדע, אונד ערווארטע רו־היג דיין לאז ביז צום ענדע דער טאגע!

רש"י

יסד ר' אלעזר הקליר סילוק יוצר פרשת החדש ויתכסה מהם שבועי' שמה :
(יג) לך לקץ: תפטר לבי' עולמך: לגורלך: לקבל חלקך עם הצדיקי': לקץ הימין: כמו באחרית הימי' ואין לפרש הימין לשון יד הימנית שהרי הוא מנוי במסורת הגדולה בשיטת תיבות המיוחדין בנו"ן זקופה בסוף תיבה המשמשות במקום מ"ם ולית דכותיהון כגון ועליה יכרעון אחרין (איוב ל"א) יקום ולא יאמין בחיין (שם כד) קח לך חטין (יחזקאל ד') יחרדון איין (שם כו) למחו' מלכין (משלי ל"א)· לקץ הימין (כאן) :

באור

(יג) לגורלך, לקבל חלקך עם הצדיקים (רש"י)· וי"מ טעם לגורלך מה שהוא גורלו בעסקי העולם, וזהו לו המלאך שלא יבלבל דעתו עוד בעניינים האלה, ויחיה שנות חייו במנוחה ולעמוד על מלאכתו שהיא בגורלו· הימין, כמו הימים (רש"י ושאר מפרשים)·

חזק

סכום פסוקי ספר דניאל שלש מאות וחמשים ושבעה

עזרא

א

א (א) וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוֹרֶשׁ
מֶלֶךְ פָּרַס
לִכְלוֹת דְּבַר־יְהוָה מִפִּי
יִרְמְיָה הֵעִיר יְהוָה אֶת־רוּחַ
כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס וַיַּעֲבֶר־
קוֹל בְּכָל־מַלְכוּתוֹ וְגַם־
במכתב

א

(א) ענדליך אים ער=
שטען רע=
גירונגסיאהר דעם פערזישען
קעניגס כורש, וואָ דער
אויסשפרוך דעם עוויגען
דורך ירמיה'ס פֿערקינדיגונג
צום צילע גינג, ערוועקטע
דער עוויגע בייא דיזעם
פערזישען קעניג כורש דען
געדאנקען, דאס ער אין
זיינעם גאנצען רייכע אויס=
רופֿען

רש"י

א (א) ובשנת אחת לכורש מלך פרס· סדר ספר זה סדור ומסוף אח' ספר דניאל כמפו' בבבא בתר' והתחלה מוסב' מזה לזה שנאמר בדניאל בשנת א' למלכו אני דניאל בינותי בספרים מספ' השנים אשר היה דבר ה' אל (ירמיה כה) הנביא למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה וכן הולכו' ומספר' כל הפרש' בחורבן הבי' וזמן גלות בבל ואת וידוי אשר התוודה על מעלת ישראל ותחילת
סדר

באור

א (א) ובשנת, על התחלת ספר זה עם וי"ו החבור כתב רש"י לפי שהוא סדור ומסוף אחר ספר דניאל כמפורש בבא בתרא, על מה שנאמר בדניאל (פרשה ט') שהבין בספרים מספר השנים אשר הי' דבר ה' אל ירמיה למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה והודעה לו שתבא העת, על זה ספר ובשנה אחת לכורש שהיה הקץ המיועד לגלות בבל, אז העיר ה' וגו': לכלות וגו', מה שנבא ירמיה (כ"ט י') כי לפי מלאות לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו'· והנה

נסדר

בְּמִכְתָּב לֵאמֹר׃ (ב) כֹּה אָמַר כֹּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס כֹּל מַמְלְכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי יְהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא־פָקַד עָלַי לִבְנוֹת־לוֹ בַיִת בִּירוּשָׁלַםִ אֲשֶׁר בִּיהוּדָה׃ (ג) מִי־בָכֶם מִכָּל־עַמּוֹ יְהִי אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְיַעַל

לירושלם

רופֿען וויא אויך שריפֿטליך בעקאנט מאכען ליס: (ב) זאָ ענטביטעט כורש דער קעניג פֿאָן פערזיען: „אללע רייכע דער ערדע האט מיר דער עוויגע, דער גאָטט דעס הימעלס געגעבען, אונד דיזער האט מיר אויפֿ־געטראגען איהם איינען טעמפעל צו בויען אין ירושלים, דאז אין יהודה ליגט· (ג) ווער נון אונטער אייך פֿאָן זיינעם פֿאָלקע איזט, — זיין גאָטט זייא מיט איהם! — דער מאג הינאויף ציהן, אונד דען

בויא

רש"י

סדר ספר זה כך הוא שלאחר שנהרג בלשצר מלך דריוש המדי שנ' ודריוש מדאה קביל מלכותא וגו' ולאחר מיתת דריוש מלך זה כורש מלך פרס ובשנת אחת למלכו הושלמו שבעים שנה לפקידת גלות בבל מיום שגלה יהויקי' (שם כט) לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו'· שחזרו ישראל מגלות בבל לארץ ישראל ובאותה שנה בשנת אחת לכורש יסדו ישראל יסוד ב"ה ועלי יהודה ובנימן הלשינו עליהם לכורש מלך פרס וצו' לבטל המלאכה שלא לבנות עוד בניין בית המקדש והיו ישראל בטלים שלא בנו הבית כל מלכות כורש ואחשורוש שמלך אחריו עד שנת שתים במלכות דריוש בן אחשורוש מלך פרס שהוא דריוש בן אסתר ובשנת שתים למלכותו התחילו לבנות בית המקדש עד אשר הושלם הבנין ומשנ' אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש מלך פרס שנבנה הבית בימיו היו י"ח שנה לקיים מה שנא' (דניאל ט) למלאות לחרבות ירושלים ע' שנה וגו' ועכשיו בשנת שתי' לדריוש הושלמו ע' שנה למלאו' לחורבות ירושלים· חורבן הבית שגלה צדקיה ·ומגלו' יהויקים עד גלות צדקיה שנחרב הבי' היו שמנה עשר שנה ועכשיו בשנ' אח' לכורש מלך פרס הושלמו ע' שנה מגלו' יהויקי' שגלו ישראל לבבל ובכך נתקיים המקרא שנא' (ירמיה כ"ה) כי לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם וגומר וזו היא הפקיד' שחזרו ישראל על אדמתם ובנו יסוד בניין הבי' אע"פ שלא נגמר עכשיו כמל' שהי' כ"ב שנה מגלו' צדקיה שנחר' הבי' עד שנה אחת לכור' מלך פרס ושמנה עשר לאחר שנה אחת לכורש שהיא שנת שתים לדריוש. מלך.פרס

הושלמו

באור

בסדר. עולם ובמסכת מגילה מפורש כי נ' שנה לגלות בבל נשלמה בימי כורש, אך השבעים שנה לחרבות ירושלים לא נשלמה כ"א בימי דריוש; כי נבוכדנאצר בשנה השנית למלכו הגלה יהויקים. והוא. נבנו ובן בנו מלכו .ע' שנים עד שבא דריוש :

שמי

לִירוּשָׁלַ͏ִם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה וְיִבֶן אֶת־בֵּית יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הוּא הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָ͏ִם׃ (ד) וְכָל־הַנִּשְׁאָר מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר הוּא גָר־שָׁם יְנַשְּׂאוּהוּ אַנְשֵׁי מְקֹמוֹ בְּכֶסֶף וּבְזָהָב וּבִרְכוּשׁ וּבִבְהֵמָה

ווִיא בעטרייבען פאָן דעם טעמפעל דעם עוויגען, דעם גאָטטעס ישראלס — ער איזט דער גאָטט, דער אין ירושלים רעזידירט —; (ד) אונד אללע צוריקבלייבענדע אויס אללען ערטערן, וואָ איין זאָלכער וואָהנט, זאָללען איממער דיא אָרטסבעוואָהנער דעסזעלבען, איהן פערזעהן מיט געשענקען פאָן זילבער, גאָלד, אנדערם גוטע אונד מיט

רש"י

הושלמו ע' שנה לחרבות ירושלים מגלות צדקיהו שנחרב הבי' עד שתים לדריוש שהתחילו ישראל לבנות הבנין וגמרוהו וכן מוכח בסדר עולם ובמסכת מגילה ובספר זה כאשר באדתי· לכלות דבר ה' מפי ירמיה· לזמן אשר הוש' דברו של הקב"ה אשר דבר ירמיהו הנביא שנ' (שם כ"ט) כי לפי מלאות לבבל וגו': העיר את רוח דלון קול כרוז הכריז בכל מלכותו: וגם במכתב· ואף מכתבו שלח בכל מלכותו על דבר זה: לאמר· וכה אמר לשם בהכרז הכרוז אשר הכרז ובאגרת מכתבו אשר שלח בכל מלכותו· כה אמר כורש מלך פרס וגו': (ב) נתן לי· שאני מלך ושליט על כל הממלכות: והוא פקד עלי לוה ע"י ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלים כמו שנאמר בספר (ישעיה מ"ד) האומר לכורש רועי וכל חפצי ישלים ולאמר לירושלים תבנה והיכל תוסד כה אמר ה' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו וגומר (שם מ"ה) וכבר נאמר נבואה זו ע"י ישעי': בירושל' אשר ביהודה· אשר במדינ' יהודה: (ג) מי בכם· כך היה מכריז וכותב לכל הממלכו' מי בכם ומכל עמו של הקב"ה יהי הקב"ה בעזרו ויעלה לבנו' ביתו אשר בירושלי': (ד) וכל הנשא' וכל יהודי הנשאר

באור

המדי וקבל המלכות אחר שנהרג בלשאצר, ומלך אחד זה שנה אחת, ובשנה אחת לכורש שירש מלכותו נשלמו שבעים שנה לגלות בבל מיום שנגלה יהויקים, ושבו ישראל לאדמתם, ובנו יסוד בית המקדש, אבל לא נשלם בנין הבית בעת ההיא, כי צרי יהודה ובנימין הלשינו עליהם לכורש המלך ובטלו בנין הבית עד שנת שתים לדריוש בן אחשורוש, ואז התחילו לבנו' בית המקדש עד כלותו, ומשנת אחת לכורש עד שנת שתים לדריוש הי' שמנה עשרה שנה, ומספר שנים זה הי' ג"כ מגלות יהויקים עד חורבן הבית בימי צדקיהו· ועיין בספר דניאל (ח', ב', כ"ד)· (ד) וכל הנשאר וגו', לדעת המפרשים טעם הנשאר שלא יוכל לעלות על שאין ידו משגת את זה ינשאוהו אנשי

וּבִבְהֵמָה עִם־הַנְּדָבָה לְבֵית
הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ (ה)
וַיָּקוּמוּ רָאשֵׁי הָאָבוֹת לִיהוּדָה
וּבִנְיָמִן וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
לְכֹל הֵעִיר הָאֱלֹהִים אֶת־
רוּחוֹ לַעֲלוֹת לִבְנוֹת אֶת־בֵּית
יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ (ו) וְכָל־
סְבִיבֹתֵיהֶם חִזְּקוּ בִידֵיהֶם
בִּכְלֵי־כֶסֶף בַּזָּהָב בָּרְכוּשׁ
וּבַבְּהֵמָה וּבַמִּגְדָּנוֹת לְבַד
על

מיט פיה; אויסער דער
פרייוויללִיגען גאבע פיר דען
טעמפעל דעם גאָטטעס צו
ירושלים· (ה) עס מאכ־
טען זיך הינויף דיא פא־
מיליענהייפטער פאָן יהודה
אונד בנימין: דיא פריסטער
אונד לעוויטען אונד איבער־
הויפט יעדער אויף, דעס־
סען געמיהט גאָטט דאצו
אויפגעמונטערט האטטע,
הינויף צו ציהן, אום דען
טעמפעל דעם עוויגען אין
ירושלים צו ערבויען· (ו)
אללע איהרע אומגעבענ־
דען אונטערשטיצטען זיא
מיט זילבערנען אונד גאָלד־
נען געפעסען, מיט אנדערם
גוטע· מיט פיה אונד אל־
לערלייא קאָסטבארקייטען, אויסער דעם וואס יעדער
נאָך

רש"י

הנשאר במקומו שלא יוכל לעלות מחמ' שאין לו ממון: ינשאוהו· מצוה אני לאנשי מקומו שיעניקוהו וינשאוהו בכסף ובזהב וברכוש ובהמו' למען יוכל לעלו' לירושל' עם הנדבה אשר יתנדבו אנשי מקומו לבניין הבית שאף האומות יש בהם אשר היו מתנדבי' נדבה לבנין הבית: לבית האלהי' אשר בירושל'· מן כה אמר כורש עד כאן הכרזת הכרוז ושליחות אגרת המכתב· (ה) ליהוד' ובנימן· אותן ראשי האבות אשר לשבטי' הללו של יהודה ובנימן· לכל העיר· עם כל אות' שהעיר ה' רוחו לעלו' ולבנות הבית עלו לירושלי' לבנות הבית: (ו) וכל סביבותיהם· וכל האומות שהיו שכניהם של ישראל סייעו והחזיקו ידי היהודי' בזהב ובכסף ומתנות הללו למען יוכלו לעלות לירושלם

באור

אנשי מקומו, ודאוי לתרגם: (ווער צוריק בלייבען אוסטע), אבל אין הלשון מסכים לזה כנראה למעיין· ויותר נראה לי לפרש כזה, בתחילת דברי המלך נתן רשות לכל הגולים תחת ממשלתו והרשה להם לעלות לאדמתם ולבנות בית ה' מי שירצה, וסוף דבריו היה להנשארים אשר לא ימצו לעלות שעכ"פ יעזרו את האחרים אשר העיר ה' את רוחם לעלות. זו הי' מצותו ג"כ על אשר עמו שינשאו אנשי כל מקום

על־כל־התנדב: (ז) והמלך
כורש הוציא את־כלי בית־
יהוה אשר הוציא נבוכדנצר
מירושלם ויתנם בבית
אלהיו: (ח) ויוציאם כורש
מלך פרס על־יד מתרדת
הגזבר ויספרם לששבצר
הנשיא ליהודה: (ט) ואלה
מספרם אגרטלי זהב
שלשים אגרטלי־כסף אלף
מחלפים תשעה ועשרים: (י)
כפורי זהב שלשים כפורי
כסף

נאך פרייווילליג גאב · (ז)
דער קעניג כורש גאב אללע
געפעסע דעס טעמפעלס
דעס עוויגען הערויס, דיא
נבוכדנאצר אויס ירושלים
וועגגעפיהרט, אונד אין דען
טעמפעל זיינעס גאטטעס
הינגעגעבען האטטע · (ח)
ער ליס זיא נעמליך דורך
דען שאטצמייסטער מתרדת
אויסליפערן, דער זיא דעם
פירשטען פאן יהודה ששבצר
צוצעהלען מוססטע · (ט) דיס
וואר איהרע אנצאהל:
דרייסיג גאלדנע בעכער,
טויזענד זילבערנע, ניין אונד
צוואנציג שלאכטמעססער ·
(י) דרייסיג גאלדנע בעקען,
פיר הונדערט אונד צעהן
זיל-

רש"י

לירושלם · לבד על כל התנדב כל זאת היו עושים שכיני היהודים לבד מה שהם מתנדבים מעצמם לבנין הבית: (ז) ויתנם בבית אלהיו · אשר נתנם נבוכד נצר בבית ע"ז שלו: על יד מתרדת הגזבר · כך שמו של גזבר אשר לכורש ונאמן כורש להוציאם: (ח) ויספרם · הגזבר הזה מנה אותם ומסרם לששבצר למען ישאם ויוליכ' לירושלם ואמרו רבותינו הוא ששב' הוא דניאל ולמה נקר' שמו ששבצר שעמד בשש צרות: הנשיא ליהוד' · הוא הנשי' אשר לשבט יהוד': (ט) מספר' של כלי בית ה': אגרטלי · מיני כלים הם: מחלפי' · הם סכיני' והוא ל' בית החלפות שעל כן שהיו נותנין בה הסכינין היתה נקראת לשכת בית החלפות: (י) כפורי · מזרקי' · ונקראו כפורי ע"ש קנות

באור

מקום את היהודי הגר בתוכם בכסף ובזהב וגו' עם הנדבה, לבד מהנדבה כמו שנאמר בפסוק ו', כלומר המשאות האלה הם מחויבים לתת, ולא יחשבו להם הנדבה אשר יתנו לפטרם מזה · (ט) אגרטלי, גבעים לדעת רא"בע · מחלפים, סכינים · (י) כפורי, מזרקים (רש"י) ·

כְּסַף מִשְׁנִים אַרְבַּע מֵאוֹת וַעֲשָׂרָה כֵּלִים אֲחֵרִים אָלֶף׃
(יא) כָּל־כֵּלִים לַזָּהָב וְלַכֶּסֶף חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת הַכֹּל הֶעֱלָה שֵׁשְׁבַּצַּר עִם הֵעָלוֹת הַגּוֹלָה מִבָּבֶל לִירוּשָׁלָםִ׃

ב

(א) וְאֵלֶּה ׀ בְּנֵי הַמְּדִינָה הָעֹלִים מִשְּׁבִי הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הֶגְלָה נְבוּכַדְנֶצּוֹר מֶלֶךְ

יתיר ו'

זילבערנע בעקען צווייטער גאטטונג, אונד טויזענד אנדערע געפעסע׃ (יא) אין אללעם ווארען עס פינף טויזענד אונד פיר הונדערט טהיילס גאלדנע טהיילס זילבערנע געפעסע׃ אללע דיזע ליס ששבצר מיט דעם צוג דער עקסולאנטען פאן בבל נאך ירושלים הינאויפפיהרען׃

ב

(א) דיס זינד דיא איינהיימישען דער פראפינץ דיא הינאויפגעצאגען זינד אויס דער געפאנגענשאפט דעריעניגען עקסולאנטען, דיא נבוכדנאצר, קעניג פאן בבל, נאך בבל פערוויזען האטטע, אונד

רש"י

קפור כמאן דכפר יקיר בגלימא דחדריא על שם שהמקבל דם במזרק היה מקנח כלולות הדם שנתנו על ידו בשפת המזרק: משני' שניים׳ כלי' אחרי' של מין אחר: (יא) כל כלי עתה כולל חשבון המנויין ושאינן מנויין כולן במניין אח' אבל המשונין הוא מונה׳ העלות לשון (הפעל):

ב (א) ואלה בני המדינה אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלם: וישובו׳ ועתה חזרו לירושל': ויהודה׳

ובני

באור

(יא) כל כלים, עתה כולל חשבון המנויין ושאינו מנויין כולם במנין אחד, אבל המשונים הוא מונה (הכ"ל)׃

ב (א) המדינה, אלה בני ישראל אשר ממדינת ארץ ישראל העולים עתה מן השבי אשר בגולה לירושלים (רש"י), ורא"ע כתב כי ארץ בבל נקראת

מדינה

מֶֽלֶךְ־בָּבֶ֖ל לְבָבֶ֑ל וַיָּשׁ֛וּבוּ
לִירוּשָׁלַ֥͏ִם וִיהוּדָ֖ה אִ֥ישׁ
לְעִירֽוֹ׃ (ב) אֲשֶׁר־בָּ֣אוּ עִם־
זְרֻבָּבֶ֗ל יֵשׁ֡וּעַ נְחֶמְיָ֡ה שְׂרָיָ֡ה
רְֽעֵלָיָ֡ה מָרְדֳּכַ֡י בִּלְשָׁ֡ן מִסְפָּ֡ר
בִּגְוַ֡י רְח֣וּם בַּעֲנָ֑ה מִסְפַּ֕ר
אַנְשֵׁ֖י עַ֥ם יִשְׂרָאֵֽל׃ (ג) בְּנֵ֣י
פַרְעֹ֔שׁ אַלְפַּ֕יִם מֵאָ֖ה שִׁבְעִ֥ים
וּשְׁנָֽיִם׃ (ד) בְּנֵ֣י שְׁפַטְיָ֔ה שְׁלֹ֥שׁ
מֵא֖וֹת שִׁבְעִ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ (ה) בְּנֵ֣י
אָרַ֔ח שְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת חֲמִשָּׁ֥ה
וְשִׁבְעִֽים׃ (ו) בְּנֵֽי־פַחַ֥ת מוֹאָ֛ב
לִבְנֵ֥י יֵשׁ֖וּעַ יוֹאָ֑ב אַלְפַּ֕יִם
שְׁמֹנֶ֥ה מֵא֖וֹת וּשְׁנֵ֥ים עָשָֽׂר׃
בני

אונד דיא נון ווידער נאך
ירושלים אונד יהודה צו־
ריקגעקעהרט זינד, יעדער
נאך זיינער פאטערשטאדט,
(ב) ועלכע געמליך מיט
זרבבל, ישוע נחמיה, שריה,
רעליה, מרדכי, בלשן,
מספר, בגוי, רחום אונד
בענה אנקאמען · אנ־
צאהל דער מעננער
פאם ישראליטישען
פאלקע· (ג) דיא נאכ־
קאממען דעם פרעש,
צווייא טויזענד איין הונ־
דערט צווייא אונד זיבציג;
(ד) דיא נאכקאממען
שפטיה'ס, דרייא הונדערט
צווייא אונד זיבציג; (ה)
דיא נאכקאממען ארח'ס,
זיבען הונדערט פינף אונד
זיבציג; (ו) דיא נאכקאמ־
מען פחת מואב'ס, אויס
דעם געשלעכטע ישוע אונד
יואב'ס, צווייא טויזענד אכט
הונדערט אונד צוועלף;
דיא

רש"י

ובני יהודה חזרו כל א' וא' לעירו: (ב) אשר באו בני המדינה הללו בתחיל' כאשר גלו מארץ ישראל לבבל עם זרובבל וגו' · מספר הראשון פ"א קמוצה בגדול ושם אדם הוא ומספר השני פ"א פתוחה. ודבוק והוא על אנשי עם ישראל הללו ובני אדם גדולים וחשובים היו והאחרי' היו משוכי' אחריהם ועל כן מנאום אחריהם לבד: (ג) בני
פרעש

באור

מדינה, ונראין דבריו· כי בבחינת מלכות פרס הכללית לא היתה בבל כ"א מדינה· (ג) בני פרעש, יש בהם בפרשה שמזכיר שם אביהם על שם בני המשפחות ויש
מהם

(ז) בְּנֵי עֵילָם אֶלֶף מָאתַיִם
חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ (ח) בְּנֵי זַתּוּא
תְּשַׁע מֵאוֹת וְאַרְבָּעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ (ט) בְּנֵי זַכָּי שְׁבַע
מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃ (י) בְּנֵי בָנִי שֵׁשׁ
מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃ (יא) בְּנֵי
בֵבָי שֵׁשׁ מֵאוֹת עֶשְׂרִים
וּשְׁלֹשָׁה׃ (יב) בְּנֵי עַזְגָּד אֶלֶף
מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ (יג)
בְּנֵי אֲדֹנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת
שִׁשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ (יד) בְּנֵי בִגְוָי
אַלְפַּיִם חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ (טו)
בְּנֵי עָדִין אַרְבַּע מֵאוֹת
חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ (טז) בְּנֵי
אָטֵר לִיחִזְקִיָּה תִּשְׁעִים
ושמנה

(ז) דיא נאכקאממען עילם'ס,
איין טויזענד צווייא הונ־
דערט פֿינף אונד פֿירציג;
(ח) דיא נאכקאָממען
זתוא'ס, ניין הונדערט פֿינף
אונד פֿירציג; (ט) דיא
נאכקאָממען זכי'ס, זיבען
הונדערט אונד זעכציג;
(י) דיא נאכקאָממען בני'ס,
זעכס הונדערט צווייא אונד
פֿירציג; (יא) דיא נאכ־
קאָממען בבי'ס, זעכס הונ־
דערט דרייא אונד צוואנ־
ציג; (יב) דיא נאכקאָמ־
מען עזגד'ס, איין טויזענד
צווייא הונדערט צווייא אונד
צוואנציג; (יג) דיא נאכ־
קאָממען אדניקם'ס, זעכס
הונדערט זעכס אונד זעכ־
ציג; (יד) דיא נאכקאָמ־
מען בגוי'ס, צווייא טוי־
זענד זעכס אונד פֿינפֿציג;
(טו) דיא נאכקאָממען
עדין'ס, פֿיר הונדערט פֿיר
אונד פֿינפֿציג; (טז) דיא
נאכקאָממען אטר'ס, פֿאָם
געשלעכטע יחזקיה'ס, אכט
אונד

רש"י

פרעש וגו' יש מהם בפסוק שמזכיר שם אביהם על שם בני המשפחות ויש מהם שמזכירין על שם מקומות לומר בני מקום פלוני:

והכהנים

באור

מהם שמזכירם ע"ש מקומם (רש"י)׃ (לא) עילם אחר, יען שהראשון נזכר בפסוק ז׳

והכהנים

וּשְׁמֹנָה׃ (יז) בְּנֵי בֵצָי שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ (יח)
בְּנֵי יוֹרָה מֵאָה וּשְׁנֵים עָשָׂר׃
(יט) בְּנֵי חָשֻׁם מָאתַיִם עֶשְׂרִים
וּשְׁלֹשָׁה׃ (כ) בְּנֵי גִבָּר
תִּשְׁעִים וַחֲמִשָּׁה׃ (כא) בְּנֵי
בֵית לָחֶם מֵאָה עֶשְׂרִים
וּשְׁלֹשָׁה׃ (כב) אַנְשֵׁי נְטֹפָה
חֲמִשִּׁים וְשִׁשָּׁה׃ (כג) אַנְשֵׁי
עֲנָתוֹת מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃
(כד) בְּנֵי עַזְמָוֶת אַרְבָּעִים
וּשְׁנָיִם׃ (כה) בְּנֵי קִרְיַת עָרִים
כְּפִירָה וּבְאֵרוֹת שְׁבַע מֵאוֹת
וְאַרְבָּעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ (כו) בְּנֵי
הָרָמָה וָגָבַע שֵׁשׁ מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ (כז) אַנְשֵׁי
מִכְמָס מֵאָה עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃
(כח) אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי
מָאתַיִם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃
(כט) בְּנֵי נְבוֹ חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃
(ל) בְּנֵי מַגְבִּישׁ מֵאָה חֲמִשִּׁים
וששה

אונד ניינציג; (יז) דיא
נאכקאָממען בצי'ס, דרייא
הונדערט דרייא אונד צוואנ-
ציג; (יח) דיא נאכקאָממען
יורה'ס, איין הונדערט אונד
צוועלף; (יט) דיא נאכ-
קאממען חשם'ס, צווייא
הונדערט דרייא אונד צוואנ-
ציג; (כ) דיא נאכקאָממען
גבר'ס, פֿינף אונד ניינציג;
(כא) דיא איינהיימישען בית
לחם'ס, איין הונדערט דרייא
אונד צוואנציג; (כב) דיא
בירגער נטפה'ס, זעכס אונד
פֿינפֿציג; (כג) דיא בירגער
פֿאָן ענתות, איין הונדערט
אכט אונד צוואנציג; (כד)
דיא איינהיימישען צו עזמות,
צווייא אונד פֿירציג; (כה)
דיא איינהיימישען צו קרית
ערים, כפירה אונד בארות,
זיבען הונדערט דרייא אונד
פֿירציג; (כו) דיא איינהיי-
מישען צו רמה אונד גבע,
זעכס הונדערט איין אונד
צוואנציג; (כז) דיא בירגער
פֿאָן מכמס, איין הונדערט
צווייא אונד צוואנציג; (כח)
דיא בירגער פֿאָן בית אל
אונד עי, צווייא הונדערט
דרייא אונד צוואנציג; (כט)
דיא איינהיימישען צו נבו,
צווייא אונד פֿינפֿציג; (ל)
דיא איינהיימישען צו מגביש,
איין הונדערט זעכס אונד
פֿינפֿציג

וְשִׁשָּׁה׃ (לא) בְּנֵי עֵילָם
אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה׃ (לב) בְּנֵי חָרִם שְׁלֹשׁ
מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ (לג) בְּנֵי־לֹד
חָדִיד וְאוֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וַחֲמִשָּׁה׃ (לד) בְּנֵי יְרֵחוֹ
שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ (לה) בְּנֵי סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת
אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃
(לו) הַכֹּהֲנִים בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית
יֵשׁוּעַ תְּשַׁע מֵאוֹת שִׁבְעִים
וּשְׁלֹשָׁה׃ (לז) בְּנֵי אִמֵּר
אֶלֶף חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ (לח) בְּנֵי
פַשְׁחוּר אֶלֶף מָאתַיִם
ארבעים

פינפציג; (לא) דיא נאכ=
קאממען איינעס אנדערן
עילם'ס, איין טויזענד צווייא
הונדערט פיר אונד פינפציג;
(לב) דיא קינדער חרם'ס
דרייא הונדערט אונד צוואנ=
ציג; (לג) דיא קינדער
לד'ס, חדיד'ס אונד אונו,
זיבען הונדערט פינף אונד
צוואנציג; (לד) דיא איינ=
היימישען צו ירחו, דרייא
הונדערט פינף אונד פיר=
ציג; (לה) דיא איינהיימי=
שען צו סנאה, דרייא טוי=
זענד זעכס הונדערט אונד
דרייסיג; (לו) פריסטער:
דיא נאכקאממען ידעיה'ס,
אוים דעם הויזע ישוע,
ניין הונדערט זיבען אונד
דרייסיג; (לז) דיא נאכ=
קאממען אמר'ס, איין טוי=
זענד צווייא אונד פינפציג;
(לח) דיא נאכקאממען
פשחור'ס, איין טויזענד
צווייא הונדערט זיבען אונד
פירציג

רש"י

(לו) והכהני' בני ידעיה' עד עתה מנה בני יהודה ובנימן ומעכשיו הוא מונה והולך הכהנים והלוי' כמו שכת' למעל' ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימין והכהנים והלוים וגו':

המשוררים

באור

(לו) והכהנים, עד עתה מנה בני יהודה ובנימין ומעכשיו מונה והולך הכהנים והלוים והאחרים העולים (מהר"ל)·

הנתינים

אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה׃ (לט) בְּנֵי
חָרִם אֶלֶף וְשִׁבְעָה עָשָׂר׃
(מ) הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ
וְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי הוֹדַוְיָה
שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה׃ (מא)
הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה
עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ (מב) בְּנֵי
הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלּוּם בְּנֵי־אָטֵר
בְּנֵי־טַלְמֹן בְּנֵי־עַקּוּב בְּנֵי
חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי הַכֹּל מֵאָה
שְׁלֹשִׁים וְתִשְׁעָה׃ (מג) הַנְּתִינִים
בְּנֵי־צִיחָא בְנֵי־חֲשׂוּפָא בְּנֵי
טַבָּעוֹת׃ (מד) בְּנֵי־קֵרֹס בְּנֵי־
סיעהא

פירציג; (לט) דיא נאכ־
קאָממען חרם'ס, איין טויז־
זענד זיבצעהן׃ (מ) לע־
וויטען׃ דיא נאכקאָמ־
מען ישוע'ס אונד קדמיאל'ס
פאָן דען נאכקאָממען
הודויה'ס, פיר אונד זיבציג;
(מא) טאנקינסטלער,
פאָן דען נאכקאָממען
אסף'ס, איין הונדערט אכט
אונד צוואנציג; (מב) דיא
נאכקאָממען דער
טהירהיטער, נעמליך
דיא נאכקאָממען שלום'ס,
דיא נאכקאָממען אטר'ס,
דיא נאכקאָממען טלמן'ס,
דיא נאכקאָממען עקוב'ס,
דיא נאכקאָממען חטיטא'ס,
דיא נאכקאָממען שבי'ס,
צוזאממען איין הונדערט נײן
אונד דרייסיג׃ (מג) נתינים
(געוויססע מענשען דיא צו
קנעכטישען דינסטען בע־
שטימט ווארען)׃ דיא נאכ־
קאָממען ציחא'ס, דיא
נאכקאָממען חשופא'ס, דיא נאכקאָממען טבעות, (מד) דיא נאכקאָממען קרס,
דיא

רש"י

(מא) המשוררים. הלוים שהיו משוררים וכן השוערים הם הלוים שהיו שוערים בשערי בית המקדש: (מג) הנתינים. עכשיו הוא מונה אותם נתינים שהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ומשם היתה יוצאת פרנסתם:

בני

באור

(מג) הנתינים. לקמן (פרשה ח' פסוק כ') נאמר כי היו אנשים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים:

בני

סִיעֲהָא בְּנֵי פָדוֹן׃ (מה) בְּנֵי־
לְבָנָה בְנֵי־חֲגָבָה בְּנֵי עַקּוּב׃
(מו) בְּנֵי־חָגָב בְּנֵי־שַׁמְלַי בְּנֵי
חָנָן׃ (מז) בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־גַחַר
בְּנֵי רְאָיָה׃ (מח) בְּנֵי־רְצִין בְּנֵי־
נְקוֹדָא בְּנֵי גַזָּם׃ (מט) בְּנֵי־
עֻזָּא בְנֵי־פָסֵחַ בְּנֵי בֵסָי׃
(נ) בְּנֵי־אַסְנָה בְנֵי־מְעוּנִים
בְּנֵי נְפִיסִים׃ (נא) בְּנֵי־בַקְבּוּק
בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי חַרְחוּר׃
(נב) בְּנֵי־בַצְלוּת בְּנֵי־מְחִידָא
בְּנֵי חַרְשָׁא׃ (נג) בְּנֵי־בַרְקוֹס
בְּנֵי־סִיסְרָא בְּנֵי־תָמַח׃ (נד)
בְּנֵי נְצִיחַ בְּנֵי חֲטִיפָא׃ (נה)
בְּנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סֹטַי
בְּנֵי־הַסֹּפֶרֶת בְּנֵי פְרוּדָא׃

שלמי ק׳ נפוסים ק׳ בני

דיא נאכקאָממען סיעהא׳ס,
דיא נאכקאָממען פדון׳ס,
(מה) דיא נאכקאָממען
לבנה׳ס, דיא נאכקאָממען
חגבה׳ס, דיא נאכקאָממען
עקוב׳ס, (מו) דיא נאכ־
קאממען חגב׳ס, דיא נאכ־
קאממען שמלי׳ס, דיא נאכ־
קאָממען חנן׳ס, (מז) דיא
נאכקאָממען גדל׳ס, דיא
נאכקאממען גחר׳ס, דיא
נאכקאָממען ראיה׳ס, (מח)
דיא נאכקאָממען רצין׳ס,
דיא נאכקאָממען נקודא׳ס,
דיא נאכקאָממען גזם׳ס,
(מט) דיא נאכקאָממען
עזא׳ס, דיא נאכקאָממען
פסח׳ס, דיא נאכקאָממען
בסי׳ס, (נ) דיא נאכקאָמ־
מען אסנא׳ס, דיא נאכ־
קאָממען מעונים׳ס, דיא
נאכקאָממען נפוסים׳ס,
(נא) דיא נאכקאָממען
בקבוק׳ס, דיא נאכקאָמ־
מען חקופא׳ס, דיא נאכ־
קאָממען חרחור׳ס, (נב)
דיא נאכקאָממען בצלות,
דיא נאכקאָממען מחידא׳ס,
דיא נאכקאָממען חרשא׳ס,
(נג) דיא נאכקאָממען
ברקוס, דיא נאכקאָממען סיסרא׳ס, דיא נאכקאָממען תמח׳ס, (נד) דיא נאכ־
קאָממען נציח׳ס, דיא נאכקאָממען חטיפא׳ס׳ (נה) פֿערנער **דיא נאכ־
קאממען דער שקלאפען שלמה׳ס:** דיא נאכקאָממען סטי׳ס,
דיא נאכקאָממען הספרת דיא נאכקאָממען פרודא׳ס, דיא

באור

(נה) בני עבדי שלמה, שנתן שלמה בחלופן כמו שנתן דוד הנתינים, כן נראה מענינו׳

ויגאלו

(נו) בְּנֵי־יַעְלָה בְנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי
גִדֵּל׃ (נז) בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְּנֵי־
חַטִּיל בְּנֵי פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי
אָמִי׃ (נח) כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי
עַבְדֵי שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
תִּשְׁעִים וּשְׁנָיִם׃ (נט) וְאֵלֶּה
הָעוֹלִים מִתֵּל מֶלַח תֵּל
חַרְשָׁא כְּרוּב אַדָּן אִמֵּר וְלֹא
יָכְלוּ לְהַגִּיד בֵּית־אֲבוֹתָם
וְזַרְעָם אִם מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃
(ס) בְּנֵי־דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה
בְּנֵי נְקוֹדָא שֵׁשׁ מֵאוֹת
חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ (סא) וּמִבְּנֵי
הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֳבַיָּה בְּנֵי
הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר
לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי
אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃
אלה

(נו) דיא נאכקאממן יעלה'ס, דיא נאכקאממן דרקון'ס, דיא נאכקאממען גדל'ס, (נז) דיא נאכקאממען שפטיה'ס, דיא נאכקאממען חטיל'ס, דיא נאכקאממען פכרת הצבים'ס, דיא נאכקאממען אמי'ס· (נח) אללע נתינים אונד נאכקאממען דער שקלאפען שלמה'ס, דרייא הונדערט צווייא אונד נייני ציג· (נט) דיס זינד דיא יעניגע, וועלכע פאן תל מלח, תל חרשא, כרוב, אדן, אמר, הינויף ציאגען, אונד איהרע פאמיליען זער אונד איהרע אבשטאממונג ניכט אנגעבען קאננטען, אב זיא פאן ישראל וואר'ען: (ס) דיא נאכקאממען דליה'ס, דיא נאכקאממען טוביה'ס, דיא נאכקאממען נקודא'ס, זעכס הונדערט צווייא אונד פינפציג אן דער צאהל; (סא) אונד פאן פריסטערן, דיא נאכקאממען חביה'ס, דיא נאכקאממען הקוץ, דיא נאכקאממען ברזלי'ס, (דער זיך איינע פאן דען טעכטערן דעם גלעדים ברזלי, צור פרויא נאהם, אונד נאך איהרעם נאמען גענאנט וואר.

רש"י

(נח) בני עבדי שלמה · עבדי' היו לשלמה המלך והללו בנים היו מבני בניהם: (נט) ואלה העולים מתל מלח וגומר ואי זה מעשה הגיע להם ולא יוכלו להגיד וגו': יודעים · של אבות' לפי שאבדו יחס שלהם ולא ידעו אם מישראל הם: (ס) בני דליה וגו' · גם הם בכלל אלה העולים מתל מלח: (סא) אשר לקח · בל אחד מבנות ברזלי הגלעדי

(סב) אלה בקשו כתבם המתיחשים ולא נמצאו ויגאלו מן הכהנה: (סג) ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמד כהן לאורים ולתמים: (סד) כל הקהל כאחד ארבע רבוא אלפים שלש מאות ששים: (סה) מלבד עבדיהם ואמהתיהם אלה שבעת אלפים שלש מאות שלשים ושבעה ולהם
משררים

וואורדע) • (סב) דיזע זוכ־
טען איהרע גענעאלאגישע
פערצייכניססע, פאנדען זיא
אבער ניכט, אונד וואור־
דען דעם פריסטערטהומע
אונווירדיג ערקלעהרט •
(סג) דער תרשתא (איין
וואָרט, וועלכעס איינע גע־
וויססע ווירדע בעצייכנעט),
דייטעטע איהנען אן, דאס
זיא פאן דעם אללערהיי־
ליגסטען ניכטס עססען דירפ־
טען, ביז צום דאזיין איינעם
פריסטערס מיט דעם
אורים אונד תמים •
(סד) דיא גאנצע פאלקס־
מענגע צו־אממען בעליף זיך
אויף צווייא אונד פירציג
טויזענד דרייא הונדערט
אונד זעכציג, (סה) אויסער
איהרען קנעכטען אונד מעג־
דען; דיזער וואָרען זיבען
טויזענד דרייא הונדערט
זיבען אונד דרייסיג • אויך האטטען דיא טאָנקינסטלער אונד טאָנקינסטלערינ־
נען

רש"י

הגלעדי לקח אשה: ויקרא על שמם. והיה נקרא שמו של ברזילי על שמם לפי שהם לקחו תכנותיו:
(סב) אלה הכהנים הללו המתיחשים שהיה להם להתיחש באותו כתב ולא נמצא כתב יחוסן:
ויגאלו שהיו מגואלים ומגועלים שלא יעבדו עוד עם אחד הכהנים בעבוד שלא נמצ' כתב
יחוסן: (סג) התרשתא. הוא נחמיה בן חכליה ואמרו רבותינו שנקרא שמו
התרשתא שהתירו לו חכמי' לשתות יין כסף על אשר היה משקה למלך. מקדש הקדשים
חטאות

באור

(סב) ויגאלו, מלשון גיעולה בחילוף אותיות אחה"ע, כמו לא מאסתים ולא געלתים (ויקרא כו, מד): (סג) התרשתא, שם שררות וגדולה מה: ונלב"ע חשב שהוא כמו פחה;
ולפי

מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתָיִם׃
(סו) סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה פִּרְדֵיהֶם
מָאתַיִם אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃
(סז) גְּמַלֵּיהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים
שֵׁשֶׁת אֲלָפִים שְׁבַע מֵאוֹת
וְעֶשְׂרִים׃ (סח) וּמֵרָאשֵׁי
הָאָבוֹת בְּבוֹאָם לְבֵית יְהוָה
אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלָם הִתְנַדְּבוּ
לבית

נען ביא זיך, צוויא הונ-
דערט · (סו) פֿערנער
פֿפֿערדע, זיבען הונדערט
זעכס אונד דרייסיג, מויל-
עזעל צווייא הונדערט פֿינף
אונד פֿירציג, (סז) קאמע-
לע פֿיר הונדערט פֿינף אונד
דרייסיג אונד עזעל זעכס
טויזענד זיבען הונדערט אונד
צוואנציג · (סח) מעהרערע
דער פֿאמיליענהייפטער,
אלס זיא אן דיא שטעללע
דעם טעמפעלס צו ירושלים
געקאממען ווארען, מאכ-
טען פֿרייוויללינע געשענקע
אום דענזעלבען, וויא ער
וויעדעם

רש"י

מעלות ולמעלות כשאר כהני': עד עמוד כהן וגו' כאדם האומ' לחבירו עד ימות המשיח לא יענה דבר זה ואיני יכול לפתור עד יעמוד כהן לאורי' ותומי' בבית שני לפי שמצינו בפ"א של יומא שהיה בי' שני חסר מאורים ותומים: (סד) כל הקהל כא' · כשהיו כול' ביחד עם הכהני' והנתינים והלוים היה בהם חשבון זה ובני ישראל המנוי' למעל' הם של שבט יהוד' ובנימן ומות' אשר נחסרו מחשבון זה שלא תמצאם למעלה הם היו משאר השבטים וכן מפורש בסדר עולם כל הקהל כאחד ארבע רבוא וגו', ובפרטן אינן אלא שלשי' אלף י"ג אלף היכן הם אלא שעלו משאר השבטי' מלבד עבדיה' ואמהותיהם שלא היו בכלל הקהל: (סה) ולהם משוררים ומשוררות מאתי' לפי שהיו עולי' בשמח' מבבל לארץ ישראל היו צריכים למשוררים ומשוררות כדי שיהו מטיילות בהם ברוב שמחתם: (סח) התנדבו' היו מתנדבין
לבניין

באור

ולפי שהוא בספק הניחוהו בלי תרגום, ועיין מזה בבאורי לס' נחמיה (ח' מ')· ורז"ל אמרו שהוא נחמיה אשר נקרא כן לפי שהתירו לו חכמים לשתות יין נסך של גוים על אשר הי' משקה למלך, והוא כמו שתי מלות התר שתא· לאורים ולתמים, לשאול באורים ותמים אם הם כהנים מיוחסים אם לאו·

לְבֵית הָאֱלֹהִים לְהַעֲמִידוֹ עַל־
מְכוֹנוֹ׃ (סט) כְּכֹחָם נָתְנוּ
לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב
דַּרְכְּמוֹנִים שֵׁשׁ־רִבָּאוֹת
וָאָלֶף וְכֶסֶף מָנִים חֲמֵשֶׁת
אֲלָפִים וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים מֵאָה׃
(ע) וַיֵּשְׁבוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
וּמִן־הָעָם וְהַמְשֹׁרְרִים
וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַנְּתִינִים
בְּעָרֵיהֶם וְכָל־יִשְׂרָאֵל
בְּעָרֵיהֶם׃

עהעדעם וואר, ווידער הער=
צושטעללען׃ (סט) זיא גא=
בען נאך איהרען קרעפטען
אין דען בויאנשטאלטס=
שאטץ אן גאָלד איין אונד
זעכציג טויזענד דרכמונים,
אן זילבער פינף טויזענד
מנים, אונד הונדערט
פריסטערקקע׃ (ע) דיא
פריסטער, לעוויטען אונד
וואס פאָם פאָלקע וואר,
אלס אויך דיא זענגער,
פפערטנער אונד נתינים
נאמען נאך אונד נאך בע=
זיטץ פאָן איהרען שטעד=
טען, אונד זאָ קאם ענדליך
גאנץ ישראל אים בעזיטצע
דערזעלבען׃

ג

ג (א) וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּעָרִים
וַיֵּאָסְפוּ הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־
יְרוּשָׁלִָם׃ (ב) וַיָּקָם יֵשׁוּעַ בֶּן־
יוֹצָדָק וְאֶחָיו הַכֹּהֲנִים וּזְרֻבָּבֶל
בן

(א) אלס דער זיבענטע
מאָנאט הער=
אן נאהטע, וואָ דיא קינ=
דער ישראל'ס בערייטס אין
איהרען שטעדטען וואָרען,
פערזאממעלטע זיך דאז
פאָלק וויא איין מאן אין
ירושלים׃ (ב) ישוע זאָהן
יהוצדק'ס מיט זיינען פרי=
סטער = ברידערן אונד זרבבל
זאָהן

רש"י

לבנין הבית: (סט) ככחם כפי כחם וממונם: דרכמוני' שם, מטבע של זהב: וכתנות כהנים׳ לשרת בהם:

ג (א) ויגע׳ כמו והגיע: החדש השביעי׳ הוא חדש תשרי ובני ישראל אשר היו בערים
מה

בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְאֶחָיו וַיִּבְנוּ אֶת־מִזְבַּח אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לְהַעֲלוֹת עָלָיו עֹלוֹת כַּכָּתוּב בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אִישׁ־הָאֱלֹהִים׃
(ג) וַיָּכִינוּ הַמִּזְבֵּחַ עַל־מְכוֹנָתוֹ כִּי בְּאֵימָה עֲלֵיהֶם מֵעַמֵּי הָאֲרָצוֹת וַיַּעַל עָלָיו עֹלוֹת לַיהוָה עֹלוֹת לַבֹּקֶר וְלָעָרֶב׃
(ד) וַיַּעֲשׂוּ אֶת־חַג הַסֻּכּוֹת כַּכָּתוּב וְעֹלַת יוֹם בְּיוֹם בְּמִסְפָּר כְּמִשְׁפַּט דְּבַר־יוֹם

ביומו

מכונתיו ק' ויעלו ק'

זאהן שאלתיאל'ס מיט זיינען ברידערן מאכטען זיך נון אויף, אונד ערריכטעטען דען אלטאר דעם גאטטעס ישראל'ס, אום גאנצאפפער דארויף דארצוברינגען, וויא אין דער לעהרע דעם געטטליכען מאננעס משה פארגעשריבען איזט׃
(ג) זיא שטעללטען דען אלטאר אין זיינען פאריגען שטאנד ווידער הער, אבגלייך איינע פורכט פאר דען בענאכבארטען פעלקערשאפטען אויף איהנען לאג אונד בראכטען דארויף גאנצאפפער דאר, דעם עוויגען צו עהרען, זאוואהל דעם מארגענס אלס דעם אבענדס׃
(ד) מאן פייערטע היראויף דאז לויבהיטטען = פעסט שריפטמעסיג, אונד אפפערטע טעגליך דיא געהעריגע אנצאהל, וויא פיר יעדען טאג עס פארגעשריבען

איזט

רש"י

אלה עשו ויאספו כלם כאחד לירושלים : (ג) ויכינו המזבח על מכונותו כדי להקריב עליו קרבנות שהרי היו יראי' מעמי הארצו' שלא יקנתרום ושלא ילשינום למלך ובנו המזבח לעלו' עליו עולות למען ישמעו ויבינו העמי' בדבר אשר עשוהו ע"פ המלך ועל כן ימנעו מלקנתר' לבניין הבית : לבקר ולערב: תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים : (ד) ועולות יום ביום במספר' קרבנות החג בנוספים כמשפטם :

ואחרי

באור

ג (ג) כי באימה וגו', בעבור אימה עליהם הכינו מזבח לאל שיעזרם (רא"ב"ע). ויותר נראה שמלת כי כמו אע"פ, אע"פ שהיו מתיראים מעמי הארצות שלא

ייעז

בְּיוֹמוֹ׃ (ה) וְאַחֲרֵי־כֵן עֹלַת
תָּמִיד וְלֶחֳדָשִׁים וּלְכָל־מוֹעֲדֵי
יְהוָה הַמְקֻדָּשִׁים וּלְכֹל
מִתְנַדֵּב נְדָבָה לַיהוָה׃ (ו)
מִיּוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי
הֵחֵלּוּ לְהַעֲלוֹת עֹלוֹת לַיהוָה
וְהֵיכַל יְהוָה לֹא יֻסָּד׃ (ז) וַיִּתְּנוּ־
כֶסֶף לַחֹצְבִים וְלֶחָרָשִׁים
וּמַאֲכָל וּמִשְׁתֶּה וָשֶׁמֶן
לַצִּדֹנִים וְלַצֹּרִים לְהָבִיא עֲצֵי
אֲרָזִים מִן־הַלְּבָנוֹן אֶל־יָם
יפוא

איזטי (ה) זא אויך נאכהער
דיא טעגליכע גאנצאָפפער,
יענע דער נייסמאָנדע אונד
זעמטליכען היילגען פעסט-
טאגע דעס עוויגען, וויא
אויך אללע פרייוויללגע
אָפפער, דיא דעם עוויגען
צו עהרען דארגעבראכט
ווארדען׃ (ו) מיט דעם
ערשטען טאג דעם זיבענ-
טען מאָנאטס פינגען זיא אן,
דעם עוויגען צו עהרען גאנצ-
אָפפער דארצובריגען; צום
טעמפעל וואר אבער נאָך
קיין גרונד געלעגט׃ (ז) נון
גאב מאן אויך דען שטיינ-
הויערן אונד ציממערלייטען
געלד, שפייזע, טראנק אונד
עהל דען זידאָניערן אונד
טיריערן אום צעדערן׃ האָלץ
פאם לבנון צור זעע נאך
יפוא

רש"י

(ה) ואחרי כן ולאחר הסכות היו מקריבי׳ קרבנו׳ בכל יו׳ לבק׳ ולערב: ולחדשי׳. ולראשי חדשי׳ היו מקריבי׳ קרבנו׳ של ראשי חדשי׳: ולכל מועדי ה׳ ולאחר מועדו׳ קרבניהם: ולכל מתנדב׳ ולכל אותם המתנדבים נדבותיה׳ היו מקבלי׳ הכהנים אותם להקריבם ומיום א׳ בתשרי התחילו להקריב קרבנות ועדין לא נבנה יסוד הבית: (ז) לצידוני׳ ולצורים׳ בנ צור וצידון שהיו אומנים לבנות הבית: אל ים יפו׳ דרך הים היו מביאי׳ אותם: כרשיון׳ כאשר היה רשות המלך עליהם לבנות הבית כרשיון ל׳ רשות מגזרת רשה שהרי מן אבה יאמר אביון מן נבא יאמר נביון ומן חזה חזיון ומן רעה רעיון ומן

באור

ייטב בעיניהם דבר זה לא תנעו מלבנות, וכן מתורגם׳ (ז) כרשיון, לשון רשות מגזרת רשה, שהרי מן אבה יאמר אביון ומן נבה נביון ומן חזה חזיון ומן דעב רעיון ומן קנה קניון, ומן רשה יאמר רשות כמו מן ענה ענות מן שבה שבות ומן זנה

יָפוֹא כִּרְשְׁיוֹן כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרַס עֲלֵיהֶם׃ (ח) וּבַשָּׁנָה הַשֵּׁנִית לְבוֹאָם אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים לִירוּשָׁלַם בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי הֵחֵלּוּ זְרֻבָּבֶל בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וּשְׁאָר אֲחֵיהֶם ׀ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל־הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי יְרוּשָׁלַם וַיַּעֲמִידוּ אֶת־הַלְוִיִּם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה לְנַצֵּחַ עַל־מְלֶאכֶת בֵּית־יְהוָה׃ (ט) וַיַּעֲמֹד יֵשׁוּעַ בָּנָיו וְאֶחָיו קַדְמִיאֵל וּבָנָיו בְּנֵי־יְהוּדָה כְּאֶחָד לְנַצֵּחַ עַל־

עשה

יפוא צו ברינגען, צופאָלגע דער ערלויבנים דיא זיא פאם פערזישען קעניגע כורש דאצו האטטען׃ (ח) אים צווייטען יאהר נאך איהרער ריקקונפט וועגען דעם טעמפעלס צו ירושלים, אים צווייטען מאָנאט, מאכטען זרבבל זאָהן שאלתיאל׳ס, ישוע זאָהן יוצדק׳ס אונד איהרע איבריגען ברידער, דיא פריסטער, לעוויטען, אונד אללע דיא אויס דער געפאנגענשאפט נאך ירושלים צוריקגעקאָממען ווארען, דען אנפאנג, אונד בעשטעללטען דיא לעוויטען פאן צוואנציג יאהר אן אונד דאריבער, אום איבער דיא ארבייט דעם טעמפעלס דעם עוויגען דיא אויפזיכט צו פיהרען׃ (ט) ישוע מיט זיינען זעהנען אונד ברידערן, קדמיאל מיט זיינען זעהנען אונד דיא קינדער יהודה׳ס שטאנדען פער־

איינט צור אויפזיכט איבער	דיא

רש"י

וממן חבה חביון ומן לאה ילאה לשות כמו מן ענה ענות ומן שבה שבו' ומן ראה ראות ומן זנה זנות כמאמר רשו' ולשון בלשון ויונאין מגזירה אחת לפי שעל הדקדוק ול' א' הם ומנחם חברו ל' אחרת שפתינו ולא דקדק בגזירתו ואעפ"כ שני פני' הללו קרובי' זה לזה במשמעותם: (ח) בחדש השני הוא חדש אייר: מהשבי כל אותן שבאו מהשביה לירושלם: ויעמדו העמידו הלוים המשוררים לנצח ולומר שירה לפני הבוני' בשעת בניין יסוד הבית: לנצח שני נגינות הללו הם ניגוני שירה כמו למנצח (בנגינות) מזמור לדוד (תלים י"ג ד'): (ט) ויעמוד ישוע עמדו ואמרו שיר' ביחד שניהם עושי מלאכ' יסוד הבית: (י) ויסדו משקל חזק מן יסוד כמו ויסדו טירותיה' כן ויסבו מן יסב ויסדו מן יסד ומשמעותן וייסדו וייסבו במשקל חזק בשתי יודי"ן אחת פעול' ות'

של

עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה בְּבֵית
הָאֱלֹהִים בְּנֵי חֵנָדָד בְּנֵיהֶם
וַאֲחֵיהֶם הַלְוִיִּם׃ (י) וְיִסְּדוּ
הַבֹּנִים אֶת־הֵיכַל יְהוָה
וַיַּעֲמִידוּ הַכֹּהֲנִים מְלֻבָּשִׁים
בַּחֲצֹצְרוֹת וְהַלְוִיִּם בְּנֵי־אָסָף
בַּמְצִלְתַּיִם לְהַלֵּל אֶת־יְהוָה
עַל־יְדֵי דָּוִיד מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל׃
(יא) וַיַּעֲנוּ בְּהַלֵּל וּבְהוֹדֹת
לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי־לְעוֹלָם
חַסְדּוֹ עַל־יִשְׂרָאֵל וְכָל־הָעָם
הֵרִיעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה בְהַלֵּל
ליהוה

דיא ארבייטסלייטע אן דעם
גאָטטעסהויזע, וויא אויך
דיא לעוויטען, קינדער
חנדד'ס, מיט איהרען זעה=
נען אונד ברידערן׃ (י) אינ=
דעם דיא בוילייטע דען גרונד
דעס טעמפעלס לעגטען,
שטאנדען דיא פריסטער
אין איהרעם אנצוגע מיט
טראָמפעטען אונד דיא
לוים פאָם געשלעכטע אסף
מיט צימבעלן, דען עוויגען
צו לאָבפרייזען מיט פזאל=
מען דוד'ס קעניגס פאָן
ישראל׃ (יא) זיא זאנגען זיך
ענטגעגען דאז דען עווי=
גען צו לאבפרייזען
אונד צו דאנקען, דען
ער איזט פריינדליך,
עוויג וועהרט זיינע גי=
טע פיר ישראל, אונד
דאז אנוועזענדע פאָלק
יויכצטע מיט גראָסעם יובעל.
אלם

רש״י

של יסוד ופתלונן היו מייסדי מייסדי׳ : הבונים׳ מייסדי׳ את יסוד היכל ה׳׳ בשעה שהיו מנצחי׳ בשירתם והעמידו הכהנים מלובשי׳ בגדי כבוד וחצוצרו׳ בידיהם לתקוע בהם: והלוים בני אסף׳ היו משוררים: במצלתים כמו (תילי׳ ק״נ) בצלצלי שמע כלי שיר הם: ע״י דוד׳ שהיו מנצחי׳ ומשוררי׳ שירות והודאות של דוד מלך ישראל: (יא) ויענו ל׳ עניית זמר׳ כמו ותען להם מרים (שמות טו): ובהודו׳ ובהודיו׳: כי טוב׳ להודות, לה׳: וכל העם׳ אלו עם ישראל: על הוסד כל השמחות הללו היו עושי׳

באור

זנה זנות, נמצאו לשות ודשון באין ויוצאין מגזרה אחת (רש״י)· (י) על ידי דוד, שהיו משוררים שירות והודות של דוד מלך ישראל (הנ״ל)·

לַיהוָה עַל הוּסַד בֵּית־יְהוָה׃
(יב) וְרַבִּים מֵהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
וְרָאשֵׁי הָאָבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר
רָאוּ אֶת־הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן
בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם
בֹּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל וְרַבִּים
בִּתְרוּעָה בְשִׂמְחָה לְהָרִים
קוֹל׃ (יג) וְאֵין הָעָם מַכִּירִים
קוֹל תְּרוּעַת הַשִּׂמְחָה לְקוֹל
בְּכִי הָעָם כִּי הָעָם מְרִיעִים
תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקּוֹל נִשְׁמַע
עַד־לְמֵרָחוֹק׃
ד (א) וַיִּשְׁמְעוּ צָרֵי יְהוּדָה
ובנימן

אלס מאן דען עוויגען פריז, איבער דיא גרינדונג דעס טעמפעלס׃ (יב) פילע צוואר פאן דען עלטערן פריסטערן, לעוויטען אונד פאמיליענ־הייפטערן, דיא דען ערסטען טעמפעל געזעהען האטטען, וויינטען איבערלויט, אלס נון דיזער טעמפעל פאר איהרען אויגען געגרינדעט ווארדע, אינדעם פילע אנדרע מיט יויכצען אונד פריידענגעשרייא דיא שטיממע ערהאבען׃ (יג) דאז פאלק אבער אונטערשיד ניכט דאז געשרייא דער יויכצענדען פריידע פאן דעם געשרייא דער וויינענדען, וויל עס זעלבסט מיט גראסעם יובעל יויכצטע, אונד דאז געטעזע ווארדע וויט אין דיא פערנע געהערט׃
ד

(א) אלס דיא ווידערזאכער יהודה'ס אונד

רש"י

עושי' על בניין היסוד אשר הוסד בבית ה': (יב) ביסדו · ביסוד שלו מן שם דבר של יוסד ומן יסד יאמר ביסדו · כמו מן חדש בחדשו · מן קדש בקדשו: זה הבית · כשהיו רואין בניין בית זה היו בוכין מתוך שהיו זוכרי' אותו בניין. גדול של בית ראשון: ורבי' · אשר לא ראו בניין בית ראשון היו שמחין ומריעין בשמחה בקול גדול ונרוב שמחתן שיגאו מגולתן: (יג) ואין העם מכירי' · אות' השומעי' לא היו מכירי' קול תרועת שמחה מפני קול בכי העם שהרי העם השמחי' היו מריעי' תרועה גדולה וקול הבכי נשמ' יותר ויותר עד למרחוק:
ד (א) צרי יהודה ובנימן הם האומות אשר הושיב סנחריב בא"י כמו שנא' (מלכי' ב י"ז)

באור

ד (א) צרי יהודה ובנימין, הם האומות אשר הושיב סנחריב בא"י, כמו שנאמר בספר מלכים ב

וּבִנְיָמִן כִּי־־־בְנֵי הַגּוֹלָה
בּוֹנִים הֵיכָל לַיהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ (ב) וַיִּגְּשׁוּ אֶל־זְרֻבָּבֶל
וְאֶל־רָאשֵׁי הָאָבוֹת וַיֹּאמְרוּ
לָהֶם נִבְנֶה עִמָּכֶם כִּי כָכֶם
נִדְרוֹשׁ לֵאלֹהֵיכֶם וְלֹא ו
אֲנַחְנוּ זֹבְחִים מִימֵי אֵסַר חַדֹּן
מֶלֶךְ אַשּׁוּר הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ
פֹּה׃ (ג) וַיֹּאמֶר לָהֶם זְרֻבָּבֶל
וְיֵשׁוּעַ וּשְׁאָר רָאשֵׁי הָאָבוֹת
לְיִשְׂרָאֵל לֹא־לָכֶם וָלָנוּ
לִבְנוֹת בַּיִת לֵאלֹהֵינוּ כִּי
אֲנַחְנוּ יַחַד נִבְנֶה לַיהוָה
לו ק׳ אלהי

אונד בנימין'ס הערטיגן, דאס דיא לייטע אויס דער גע־פאנגענשאפט דעם עוויגען, גאטטע ישראל'ס איינען טעמפעל בויעטען׃ (ב) קא־מען זיא הין צו זרבבל אונד צו דען פאמיליענהייפטערן, אונד שפראכען צו איהנען: וויר וואללען געמיינשאפט־ליך מיט אייך בויען, דען וויר בעקעננען אונס עבענ־פאלס צו אייערעם גאטטע חיא איהר, אונד אפפערן איהם שאן זייט דען צייטען דעם אזירישען קעניגס אסר חדן, דער אונס היהער גע־בראכט האט׃ (ג) הירויף ערווידערטען איהנען זרבבל, ישוע אונד דיא איברינען פאמיליענהייפטער: עס געהט ניכט אן, דאס וויר געמיינשאפטליך פיר אונזערן גאטט איינען טעמפעל בויען, זאנדערן וויר אלליין בויען׃

רש"י

ב י"ז) ויבא מלך אשור מבבל ומכות׳ ומעוה ומחמ׳ ומספרוי׳ ויושב אותם בערי שומרון תחת בני ישראל: (ב) ויאמרו נבנה עמכם· היו אומרים כך למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד: מימי אסר הדן מלך אשור בנו של סנחריב שלאחר שסנחרי׳ הושיב׳ שם הרגוהו אדרמלך ושראצ׳ בניו וימלוך אסר חדון בנו תחתיו שנא׳ (ישעי׳ ל"ז) ויהי הוא משתחו׳ בית נסרוך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכוהו בחרב וגומר וימלוך אסר חדון בנו תחתיו: (ג) כי אנחנו אלא אנחנו לבדינו

באור

מלכים ויבא מלך אשור מבבל ומכותה ומעוה ומחמת ומספרוים ויושב אותם בערי שומרון

אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּנוּ הַמֶּלֶךְ כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃ (ד) וַיְהִי עַם־הָאָרֶץ מְרַפִּים יְדֵי עַם־יְהוּדָה וּמְבַלְּהִים אוֹתָם לִבְנוֹת׃ (ה) וְסֹכְרִים עֲלֵיהֶם יוֹעֲצִים לְהָפֵר עֲצָתָם כָּל־יְמֵי כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס וְעַד־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ פָּרָס׃ (ו) וּבְמַלְכוּת אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ בִּתְחִלַּת מַלְכוּתוֹ כָּתְבוּ שִׂטְנָה עַל־יֹשְׁבֵי יְהוּדָה וִירוּשָׁלָ͏ִם׃ (ז) וּבִימֵי

ארתחששתא

ומבהלי' ק'

מיססען איהן בויען פיר דען עווינען, דען גאָטט ישרא'ל, וויא אונס כורש, דער קעניג פאָן פערזיען, אויפגעטראגען האט· (ד) נון אבער ערשלאפטע דאז פאָלק דעס לאנדעס דיא הענדע דעס פאָלקס יהודה, אונד שרעקטע עס אב ווייטער צו בויען· (ה) זיא קויפטען זיך נעטליך ווידער דאסזעלבע ראהטגעבער, אום זיינען פלאן צו פעראייטעלן, זאָלאנגע דער פערזישע קעניג כורש לעבטע אונד ביז צו דער רעגירונג דעס פערזישען קעניגס דריוש הין· (ו) אונטער דער רעגירונג דעס אחשורוש, גלייך אים אנפאנגע דערזעלבען, מאכטען זיא זאָגאר איינע שריפטליכע אנקלאגע ווידער דיא איינוואָהנער פאָן יהודה אונד ירושלים · (ז) אונד אין דען צייטען דעס

ארתחששתא

רש"י

לבנינו כבנה כי זה משמש במקו' אלא: (ד) עם הארץ הם צרי יהודה ובנימן: מרפי' לבטל ממלאכת': לבנות. כמו מלבנות. וכן עד כי חדל לספר: (ה) וסכרי' כתי' בסמך ופתרונו כאלו כתוב בשי"ן שהיו שוכרי' יועצים כדי לבטל המלאכה: כל ימי מלכות כורש ומלכות אחשורוש אשר מלך אח' כורש עד שנת שתי' לדריוש שמלך אחר אחשורוש היתה המלאכה בטלה: (ו) ובמלכות אחשורוש. שמלך אחר כורש הוא אחשורוש שלקח אסתר: כתבו שטנה. שלא לבנות בית המקדש: על יושבי יהודה וירושלם. להשטינ' ולקטרג' שלא יבנו הבית: (ז) ובימי ארתחששתא. הוא כורש

מלך

באור

שומרון תחת בני ישראל (רש"י)· (ז) בשלם, דברים של שלום (רש"י ובעל המפרשים),

ויותר

אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא כְּתַב בִּשְׁלָם
מִתְרְדָת טָבְאֵל וּשְׁאָר כְּנָוֺתָו
עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתָּא מֶלֶךְ
פָּרָס וּכְתָב הַנִּשְׁתְּוָן כָּתוּב
אֲרָמִית וּמְתֻרְגָּם אֲרָמִית׃
(ח) רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם וְשִׁמְשַׁי
סָפְרָא כְּתַבוּ אִגְּרָא חֲדָא
עַל

כנותיו ק'

ארתחששתא שריב בשלם מתרדת טבאל אונד זיינע איבריגען קאָללעגען אן דיזען פערזישען קעניג ארתחששתא, אונד דאז אויסגעפֿערטיגטע שרייבען וואורדע מיט אראמעאישער שריפֿט אין'ס אראמעאישע איבערזעצט׃ (ח) רחום, דער פֿערפֿאסער אונד שמשי דער שרייבער פֿערפֿערטיגטען געמליך איינען בריף איבער ירושלים

רש"י

מלך פרס מניין אותיות של כורש עול' למנין אותיות דריוש וכן שנינו במס' ר"ה הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחששתא כרש על שם שמלך כשר היה ארתחששתא על שם המלכות ובסדר עולם מצאתי דריוש הוא ארתחששתא וכל המלכות כולה נקרא' ארתחששתא וכו': כתב בשל' · כתב מכתבו בדברים של שלום: מתרדת טבאל' שם אדם הוא מצרי יהודה ובנימן · ושאר כנותיו · חברותיו וסיעותיו: על ארתחששתא אל ארתחששתא: וכתב הנשתון · וכתב האגר' כתוב ארמית באותיו' ארמית ומתורגם ארמית · המכתב היה מפורש בלשון ארמית: (ח) רחום בעל טעם · רחום היה מזכיר ובעל דברי' לסדר המכתב · ושמשי ספר' ושמשי היה סופר הוא שמשי בנו של המן · וכן דרך המקרא להזכיר סופר ומזכיר שניה' ביחד לפי שהם זקוקי' זה לזה המ' מסדר ומזכיר והסופר כותב שנ' (מלכי' א ד) אליחרף ואחיה בני שישא סופרי' יהושפט בן אחילוד המזכי' ובמקו' אחר נא' ויצא אליקי' בן חלקיהו וגו' (שם ב יח) ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר: כתבו אגרא הללו שניה' רחום ושמשי כתבו האגרת כאשר לוה אליהם מתרדת וטבאל וכול' היו מיושבי' בערי שומרון על ירושל' על אודו' בנין ב"ה
אמר

באור

ויותר נראה שהוא שם אדם · כנותיו, סיעתו ובני חבורתו וכן ושאר כנותהון (מכלל יופי) · הנשתון, לפי הנרא' טעמו הכתב אשר נעשה לשלחו ושלחו, כלומר בתחילה כאשר חברו את הכתב, כתבו אותו בלשון ובאותיות שלהם ואח"כ העתיקו אותו ללשון ארמית וכתבוהו באותיות ארמית לשלחו למלך, וכזה תרגמתיו · בעל טעם, בעל הדברים ומתוכן לשון האגרת, כי מתרדת טבאל שלח האגרת ורחום הי' המזכיר והוא המתקן לשון האגרת ושמשי הי' סופר (הכ"ל), וכן כתב רש"י רחום הי' מזכיר ובעל דברים לסדר המכתב, ועל פיהם תרגמתיו, ויש בו פירושים אחרים ואין להאריך
כנמא

על־ירושלם לארתחששתא מלכא כנמא: (ט) אדין רחום בעל־טעם ושמשי ספרא ושאר כנותהון דיניא ואפרסתכיא טרפליא אפרסיא ארכוי בבליא שושנכיא דהוא עלמיא: (י) ושאר אמיא די הגלי

ירושלים אן דען קעניג ארתחששתא, וויא פאלגעטי (ט) (דער פערפאסער רחום אונד דער שרייבער שמשי נעמליך מיט איהרער איבריגען קאללעגען דען דיניטערן אפרסתכיטערן, טרפליטערן, אפרסיטערן, ארכויטערן, בבלניערן, שושנכיטערן אדער עלמיטערן: (י) מיט דען איבריגען פעלקערשאפטען, דיא דער גראסע אונד גלארריי־

אסנפר כע

ארכויא ק' דהיא ק'

רש"י

אשר בירושל': כנמא' כאשר נא'. והוא דוגמת לשון גמרא כדבעינן למימר קמן: (ט) אדין אז. רחום שם אדם: בעל טעם. מזכיר ובעל דברי' ושאר כנותהון ושאר סיעותיה' דיניא ואפרסתכי' וגו' הללו כולם שמות של אומות שהושי' סנחריב בערי שומרון אפרסיא הם פרסיי' שהושיב סנחריב בערי שומרון: ארכויא הם בני ארך שנא' וארך ואכד וכלנה (בראשי' י): בבליא הם בני בבל: שושנכיא בני שושן הבירה עלמיא בני עילם מכל האומות הללו הושיב סנחר' בא"י וכולן היו מושיבין מש' ומסכימי' בשליחו' המכת' הזה: (י) ושאר אמיא ושאר הכותי' אשר הגל' סנחריב כול' הסכימו: אסנפר סנחריב רבא ויקרא. שהיה מלך גדול ומכובד שנא' כה אמר המלך הגדול מלך אשור (ישעי' ל"ו) והותב המו' והושי' אותם. בקריה די שומרון: בערי' אשר סביבות שומרון. ושאר עבר נהר' ושאר האומות אשר בעבר הנהר לפי שהנהר נהר פרת מפסיק בין ארץ ישראל לבבל כמצאו אותן אומות שבצד א"י הם בעבר הנהר לאותן העומדי' בבבל: וכענת. שם מקום ואנשי כענת כולם היו מסכימי' בשליחו' המכתב

באור

כנמא, באופן הבא. (ט) אדין, אז. ולא ידעתי לכוון פסוק זה ושל אחריו אלא שהם כמו מאמר מוסגר לומר, אז בזה המכתב, נכתב ונשלח בשם כל המונה פה, וכן מפורש במכלל יופי שכלם הסכימו על שליחות האגרת הזאת. (י) וכענת, שם מקום (רש"י ושאר מפרשים) ועל פיהם תרגמתיו. פרשגן אגרתא, כמו פתשגן הנמצא

אָסְנַפַּר רַבָּא וְיַקִּירָא וְהוֹתֵב
הִמּוֹ בְּקִרְיָה דִּי שָׁמְרָיִן וּשְׁאָר
עֲבַר־נַהֲרָה וּכְעֶנֶת׃ (יא) דְּנָה
פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּי שְׁלַחוּ
עֲלוֹהִי עַל־אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא
מַלְכָּא עַבְדָיךְ אֱנָשׁ עֲבַר־
נַהֲרָה וּכְעֶנֶת׃ (יב) יְדִיעַ לֶהֱוֵא
לְמַלְכָּא דִּי יְהוּדָיֵא דִּי סְלִקוּ
מִן־לְוָתָךְ עֲלֶינָא אֲתוֹ
לִירוּשְׁלֶם קִרְיְתָא מָרָדְתָּא
וּבִאישְׁתָּא בָּנַיִן וְשׁוּרַיָּא
אשכללו

עבדך ק' ושוריא ק'

כע אסנפר אויסוואנדערן ליס, אונד דיא אין דיא שטאדט שמרין, אין דיא איבריגע לאנדשאפט דיסזייטס דעם פלוסעס (אייפראט) אונד כענרת הינגעזעצט האט)· (יא) דיזעס איזט דיא אבשריפט דעם בריפס, דען זיא איהם, דעם קעניג ארתחששתא צוגעשיקט האטטען: דיינע שקלאפען, דיא בעוואהנער דיסזייטס דעם פלוסעס אונד פאן כענת· (יב) דעם קעניגע זייא קונד, דאס דיא יהודים, וועלכע פאן דיר וועג צו אונס היניאויפגעצאגען זינד, נאך ירושלים געקאממען זינד, זיא בויען אן דיזער רעבעללישען אונד זעהר בעזען שטאדט, לעגען רינגמויערן

רש"י

המכתב הזה: (יא) דנא פרשגן אגרתא· וזהו פתרון האגרת· פרשגן כמו פתשגן הכתב: די שלחו עלוהי· אשר שלחו אליו: על ארתחששתא· אל ארתחששתא עבדך אנש עבר נהרא וכענ' עבדיך הם אנשי עבר הנהר ואנשי כנענת כל האומות המנויות כאן נכללות בכלל זה שכולן היו לצד ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותם השוכנים בבבל וזהו תחלת המכתב עבדך אנש עבר נהרא וגו' עד לא איתי לך: (יב) ידיע להוא למלכ'· דבר ידוע יהי' למלך: דיהודיא· אשר היהודי' שעלו מעמך אלינו באו לירושלים: קריתא מרדת ובישתא בנין· עיר מורדת וחוטאת הם בונים: ושוריא שכללו· והחומות יסדו: ואשיא· הכתלים: יחיטו· ל' פתיל כמו אם מחוט·
ראשית

באור

הנמצא במגילת אסתר (ג, יד.) עיין שם הבאור· (יב) מרדתא ובאושתא, מורדת ורעה· ושוריא שכללו, והחומות יסדו, ואשיא יחיטו, והיסודות קשרו זו בזו,
יחיטו

אשכללו ואשיא יחיטו: (יג) כען ידיע להוא למלכא די הן קריתא דך תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא ינתנון ואפתם מלכים תהנזק: (יד) כען כל־קבל די־מלח היכלא מלחנא וערות מלכא לא־אריך לנא

שכלילו ק׳ למחזא

מויערן אן, אונד פיגען דיא גרונדלאגען בערייטס צוזאמ־מען׃ (יג) נון מוס דער קע־ניג אבער וויססען, דאס זא־באלד דיזע שטאדט ווידער אויפגעבויעט אונד דיא רינג־מויערן הערגעשטעללט זיין ווערדען, זא ווערדען זיא דען טריבוט, דיא שטייער אונד דען וועגצאלל ניכט מעהר ענטריכטען, וואדורך דיא קעניגליכען איינקינפטע צו שאדען קאממען ווער־דען׃ (יד) דא וויר נון דאז זאלץ דעם האפעס עססען (ד"ה פאם קעניגע בעזאלדעט ווערדען), זא דירפען וויר איינע פערלעצונג דעם קעניגס ניכט מיט אנזעהען, אונד

רש"י

(ראשית ע) שהם תופרים ומתקני׳ בכתלי׳ זה עם: (יג) כעין ידיע· עתה ידוע יהיה למלך: די הן קריתא דך תתבנא· אשר אם העי׳ הזאת תבנה דך זאת: ושוריא ישתכללון· והחומות יהיו מיוסדות: מנדה בלו והלך· מיני מסים הם וכסף גלגלת: לא ינתנון· לא יתנו עוד מס: ואפתום מלכים תהנזיק· ואם המלכי׳ תזיק שלא יתנו עוד מס למלכי׳: (יד) כעין כל קבל די מלך היכל׳ מלחנ׳· עתה כל כנגד דבר זה אשר חורבן ההיכל אנו רוצי׳ להחריב: די מלח ל׳ חרבן ושממון כמו ארץ מלחה ולא תשב מלאכה אנו רוצי׳ לסתו׳ ולהחריב: וערות מלכא· ובזיון המלך: לא אריך איכר הגון לנו לראות: אריך הגון כמו אריך או לא אריך במס׳ סוטה: על דנא· על זאת שלחנו והודענו למלך· די יבקר אשר יבקר ויפקוד הפקודות בספר הזכרונו׳ של אבותיך:

באור

יחיטו לשון חוט כמו שתופרים בגד עם בגד בחוט (רש"ן מלך)· וכן כתב רש"י· (יג) מנדה בלו והלך, שמות למס המלך ופירושם כדרך שאמרתי, מנדה מן הרכוש, בלו מס המדינות, והלך מכס ההולכים בדרך שמלך (הראב"ע)· ובמכלול יופי מפורש בלו זו כסף גלגלתא, וראוי לתרגמו (קאפפשטייער)· ואפתם וגו׳, ואוצר המלכים תזיק: (יד) מלח היכלא מלחנא, פירוש המפרשים בענין זה רחוק ורחוק מאוד· ויתכן שהוא שמוש הלשון הרגיל לומר תחת נוטלת שכר בשביל שירות ועבודה אשר נותנים עליה, וענין הלשון ואוכלי פתבגו (דניאל י"א כ"ו) שפירש רש"י שם, נוטל פרס משלחנו

לְמֶחֱזֵא עַל־דְּנָה שְׁלַחְנָא
וְהוֹדַעְנָא לְמַלְכָּא׃ (טו) דִּי
יְבַקַּר בִּסְפַר דָּכְרָנַיָּא דִּי
אֲבָהָתָךְ וּתְהַשְׁכַּח בִּסְפַר
דָּכְרָנַיָּא וְתִנְדַּע דִּי קִרְיְתָא
דָךְ קִרְיָא מָרָדָא וּמְהַנְזְקַת
מַלְכִין וּמְדִנָן וְאֶשְׁתַּדּוּר
עָבְדִין בְּגַוַּהּ מִן־יוֹמָת עָלְמָא
עַל־דְּנָה קִרְיְתָא דָךְ הָחָרְבַת׃
(טז) מְהוֹדְעִין אֲנַחְנָה לְמַלְכָּא
דִּי הֵן קִרְיְתָא דָךְ תִּתְבְּנֵא
וְשׁוּרַיָּה יִשְׁתַּכְלְלוּן לָקֳבֵל
דְּנָה חֲלָק בַּעֲבַר נַהֲרָא לָא
איתי

אונד דעססוועגען שיקען וויר אונד לאססען עס דעם קעניגע וויססען · (טו) לאס נור אין דעם געשיכטבוכע דיינער פֿארפֿאהרען נאכשלאגען, דארין ווירד זיך פֿינדען אונד דוא ווירסט איבערצייגט ווערדען, דאס דיזע שטאדט איינע רעבעללישע, קעניגען אונד לענדערן שעדליכע שטאדט איזט, וואָרין פֿאן יעהער פֿערשוועהרונגען אנגעצעטטעלט וואורדען, וואָראיבער זיא אויך צערשטעהרט וואורדע, (טז) וויר פֿערזיכערן איבריגענס דען קעניג, דאס, ווען דיזע שטאדט ווידער אויפֿגעבויעט, אונד דיא מויערן הערגעשטעללט זינד, דוא אלסדאן קיינען טייהל מעהר דיסזייטס דעם פֿלוססעס האבען

רש"י

אבותיך המלכי' הראשוני': ותהשכח · ותמצא בספר הזכרונו' ותדע כי העי' הזאת עיר מורדת ומזקת המלכו' והמדינו': ואשתדור עבדון בגוה · ומרד היו עושי' יושביה בתוכו שהיו ישראל מורדין במלכי האומות: מן יומת עלמא · מימות העול' מימים קדמוני' כך היה מנהגם למרוד במלכי העמי' על דנא על כך היתה העיר הזאת חריבה: (טו) מהודעין אנחנא למלכא מודיעין אנחנו למלך: די הן קריתא דך · אשר אם העי' הזאת תבנ' וחומותיה מיוסדין: לקבל דנ' כנגד כך ובשביל כך אין לך
חלק

באור

נשלחנו · וכמו שרגיל לומר באופן זה בל"א (דאז בראף פאן איינעס עססען) · (יד) וערות, לשון גלוי וחשיפה, ועל דרך שאלה חסרון ועשית נזק · אריך, איננו הגון לנו לראות . כמו אריך או לא אריך במסכת סוטה' (רש"י) · (טו) ואשתדור,
מרד

אִיתַי לָךְ׃ (יז) פִּתְגָמָא שְׁלַח
מַלְכָּא עַל־רְחוּם בְּעֵל־טְעֵם
וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא וּשְׁאָר כְּנָוָתְהוֹן
דִּי יָתְבִין בְּשָׁמְרָיִן וּשְׁאָר
עֲבַר־נַהֲרָה שְׁלָם וּכְעֶת׃
(יח) נִשְׁתְּוָנָא דִּי־שְׁלַחְתּוּן
עֲלֶינָא מְפָרַשׁ קֱרִי קָדָמָי׃
(יט) וּמִנִּי שִׂים טְעֵם וּבַקַּרוּ
וְהַשְׁכַּחוּ דִּי קִרְיְתָא דָךְ מִן־
יוֹמָת עָלְמָא עַל־מַלְכִין
מִתְנַשְּׂאָה וּמְרַד וְאֶשְׁתַּדּוּר
מתעבד

בען ווירסט׳ (יז) דיא אנט־
וואָרט, דיא דער קעניג ער
ליס: אן דען פֿערפֿאסער רחום,
דען שרייבער שמשי אונד
אן איהרע איבריגען קאָללע־
גען, דיא אין שמרין, אונד
דעם איבריגען טייהל דיס־
זייטס דעם פֿלוסעס וואָהנען,
פֿרידע אונד צייטליכעס
וואָהל! (יח) דאז זענדשריי־
בען: זא איהר אונס צוגע־
שיקט האבעט, איזט מיר
דייטליך פֿאָרגעלעזען וואָר־
דען׃ (יט) דער בעפֿעהל
וואורדע פֿאן מיר ערטייהלט,
מאן מוסטע נאכזוכען, אונד
עס פֿאנד זיך, דאס דיזע
שטאדט זיך פֿאן יעהער ווי־
דער קעניגע עמפּערטע, אונד
מייטערייא אונד פֿערשווערה־
רונג

רש״י

חלק בכל עבר נהרא לפי שישראל יהיו מורדין בך ויקחו הכל מידך: בעבר נהר׳. היא
כל הארץ של צד ארץ ישראל שהיא עבר הנהר לאותן שבבבל: (יז) פתגמא שלח מלכא.
דבר שלח המלך: על רחום בעל טעם אל רחום המזכי׳ ושמשי הסופר ולשאר סיעותיהם
היושבים בערי שומרון ולשאר האומות אשר בעבר הנהר לצד ארץ ישראל: שלם וכעת.
מקומות הם. וכעת כמו וכענת. פעמי׳ קורהו כך ופעמי׳ כך: (יח) נשתונא.
כתב הנשתוון אשר שלחת׳ אלינו היה מפור׳ וקרוי לפני: (יט) שים טעם. ומאתי
היתה שימת דבר ליווי אשר צויתי: ובקרו והשכחו ובקרו בספר הזכרונו׳ המלכים
ומצאו כתוב אשר העיר הזאת מימות העולם היתה מתנשאת ומתמרדת׳ על כל מלכי
האומות

באור

מלך וקסר. (יז) שלם וכעת, לדעת המפרשים מקומות הם, ומלת וכעת היא כמו
וכענת הנזכר לעיל, ואין דעתי נוטה לזה, ויותר נראה לי מלת שלם כי הוא אמירת
שלום בהתחלת האיגרת, כעין שלמכון ישגא, שמלא דדניאל בכתב שכתב נבוכדנאצר
ובפרשה הבאה לדריוש מלכא שלמא כולא. ובקמתורגם, וכמו בן גמיר ובענת לקמן
פרשה

מִתְעַבֶד־בַּהּ : (כ) וּמַלְכִין
תַּקִּיפִין הֲווֹ עַל־יְרוּשְׁלֶם
וְשַׁלִּיטִין בְּכֹל עֲבַר נַהֲרָה
וּמִדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ מִתְיְהֵב
לְהוֹן : (כא) כְּעַן שִׂימוּ טְעֵם
לְבַטָּלָא גֻּבְרַיָּא אִלֵּךְ
וְקִרְיְתָא דָךְ לָא תִתְבְּנֵא
עַד־מִנִּי טַעְמָא יִתְּשָׂם :
(כב) וּזְהִירִין הֱווֹ שָׁלוּ לְמֶעְבַּד
עַל־דְּנָה לְמָה יִשְׂגֵּא חֲבָלָא
להנזקת

רונג דארין שטאט האטטע׳
(כ) עס רעגירטען איינסט
מעכטיגע קעניגע איבער
ירושלים , זיא בעהערשטען
דען גאנצען שטריך יענזייטס
דעס פלוסעס, עס מוסטע
איהנען טריבוט, שטייער
אונד וועגעצאלל ענטריכ־
טעט ווערדען׳ (כא) איצט
טרעפעט אלזא דיא פֿער־
ארדנונג יענען לייטען איינ־
האלט צו טהון, דאס דיזע
שטאדט ניכט געבויעט ווער־
דע, ביז פאן מיר דער בע־
פעהל דאצו געגעבען ווער־
דע׳ (כב) נעהמעט אייך יא
אין אכט, איינע פערנאכ־
לעסיגונג הירין צו בעגעהען.
אוים וועלכער אורזאכע
זאללטע עטוואס שעדליכעס צום ... נאכ־

רש"י

האומו' ומלך וסרכנות היו עשוי בה למרוד במלכי העמי' : (כ) ומלכין תקיפין · ומלכי' חזקי' · היו בירושלם שהיו מושלי' ושליטי' בכל עבר הנהר של כל ארץ ישראל כמה שנא' בשלמה כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' (מלכי' א ד) · ומסים וכסף גלגלת היה נתון להם שהיו האומו' מעלין להם מס : (כא) כען שימו טעם · עתה שימו דבר להכריז בארץ לבטל אנשים הללו בני ישראל מן הבניין והעיר הזאת ירושלם לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לבנות העיר וגל דעתי ורשותי : (כב) וזהירין הוו שלו · וזהירין תהיו לעשות דחוי ושגגה שלו דשטורדי"ר בלע"ז : למעבד על דנא לעשות על כך : למה ישגא · מדוע יגדל מעשה השחתה בעיר הזאת להזיק המלכים · ע"כ
תשוקת

באור

פרשה ז' פסוק י"ג, שכתב רש"י שם שספיקה היא בידו׳ (כא) כען שימו טעם וגו׳, עתה שימו דבר לבטל אנשים הללו מן הבנין, והעיר הזאת ירושלים לא תבנה עד אשר ממני יושם הדבר לבנות העיר על דעתי ורשותי (רש"י) · (כב) למה ישגא וגו׳,
מדוע

לְהַנְזָקַת מַלְכִין׃ (כג) אֱדַיִן
מִנְדִּי פַּרְשֶׁגֶן נִשְׁתְּוָנָא דִּי
אַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא מַלְכָּא קֱרִי
קֳדָם־רְחוּם וְשִׁמְשַׁי סָפְרָא
וּכְנָוָתְהוֹן אֲזַלוּ בִבְהִילוּ
לִירוּשְׁלֶם עַל־יְהוּדָיֵא וּבַטִּלוּ
הִמּוֹ בְּאֶדְרָע וְחָיִל׃ (כד) בֵּאדַיִן
בְּטֵלַת עֲבִידַת בֵּית־אֱלָהָא
דִּי בִירוּשְׁלֶם וַהֲוָת בָּטְלָא עַד
שנת

נאכטייהל דער קעניגע
צונעהמען? (כג) זאָבאלד
נון דיא אבשריפֿט דעס
זענדשרייבענס פֿאָם קעניגע
ארתחששתא פֿאר רחום,
דעם שרייבער שמשי אונד
איהרען קאָללעגען פֿאָרגע-
לעזען ווארדע, פֿערפֿיגטען
זיא זיך איילפֿערטיג נאך
ירושלים צו דען יהודים,
אונד טהאטען איהנען איינ-
האלט מיט געוואלט אונד
מאכט׳ (כד) זא ווארד דיא
ארבייט אן דעם טעמפעל
צו ירושלים געשטעהרט,
אונד בליב געשטעהרט ביז
צו

רש"י

תשובת כורש אשר השיב: (כג) אדין׳ אז: די פרשגן׳ מן פתרון כתב הנשתוון של ארתחששתא המלך הוא כורש היה המעשה הזה: קרי קדם׳ שהיה כתב הנשתוון הזה קרוי לפני רחו׳ ושמשי וסיעותיהם והלכו במהרה׳ ובבהל׳ לירושל׳ אל היהודי׳ ובטלו אות׳ בזרוע וכח שלא לבנות עוד הבניין: על יהודיא׳ אל היהודי׳ המו׳ הם: (כד) באדין׳ אז היתה בטלה מלאכ׳ בנין בית אלהי׳ אשר בירושלם עד שנת שתי׳ לדריוש מלך פרס שאחר כורש מלך אחשורוש שלקח אסתר ואחר אחשורוש מלך דריוש בנו של אחשורוש שהוא בן אסתר ומשנת אח׳ לכורש מלך פרס עד שנת שתי׳ לדריוש י"ח שנה שהשלימו שבעי׳ שנה לחרבות ירושלים שהרי מהדבן הבי׳ שנגלה לדקיהו עד שנת אחת לכורש חמשי׳ ושתי׳ שנה כמפורש בסדר עולם וי"ח שנה משנת אחת לכורש עד שנת שתי׳ לדריוש

באור

מדוע יגדל מעשה השחתה להזיק המלכים (הכ"ל)׳ (כג) פרשגן נשתונא, העתק הכתב כי המלך כתב בלשונו ורחום ושמשי לא הכירו בלשון זאת׳ באדרע וחיל, בזרוע וכח׳

ה (ב) ושריו

שְׁנַת תַּרְתֵּין לְמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מֶלֶךְ־פָּרָס׃

צו דעם צווייטען רעגירונגס־יאהר דעם פערזישען קעניגס דריושי

ה

ה (א) וְהִתְנַבִּי חַגַּי נְבִיָּאה וּזְכַרְיָה בַר־עִדּוֹא נְבִיַּאיָּא עַל־יְהוּדָיֵא דִּי בִיהוּד וּבִירוּשְׁלֶם בְּשֻׁם אֱלָהּ יִשְׂרָאֵל עֲלֵיהוֹן׃ (ב) בֵּאדַיִן קָמוּ זְרֻבָּבֶל בַּר־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ בַּר־יוֹצָדָק וְשָׁרִיו לְמִבְנֵא בֵּית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וְעִמְּהוֹן נְבִיַּאיָּא דִי־אֱלָהָא מְסָעֲדִין לְהוֹן׃

(א) עס וויזזאגטען דאמאלס דער פראפעט חגי אונד דער פראפעט זכריה זאהן עדוא'ס דען יהודים אין יהודה אונד ירושלים אים נאמען דעם גאטטעס ישראל'ס, דער מיט איהנען וואר׃ (ב) ווארויף זיך זרבבל זאהן שאלתיאל'ס אונד ישוע זאהן יוצדק'ס ווידער אויף מאכטען, אונד אן דעם גאטטעסהויזע צו ירושלים צו בויען ווידער אנפינגען, זיא האטטען נון דיא פראפעטען גאטטעס בייא זיך, דיא איהנען בייאשטאנד לייו׃

רש"י

לדריוש כשלחו שבעי' שנה שלימי' ובשנת שתי' לדריוש התחילו לבנות הבניין על שבמלוהו:

ה (א) והתנבי חגי נביא' ועתה בשנ' שתי' לדריוש נתנבאו חגי וזכריה הנביאי' ש היהודי' אשר בארץ יהודה ובירושלם בשם שהי ישרא' אליהם לבנות בניין הבי' בלא רשו' המלך דריוש: על יהודיא' אל היהודי': עליהון אליהם: (ב) באדין אז' ושריו התחילו לבנות ביתו של הקדוש ברוך הוא אשר בירושלם ועמהם הנביאי' של הקדוש ברוך

באור

ה (ב) ושריו וגו', התחילו לבנות בית ה' אשר בירושלים ועמהם נביאי ה' עוזרים ומסייעים

(ג) בֵּהּ־זִמְנָא אֲתָה עֲלֵיהוֹן תַּתְּנַי פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה וּשְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתְהוֹן וְכֵן אָמְרִין לְהֹם מַן־שָׂם לְכֹם טְעֵם בַּיְתָא דְנָה לִבְּנֵא וְאֻשַּׁרְנָא דְנָה לְשַׁכְלָלָה׃ (ד) אֱדַיִן כְּנֵמָא אֲמַרְנָא לְּהֹם מַן־אִנּוּן שְׁמָהָת גֻּבְרַיָּא דִּי־דְנָה בִנְיָנָא בָּנַיִן׃ (ה) וְעֵין אֱלָהֲהֹם הֲוָת עַל־שָׂבֵי יְהוּדָיֵא וְלָא־בַטִּלוּ הִמּוֹ עַד־

טעמא

לייסטעטען׃ (ג) אום דיזע צייט טראטען תתני, דער פאשא דיסזייטס דעס שטראמעס, שתר בוזני אונד איהרע קאללעגען ווידער זיא אויף, אונד שפראכען פאלגענדעס צו איהנען: ווער האט אייך דיא בעפוגניס ערטייהלט, דיזעס הויז צו בויען, אונד דיזע מויערן הערצושטעללען? (ד) דארויף פראגטען זיא נאך פערנער זא: וויא הייסען דיא מעננער, דיא דיזעס געביידע בויען לאססען? (ה) אבער דיא פארזעהונג גאטטעס וואכטע איבער דיא עלטעסטען ישראל׳ס אונד זיא טהאטען איהנען נור אין זא פערן איינהאלט, דאס

דיא

רש״י

בדרך הוא עוזרין ומסייעין להם: (ג) בה זמנא אתה עליהון באותו הזמן באו עליהם הללו צרי יהודה ובנימן לקנטר ולהלשין עליה׳ על עסק הבניין: ופחת עבר נהרא שלטון של עבר הנהר: וכנותהון וסיעתהון: וכך היו אומרי׳ להם: מן שם מי נתן לכם דבר הבי׳ לבנו׳: ואושרנא דנה לשכלל׳ והכתלי׳ האל׳ לייסד כמו ואושיא (לעיל ד) יחיטו בניין חומות לבני׳ חברו מנחם: (ד) אדין אז: כנמא כאשר נאמר: אמרנא להון אמרו להם לישראל אותן צרי יהודה ובנימין: מן אינון מי הם שמו׳ האנשי׳: די דנה אשר זה הבניין הם בונים: (ה) ועין אלההם ועינו של הקב״ה שהוא אלהיהם היתה על זקני היהודים להעלותם במלאכת הבניין: ולא בטלו המו׳ ולא בטלו הם את הבונים: עד טעמא לדריוש יהך והשיבו זקני היהודים דבר לאות׳ הגלי׳

שלא

באור

ומסייעים להם. (ג) ואושרנא וגו׳. וחזוק הזה לכלות, ואשרנא רוצה לומר חומת העיר שהם חוזק העיר, וכן בדברי רבז״ל אשרנא חוזק השטר וקיומו, וי״א כי

ואושרנא

טַעְמָא לְדָרְיָוֶשׁ יְהָךְ וֶאֱדַיִן
יְתִיבוּן נִשְׁתְּוָנָא עַל־דְּנָה׃
(ו) פַּרְשֶׁגֶן אִגַּרְתָּא דִּי־שְׁלַח
תַּתְּנַי ׀ פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה
וּשְׁתַר בּוֹזְנַי וּכְנָוָתֵהּ
אֲפַרְסְכָיֵא דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה
עַל־דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא׃ (ז)
פִּתְגָמָא שְׁלַחוּ עֲלוֹהִי וְכִדְנָה
כְּתִיב בְּגַוֵּהּ לְדָרְיָוֶשׁ מַלְכָּא
שְׁלָמָא כֹלָּא׃ (ח) יְדִיעַ ׀ לֶהֱוֵא
לְמַלְכָּא דִּי־אֲזַלְנָא לִיהוּד
מְדִינְתָּא לְבֵית אֱלָהָא רַבָּא
וְהוּא מִתְבְּנֵא אֶבֶן גְּלָל וְאָע
מתשם

דיא זאכע אן דריוש ערגע-
הען זאללטע, ווארויף זיא
דאן ווידער איינען בריף
הירינבער אויספערטיגטען·
(ו) היר דער אינהאלט דעס
בריפס, דען תתני, דער
פאשא דיסזייטס דעס פלו-
סעס מיט שתר בוזני אונד
זיינען קאללעגען, דען
אפרסכיטערן דיסזייטס דעס
פלוסעס, אן דען קעניג
דריוש ערגעהען ליס· (ז)
זיא איבערשיקטען איהם
איינען בעריכט, דיזער לוי-
טעטע זא: דעם קעניג
דריוש פאללקאמנעם הייל!
(ח) עס זייא דעם קעניג
קונד, דאס וויר אונס נאך
דער פראפינץ יודעא בע-
געבען האבען, צו דעם טעמ-
פעל דעס גראסען גאטטעס;
דיזער ווירד אויס מארמאר
געבויעט, אונד מיט צימ-
מער.

רש"י

שלא יבטלו את הבניין עד אשר ילך הדב' לדריוש המלך · ואדין יתיבון ואז ישיבו היהודים · כתב הנשתון על כך על תשובתו של דריוש : (ו) פרשגן · פתרון פתשגן האגרת : וכנותיה · וסיעותיו · אפרסכיא · אומה אח' הן שהיו בסיעותיה': על דריוש מלכ' · אל דריו' המלך: (ז) עלוהי · אליו : וכדנה כתב בגוה · וכך היה כתוב בתוכ' של אגרת : שלמא כלא · כל השלו' יהיה לו : (ח) ידיע להוי למלכא · דבר ידוע יהיה למלך : די אזלנא · אשר הלכנו אל ארץ יהודה המדינה לבית אלוה הגדול : והוא מתבנא · והוא
הבית

באור

והוסרנא מעפין בנות נעדה עלי סוד והא"לף נוספת (ר"ש ן מלך) · (ו) אפרסכיא, שם אומה · (ח) גלל, מלשון בלע"ז (רש"י) · ואע, עץ לשון המפרשים · אספרנא,
בזהירות

מִתְּשָׂם בִּכְתַלַיָּא וַעֲבִידְתָּא
דָךְ אָסְפַּרְנָא מִתְעַבְדָא
וּמַצְלַח בִּידְהֹם׃ (ט) אֱדַיִן
שְׁאֵלְנָא לְשָׂבַיָּא אִלֵּךְ כְּנֵמָא
אֲמַרְנָא לְהֹם מַן־שָׂם לְכֹם
טְעֵם בַּיְתָא דְנָה לְמִבְנְיַה
וְאֻשַּׁרְנָא דְנָה לְשַׁכְלָלָה׃
(י) וְאַף שְׁמָהָתְהֹם שְׁאֵלְנָא
לְהֹם לְהוֹדָעוּתָךְ דִּי נִכְתֻּב
שֻׁם־גֻּבְרַיָּא דִּי בְרָאשֵׁיהֹם׃
(יא) וּכְנֵמָא פִתְגָמָא הֲתִיבוּנָא
לְמֵמַר אֲנַחְנָא הִמּוֹ עַבְדוֹהִי
דִי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא וְאַרְעָא וּבָנַיִן
ביתא

מערווערק אן דען ווענדען געמאכט; דיזע ארבייט ווירד שליינינג בעטריבען, אונד מאכט זיכטליכע פארטשריטטע׃ (ט וויר פראגטען היראיבער דיא עלטעסטען דאבייא, זא שפראכען וויר צו איהנען: ווער האט אייך דיא בעפוגניס ערטהיילט, דיזעס הויז צו בויען, אונד דיזע מויערן הערצושטעללען? (י) אויך אום איהרע נאמען האבען וויר זיא געפראגט, אום זיא דיר בעקאנט צו מאכען; וואס דאפאן אויפגעצייכנעט איזט, דאז זינד דיא נאמען דער מעננער, דיא אן איהרער שפיצע זינד׃ (יא) היר איזט אויך דיא אנטוואָרט, דיא זיא אונס גאבען, זיא שפראכען: וויר זינד דיא דיענער דעס גאטטעס דער הימעל אונד דער ערדע, אונד בויען דען טעמפעל ווידער

רש"י

הבית דבוי: גלל תרגו"ם בלע"ז: ואע מתשם בכתליא · ועצים נתונים ומשומי' בכתלי כדי להחזיק הבניין למען יעמוד ימים רבים: ועבידתא דך · ומלאכה זאת: אספרנא מתעבדא · מהרה היתה נעשית אספרנא אפג טומיג"ש בלע"ז: ומצלח בידהו': והולכת מעשה זה בידיהם: (ט) אדין אז כשראינו הבניין שאלנו לזקני' האלה: כנמא אמרנא להו' · כאש' נאמר בפסוק אמרנו אליה': מן שם לכם דבר הבית הזה לבנותו וכתלי' הללו ליסד: ואושרנא · בניין חומות לבני': (י) ואף שהמתהו' · ואף שמות כל

באור

במעילות ובזריזות׳ (י) די נכתב וגו׳, כלומר מה שנכתב מן השמות הוא שמות האנשים אשר

בַיְתָא דִּי־הֲוָא בְנֵה מִקַּדְמַת
דְּנָה שְׁנִין שַׂגִּיאָן וּמֶלֶךְ
לְיִשְׂרָאֵל רַב בְּנָהִי וְשַׁכְלְלֵהּ׃
(יב) לָהֵן מִן־דִּי הַרְגִּזוּ אֲבָהָתַנָא
לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא יְהַב הִמּוֹ בְּיַד
נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל כַּסְדָּיָא
וּבַיְתָה דְנָה סַתְרֵהּ וְעַמָּה
הַגְלִי לְבָבֶל׃ (יג) בְּרַם בִּשְׁנַת
חֲדָה לְכוֹרֶשׁ מַלְכָּא דִּי בָבֶל
כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא שָׂם טְעֵם בֵּית־
אֱלָהָא דְנָה לִבְּנֵא׃ (יד) וְאַף
מָאנַיָּא דִי־בֵית־אֱלָהָא דִּי
דַהֲבָה וְכַסְפָּא דִּי נְבוּכַדְנֶצַּר
הַנְפֵּק מִן־הֵיכְלָא דִּי
בִירוּשְׁלֶם וְהֵיבֵל הִמּוֹ
לְהֵיכְלָא

ווידער אויף, דער פֿאָר־
מאלס פֿילע יאהרע גע־
שטאנדען, אונד דען איין
גראָסער קעניג אין ישראל
געבויעט, אונד צו שטאנדע
געבראכט האט · (יב) אלס
אבער אונזרע פֿאָרפֿאהרען
דען גאָטט דעם הימעלס
ערצירנט האטטען, גאב ער
זיא אין דיא געוואלט דעם
קאלדעערס נבוכדנצר,
קעניגס פֿאן בבל, דער דיזען
טעמפעל צערשטעהרטע,
אונד דאז פֿאָלק נאך בבל
פֿערטריב · (יג) אבער אים
ערשטען יאהרע דעם כורש
קעניגס פֿאן בבל, ליס די־
זער קעניג דען בעפֿעהל ער־
געהען, דיזעס גאָטטעסהויז
ווידער אויפֿצובויען. (יד) יא,
זאָגאר דיא גאָלדנען אונד
זילבערנען געפֿעסע דעם
גאָטטעסהויזעס, דיא
נבוכדנצר אוים דעם טעמ־
פעל צו ירושלים וועגפֿיה־
רען, אונד אין דען טעמפעל
צו

רש"י

של בונים ראשי הבניין שאלנו להם כדי להודיעך: די נכתוב · אשר נכתוב שמות האנשים אליך: די בראשיה' אשר בעלנו' וברשות' קמו לבנות הבית: (יא) וכנמא פתגמא · כמו שנא' הדבר: התיבונא · השיבו לנו דבר · אנחנא הימו · אנחנו הם עבדיו של אלהי השמים והארץ: ובניין ביתא · ואנו בונין הבית אשר היה בנוי קודם לכן שנים רבות: ומלך לישראל רב · ומלך גדול שהיה לישראל הוא שלמה המלך בנא אותו ויסד אותו: (יב) להן · ועכשיו מפני אשר הכעיסו אבותינו ואלהי השמים מסר אותם ביד מלך בבל הכשדי' והבית הזה החריב ואת העם הגלה לבבל: (יג) ברם
אך

לְהֵיכְלָא דִּי בָבֶל הַנְפֵּק הִמּוֹ כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא מִן־הֵיכְלָא דִּי בָבֶל וִיהִיבוּ לְשֵׁשְׁבַּצַּר שְׁמֵהּ דִּי פֶחָה שָׂמֵהּ׃ (טו) וַאֲמַר־לֵהּ אֱלֶּה מָאנַיָּא שֵׂא אֱזֶל־אֲחֵת הִמּוֹ בְּהֵיכְלָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וּבֵית אֱלָהָא יִתְבְּנֵא עַל־אַתְרֵהּ׃ (טז) אֱדַיִן שֵׁשְׁבַּצַּר דֵּךְ אֲתָא יְהַב אֻשַּׁיָּא דִּי־בֵית אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם וּמִן־אֱדַיִן וְעַד־כְּעַן מִתְבְּנֵא וְלָא שְׁלִם׃ (יז) וּכְעַן הֵן עַל־מַלְכָּא טָב יִתְבַּקַּר בְּבֵית גִּנְזַיָּא דִּי־מַלְכָּא

צו בבל ברינגען ליס, גאב דער קעניג כורש אויס דעם טעמפעל צו בבל ווידער הערויס, ליס זיא איינעם מיט נאמען ששבצר איבערגעבען, דען ער אויך צום פאשא איינגעזעצט האט: (טו) ער זאגטע צו איהם: איבערנים דיזע געפעסע, געה אונד ברינגע זיא אין דען טעמפעל צו ירושלים, דאז גאטטעסהויז זאלל אן זיינער שטעללע ווידער אויפגעבויעט ווערדען. (טז) דארויף קאם דיזער ששבצר, אונד לעגטע דען גרונד צו דיזעם גאטטעסהויזע אין ירושלים, זייטדעם ווארד דאראן געבויעט, אהנע עס צו פאללענדען. (יז) אונד נון, ווען עס דעם קעניג וואהלגעפעללעג ווערע, זא מעכטע מאן נור אין דען קעניג׳

יתיב ה׳

רש״י

אך בשנת אחת לכורש מלך בבל צוה כורש בדבר הזה לבנות הבית: (יד) ואף כלי הקדש של כסף וזהב אשר הוציא נבוכדנצר מן ההיכל שבירושלים והוליכם להיכלו שבבבל הוציא אותם כורש מהיכל מלך בבל ומסרם ליד ששבצר דניאל ששמו כך: והיבל המו' והוליך אות' הנפק המו' הוציא אותם: די פחה שמיה שהוא היה נשיא ופחת ונקרא המו פחה: (טו) ואמר ליה' וכך אמר לו כורש לששבצר אלה הכלי' קח ולך והורד אות' בהיכל אשר בירושלם וביתו של הקב"ה יהא בנוי על מקומו: (טז) אדין' אז: ששבצר
דך

בָּאוּר

אשר בראשיהם׃ (יא) ובנמא פתגמא התיבונא, וכך הוא הדבר שהשיבונו׃ (טו) שא אזל אחת המו, שא לך והניח אותם׃ (טז) דך, זה׃
באחמתא

מַלְכָּא תַמָּה דִּי בְּבָבֶל הֵן
אִיתַי דִּי־מִן־כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא
שִׂים טְעֵם לְמִבְנֵא בֵּית־
אֱלָהָא דֵךְ בִּירוּשְׁלֶם וּרְעוּת
מַלְכָּא עַל־דְּנָה יִשְׁלַח
עֲלֶינָא׃

קעניגליכען ארכיפען, דיא
זיך דארט אין בבל בעפינ־
דען, נאכזוכען, אב עס אן
דעם זייא, דאס פאן דעם
קעניג כורש דער בעפעהל
געגעבען ווארדע, דיזעם
גאטטעסהויז צו ירושלים
ווידער אויפצובויען, אונד
דאן דען וויללען דעם קע־
ניגס הירא־יבער אונס מיט־
צוטייהלען׃

ו (א) בֵּאדַיִן דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא
שָׂם טְעֵם וּבַקַּרוּ
בְּבֵית סִפְרַיָּא דִּי גִנְזַיָּא
מְהַחֲתִין תַּמָּה בְּבָבֶל׃
(ב) וְהִשְׁתְּכַח בְּאַחְמְתָא
בבירתא

ו

(א) דארויף גאב דער
קעניג דריוש
בעפעהל, דאס מאן אין
דעם ארכיפע נאכזוכטע וואָ
דארט אין בבל דיא אורקונ־
דען נידערגעלעגט ווארען׃
(ב) עס פאנד זיך צו אחמתא,
אין

רש"י

דך· זה בא ונתן כתלי ביתו של הקב"ה אשר בירושל' ומאז ועד עתה הבי' בנוי ולא נגמר הבניין: (יז) וכען ועתה אם על המלך טוב יהיה הדבר ידוע ומבוקר בבית גנזיו של מלך אשר שם בבבל: הן איתי אם יש המעשה הזה אשר מפי כורש יצא דבר לבנות בית זה אשר בירושל': ורעות מלכא· ורצון המלך על כן ישלח אלינו· עלינא· אלינו: (עכ"ל מכתב האגרת אשר שלחו תתני ושתר בוזני):

ו (א) באדין· אז כאשר הגיע המכתב ליד דריוש שם טעם צוה המלך הדבר: ובקרו: ובדקו בבי' הספרי' שהאוצרו' מונחים שם בבבל: (ב) והשתכח באחמתא· ונמצא מכתב של מגיל' אחת שם באחמתא פתרו כן אנשי הפתרון שהיא כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרים והעמידוהו מגזרת חמת מים והאל"ף אשר בתיבה אינה עיקר כיתר המלין אשר בשאר ל' ארמי': בבירתא· באותה בירה אשר במדי המדינה:
וכן

באור

ו (ב) באחמתא, לדעת המפרשים הוא שם כלי העשוי לאגרות ולגליונים ולספרים ואינו כן אלא היא שם הבירה, שהיתה במדינת מדי, ידוע בשם עקבאטאנא,
ותלכי

בְּבִירְתָא דִּי בְּמָדַי מְדִינְתָּא
מְגִלָּה חֲדָה וְכֵן־כְּתִיב בְּגַוַּהּ
דִּכְרוֹנָה׃ (ג) בִּשְׁנַת חֲדָה
לְכוֹרֶשׁ מַלְכָּא כּוֹרֶשׁ מַלְכָּא
שָׂם טְעֵם בֵּית־־אֱלָהָא
בִירוּשְׁלֶם בַּיְתָא יִתְבְּנֵא
אֲתַר דִּי־־דָבְחִין דִּבְחִין
וְאֻשּׁוֹהִי מְסוֹבְלִין רוּמֵהּ אַמִּין
שִׁתִּין פְּתָיֵהּ אַמִּין שִׁתִּין׃
(ד) נִדְבָּכִין דִּי־־אֶבֶן גְּלָל
תְּלָתָא וְנִדְבָּךְ דִּי־־אָע חֲדַת
וְנִפְקְתָא מִן־־בֵּית מַלְכָּא
תִּתְיְהִב׃ (ה) וְאַף מָאנֵי בֵית־
אלהא

אין דער רעזידענץ דער פראָ־
פינץ מעדיען, איינע ראָללע,
וואָרין דיא דענקווירדיגקייט
פערצייכנעט וואר׳ (ג) אים
ערשטען יאהר דעם קעניגס
כורש, גאב דער קעניג כורש
איינען בעפעהל וועגען דעם
גאָטטעסהויזעס צו ירושלים:
עס זאָלל איין זאָלכעס הויז
געבויעט ווערדען, אלס דער
אָרט, ווא מאן אָפּפער
שלאכטעט, זיינע גרונדלא־
גען זאָללען דויערהאפט אונד
פעסט זיין, זיינע העהע זעכ־
ציג עללען, זיינע ברייטע
זעכציג עללען׳ (ד) אימער
דרייא לאגען פאָן מארמאָר
אונד איינע רייהע פאָן צימ־
מערווערק, דיא קאָסטען
זאָללען אויס דעם פאללא־
סטע דעם קעניגס הערגע־
געבען ווערדן׳ (ה) אויך דיא
גאָלדנען אונד זילבערנען גע־
פעסע

רש"י

וכן כתיב וכן הי׳ כתוב בתוכה זכרון שלה: (ג) בי׳ אלהא בירושלם בבי׳ אלהיו בירושלם מה יהא עליו הבי׳ יבנה׳ אתר שהוא מקום שזובחי׳ שם זבח: ואשוהי׳ כמו ואישיא יחיטו (לעיל ד׳): רומיה אמין שתין׳ רום הבית ששי׳ אמה וששים אמה רחבו: (ד) נדבכין ל׳ כתלים וקירות: הכתלי׳ היו של אבן גללי מרמר"א בלע"ז ונדבך׳ וכותל של עץ חדש מבפנים כענין בניין הבית אשר בנה שלמה: ונפקתה׳ והוצאה לצורך הבית ולשאר דברים אשר לבי׳ תנתן להם מבית המלך: (ה) ואף מאני׳ ואף כלי הקדש של

באור

ומלכי פרס דרים שם בעת הקיץ׳ (ג) מסובלין, מלשון משא, כלומר היסודות יהיו אבנים וחזקים שיוכלו לשאת הבנין שיבא עליהם ימים רבים׳ (ד) נדבכין, פי׳ טורים, חם

אֱלָהָא דִּי דַהֲבָה וְכַסְפָּא דִּי
נְבוּכַדְנֶצַּר הַנְפֵּק מִן־הֵיכְלָא
דִי־בִירוּשְׁלֶם וְהֵיבֵל לְבָבֶל
יַהֲתִיבוּן וִיהָךְ לְהֵיכְלָא דִי־
בִירוּשְׁלֶם לְאַתְרֵהּ וְתַחֵת
בְּבֵית אֱלָהָא׃ (ו) כְּעַן תַּתְּנַי
פַּחַת עֲבַר־נַהֲרָה שְׁתַר בּוֹזְנַי
וּכְנָוָתְהוֹן אֲפַרְסְכָיֵא דִּי
בַּעֲבַר נַהֲרָה רַחִיקִין הֲווֹ
מִן־תַּמָּה׃ (ז) שְׁבֻקוּ לַעֲבִידַת
בֵּית־אֱלָהָא דֵךְ פַּחַת יְהוּדָיֵא
וּלְשָׂבֵי יְהוּדָיֵא בֵּית־אֱלָהָא
דך

פעסע דעס גאָטטעסהויזעס, דיא נבוכרנצר אויס דעם טעמפעל צו ירושלים גענאָממען אונד נאך בבל געפיהרט האט, זאָללען צוריקגעגעבען ווערדען; עס זאָלל אין דעם טעמפעל צו ירושלים יעדעס ווידער אן זיינען אָרט געבראכט, אָדער אין דעם גאָטטעסהויזע נידערגעלעגט ווערדען׃ (ו) איהר דעמנאך, תתני, פאשא יענזייטס דעם פלוסעס. שתר בוזני אונד אייערע קאָללעגען דיא אפרסכיטען, האלטעט אייך ענטפערנט פאן דאָרט׃ (ז) לאססעט דיא ארבייט אן דיזעם גאָטטעסהויזע אונגעשטעהרט, דער פאשא דער יהודים אונד איהרע עלטעסטען מעגען דיזעס גאָטטעסהויז דא, וואָ עס געשטאַנ־

רש״י

של בית האלהים של זהב וכסף אשר נבוכדנצר הוציאם מן היכל שבירושלים והוליכן לבבל התיבון ינתנו: והיבל אשר הוליך׳ ויהך ילך כל המעשה הזה להיכל אשר בירושלם למקומו: ותחת׳ ויהי מונח בביתו של הקב״ה: (ו) כען תתני וגו׳ זו היא התשובה אשר השיב דריוש אל תתני ושתר בוזני: די בעבר נהרא לכל ארץ ישראל שהוא עבר הנהר לאותן שבבבל: רחיקין הוו מן תמה׳ רחוקים תהיו משם מבניין בית המקדש שלא תרפו ידי עושי המלאכה: (ז) דך׳ זה: פחת יהודיא׳ שלטוני היהודים יעשו דבר זה: ולשבי יהודיא׳ ולזקני היהודים׳ אני מצוה: בית אלהא דך׳ בית אלהים
זה

באור

וזה דומה לבנין ראשון, באמר שלשה טורי גזית וטור כרתות ארזים (רא״ב ו׳), וכן
בלשון

דָּךְ יִבְנוֹן עַל־אַתְרֵהּ׃ (ח) וּמִנִּי
שִׂים טְעֵם לְמָא דִּי־תַעַבְדוּן
עִם־שָׂבֵי יְהוּדָיֵא אִלֵּךְ לְמִבְנֵא
בֵּית־אֱלָהָא דֵךְ וּמִנִּכְסֵי
מַלְכָּא דִּי מִדַּת עֲבַר נַהֲרָה
אָסְפַּרְנָא נִפְקְתָא תֶּהֱוֵא
מִתְיַהֲבָא לְגֻבְרַיָּא אִלֵּךְ דִּי־
לָא לְבַטָּלָא׃ (ט) וּמָה חַשְׁחָן
וּבְנֵי תוֹרִין וְדִכְרִין וְאִמְּרִין ׀
לַעֲלָוָן ׀ לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא חִנְטִין
מְלַח ׀ חֲמַר וּמְשַׁח כְּמֵאמַר
כָּהֲנַיָּא

געשטאנדען האט, ווידער
אויפבויען לאססען׃ (ח) אונד
פאן מיר ווירד נון בעפעהל
געגעבען, וואס איהר צו בע־
אָבאכטען האבעט, אין ריק־
זיכט יענער עלטעסטען דער
יהודים, אום דאז גאָטטעס־
הויז ווידער אויפצובויען;
פאן דען קעניגליכען רענטען
נעמליך, פאן דעם טריבוט
יענזייטס דעם פלוסעס,
זאָללען שלייניגסט דיא קאָ־
סטען יענען מענערן געגעבן
ווערדען, דאמיט זיא ניכט
געהעמט זיין מעגען׃ (ט)
אויך וואס זאָנסט נאך
נאָהטווענדיג איזט, אלס
יונגע רינדער, לעממער אונד
בעקע, אום דעם גאָטטע
דעם הימעלס צו אָפפערן,
וויא אויך ווייצען, זאלץ,
ויין אונד עהל נאך דער אנ־ גאבע,

רש"י

זה: (ח) ומני שים טעם׃ וממני יהיה ציווי זה: למא די תעבדון׃ לאותו בניין המלאכה אשר תעשו עם זקני היהודים האלה לבנות ביתו של הקב"ה: ומנכסי מלכא׃ מנכסי המלך יהיו עושים הבניין הזה: די מדת עבר נהרא׃ מן המס של עבר הנהר אשר למלך מדת מס כמו מנדה בלו והלך (לעיל ד'): אספרנא מהרה יבנה הבניין אספרנא איספלונטמנ"ט בלע"ז: נפקתא תהוא מתיהבא׃ הוצאה תהיה נותנת לאנשים האלה אשר לא יתבטלו ממלאכתן: (ט) ומה חשחן׃ ומה שיהיו חוששין: ובני תורין׃ ובני בקר ואלים וכבשים לעלות לאלהי השמים: וחטין׃ לסלתות: ומלח לקרבנות:
ויין

באור

(ח) והתולאה ונפקתא, בלשון משנה קורין בראש האילן ובראש הנדבך · מדת, כמו מנדה (הנאמר לעיל), כלומר המס שלוקח המלך בעבר הנהר תעשה במהרה ההוצאה (מכלל יופי) · (ט) ומה חשחין, ומה שצריכים עוד·
יתנסח

כָּהֲנַיָּא דִּי־בִירוּשְׁלֶם לֶהֱוֵא מִתְיְהֵב לְהֹם יוֹם בְּיוֹם דִּי־לָא שָׁלוּ׃ (י) דִּי־לֶהֱוֺן מְהַקְרְבִין נִיחוֹחִין לֶאֱלָהּ שְׁמַיָּא וּמְצַלַּיִן לְחַיֵּי מַלְכָּא וּבְנוֹהִי׃ (יא) וּמִנִּי שִׂים טְעֵם דִּי כָל־אֱנָשׁ דִּי יְהַשְׁנֵא פִּתְגָמָא דְנָה יִתְנְסַח אָע מִן־בַּיְתֵהּ וּזְקִיף יִתְמְחֵא עֲלֹהִי וּבַיְתֵהּ נְוָלוּ יִתְעֲבֵד עַל־דְּנָה׃ (יב) וֵאלָהָא דִּי־שַׁכִּן

שמה

נאבע דער פריסטער צו ירושלים זאָלל איהנען טעגליך אבגערייכט ווערדען, אָהנע עס צו פערפעהלען. (י) דאמיט זיא דעם גאָטטע דעם היממעלס בעזענפטיגונגס־אָפּפער דארברינגען, אונד פיר דאז לעבען דעס קעניגס אונד זיינער קינדער בעטען מעגען. (יא) פערנער ווירד פאָן מיר פעראָרדנעט, דאס ווער אימער היראין עטוואס ענדערט, פאָן דעססען הויז זאָלל איין באלקען אבגעריססען ווערדען, וואָראן אויפגעריכטעט ער אויפגעהענגט, אונד דאן זיין הויז אין איינען שוטהויפען פערוואנדעלט ווערדען. (יב) יענער גאָטט, דער זיינען נאמען דאָרט

רש"י

ויין לנסכי': ושמן · למנחות כאשר יאמרו הכהנים אשר בירושלם יהי נתן להם דבר יום ביומו · די לא שלו · בלא דיחוי שכ"ן דיסטורביר בלע"ז: (י) די להון · למען אשר יהיו מקרבים ניחוחי' לאלהי השמים ויהיו מתפללי' על חיי המלך ובניו: (יא) ומני שים טעם · וממני שים ציווי ושימת דבר אשר כל אדם אשר ישנה דבר זה: יתנסח · יחרב עליו מביתו. שיחרב ביתו יתנסח כמו ונסחת' מעל האדמה (דברים כ"ח) וזקיף יתמחא עלוהי · ועץ לתלותו יהא גבוה עליו שיתלה על העץ: וביתה נולו יתעבד · וביתו יעשה אשפה על כך נולו ענין טינוף ותהרסות: (יב) ואלהא די שכן שמיה והאלהים אשר שכן שמו שם · ימגר ויפגר כל אותו מלך וכל אותו עם אשר ישלח ידו

להוידב

באור

(יא) יתנסח וגו', קורה תהיה נעקרת מביתו ואותה קורה תזקף לתלותו עליו · נולו, עיין דניאל (ב, ה,) · וי"מ וביתה נולו יתעבד שיהי' הדם לאוצר המלך, מה שנקרא בלשונינו (קאנפיזירען), ופירוש זה רחוק מאוד, כי למה דק בתיהם ולא כל רכושם · (יב) ימגר, יפיל, כמו ומגרו לארץ מגרתה (תהילים פ"ט) (ר"ש מלך) ·

ארתחששתא

שמה תמה ימגר כל־מלך
ועם די ׀ ישלח ידה להשניא
לחבלה בית־אלהא דך די
בירושלם אנא דריוש שמת
טעם אספרנא יתעבד׃
(יג) אדין תתני פחת עבר־
נהרה שתר בוזני וכנותהון
לקבל די־שלח דריוש מלכא
כנמא אספרנא עבדו׃
(יד) ושבי יהודיא בנין ומצלחין
בנבואת חגי נביאה וזכריה
בר

דארט רעזידירען לעסט, שטירצע יעדען קעניג, יעדעם פאלק, דיא דיא האנד אויסשטרעקען, דאז גאטטעסהויז צו ירושלים אומצווואנדלען, צו צערשטעהרען! איך דער קעניג דריוש לאססע דען בעפעהל ערגעהען, ער ווערדע שלייניגסט פאללצאגען׳ (יג) זא געשאה עס דען, דאס תתני, פאשא דיסזייטס דעם פלוסעס, שתר בוזני אונד איהרע קאללעגען, נאכדעם וואס דער קעניג דריוש ערלאססען האטטע, עבען זא שלייניגע פאלגע לייסטעטען׳ (יד) דיא עלטעסטען דער יהודים זעצטען נון דען בויא מיט גוטעם ערפאלג פארט, נאך דער פראפעצייהונג דער פראפעטען חגי, אונד זכריה זאהן

רש"י

להחריב ולהשחית ביתו זה של ה' אשר בירושלים: שמת טעם· שמתי ציווי דבר זה אשר יעשה הבניין מהרה עד כאן תשובתו של דריוש: (יג) כנמא· כאשר נאמר: אספרנא עבדו· מהרה עשו: (יד) ושבי יהודיא· וזקני היהודים היו בונין ומצליחין במלאכתן בנבואת חגי וזכריה ובנו ויסדו את הבניין מן ציווי של אלהי ישראל ומרשות כורש מלך פרס הראשון אשר הוחל יסוד הבניין בימיו ומרשות דריוש זה מלך פרס: ואַרתחשסתא· הוא דריוש ונקרא ארתחשסתא על שם המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך

באור

(יד) ארתחששתא, הוא דריוש ונקרא ארתחששתא (בלשון יוני ארטאקסערקסעס) על שם המדינה והמלכות כי כל מלכי פרס היו נקראים כך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה (רש"י), אמנם לדעת יוסיפון הוא בן דריוש קסערקסעס הנקרא ג"כ ארטאקסעלקסעס

בַּר־עִדּוֹא וּבְנוֹ וְשַׁכְלִלוּ מִן־
טַעַם אֱלָהּ יִשְׂרָאֵל וּמִטְּעֵם
כּוֹרֶשׁ וְדָרְיָוֶשׁ וְאַרְתַּחְשַׁשְׂתְּא
מֶלֶךְ פָּרָס׃ (טו) וְשֵׁיצִיא בַּיְתָה
דְנָה עַד יוֹם תְּלָתָה לִירַח
אֲדָר דִּי־הִיא שְׁנַת־שֵׁת
לְמַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ מַלְכָּא׃
(טז) וַעֲבַדוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּהֲנַיָּא
וְלֵוָיֵא וּשְׁאָר בְּנֵי־גָלוּתָא
חֲנֻכַּת בֵּית־אֱלָהָא דְנָה
בְּחֶדְוָה׃ (יז) וְהַקְרִבוּ לַחֲנֻכַּת
בֵּית־אֱלָהָא דְנָה תּוֹרִין מְאָה
דִּכְרִין מָאתַיִן אִמְּרִין אַרְבַּע
מאה

יתיר א'

זאָחן עדוא; זיא שטעלל-
טען אלזאָ דען בויא הער
דורך דיא פעראָרדנונג
דעס גאָטטעס ישראל'ס
אונד דורך דיא פעראָרדנונג
דער פערזישען קעניגע כורש,
דריוש אונד ארתחששתא·
(טו) דיא פעלליגע פאָללענ-
דונג דיזעס טעמפעלס דוי-
ערטע ביז דען דריטטען טאג
דעס מאָנאטס אדר, אים
זעכסטען רעגירונגסיאהר
דעס קעניגס דריוש· (טז)
נון פייערטען דיא קינדער
ישראל'ס דיא פריסטער
אונד לעוויטען אונד דיא
איבריגען גלידער דער עקסו-
לאנטען דאז איינווייהונגס-
פעסט דעס טעמפעלס מיט
פרעהליכקייט· (יז) זיא
אָפפערטען צור איינווייהונג
דעס טעמפעלס הונדערט
אָכסען, צווייא הונדערט וויד-
דער, פיר הונדערט לעמער
אונד ציגענ-

רש"י

בך כאשר כל מלכי מצרים נקראים פרעה: (טו) ושיצא ביתה דנה וסוף תשלו' בית זה היה עד יום שלישי לחדש אדר שהיא שנת שש לדריוש המלך ונמצא בניין הבית היה ארבע שני': (יז) והקריבו לחנוכת· הקריבו לחנוכת בית זה: קרבנות הללו הולאו'

באור

ארטאקסערקסעס· ועיין במבוא ספר מגילת אסתר מן החכם ר' אהרן וואלפסזאהן·
(טו) ושיציא, שרשו יצא וענינו כמו כלה·

מְאָה וּצְפִירֵי עִזִּין לְחַטָּיָא עַל-
כָּל-יִשְׂרָאֵל תְּרֵי-עֲשַׂר לְמִנְיָן
שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל׃ (יח) וַהֲקִימוּ
כָהֲנַיָּא בִּפְלֻגָּתְהוֹן וְלֵוָיֵא
בְּמַחְלְקָתְהוֹן עַל-עֲבִידַת
אֱלָהָא דִּי בִירוּשְׁלֶם כִּכְתָב
סְפַר מֹשֶׁה׃ (יט) וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי-
הַגּוֹלָה אֶת-הַפָּסַח בְּאַרְבָּעָה
עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן׃ (כ) כִּי
הִטַּהֲרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
כְּאֶחָד כֻּלָּם טְהוֹרִים וַיִּשְׁחֲטוּ
הַפֶּסַח לְכָל-בְּנֵי הַגּוֹלָה
וְלַאֲחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים וְלָהֶם׃
(כא) וַיֹּאכְלוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל
הַשָּׁבִים מֵהַגּוֹלָה וְכֹל הַנִּבְדָּל
מִטֻּמְאַת גּוֹיֵ-הָאָרֶץ אֲלֵהֶם
לדרש

להטאה ק'

ציגענבעקע, צור ענטזינדי-
גונג פֿיר גאנץ ישראל, צוועלף,
נאך אנצאהל דער שטעממע
ישראלס׃ (יח) דיא פריסטער
וואורדען, בייא דעם גאָט-
טעסדינסטע צו ירושלים,
איינגעריכטעט אין איהרע
אבטהיילונגען אונד דיא
לעוויטען אין איהרע קלאס-
סען, וויא עס אין משה'ס
בוכע פֿאָרגעשריבען איזט׃
(יט) דיא זעמטליכען עקסו-
לאנטען פֿערריכטעטען דאז-
רויף דאז פסח, אם פֿיר-
צעהנטען דעם ערשטען
מאָנאטס׃ (כ) דען דיא פרי-
סטער האטטען זיך בערייטס
געריייניגט, אונד דיא לעווי-
טען וואַרען אללע צוזאממען
ריין; אונד שלאכטעטען
דאז פסח׃ אָפּפֿער פֿיר אללע
עקסולאנטען, אויך פֿיר
איהרע פריסטער׃ ברידער
אונד פֿיר זיך זעלבסט׃ (כא)
דיא קינדער ישראל'ס, דיא
אויס דער געפֿאנגענשאַפֿט
צוריקגעקאָממען וואַרען,
אסען עס, וויא אויך אללע
יענע, דיא, זיך פֿאן דער
אונרייניגקייט דער פֿעלקער
דעם לאנדעס צו איהנען
אבגעזאָנדערט האטטען, אום

רש"י

הודאו' שעה היתה׃ (יח) והקימו כהני' בפלוגתהון' שהיו הכהנים חלוקים בעבודתם ולוי' במשמרותם׃ (יט) את הפסח עכשיו עשו ישראל את הפסח בי"ד בניסן זה הבא אחר אדר זה שהושלם הבניין בו׃ (כ) ולהם · ולעצמם׃ ולכל הנבדל · הם הגרים שנבדלו.

לִדְרֹשׁ לַיהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ (כב) וַיַּעֲשׂוּ חַג־מַצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים בְּשִׂמְחָה כִּי שִׂמְּחָם יְהוָה וְהֵסֵב לֵב מֶלֶךְ־אַשּׁוּר עֲלֵיהֶם לְחַזֵּק יְדֵיהֶם בִּמְלֶאכֶת בֵּית־הָאֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

אום זיך צום דעם עוויגען גאָטט ישראל'ס צו בע־קעננען׃ (כב) זיא פייער־טען דאז פעסט דער אונגע־זייערטען קוכען זיבען טאגע מיט פריידען, דען דער עווי־גע האטטע זיא ערפרייעט, אונד איהנען דאז הערץ דעם קעניגס פאן אשור צוגעווענדעט, דאס ער זיא צו דער הערשטעללונג דעם טעמפעלס דעס גאָטטעס ישראל'ס אונטערשטיצטע׃

ז (א) וְאַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּמַלְכוּת אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ־פָּרָס עֶזְרָא בֶּן־שְׂרָיָה בֶּן־עֲזַרְיָה בֶּן־חִלְקִיָּה׃ (ב) בֶּן־שַׁלּוּם

בן

ז

(א) נאך דיזען בעגע־בענהייטען, נעמליך אונטער דער רע־גירונג דעם פערזישען קע־ניגס ארתחשסתא קאַם עזרא זאָהן שריה'ס, זאָהן עזריה'ס, זאָהן הלקיה'ס, (ב) זאָהן שלום'ס, זאָהן

צדוק

רש"י

שנבדלו מטומאת העמים לידבק בישראל: (כב) והסב לב מלך אשור עליהם. והקב"ה הסב לב מלך אשור על ישראל היושבים בממשלתו בארץ אשו' להחזיקם ולסייע' במלאכת הבניין:

ז (א) ואחר הדברים האלה. של בניין הבית: ארתחששתא. הוא דריוש:

ויתן

באור

(כב) לב מלך אשור, הוא מלך פרס שהי' ג"כ מלך אשור. ובכיוון זכרו פה בשם מלך אשור, לרמוז ע"י זה תשועת ה', כי מלכי אשור היו האויבים אשר כבשו ארץ ישראל, ומהם התחיל החורבן אשר כלה נבוכדנאצר אחר שמשל ג"כ על אשור, ועתה נהפך היה, שהמושל על אשור הי' לעוזרת ישראל וחזק ידיהם לתקן מה שקלקלו המושלים הראשונים, וכן נראה דעת הרא"בע:

ז (ו) סופר

בֶּן־צָדוֹק בֶּן־אֲחִיטוּב׃ (ג) בֶּן־
אֲמַרְיָה בֶן־עֲזַרְיָה בֶן־מְרָיוֹת׃
(ד) בֶּן־זְרַחְיָה בֶן־עֻזִּי בֶּן־בֻּקִּי׃
(ה) בֶּן־אֲבִישׁוּעַ בֶּן־פִּינְחָס
בֶּן־אֶלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן
הָרֹאשׁ׃ (ו) הוּא עֶזְרָא עָלָה
מִבָּבֶל וְהוּא־סֹפֵר מָהִיר
בְּתוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר־נָתַן יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתֶּן־לוֹ
הַמֶּלֶךְ כְּיַד־יְהוָה אֱלֹהָיו
עָלָיו כֹּל בַּקָּשָׁתוֹ׃ (ז) וַיַּעֲלוּ
מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וּמִן־הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים
וְהַשֹּׁעֲרִים וְהַנְּתִינִים אֶל־
ירושלם

אחיטוב'ס, (ג) זאָהן
אמריה'ס, זאָהן עזריה'ס,
זאָהן מְריות, (ד) זאָהן
זרחיה'ס, זאָהן עזי'ס,
זאָהן בקי'ס, (ה) זאָהן
אבישוע'ס, זאָהן פנחס,
זאָהן אלעזר'ס, זאָהן אהרן'ס,
דעס ערשטען פריסטערס,
(ו) קאם אלזאָ דיזער עזרא
פאָן בבל; ער, דער פאָללי-
קאָממנע שריפטגעלעהרטע
אין דער לעהרע משה'ס,
דיא דער עוויגע גאָטט
ישראל'ס געגעבען האטטע,
אונד דער קעניג בעווילליג-
טע איהם, דא דיא האנד
דעס עוויגען זיינעס גאָט-
טעס איבער איהן וואלטע-
טע, אלל זיין פערלאנגען;
(ז) עס צאגען אויך מעה-
רערע, פאָן דען קינדערן
ישראל'ס, פאָן פריסטערן,
לעוויטען, טאָנקינסטלערן,
טהאָרהיטער אונד נתינים
מיט

רש"י

(ו) ויתן לו המלך דריוש כיד ה' אלהיו עליו וכאשר נוה הקב"ה עליו ומקדת מסודם הוא ויתן לו המלך כל בקשתו כיד ה' אלהיו עליו ואמרו רז"ל עזר הוא מלאכי: (ז) בשנת שבע היא שנה אחר תשלום הבית: לארתחשסתא' הוא
דריוש

באור

ז (ו) סופר, הוראתו כותב, גם יודע ומבין מה שכתוב בספרים ומזה הענין כאן, שהי' יודע ומבין מה שכתוב בתורת משה. מהיר, כמו

יְרוּשָׁלִָם בִּשְׁנַת־שֶׁבַע לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ׃ (ח) וַיָּבֹא יְרוּשָׁלִַם בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי הִיא שְׁנַת הַשְּׁבִיעִית לַמֶּלֶךְ׃ (ט) כִּי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן הוּא יְסֻד הַמַּעֲלָה מִבָּבֶל וּבְאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי בָּא אֶל־יְרוּשָׁלִַם כְּיַד־אֱלֹהָיו הַטּוֹבָה עָלָיו׃ (י) כִּי עֶזְרָא הֵכִין לְבָבוֹ לִדְרֹשׁ אֶת־תּוֹרַת יְהוָה וְלַעֲשֹׂת וּלְלַמֵּד בְּיִשְׂרָאֵל חֹק וּמִשְׁפָּט׃ (יא) וְזֶה ׀ פַּרְשֶׁגֶן

כצ"ל

הנשתון ב

מיט הינויף נאך ירושלים; עס וואר אים זיבענטען יאהר דעם קעניגס ארתחשסתא׃ (ח) ער קאם אין ירושלים אן אים פינפטען מאנאט דיזעס זיבענטען יאהרס דעם קעניגס׃ (ט) דען אם ער־שטען דעס ערשטען מא־נאטס וואר דער אנפאנג דעס צוגעס פאן בבל, אונד אם ערשטען דעס פינפטען מאנאטס לאנגטע ער צו ירושלים אן, דא דיא האנד גאטטעס גיטיג איבער איהן וואלטעטע׃ (י) דען עזרא ריכטעטע זיינע גאנצע אויפ־מערקזאמקייט דיא לעהרע דעס עוויגען צו פארשען, אונד אויסצואיבען, וויא אויך דאז געזעץ אונד רעכט אין ישראל צו לעהרען׃ (יא) פאלגענדעס איזט דיא אבשריפט דעס בע־שטאל־

רש"י

בדיוס: (ח) בחדש החמישי הוא חדש אב כי באחד לחדש ניסן אותו היום היתה התחלת עליתם מבבל ובאחד לחדש אב באו לירושלים: (ט) יסוד המעלה. יסוד התחלת העליה: כיד אלהיו כאשר הצליחו יד הקב"ה שהית' ידו טובה עליו להצליחו בדרכו: (י) כי עזרא וגו'. ועל כן הלך והצליח בדרכו שהרי עזרא הכין לבבו וגומר נותן טעם לדבריו: (יא) וזה פרשגן. וזה פתשגן הכתב: וחקיו על ישראל.

ואת

באור

עט סופר מהיר (תהלים מ"ה ב'), עיין בבאור שם: (ט) יסד, יסוד תחלת העליה (רש"י).

גבזיר

הַנִּשְׁתְּוָן אֲשֶׁר נָתַן הַמֶּלֶךְ
אַרְתַּחְשַׁסְתְּא לְעֶזְרָא הַכֹּהֵן
הַסֹּפֵר סֹפֵר דִּבְרֵי מִצְוֺת־
יְהוָה וְחֻקָּיו עַל־יִשְׂרָאֵל׃ (יב)
אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ מַלְכַיָּא
לְעֶזְרָא כָהֲנָא סָפַר דָּתָא
דִּי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא גְּמִיר וּכְעֶנֶת׃
(יג) מִנִּי שִׂים טְעֵם דִּי כָל־
מִתְנַדַּב בְּמַלְכוּתִי מִן־עַמָּה
יִשְׂרָאֵל וְכָהֲנוֹהִי וְלֵוָיֵא
לִמְהָךְ לִירוּשְׁלֶם עִמָּךְ יְהָךְ׃
(יד) כָּל־קֳבֵל דִּי מִן־קֳדָם
מַלְכָּא וְשִׁבְעַת יָעֲטֹהִי
שליח

שטאללונגסבריפֿס, דען דער
קעניג ארתחשסתא דעם
פריסטער אונד שריפֿטגע-
לעהרטען עזרא ערטהייל-
טע, דער דיא געגענשטענ-
דע דער געבאָטע דעם עווי-
גען אונד זיינע געזעצע אן
ישראל לעהרטע · (יב)
ארתחשסתא, קעניג דער
קעניגע אן דען פריסטער
עזרא, דער דיא גלויבענס-
לעהרע דעם גאָטטעס דעם
הימּמעלס לעהרט, הייל
אונד צייטליכעס וואָהל!
(יג) עס ווירד פֿאָן מיר
פֿעראָרדנעט · דאס ווער
אין מיינעם רייכע פֿאָן דעם
פֿאָלקע ישראל, זיינען
פריסטערן אונד לעוויטען
זיך פֿרייוויללינ ענטשליסט
נאך ירושלים צו ציהען,
דער ציהע מיט דיר היו·
(יד) אלדיווייל דוא פֿאָן
דעם קעניג אונד זיינען זיי-
בען

רש"י

ואת חקיו אשר צוה על ישראל לשמרם: (יב) ספר דתא · ספר תורה: גמיר וכענת · ספיקא היא בידו: (יג) מני שים טעם · ממני יוצא הרשו' כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל מן הכהנים והלוי' ללכת ירושלם ילכו עמך: (יד) כל קבל בחצי' כך מאת המלך ושבע' יועציו רואי פני המלך אתה שלוח: ושבעת יעטוהי ושבע יועציו הם
שבע

באור

(יב) גמיר וכענת, עיין לעיל ד' י"ז · (יג) מני שים טעם וגו', ממני יוצא הרשות כי כל אשר נדבה רוחו אותו מן ישראל הכהני' והלוים ללכת ירושלים ילכו עמך (הנ"ל) · (יד) ושבעת יעטהי, שבעת יועציו רואי פני המלך
(הנ"ל)

שְׁלִיחַ לְבַקָּרָה עַל־יְהוּד
וְלִירוּשְׁלֶם בְּדָת אֱלָהָךְ דִּי
בִידָךְ׃ (טו) וּלְהֵיבָלָה כְּסַף
וּדְהַב דִּי־מַלְכָּא וְיָעֲטוֹהִי
הִתְנַדַּבוּ לֶאֱלָהּ יִשְׂרָאֵל דִּי
בִירוּשְׁלֶם מִשְׁכְּנֵהּ׃ (טז) וְכֹל
כְּסַף וּדְהַב דִּי תְהַשְׁכַּח בְּכֹל
מְדִינַת בָּבֶל עִם הִתְנַדָּבוּת
עַמָּא וְכָהֲנַיָּא מִתְנַדְּבִין לְבֵית
אֱלָהֲהֹם דִּי בִירוּשְׁלֶם׃
(יז) כָּל־קֳבֵל דְּנָה אָסְפַּרְנָא
תִקְנֵא בְּכַסְפָּא דְנָה תּוֹרִין
דִּכְרִין אִמְּרִין וּמִנְחָתְהוֹן
וְנִסְכֵּיהוֹן וּתְקָרֵב הִמּוֹ עַל־
מַדְבְּחָה דִּי בֵּית אֱלָהֲכֹם
די

בען שטאטסרעהטעז געשיקט ביזט, אום יודעא אונד ירושלים פֿאָרצושטעהן, נאך דער גלויבענסלעהרע דיינעס גאָטטעס, דיא דוא אין דיינער געוואלט האסט; (טו) וויא אויך אום הינצופֿירען דאז זילבער אונד גאָלד, דאז דער קעניג אונד זיינע שטאטסרעהטע דעם גאָטטע ישראל'ס געווידמעט האבען, דער אין ירושלים רעזידירט, (טז) אונד איבערהויפט אללעס זילבער אונד גאָלד, דאז דוא אין דער גאנצען פראָווינץ בבל דורך דיא מילדטעהטיגקייט דעם פֿאָלקס אונד דער פריסטער פֿאָרפֿינדעסט, וועלכע פֿיר דאז גאָטטעסהויז צו ירושלים פֿרייווילליגע געשענקע מאכען. (יז) דעם צו פֿאָלגע קאנסט דוא אויך אונפֿערציגליך פֿיר דאז געלד רינדער, ווידדער אונד לעממער מיט דען דאצו געהעריגען שפייזע אונד טראנקאָפפֿער איינקויפֿען, אונד זיא אָפפֿערן אויף דעם אלטארע, דער אין דעם טעמפעל איירעס גאָטטעס
צו

רש"י

שבעה יועצי פני המלך: לבקרה על יהודה כדי לדרוש ולבדוק את היהודים אשר בירושלם אם הם עסוקים בתורתו של הקב"ה אשר בידך: (טו) ולהיבלה. ולהוליך כסף וזהב של המלך ויועציו אשר התנדבו לאלהי ישראל לתקן ביתו אשר משכנו וביתו בירושלם: (טז) וכל כסף וזהב. וכל נדבת כסף וזהב אשר תמצא במדינת בבל עם אשר נדבו העם והכהנים אשר מתנדבי' לביתו של הקב"ה אשר בירושלם תוליך הכל לירושלם:
כל

דִּי בִירוּשְׁלֶם׃ (יח) וּמָה דִ֠י
עֲלָיךְ וְעַל־אֶחָיךְ יִיטַב
בִּשְׁאָר כַּסְפָּא וְדַהֲבָה
לְמֶעְבַּד כִּרְעוּת אֱלָהֲכֹם
תַּעַבְדוּן׃ (יט) וּמָאנַיָּא דִּי־
מִתְיַהֲבִין לָךְ לְפָלְחָן בֵּית
אֱלָהָךְ הַשְׁלֵם קֳדָם אֱלָהּ
יְרוּשְׁלֶם׃ (כ) וּשְׁאָר חַשְׁחוּת
בֵּית אֱלָהָךְ דִּי יִפֶּל־לָךְ
לְמִנְתַּן תִּנְתֵּן מִן־בֵּית גִּנְזֵי
מַלְכָּא׃ (כא) וּמִנִּי אֲנָה
אַרְתַּחְשַׁסְתְּא מַלְכָּא שִׂים
טְעֵם לְכֹל גִּזַּבְרַיָּא דִּי
בעבר

עלך ק' אחך ק'

צו ירושלים איזט · (יח) וואס איהר איבריגענס, דוא אונד דיינע ברידער, פיר גוט פינדעט, אום דאז איבריגע זילבער אונד גאָלד צו פערווענדען, דאז מעגט איהר נאך דעם וויללען איירעס גאָטטעס טוהן · (יט) דיא געפעסע, דיא דיר צום דינסטע דעם טעמפעלס דיינעס גאָטטעס איבערגעבען ווערדען, איבערליפרע אללע פאָר דעם גאָטטע ירושלים'ס · (כ) אנדרע בעדירפניססע דעם טעמפעל'ס דיינעס גאָטטעס, דיא דיר צו געבען פאָרפאַללען ווערדען, קאנסט דוא אויס דער קעניגליכען שאטצקאממר בעשטרייטען · (כא) איך, דער קעניג ארתחשסתא, בעפעהלע דאהער אללען רענטמייסטערן יענזייטס דעם·

רש"י

(יז) כל קבל דנה · ובשביל כך של עבוד' המקדש מהרה תקנה בכסף זה בקר ואילים וכבשים וזבחים ומנחות ונסכים ותקריבם על המזבח של הקב"ה: (יח) ומה די עליך · ואשר ייטיב לך ולאחיך במותר הכסף והזהב לעשות ברצונו של הקב"ה תעשו: (יט) ומאניא וכלים הנתני' לך לעבודתו של הקב"ה שלם לפני הקב"ה בירושלם: (כ) ושאר חשחות · ושאר צריכו' שתצטרך לביתו של הקב"ה לקנות אשר יהיה לך ליתן הדמים תתן מאוצר המלך: (כא) ומני אנה · וממני אני דריוש המלך יוצא צווי
ורשות

באור

(הכ"ל) · (יט) השלם, לשון מלוא והשלמה, וענינו נתינה במלואה כענין ויתלאוס למלך

בַּעֲבַר נַהֲרָה דִּי כָל־דִּי יִשְׁאֲלֶנְכוֹן עֶזְרָא כָהֲנָא סָפַר דָּתָא דִּי־אֱלָהּ שְׁמַיָּא אָסְפַּרְנָא יִתְעֲבִד׃ (כב) עַד־כְּסַף כַּכְּרִין מְאָה וְעַד־חִנְטִין כּוֹרִין מְאָה וְעַד־חֲמַר בַּתִּין מְאָה וְעַד־בַּתִּין מְשַׁח מְאָה וּמְלַח דִּי־לָא כְתָב׃ (כג) כָּל־דִּי מִן־טַעַם אֱלָהּ שְׁמַיָּא יִתְעֲבֵד אַדְרַזְדָּא לְבֵית אֱלָהּ שְׁמַיָּא דִּי־לְמָה לֶהֱוֵא קְצַף עַל־מַלְכוּת מַלְכָּא

ובנוהי

דעס פלוסעס, דאס אל־לעס וואס דער פריסטער עזרא, דער דאז געזעטץ דעם גאָטטעס דעם הימנזעלס לעהרט, פאָן אייך האָר־דערן ווירד, אונגעזיימט בע־זאָרגט ווערדע · (כב) נעמ־ליך ביז אויף הונדערט ככר זילבער, הונדערט כור וויי־צען, הונדערט בת ווין אונר הונדערט בת עהל, זאלץ אבער אונבעשטימט · (כג) איבערהויפט זאלל אללעס, וואס אויף אנאָרד־נונג דעם גאָטטעס דעם הימנזעלס איזט, אָהנע פערצעגערונג פיר זיינען טעמפעל געשעהען; דען ווארום זאָללטע אונוויללע ערדעגט ווערדען ווידער דאז רייך דעם קעניגס אונד זיינע

רש"י

ורשות לכל הגזברי' אשר בעבר הנהר לכל ארץ ישראל המקבלים מסים שלי מן האומות אשר כל דבר שישאל לכם עזרא הכהן סופר התורה של הקב"ה מהרה יעשה שלא יעכבו את שאלתו עד מאה ככרים של כסף לקנות קרבנות ומאה כורין חטין למנחות ועד מאה מדות יין לנסכי' ומאה של שמן לבלול מנחות ומלח לקרבנות כענין שנאמר (ויקרא ב') וכל קרבן מנחתיך במלח תמלח: (כב) די לא כתב · ומלח שאין כתב בו מדה יתנו ככל הצורך: (כג) כל די מן טעם כל אשר יהיו מדעותו של הקב"ה וציווי יעשה בזריזות בחות' המלך לביתו של הקב"ה: אדרזדא · חותם בלשון ערב: די למה ליהוי · אשר למה יהיה קצף על מלכות המלך ובניו ועל כן יתנו הגזברי' כל צרכי הבית

באור

למלך (ס"א, יח, כג)· (כב) ומלח די לא כתב, ומלח שאין כתוב בו מדה יתנו בכל הצורך (הנ"ל)· (כג) אדרזדא, טעמו מהירות בדרך סברא כי אין לו דומה (רמב"ע)

וּבְנוֹהִי׃ (כד) וּלְכֹם מְהוֹדְעִין דִּי כָל־כָּהֲנַיָּא וְלֵוָיֵא זַמָּרַיָּא תָרָעַיָּא נְתִינַיָּא וּפָלְחֵי בֵּית אֱלָהָא דְנָה מִנְדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ לָא שַׁלִּיט לְמִרְמֵא עֲלֵיהֹם׃ (כה) וְאַנְתְּ עֶזְרָא כְּחָכְמַת אֱלָהָךְ דִּי־בִידָךְ מֶנִּי שָׁפְטִין וְדַיָּנִין דִּי לֶהֱוֺן דָּאנִין לְכָל־עַמָּה דִּי בַּעֲבַר נַהֲרָה לְכָל־יָדְעֵי דָּתֵי אֱלָהָךְ וְדִי לָא

ידע

דיינין ק'

זיינע קינדער? (כד) פֿערנער טוהן וויר אייך צו וויססען, דאס עס ביא דען זעמטליכען פריסטערן, לעוויטען, זענגערן, טיהרהיטערן, נתינים אונד זאנסטיגען דינערן דיזעס טעמפעלס ניכט אבוואלטען זאלל, איהנען טריביט, שאטצונג אדער צאלל אויפצולעגען׃ (כה) וואס דיך עזרא בעטריפט, זא זעטצע דוא נאך דיינער געטליכען ווייזהייט, דיא דוא בעזיטצעסט, זעלבסט אבריגקייטען אונד ריכטער איין, דיא דעם געזאמטען פאלקע יענזייטס דעם פלוסעס, אללען נעמליך, דיא דיא געזעטצע דיינעס גאטטעס אנערקעננען, ריכטערליך פֿארשטעהן, אונד וועה זיא ניכט וויס, דעם מאכעט

זיא

רש"י

הבית: (כד) ולכום מהודעין ולכם אנו מודיעים אשר כל הכהנים והלוים המשוררים והשוערים והנתינין שהם חוטבי עצים ושואבי מים למזבח ועובדים בבית זה של הקב"ה לא ישלוט אדם עליהם להשליך עליהם מס וכסף גולגולת אלא יהיו בני חורין מעבודת המלך: (כה) ואנת עזרא כחכמת אלהיך די בידך ואתה עזרא כפי חכמת אלהיך אשר בידיך יותר מן השופטים והדיינים שהם דנין כל העם שבעבר הנהר לבד מארץ ישראל עם יודעי התורה ודי לא ידע והשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט

באור

(ראב"ע) (כה) ודי לא ידע תהודעון, ולאשר שלא ידע דתי אלהיך תודיעום לו, ורש"י פירש שהכונה על השופט, שהשופט אשר לא ידע לשפוט תודיעו לו המשפט לעשותו׃

לשרש׃

יָדַע תְּהוֹדְעוּן׃ (כו) וְכָל־דִּי־לָא לֶהֱוֵא עָבֵד דָּתָא דִי־אֱלָהָךְ וְדָתָא דִּי מַלְכָּא אָסְפַּרְנָא דִּינָה לֶהֱוֵא מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרֹשׁוּ הֵן־לַעֲנָשׁ נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין׃ (כז) בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ אֲשֶׁר נָתַן כָּזֹאת בְּלֵב הַמֶּלֶךְ לְפָאֵר אֶת־בֵּית יְהוָה אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלִָם׃ (כח) וְעָלַי הִטָּה־
חסד

לשרשי ק'

זיא בעקאנט· (כו) ווער אבער דאז געזעטץ דיינעס גאָטטעס אונד דיא געזעטצע דעס קעניגס ניכט בעפאָלגען ווירד, איבער דען זאָלל אונפערציגליך געריכט געהאלטען ווערדען, ענטוועדער צום טאָדע, אָדער צור אויסראָטטונג, אָדער צור פערמעגענס־ אונד געפענגניסשטראפע· (כז) געלאָבט זייא דער עוויגע, דער גאָטט אונזרער פעטער, דער דעם קעניג זאָלכע געזיננונגען איינגעגעבען האטטע, אום דען טעמפעל צו ירושלים עמפאָר צו ברינגען; (כח) אונד דאס ער מיר גנאדע פערשאפט האט בייא דעם
קעניג

רש"י

המשפט לעשותו: (כו) וכל די לא להוי עביד · וכל אשר לא היה עושה דתו של הקב"ה ודת המלך מהרה שיעשה הדין והמשפט · דינה הדין יעשה ממני מן המעשה משפט אם למיתה יהרג: הן לשרושי · אם לעקרו מן העולם אותו ואת זרעו ואת משפחתו לשרושי דישראציני"ר בלעז: הן לענוש נכסין · אם לענשו בממון: ולאסורין · או לייסרו ביסורי · עד כאן מכתב האגרת אשר נתן דריוש המלך לעזרא הסופר למען ישאהו לירושלים להראותו אל הכהנים והלוים וגזברי המלך למען יחזיקו לקיים המצות ולעבוד ה' בבית המקדש ולשמור התורה כמשפט: (כז) ברוך ה' · כך כתב עזרא בספרו באשר נתן הודאה להקב"ה: (כח) ויועציו הם שבעה רואי פני המלך
הן

באור

(כו) לשרשי, לעקירה מן השרש, כהוראת שרש בלשון עברית, כמו ושרשך מארץ חיים (תהלים נב, ז) · לענש ניכסין ולאסורין, או לענשו ממון או לאסרו בבית
הסהר

חֶסֶד לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ וְיוֹעֲצָיו וּלְכָל־שָׂרֵי הַמֶּלֶךְ הַגִּבֹּרִים וַאֲנִי הִתְחַזַּקְתִּי כְּיַד־יְהוָה אֱלֹהַי עָלַי וָאֶקְבְּצָה מִיִּשְׂרָאֵל רָאשִׁים לַעֲלוֹת עִמִּי:

ח (א) וְאֵלֶּה רָאשֵׁי אֲבֹתֵיהֶם וְהִתְיַחְשָׂם הָעֹלִים עִמִּי בְּמַלְכוּת אַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ מִבָּבֶל: (ב) מִבְּנֵי פִינְחָס גֵּרְשֹׁם מִבְּנֵי אִיתָמָר דָּנִיֵּאל מִבְּנֵי דָוִיד חַטּוּשׁ: (ג) מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה מִבְּנֵי פַרְעֹשׁ זכריה

קעניג, אונד זיינען רעהטען אונד בייא אללען גראָסען אונד מעכטיגען דעם רייכס. איך גאב מיר נון אללע מיהע, דא דיא האנד דעם עוויגען מיינעס גאָטטעס איבער מיך וואלטעטע, אונד בראכטע דיא חייפ־טער פֿאָן ישראל צוזאמ־מען, אום מיט מיר הינ־אויף צו ציהען.

ח

(א) דיס זינד דיא פֿאמי־ליענהייפטער נעבסט איהרער גענעאלאָגיא, דיא מיט מיר, אונטער דער רעגירונג ארתחשסתא'ס, קעניגס פֿאָן בבל הינאויף צאָגען: (ב) פֿאָן דען נאכ־קאָממען דעם פנחס, גרשום, פֿאָן דען נאכקאָמ־מען איתמר'ס, דניאל, פֿאָן דען נאכקאָממען דוד'ס, חטוש, (ג) פֿאָן דען נאכ־קאָממען שכניה'ס, דער פֿאָן דען נאכקאָממען דעם פרעש וואר, זכריה, אונד מיט

רש"י

הן שנטה יעצוהו של מעלה: כיד ה' אלהי עלי. כאשר היתה עזרתו של הקב"ה עלי וקבצתי מישראל הכשרים בבבל ראשי אבות וגדולים לעלות עמי מבבל:
ח (א) ואלה ראשי אבותיהם. של עולים: והתיחשם ואת יחוסי אשר היו מתיחסים בהם

באור

הסהר (דס"ן מלך). עד כאן האגרת של דריוש המלך, ומכאן ואילך מתחיל עזרא לספר דבריו ועניניו כאשר בתב ספרו.

מבני

זְכַרְיָה וְעִמּוֹ הִתְיַחֵשׂ לִזְכָרִים
מֵאָה וַחֲמִשִּׁים׃ (ד) מִבְּנֵי
פַּחַת מוֹאָב אֶלְיְהוֹעֵינַי בֶּן־
זְרַחְיָה וְעִמּוֹ מָאתַיִם הַזְּכָרִים׃
(ה) מִבְּנֵי שְׁכַנְיָה בֶּן־יַחֲזִיאֵל
וְעִמּוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת הַזְּכָרִים׃
(ו) וּמִבְּנֵי עָדִין עֶבֶד בֶּן־
יוֹנָתָן וְעִמּוֹ חֲמִשִּׁים הַזְּכָרִים׃
(ז) וּמִבְּנֵי עֵילָם יְשַׁעְיָה בֶּן־
עֲתַלְיָה וְעִמּוֹ שִׁבְעִים
הַזְּכָרִים׃ (ח) וּמִבְּנֵי שְׁפַטְיָה
זְבַדְיָה בֶּן־מִיכָאֵל וְעִמּוֹ
שְׁמֹנִים הַזְּכָרִים׃ (ט) מִבְּנֵי
יוֹאָב עֹבַדְיָה בֶּן־יְחִיאֵל וְעִמּוֹ
מאתים

מיט איהם הונדערט אונד
פֿינפֿציג, צור פֿאמיליע גע-
העריגען מאנספערזאנען,
(ד) פֿאָן דען נאכקאָממען
פחת מואב'ס, אליהועיני
זאָהן זרחיה'ס. אונד מיט
איהם צווייא הונדערט דער
מענליכען גלידערי (ה) פֿאָן
דען נאכקאָממען שכניה'ס,
בן יחזיאל אונד מיט איהם
דרייא הונדערט דער מענ-
ליכען גלידער. (ו) פֿאָן דען
נאכקאָממען עדין'ס. עבד
זאָהן יונתן'ס אונד מיט
איהם פֿינפֿציג דער מענלי-
כען גלידער, (ז) פֿאָן דען
נאכקאָממען עילם'ס, ישעיה
זאָהן עתליה'ס אונד מיט
איהם זיבציג דער מענליכען
גלידער, (ח) פֿאָן דען נאכ-
קאָממען שפטיה'ס, זכריה
זאָהן מיכאל'ס אונד מיט
איהם אכטציג דער מענלי-
כען גלידער, (ט) פֿאָן דען
נאכקאָממען יואב'ס, עבדיה
זאָהן יחיאל'ס אונד מיט
איהם

רש"י

בהם: ארתחשסתא הוא דריוש: (ג) מבני שכני' מבני פרעוש. משפחה אחת היא וזכרי' הוא ראש המשפחה: ועמו. ועם יחס שלו היו מתיחסי' הזכרי' של משפחתו:
(ו) עבד בן יונתן כך שמו:
אחרונים

באור

ח (ג) מבני שכניה מבני פרעש, משפחה אחת היא וזכריה הוא ראש המשפחה' ורא"ע כתב שנאמר מבני פרעש להבדיל בין שכניה זה לשכניה
הנזכר

מאתים ושמנה עשר
הזכרים: (י) ומבני שלומית
בן־יוספיה ועמו מאה וששים
הזכרים: (יא) ומבני בבי
זכריה בן־בבי ועמו עשרים
ושמנה הזכרים: (יב) ומבני
עזגד יוחנן בן־הקטן ועמו
מאה ועשרה הזכרים: (יג)
ומבני אדניקם אחרנים
ואלה שמותם אליפלט
יעואל ושמעיה ועמהם
ששים הזכרים: (יד) ומבני
בגוי עותי וזבוד ועמהם
שבעים הזכרים: (טו)
ואקבצם אל־הנהר הבא
אל

יעיאל ק׳ וזכור ק׳

איהם צווייא הונדערט אונד
אכטצעהן דער מענליכען
גלידער, (י) פאן דען נאכ־
קאממען שלומית, בן
יוסיפיה אונד מיט איהם
הונדערט אונד זעכציג
דער מענליכען גלידער;
(יא) פאן דען נאכקאמ־
מען בבי׳ס, זכריה זאהן
בבי׳ס אונד מיט איהם אכט
אונד צוואנציג דער מענלי־
כען גלידער, (יב) פאן דען
נאכקאממען עזגד׳ס, יוחנן
זאהן הקטן׳ס אונד מיט
איהם הונדערט אונד צעהן
דער מענליכען גלידער;
(יג) פאן דען נאכקאממען
ארניקם׳ס, דיא לעצטען;
זיא היסען: אליפלט, יעיאל
אונד שמעיה אונד מיט
איהנען זעכציג דער מענלי־
כען גלידער, (יד) פאן דען
נאכקאממען בגוי׳ס; עותי
אונד זכור מיט איהנען זיב־
ציג דער מענליכען גלידער׃
(טו) איך פערזאממעלטע
זיא אן דעם פלוסע, דער אין
דיא

רש"י

(יג) אחרונים שהיו אחרונים ללכת אחרי עזרא: (טו) אל הנהר הבא· אל הנהר הנודע: אל אהוא; אל אותו הנהר: ונחנה שם· והיינו חונים שם: ואבינה בעם· נתתי

באור

הנזכר בפסוק ה׳· (יג) אחרנים, הזכיר זה לפי שעלו כבר ממשפחה זאת עם העלות הגולה בפעם הראשון כנאמר לעיל (ב׳ י״ג)· (טו) אהוא, מקום נהר

אֶל־אַהֲוָא וַנַּחֲנֶה שָׁם יָמִים
שְׁלֹשָׁה וָאָבִינָה בָעָם
וּבַכֹּהֲנִים וּמִבְּנֵי לֵוִי לֹא־
מָצָאתִי שָׁם׃ (טז) וָאֶשְׁלְחָה
לֶאֱלִיעֶזֶר לַאֲרִיאֵל לִשְׁמַעְיָה
וּלְאֶלְנָתָן וּלְיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן
וּלְנָתָן וְלִזְכַרְיָה וְלִמְשֻׁלָּם
רָאשִׁים וּלְיוֹיָרִיב וּלְאֶלְנָתָן
מְבִינִים׃ (יז) וְאוֹצְאָה אוֹתָם
עַל־אִדּוֹ הָרֹאשׁ בְּכָסִפְיָא
הַמָּקוֹם וָאָשִׂימָה בְּפִיהֶם
דְּבָרִים לְדַבֵּר אֶל־אִדּוֹ
אָחִיו הַנְּתוֹנִים בְּכָסִפְיָא
הַמָּקוֹם לְהָבִיא־לָנוּ

משׁ־תים

ואצוה ק' הנתינים ק'

דיא אהוא זיך ערגיסט. היר
לאגען וויר דרייא טאגע
שטיללע, וואָ איך ראז
פֿאָלק אונד דיא פריסטער
דורכמוסטערטע, אונד פֿאָן
דען זעהנען לוי'ס קיינען
פֿאנד· (טז) איך שיקטע
דאהער דיא הייפטער
אליעזר, אריאל, שמעיה,
אלנתן, יריב, אלנתן, נתן,
זכריה אונד משלם אונד
דיא געלעהרטע יויריב אונד
אלנתן, (יז) אונד גאב
איהנען אויפֿטרעגע אן אדו,
דאז הויפט אין דעם אָרטע
כספיא, איך לעגטע איה-
נען דיא וואָרטע אין דען
מונד, דיא זיא מיט אדו
אונד זיינעם ברודער, דיא
אין דעם אָרטע כספיא אנ-
געשטעללט זינד, רעדען
זאללטען, אום אונס דיה-
נער פֿיר דען טעמפעל
אונזרעס

רש"י

כתתי לבי להבין בעם אשר נקבצו עמי: (טז) ואשלחה לאליעזר וגו'· ראשים גדולים· מבינים חכמים היו: (יז) ואצוה אותם וגו'· שלחתים וצויתי לדבר
אל

באור

נהר זה אינו ידוע לבעלי הגעאגרפיא· (טז) מבינים, חכמים (רש"י ורא"בע). ואפשר שעניינו כמו מבין עם תלמיד (ד"הי א', כ"ה, ח') וראוי לתרגם (לעהרער)· (יז) ואצוה וגו', שלחתים וצויתים לדבר אל אדו שהוא גדול והחשוב אשר בכספיא (רש"י).

מְשָׁרְתִים לְבֵית אֱלֹהֵינוּ׃
(יח) וַיָּבִיאוּ לָנוּ כְּיַד־אֱלֹהֵינוּ
הַטּוֹבָה עָלֵינוּ אִישׁ שֶׂכֶל
מִבְּנֵי מַחְלִי בֶּן־לֵוִי בֶּן־
יִשְׂרָאֵל וְשֵׁרֵבְיָה וּבָנָיו וְאֶחָיו
שְׁמֹנָה עָשָׂר׃ (יט) וְאֶת־
חֲשַׁבְיָה וְאִתּוֹ יְשַׁעְיָה מִבְּנֵי
מְרָרִי אֶחָיו וּבְנֵיהֶם עֶשְׂרִים׃
(כ) וּמִן־הַנְּתִינִים שֶׁנָּתַן דָּוִיד
וְהַשָּׂרִים לַעֲבֹדַת הַלְוִיִּם

א' דגוש' נתינים

אונזרעס גאָטטעס צו פֿער־שאַפֿען · (יח) זיא פֿער־שאַפֿטען אונס, דא דיא האנד אונזרעס גאָטטעס אימער גיטיג איבער אונס וואלטעטע, איינען זעהר פֿערשטענדיגען מאן פֿאָן דען נאכקאָממען מחלי'ס זאָהן לוי'ס זאָהן ישראל'ס, נעמליך שרביה מיט זיינען זעהנען אונד ברידערן אכטצעהן אן דער צאהל. (יט) פֿערנער חשביה אונד מיט איהם ישעיה פֿאָן דען נאכקאָממען מררי'ס מיט זיינען ברידערן אונד איה־רען זעהנען, צוואנציג אן דער צאהל, (כ) דאן פֿאָן דען נתינים, (דיא נעמליך דוד אונד זיינע גראָסען צו דעם דינסט דער לעוויטען היינגעגעבען האטטע), פֿאָן דיזען

רש"י

אל אדו שהוא גדול וחשוב אשר בכספיא: על אדו · אל אדו: ואשימה בפיהם · שמתי בפיהם · דברי' לדבר בשליחותי אל אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבים בכספיא להביא לנו משרתים לעבוד בבית המקדש: בכספיא · שם מקום בבבל: אל אחיו שם אדם: את הנתונים · כמו הנתונים · ועל כן נכתב בוי"ו: (יח) כיד אלהינו · כאשר היתה הצלחתו של הקב"ה עלינו: איש שכל · חכם: מבני מחלי וגומר · כולם הללו לוים: (כ) ומן הנתינים · ומן העבדים נתינים

באור

(רש"י) · אחיו, חסר ויו והדאוי ואחיו · הנתינים, לדעת רא"בע פירושו נתינים ממש, כלומר אדו ואחיו שהם נתינים בכספיא המקום, אבל זה אינו לפי משמעות הענין כנראה · ורש"י מפרש אדו ואחיו שהם נתונים ומיושבים בכספיא, אמנם גם זה הפירוש אינו מחוור יפה, כי למה אמר נתינים ולא יושבים כדרך הלשון · ויותר נראה שסעודו הנתונים כמו שהוא בכתיב, וטעמו כמו שתרגמתי, שהיו להם משמרת ופקידות בזה המקום, כמו שאמר כבר שאדו הי' ראש המקום, וגם לאחיו היה פקידות מה, ועל ידי זה היתה אפשר להם להסב הלוים עליהם · (יח) איש שכל

נְתִינִים מָאתַיִם וְעֶשְׂרִים כֻּלָּם
נִקְּבוּ בְשֵׁמוֹת׃ (כא) וָאֶקְרָא
שָׁם צוֹם עַל־הַנָּהָר אַהֲוָא
לְהִתְעַנּוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֵינוּ
לְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ דֶּרֶךְ יְשָׁרָה לָנוּ
וּלְטַפֵּנוּ וּלְכָל־רְכוּשֵׁנוּ׃ (כב)
כִּי בֹשְׁתִּי לִשְׁאוֹל מִן הַמֶּלֶךְ
חַיִל וּפָרָשִׁים לְעָזְרֵנוּ מֵאוֹיֵב
בַּדָּרֶךְ כִּי־אָמַרְנוּ לַמֶּלֶךְ
לֵאמֹר יַד־אֱלֹהֵינוּ עַל־כָּל־
מְבַקְשָׁיו לְטוֹבָה וְעֻזּוֹ וְאַפּוֹ
עַל כָּל־עֹזְבָיו׃ (כג) וַנָּצוּמָה
וַנְּבַקְשָׁה מֵאֱלֹהֵינוּ עַל־זֹאת
ויעתר

ריזען נתינים אלזאָ צווייא הונדערט אונד צוואנציג, דיא אללע מיט נאמען בעצייכנעט ווארען· (כא) היר אם פלוסע אהוא ליס איך איין פאסטען פערקינדען, אלס קאסטייאונג פאָר אונזרעם גאָטטע, אום פאָן איהם איינע אונגעשטעהרטע רייזע צו ערביטטען, פיר אונס מיט אונזערן קינדערן אונד אונזרער גאנצען האבע· (כב) דען איך האטטע מיך געשייעט, פאָן דעם קעניגע קריגספאָלק אונד רייטערייא צו בעגעהרען, אום אונס אויף דער רייזע פאָר פיינדען צו שיטצען; ווייל וויר אימּמער דען קעניג פערזיכערט האטטען: דיא האנד אונזרעס גאָטטעס וואלטעט גיטיג איבער אללע, דיא איהן פערעהרען, אונד זיינע איבערמאכט אונד זיין צאָרן איבער אללע, דיא איהן פערלאססען· (כג) דאהער פאסטעטען וויר, אונד פלעהטען אונזערם גאָטטע דארום אן, אונד ער ליס זיך פאָן

רש"י

נתינים שנתן דוד המלך ושרי ישראל עלו עמהם: (כא) להתענות לישב בתענית: דרך ישרה· שיוליכנו המקום לשלום: (כב) כי בושתי· שהרי נתביישתי מן המלך שלא רציתי לשאול לו רכב ופרשי' כדי לעזרנו: כי אמרנו שהרי כבר אמרנו אל דריוש המלך שהקב"ה מטיב למבקשיו ושופך אפו וחמתו על עוזביו: (כג) ויעתר לנו· וקבל

באור

שכל, לא הזכירו הכתוב, ויתכן שהוא שרביה הנזכר בפסוק והו"ו נוסף כו"ו ואיה וענה

וַיֵּעָתֵר לָנוּ׃ (כד) וָאַבְדִּילָה
מִשָּׂרֵי הַכֹּהֲנִים שְׁנֵים עָשָׂר
לְשֵׁרֵבְיָה חֲשַׁבְיָה וְעִמָּהֶם
מֵאֲחֵיהֶם עֲשָׂרָה׃ (כה)
וָאֶשְׁקוֹלָה לָהֶם אֶת־הַכֶּסֶף
וְאֶת־הַזָּהָב וְאֶת־הַכֵּלִים
תְּרוּמַת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ
הַהֵרִימוּ הַמֶּלֶךְ וְיֹעֲצָיו וְשָׂרָיו
וְכָל־יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים׃ (כו)
וָאֶשְׁקֲלָה עַל־יָדָם כֶּסֶף
כִּכָּרִים שֵׁשׁ־מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים
וּכְלֵי־כֶסֶף מֵאָה לְכִכָּרִים
זָהָב מֵאָה כִכָּר׃ (כז) וּכְפֹרֵי
זהב

ואשקלה ק'

פֿאָן אונס ערבּיטטען, (כד) פֿאָן דען אָבערן דער פּריסטער זאָנדרטע איך צוועלף אוס, נעמליך שרביה אונד חשביה מיט צעהן איהרער ברידער · (כה) דיזען וואָג איך דאז זילבער, גאָלד אונד דיא געפֿעסע צו, יענע בייִשטייער פֿיר דען טעמפעל אונזרעס גאָטטעס, דיא דער קעניג, זיינע רעהטע אונד גראָפֿען אונד אללע ישראלים, דיא אנגעטראָפֿען וואורדען, בייגעשטייערט האטטען · (כו) וואס איך איהנען צו וואָג, בעטרוג דאז זילבער זעכס הונדערט אונד פֿינפֿציג ככר, דיא זילבערנען געפֿעסע הונדערט ככר, דאז גאָלד הונדערט ככר; (כז) דיא גאָלדענען בעקען, צוואנציג
אן

רש"י

וקבל תפלתינו שבאנו לירושלים לשלום: (כד) ואבדילה · וכאשר הייתי שם על נהר אהוא הבדלתי משרי הכהנים ושקלתי להם הכסף והזהב ליתן באוצרות בית ה': (כה) ההרימו · אשר הרימו הנמצאים בבבל: (כו) וכלי כסף מאה לככרים · ככר בכל כלי: (כז) וכפורי מזרקים לאדרכוני' אלף · מין מטבע אלף דרכונים היו בעשרים כפורי זהב הללו: מוצהב · משל נחשת מוצהב מין מטבע של נחשת: טובה · ל' נקבה

באור

וענה, או וי"ו נוסף על הענין ולא רצה להזכירו פעמים, וכן הפירש איש שכל שרביה ושרביה ובניו היו י"ח (ראב"ע) · (כז) מוצהב, זוהר כמראה זהב · חמודות,
תאר

זָהָב עֶשְׂרִים לַאֲדַרְכֹנִים אָלֶף
וּכְלֵי נְחֹשֶׁת מֻצְהָב טוֹבָה
שְׁנַיִם חֲמוּדֹת כַּזָּהָב׃ (כח)
וָאֹמְרָה אֲלֵהֶם אַתֶּם קֹדֶשׁ
לַיהוָה וְהַכֵּלִים קֹדֶשׁ וְהַכֶּסֶף
וְהַזָּהָב נְדָבָה לַיהוָה אֱלֹהֵי
אֲבֹתֵיכֶם׃ (כט) שִׁקְדוּ וְשִׁמְרוּ
עַד־תִּשְׁקְלוּ לִפְנֵי שָׂרֵי
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְשָׂרֵי־
הָאָבֹת לְיִשְׂרָאֵל בִּירוּשָׁלִָם
הַלִּשְׁכוֹת בֵּית יְהוָה׃ (ל)
וְקִבְּלוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
מִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב וְהַכֵּלִים
לְהָבִיא לִירוּשָׁלִַם לְבֵית
אלהינו

אן דער צאהל, טויזענד אדרכנים; עס ווארען אויך צווייא געפֿעסע פֿאָן שענעם גלענצענדעם ערץ דאבייא, דיא זאָ פרעכטיג וויא גאָלדנע ווארען׃ (כח) איך שפראך צו איהנען, איהר זייד דעם עוויגען געהייליגט, דיא געפֿעסע זינד עס אויך, אונד דאז זילבער אונד גאָלד איזט איין מילדטהעטיגעס געשענק פֿיר דען עוויגען, דען גאָטט איירער פֿעטער׃ (כט) בעוואהרט דיס אלזאָ זאָרגפֿעלטיג, ביז איהר עס דען אָבערן דער פריסטער אונד לעוויטען אונד דען פֿאמיליענהייפטערן פֿאָן ישראל אין ירושלים, פֿיר דיא איננערע געמעכער דעס טעמפעלס ווידער פֿאָרגעוואָגען האבען ווערדעט׃ (ל) דיא פריסטער אונד לעוויטען איבערנאהמען הירויף דאז צוגעוואָגענע פֿאָן זילבער גאָלד אונד געפֿעסען, אום עס נאך ירושלים אין דען טעמפעל אונזרעס גאָטטעס צו פֿיה־
רען

רש"י

נקבה קולא לנחשת: שנים׳ שני כלים חמודות כזהב הכלים קולא חמודות בל׳ נקבה: (כח) אליהם׳ לאותן שרי הכהנים: (כט) הלשכות בית ה׳ כדי ליתן בלשכות הבית: בשנים

באור

תאר ובא בלשון נקבה אלא כדין׳ (כט) הלשכות, שעודו להלשכות כלומר כדי

אֱלֹהֵינוּ: (לא) וַנִּסְעָה מִנְּהַר
אַהֲוָא בִּשְׁנֵים עָשָׂר לַחֹדֶשׁ
הָרִאשׁוֹן לָלֶכֶת יְרוּשָׁלָ͏ִם וְיַד
אֱלֹהֵינוּ הָיְתָה עָלֵינוּ וַיַּצִּילֵנוּ
מִכַּף אוֹיֵב וְאוֹרֵב עַל־הַדָּרֶךְ:
(לב) וַנָּבוֹא יְרוּשָׁלָ͏ִם וַנֵּשֶׁב שָׁם
יָמִים שְׁלֹשָׁה: (לג) וּבַיּוֹם
הָרְבִיעִי נִשְׁקַל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב
וְהַכֵּלִים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ עַל
יַד־מְרֵמוֹת בֶּן־אוּרִיָּה הַכֹּהֵן
וְעִמּוֹ אֶלְעָזָר בֶּן־פִּינְחָס
וְעִמָּהֶם יוֹזָבָד בֶּן־יֵשׁוּעַ
וְנוֹעַדְיָה בֶן־בִּנּוּי הַלְוִיִּם: (לד)
בְּמִסְפָּר בְּמִשְׁקָל לַכֹּל וַיִּכָּתֵב
כל

רען׳ (לא) אם צוועלפטען דעם ערשטען מאָנאטס בראכען וויר פֿאָם פֿלוסע אהוא אויף, אום נאך ירושלים צו רייזען; דיא האנד אונזרעס גאָטטעס וואלטעטע איבער אונס, אונד שיצטע אונס וועהרענד דער רייזע פֿאָר פֿיינדליכער האנד אונד אויפֿלוירער׃ (לב) וויר קאמען ענדליך צו ירושלים אן, אונד בליבען דריי טאגע דוהיג דאזעלבסט׃ (לג) אם פֿירטען טאג וואורדע דאז זילבער, גאָלד אונד דיא געפֿעסע אים טעמפעל אונזרעס גאָטטעס געוואָגען, אונטער דער אויפֿזיכט דעם פריסטערס מרמות זאָהן אוריה׳ם מיט זיינעם צוגעאָרדנעטען, אלעזר זאָהן פנחס, דענען נאך דיא לעוויטען יוזבד זאָהן ישוע׳ם אונד נועדיה זאָהן בנוי׳ם צוגעאָרדנעט וואַרען׃ (לד) אללעס וואורדע צוגעצעהלט אונד צוגעוואָגען׃ אונד דאן דאז געוויכט

רש"י

(לא) בשנים עשר לחודש הראשון · בשני׳ עשר לניסן: ויד אלהינו היתה עלינו · להצליחנו על הדרך אשר הלכנו עליה: (לד) במספר במשקל לכל · מספר הכלים ומשקלם

באור

כדי להביא אל הלשכות · (לד) במספר וגו׳ ומספר הכלים ומשקלם כאשר קבלוהו

כָּל־הַמִּשְׁקָל בָּעֵת הַהִיא׃ (לה) הַבָּאִים מֵהַשְּׁבִי בְנֵי־הַגּוֹלָה הִקְרִיבוּ עֹלוֹת ׀ לֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל פָּרִים שְׁנֵים־עָשָׂר עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל אֵילִים ׀ תִּשְׁעִים וְשִׁשָּׁה כְּבָשִׂים שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה צְפִירֵי חַטָּאת שְׁנֵים עָשָׂר הַכֹּל עוֹלָה לַיהוָה׃ (לו) וַיִּתְּנוּ אֶת־דָּתֵי הַמֶּלֶךְ לַאֲחַשְׁדַּרְפְּנֵי הַמֶּלֶךְ וּפַחֲווֹת עֵבֶר הַנָּהָר וְנִשְּׂאוּ אֶת־הָעָם וְאֶת־בֵּית הָאֱלֹהִים׃

וככלות

וויכט זאָגלייך אויפגעשריבען· (לה) דיא זאָ עבען אויס דער געפאנגענשאפט אנגעקאָמען עקסולאנטען בראכטען פון דעם גאָטטע ישראל'ס גאנצאָפפער: דאר, צוועלף יונגע רינדער פיר גאנץ ישראל, זעכס אונד נייִנציג ווידדער, זיבען אונד זיבציג לעממער אונד צוועלף ציגענבעקע צום זינדאָפפער; אללעס דיס בראכטען זיא דעם עוויגען צו עהרען אלס גאנצאָפפער דאר· (לו) זיא איבערגאבען זאדאן דיא פעראָרדנונגען דעם קעניגס דען קעניגליכען זאטראפען אונד פאשאס דיסזייטס דעם שטראָמעס, אונד דיזע בעגינסטיגטען פון דאז פאָלק אונד דאז גאָטטעסהויז·

אלס

רש"י

ומשקלם כאשר קבלוהו כך היה נשקל כולו כאשר פרעוהו: (לה) הבאים מהשבי בני הגולה· הללו אשר באו עם עזרא: הקריבו עולות· הכל עולה והודאת שעה היתה: (לו) ויתנו את דתי המלך· הללו עולי גולה מסרו מלות דריוש המלך לגדולי המלך רואי פניו: ופחות· כמו ופחות: עבר הנהר· אותן של צד ארץ ישראל הן בעבר הנהר ליושבי בבל: ונשאו· שהיו מנשאין ומסייעין:

אלא

באור

קבלוהו כך הי' נשקל כולו כאשר פרעוהו (רש"י)· (לו) ונשאו, שהיו מנשאין ומסייעין (הנ"ל)·

ט (א) וּכְכַלּוֹת אֵלֶּה נִגְּשׁוּ
אֵלַי הַשָּׂרִים לֵאמֹר
לֹא־נִבְדְּלוּ הָעָם יִשְׂרָאֵל
וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם מֵעַמֵּי
הָאֲרָצוֹת כְּתֹעֲבֹתֵיהֶם
לַכְּנַעֲנִי הַחִתִּי הַפְּרִזִּי הַיְבוּסִי
הָעַמֹּנִי הַמֹּאָבִי הַמִּצְרִי
וְהָאֱמֹרִי׃ (ב) כִּי־נָשְׂאוּ
מִבְּנֹתֵיהֶם לָהֶם וְלִבְנֵיהֶם
וְהִתְעָרְבוּ זֶרַע הַקֹּדֶשׁ בְּעַמֵּי
הָאֲרָצוֹת וְיַד הַשָּׂרִים
וְהַסְּגָנִים הָיְתָה בַּמַּעַל הַזֶּה
רִאשׁוֹנָה׃ (ג) וּכְשָׁמְעִי אֶת־
הַדָּבָר הַזֶּה קָרַעְתִּי אֶת־
בגדי

ט

(א) אלס דיזעם פֿאָרביי וואר, טראטען דיא פֿאָרגעזעצטען צו מיר, אונד שפראכען: דאז פֿאָלק ישראל זאמט פריסטערן אונד לעוויטען הילטען זיך פֿאָן דען פֿעלקערשאפֿטען דער בענאכבארטען לענדער, דעם כנעני, חתי, פרזי, יבוסי, עמני, מאבי, מצרי אונד אמרי, טראָץ איהרער גרייל, ניכט אבגעזאָנדערט; (ב) דען זיא האבען זיך אונד איהרע זעהנע מיט דען טעכטערן דערזעלבען פֿערהייראטעט, אונד דען היילִיגען זאמען מיט דען פֿעלקערן יענער לענדער פֿערמישט: יא, דיא גראָסען אונד פֿאָרגעזעצטען באָטען צו דיזעם פֿערגעהען צו ערשט דיא האנד. (ג) דא איך דיס הערטע, צעררים איך מיין אונטער

רש"י

ט (א) אלה. דברים הללו אשר ספרו דתי המלך והסדי' של ישראל: לאמר. וכן אמרו לי: (ב) היתה במעל הזה ראשונה שהם התחילו למעול מעל להתחתן בגויי

באור

ט (א) כתועבותיהם, כלומר גם תועבותיהם לא הרחיקו מהנם. (ג) משומם, עלוב ושומם, כמו שבעת ימים משמים בתוכם (יחזקאל ג׳ טו)

בִּגְדִי וּמְעִילִי וָאֶמְרְטָה
מִשְּׂעַר רֹאשִׁי וּזְקָנִי וָאֵשְׁבָה
מְשׁוֹמֵם׃ (ד) וְאֵלַי יֵאָסְפוּ כֹּל
חָרֵד בְּדִבְרֵי אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל
עַל מַעַל הַגּוֹלָה וַאֲנִי יֹשֵׁב
מְשׁוֹמֵם עַד לְמִנְחַת הָעָרֶב׃
(ה) וּבְמִנְחַת הָעֶרֶב קַמְתִּי
מִתַּעֲנִיתִי וּבְקָרְעִי בִגְדִי
וּמְעִילִי וָאֶכְרְעָה עַל־בִּרְכַּי
וָאֶפְרְשָׂה כַפַּי אֶל־יְהוָה
אֱלֹהָי׃ (ו) וָאֹמְרָה אֱלֹהַי בֹּשְׁתִּי
וְנִכְלַמְתִּי לְהָרִים אֱלֹהַי פָּנַי
אֵלֶיךָ כִּי עֲוֹנֹתֵינוּ רָבוּ לְמַעְלָה
ראש

אונטער = אונד אָבערקלייד,
רויפֿטע פֿאָן מיינעם הויפּ=
טע אונד בארטע הארע
אויס, אונד זעצטע מיך
פֿערשטעהרט היןּ (ד) עס
פֿערזאממעלטען זיך איינ=
דעססען בייא מיר אללע
דיאיעניגע, דיא זיך זאָרג=
פֿעלטיג אן דען וואָרטען
דעס גאָטטעס ישראל'ס
הילטען, אונד אום דאז
פֿערגעהן דער עקסולאנטען
בעקיממערט ווארען; אלס
איך זאָ פֿערשטעהרט זאס
ביז צור צייט דעס אבענד=
אָפּפֿערס׃ (ה) צור צייט
דעס אבענד = אָפּפֿערס
שטאנד איך ענדליך פֿאָן
מיינער קאסטייאונג, מיט
צעררישנעם אָבער = אונד
אונטערקלייד אויף, קניע=
טע נידער, ברייטעטע מיי=
נע הענדע צו דעם עוויגען
מיינעם גאָטטע אויס, (ו)
אונד שפראך: אָ גאָטט!
איך שעמע מיך, איך ערראָטהע, מיין אנגעזיכט צו דיר עמפּאָר צו העבען,
דיוויל אונזרע זינדען ביז איבער דען קאָפּף

רש"י

בגויי המדלות: (ד) משומם · עלוב ושומם כמו (יחזקאל ג') שבעת ימים משמי' בתוכם: (ה) מתעניתי שלא אכלתי אותו יום: (ו) נכלמו כמו נתכנו: דגש הנו"ן תחת חסרון נו"ן אחרת כמו (ד"ה ב' י"ד) כי עלי' נשענו כמו נשעננו (דאשית ל"ד) ונתנו

באור

ג, טו) (רש"י)· (ד) חרד. התבה הזאת תורה על חרדה ופחד, ושם דבר שהוא סבת החרדה הבא אחריה מחובר אליה במלת על כמו כי הי' לבו חרד על ארון האלהים (ש"א ד, יג) ותורה על זהירות וזריזות ודבר הנזהר בו נמצא אחריה
בחבור

רֹאשׁ וְאַשְׁמָתֵנוּ גָדְלָה עַד
לַשָּׁמָיִם׃ (ז) מִימֵי אֲבֹתֵינוּ
אֲנַחְנוּ בְּאַשְׁמָה גְדֹלָה עַד
הַיּוֹם הַזֶּה וּבַעֲוֺנֹתֵינוּ נִתַּנּוּ
אֲנַחְנוּ מְלָכֵינוּ כֹהֲנֵינוּ בְּיַד ׀
מַלְכֵי הָאֲרָצוֹת בַּחֶרֶב בַּשְּׁבִי
וּבַבִּזָּה וּבְבֹשֶׁת פָּנִים כְּהַיּוֹם
הַזֶּה׃ (ח) וְעַתָּה כִּמְעַט־רֶגַע
הָיְתָה תְחִנָּה מֵאֵת ׀ יְהוָה
אֱלֹהֵינוּ לְהַשְׁאִיר לָנוּ פְּלֵיטָה
וְלָתֶת־לָנוּ יָתֵד בִּמְקוֹם
קָדְשׁוֹ לְהָאִיר עֵינֵינוּ אֱלֹהֵינוּ
וּלְתִתֵּנוּ מִחְיָה מְעַט
בעבדתנו

קאָפּף אנגעהייפט זינד, אונד אונזער פערשולדען הימעל אן רייכט. (ז) שאן זייט דען צייטען אונזערער פֿאָרפֿאהרען שטעקען וויר אין גראָססער פערשולדען ביז אויף דיזען טאג; דורך אונזרע מיססעטהאטען זינד וויר, אונזרע קעניגע אונד אונזרע פריסטער, אין דער געוואלט דער קעניגע אנדרער לענדער, דעם שווערדטע, דער געפֿאנגענשאפֿט, דער רויבזוכט אונד בעשימפֿפונג, ביז אויף דיזען טאג פרייז געגעבען װארדען. (ח) אונד יעצט, וואָ עס קוים איין אויגענבליק איזט, דאס בעגנאדיגונג פאן דעם עוויגען אונזערעם גאָטטע געשאה, אינדעם ער אונס נאך איינער רעטטונג ווירדינטע, אונס אן זיינעם הייליגען אָרטע ווידער פעסטיגקייט פֿערשאפֿטע, אונזער גאָטט אונזרע אויגען ווידער לייכטענד מאכטע, אונד אין אונזרער דינסטבארקייט אונס דאָך ווידער איין וועניג לעבענסגענוס

רש"י

ונתנו את בנותינו כמו ונתכנו: (ז) כהיום הזה כמו שנגלה היום זה שכבר גלו עשרת השבטים ונגדיין נשארו בבבל הרבה מן הגולים: (ח) ועתה כמעט רגע׳ לפי שעה

באור

בחבור בי"ת, כמו והחרדים במצות אלהינו (לקמן י, ג), לפי המלה שמושו פה בפתי הבולאות, וכן תרגמתיה׳ (ח) תחנה, כמו חנינה (הנ"ל)׳ יתד, לקבוע אותנו

בְּעַבְדֻתֵנוּ: (ט) כִּי־עֲבָדִים
אֲנַחְנוּ וּבְעַבְדֻתֵנוּ לֹא עֲזָבָנוּ
אֱלֹהֵינוּ וַיַּט־עָלֵינוּ חֶסֶד
לִפְנֵי מַלְכֵי פָרַס לָתֶת־לָנוּ
מִחְיָה לְרוֹמֵם אֶת־בֵּית
אֱלֹהֵינוּ וּלְהַעֲמִיד אֶת־
חָרְבֹתָיו וְלָתֶת־לָנוּ גָדֵר
בִּיהוּדָה וּבִירוּשָׁלִָם: (י) וְעַתָּה
מַה־נֹּאמַר אֱלֹהֵינוּ אַחֲרֵי־
זֹאת כִּי עָזַבְנוּ מִצְוֹתֶיךָ: (יא)
אֲשֶׁר צִוִּיתָ בְּיַד עֲבָדֶיךָ
הַנְּבִיאִים

געגווס שענקטע, (ט) חיר
זינד צוואר נאך דינסטבאר,
אבער אין אונזרער דינסט־
בארקייט האט אונזער
גאטט אונס דאך ניכט
פערלאססען, זאנדערן ער
האט דיא גנאדע דער פער־
זישען קעניגע אונס צוגע־
וואנדט, אום אונס נאך
איינען לעבענסגענוס צו
פערגעננען, זיינען טעמפעל
ווידער עמפאר צו ברינגען,
אוים זיינען טרימטערן איהן
הערצושטעללען, אונד אין
יהודה אונד ירושלים אונס
ווידער מיט איינער מויער צו
אומגעבען; יעצט אלזא,
וואס קעננען וויר נאך זא־
גען, א גאטט! נאכדעם
וויר שאן ווידער דיינע גע־
באטע פערלאססען האבען?
(יא) דא דוא דאך דורך דיינע קנעכטע, דיא פראפעטען אויסדריקליך בע־
פאהלען

רש"י

מעט: תחנה. כמו חנינה: ולתת לנו יתד. לקבוע אותנו בארץ ישראל: יתד כמו (ישעיה כ"ג) ותקעתיו יתד במקום נאמן: מחיה מעט. חיי מועטי': (ט) כי עבדים אנחנו. לדריוש מלך פרס. לא עזבנו. לא עזב אותנו: ויט. לשון מפעיל כמו מטה הטה עלינו חסדו: גדר. שהיו גודרין גדר לשמור מצותיו: (יא) נדה. טמאה וגעולה: והודעת'

באור

אותנו בארץ ישראל, כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן (הנ"ל)· (ט) כי וגו', פסוק זה הוא מאמר מוסגר, ופסוק י' מחובר עם פסוק ח', וזה טעם של כפילות מלת ועתה לפי שהפסיק בענין· לתת לנו גדר, הכונה ארץ מיוחדת שאינם צריכים להיות עוד מפוזרים בשאר הארצות· (יא) מפה אל פה, מקצה אל קצה, כמו ויתלא

הַנְּבִיאִים לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אַתֶּם בָּאִים לְרִשְׁתָּהּ אֶרֶץ
נִדָּה הִיא בְּנִדַּת עַמֵּי
הָאֲרָצוֹת בְּתוֹעֲבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר
מִלְאוּהָ מִפֶּה אֶל־פֶּה
בְּטֻמְאָתָם׃ (יב) וְעַתָּה בְּנוֹתֵיכֶם
אַל־תִּתְּנוּ לִבְנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם
אַל־תִּשְׂאוּ לִבְנֵיכֶם וְלֹא־
תִדְרְשׁוּ שְׁלֹמָם וְטוֹבָתָם עַד־
עוֹלָם לְמַעַן תֶּחֶזְקוּ וַאֲכַלְתֶּם
אֶת־טוּב הָאָרֶץ וְהוֹרַשְׁתֶּם
לִבְנֵיכֶם עַד־עוֹלָם׃ (יג) וְאַחֲרֵי
כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ בְּמַעֲשֵׂינוּ
הרעים

פֿאָהלען האסט: דא דאז לאנד, דאז איהר אין בעזיטץ צו נעהמען אים בעגריפֿע זייד, איין לאנד דער אבשייליכסטען אונרייניגקייט איזט, דורך דיא פֿעראונרייניגונג דער פֿעלקער יענער לאנדשאפֿטען, דורך דיא גרייעל, מיט דענען זיא עס אין איהרער אונרייניגקייט פֿאָן איינעם ענדע ביז צום אנדערן אנגעפֿילט האבען; (יב) זאָ זאָללט איהר אייערע טעכטער ניכט איהרען זעהנען געבען, אונד איהרע טעכטער ניכט אייערן זעהנען פֿערהייראטען, אונד איהר גליק אונד וואָהל ניא צו בעפֿערדערן זוכען: דאמיט איהר אייך בעפֿעסטיגען, דאז בעסטע דעס לאנדעס געניסען, אונד עס ביז אויף עווינע צייט אייערן נאכקאָממען פֿערערבען מעגעט (יג) יא, נאך אללעם דעם, וואס דורך אונזרע בעזען האנדלונגען אונד דורך אונזער גראָסעס פֿערשולדען איבער אונס געקאָממען איזט, דא דוא, אָ גאָטט

רש"י

(יב) והורשת'. את הארץ לבניכם עד עולם: (יג) ואחרי כל הבא עלינו. אחרי כל המעשה הרע אשר הגיע עלינו במעשינו הרעים: חשכת למטה מעווניכו. מנעת מעוונותינו עד

באור

וימלא בית הבעל פה לפה (מ"ב י' כא,). (יג) חשכת וגו', מנעת עלתך מלגבות

הָרָעִים וּבְאַשְׁמָתֵנוּ הַגְּדֹלָה
כִּי | אַתָּה אֱלֹהֵינוּ חָשַׂכְתָּ
לְמַטָּה מֵעֲוֺנֵנוּ וְנָתַתָּה לָּנוּ
פְּלֵיטָה כָּזֹאת׃ (יד) הֲנָשׁוּב
לְהָפֵר מִצְוֺתֶיךָ וּלְהִתְחַתֵּן
בְּעַמֵּי הַתֹּעֵבוֹת הָאֵלֶּה הֲלוֹא
תֶאֱנַף־בָּנוּ עַד־כַּלֵּה לְאֵין
שְׁאֵרִית וּפְלֵיטָה׃ (טו) יְהוָה
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל צַדִּיק אַתָּה
כִּי־נִשְׁאַרְנוּ פְלֵיטָה כְּהַיּוֹם
הַזֶּה הִנְנוּ לְפָנֶיךָ בְּאַשְׁמָתֵינוּ
כִּי אֵין לַעֲמוֹד לְפָנֶיךָ
עַל־זֹאת׃

וכהתפלל

אָ גאָטט! יעדאָך ווייט אונטער אונזערם פערברעכען שאָהנונג געהאבט, אונד אונס ענדליך איינע רעטטונג ווִיא דיא געגענווערטיגע אנגעדייהען לייסעסט; (יד) זאָללטען וויר נון וואָהל נייערדינגס דיינע געבאָטע איבערטרעטען, אונד אונס מיט דען פעלקערן יענער גרייעל אין עהעפערבינדניססע זעטצען? זאָלטעסט דוא נון ניכט היינען צאָרן איבער אונס אויסלאססען, ביז צור פערניכטונג אָהנע איבערלאס אונד רעטטונג? (טו) דוא, אָ עוויגער גאָטט ישראל'ס, ווארעסט גערעכט, דען וויר זינד יא ווירקליך צו אונזערער רעטטונג איבריג געבליבען, וויא עס יעצט איזט; אונד דעננאָך בעפינדען וויר אונס אין פערשולדען פאָר דיר, יא, חיראיבער קעננען וויר געוויס ניכט פאָר דיר בעשטעהען.

אלס

רש"י

עד למטה שנפחת עונינו על כפרת גלותינו ויש לנו לפותרו בענין זה מנעת עצמך מלגבות ממנו כל עונינו ובני' ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו: (יד) הנשוב. אם נשוב: הלא תאנף בנו. תמי' המתקיימת. (טו) כי אין כח מעשים טובים בנו לעמוד ולהתקיים לפניך על עבירה זו:

באור

מלגבות וממנו כל עונינו וגבית ממנו למטה מן העונות ולא פרעת ממנו ככל חטאתינו (הג"ל).

(א) וּכְהִתְפַּלֵּל עֶזְרָא
וּכְהִתְוַדֹּתוֹ בֹּכֶה
וּמִתְנַפֵּל לִפְנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים
נִקְבְּצוּ אֵלָיו מִיִּשְׂרָאֵל
קָהָל רַב־מְאֹד אֲנָשִׁים וְנָשִׁים
וִילָדִים כִּי־בָכוּ הָעָם הַרְבֵּה
בֶכֶה׃ (ב) וַיַּעַן שְׁכַנְיָה בֶן־
יְחִיאֵל מִבְּנֵי עוֹלָם וַיֹּאמֶר
לְעֶזְרָא אֲנַחְנוּ מָעַלְנוּ
בֵאלֹהֵינוּ וַנֹּשֶׁב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת
מֵעַמֵּי הָאָרֶץ וְעַתָּה יֵשׁ־מִקְוֶה
לְיִשְׂרָאֵל עַל־זֹאת׃ (ג) וְעַתָּה
נִכְרָת־בְּרִית לֵאלֹהֵינוּ
להוציא

עילם ק'

(א) אלס עזרא זא בעטעטע אונד דיס בוסבעקענטניס אבלעגטע, וואביייא ער וויינטע אונד פֿאר דעם טעמפעל היגנעשטרעקט לאג; זאממעלטע זיך צו איהם איינע זעהר גראסע מענגע פֿאן ישראל, מעננער, ווייבער אונד קינדער: דען אונטער דעם פֿאלקע ווארדע אויך פֿיל געוויינט. (ב) נון נאהם שכניה זאהן יחיאל׳ס, פֿאן דען נאכקאממען עילם׳ס, דאזווארט, אונד שפראך צו עזרא: וויר האבען אללערדינגס אונס געגען אונזרען גאטט פֿערגאנגען, אונד פֿרעמדע ווייבער פֿאן דען פֿעלקערשאפֿטען דעס לאנדעס גענאממען; אלליין עס איזט דעסוועגען נאך האפֿנונג פֿיר ישראל פֿארהאנדען. (ג) לאס אונס איינען בונד מיט אונזרעם גאטטע מאכען

רש"י

(א) בכהי כמו בכי: (ב) ונושב' והושבנו': יש תקוה· יש תקוה לישראל על כך שהם יכולים להוציא נשיהם הנכריות והנולד מהם ולהוציא כל הבנים הנולדים מן הנשים הנכריות: (ג) בעצת ה'· בעצתו ובדבורו של הקב"ה: והחרידי' במצו' אלהינו· וילאי שמים

באור

(ב) יש מקוה, יש תקוה לישראל על כך שהם יכולים להוציא נשיהם הנכריות (הנ"ל)· (ג) בעצת ארני, לדעת רש"י פירושו בעצתו ובדבורו של הקב"ה אמנם לפ"ז המסך המקרא אינו מבוון יפה· ויותר נראה לפשוטו שהוא אדני על עזרא, והכוונה

לְהוֹצִיא כָל־נָשִׁים וְהַנּוֹלָד מֵהֶם בַּעֲצַת אֲדֹנָי וְהַחֲרֵדִים בְּמִצְוַת אֱלֹהֵינוּ וְכַתּוֹרָה יֵעָשֶׂה׃ (ד) קוּם כִּי־עָלֶיךָ הַדָּבָר וַאֲנַחְנוּ עִמָּךְ חֲזַק וַעֲשֵׂה׃ (ה) וַיָּקָם עֶזְרָא וַיַּשְׁבַּע אֶת־שָׂרֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְכָל־יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה וַיִּשָּׁבֵעוּ׃ (ו) וַיָּקָם עֶזְרָא מִלִּפְנֵי בֵּית הָאֱלֹהִים וַיֵּלֶךְ אֶל־לִשְׁכַּת יְהוֹחָנָן בֶּן־אֶלְיָשִׁיב וַיֵּלֶךְ שָׁם לֶחֶם לֹא־אָכַל וּמַיִם לֹא־שָׁתָה כִּי מִתְאַבֵּל עַל־מַעַל הַגּוֹלָה׃

ויעבירו

מאכען, דאס זיר אללע דיא ווייבער אונד וואס פאן איהנען געבאהרען ווארדע, דורך איינען ראהטשלוס מיינעס העררן אונד דעריעניגען, דיא זארגפעלטיג אויף דיא געבאטע אונזערס גאטטעס האלטען, וועג שאפפען וואללען, אונד דאס דעם געזעטצע נאך געשעהן זאלל׃ (ד) שטעה אלזא אויף, דען דיר ליגט דיזעס אב. וויר האלטען בייא דיר, זייא נור בעהערצט אונ׳ זעטצע עס אין׳ס ווערק׃ (ה) דא שטאנד עזרא אויף, פאדערטע פאן דען אבערן דער פריסטער, לעוויטען אונד ישראלים איינען אייד אב, אום דיזען פארשלאג איינצוגעהען, אונד זיא שווארען׃ (ו) עזרא ערהאב זיך נון פאן דעם פלאטצע פאר דעם טעמפעל, אונד גינג אין דיא צעללע דעם יהוחנן זאהן אלישב׳ס; ער גינג דאהין אהנע שפייזע אונד טראנק צו זיך גענאממען צו האבען; אימממער נאך טרוירענד איבער דאז פערגעהען דער עקסולאנטען׃

מאן

רש״י

שהיו יולדים: וכתורה יעשה · העושה המעשה הזה אשר יוצי׳ אשתו ובניו הנכרים: (ד) ואנחנו עמך · להיות מסכימין עמך:

קול

באור

והכונה שבעצתו עם החרדים במצות יגזר ויצוה הדבר ויש סמך לזה מפסוק ח׳ מזה שנאמר וכל אשר לא יבוא בעצת השרים והזקנים · והחרדים, אלא בעצת עוסקים גם על זה·

תורה

(ז) וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בִּיהוּדָה
וִירוּשָׁלִַם לְכֹל בְּנֵי הַגּוֹלָה
לְהִקָּבֵץ יְרוּשָׁלִָם: (ח) וְכֹל
אֲשֶׁר לֹא־יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת
הַיָּמִים כַּעֲצַת הַשָּׂרִים
וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל־רְכוּשׁוֹ
וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה:
(ט) וַיִּקָּבְצוּ כָל־אַנְשֵׁי־יְהוּדָה
וּבִנְיָמִן ׀ יְרוּשָׁלִַם לִשְׁלֹשֶׁת
הַיָּמִים הוּא חֹדֶשׁ הַתְּשִׁיעִי
בְּעֶשְׂרִים בַּחֹדֶשׁ וַיֵּשְׁבוּ כָל־
הָעָם בִּרְחוֹב בֵּית הָאֱלֹהִים
מַרְעִידִים עַל־הַדָּבָר
וּמֵהַגְּשָׁמִים: (י) וַיָּקָם עֶזְרָא
הַכֹּהֵן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַתֶּם
מְעַלְתֶּם וַתֹּשִׁיבוּ נָשִׁים
נכריות

(ז) מאן ליס דארויף
אין יהודה אונד ירושלים
אויסרופען, דאז אללע עקסו־
לאנטען אין ירושלים צו־
זאממען קאממען זאללטען.
(ח) אונד ווער זיך ניכט
בינגען דרייא טאגע, נאך
דעם בעשלוססע דיזר אבערן
אונד עלטעסטען איינפֿעני־
דע, דעסען גאנצעס פֿער־
מעגען זאללטע פֿערבאנט,
אונד ער פֿאן דער געמיינ־
דע דער עקסולאנטען אויס־
געשלאססען ווערדען. (ט) זא
פֿערזאממעלטען זיך דען
אללע מעננער אויס יהודה
אונד בנימין איננערהאלב
דרייא טאגע אין ירושלים,
(עס וואר דער נײנטע מא־
נאט, דען צוואנציגסטען דעס
מאנאטס), אונד דאז זעמט־
ליכע פֿאלק הילט זיך אויף
דעם פֿרייען פלאצע דעס
טעמפעלס אויף, ציטטערנד
פֿאר דעם וואס בעפֿאר־
שטאנד אונד פֿאן דעם רע־
גען. (י) ענדליך ערהאב
זיך דער פריסטער עזרא,
אונד שפראך צו איהנען:
איהר האבט אייך פֿער־
גע־

גאנגען, אונד פֿרעמדע וויבער

רש"י

(ז) קול. כרוז: (ח) לשלשת הימים. לסוף שלשת הימים: (ט) חדש התשיעי. הוא חדש כסליו: מרעידים על הדבר. מתירלאים על הדבר מתיירלאים היו ממכשול על עבירה זאת: ומהגשמים. ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלוזים:
תודה

נָכְרִיּוֹת לְהוֹסִיף עַל־אַשְׁמַת
יִשְׂרָאֵל׃ (יא) וְעַתָּה תְּנוּ תוֹדָה
לַיהוָה אֱלֹהֵי־אֲבֹתֵיכֶם וַעֲשׂוּ
רְצוֹנוֹ וְהִבָּדְלוּ מֵעַמֵּי הָאָרֶץ
וּמִן־הַנָּשִׁים הַנָּכְרִיּוֹת׃
(יב) וַיַּעֲנוּ כָל־הַקָּהָל וַיֹּאמְרוּ
קוֹל גָּדוֹל כֵּן כִּדְבָרְיךָ עָלֵינוּ
לַעֲשׂוֹת׃ (יג) אֲבָל הָעָם רָב
וְהָעֵת גְּשָׁמִים וְאֵין כֹּחַ
לַעֲמוֹד בַּחוּץ וְהַמְּלָאכָה לֹא־
לְיוֹם אֶחָד וְלֹא לִשְׁנַיִם כִּי־
הִרְבִּינוּ לִפְשֹׁעַ בַּדָּבָר הַזֶּה׃
(יד) יַעַמְדוּ־נָא שָׂרֵינוּ לְכָל־

כדברך ק׳ הקהל

גענאָמנזען, אום ישראל׳ס
פֿערשולדען נאך צו פֿער־
מעהרען. (יא) וואָהלאן
דען! לענעט דעם עוויגען,
דעם גאָטטע איירער פֿע־
טער איין בוסבעקענטניס
אב, טהוט זיינען וויללען,
אונד טרעננעט אייך פֿאָן
דען פֿעלקערן דעם לאנדעס
אונד פֿאָן דען פֿרעמדען ווייבערן. (יב) דיא גאנצע פֿער־
זאממלונג אנטוואָרטעטע,
אונד ריף מיט לויטער
שטיממע: עס זייא, וויר
וואָללען טהון, וואס דוא
פֿערלאנגסט; (יג) אבער
דאז פֿאָלק איזט צאהלרייך
יעצט עבען דיא רעגענצייט,
ווא מאן ניכט אים שטאנ־
דע איזט, אים פֿרייען צו
שטעהען, אונד דאז גע־
שעפֿט איזט ניכט פֿיר איי־
נען אָדער צווייא טאגע,
דען אונזרער זינד פֿילע, דיא
ריזען פֿעהלטריט בעגאנגען
האבען. (יד) לאס אלזאָ אונזרע פֿאָרגעזעצטען דיא

גאנצע

רש״י

(יא) תודה · וידוי: (יג) והעת גשמים שהגשמים יורדים עלינו: והמלאכה · והרחקת עבירה זו אין אתה יוכל לתקן כל כך במהירות: (יד) לכל הקהל · עם כל הקהל:

ההושיב

באור

(יא) תודה, וידוי (הנ״ל) · (יג) והעת גשמים, בחדש התשיעי ועת גשמים היא בארץ ישראל · (יד) יעמדו נא שרינו, כלומר הם יעמדו במקומם, והקהל ילך כל

אים

הַקָּהָל וְכֹל ׀ אֲשֶׁר בֶּעָרֵינוּ הַהֹשִׁיב נָשִׁים נָכְרִיּוֹת יָבֹא לְעִתִּים מְזֻמָּנִים וְעִמָּהֶם זִקְנֵי־עִיר וָעִיר וְשֹׁפְטֶיהָ עַד לְהָשִׁיב חֲרוֹן אַף־אֱלֹהֵינוּ מִמֶּנּוּ עַד לַדָּבָר הַזֶּה׃ (טו) אַךְ יוֹנָתָן בֶּן־עֲשָׂהאֵל וְיַחְזְיָה בֶן־תִּקְוָה עָמְדוּ עַל־זֹאת וּמְשֻׁלָּם וְשַׁבְּתַי הַלֵּוִי עֲזָרֻם׃ (טז) וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי הַגּוֹלָה וַיִּבָּדְלוּ עֶזְרָא הַכֹּהֵן אֲנָשִׁים רָאשֵׁי הָאָבוֹת לְבֵית אֲבֹתָם וְכֻלָּם בְּשֵׁמוֹת

וישבו

גאנצע געמיינדע פערטרעטען, דאס אללע, דיא זיך אין אונזערן שטעדטען בעפינדען, דיא נעמליך פרעמדע ווייבער גענאממען האבען, נאך אונד נאך צו בעשטימטען צייטען קאממען מעגען, אונד צוואר זא, דאס דיא עלטעסטען אין יעדער שטאדט אונד דיא ריכטער מיט דאבייא זינד, אונד דאז זא לאנגע, ביז וויר דען ענטפלאמטען צארן אונזערס גאטטעס וועגען דיזער זאכע, פאן אונס אבגעוואנדט האבען׃ (טו) פארציגליך בעשטאנדען דארויף יונתן זאהן עשהאל'ס אונד יחזיה זאהן תקוה'ס, אונד דיא לעוויטען משלם אונד שבתי אונטערשטיצטען זיא׃ (טז) דיא עקסולאנטען טהאטען עס זא, אונד עס ווארדען ערוועהלט דער פריסטער עזרא אונד אנדערע מעננער, נעמליך דיא פאמיליען-הייפטער דער פאמיליען-הייזער, אונד צוואר לויטער מעננער פאן נאמען

רש"י

הושיב. אשר הושיב׃ עד להשיב עד אשר ישוב חרונו של הקב"ה מעלינו׃ (טו) עמדו על זאת. לקנתר על דבר זה׃ עזרם. החזיקו ידיהם׃ (טז) לדריוש. כמו לדרוש

באור

איש לביתו, ואלה אשר הושיבו נשים נכריות יבואו אחת אחת לעתים מזומנים. (טו) עמדו על זאת, לקנתר על דבר (רש"י). ולי נראה מהלשון ומההמשך עם הפסוק הבא ההיפך שהם נפרדו עמדו על הדבר שיעשה כן שכל הקהל ילך כל איש לביתו והשרים לבד ישפטו. (טז) אנשים, חסר ו"ו והראוי ואנשים (ראב"ע). וכלם בשמות,

לפי

וַיֵּשְׁבוּ בְּיוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ
הָעֲשִׂירִי לְדַרְיוֹשׁ הַדָּבָר׃
(יז) וַיְכַלּוּ בַכֹּל אֲנָשִׁים
הַהֹשִׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת עַד
יוֹם אֶחָד לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן׃
(יח) וַיִּמָּצֵא מִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים
אֲשֶׁר הֹשִׁיבוּ נָשִׁים נָכְרִיּוֹת
מִבְּנֵי יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק וְאֶחָיו
מַעֲשֵׂיָה וֶאֱלִיעֶזֶר וְיָרִיב
וּגְדַלְיָה׃ (יט) וַיִּתְּנוּ יָדָם
לְהוֹצִיא נְשֵׁיהֶם וַאֲשֵׁמִים
אֵיל־צֹאן עַל־אַשְׁמָתָם׃
(כ) וּמִבְּנֵי אִמֵּר חֲנָנִי וּזְבַדְיָה׃

ומבני

נאמען· דיזע פינגען נון אם ערשטען דעם צעהנטען מאָ־נאטס איהרע זיטצונגען אן, אום זיך מיט דיזער זאכע צו בעשעפטיגען׃
(יז) אונד זיא װארען מיט אלען מעננערן, װעלכע פרעמדע װײבער גע־נאָממען האטטען, ביז צום ערשטען דעם ערשטען מאָ־נאטס פערטיג·
(יח) עס פאנדען זיך פאן דען פרי־סטערן, דיא פרעמדע װײ־בער גענאָממען האטטען; פאן דען נאכקאָממען ישוע׳ס זאָהן יוצדק׳ס אונד זײנער ברידער, מעשיה, אליעזר, יריב אונד גדליה·
(יט) זיא גאבען איהרע האנד דארויף, איהרע װײבער װעגצושאפ־פען, אונד בראכטען אײנען װידדער צום· אָפפער פיר איהר פערשולדען·
(כ) פאן דען נאכקאָממען אמר׳ס, חנני אונד זבדיה·

פאָן

רש"י

לדרוש: (יז) ויכלו בכל והשלמו את תיקון המעשה מן האנשים אשר הושיבו נשים נכריות כי הוציאם לחדש הראשון עד יום אחד בניסן: (יט) ידם· ענינם כמו הנה יד יואב בכל זאת (שמואל ב׳ י״ד) על אשמתם· הודאת שעה היתה: (כ) ומבני אמר כל אלו כהנים עד ומן הלוי׳ וגו׳:

ויש

באור

לפי הנראה ענין בשמות כמו אנשי שם, כלומר אנשים שהיו להם שם ממעלתם ומדרגתם, ונכבדים ויקרים בעיני העם· לדריוש, כמו לדרוש (המפרשים)· (יט) ויתנו ידם, ענינו תקיעות כף (ראב"ע)·

דברי

(כא) וּמִבְּנֵי חָרִם מַעֲשֵׂיָה
וְאֵלִיָּה וּשְׁמַעְיָה וִיחִיאֵל וְעֻזִּיָּה׃
(כב) וּמִבְּנֵי פַּשְׁחוּר אֶלְיוֹעֵינַי
מַעֲשֵׂיָה יִשְׁמָעֵאל נְתַנְאֵל
יוֹזָבָד וְאֶלְעָשָׂה׃ (כג) וּמִן־
הַלְוִיִּם יוֹזָבָד וְשִׁמְעִי וְקֵלָיָה
הוּא קְלִיטָא פְּתַחְיָה יְהוּדָה
וֶאֱלִיעֶזֶר׃ (כד) וּמִן־הַמְשֹׁרְרִים
אֶלְיָשִׁיב וּמִן־הַשֹּׁעֲרִים שַׁלֻּם
וָטֶלֶם וְאוּרִי׃ (כה) וּמִיִּשְׂרָאֵל
מִבְּנֵי פַרְעֹשׁ רַמְיָה וְיִזִּיָּה
וּמַלְכִּיָּה וּמִיָּמִן וְאֶלְעָזָר
וּמַלְכִּיָּה וּבְנָיָה׃ (כו) וּמִבְּנֵי
עֵילָם מַתַּנְיָה זְכַרְיָה וִיחִיאֵל
וְעַבְדִּי וִירֵמוֹת וְאֵלִיָּה׃
(כז) וּמִבְּנֵי זַתּוּא אֶלְיוֹעֵנַי
אֶלְיָשִׁיב מַתַּנְיָה וִירֵמוֹת וְזָבָד
וַעֲזִיזָא׃ (כח) וּמִבְּנֵי בֵּבָי יְהוֹחָנָן
חֲנַנְיָה זַבַּי עַתְלָי׃ (כט) וּמִבְּנֵי
בָּנִי מְשֻׁלָּם מַלּוּךְ וַעֲדָיָה יָשׁוּב וּשְׁאָל יְרָמוֹת׃
(ל) וּמִבְּנֵי פַּחַת מוֹאָב עַדְנָא וּכְלָל בְּנָיָה

(כא) פֿאן דען נאכקאָממען
חרם'ס, מעשיה, אליה, שמעיה,
יחיאל אונד עזיה׃ (כב) פֿאן
דען נאכקאָממען פשחור'ס,
אליועיני, מעשיה, ישמעאל,
נתנאל, יוזבד אונד אלעשה׃
(כג) פֿאן דען לעוויטען, יוזבד,
שמעי, קליה אָדער קליטה,
פתחיה, יהודה אונד אליעזר׃
(כד) פֿאן דען טאָנקינסט־
לערן, אלישיב אונד פֿאן
דען טאָהרהיטערן, שלם,
טלם אונד אורי׃ (כה) פֿאן
ישראל: פֿאן דען נאכקאָמ־
מען דעס פרעש, רמיה,
יזיה, מלכיה, מימין, אלעזר,
מלכיה אונד בניה׃ (כו) פֿאן
דען נאכקאָממען עילם'ס,
מתניה, זכריה, יחיאל,
עבדי, ירימות, אונד אליה׃
(כז) פֿאן דען נאכקאָממען
זתוא'ס, אליועני, אלישיב,
מתניה, ירימות, זבד אונד
עזיזא׃ (כח) פֿאן דען נאכ־
קאָממען בבי'ס, יהוחנן,
חנניה, זבי, עתליי׃ (כט) פֿאן
דען נאכקאָממען בני'ס,
משלם, מלוך, עדיה, ישוב,
שאל אונד רמות׃ (ל) פֿאָן
דען נאכקאָממען פחת
מואב'ס עדנא, כלל, בניה,
מעשיה

מעשיה

ורמות ק'

מעשיה מתניה בצלאל ובנוי
ומנשה: (לא) ובני חרם אליעזר
ישיה מלכיה שמעיה שמעון:
(לב) בנימן מלוך שמריה:
(לג) מבני חשם מתני מתתה
זבד אליפלט ירמי מנשה
שמעי: (לד) מבני בני מעדי
עמרם ואואל: (לה) בניה בדיה
כלוהי: (לו) וניה מרמות
אלישיב: (לז) מתניה מתני
ויעשו: (לח) ובני ובנוי שמעי:
(לט) ושלמיה ונתן ועדיה:
(מ) מכנדבי ששי שרי:
(מא) עזראל ושלמיהו שמריה:
(מב) שלום אמריה יוסף:
(מג) מבני נבו יעיאל מתתיה
זבד זבינא ידו ויואל בניה:
(מד) כל־אלה נשאי נשים נכריות ויש מהם נשים
וישימו בנים:

מעשיה, מתניה, בצלאל,
בנוי אונד מנשה: (לא) פֿאן
דען נאכקאָממען חרם'ס,
אליעזר, ישיה, מלכיה,
שמעיה, שמעון: (לב) בנימין,
מלוך, שמריה: (לג) פֿאן
דען נאכקאָממען חושם'ס,
מתני, מתתה, זבד, אליפלט,
ירמי, מנשה, שמעי:
(לד) פֿאן דען נאכקאָממען
בני'ס, מעדי, עמרם, אואל,
(לה) בניה, בדיה, כלוהו:
(לו) וניה, מרמות, אלישיב:
(לז) מתניה, מתני, יעשי:
(לח) בני, בנוי, שמעי:
(לט) שלמיה, נתן, עדיה:
(מ) מכנדבי, ששי, שרי:
(מא) עזראל, שלמיהו, שמריה:
(מב) שלום, אמריה, יוסף:
(מג) פֿאן דען נאכקאָממען
נבו'ס יעיאל, מתתיה, זבד,
זבינא, ידי, יואל, בניה:
(מד) אללע דיזע האטטען
פֿרעמדע ווייבער געהליכט,
אונד דארונטער ווארען אויך
ווייבער, וועלכע קינדער גע-
באָהרען האטטען:

כלוהו ק' ויעשי ידי ק' נשאו ק'

רש"י

(מד) ויש מהם נשים וישימו בנים · ויש מקצתן שהיו להם נשים נכריות שנולדו להם מהם בנים והכל הוציאו הנשים והבנים:

ספר נחמיה

א

(א) דיא ערצעהלונגען נחמיה'ס זאהן חכליה'ס :

א (א) דִּבְרֵי נְחֶמְיָה בֶּן־חֲכַלְיָה וַיְהִי בְחֹדֶשׁ־כִּסְלֵו שְׁנַת עֶשְׂרִים וַאֲנִי

עס וואר אים מאָנאט כסליו דעס צוואנציגסטען יאהרס, אלס איך אין דער רעזידענץ

רש"י

א (א) דברי נחמיה וגו'· מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה: שנת עשרים· היא שנת עשרים לדריוש המלך שהוא ארתחשסתא ובמסכת ר"ה מלאכו שנת עשרים שנת עשרים לג"ש מן הכתוב שכ' למטה ויהי בחודש ניסן שנת כ' לארתחשסתא וגו'

באור

א (א) דברי נחמיה, מכאן ואילך כתב נחמיה ספר זה (רש"י)· נראה כוונתו כי הוא כחלק שני לספר עזרא, ונחמיה כלה הספור שהחל עזרא· אמנם לא התחיל איו פסק עזרא, כי יש שנים רבות בין העת אשר בה פסק עזרא ספורו להע' אשר בה התחיל נחמיה, ובפרט כי יש דעות, כי המלך ארתחשסתא הנזכר בזה הספר אינו ארתחשסתא זה הנזכר בספר עזרא, כי הנזכר בספר עזרא לדעת יוסיפון הוא

קסערקסעס

וַאֲנִי הָיִיתִי בְּשׁוּשַׁן הַבִּירָה׃
(ב) וַיָּבֹא חֲנָנִי אֶחָד מֵאַחַי הוּא
וַאֲנָשִׁים מִיהוּדָה וָאֶשְׁאָלֵם
עַל־הַיְּהוּדִים הַפְּלֵיטָה אֲשֶׁר־
נִשְׁאֲרוּ מִן־הַשֶּׁבִי וְעַל־
יְרוּשָׁלִָם׃ (ג) וַיֹּאמְרוּ לִי
הַנִּשְׁאָרִים אֲשֶׁר נִשְׁאֲרוּ
מִן־הַשְּׁבִי שָׁם בַּמְּדִינָה בְּרָעָה
גְדֹלָה וּבְחֶרְפָּה וְחוֹמַת
ירושלם

זירענץ שושן וואר · (ב) דא קאם חנני, איינער מיינער לאנדסלייטע, ער מיט נאך מעננערן אויס יהודה: איך ערקונדיגטע מיך בייא איהנען נאך דען בעפרייעטען יהודים, דיא פאן דען געפאנגען געוועזענען איבריג געבליבען זינד, אונד וועגען ירושלים'ס · (ג) זיא זאגטען מיר: יענע איבערעסטע, דיא פאן דען געפאנגענען געוועזענען איבריג געבליבען זינד, בעפינדען זיך אין דארטיגער לאנדשאפט אין איינער זעהר מיסליכען לאגע אונד אין טיפער
שמאך

רש"י

וגו' ומחדש תשרי היו מונין לחשבון השני' ועל כן נאמר כאן ויהי בחודש כסלו שנת כ' וגו' הוא כסלו הבא לאחר תשרי ולמטה נאמר ויהי בחודש ניסן שנת כ' וגומר הוא ניסן שבאותה שנה ואיני יכול לפתור ולומר מניסן היה מונין לחשבון שנותיהם ואותו מעשה הכתוב למטה שנאמר ויהי בחדש ניסן וגו' היה קודם מעשה זה שנא' ויהי בחדש כסלו שנת כ' וגו' ואין מוקדם ומאוחר בהם דבר זה איני יכול לפתו' ולומר והפסוקיו' מוכיחו' שאף אותו מעשה של פרשה שנייה לא היתה כי אם בשביל מעשה זה של פרשה זאת דראשונה: (ב) אחד מאחי· אחד מחבירי: ואשאלם על היהודים וגו'· שאלתי להם על עניין פליטת היהודים אשר נשארו בירושלם מן השבי של בבל: הפלטה· על שם שנגלו מגלות בבל: ועל ירושלים ועל עניין העיר שאלתי אליהם: (ג) ויאמרו לי השיבו לי על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון תחילה על עניין היהודים ואחר כך על עניין החומות והשערים: הנשארים שם וגו'· אותם היהודים אשר נשארו שם במדינת ירושלים· הם נתונים ברעה גדולה ובחרפה לפי שהאומות בוזזים ושוללי' אות': וחומת ירושלם מפורצת· וחומת העיר הרי הוא פרוצה והשערי' שרופי'
באש

באור

קסנירקסעס, וזה לא מלך כי אם כ"א שנים כנמצא בקורת העתים למלכות פרס, וארתחשסתא הנמצא בספר זה מלך זמן יותר, כי למטה פרשה ה' י"ד מונה נחמיה שנת
שלשים

יְרוּשָׁלִַם מְפֹרָצֶת וּשְׁעָרֶיהָ
נִצְּתוּ בָאֵשׁ: (ד) וַיְהִי כְּשָׁמְעִי ׀
אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה יָשַׁבְתִּי
וָאֶבְכֶּה וָאֶתְאַבְּלָה יָמִים
וָאֱהִי צָם וּמִתְפַּלֵּל לִפְנֵי אֱלֹהֵי
הַשָּׁמָיִם: (ה) וָאֹמַר אָנָּא יְהוָה
אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם הָאֵל הַגָּדוֹל
וְהַנּוֹרָא שֹׁמֵר הַבְּרִית וָחֶסֶד
לְאֹהֲבָיו וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתָיו:
(ו) תְּהִי־נָא אָזְנְךָ־קַשֶּׁבֶת
וְעֵינֶיךָ פְתוּחוֹת לִשְׁמֹעַ אֶל־
תְּפִלַּת עַבְדְּךָ אֲשֶׁר אָנֹכִי
מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם יוֹמָם
וָלַיְלָה עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
עבדיך

שמאך; ירושלים'ס מויערן זינד נאך פֿערפֿאללען, אונד זיינע טאָהרע ליגען אין אשע׳ (ד) אלס איך דיזע נאכריכ־טען הערטע, זעצטע איך מיך היז וויינען, טרויערטע אונד פֿאסטעטע פֿילע טאגע, אונד בעטעטע צום גאָטט דעס הימעלס׳ (ה) איך שפּראך: אך עוויגער, גאָטט דעס הימעלס, גראָסער אונד פֿורכטבארער גאָטט, דער זיינען בונד העלט, אונד גנאדע ערצייגט דענען, דיא איהן ליבען, אונד זיינע געבאָטע האלטען׳ (ו) לאָס דאך דיין אָהר אויפֿמערק־זאם, דיינע אויגען אָפֿפֿען זיין, אום דאז געבעט דיינעס קנעכטעס צו ערהערען, דאז איך איצט בעשטענדיג, בייא טאג אונד בייא נאכט, וועגען דער קינדער ישראל'ס, דיינער

רש"י

באה בקדמתן שישראל לא בנו חומת העיר ושעריה כי אם בנין בית המקדש לבדו: נצתו · כמו נוצות (ס"א נצתו כמו נתצו): (ד) ימים · כמה ימים: (ה) אנא · לשון בקשה ותחנה: (ו) קשבת · כמו קושבת כי כאשר יאמר מאהב אוהב כן יאמר מן
קשב

באור

שלשים ושתים למלכו, ולכן רוב דעות שוים בזה, כי הוא בן קסערקסעס הנקרא ארטאקסערקסעס לאנגימאנוס שמלך מ"א שנים · שנת עשרים, לארתחשסתא שמלך
בנאמר

עֲבָדֶיךָ וּמִתְוַדֶּה עַל־חַטֹּאות
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָטָאנוּ
לָךְ וַאֲנִי וּבֵית־אָבִי חָטָאנוּ׃
(ז) חֲבֹל חָבַלְנוּ לָךְ וְלֹא־
שָׁמַרְנוּ אֶת־הַמִּצְוֹת וְאֶת־
הַחֻקִּים וְאֶת־הַמִּשְׁפָּטִים
אֲשֶׁר צִוִּיתָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדֶּךָ׃
(ח) זְכָר־נָא אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר
צִוִּיתָ אֶת־מֹשֶׁה עַבְדְּךָ לֵאמֹר
אַתֶּם תִּמְעָלוּ אֲנִי אָפִיץ
אֶתְכֶם בָּעַמִּים׃ (ט) וְשַׁבְתֶּם
אֵלַי וּשְׁמַרְתֶּם מִצְוֺתַי
ועשיתם

דיינער קנעכטע, פֿאר דיר פֿערריכטע, אונד וואָרין איך דיא זינדען דער קינדער ישראל'ס בעקעננע, דאס וויר געגען דיך געזינדיגט האבען, אונד איך אונד מיין פֿאמיליענהויז געזינדיגט האבען׃ (ז) יא, וויר זינד אין פֿערדערבנים פֿאר דיר פֿערפֿאללען, האבען דיא געבאָטע, געזעטצע אונד רעכטע. דיא דוא דורך דיינען קנעכט משה פֿעראָרדנעט האסט, ניכט געהאלטען׃ (ח) אבער זייא דאך אויך דעססען איינגעדענק, וואס דוא עבענפֿאללס דיינעם קנעכטע משה אויפֿגעטראגען האסט, מיט דען וואָרטען: זא איהר אייך פֿערגעהען ווערדעט, זא צערשטרייע איך אייך אונטער דיא פֿעלקער׃ (ט) יעדאָך זאָבאלד איהר אייך ווידער צו מיר בעקעהרט,
אונד

רש"י

קשב קושב וקושבת: (ז) חבול · שם דבר לשון השחתה וחי"ת בנקודה בחטף פתח ולא יוכל לפותרו בל' פעול שאם כן היה לו לנקד חי"ת בקמץ גדול: חבלנו · ל' השחתה כמו (דניאל ו) חבולא לא עבדת וכן חבלו מנחם: (ט) אם יהי' נדחך · כענין שנ' אם

באור

כנאמר לקמן פרשה ג' פסוק א' · (ז) חבל חבלנו, לשון השחתה כמו חבולא לא עבדת (דניאל ו' כ"ג), חבל שם דבר לפי שהחי"ת היא בחטף פתח, ואם הוא מקור תהי' נקודתה בקמץ גדול (רש"י) · (ח) זכר וגו' כלומר אמת הוא כי אנחנו חטאנו
ונדין

ועשיתם אתם אם־יהיה
נדחכם בקצה השמים משם
אקבצם והבואתים אל־
המקום אשר בחרתי לשכן
את־שמי שם: (י) והם עבדיך
ועמך אשר פדית בכחך
הגדול ובידך החזקה:
(יא) אנא אדני תהי נא אזנך־
קשבת אל־תפלת עבדך
ואל־תפלת עבדיך החפצים
ליראה את־שמך והצליחה־
נא לעבדך היום ותנהו
לרחמים לפני האיש הזה
ואני הייתי משקה למלך:

והביאתים ק'

ויהי

אונד מיינע געבאָטע בע-
אָבאכטעט אונד אויסאיבט;
דאָן מעגעט איהר אין ענדע
דעם הימנועלס פֿערשטאָ-
סען וואָרדען זיין, זא זאמני-
לע איך אייך פֿאן דאָרט העד,
אונד ברינגע אייך ווידער אין
דען אָרט, דען איך גע-
וועהלט האבע, מיינען נא-
מען דאזעלבסט רעזידירען
צו לאססען· (י) זיא זינד
יא דאך דיינע דיהנער, דיין
פֿאָלק, דאז דוא מיט גראָ-
סער מאכט אונד געוואל-
טיגער האנד ערלעזט
האסטי (יא) זא לאס דען,
אָ גאָטט! דיין אָהר אויפֿ-
מערקזאם זיין אויף דאז גע-
בעט דיינעס קנעכטעס אונד
דיינער קנעכטע, דערען פֿער-
לאנגען איזט, דיינען נאמען
עהרפֿורכטספֿאלל צו פֿער-
עהרען; לאס עס דאך דיי-
נעם קנעכטע הייטע געלינ-
גען, אונד פֿערשאפֿפֿע איהם
גנאדע בייא דיזעם מאננע
(דעם קעניג)! איך וואר מונדשענק בייא דעם קעניג:

נון

רש"י

אם יהיה נדחך וגו (דברי' ל): (יא) אנא ה' תהי נא אזנך קשב' בתחלת תפלתו אמר לשון זה של תחנה וכן לאחר תפלתו: לעבדך היו' וגו' כך הי' מתפלל על עצמו: לפני האיש הזה לפני המלך: משקה כמו (ראשית מ) משקה למלך מצרים וזה שפרשתי למעלה (עזרא ג) כדברי רבותינו התרשת' הוא נחמיה:

לארתחששתא

באור

ובדין באה עלינו כל הרעה אשר מצאתנו, אבל עתה אחרי שבנו אליך זכר נא וגו'
(יא) האיש הזה, כוונתו על המלך ·

ולא

ב (א) וַיְהִי | בְּחֹדֶשׁ נִיסָן שְׁנַת עֶשְׂרִים לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא הַמֶּלֶךְ יַיִן לְפָנָיו וָאֶשָּׂא אֶת־הַיַּיִן וָאֶתְּנָה לַמֶּלֶךְ וְלֹא־הָיִיתִי רַע לְפָנָיו׃ (ב) וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ מַדּוּעַ | פָּנֶיךָ רָעִים וְאַתָּה אֵינְךָ חוֹלֶה אֵין זֶה כִּי־אִם רֹעַ לֵב וָאִירָא הַרְבֵּה מְאֹד׃ (ג) וָאֹמַר לַמֶּלֶךְ הַמֶּלֶךְ
לעולם

ב

(א) נון ערייגנעטע זיך אים מאָנאט ניסן, אים צוואנציגסטען יאהר דער רעגירונג ארתחשסתא'ס, אלס דער קעניג עבען ביים ווינע זאס, אונד איך דען וויין נאהם, אונד איהן בעדינטע; דא איך ניא גרעמליך פֿאר איהם ערשין. (ב) דאס דער קעניג צו מיר זאגטע: ווארום איזט דיין אויסזעהען זא שלעכט, דא דיא דאך ניכט קראנק ביזט? געווים ניכטס אנדערס אלס איין בעזעס געוויססען! איך געריהט היר־איבער אין גראָסע פֿורכט. (ג) שפראך אבער צום קעניג; עס לעבע דער קעניג

רש"י

ב (ב) לארתחשסתא הוא דריוש ועל שם המלכות נקרא כך: יין לפניו. הביאו יין לפני המלך בחגו: ואשא את היין. ואני נשאתי את כוס היין ונתתיה למלך וכך הוא המנהג שהמביא יין בחגו המלך אינו נושא ונותנו למלך אבל שר המשקים מקבל כוס היין מיד המביא והוא נושאו ונותנו למלך: ולא הייתי רע לפניו. ואני לא הייתי רגיל להיות רע לפניו ברוע פני' כי אם שמח וטוב לב ועתה הייתי זועף ברוע פנים: (ב) ואתה אינך חול'. והרי אין אתה חולה: אין זה. אין המעש' הזה כי אם רוע לב שיש בלבב' עלי להמיתני בס' המו' בשתיית כוס זה: ואיר' הרב' מאד'. ונתיראתי מאד על כך שלא יעליל עלי המלך עליל': (ג) מדוע לא ירעו פני. מדוע לא יהיו פני רעים: אשר העיר ירושל' שהי' בית קברות אבותי חרב: על מה אתה מבק'. אי זה דבר תבק' ממני

באור

ב (א) ולא הייתי רע לפניו, ואני לא הייתי רע לפניו ברוע פנים כ"א שמח וטוב לב עתה הייתי זועף ברוע פנים, כן פירש רש"י וכן תרגמתי. (ב) רע לב, הכונה שיש בלבו דבר רע שעשה והידיעה שעשה רע מאימת אותו ומפריעה מנוחתו מה שנקרא בל"א (איין בעזעס געוויססען). ורש"י מפרש שיש בלבך עלי להמיתני
בסם

לְעוֹלָם יִחְיֶה מַדּוּעַ לֹא־יֵרְעוּ
פָנַי אֲשֶׁר הָעִיר בֵּית־קִבְרוֹת
אֲבֹתַי חֲרֵבָה וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְּלוּ
בָאֵשׁ׃ (ד) וַיֹּאמֶר לִי הַמֶּלֶךְ
עַל־מַה־זֶּה אַתָּה מְבַקֵּשׁ
וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־אֱלֹהֵי הַשָּׁמָיִם׃
(ה) וָאֹמַר לַמֶּלֶךְ אִם־עַל־
הַמֶּלֶךְ טוֹב וְאִם־יִיטַב עַבְדְּךָ
לְפָנֶיךָ אֲשֶׁר תִּשְׁלָחֵנִי אֶל־
יְהוּדָה אֶל־עִיר קִבְרוֹת
אבתי

ניג! וויא זאָללטע מיין אויס־
זעהען ניכט שלעכט זיין, דא
דיא שטאדט, ווא מיינע
פֿאָרפֿאהרען בעגראָבען לי־
גען, צערשטעהרט, אונד
איהרע טאָהרע אין אשע
ליגען? (ד) דער קעניג
פֿראגטע מיך: וואס ווינ־
שטעסט דען הוא איגענט־
ליך דעסהאלב? איך פֿלעה־
טע הירויף צום גאָטט דעס
הימִמעלס. (ה) אונד גאב
דעם קעניג צור אנטוואָרט:
ווען עס דעם קעניג געפֿעל־
ליג ווערע, אונד ווען היין
קנעכט וואָהלגעפֿאללען
פֿאר דיר פֿינדען מעכטע,
דאס דוא מיך הינשיקטעסט
נאך יהודה, נאך דער
שטאדט, ווא מיינע פֿאָר־
פֿאהרען בעגראבען ליגען,

רש"י

אמני ואעשה לך: (ד) ואתפלל ואמדתי לפני המלך בתפילתי כן יהי רצון מלפני שהי
השמי' שתמלא שאלתי ובקשתי: אשר תשלחני שתתן לי רשו' לעלו' לירושלים ולבנותה:
ויאמר לי המלך בשע' שדב' אלי המלך היתה אשתו המלכה יושב' אצלו' והשגל אשתו
המלכה כענין שנא' (דניאל ה) שגלתיה ולחנתיה שכן נוהג המקר' לכתוב המלכה אצל
הפלגש כשיו ופלגשיו כמו מלכו' ופלגשי' (שיר ו): עד מתי יהי' מהלכך מתי תהל
סיה' מהלכך ומסעך ומתי תשו' ומתי דעתך לחזו': וישלחני נתן לי רשות ללכת: ואתנה
לו

באור

בשם המות בשתיית כוס זה, והוא רמוק. (ד) על מה וגו', איזה דבר תבקש ממני
ואעשה לך (הנ"ל): ואתפלל, תפלת הלב, נשא לבבו אל אל השמים והתפלל אליו
טרם השיב למלך שיתנהו ה' עתה לחן ולחסד לפני המלך לעשות מה שיבקש ממנו:
והשגל

אֲבֹתַי וְאֶבְנֶנָּה׃ (ו) וַיֹּאמֶר לִי
הַמֶּלֶךְ וְהַשֵּׁגַל ׀ יוֹשֶׁבֶת אֶצְלוֹ
עַד־מָתַי יִהְיֶה מַהֲלָכְךָ וּמָתַי
תָּשׁוּב וַיִּיטַב לִפְנֵי־הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁלָחֵנִי וָאֶתְּנָה לוֹ זְמָן׃
(ז) וָאוֹמַר לַמֶּלֶךְ אִם־עַל־
הַמֶּלֶךְ טוֹב אִגְּרוֹת יִתְּנוּ־לִי
עַל־פַּחֲווֹת עֵבֶר הַנָּהָר אֲשֶׁר
יַעֲבִירוּנִי עַד אֲשֶׁר־אָבוֹא
אֶל־יְהוּדָה׃ (ח) וְאִגֶּרֶת אֶל־
אָסָף שֹׁמֵר הַפַּרְדֵּס אֲשֶׁר
לַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יִתֶּן־לִי עֵצִים
לקרות

ראמט איך זיא ווידער
אויפבויע׳ (ו) דער קעניג
פראגטע מיך נור נאך,
(דיא געליבטע זאס בייא
איהם): ביז וואן ווילסט דוא
דיינע רייזע אנטרעטען, אונד
וואן צוריקקאָממען? אונד
עס געפיל איהם מיך פאָרט
צו לאססען, דא איך איהם
דיא צייט בעשטימטע׳ (ז)
איך שפראך פערנער צום
קעניג, מעכטע עס דאָך
דעם קעניג געפעלליג זיין,
דאס מאן מיר בריפע אן
דיא פאשאס יענזייטס דעס
פלוססעס מיטגעבע, דאס
זיא מיך מיט געלייטע פער-
זעהען, ביז איך יהודה ער-
רייכע׳ (ח) וויא אויך איי-
נען בריף אן אסף, דען
פאָרשטמייסטער דעס קעני-
גיגס, דאס ער מיר האָלץ
פער

רש"י

לו זמן: ונתתי לו זמן לחזור: (ז) אגרות יתנו לי סופריך על רשותך ודעתך חתומות בחותמך: על פחות של עבר הנהר׳ של לד ארץ ישראל: אשר יעבירוני׳ ויתיירוני לשלו׳: עד אשר אבא לירושלים אשר במדינת יהודה: (ח) ואגרת אל אסף׳ ותשלח כתב אגרת אל אסף: שומר הפרדס׳ ממונה היה על היערים אשר למלך: לקרות׳ משקל חזק לעשות תקרות וקורות לשערי בירות הר הבית שהרי ב"ה בנו בניינו אבל
שערי

באור

(ו) והשגל, עיין דניאל ה׳ ב׳׳ (ז) יעבירוני, יתיירוני לשלום (רש"י)׳ ענינו בתיבת לויה על הדרך מפני אויב ואורב, כמפורש בעזרא (ח׳ כב) שספר: כי בשתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך׳ (ח) שומר הפרדס, ממונה היה על היערים אשר למלך (רנ"ל)׳ לקרות, משקל חזק לעשות מקריות וקורות לשערי
בירות

לְקָרוֹת אֶת־שַׁעֲרֵי הַבִּירָה
אֲשֶׁר לַבַּיִת וּלְחוֹמַת הָעִיר
וְלַבַּיִת אֲשֶׁר־אָבוֹא אֵלָיו
וַיִּתֶּן־לִי הַמֶּלֶךְ כְּיַד־אֱלֹהַי
הַטּוֹבָה עָלָי׃ (ט) וָאָבוֹא אֶל־
פַּחֲווֹת עֵבֶר הַנָּהָר וָאֶתְּנָה
לָהֶם אֵת אִגְּרוֹת הַמֶּלֶךְ
וַיִּשְׁלַח עִמִּי הַמֶּלֶךְ שָׂרֵי חַיִל
וּפָרָשִׁים׃ (י) וַיִּשְׁמַע סַנְבַלַּט
הַחֹרֹנִי וְטוֹבִיָּה הָעֶבֶד הָעַמֹּנִי
וַיֵּרַע לָהֶם רָעָה גְדֹלָה אֲשֶׁר
בָּא אָדָם לְבַקֵּשׁ טוֹבָה לִבְנֵי
יִשְׂרָאֵל

פֿערשׁאפֿפֿען לאססע, צור
צימּמערונג דער בורג־טאָה־
רע דעס טעמפּעלס, דער
שטאדטמויערן, אונד דעס
הויזעס, וואָרין איך קאָמ־
מען ווערדע, אונד דער קע־
ניג ליס מיר דיס געבען; דא
ריא האנד מיינעס גאָטטעס
גיטיג איבער מיך וואלטע־
טע׃ (ט) איך קאם בייא
דען פּאשאם אן דיזער זייטע
דעס פֿלוסעס גליקליך אן,
אונד איבערגאב איהנען דיא
בריפֿע דעס קעניגס; דער
קעניג האטטע מיר אָבער־
סטען פֿאם העערע אונד
רייטער צור בעגלייטונג מיט־
געגעבען׃ (י) אלס נון סנבלט,
דער חרני אונד טוביה, דער
עמוניטישע לייבאייגנע, עס
פֿערנאהמען; וואר עס איה־
נען איישערסט אונאנגע־
נעהם, דאס איין מענש גע־
קאָממען וואר, דאז בעסטע דער קינדער ישראל'ס צו בע־

רש"י

שערי חומות הר הבית וחומת החיל אשר סביב ב"ה לא בנו עדיין: ולחומת העיר: ולעשות קורות לחומות העיר: ולבית אשר אבא אליו ולעשות בית אשר אשב בו לצורכי: ויתן לי המלך את כל אשר שאלתי ממנו: כיד כפי ידו של הקב"ה שהיתה טובה עלי להצליחני: (ט) ואתנה להם את אגרות המלך. למען יניחוני לעבור בשלום: שרי חיל ופרשים. שלח המלך עמי לכבודי למען אלך לשלום: (י) וישמע סנבלט וגו'. כאשר שמעו שבאתי לבקש טובה על ישראל ולבנות חומות ירושלים וירע בעיניהם כי היו צרי יהודה ובנימין: ואבי

באור

בירה הר הבית, שהרי ב"ה בנו בבנינו אבל שערי חומת הר הבית וחומת החיל אשר סביב

יִשְׂרָאֵל׃ (יא) וָאָבוֹא אֶל־
יְרוּשָׁלִָם וָאֱהִי־שָׁם יָמִים
שְׁלֹשָׁה׃ (יב) וָאָקוּם ׀ לַיְלָה
אֲנִי וַאֲנָשִׁים ׀ מְעַט עִמִּי וְלֹא־
הִגַּדְתִּי לְאָדָם מָה אֱלֹהַי נֹתֵן
אֶל־לִבִּי לַעֲשׂוֹת לִירוּשָׁלִָם
וּבְהֵמָה אֵין עִמִּי כִּי אִם־
הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֲנִי רֹכֵב בָּהּ׃
(יג) וָאֵצְאָה בְשַׁעַר־הַגַּיְא
לַיְלָה וְאֶל־פְּנֵי עֵין הַתַּנִּין
וְאֶל־שַׁעַר הָאַשְׁפֹּת וָאֱהִי
שֹׂבֵר

בעפֿעדערן: (יא) איך קאם
ענדליך אין ירושלים אן,
אונד נאכדעם איך דרייא
טאגע דאזעלבסט צוגע-
בראכט האטטע. (יב) גואכ-
טע איך מיך דעס נאכטס
אויף, נאהם נור ווענינגע
לייטע מיט מיר, אונד זאג-
טע נימאנדען עטוואס פֿאן
דעם וואס מיר גאָטט אין
דען זין גענעבען האטטע,
פֿיר ירושלים צו טהון; איך
האטטע אויך קיין לאסט-
טהיר בייא מיר, אויסער
דעם וואראויף איך ריט.
(יג) איך נאהם אין ליזער
נאכט מיינען וועג דורך דאז
טאחל - טאָהר הינאוים,
בייא דער קוועללע דעס
אונגעהייערס פֿארבייא, נאך
דעם מיסט - טאָהר הין;
אונד

רש״י

(יא) ואהי שם ימים שלשה׳ הייתי בירושל׳ ימים שלשה ולסוף שלשת ימים קמתי בלילה אני ואנשים מעטים עמי ולא הגדתי לשום אדם את אשר נתן הקב״ה בלבי: (יב) ובהמה אין עמי׳ כי כל האנשים מעטים אשר עמי הלכו ברגליהם אבל אני לבדי הייתי רוכב על בהמה שלא היו רוצים לרכוב על סוסיהם למען יהיו יוצאים מן העיר בצינעא בלא ידיעת אדם והם הלכו לסבור ולהפיל חומות העיר בלילה ולהרבות פרצותיה למען יהיו בני עיר למחר להוטים ומסכימים בעצה אחת עם נחמיה לבנות חומות העיר וכן מוכיח המעשה בתוך הפרשה: (יג) ואצאה בשער הגיא׳ יצאתי באותו שער בלילה עם האנשי׳ אשר עמי לצד אותו מקום של עין התנין ולאותו שער האשפות שבחומת העיר והייתי פורץ בחומה והחומה היתה נוחה להפילה ולפרוץ בה לפי שהיתה שרופה
באש

באור

מגיע ב״ה לא בנו עדיין (הנ״ל)׳ (יב) רוכב בה, הראוי עליה׳ (יג) שובר, מן
ויסגל

שֹׁבֵר בְּחוֹמֹת יְרוּשָׁלִַם אֲשֶׁר־הֵמ פְּרוּצִים וּשְׁעָרֶיהָ אֻכְּלוּ בָאֵשׁ׃ (יד) וָאֶעֱבֹר אֶל־שַׁעַר הָעַיִן וְאֶל־בְּרֵכַת הַמֶּלֶךְ וְאֵין־מָקוֹם לַבְּהֵמָה לַעֲבֹר תַּחְתָּי׃ (טו) וָאֱהִי עֹלֶה בַנַּחַל לַיְלָה וָאֱהִי שֹׂבֵר בַּחוֹמָה וָאָשׁוּב וָאָבוֹא בְּשַׁעַר הַגַּיְא וָאָשׁוּב׃ (טז) וְהַסְּגָנִים לֹא יָדְעוּ אָנָה הָלַכְתִּי וּמָה אֲנִי עֹשֶׂה וְלַיְּהוּדִים וְלַכֹּהֲנִים וְלַחֹרִים וְלַסְּגָנִים וּלְיֶתֶר עֹשֵׂה הַמְּלָאכָה

מ"ם פתו' בס"ת

אונד בעטראכטעטע דיא מויערן ירושלים'ס, דיא פערפאללען ווארען, אונד דעססען טאהרע, דיא אין אשע לאגען׃ (יד) פאן דא גינג איך היניבער נאך דעם קווענלען־טאהר אונד דעם קעניגס־טייכע, וואָ אבער קיין רוים צום דורכקאממען פיר דאז טהיר אונטער מיר וואר׃ (טו) איך גינג אלזאָ בייא נאַך אנהאלטענדער נאכט אויפווערטס אים טאהלע, בעטראכטעטע היר דיא מויער, לענקטע דאן אום, צאָג דורך דאז טאהל־טאָהר, אונד קאם צוריק׃ (טז) דיא אבריגקייטען וואוסטען ניכט וואָהין איך געגאנגען וואר, אונד וואס איך פארהאטטע; איך האטטע ביז דאהין וועדער דען יהודים, נאך דען פריסטערן, עדלען, אבריגקייטען אדער אירגענד יעמאנד; דער איין עפענטליכעם

רש"י

באש: אשר הם פרוצים· שהם אותם מקומו' היו פרוצי' והם פרצו בהם יותר׃ (יד) ואעבור אל שער העין· ורציתי לעבו' אל אותן מקומו' שבחומת העיר ובחומתן פרצות ואין מקו' באותן פרצות לעבו' ביניה' רוכב על סבהמו' שהיו פרצות קטנו'׃ (טו) ואהי עול' והייתי עולה מלך אחד בלילה והייתי סובר בחומ' עם האנשים אשר עמי; ואשוב ואבא· וכאשר חזרתי באתי דרך שער הגיא׃ (טז) והסגנים· אשר בעיר לא

באור

נימשך להשכיל ומלשון חז"ל סברא, והטעם הייתי חושב ומעיין בחומות (רא"ב"ע)׃ וכן בתב בן מלך שהוא לשון חושב׃
ועל

הַמְּלָאכָה עַד־כֵּן לֹא הִגַּדְתִּי׃
(יז) וָאוֹמַר אֲלֵהֶם אַתֶּם רֹאִים
הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ בָהּ אֲשֶׁר
יְרוּשָׁלַםִ חֲרֵבָה וּשְׁעָרֶיהָ
נִצְּתוּ בָאֵשׁ לְכוּ וְנִבְנֶה אֶת־
חוֹמַת יְרוּשָׁלַםִ וְלֹא־נִהְיֶה
עוֹד חֶרְפָּה׃ (יח) וָאַגִּיד לָהֶם
אֶת־יַד אֱלֹהַי אֲשֶׁר־הִיא
טוֹבָה עָלַי וְאַף־דִּבְרֵי הַמֶּלֶךְ
אֲשֶׁר אָמַר־לִי וַיֹּאמְרוּ נָקוּם
וּבָנִינוּ וַיְחַזְּקוּ יְדֵיהֶם לַטּוֹבָה׃
(יט) וַיִּשְׁמַע סַנְבַלַּט הַחֹרֹנִי
וְטֹבִיָּה ׀ הָעֶבֶד הָעַמּוֹנִי וְגֶשֶׁם
הָעַרְבִי וַיַּלְעִגוּ לָנוּ וַיִּבְזוּ עָלֵינוּ
וַיֹּאמְרוּ מָה־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר־
אתם

בעט געשעפֿט צו פֿערוואל-
טען האטטע, עטוועס דא-
פֿאן געזאגט· (יז) נון אבער
שפראך איך צו איהנען:
איהר זעהט דען איבלען צו-
שטאנד, ווארין וויר אונס
בעפֿינדען, דאס ירושלים
פֿערוויסטעט, אונד זיינע
טאָהרע אין אשע ליגען, זא
קאָמט דען, לאסט אונס
דיא מויערן ירושלים'ס ווי-
דער אויפֿבויען, וויר וואָל-
לען קיין געגענשטאנד דער
שמאך מעהר זיין· (יח) איך
ערצעהלטע איהנען נון דיא
פֿיגונג גאָטטעס, וויא גיטיג
זיא פֿיר מיך געווירקט,
אויך דיא וואָרטע דעס קע-
ניגס, דיא ער צו מיר גע-
שפראָכען, אונד זיא זאג-
טען: יא, וויר וואללען אונס
דאראן מאכען אונד בויען,
אונד זיא מונטערטען זיך
איינאנדער אויף צום גוטען:
(יט) אלס דער הרני סנבלט,
דער עמוניטישע קנעכט
טביה אונד דער ערבי גשם
דיזעס הערטען, שפאָטטע-
טען זיא אונזער, שמעהטען אונס, אונד שפראכען: וואס פֿיר איין אונטערנעה-
מען האבעט איהר דא פֿאר?
וואָלט

רש"י

לא היו יודעין לאיכן הלכתי ואת המעשה אשר עשיתי: ועד כן׳ עד עתה: (יז) ואומר עליהם· לאחר אמרתי להם: ולא נהיה עוד חרפה· שלא יהיו נראים בוזזים ושוללים אותנו: (יח) את יד אלהי· אשר נתן לי חן והצלחה לפני המלך: לטובה· הכל נתכונו לטובה לבנות חומת העיר ומגדלים: (יט) וילעיגו· כאשר שמעו הגוים שמועת בנין חומות העיר היו מלעיגים עלינו: העל המלך· אם על המלך אתם מורדים לבנות
חומת

אַתֶּם עֹשִׂים הַעַל הַמֶּלֶךְ אַתֶּם
מֹרְדִים׃ (כ) וָאָשִׁיב אוֹתָם
דָּבָר וָאוֹמַר לָהֶם אֱלֹהֵי
הַשָּׁמַיִם הוּא יַצְלִיחַ לָנוּ
וַאֲנַחְנוּ עֲבָדָיו נָקוּם וּבָנִינוּ
וְלָכֶם אֵין־חֵלֶק וּצְדָקָה וְזִכָּרוֹן
בִּירוּשָׁלִָם׃

ג (א) וַיָּקָם אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן
הַגָּדוֹל וְאֶחָיו הַכֹּהֲנִים
וַיִּבְנוּ אֶת־שַׁעַר הַצֹּאן הֵמָּה
קִדְּשׁוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו
וְעַד־מִגְדַּל הַמֵּאָה קִדְּשׁוּהוּ
עד

וואָלט איהר עטוואן גענען
דען קעניג אייך עמפעהרען?
(כ) איך גאב איהנען צור
אנטוואָרט, אונד זאגטע:
דער גאָטט דעם הימעלס
ווירד עס אונס נאך וואונש
ערגעהען לאססען, וויר זינד
זיינע דיהנער, וויר ווערדען
דען בויא אללערדינגס אונ־
טערנעהמען; איהר אבער
האבעט קיינען אנטייהל,
קיין רעכט אונד גאר קיינען
אנשפרוך אן ירושלים׃

ג

(א) נון מאכטען זיך דער
האָהע פריסטער
אלישיב אונד זיינע פריסטער
ברידער אויף, אונד בויעטען
דאז שאף־טאָהר׃ זיא
וייהטען עס, אלס זיא דיא
טהירען איינזעצטען; זיא
וייהטען עס ביז אן דען
טורם מאה, דאן ביז אן
דען

רש״י

חומת העיר כדי למרוד בו: (כ) ולכם אין חלק. מה לכם בבניין חומת העיר הזאת
כי אין לכם חלק בה:

ג (א) שער הצאן. כך שמו של שער: המה קדשוהו. אותו שער בקדושת העיר: דלתותיו.
של

באור

ג (א) ועל ידו. אצל מקומו סמוך אליו, כי המקום נקרא יד וטעם על כמו סמוך
וכן

עד מגדל חננאל : (ב) ועל־
ידו בנו אנשי ירחו ועל־ידו
בנה זכור בן־אמרי : (ג) ואת
שער הדגים בנו בני הסנאה
המה קרוהו ויעמידו
דלתתיו מנעוליו ובריחיו :
(ד) ועל־ידם החזיק מרמות
בן־אוריה בן־הקוץ ועל־ידם
החזיק משלם בן־ברכיה
בן־משיזבאל ועל־ידם
החזיק צדוק בן־בענא :
(ה) ועל־ידם החזיקו התקועים
ואדיריהם

דען טורם חננאל׃ (ב) גלייך
דאנעבען בויעטען (אן דער
מויער) דיא שטאדטלייטע
פאן ירחו, אונד ווידער דא־
נעבען זכור זאהן אמרי'ס׃
(ג) דאז פיש־טאהר בויע־
טען דיא זעהנע הסנאה'ס;
זיא וועלבטען עס, אונד
זעצטען זיינע טיהרען איין
מיט שלעססערן אונד ריי־
געלן׃ (ד) נעכסט דיזען בע־
טריב דען בויא מרמות
זאהן אוריה'ס זאהן הקוץ,
דאן משלם זאהן ברכיה'ס
זאהן משיזבאל'ס אונד צדוק
זאהן בענא'ס׃ (ה) נעכסט
איהנען בעטריבען דיא
תקועים דען בויא; (דאך
דיא

רש"י

של שער : ועד מגדל המאה · כך שמו של מגדל : (ב) ועל ידו · אצל ידו בסמוך לו של כל בונה ובונה שבנו אותו בניין של שער הצאן : בנו אנשי ירחו · שכך היו מנהגם הללו היו בונים כאן בחומת העיר עד תשלום בנייתה המוטל עליהם והאחרים היו בונים סמוך לבניין הראשון וכך היה מנהגם בזה אחר זה עד שנבנית כל החומה : ועלי' כמו (במדבר ב') ועליו מטה מנש' בסמוך וכן פתרונו סמוך לבניין ידו והמקרא לא דקדק בלשונו פעמי' שהוא אומר על ידו ופעמים שהוא אומר עליו ואחריו החזיק : (ג) ואת שער הדגים · כך שם השער : המה קרוהו · נתנו הקורות ותקרו' על השער : קרוהו · משקל חזק כמו מן קרה דוגמת המקרה במים עליותיו (תילים קד) וקו"ף של קרוהו אינה נהוגה לינקד בחיר"ק בעניין זה מפני רי"ש של אחריה כמו ברך (שם י') חרף עשהו (משלי יז) וברכתיה והיתה לגוים (ראשית יז) וזרתים בארצות (יחזקאל כ"ט) : מנעוליו · מסגריו שקורין שוידל"ן בלע"ז : (ד) החזיק · לבנותו הבניין : (ה) התקועים ·
כך

באור

וכן ועליו מטה מנשה (ר"שן מלך) · וכזה פירש רש"י וכן מתורגם · (ה) החזיק, כלומר

וְאַדִּירֵיהֶם לֹא־הֵבִיאוּ צַוָּרָם בַּעֲבֹדַת אֲדֹנֵיהֶם׃ (ו) וְאֵת שַׁעַר הַיְשָׁנָה הֶחֱזִיקוּ יוֹיָדָע בֶּן־פָּסֵחַ וּמְשֻׁלָּם בֶּן־בְּסוֹדְיָה הֵמָּה קֵרוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו וּמַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו׃ (ז) וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק מְלַטְיָה הַגִּבְעֹנִי וְיָדוֹן הַמֵּרֹנֹתִי

חסר א'

דיא אנגעזעהענסטען אונ־טער איהנען האטטען זיך דעם דינסטע דעם הערון ניכט אונטערצאָגען)׃ (ו) דען בויא דעם אלטען טאָהרס בעטריב יוידע זאָהן פסח'ס אונד משלם זאָהן בסודיה,ס; זיא וועלבטען עס, אונד זעצטען זיינע טיהרען איין מיט שלעססערן אונד ריגעלן׃ (ז) נעכסט איהנען בעטריבען דען בויא מלטיה, דער גבעוני, ידון, דער מרנתי

רש"י

בן היו נקראים על שם מקומם שהיה תקוע: ואדיריהם · עשירים של תקוע: לא הביאו צוארם · לא סייעו בעבודתו של הקב"ה לבנות חומת העיר: (ו) ואת שער הישנה · כך שמה: (ז) לכס' פחת עבר הנהר· עבר הנהר כסא חוץ בנה כדי לישב

באור

כלומר החזיק המלאכה (ר"שן מלך) ואין לחוק לומר שבהודאות פעל חזק היא העמידה על מתכונה הראשונה וכמו שנמצא אשר יצא על הבית לחזקם, וחזקו בו את בית ה' (מ"ב יב, יג, טו) שיורה על תקון, כי התקון הוא ג"כ להעמיד דבר כאשר הי' בראשונה, ומשמש פה בלשון זאת תחת בנה בבחינת תכלית המלאכה שהיתה להעמיד החומה על מתכונתה הראשונה עם כל השערים שהיו מקדם · וכן משמש בל"א בפעל (הערשטעל־לען או ווידער הערשטעללען)· גם יש לומר שענינו כמשמעו לשון חזוק ומשמש בו לפי שחומה ושערים עם דלתים ובריח הם חזוק ומבצר העיר· ולפי הכונה הוא כמו בנה כמו שנראה מהענין שישמש הכתוב פה גם פעם בפעל זה תחתיו · ואדיריהם, החשובים והעשירים· (ז) לכסא פחת עבר הנהר, עבר הנהר כסא אחד בנה כדי לישב בו אותו פחת של עבר הנהר (רש"י), ולא ידעתי מה שייכות יש לזה פה עם החומה? והנה מלת כסא מושאלת על ממשלה כמו כסא המלוכה דין ומשפט, ולפי שנראה טעם לכסא פה השייכים לכסא, כלומר העומדים תחת ממשלת פחת עבר הנהר, אף המה החזיקו ועזרו לבנין החומה, וכן יש לשמש בל"א במלת (שטוהל) על ענין זה · ואף כי נחמיה פחת היהודים, יתכן שלא היו גבעון ומצפה בחלק ממשלת הקרובה ומוגבלת לו, אלא בגבול פחת עבר הנהר · וכן נראה שמסופר לקמן (ד' ו') שהיו מהיהודים היושבים בין שאר העמים תחת ממשלת אחרת, ובאו אל אחיהם

לירושלים

הַמֵּרֹנֹתִי אַנְשֵׁי גִבְעוֹן וְהַמִּצְפָּה לְכִסֵּא פַּחַת עֵבֶר הַנָּהָר׃ (ח) עַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק עֻזִּיאֵל בֶּן־חַרְהֲיָה צוֹרְפִים וְעַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק חֲנַנְיָה בֶּן־הָרַקָּחִים וַיַּעַזְבוּ יְרוּשָׁלִַם עַד־הַחוֹמָה הָרְחָבָה׃ (ט) וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק רְפָיָה בֶן־חוּר שַׂר חֲצִי פֶּלֶךְ יְרוּשָׁלִָם׃ (י) וְעַל־יָדָם הֶחֱזִיק יְדָיָה בֶן־חֲרוּמַף וְנֶגֶד בֵּיתוֹ וְעַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק חַטּוּשׁ

בן

מרנתי, דיא בירגער פֿאן גבעון אונד מצפה, דיא צום שטוהל (דאז הייסט זא פֿיל, אלס צו דעם פֿערוואל־טונגס - בעצירק·) דעם פֿאשאס דיסזייטס דעם פֿלו־סעס געהערען· (ח) נעכסט דאראן בעטריב דען בויא עזיאל זאָהן חרהיה'ס, פֿאן דען גאָלדשמידען, נעכסט איהם חנניה אויס דער פֿא־מיליע דער אפאָטעקער, אונד דיזע בעפֿעסטיגטען ירושלים ביז אן דיא ברייטע מויער· (ט) נעכסט דיזען בעטריב דען בויא רפיה זאָהן חור'ס, הויפטמאן איבער איינע העלפֿטע דעם בע־צירקס פֿאן ירושלים· (י) נעכסט דאראן אונד געגען זיינעם הויזע איבער, בע־טריב דען בויא ידיה זאָהן חרומף'ס נעכסט איהם

חטוש

רש"י

בן אותו פחת של עבר הנהר: (ח) צורפי'· אות' משפחה היתה נקראת על שם אומנותם: ויעזבו את ירושלים· מלאוה עפר עד החומה הרחבה כדי להחזיקה: (ט) שר חצי פלך ירושלים· שר היה על חצי העם שבירושלים: פלך ל' דוכסות ומלכות: (י) ונגד ביתו· נפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של חומת העיר

באור

לירושלים בעת שבנו החומה· (ח) צורפים, אותה משפחה היתה נקראת על שם אומנותם (הנ"ל), וכן ידעה בן הרקחים, ממשפחת הרקחים וכמתורגם· ויעזבו, ענינו חזק כמו עציר ועזוב (דברים ל"ב ל"ו) עיין שם הבאור· (ט) שר חצי פלך, מחוז, תרגום כל חבל ארגוב (דברים ג') כל בית פלך מרכובה, וכן שר חצי פלך (בן מלך)· (י) ונגד ביתו, נפל חלקו לבנות שהיה ביתו סמוך לאותו מקום של

חומת

בֶּן־חֲשַׁבְנְיָה׃ (יא) מִדָּה שֵׁנִית
הֶחֱזִיק מַלְכִּיָּה בֶן־חָרִם
וְחַשּׁוּב בֶּן־פַּחַת מוֹאָב וְאֵת
מִגְדַּל הַתַּנּוּרִים׃ (יב) וְעַל־יָדוֹ
הֶחֱזִיק שַׁלּוּם בֶּן־הַלּוֹחֵשׁ
שַׂר חֲצִי פֶּלֶךְ יְרוּשָׁלָם הוּא
וּבְנוֹתָיו׃ (יג) אֵת שַׁעַר הַגַּיְא
הֶחֱזִיק חָנוּן וְיֹשְׁבֵי זָנוֹחַ הֵמָּה
בָנוּהוּ וַיַּעֲמִידוּ דַּלְתֹתָיו
מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו וְאֶלֶף אַמָּה
בַּחוֹמָה עַד שַׁעַר הַשְׁפוֹת׃
(יד) וְאֵת ׀ שַׁעַר הָאַשְׁפּוֹת
הֶחֱזִיק מַלְכִּיָּה בֶן־רֵכָב שַׂר
פלך

חשוב זאהן חשביה'ס ·
(יא) איין עבענמעסיגע
שטיק פיהרטען אויף מלכיה
זאהן חרם'ס אונד חשוב
זאהן פחת מואב'ס נעבסט
דעם טורמע דער באקעפען·
(יב) נעבסט דאראן בעטריב
דען בויא שלום זאהן הלוחש,
הויפטמאן איבער דיא אנ-
דרע העלפטע דעם בע-
צירקס פאן ירושלים, ער
מיט זיינען טעכטערן· (יג)
דאז טאהל · טאהר פיהר-
טע חנון מיט דען איינוואה-
נערן זנוח'ס אויף; זיא בויע-
טען עס, אונד זעצטען דיא
טהירען איין, מיט שלעססערן
אונד ריגעלן, וויא אויך טוי-
זענד עללען אן דער מויער
ביז צום מיסט · טאהר הין·
(יד) דאז מיסט · טאהר
בויעטע מלכיה זאהן רכב'ס
הויפטמאן דעם בעצירקס
פאן

רש"י

העיר: (יא) מדה שנית · כלומר מדה אשר בנה חבירו שלמעלה גם הוא בנ' כמותו: שנית מדה בבניין החומה אינו טפל לומר ל' מידה בבנין השערים לפי שאין להן כי אם בבנין חלק של חומ' אלא אלינו בכל הפרשה בבנין השערים ל' מדה: ואת מגדל התנורים · גם הוא בנה אותו מגדל שאמו כך כל המגדלי' הללו שבפרשה היו בנוי' בחומת העיר סביב: (יב) הוא ובנותיו · שלו' ובנותיו החזיקו לבנות הבניין: (יג) עד שער האשפו' ושע' האשפות לא היה בכלל: (יד) שר פלך המצפה · שר
ודוכוס

באור

חומת העיר (רש"י) · (יא) מדה שנית, כלומר מדה אשר בנה חבירו גם הוא בנה
כמותו

פֶּלֶךְ בֵּית־הַכָּרֶם הוּא יִבְנֶנּוּ וְיַעֲמִיד דַּלְתֹתָיו מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו׃ (טו) וְאֵת שַׁעַר הָעַיִן הֶחֱזִיק שַׁלּוּן בֶּן־כָּל־חֹזֶה שַׂר פֶּלֶךְ הַמִּצְפָּה הוּא יִבְנֶנּוּ וִיטַלְלֶנּוּ וְיַעֲמִידוֹ דַּלְתֹתָיו מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו וְאֵת חוֹמַת בְּרֵכַת הַשֶּׁלַח לְגַן־הַמֶּלֶךְ וְעַד־הַמַּעֲלוֹת הַיּוֹרְדוֹת מעיר

ויעמיד ק'

פאן בית הכרם,ווידער אויף; ער אללײן אונטערנאהם דען בויא, אונד זעצטע אויך זיינע טיהרען מיט שלעססערן אונד ריגעלן איין· (טו) דאז קוועללען־טאהר בויעטע שלון זאהן כלחזה'ס, הויפטמאן דעס בעצירקס פאן מצפה אויף; ער אליין אונטערנאהם דען בויא, בעדעקטע עס, אונד זעצטע זיינע טיהרען מיט שלעססערן אונד ריגעלן איין: וויא אויך דיא מויער ביים דען גרעבען דער וואססערלייטונג פיר דען קעניגליכען גארטען, ביז אן דיא שטופען

רש"י

ודוכוס המצפ': הוא יבננו· הוא יהיה בונה אותו שער: (טו) ויטללנו· והוא היה מסכך אותו לשון מטללתא: ואת חומות ברכת השלח· שהיא נוטה אצל גן המלך:
ועד

באור

במותה (הכ"ל)· (טו) ויטללנו, פירושו יסככהו כלומר ישים עליו תקרה, וכן קראו רבז"ל מטללתא והוא הסכך, וכן תרגום בסוכת במטליא ותרגום בצל קורתי בטלל שירותי (ר"שן מלך)· חומת ברכת השלח, שהיא נוטה אצל גן המלך (רש"י)· אמנם לפי לשון הכתוב והצטרפות השמות, לגן המלך אין לו צרוף עם חומה אלא עם ברכת השלח, ונסמיכות חומה לברכת משמע שקרא כן חלק מהחומה שהי' על ברכות השלח· השלח, במכלל יופי מפורש, שענינו התפשטות וגן עלי המאכל נקרא כן, לפי שמתפשטים הפארות והסעיפים הנה והנה והוא קרוב לענין הושטה עכ"ל· ולפי שידמה לקח פירוש זה מכתוב שלחיך פרדס רמונים (ש"ה ד, יג,)· אמנם משם נראה שהיה אלנות נקרא שלחים ולא גן מן אלנות· ובל"ז הפירוש הזה רחוק מאד ללשון הכתוב פה· ולדעתי יותר נראה ששלוח מים ההולכים בצינורים ממקום זה למקום אחר נקרא שלח, וכן נקרא בתלמוד בית השלחין שדה שצריך להשקותה בשלוח מים· ולפי שידמה המים באו לתוך הברכות (שנעשו לתכלית זה) ממעין שהי' קרוב להן ואשר נקרא השער ממנו שער העין, ומשם הלכו בצנורים להשקות גן המלך, וכן תרגמתי
על

מֵעִיר דָּוִיד׃ (טז) אַחֲרָיו הֶחֱזִיק
נְחֶמְיָה בֶן־עַזְבּוּק שַׂר חֲצִי
פֶּלֶךְ בֵּית־צוּר עַד־נֶגֶד קִבְרֵי
דָוִיד וְעַד־הַבְּרֵכָה הָעֲשׂוּיָה
וְעַד בֵּית הַגִּבֹּרִים׃ (יז) אַחֲרָיו
הֶחֱזִיקוּ הַלְוִיִּם רְחוּם בֶּן־בָּנִי
עַל־יָדוֹ הֶחֱזִיק חֲשַׁבְיָה שַׂר־
חֲצִי־פֶלֶךְ קְעִילָה לְפִלְכּוֹ׃
(יח) אַחֲרָיו הֶחֱזִיקוּ אֲחֵיהֶם בַּוַּי
בֶּן־חֵנָדָד שַׂר חֲצִי פֶּלֶךְ
קְעִילָה׃ (יט) וַיְחַזֵּק עַל־יָדוֹ עֵזֶר
בן

פֿען, דיא פֿאן עיר דוד הער־ אבגעהען׃ (טז) נאך איהם בעטריב דען בויא נחמיה זאָהן עזבוק'ס, הויפּטמאן איבער איינע העלפֿטע פֿאן בית צור, ביז געגען דיא גרעבער דוד'ס, ביז אן דען געמאכטען גראבען אונד ביז אן דאז הויז דער העלדען׃ (יז) נאך איהם בעטריבען דיא לעוויטען דען בויא, נעמליך רחום זאָהן בני'ס אונד נעבען איהם חשביה, הויפּטמאן איבער איינע העלפֿטע דעם בעצירקס פֿאָן קעילה, אונד צוואר פֿיר זיי־נען בעצירק׃ (יח) נאך איהם בעטריבען איהרע ברידער דען בויא, נעמליך בוי זאָהן חנדד'ס, הויפּטמאן איבער דיא אנדרע העלפֿטע דעם בעצירקס פֿאן קעילה׃ (יט) גלייך נעבען איהם פֿיהרטע עזר

רש"י

ועד המעלות׳ הם היו מכירים מקומות הללו: (טז) בית לור׳ שם מקום: (יז) לפלכו׳ מאותה סדרה חלי פלך בנה בניין זה לפלכו כ"ף דגושה כאשר יאמר מן מלך מלכו מן עבד עבדו כן יאמ׳ מן פלך פלכו שאות אחרונ׳ של שם דבר מאותיו׳ בג"ד כפ"ת דגושות: (יח) אחיה׳׳ הלוי׳: (יט) מנגד עלות הנשק׳ מנגד אותו מקו׳ שהיו עולי׳ הגבורי׳ אל הנשק לפי פשוטו של מקרא נראה שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומ׳

באור

על אופן זה׳ (טז) אחריו, לא דקדק בלשונו פעמים שאומר ידו ופעמים ואחריו או עליו (כנ"ל)׳ הברכה העשויה, כל הברכות הן עשויות, ואפשר שקראה כן להבדילה מן ברכות השלח שהיו כבר בימי המלכים ואין זכרון לעשיה, וזאת נעשתה אחרי כן׳ (יז) לפלכו, הכונה לדעתי שהוא בנה בעד אנשי פלכו, כלומר הם נתנו הוצאות המלאכה׳ (יט) מנגד עלות הנשק, מנגד אותו מקום שהיו עולים אל הנשק, ולפי פשוטו נראה

שהיה

בֶּן־יֵשׁוּעַ שַׂר הַמִּצְפָּה מִדָּה
שֵׁנִית מִנֶּגֶד עֲלֹת הַנֶּשֶׁק
הַמִּקְצֹעַ׃ (כ) אַחֲרָיו הֶחֱרָה
הֶחֱזִיק בָּרוּךְ בֶּן־זַבַּי מִדָּה
שֵׁנִית מִן־הַמִּקְצוֹעַ עַד־פֶּתַח
בֵּית אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל׃
(כא) אַחֲרָיו הֶחֱזִיק מְרֵמוֹת בֶּן־
אוּרִיָּה בֶּן־הַקּוֹץ מִדָּה שֵׁנִית
מִפֶּתַח בֵּית אֶלְיָשִׁיב וְעַד־
תַּכְלִית בֵּית אֶלְיָשִׁיב׃
(כב) וְאַחֲרָיו הֶחֱזִיקוּ הַכֹּהֲנִים
אַנְשֵׁי הַכִּכָּר׃ (כג) אַחֲרָיו
החזיק

זכי ק'

עזר זאָהן ישוע'ס, דער הויפטמאן פֿאן מצפה, איין עבענמעסיגעס שטיק אויף, געגען דעם אויפֿגאנג דעם צייגהויזעס איבער, נעמליך דאז עקשטיק· (כ) נאך איהם בעאייפֿערטע זיך ברוך זאָהן זכי'ס, אונד פֿיהרטע איין עבענמעסיגעס שטיק אויף, נעמליך פֿאן דעם עקשטיקע ביז אן דען איינגאנג דער וואָהנונג דעס האָהען פריסטערס אלישיב· (כא) נאך איהם פֿיהרטע מרמות זאָהן אוריה'ס זאָהן דעס הקוץ איין עבענמעסיגעס שטיק אויף, פֿאם איינגאנגע דער וואָהנונג אלישיב'ס אן, ביז אן ענדע דערזעלבען· (כב) נאך איהם בעטריבען דען בויא דיא פריסטער, דיא בעוואָהנער דעס קרייזעס (אם ירדן)· (כג) נאך דיזען
בע־

רש"י

לחומ' וכלי זיין של נשק הגבורים היו נותנין (ס"א נתונ') שם. כענין שנ' עדי מגדל והנשק: המקצועי' לקרן זוי' של חומה: (כ) החרה פתרונו לפי ענינו וכפל לשון הוא על החזיק: (כא) מפתח בית אלישיב ועד תכלית וגו'· מנגד אותו בית בנה בניינו
נגד

באור

שהיה שם מקום אחד בסמוך לחומה אשר היו נתונים שם כלי זיין, כענין שנאמר עדי מגדל והנשק (מהר"ל)· המקצוע, לקרן זויות של חומה· (כ) החרה, מענין חרון ופירושו חמם עצמו להתחזק במלאכה (בן מלך)· (כב) אנשי הככר, הוא ככר הירדן
כידוע

החזיק בנימן וחשוב נגד
ביתם אחריו החזיק עזריה
בן־מעשיה בן־ענניה אצל
ביתו: (כד) אחריו החזיק בנוי
בן־חנדד מדה שנית מבית
עזריה עד־המקצוע ועד־
הפנה: (כה) פלל בן־אוזי מנגד
המקצוע והמגדל היוצא
מבית המלך העליון אשר
לחצר המטרה אחריו פדיה
בן־פרעש: (כו) והנתינים היו
ישבים בעפל עד נגד שער
המים

בעטריבען בנימין אונד חשוב
דען בויא געגען איהרער
וואָהנונג איבער; נאך איה־
נען עזריה זאָהן מעשיה'ס
זאָהן ענניה'ס, נעבען זיינער
וואָהנונג׳ (כד) נאך איהם
בויעטען בנוי זאָהן חנדד'ס
איין עבענמעסיגעס שטיק
פֿאן דער וואָהנונג עזריה'ס
ביז אן דיא ווינקעלפֿוגע אונד
דיא עקקע הערום׳ (כה)
דאן פלל זאָהן אוזי'ס, גע־
גען דער ווינקעלפֿוגע אונד
דעם טורמע איבער, דער
פֿאם אָבערן קעניגליכען
פאללאסט הערפֿאָרגעהט,
אם האָפֿע דעם געפֿענגניס־
סעס (נאך אנדערער מיינ־
גונג: דער הויפטוואכע);
נאך איהם פדיה זאָהן דעם
פרעש׳ (כו) מיט דען נתינים,
דיא בעוואָהנער דעם עופל'ס
וואָרען, ביז געגען דאז וואס־
סער

רש"י

נגד ביתם שהיה שם בסמוך לחומה: (כה) והמגדל היוצא מגדל אחד היה בחומה שהוא יוצא ובולט מבפנים: (כו) והנתינים היו יושבים בעופל׳ והנתיני׳ היו יושבים באותו מחוז והיה בונים אותו מחוז שלהם שהיה סמוך לחומ׳ עד נגד שער המים של צד המזרח:
איש

באור

כידוע׳ (כה) המטרה, שרשו נטר והוא לדעת קצת בית הסהר אשר אסירי המלך אסורים שם׳ ולדעת אחרים בית שנאספו שם אנשי משמר להעמיד מהם משמרות במקומות הצריכים להם, בל"א (הויפטוואכע)׳ (כו) בעפל, ענין מלה זאת סתום הוא, והמפרשים באורוה איש איש לפי דעתו וכאשר עלה על לבם, ואנכי בחרתי יותר
להניחה

המים למזרח והמגדל היוצא: (כז) אחריו החזיקו התקעים מדה שנית מנגד המגדל הגדול היוצא ועד חומת העפל: (כח) מעל שער הסוסים החזיקו הכהנים איש לנגד ביתו: (כט) אחריו החזיק צדוק בן־אמר נגד ביתו ואחריו החזיק שמעיה בן־שכניה שמר שער המזרח: (ל) אחרי החזיק חנניה בן־שלמיה וחנון בן־צלף הששי מדה שני אחריו החזיק משלם בן־ברכיה
נגד

אחרינ ק׳

טער · טאהר צור מארגענ־זייטע, אונד דען הערפֿארראגענדען טורם · (כז) נאך איהם פֿיהרטען דיא תקעים איין עבענמעסיגעס שטיק אויף, פֿאן דעם גראסען הערפֿארראגענדען טורמע געגען איבער, ביז אן דיא מויער דעם עופֿל׳ס · (כח) אבערהאלב דעם פֿפֿערדע־טאהרס בעטריבען דיא פריסטער דען בויא, איין יעדער זיינעם הויזע געגען איבער · (כט) גלייך דאנאך בעטריב צדוק זאהן אמר׳ס דען בויא געגען זיינעם הויזע איבער, אונד נאך איהם שמעיה זאהן שכניה׳ס וואכמייסטער דעם עסטליכען טאהרס · (ל) נאך דיזעם פֿיהרטען חנניה זאהן שלמיה׳ס אונד חנון, זעבסטער זאהן צלף׳ס, איין עבענמעסיגעס שטיק אויף, נאך דיזעם משלם זאהן ברכיה׳ס זיינער צעללע גע־
גען

רש״י

(כח) איש לנגד ביתו׳ כל אחד היה בונה כנגד ביתו: (ל) וחנון בן צלף הששי׳ בני הרבה היה. לו לצלף וחנון הוא הששי: מדה השני׳ כמו שנית: נשכתו׳ כמו לשכתו לשכה

באור

לכיוצא בלי תרגום מלתרגם בספק׳ (ל) נשכתו, כמו לשכתי, לשכה היתה לו סמוך לחומה (רש״י)

נֶגֶד נִשְׁכָּתוֹ׃ (לא) אַחֲרָי הֶחֱזִיק
מַלְכִּיָּה בֶּן־הַצֹּרְפִי עַד־בֵּית
הַנְּתִינִים וְהָרֹכְלִים נֶגֶד שַׁעַר
הַמִּפְקָד וְעַד עֲלִיַּת הַפִּנָּה׃
(לב) וּבֵין עֲלִיַּת הַפִּנָּה לְשַׁעַר
הַצֹּאן הֶחֱזִיקוּ הַצֹּרְפִים
וְהָרֹכְלִים׃ (לג) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
שָׁמַע סַנְבַלַּט כִּי־אֲנַחְנוּ
בוֹנִים אֶת־הַחוֹמָה וַיִּחַר לוֹ
וַיִּכְעַס הַרְבֵּה וַיַּלְעֵג עַל־
הַיְּהוּדִים׃ (לד) וַיֹּאמֶר ׀ לִפְנֵי
אחיו

אחריו ק'

גען איבערי (לא) נאך דיזעם
בעטריבען דען בויא, מלכיה,
דעם גאָלדשמידס זאָהן, ביז
אן דאז הויז דער נתינים,
אונד דיא קויפלייטע דעם
מוסטערונגסטאָהר געגען
איבער ביז אן דען שטופענ־
גאנג אן דער עקקע׳ (לב)
ענדליך צווישען דעם שטו־
פענגאנג אן דער ענקקע אונד
דעם שאפטאָהרע איבער־
נאהמען דיא גאָלדשמידע
אונד קויפלייטע געמיינ־
שאפטליך דען בויא׳ (לג)
אלס סנבלט ערפאהרען
האטטע, דאס וויר דיא
מויער בויען, פערדראָס עס
איהם, ער ערגערטע זיך
זעהר, אונד שפאָטטעטע
איבער דיא יהודים׳ (לד)
ער ליס זיך אין געגענווארט
זיינער

רש"י

לשכה אחת היתה לו שם סמוך לחומה: (לא) בן הצרפי. איש הצורף ונקרא על שם אומנותו: (לב) ובין עליית הפנה לשער הצאן. תחלת הבנין התחילו לבנות שער הצאן שנא' ויבנו את שער הצאן וגו' כך היו בונין החומ' מסביב בזה אחר זה: (לד) לפני אחיו וחיל שמרון. לפני חביריו וחיל שומרון שהיו צרי יהודה: האמללי'. ענין חלשות רפיון: מה היהודי'. מדוע היהודי' כך הם עושי': ויעזבו להם. וכי הם סבורי' אם יעזבו ויניחו להם האומו' לבנות: היזבחו. אם יזבחו להם את זבחיהם תמיד כמו שהם סבורי': היכלו ביו'. אם יכלו וישלימו מלאכתם אשר התחילו ביום א'

באור

(רה"י)· (לב) עלית הפנה, לפי הנראה ענין עליה פה כמו מעלה, וכן הוא לדעת המפרשים ועליתו אשר יעלה (ד"ה ב, ט, ד)· האמללים, ענין אומלל' ורפיון· היעזבו להם, וכי הם סבורים שיעזבו ויניחו להם לבנות (הנ"ל)· היזבחו, היקריבו

זבח

אחיו וחיל שמרון ויאמר
מה היהודים האמללים
עשים היעזבו להם היזבחו
היכלו ביום היחיו את־
האבנים מערמות העפר
והמה שרופות: (לה) וטוביה
העמני אצלו ויאמר גם
אשר־הם בונים אם־יעלה
שועל ופרץ חומת אבניהם:
(לו) שמע אלהינו כי־היינו
בוזה

זיינער מיטברידער אונד דער בעזאטצונג צו שמרון הער־אויס, אונד זאגטע: וואס אונטערנעהמען דאך דיא ארמזעליגען יהודים, ווירד מאן'ס איהנען וואהל צו־לאססען? ווערדען זיא אפפערן? וואללען זיא עס אין איינעם טאג פאללענ־דען? וואללען זיא עטוואן דיא שטיינע אויס דען שוט־הויפען, דיא פערבראנט זינד, ווידער גאנץ מאכען? (לה) דער עמוניטער טוביה, דער נעבען איהם שטאנד: שפראך: וואס זיא דאך דא בויען? ווען איין שאקאל דאראיבער קעמט, זא ווירפט ער איהרע שטיינערנע מויער איבער דען הויפען! (לו) אָ הערע, אונזער גאָטט! וויל מיר בע־שימפפט

רש"י

א' לומר שלא יניחום האומות לגמור את בניינ': היחיו' אם יחיו ויתקנו ויחזירו האבנים לקדמתן להיות קשות וחזקות מן העפר: והמה שרופות' והאבנים היו שרופות ונעשות עפר כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בניין החומה שהיו בונים מן האבנים שרופות שנפלו לארץ מן האש כאשר נשרפה ירושלים: מערמות' עניין חמרים ותלים: (לח) וטוביה העמוני אצלו' טוביה היה אצלו של סנבלט: ויאמר' כך היה אומר ומלעיג: גם אשר הם בוני' אף הבנין הזה אשר הם בונים: אם יעלה שועל' על הבנין לפרוץ חומת העיר מה יהא עליו לומר שאין לבניין תקנה וכל מי שירצה יבוא ויפרץ בו: (לו) שמע אלהינו' כאשר שמעתי בלעגם עלינו התפללתי תפלה זאת

באור

זבח חנוכת הבית (ראב"ע)' היחיו, בדרך שאלה תקון מה שנשחת, להחזירו לקדמותו, כמו ויואב יחיה את שאר העיר (דה"י א', י"א, ח')׃ כך היו מלעיגים ומתלוצצים על בנין החומה׃ (לה) אם יעלה שועל, על דרך לעג לומר שבנינם הלוסה כל כך שאם יעלה שועל עליו, שהוא חיה קטנה, יפרץ אותו׃ (לו) שמע אלהינו, כאשר שמעתי

בּוּזָה וְהָשֵׁב חֶרְפָּתָם אֶל־
רֹאשָׁם וּתְנֵם לְבִזָּה בְּאֶרֶץ
שִׁבְיָה׃ (לז) וְאַל־תְּכַס עַל־
עֲוֺנָם וְחַטָּאתָם מִלְּפָנֶיךָ אַל־
תִּמָּחֶה כִּי הִכְעִיסוּ לְנֶגֶד
הַבּוֹנִים׃ (לח) וַנִּבְנֶה אֶת־
הַחוֹמָה וַתִּקָּשֵׁר כָּל־הַחוֹמָה
עַד־חֶצְיָהּ וַיְהִי לֵב לָעָם
לַעֲשׂוֹת׃

ד (א) וַיְהִי ׀ כַּאֲשֶׁר שָׁמַע
סַנְבַלַּט וְטוֹבִיָּה
והערבים

שימפפט וואורדען, זא בּרינגע איהרע שמעהונג אויף איהר הויפט צוריק, אונד לאס זיא צום רויבע ווערדען אין איינעם לאנדע דער געפאנגענשאפט! (לז) לאס איהרע מיסעטאהטען ניכט פערדעקט, איהרע זינדע פאר דיר ניכט ערלאָשען ווערדען, וויל זיא דיא ערבויער זא געקרענקט האבען! (לח) וויר בויעטען אינדעם דיא מויער פאָרט, אונד וויא זיא ביז צור העלפטע גאנץ צוזאממען הינג, זא האטטע אויך דאז פאָלק נייגונג דיא ארבייט פאָרטצוזעטצען.

ד

(א) אלס ענדליך סנבלט, טוביה, דיא ערבים

רש"י

זאת: בארץ שביה שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו: (לז) ואל תכס: כמו ואל תכסה דוגמת וסוף אחד אל תגל (משלי כה) כמו אל תגלה: כי הכעיסו · אשר הכעיסו נגד הבונים להלעיגם: (לח) ותקשר · כאשר נתקשרה החומה ונבנת עד חציה אז היה לב העם להוט ותשוק לעשות בניין החומה:

ד (א) כי עלתה ארוכה · שנבנת׳ החומה · ארוכה ענין חבוש ותרופה: כי החלו הפרוצי׳

באור

שנועתי לענס עלינו התפללתי תפלה זאת (רש"י)· בארץ שביה, שיגלו מעל אדמתם כאשר גלינו (הנ"ל) · (לח) ותקשר וגו׳, כאשר נתקשרה החומה ונבנת עד חציה, אז היה לב העם להוט ומשוך לעשות בנין החומה (הנ"ל)·

ד (א) ארוכה, על דרך משל כמו היחיו את האבנים · החלו הפרצים להסתם. אשר

והערבים והעמנים והאשדודים כי־עלתה ארוכה לחמות ירושלם כי־החלו הפרצים להסתם ויחר להם מאד: (ב) ויקשרו כלם יחדו לבוא להלחם בירושלם ולעשות לו תועה: (ג) ונתפלל אל־אלהינו ונעמיד משמר עליהם יומם ולילה מפניהם: (ד) ויאמר יהודה כשל כח הסבל והעפר הרבה ואנחנו לא

נוכל

ערבים, עמנים אונד אשדדים הערטען, דאס ירושלים'ס מויערן געדייהען ערלאנגטען, דאס דיא אפפען וואחנונגען זיך צו פערשליסען בעגיננען, פערדראס עס זיא זעהר. (ב) אונד זיא פערשוואהרען זיך איינהעלליג ירושלים פיינדליך צו איבערפאללען, אונד פערווירדונג דארין צו פערברייטען. (ג) וויר הינגעגען בעטעטען צו אונזערם גאטט, אונד חילטען טאג אונד נאכט וואכע געגען זיא, פאר איינעם איבערפאלל. (ד) זא דאס יהודה קלאגטע: דיא קראפט דעם לאסטטרעגערם איזט ערשעפפט, דעם שוטטעס איזט נאך זא פיל

רש"י

הפרוצי' להסתם. אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים בבניין החומה. (ב) ולעשו' לו תועה. לעשות לו בבניין החומה קלקול והשחתה תעה כמו ודבר על ה' תעה (ישעיה לב): (ג) עליה'. על אנשי יהוד': מפניהם. מפני האויבים: (ד) ויאמר יהודה. כך היו אומרי' ומתאוננים אנשי יהוד': כשל כח הסבל. הסובלי' ועומסים האבני' והעפר' לבניין החומה נכשלו בכחם שאין בהם כח לבנות מפני האויבים: והעפר הרבה. ועדיין יש טיט וחומר הרבה ליתן בבנין החומה לומר שעדין המלאכ' גדולה עלינו לבנות ואנחנו לא נוכל לבנות

באור

אשר התחילו אנשי העיר שהיו פרוצים עד עתה מאין חומה היו עתה סתומים בבנין החומה (רש"י). (ב) תועה, לשון תעה היא גליה ממקום מנוחה והליכה אנה ואנה, והושאל לדעתי גם על בלבול ובטול הסדר אם אומה נחרדים מחרב השודד מבחוץ.

נֹפֵל לִבְנוֹת בַּחוֹמָה׃
(ה) וַיֹּאמְרוּ צָרֵינוּ לֹא יֵדְעוּ
וְלֹא יִרְאוּ עַד אֲשֶׁר־נָבוֹא
אֶל־תּוֹכָם וַהֲרַגְנוּם וְהִשְׁבַּתְנוּ
אֶת־הַמְּלָאכָה׃ (ו) וַיְהִי
כַּאֲשֶׁר־בָּאוּ הַיְּהוּדִים
הַיֹּשְׁבִים אֶצְלָם וַיֹּאמְרוּ לָנוּ
עשר

פֿיל, אונד וויר קעננען ניכט
אן דער מויער בויען! (ה)
אונזרע פֿיינדע האטטען זיך
אבער זא פֿעראבערעדעט:
זיא זאללען ניכטס ערפֿאה-
רען אונד ניכטס מערקען,
ביז וויר אין איהרער מיטטע
זינד, דאן וואָללען וויר זיא
ערשלאגען, אונד זא דער
ארבייט איין ענדע מאכען׃
(ו) אלס נון דיא יהודים,
דיא בייא איהנען וואָהנטען
קאָמען, אונד צו אונס וואָהל
צעהן

רש"י

לבנות בחומה מפני פחד האויבים: (ה) ויאמרו צרינו· כך היה נחמיה מספר והולך: לא ידעו ולא יראו· כך היה אומרים צרינו עלינו לא ידעו ולא יבינו ישראל בנו עד אשר נבא פתאו' לתוכם ונהרגו' אותם ובדבר זה נשבות ונבטל הבניין: (ו) ויהי כאשר באו היהודים· ועתה נאספו הגרים אשר נתקשרו יחד לבא להלחם בנו עם היהודים אשר היו בינותם בארצותם ואותם היהודים אשר נתחברו עמה' באו לפני החיל כדרך אנשי המלחמ' לדבר אלינו ובענין הזה העידו היהודים עם האויבים ויהי כאשר באו היהודים היושבים אצלם וגו': ויאמרו לנו עשר פעמים· התרו בנו אותם היהודים עד עשר פעמים להלח' באויבינו כי הם באים למלחמ' וכך אמרו לנו מכל המקומות וגו'

באור

מבחוץ, והאנשים תונים והולכים בערבוביא אנה ואנה, וזה טעמו פה לפי הענין· (ו) ויהי וגו', פסוק זה סתום הוא וקשה להבין, והפירושים שראיתי בו רחוקים עד למאוד· והנה כבר כתבתי לעיל כי היו מהיהודי' יושבים בין שאר העמים תחת ממשלת פחת עבר הנהר אשר באו ג"כ לעזור בבנין החומה, ויתכן שאותם היהודים התרו את אחיהם בירושלים וגלו להם ועצת צריהם לפול עליהם בפתע פתאום בעת ובמקום שלא יהיו נשמרים מהם, וזה כוונת המאמר שאמרו להם מכל המקומות אשר תשובו מהם פעם אחת יבואו הצרים עלינו, ולכן עמידת משמר בירושלם לא יועיל הרבה, וזה המשכו עם הבא, כי על זה שנה נחמיה מחשבתו להעמיד רק משמר בירושלים בסתר ובחשאי, והעמיד את העם בנחיחים עם חרבות ורמחים להראות לצרים כי יודע נכליהם אשר נכלו להם ושידע לשמור מהם ולהפר עצתם, וזה מה שנאמר בפסוק ט' ויהי כאשר שמעו אויבינו כי נודע לנו וגו'· וטעם עשר פעמים,
הרבה

עֶשֶׂר פְּעָמִים מִכָּל־הַמְּקֹמוֹת
אֲשֶׁר־תָּשׁוּבוּ עָלֵינוּ׃
(ז) וָאַעֲמִיד מִתַּחְתִּיּוֹת לַמָּקוֹם
מֵאַחֲרֵי לַחוֹמָה בַּצְּחִיחִיִּים
וָאַעֲמִיד אֶת־הָעָם
לְמִשְׁפָּחוֹת עִם־חַרְבֹתֵיהֶם
רָמְחֵיהֶם וְקַשְּׁתֹתֵיהֶם׃
(ח) וָאֵרֶא וָאָקוּם וָאֹמַר אֶל־
הַחֹרִים וְאֶל־הַסְּגָנִים וְאֶל־
יֶתֶר הָעָם אַל־תִּירְאוּ מִפְּנֵיהֶם
את

יתיר י'

צעהן מאל זאגטען: ווא
איהר אימּמער פֿאן אירגענד
איינעם אָרטע אייך צוריק־
ציהט, דא קאממען זיא
איבער אונס׳ (ז) זא בעגאב
איך מיך פֿאן דער נידריגען
שטעללע הינטערהאלב דער
מויער אויף דיא קליפּפען,
פֿערטייהלטע דאז פֿאָלק
פֿאמיליענווייז מיט שווער־
טערן, לאנצען אונד באגען
בעוואפֿנעט׳ (ח) זאה
זעלבסט נאך, טראט אויף
אונד זאגטע צו דען עדלען,
אָבריגקייטען אונד דעם
איבריגען פֿאָלקע: זייד אָה־
נע פֿורכט פֿאר איהנען, גע־
דענקט אן דען גראָסען אונד
פֿורכט־

רש"י

וגו' מכל אותן המקומות שתהיו נפוצים שם בבניין החומה אנה ואנה תהיו זהירים להיות נאספי' יחד עד אשר תשובו עלינו ביחד להלחם בנו: (ז) ואעמיד מתחתיות לחומה כאשר שמעתי דבריהם העמדתי מתחתיות לאותו מקום סביב לירושל' מאחרי לחומת העיר: בצחיחי'. משפחות. מן העם מגבורים שבה' עם כלי זיין שלהם להלח' באויבינו כאשר יבאו: ואעמיד מתחתיו וגו'. ואעמיד את העם וגו'. מקר' זה דוגמ' והיו המתי' אשר תקח מן היאור וגו' (שמו' ד) והיו לדם ביבש' כי הנה אויבי' ה' (תילי' צב) כי הנה אויבי' יאבדו וגו' (שופטי ה) עורי עורי דבורה עורי דברי שיר וגו' לא לנו ה' לא לנו וגו' (תילים קטו): (ח) וארא ואקום. כאשר ראיתי האויבים באים קמתי לדבר אל החורים והסגנים לזרז' להלחם באויבנו: על אחיכם. בשביל אחיכם

באור

הרבה פעמים כמו ואפו עשר נשים, זה עשר פעמים תכלימוני והדומים. (ז) בצחיחים, מקום הגבוה בסלע והוא מקום היובש והלחה מענין והמונו צחה צמא לפיכך נקרא כן

את־אדני הגדול והנורא זכרו והלחמו על־אחיכם בניכם ובנתיכם נשיכם ובתיכם: (ט) ויהי כאשר שמעו אויבינו כי־נודע לנו ויפר האלהים את־עצתם ונשוב כלנו אל־החומה איש אל־מלאכתו: (י) ויהי מן־היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחציהם מחזיקים והרמחים המגנים והקשתות והשרינים והשרים אחרי כל־בית
יהודה

ונשב ק'

פורכטבארען גאָטט, אונד שטעללט אייך צור וועהר פיר איירע ברידער, זעהנע טעכטער, ווייבער אונד הייזער׃ (ט) אלליין אלס אונזערע פיינדע ערפאהרען האטטען, דאס וויר אונטעררייכטעט זינד, אונד גאָטט איהרען פלאן פערארייטעלט האטטע; קאנטען וויר ווידער יעדער צו זיינער ארבייט אן דער מויער געהען׃ (י) פאן דיזער צייט אן בעשעפטיגטע זיך דיא העלפטע מיינער לייטע מיט דיער ארבייט, אונד דיא אנדרע העלפטע הילט זיך מיט לאנצען, שילדען, באָגען אונד פאנצער אין בערייטשאפט, אונד דיא אנפיהרער וואָרען בעשטענדיג הינטער דער זעמטליכען מאנשאפט

רש"י

אחיכם: (ט) כי נודע לנו הדבר · אשר באו להלח' בנו · ונשב כלנו · חזרנו כלנו ממקום שנאספנו יחד לקראת האויבים כל אחד ואחד במלאכתו לבנין החומה: (י) ויהי מן היום ההוא · ומאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבנין החומה ושאר חצי הגבורי' היו מזויינים בכלי זיינים לעמוד אחיהם העושים במלאכה: והרמחי' וי"ו יתירה כמו וי"ו של ואיה וענה (בראשית ל"ו): והשרים · היו מחוזקי' אחרי כל
שבט

באור

בן (בן מלך) · (י) ויהי וגו', מאותו יום והלאה היו חצי הגבורים עושים בבנין החומה ושאר חצי הגבורים היו מזוינים בכלי זיינם לעמוד אחיהם העושים במלאכה
דברי

יְהוּדָה׃ (יא) הַבּוֹנִים בַּחוֹמָה
וְהַנֹּשְׂאִים בַּסֶּבֶל עֹמְשִׂים
בְּאַחַת יָדוֹ עֹשֶׂה בַמְּלָאכָה
וְאַחַת מַחֲזֶקֶת הַשָּׁלַח׃
(יב) וְהַבּוֹנִים אִישׁ חַרְבּוֹ
אֲסוּרִים עַל־מָתְנָיו וּבוֹנִים
וְהַתּוֹקֵעַ בַּשּׁוֹפָר אֶצְלִי׃
(יג) וָאֹמַר אֶל־הַחֹרִים וְאֶל־
הַסְּגָנִים וְאֶל־יֶתֶר הָעָם
הַמְּלָאכָה הַרְבֵּה וּרְחָבָה
וַאֲנַחְנוּ נִפְרָדִים עַל־הַחוֹמָה
רְחוֹקִים אִישׁ מֵאָחִיו׃
(יד) בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ
את

שאפט פאן יהודה׃ (יא)
איניגע, וועלכע אן דער מוי־
ער בויעטען, וועלכע לא־
סטען טרוגען, אונד אויפלו־
דען, פערריכטעטען מיט
איינער האנד דיא ארבייט
אונד הילטען מיט דער אנ־
דערן דאז געוועהר׃ (יב)
אנדרע בויאלייטע האטטען
יעדער זיין שווערדט אום
דיא לענדען געגירטעט, אינ־
דעם זיא בויעטען, איין
פאזונען בלעזער וואר
שטעטס נעבען מיר׃ (יג) איך
זאגטע צו דען עדלען,
אבריגקייטען אונד צו דעם
איבריגען פאלקע׃ דיא אר־
בייט איזט אויסגעדעהנט
אונד וויט אויסאיינאנדער,
דאדורך זינד וויר אויף דער
מויער וייט געטרענט איי־
נער פאן דעם אנדערן׃
(יד) ווא איהר אלזא דען
פאזוינען

רש"י

שבט יהודה להיו' יחידי' במלחמ': (יא) הבוני' בחומה וגו'. אותן שהי' בונים ואותן שהיו עומסים ונושאים המשאות ביד אחת היו עושים מלאכתן וביד אחת היו נושאים כלי זיין: השלח. כלי קרב כמו תעבור בשלח (איוב ל"ג) וכן חברו מנחם: (יב) והבונים. כיצד הם בונים שהיו כלם חגורים איש חרבו על מתניו ובונים: אצלי. הוא היה תמיד אצלי: (יג) הרבה. היא גדולה: (יד) ילחם לנו. ילחם בעדינו:
איש

באור

(דברי רס"י). והרמחים, ויו יתירה כמו ואיה וענה. והשרים, היו מחוברים
אחרי

אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר שָׁמָּה
תִּקָּבְצוּ אֵלֵינוּ אֱלֹהֵינוּ יִלָּחֶם
לָנוּ׃ (טו) וַאֲנַחְנוּ עֹשִׂים
בַּמְּלָאכָה וְחֶצְיָם מַחֲזִיקִים
בָּרְמָחִים מֵעֲלוֹת הַשַּׁחַר עַד
צֵאת הַכּוֹכָבִים׃ (טז) גַּם בָּעֵת
הַהִיא אָמַרְתִּי לָעָם אִישׁ
וְנַעֲרוֹ יָלִינוּ בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלִָם
וְהָיוּ־לָנוּ הַלַּיְלָה מִשְׁמָר וְהַיּוֹם
מְלָאכָה׃ (יז) וְאֵין אֲנִי וְאַחַי
וּנְעָרַי וְאַנְשֵׁי הַמִּשְׁמָר אֲשֶׁר
אחרי

פאָזוינגען = שאלל הערט, דאהין מיסט איהר אייך צו אונס זאממעלן ; אונזער גאָטט ווירד פיר אונס שטרייטען׃ (טו) זא זעצטען וויר דען דיא ארבייט פאָרט, אינדעם איין טייהל מיט לאנצען אין בערייטשאפט שטאנד, פאָם פריהסטען מאָרגען אן, ביז דיא שטערנע צום פארשיין קאמען׃
(טז) אויך גאב איך דאצומאל דען לייטען דען בעפעהל, דאס זיא, יעדער מיט זיינעם בורשען אין ירושלים איבערנאכטען זאָללטען, אונד זא האטטען וויר דעס נאכטס וואכע אונד בייא טאגע ארבייט׃
(יז) וואס מיך בעטריפט, מיינע ברידער מיינע בורשע אונד מיינע אייגנע וואכע, דיא מיר פאָלגטע, זא צאָגען וויר

רש"י

(טו) איש ונערו כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו ילינו בתוך ירושלים׳ ובלילה היה להם למשמר והיום עושים מלאכה כמלא שלא היו ישנים כלום: (יז) אין אנחנו פושטים בגדינו תמיד היינו זריזים במשמר: איש שלחו המים׳ תוסב על אין שלמעלה כמו (שמואל א׳ ב׳) ינא עתק מפיכ׳ אין איש ומכן פושט בגדיו לשכב או לרחוץ לופן

באור

אחרי כל שבט יהודה להיות זהירים במלחמה (הנ"ל)׳ (טו) איש ונערו וגו׳, שיוכל האחד לישן והאחד לעמוד משמרי (יז) איש שלחו המים, ענין חרב, כלומר כשהיו הולכים אל המים איש שלחו בידו, ויש לפרשו מתרגום והפשיט ושלח, כלומר שלא הי׳ פושט בגדיו לא ביום ולא בלילה, ולא היה איש פושט בגדיו אל המים לכבס אותם וזהו שאמר אין אנחנו פושטים בגדינו (דברי ר"שן מלך), וגדולב"נ מפרשו שלא היו מפשיטים בגדיהם זולתי איש שצריך הרחיצה והטבילה הוא לבדו היה פושט בגדיו
וזהו

אַחֲרַי אֵין־אֲנַחְנוּ פֹשְׁטִים
בְּגָדֵינוּ אִישׁ שִׁלְחוֹ הַמָּיִם׃

ה

ה (א) וַתְּהִי צַעֲקַת הָעָם
וּנְשֵׁיהֶם גְּדוֹלָה אֶל־
אֲחֵיהֶם הַיְּהוּדִים׃ (ב) וְיֵשׁ
אֲשֶׁר אֹמְרִים בָּנֵינוּ וּבְנֹתֵינוּ
אֲנַחְנוּ רַבִּים וְנִקְחָה דָגָן
וְנֹאכְלָה וְנִחְיֶה׃ (ג) וְיֵשׁ
אֲשֶׁר אֹמְרִים שְׂדֹתֵינוּ
וכרמינו

וויר אונזרע קליידונג נאר ניכט אויס, אלס נור דער־יעניגע, דער זיא אין דיא וועשע שיקטע׳

ה

(א) עס ענטשטאנד איין גראָסעס געשרייא בייא דעם פֿאָלקע אונד דעסען וייבערן געגען איהרע יידישע מיטברידער׳ (ב) עס וואַרען וועלכע, דיא זאגטען: אונזרע זעהנע אונד טעכטער, אונזרער זינד פֿילע, אונד וויר מיססען דאך געטריידע קויפֿען, דאס וויר עססען קעננען. אונד דאז לעבען ערהאלטען׳ (ג) מאנכע שפראכען: אונזרע עקקער, וויינבערגע אונד הייזער האבען

וויר

רש"י

אותן במים וכפל לשון הוא על אין אנחנו פושטים · שלחו הפשטתו כמו (ויקרא ו) ופשט את בגדיו דמתורגם ושלח:

ה (א) ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה · דלת העם העניים היו צועקים מאד: אל אחיהם היהודים · בשביל אחיהם היהודים עשירים: (ב) ויש אשר אומרים נותן טעם לדבריו למה היו צועקים יש מהם בדלת העם שהיו אומרים אנחנו רבים עם בנינו ובנותינו ונקחה דגן ועתה יש לנו למכור בנינו ובנותינו ליקח מהם דגן למען נחיה כך היו צועקים על היהודים עשירים שלא היו רוצים לפרנס': (ג) ויש אשר אומרי' שדותנו וגו' · ויש מהם בעניים שהיו מתאוננים ואומרים שדות

וכרמים

באור

וזהו שלחו המים, ויותר נראה לי כמו שתרגמתי שלא היו פושטים בגדיהם אלא האיש אשר שלח מבגדיו אל המים לכבס ·

ה (א) צעקת העם וגו', דלת העם העניים היו צועקים נגד אחיהם היהודים עשירים ·

למדת

וּכְרָמֵינוּ וּבָתֵּינוּ אֲנַחְנוּ
עֹרְבִים וְנִקְחָה דָגָן בָּרָעָב׃
(ד) וְיֵשׁ אֲשֶׁר אֹמְרִים לָוִינוּ
כֶסֶף לְמִדַּת הַמֶּלֶךְ שְׂדֹתֵינוּ
וּכְרָמֵינוּ׃ (ה) וְעַתָּה כִּבְשַׂר
אַחֵינוּ בְּשָׂרֵנוּ כִּבְנֵיהֶם בָּנֵינוּ
וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ כֹבְשִׁים אֶת־
בָּנֵינוּ וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ לַעֲבָדִים
וְיֵשׁ מִבְּנֹתֵינוּ נִכְבָּשׁוֹת וְאֵין
לְאֵל יָדֵנוּ וּשְׂדֹתֵינוּ וּכְרָמֵינוּ
לאחרים

וויר פערפפענדען מיססען, דאס וויר אין דער הונגערס־
נאָהט אונס געטריידע קויפען קאָנטען׳ (ד) ווידער
אנדרע זאגטען׳ וויר האבען אונס געלד לעהנען מיססען,
ווענען הער קעניגליכען שטייער, אויף אונזרע פעלדער אונד וויינבערגע׳ (ה) זינד וויר דאָך
מיט אונזערן מיטברידערן פאָן גלייכעם פליישע, אונזרע קינדער זאָ גוט וויא
איהרע, אונד דאָך מיססען וויר אונזרע זעהנע אונד טעכטער דעם שקלאפפענדינסטע אונטערווערפען;
מעהרערן אונזרער טעכטער ווירד געוואלט אנגעטהאן, אונד וויר האבען קיינע
מאכט אין הענדען, דא אונזרע עקקער אונד וויינבערגע אנדרע איננע האבען
בען

רש״י

וכרמים ובתים נתן לאחרים בערבון ומשכון ליקח דגן למזונותינו: ברעב׳ אחרי שאין מוותרים לנו העשירים מנכסיהם לפרנסתינו: (ד) ויש אשר אומרים לוינו כסף׳ ויש מהם אשר אומרים לוינו כסף מאחרים על שדותינו וכרמנו לפרוע מס המלך ועכשיו אין לנו כלום לצורך פרנסתינו׳ למדת המלך׳ למס המלך כמו (עזרא ד׳) מנדה בלו והלך: (ה) ועתה כבשר אחינו בשרינו׳ ועכשיו אנו חשובי׳ ומיוחסים כאחינו שהם ישדי׳: כבניה׳ בנינו׳ כבניהם שהם חשובים ומיוחסי׳ כמו כן מיוחסי׳ בנינו: והנה אנחנו כובשי׳׳ ועתה יש לנו להיות כובשי׳ ונותנים בנינו ובנותינו לאחרי׳

באור

(ד) למדת המלך, לפי ענינו מס המלך, כמו בלשון ארמי מנדה שנמצא בספר עזרא׳ ואין רחוק לומר שהוא המס שניתן לפי מדת וערך הנכסים, והושאל ע״י זה ממלת מדה׳ שדתינו וכרמינו, השעוד על שדתינו וכרמינו, כלומר שהיו ערבון להלואה

לַאֲחֵרִים׃ (ו) וַיִּחַר לִי מְאֹד כַּאֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי אֶת־זַעֲקָתָם וְאֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (ז) וַיִּמָּלֵךְ לִבִּי עָלַי וָאָרִיבָה אֶת־הַחֹרִים וְאֶת־הַסְּגָנִים וָאֹמְרָה לָהֶם מַשָּׁא אִישׁ־בְּאָחִיו אַתֶּם נֹשִׁאים וָאֶתֵּן עֲלֵיהֶם קְהִלָּה גְדוֹלָה׃ (ח) וָאֹמְרָה לָהֶם אֲנַחְנוּ קָנִינוּ אֶת־אַחֵינוּ הַיְּהוּדִים

יתיר א'

הנמכרים

בען; (ו) מיך פֿערדראָס עס זעהר, אלס איך איהרע קלאגעגעשרייא אונד דיזע רעדען פֿערנאהם· (ז) מיין הערץ גינג מיט מיר צו ראהטע, אונד איך צאנקטע מיך מיט דען עדלען אונד אָבריגקייטען, ווארף איהנען פֿאָר: דארלעהען געבעט איהר, איינער דעם אנדערן ברודער! בראכטע איינע גראָסע פֿערזאמלונג איבער זיא, (ח) אונד שפראך צו איהנען: וויר האבען אונזרע מיטברידער, דיא יהודים, דיא דען היידען פֿערקויפֿט ווארען, מיט גראָסעם אויפֿוואנד לאָזגעקויפֿט

רש"י

לאחרי' על עסק מזונותינו: ויש תבנותינו נכבשות · וכבר יש קלת תבנותינו שהן נכבשות לאחרי' לעבדות: ואין לאל ידינו · ואין כח בידינו לפדות': ושדותינו וכרמינו לאחרי' · אף שדות וגלמי' מסרנו ביד אחרים לפרנסתינו ומה נאכל מעתה כי אין לנו במה להתפרנס: (ז) וימלך· ויועץ לבי בעלמי: ואריבה · נתוכחתי על החורי' והסגני' שהם העשירי': משא איש באחיו אתם נושאי' · מדוע אתם כך עושי' היה לכם לפרנס העניי' הללו ואת' תלוי' להם ממון לכבוש בניה' ובנותיה' ושדותיה' וכרמיה' ובתיהם: ואתן עליה' קהלה גדולה · הקהלתי ואספתי עליה' קהלה גדול' לצעוק עליה' כדי לביים': (ח) ואמרה להם · וכן אמרתי להם אנחנו קנינו כנגד את אחינו היהודי' אשר בשביה מיד העובדי כוכבי' ומזלות שהיו נמכרי' להם: כדי בנו · באותו די ממון שבידינו: וגם אתם ואף את' תמכרו לעמי' את אחיכ' הכובשי' תחת ידיכ' לעבדי': ונמכרו לנו · והמעשה יצא לידי כך שיהיו מכורים לנו מיד העובדי כוכבי':

לא

באור

להלואה· (ה) נכבשות, כמו הגם לכבוש את המלכה · (ז) משא וגו', מדוע אתם כך עושים היה לכם לפרנס העניים הללו ואתם מלוים להם ממון לכבוש בניהם ובנותיהם ושדותיהם וכרמיהם ובתיהם (רש"י)· ואתן עליהם קהלה גדולה, הקהלתי

ואספתי

הַנִּמְכָּרִים לַגּוֹיִם כְּדֵי בָנוּ וְגַם־
אַתֶּם תִּמְכְּרוּ אֶת־אֲחֵיכֶם
וְנִמְכְּרוּ־לָנוּ וַיַּחֲרִישׁוּ וְלֹא
מָצְאוּ דָּבָר׃ (ט) וַיֹּאמֶר לֹא־
טוֹב הַדָּבָר אֲשֶׁר־אַתֶּם
עֹשִׂים הֲלוֹא בְּיִרְאַת אֱלֹהֵינוּ
תֵּלֵכוּ מֵחֶרְפַּת הַגּוֹיִם
אוֹיְבֵינוּ׃ (י) וְגַם־אֲנִי אַחַי
וּנְעָרַי נֹשִׁים בָּהֶם כֶּסֶף וְדָגָן
נַעַזְבָה־נָּא אֶת־הַמַּשָּׁא הַזֶּה׃
(יא) הָשִׁיבוּ נָא לָהֶם כְּהַיּוֹם

יתיר י' שדתיהם

קויפט, איהר פֿערקויפֿט
וואהל אויך איירע מיטברי-
דער, דאמיט זיא אונס ווי-
דער פֿערקויפֿט ווערדען זיא
שוויגען שטיללי אונד פֿאנדען
קיינע אנטוואָרט · (ט) איך
שפראך פֿערנער: דאז, וואס
איהר דא טהוט, איזט גאר
ניכט גוט; וואהרליך, איהר
זאָללטעט ליבער אין אונז-
רער גאָטטעספֿורכט וואנ-
דעלן, וועגען דער שמעהונג
דער היידען, אונזרער פֿיינ-
דע · (י) זעהט, אויך איך,
מיינע ברידער אונד מיינע
לייטע שיסען איהנען געלד
אונד געטריידע פֿאָר; לאסט
אונס אלזאָ דיזעס דארגע-
לעהנטע נאכלאססען · (יא)
געבעט איהנען נאך היינט
איהרע עקקער, וויינבערגע,
עהלגערטען אונד הייזער צוריק, וויא אויך דאז הונדערטעל
פֿאָן

רש"י

(ט) לא טוב הדבר · רע הדבר בפני הקב"ה: ויחרישו · שתקו ונתביישו ולא ידעו מה להשיב: מחרפת · מפני חרפת העמי' שהם אויבינו: (י) וגם אני ואחי ונערי אף אני וחבירי נושי' בהם ממון והלוינו בעבוט ונמחול להם כל ההלואות הללו ונושי' כמו (מלכים ב' ד') והנושה בא לקחת: (יא) השיבו נא · ואף אתם תעשו
כמוני

באור

והספתי עליהם קהלה גדולה לצעוק עליהם כדי לביישם (דברי הכ"ל) · (יא) ומאת הכסף, ורוב הכסף שהם חייבים לכם עם הדגן והתירוש וגו' (רש"י) לדעתו טעם מאת הוא כלשון הכתוב לומר מספר קצוב תחת רבוי כדלעיל (ג' ו') ויאמרו לנו עשר פעמים · אמנם פעל השיבו, אשר תוסב גם על זה מתנגד לפירושו, כי היה לו לומר עזבו כמו בפסוק הקודם לזה, נעזבה נא? ויותר נראה שסבר הכסף אשר לקחו מאתיהם, וטעם מאת הוא כמו שרגיל בלשונינו מלת (פראָצענט, פֿיר
הונדערט)

שְׂדֹתֵיהֶם כַּרְמֵיהֶם זֵיתֵיהֶם
וּבָתֵּיהֶם וּמְאַת הַכֶּסֶף
וְהַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר אֲשֶׁר
אַתֶּם נֹשִׁים בָּהֶם׃ (יב) וַיֹּאמְרוּ
נָשִׁיב וּמֵהֶם לֹא נְבַקֵּשׁ כֵּן
נַעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר אַתָּה אוֹמֵר
וָאֶקְרָא אֶת־הַכֹּהֲנִים
וָאַשְׁבִּיעֵם לַעֲשׂוֹת כַּדָּבָר
הַזֶּה׃ (יג) גַּם־חָצְנִי נָעַרְתִּי
וָאֹמְרָה כָּכָה יְנַעֵר הָאֱלֹהִים
אֶת־כָּל־הָאִישׁ אֲשֶׁר
לֹא־יָקִים אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה
מִבֵּיתוֹ

פֿאָן דעם געלד, געטריידע, מאָסט אונד עהל, דאז איהר איהנען געליהען האָבעט. (יב) זיא ערווידערטען: וויר וואָללען עס צוריקגעבען, אונד נִכטס וייטער פֿאָן איהנען פֿאָרדערן, וויר וואָללען טהון, וויא דוא פֿערלאַנגסט, נון ליס איך דיא פריסטער רופֿען אונד שווערען דיזעס צו בעפֿאָלגען. (יג) אויך שיטטעלטע איך מיינע טאשע אויס, אונד שפראך: זאָ מעגע גאָטט יעדען, דער דיזעס ניכט העלט, פֿאָן זיינעם הויזע אונד פֿערמעגען אויסשיטטען, דאס ער זאָ אויסגעשיטטעלט אונד לעהר ווערדע! דיא גאַנצע פֿער־

רש"י

במוני למחול להם כל חובותיהם: ומאת הכסף · ורוב הכסף שהם חייבי' לכם עם הדגן והתירוש וגו'׃ (יב) ויאמר נשיב · והם אמרו להשיב ולמחול הכל: לעשות כדבר הזה · שיהיו מוחלי' גם הם: (יג) גם חצני נערתי אף אני בגדי חצני נערתי · חצני כמו (ישעיה ה' ט') והביאו בניך בחוצן: נערתי איסקוליי"ר בלעז כמו התנערי מעפר (שם): ככה ינער ככה ינער הקב"ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא
יהו

באור

הונדערט), וידוע הוא שחשבו כבר אז גם על מאה כמו שנהוג עוד בימינו, ומה שבכר לקחו מהם באופן זה אמר נחמיה שישיבו להם · (יג) חצני, לדעת, איזה ימפרשים ענינו כנף הבגד: ואולם מפעל נערתי ומגה שאמר וככה יהיה נעור ורק יותר נראה שהים הבגד נקרא חצן, ואין לזה סתירה ממה שנאמר והביאו בניך בחוצן (ישעי' מט, כב), וחצני מעמד (תהלים קכט, ז'), שענינו לפי הנראה זרוע, וכמו שפירשום רש"י ושאר מבארים, כי נמצאו כמה וכמה תבות שיש להם הוראות
פונות

מִבֵּיתוֹ וּמִֽיגִיעוֹ וְכָכָה יִהְיֶה
נָעוּר וָרֵק וַיֹּאמְרוּ כָֽל־הַקָּהָל
אָמֵן וַֽיְהַֽלְלוּ אֶת־יְהוָה וַיַּעַשׂ
הָעָם כַּדָּבָר הַזֶּה׃ (יד) גַּם
מִיּוֹם ׀ אֲשֶׁר־צִוָּה אֹתִי לִהְיוֹת
פֶּחָם בְּאֶרֶץ יְהוּדָה מִשְּׁנַת
עֶשְׂרִים וְעַד שְׁנַת שְׁלֹשִׁים
וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא
הַמֶּלֶךְ שָׁנִים שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה
אֲנִי וְאַחַי לֶחֶם הַפֶּחָה לֹא
אָכָלְתִּי׃ (טו) וְהַפַּחוֹת
הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר־לְפָנַי
הכבידו

פֿערזאמלונג שפראך; עס ווערדע וואהר! מאן לאָבטע דען עוויגען, אונד דאז פֿאָלק האנדעלטע נאך דיזער איבעראיינקונפֿט׃ (יד) אויך פֿאָן דעם טאגע אן, זייטדעם איך ערנאנט ווארדע, פאשא אים לאנדע יהודה צו זיין, נעמליך פֿאָם צוואנציגסטען ביז צום צוויא אונד דרייסיגסטען יאהר דעם קעניגס ארתחשסתא, צוועלף יאהרע אלזאָ, האבען ווערער איך נאָך מיינע פֿריינדע דיא איינקינפֿטע דער פאשאס שטעללע גענאָססען׃ (טו) היגעגען האטטען דיא פֿאָריגען פאשאס, דיא פֿאָר מיר ווארען, דען פֿאָלקע לאסטען

רש"י

יהו מוחלין חובותיהם: כנעור ורק. בלא נכסים: (יד) אשר צוה אותי. המלך: פחם. כמו פחה. שלטון דוגמת דקם שהוא כמו דקה: משנת עשרים. למלך דריוש כי אז עלה מבבל שנ' (לעיל ב') ויהי בחדש ניסן שנת עשרים וגו': שנים שתי עשרה. שהם שתים עשרה שנה: אני ואחי. אני וחברי אשר באו עמי: לחם הפחה לא אכלתי. לחם שהוא ראוי למאכל הפחה שהע' נותנין אותו אל הפחה מן המס: (טו) הכבידו על העם. הכבידו מס על העם: ויקחו. והיה לוקחים מהם בשביל המס לחם ויין אחר כתיבת אדרכוני' משקלים של כסף וכך היו רגילים בכל שנה. גם נעריהם של פחות החומה

באור

שונות, וכמו שהוא ג"כ בשאר לשונות: (יד) גם, טעם גם על מה שספר שעשה לטובת העם, הוסיף לספר מה שעשה עוד לטובתם, לחם הפחה, מה שהעם נותנים

הִכְבִּידוּ עַל־הָעָם וַיִּקְחוּ
מֵהֶם בְּלֶחֶם וָיַיִן אַחַר כֶּסֶף־
שְׁקָלִים אַרְבָּעִים גַּם נַעֲרֵיהֶם
שָׁלְטוּ עַל־הָעָם וַאֲנִי לֹא־
עָשִׂיתִי כֵן מִפְּנֵי יִרְאַת
אֱלֹהִים׃ (טז) וְגַם בִּמְלֶאכֶת
הַחוֹמָה הַזֹּאת הֶחֱזַקְתִּי
וְשָׂדֶה לֹא קָנִינוּ וְכָל־נְעָרַי
קְבוּצִים שָׁם עַל־הַמְּלָאכָה׃
(יז) וְהַיְּהוּדִים וְהַסְּגָנִים מֵאָה
וַחֲמִשִּׁים אִישׁ וְהַבָּאִים אֵלֵינוּ
מִן־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־סְבִיבֹתֵינוּ
על

לאסטען אויפגעלעגט, אונד
פאן דעמזעלבען, אויסער
פירציג שקל זילבערס, נאך
איין געוויססעס אן שפייזע
אונד וויין גענאממען; אויך
שאלטעטען איהרע לייטע
איבער דאז פאלק: איך
אבער האנדעלטע ניכט זא,
אויס פורכט פאר גאטט·
(טז) פערנער טהאט איך
מיך בייא דער פערפערטי=
גונג דיזער מויער הערפאר,
וויר קויפטען אונס קיין פעלד=
גוט, אונד אללע מיינע די=
נער ווארען בייא דער אר=
בייט פערזאממעלט· (יז)
מעהרערע יהודים אונד
אבריגקייטען, הונדערט אונד
פינפציג פערזאנען, נעבסט
יענען, דיא פאן דען פעל=
קערשאפטען אום אונס
הערום, צו אונס קאמען,
זינגען

רש"י

(טז) החומה· חומת העיר: החזקתי העסקתי לעסוק בה תדיר: ושדה לא קנינו· ובשדות של היהודים שהיו בונים החומ' לא קנינו אני ובני סייעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין בבניין החומה· אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבניין: על המלאכה· לבנות תדיר: (יז) מאה וחמשי' איש· היו אוכלים על שלחני לבד הגרים הבאים אלינו מן הנכרי'

באור

פותנים אל הפחה (רא"ב"ע)· (טז) ושדה לא קנינו, ובשדות של היהודים שהיו בונים החומה לא קנינו אני ובני סיעתי על עסק דוחקן שהיו עוסקין בבנין החומה, אבל הייתי נותן להם ממון כדי לבנות הבית (רש"י), וי"מ ושדה לא קנינו להיות עסוקים במלאכת השדה, ועי"ז היו יכולים הנערים להיות קבועים תמיד שם על מלאכת החומה · ויש לפרש ג"כ ושדה לא קנינו לנו להיות בחומה לעונג ולתועלת עצמנו ·

עַל־שֻׁלְחָנִי׃ (יח) וַאֲשֶׁר הָיָה
נַעֲשֶׂה לְיוֹם אֶחָד שׁוֹר אֶחָד
צֹאן שֵׁשׁ־בְּרֻרוֹת וְצִפֳּרִים
נַעֲשׂוּ־לִי וּבֵין עֲשֶׂרֶת יָמִים
בְּכָל־יַיִן לְהַרְבֵּה וְעִם־זֶה
לֶחֶם הַפֶּחָה לֹא בִקַּשְׁתִּי כִּי־
כָבְדָה הָעֲבֹדָה עַל־הָעָם
הַזֶּה׃ (יט) זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי
לְטוֹבָה כֹּל אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עַל־
הָעָם הַזֶּה׃

ויהי

גינגען בייא מיר צו טישע׃
(יח) וואס טעגליך הירצו
צובערייטעט ווארד, ווארֿ,
איין אָכסע, זעכס גע־
מעסטעטע שטיק שאַפֿיה,
אויסער דען פֿליגעלווערק,
דאז בייא מיר אויפֿגינג,
וויא אויך איננערהאלב
צעהן טאגע איטע מענגע
אללערלייא ווינע; אונד
בייא אללעם דעם פֿערלאנג־
טע איך דיא אייגקינפֿטע
דער פאשאס־שטעללע
ניכט; וויל אָהנע היין דיא
ארבייט שווער אויף דעם
פֿאלקע לאג׃ (יט) מיין
גאָטט געדענקע מיר צום
גוטען אללעס, וואס איך
פֿיר דיזעם פֿאָלק געטהאן
האבע׃

אלם

רש"י

הנכרי' שאף הם היו אוכלים על שלחני: (יח) ואשר היה נעשה. ובכל יום ויום היו אוכלים על שלחני שור אחד ושש צאן וצפרי' הרבה: ברורות. פתרונו לפי ענייננו שש צאן עשוייות כענין שנאמ' חמש צאן עשויות (שמואל א' כ"ה): נעשו לי. לשון תקון כמו ובן הבקר אשר עשה (בראשית י'): ובין עשרת ימים. ובכל יום ויום היו שותים יין הרבה כדי שיעו' ספוק של עשרת ימים. ועם זה. ובשביל כל מעשה זה שהייתי מוציא הוצאות כל כך: לחם. של מס הראוי לפחה לא בקשתי ולא שאלתי מן העם שהרי כבדה וחזקה עבודת בנין החומה עליהם:

ולא

באור

עצמנו, אלא לטובת הכלל, ואעפ"כ וכל נערי קבוצים וגו', והבוחר יבחר׃ (יח) ברורות, פתרונו לפי ענינו שש צאן עשויות כענין שנאמר חמש צאן עשויות (רש"י)׃ ובין עשרת ימים, למדנו מזה כי יום אחד בין עשרת ימים היתה נעשית סעודה זאת (ראב"ע), ויש זה ראיה חלושה ללמוד זה׃

ו (א) וַיְהִי כַאֲשֶׁר נִשְׁמַע
לְסַנְבַלַּט וְטוֹבִיָּה וּלְגֶשֶׁם
הָעַרְבִי וּלְיֶתֶר אֹיְבֵינוּ כִּי
בָנִיתִי אֶת־הַחוֹמָה וְלֹא־
נוֹתַר בָּהּ פָּרֶץ גַּם עַד־הָעֵת
הַהִיא דְּלָתוֹת לֹא־
הֶעֱמַדְתִּי בַשְּׁעָרִים׃ (ב) וַיִּשְׁלַח
סַנְבַלַּט וְגֶשֶׁם אֵלַי לֵאמֹר
לְכָה וְנִוָּעֲדָה יַחְדָּו בַּכְּפִירִים
בְּבִקְעַת אוֹנוֹ וְהֵמָּה חֹשְׁבִים
לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה׃ (ג) וָאֶשְׁלְחָה
עֲלֵיהֶם מַלְאָכִים לֵאמֹר
מְלָאכָה גְדוֹלָה אֲנִי עֹשֶׂה
ולא

ו

(א) אלס ענדליך סנבלט, טוביה, דער ערבי גשם אונד אונזרע איבריגען פֿיינדע בעריכטעט ווארדען, דאס איך דיא מויער אויפֿגעבויעט, זא דאס קיינע ליקקע מעהר דאראן איבריג וואר, דאס איך אבער דאמאלס דיא טהירען נאך ניכט אין דיא טהאָרע איינגעזעצט האטטע; (ב) שיקטען סנבלט אונד גשם, מיר זאָגען צו לאססען: קאָם, לאס אונס איינע צוזאממענקונפֿט מיט איינאנדער האבען, אין איינעם דער דערפֿער אים טהאלע אונו · (איהרע אבזיכט וואר מיר עטוואס בעזעס צו טהון) · (ג) איך פֿערטיגטע ווידער באָטען אן זיא אב, אונד ליס איהנען זאגען: איך בין מיט איינעם גראָסען ווערקע בעשעפֿטיגט, אונד
קאן

רש"י

ו (א) ולא נותר בה · בחומת העיר: דלתות לא העמדתי · שלא נעשו דלתות בשערי העיר: (ב) בכפירים · שם מקום הוא אשר בבקעת אונו · כך שם הבקעה: והמה חושבים עלי הבנתי מהם שהיו חושבים עלי להרגני שם: (ג) מלאכה גדולה אני עושה · מבכייני העפר: למה תשבת · למה תהיה המלאכה בטלה ·
כאשר

באור

ו (א) גם עד העת, שב על פעל נשמע, כלומר, גם נשמע שעד העת ההיא דלתות וגו' · (ב) בכפירים, שם מקום הוא (רש"י), אמנם לא תבא הידיעה

וְלֹא אוּכַל לָרֶדֶת לָמָּה
תִשְׁבַּת הַמְּלָאכָה כַּאֲשֶׁר
אַרְפֶּהָ וְיָרַדְתִּי אֲלֵיכֶם׃
(ד) וַיִּשְׁלְחוּ אֵלַי כַּדָּבָר הַזֶּה אַרְבַּע
פְּעָמִים וָאָשִׁיב אוֹתָם כַּדָּבָר
הַזֶּה׃
(ה) וַיִּשְׁלַח אֵלַי סַנְבַלַּט
כַּדָּבָר הַזֶּה פַּעַם חֲמִישִׁית
אֶת־נַעֲרוֹ וְאִגֶּרֶת פְּתוּחָה
בְּיָדוֹ׃
(ו) כָּתוּב בָּהּ בַּגּוֹיִם
נִשְׁמָע וְגַשְׁמוּ אֹמֵר אַתָּה
וְהַיְּהוּדִים חֹשְׁבִים לִמְרוֹד
עַל־כֵּן אַתָּה בוֹנֶה הַחוֹמָה
וְאַתָּה הֹוֶה לָהֶם לְמֶלֶךְ
כדברים

קאן ניכט הינאב קאָממען: ווארום זאָללטע דיא ארבייט געשטעהרט זיין דורך דאז, דאס איך זיא אין שטיך ליסע, אונד צו אייך הינאונטער קעמע· (ד) זיא בעשיקטען מיך אויף דיזע ארט פיר מאל, אונד איך ערווידערטע איהנען אימגוער אויף דיזעלבע ארט· (ה) ענדליך שיקטע סנבלט מיט דעם נעמליכען אויפטראג צום פינפטען מאל זיינען דיהנער צו מיר, דער איינען אָפנען בריף מיט האטטע· (ו) דאהין שטאנד: דאז געריכט פערברייטעט זיך אונטער דען פעלקערשאפטען, אונד גשמו בעהויפטעט עס, דוא אונד דיא יהודים, איהר דעכטעט אויף איינע עמפערונג, דארום בויעסט דוא דיא מויער, אונד דוא וואללטעסט, וויא מאן זאגט, צו איהרעם

רש"י

כאשר ארפה ידי מן הבנין: וירדתי עליכם. לדבר ולהועד עליכם: (ה) את נערו. על ידי נערו: ואגרת פתוחה בידו. כתב אגרת שלח לי על ידו: (ו) כתוב בה. באותה אגרת: בגוים נשמע שנודע לכל הגוים שאתה וכל יהודים חושבים למרוד: וגשמו אומר. גשמו הוא גשם הערבי ופתרונו כאדם שאומר לחבירו כך הוא הדבר ופלוני אומר: כדברים האלה מוסב על כתוב זה ומקרא מסורס הוא

באור

הידיעה בשם עלם פלוני, וי"א שהוא כמו כפרים בקמץ הפ"א וטעם בכפירים כמו באחד מן הכפרים ובן תרגמתי· (ו) וגשמו, הוא גשם הערבי והוי"ו נוסף כמו
יתר

כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃ (ז) וְגַם־
נְבִיאִים הֶעֱמַדְתָּ לִקְרֹא עָלֶיךָ
בִירוּשָׁלַםִ לֵאמֹר מֶלֶךְ
בִּיהוּדָה וְעַתָּה יִשָּׁמַע לַמֶּלֶךְ
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְעַתָּה לְכָה
וְנִוָּעֲצָה יַחְדָּו׃ (ח) וָאֶשְׁלְחָה
אֵלָיו לֵאמֹר לֹא נִהְיָה
כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אַתָּה
אוֹמֵר כִּי מִלִּבְּךָ אַתָּה
בוֹדָאם׃ (ט) כִּי כֻלָּם מְיָרְאִים
אוֹתָנוּ לֵאמֹר יִרְפּוּ יְדֵיהֶם
מן

הא' נחה

רעם קעניג דיך אויפֿווער-
פֿען׳ (ז) אויך זאָללסט דוא
רעדנער אויפֿגעשטעללט
האבען׳ דיא דיך אין
ירושלים אלס קעניג פֿאָן
יהודה אויסרופֿען זאָללען׳
דיזע געריכטע ווערדען נון
אויך דעם קעניגע צו אָהרען
קאָממען; קאָם אַלזאָ,
דאַס וויר צוזאממען בע-
ראהטשלאגען׳ (ח) דארויף
שיקטע איך איהם פֿאָלגענדע
אנטוואָרט: עס גיבט קיינע
זאָלכע געריכטע וויא דוא
פֿאָרגיבסט, זאָנדערן דוא
האסט זאָלבע ערדיכטעט׳
(ט) איהר וואָללעט אונס
אללע נור פֿורכט איינייא-
גען׳ אונד דענקט: זיא
ווערדען איהרע הענדע פֿאָן
דער ארבייט זינקען לאססען,
אונד

רש"י

הוא והרי הוא כאלו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע וגו׳: (ז) וגם נביאים וגו׳ עד ונועצה יחדיו היה כתוב באגרת: נביאים׳ בעלי לשון כמו בורא ניב שפתים (ישעי׳ נ׳): לאמר׳ שאומרים יש מלך ביהודה: ועתה ישמע למלך׳ אחרי שנקראת מלך ישמע למלך כדברים האלה: (ח) כי מלבך׳ הרי כי במקום אלא: בודם׳ קונטר בנטאל"ש בלע"ז כמו אשר בדה מלבו: (ט) כי כלם׳ כי כל הגוים: מיראים אותנו

באור

יתר יתרו (בן מלך)׳ (ז) כדברים האלה, מקרא מסורס הוא והרי הוא כאלו נאמר כתוב בה כדברים האלה בגוים נשמע (רש"י), ורלב"ע פירש שגם הם דברי האגרת והטעם כדברים האלה שמעתי׳ ולפי תרגומי מוסב על ואתה הוה להם למלך, כלומר לפי הדברים שנאמרו אתה תהיה להם למלך, ודרך הלשון הוא לדבר כן׳ (ז) נביאים, בעלי לשון כמו בורא ניב שפתים (רש"י)׳ (ט) ועתה חזק וגו׳, לשנבלט הוא אומר
דרך

מִן־הַמְּלָאכָה וְלֹא תֵעָשֶׂה
וְעַתָּה חַזֵּק אֶת־יָדָי׃ (י)
וַאֲנִי בָאתִי בֵּית שְׁמַעְיָה בֶן־
דְּלָיָה בֶן־מְהֵיטַבְאֵל וְהוּא
עָצוּר וַיֹּאמֶר נִוָּעֵד אֶל־בֵּית
הָאֱלֹהִים אֶל־תּוֹךְ הַהֵיכָל
וְנִסְגְּרָה דַּלְתוֹת הַהֵיכָל כִּי
בָאִים לְהָרְגֶךָ וְלַיְלָה בָּאִים
לְהָרְגֶךָ׃ (יא) וָאֹמְרָה הַאִישׁ
כָּמוֹנִי יִבְרָח וּמִי כָמוֹנִי אֲשֶׁר־
יָבוֹא

אונד זאָ ווירד זיא ניכט צו שטאנדע קאָממען; אונ־טערשטיטצע מיך אלזאָ ליי־בער· (י) אלס איך איינסט אין דאז הויז דעס שמעיה זאָהן דליה'ס זאָהן מהיטבאל'ס קאם, דא ער זיך פערבאָרגען הילט, שפראך ער צו מיר; לאס אונס צוזאממען אין דאז גאָטטעסהויז אונס בעגע־בען, אינווענדיג אין דען היכל, אונד דיא טהירען דעס היכל'ס פערשליסען; דען זיא קאממען דיך אומ־צובריגנען, זיא קאממען בייא נאכט דיך אומצובריגען· (יא) איך ערווידערטע: וויא, איין מאן, וויא איך, זאָללטע ענטפליהען? אונד וויא קענטע איינער מיינעס גלייכען אין דען היכל הינאיין געהען, אונד לעבען בלייבען

רש"י

אותנו · מתיראים ממנו וכך הם אומרים ירפו ידיהם וגו'. ועתה חזק את יד' לסייעני בבנין החומה: (י) והוא עצור · שמלאו בביתו: ויאמר נועד · אותו שמעיה היה נביא שקר וקבל שוחד מן סנבלט וחביריו להפחיד את נחמיה כדי לבטל את המלאכה: כי באים להרגך · שהרי יבאו להרגך סנבלט וחביריו: והלילה יבאו וע"כ הזהירו לכנס בהיכל ולסגור הדלתות עליו שעדיין לא נעשו דלתות שערי העיר כמה שנאמר בתחילת הפרשה גם עד העת ההיא דלתות לא העמדתי בשערים: (יא) האיש כמוני יברח בתמיה · אם איש כמוני יברח ליכנס בהיכל: לא אבוא · לא אכנס שם מפני פחד המיתה ולא אעבור על המצוה של הקב"ה שלא יבא ויכנס זר בהיכלו:
ואכירה

באור

דרך פיוס (ראב"ע)· (י) עצור, בביתו מבלי לצאת מטעם הנמוס עמו· נועד וגו', עשה עצמו לנביא ודבר אליו כאשר היתה נבואה אליו, והוא היה שכור מן טוביה וסנבלט כנאמר בפסוק י"ג ע"ג·
כי

יָבוֹא אֶל־הַהֵיכָל וָחָי לֹא
אָבוֹא׃ (יב) וָאַכִּירָה וְהִנֵּה
לֹא־אֱלֹהִים שְׁלָחוֹ כִּי
הַנְּבוּאָה דִּבֶּר עָלַי וְטוֹבִיָּה
וְסַנְבַלַּט שְׂכָרוֹ׃ (יג) לְמַעַן
שָׂכוּר הוּא לְמַעַן־אִירָא
וְאֶעֱשֶׂה־כֵּן וְחָטָאתִי וְהָיָה
לָהֶם לְשֵׁם רָע לְמַעַן יְחָרְפוּנִי׃
(יד) זָכְרָה אֱלֹהַי לְטוֹבִיָּה
וּלְסַנְבַלַּט כְּמַעֲשָׂיו אֵלֶּה
וְגַם לְנוֹעַדְיָה הַנְּבִיאָה
וּלְיֶתֶר הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר הָיוּ
מיראים

בלייבען? איך געהע ניכט הינאיין׃ (יב) איך ערקאנטע גלייך, דאס איהן גאָטט ניכט געשיקט האטטע, ער שפּראך דיזעס נעהמליך אלס איינע פראָפעצייהונג איבער מיך אויס — אונד דאס טוביה אונד סנבלט איהן געדונגען האטטען׃ (יג) יא דעסוועגען וואר ער געדונגען, דאמיט איך מיך פירכטען, זאָ טהון, אונד איינע זינדע בעגעהען זאָללטע; דיזעס זאָללטע איהנען דאן צום בעזען לייםונד דיהנען, דאמיט זיא מיך לעסטערן קענטען׃ (יד) זייא, אָ גאָטט, טוביה אונד סנבלט דיזער האנדלונגען איינגעדענק, וויא אויך דער פּראָפעטין נועדיה אונד דען איבריגען פּראָפּעטען, דיא מיר פורכט איינזאגען וואלל־

טען

רש"י

(יב) ואכירה. הכרתי בדבריו שלא שלחו הקב"ה בדבר זה שאעבור עבירה מפני פחד המיתה: כי הנבואה דבר עלי. שהדי הוא דבר הדברים הללו עלי בשם נבואה: שכרו. כל אחד ואחד מהם שכרו ונתנו לו שכר להפחידני ולבטל בבנין החומה: (יג) למען שכור הוא אמר לי הדברים הללו: למען אירא. כדי שאתירא מהם להיות עושה בן לכנס בהיכל ולהיות חוטא: והיה להם לשם רע למען שיהיה להם לשם רע לחרפני בעבירה זו: (יד) וגם לנועדי' הנביאה. היא ושאר נביאי השקר קבלו

שכר

באור

(יב) כי הנבואה דבר עלי, תבאר מה שאמר והנה לא אלהים שלחו, כי הוא דבר עליו שיבואו להרגו כאשר היתה לו זאת נבואה מאת ה', ומאמר זה א"כ כמאמר

מוסגר

מיראים אותי: (טו) ותשלם
החומה בעשרים וחמשה
לאלול לחמשים ושנים יום:
(טז) ויהי כאשר שמעו כל־
אויבינו ויראו כל־הגוים
אשר סביבתינו ויפלו מאד
בעיניהם וידעו כי מאת
אלהינו נעשתה המלאכה
הזאת: (יז) גם ׀ בימים ההם
מרבים חרי יהודה אגרתיהם
הולכות על־טוביה ואשר
לטוביה

טען! (טו) ענדליך אם
פינף אונד צוואנציגסטען
אלול,ווארד דיא מויער
נאך צווייא אונד פינפציג
טאגען גאנץ פערטיג. (טז)
אלס אונזרע פיינדע אללע
דיס ערפוהרען, אונד דיא
פעלקערשאפטען אום אונס
הערום עס זאהען, פיהל־
טען זיא זיך זעהר געדעה־
מיטיגט; זיא ווארען נון
איבערצייגט, דאס פערמיט־
טעלסט אונזערס גאטטעס
דיזעס ווערק צו שטאנדע
געקאממען איזט. (יז) אום
דיזע צייט פערפיילפעלטיג־
טען אויך דיא עדלען פאן
יהודה איהרע בריפע, דיא אן
טוביה אבגינגען, אונד עבען
זא קאמען איממער וועל־
כע

רש"י

שכר מסנבלט וחביריו כדי להפחידני בנבואות שקריהם: (טו) בעשרים וחמשה ימים לחדש אלול בשנת כ' לדריוש המלך שבשנת כ' לדריוש עלה נחמיה מבבל ובאותה שנה בנה חרבות ירושלים: לחמשים ושנים יום. סוף נ"ב יום מיום שהתחילו לבנותו נגמר בנין החומה: (טז) ויהי כאשר שמעו כל אויבינו דבר זה שנשלם בנין החומה: ויראו כל הגוים. וכאשר ראו כל האומות שנגמר בנין חומת העיר: ויפלו מאד בעיניה' נפלו הם עצמם בעיניהם שהיו מואסים בעצמם כי נפל פחד היהודים עליהם: (יז) חורי יהודה: שרי יהודה: על טוביה. אל טוביה ישראל רשע היה:
ואשר

באור

מוסגר, וכן מתורגם. שכרו, בא לשון יחיד על רבים והטעם כל אחד מהם שכרו, וי"ת שכרו שם דבר כאלו אמר נתנו שכרו, ויש אומרים כי וי"ו וסנבלט תחת או (ר"שן מלך). (טז) ויראו, וכאשר ראו כל האומות שנגמר בנין חומת העיר (רש"י). יפלו וגו', נשפלים ונופלים ממעלתם (רלב"ע).
בעלי

לְטוֹבִיָּה בָּאוֹת אֲלֵיהֶם׃ (יח)
כִּי־רַבִּים בִּיהוּדָה בַּעֲלֵי
שְׁבוּעָה לוֹ כִּי־חָתָן הוּא
לִשְׁכַנְיָה בֶן־אָרַח וִיהוֹחָנָן
בְּנוֹ לָקַח אֶת־בַּת־מְשֻׁלָּם
בֶּן בֶּרֶכְיָה׃ (יט) גַּם טוֹבֹתָיו
הָיוּ אֹמְרִים לְפָנַי וּדְבָרַי הָיוּ
מוֹצִיאִים לוֹ אִגְּרוֹת שָׁלַח
טוֹבִיָּה לְיָרְאֵנִי׃

ויהי

בע פאָן טוביה אן זיא · (יח) דען פילע אין יהודה וואַרען איהם איידליך פערבונדען׳ דאדורך וייל ער איין שוויגערזאָהן פאָן שכניה זאָהן ארח׳ס וואר, אונד זיין זאָהן יהוחנן דיא טאכטער דעס משלם זאָהן ברכיה׳ס געהייראהטעט האטטע · (יט) זיא שוואצטען מיר אויך בעשטענדיג פאָן זיינען פערדינסטען פאָר, אונד הינטערבראכטען איהם יעדעס מיינער וואָרטע, דאן זאנדטע טוביה בריפע, אום מיך צו שרעקען ·

זאבאלד

רש"י

ואשר לטוביה· ואגרת אשר לטוביה: (יח) כי רבים ביהודה· שהיו אחים רבים ביהודה אשר היה לו לטוביה בעלי ברית ושבועה: כי חתן הוא אותו טוביה לשכניה: ויהוחנן· בנו של טוביה בת משלם אותו משלם שר וגדול היה: (יט) גם טובותיו· של טוביה היו מספרים לפני אותן בעלי שבועתו וקרוביו· טובותיו שספלואיל"ש בלע"ז: היו מוציאים לו· להגיד לו לטוביה: אגרות שלח טוביה· אגרות היה שולח תדיר להפחידני שלא לבנות בנין החומה:

ויפקדו

באור

(יח) בעלי שבועה לו, שרים רבים ביהודה היו לטוביה בעלי ברית ושבועה (רש"י)· (יט) טובותיו, מה שטוב בו מפעולותיו וקניניו·

ויפקדו

ז (א) ויהי כאשר נבנתה החומה ואעמיד הדלתות ויפקדו השוערים והמשררים והלוים: (ב) ואצוה את־חנני אחי ואת־חנניה שר הבירה על־ירושלם כי־הוא כאיש אמת וירא את־האלהים מרבים: (ג) ויאמר להם לא יפתחו שערי ירושלם עד־חם השמש ועד הם עמדים יגיפו הדלתות

הדלתות

ואומר ק'

ז

(א) **זאבאלד** דיא מויער אויפגעבויעט וואר, ליס איך דיא טהירען איינזעטצען, אונד דיא טהירהיטער, זענגער אונד לוים וואורדן אנגעשטעללט. (ב) מיינעם ברודער חנני אונד דעם שלאָסהויפטמאן חנניה גאב איך דען בעפעהל איבער ירושלים, וויל דיזער שאָן זייט לאנגער צייט פיר איינען געטרייען אונד גאָטטעספירכטיגען מאן גאלט. (ג) איך זאגטע איהנען: דיא טאָהרע ירושלים'ס דירפטען ניכט געעפנעט ווערדען, אלס ביז דיא זאָננע היים שיינע, דאס נור אין איהרעם בייאזיין דיא טיהרען צוגעמאכט אונד פערשפערדט ווערדען, דאס דיא בירגער ירושלים'ס

ירושלים'ס

רש"י

ז (א) ויפקדו. עתה נעשו הלוים פקידים על פקידותן להיותן שוערים ומשוררי' מן הלוים ג"כ: (ב) על ירושלים. לשמור שערי ירושלים: מרבים. מימים רבים: (ג) עד חום השמש. עד חצי היום שהי' יום גדול: ועד הם עומדים ובעוד שהשערים פתוחים יהיו עומדים שלא יזוזו עד יגיעו ויסגרו הדלתות והרוצה לצאת יצא מן העיר והרוצה ליכנס יבא ויכנס כל כך היה עושים מפני האויבים: ואחזו. ויאחזו הדלתות לסוגרם: משמרות יושבי ירושלים. מיושבי ירושלים

באור

ז (א) ויפקדו, לשון מנוי והזהרות (בן מלך), כלומר להם נתן הפקידות לשמירת העיר וכן הי' בעת בית ראשון כל פקידות ביד הלוים. (ב) מרבים, מימים רבים (רש"י). (ג) יגיפו, יסגרו תרגום וסגרת הדלת ותגיפין דשא (ראב"ע),

ובעל

הדלתות ויאחזו והעמיד
משמרות ישבי ירושלם איש
במשמרו ואיש נגד ביתו:
(ד) והעיר רחבת ידים וגדלה
והעם מעט בתוכה ואין
בתים בנוים: (ה) ויתן אלהי
אל־לבי ואקבצה את־
החרים ואת־הסגנים ואת־
העם להתיחש ואמצא ספר
היחש העולים בראשונה
ואמצא כתוב בו: (ו) אלה
בני המדינה העלים משבי
הגולה

ירושלים׳ס דיא וואכען פֿער־
זעהען זאָללטען, זאָ דאס
יעדער זיינע בעשטימטע
וואכע האבע, אונד יעדער
געגען זיינע וואָהנונג זייא·
(ד) דיא שטאדט האטטע
נון איינען וויטען אומפֿאנג
אונד וואר גראָס, דיא בע־
פֿעלקערונג דארין אבער גע־
רינג, אונד הייזער ווארען
ניכט אנגעבויעט· (ה)
גאָטט גאב מיר אין דען
זין, דאס איך דיא עדלען,
אָבריגקייטען אונד דאז
פֿאָלק צוזאממען קאָממען
ליס, אום זיך גענעאלאָ־
גיש אנצוגעבען; אויך פֿאנד
איך דאז גענעאלאָגישע
פֿערצייכניס דעריעניגען,
דיא צו ערשט הערויף גע־
קאָממען ווארען· דארין
פֿאנד איך פֿאָלגענדעס
פֿערצייכניס: (ו) דיס זינד
דיא איינהיימישען דער פראָווינץ, דיא הינויפֿגעצאָגען זינד, אוים דער געפֿאנגענ־
שאפֿט·

רש"י

ירושלים העמידו משמרות ביע"ס בלע"ז: (ד) רחבת ידים· רחבת מקום וגדול': (ה) להתייחש לחקור יחוסן: העולים בראשונה מאותן היהודים העולים עם עזרא בראשונה: ומצא כתוב בו· כל אלה הדברים היו כתובים באותה אגרת אלה בני המדינ'

באור

ובעל מכלל יופי הביא ראיה מדברי רבז"ל כי הגפת הדלתות היא סגירה לבד בלתי נעילה במנעול· ואחזו, הדלתות בבריחים (ראב"ע)· (ו) אלה בני המדינה, ספר היחש הזה כתוב בספר עזרא פרשה ב', אבל השמות והמספרים שם אינם שווים בכל פעם עם אותם הנמצאים פה, לדוגמא פה מספר בני ארח (בפסוק י') שש מאות·

הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הֶגְלָה
נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל וַיָּשׁוּבוּ
לִירוּשָׁלַםִ וְלִיהוּדָה אִישׁ
לְעִירוֹ׃ (ז) הַבָּאִים עִם־
זְרֻבָּבֶל יֵשׁוּעַ נְחֶמְיָה עֲזַרְיָה
רַעַמְיָה נַחֲמָנִי מָרְדֳּכַי בִּלְשָׁן
מִסְפֶּרֶת בִּגְוַי נְחוּם בַּעֲנָה
מִסְפַּר אַנְשֵׁי עַם־יִשְׂרָאֵל׃
(ח) בְּנֵי פַרְעֹשׁ אַלְפַּיִם מֵאָה
וְשִׁבְעִים וּשְׁנָיִם׃ (ט) בְּנֵי
שְׁפַטְיָה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שִׁבְעִים
וּשְׁנָיִם׃ (י) בְּנֵי אָרַח שֵׁשׁ
מֵאוֹת חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ (יא)
בְּנֵי־פַחַת מוֹאָב לִבְנֵי יֵשׁוּעַ
ויואב

שאפט דעריעניגען עקסו־
לאנטען, דיא נבוכדנצר
קעניג פאן בבל פערוויזען
האטטע · דיא נון ווידער
נאך ירושלים אונד יהודה
צוריקגעקעהרט זינד, יע־
דער נאך זיינער פאטער־
שטארט · (ז) וועלכע נעמ־
ליך מיט זרבבל, ישוע,
נחמיה, עזריה, רעמיה,
נחמני, מרדכי, בלשן,
מספרת, בגוי, נחום אונד
בענה אנקאמען · אנ־
צאהל דער מעננער
פאן ישראליטישען
פאלקע: (ח) דיא נאכ־
קאממען דעס פרעש,
צווייא טויזענד איין הונ־
דערט צווייא אונד זיבציג,
(ט) דיא נאכקאממען
שפטיה'ס דרייא הונדערט
צווייא אונד זיבציג, (י)
דיא נאכקאממען ארח'ס,
זעכס הונדערט צווייא אונד
פינפציג, (יא) דיא נאכ־
קאממען

רש"י

המדינ' וגו' על והגולות הפלנו על קדבן העצים (לקמן י' ל"ה): (ו) וליהודה למדינת יהודה: איש לעירו · כל א' לעירו: (ז) הבאים עם זרובבל · אשר באו משבי הגולה

באור

מאות חמשים ושנים ובספר עזרא שבע מאות חמשה ושבעים. בני עזגד (בפסוק י"ז) אלפים שלש מאות עשרים ושנים, ושם אלף מאתים עשרים ושנים וכן אחרים · ובעל

וְיוֹאָב אַלְפַּיִם וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת
שְׁמֹנָה עָשָׂר׃ (יב) בְּנֵי עֵילָם
אֶלֶף מָאתַיִם חֲמִשִּׁים
וְאַרְבָּעָה׃ (יג) בְּנֵי זַתּוּא
שְׁמֹנֶה מֵאוֹת אַרְבָּעִים
וַחֲמִשָּׁה׃ (יד) בְּנֵי זַכָּי שְׁבַע
מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃ (טו) בְּנֵי בִנּוּי
שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה׃
(טז) בְּנֵי בֵבָי שֵׁשׁ מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וּשְׁמֹנָה׃ (יז) בְּנֵי
עַזְגָּד אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
עֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ (יח) בְּנֵי
אֲדֹנִיקָם שֵׁשׁ מֵאוֹת שִׁשִּׁים
וְשִׁבְעָה׃ (יט) בְּנֵי בִגְוָי אַלְפַּיִם
ששים

קאָממען פחת מואב'ס, אוים דען געשלעכטערן ישוע אונד יואב, צווייא טויזענד אכט הונדערט אונד אכטצעהן, (יב) דיא נאכקאממען עילם'ס; טויזענד צווייא הונדערט פיר אונד פינפציג, (יג) דיא נאכקאממען זתוא'ס, אכט הונדערט פינף אונד פירציג,
(יד) דיא נאכקאָממען זכי'ס, זיבען הונדערט אונד זעכציג, (טו) דיא נאכקאממען בנוי'ס, זעכס הונדערט אכט אונד פירציג, (טז) דיא נאכקאָממען בבי'ס, זעכס הונדערט אכט אונד צוואנציג, (יז) דיא נאכקאָממען עזגד'ס, צווייא טויזענד דרייא הונדערט צווייא אונד צוואנציג, (יח) דיא נאכקאממען אדניקם'ס זעכס הונדערט זיבען אונד זעכציג, (יט) דיא נאכקאָממען בגוי'ס, צווייא
טויזענד

רש"י

הגולה עם זרובבל: ישוע. יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול חשבונות הללו פעמים הם מכוונים עם החשבונות של מעלה ופעמים יש שאינם מכוונים זה כנגד זה ולא דקדק המקרא בחשבונות

באור

המחבר ספר מכלל יופי הרבה לדבר בענין זה ודוחק ליישבו, אבל לא יצא ידי חובתו והגב הכיפתה שבישתה. ומי יוכל לתקן המעוות אשר כבר נעשה?

שִׁשִּׁ֖ים וְשִׁבְעָֽה׃ (כ) בְּנֵ֣י עָדִ֔ין
שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת חֲמִשִּׁ֥ים וַחֲמִשָּֽׁה׃
(כא) בְּנֵֽי־אָטֵ֥ר לְחִזְקִיָּ֖ה תִּשְׁעִ֥ים
וּשְׁמֹנָֽה׃ (כב) בְּנֵ֣י חָשֻׁ֔ם שְׁלֹ֥שׁ
מֵא֖וֹת עֶשְׂרִ֥ים וּשְׁמֹנָֽה׃ (כג)
בְּנֵ֣י בֵצָ֔י שְׁלֹ֥שׁ מֵא֖וֹת עֶשְׂרִ֥ים
וְאַרְבָּעָֽה׃ (כד) בְּנֵ֣י חָרִ֔יף מֵאָ֥ה
שְׁנֵ֖ים עָשָֽׂר׃ (כה) בְּנֵ֣י גִבְע֔וֹן
תִּשְׁעִ֖ים וַחֲמִשָּֽׁה׃ (כו) אַנְשֵׁ֤י
בֵֽית־לֶ֙חֶם֙ וּנְטֹפָ֔ה מֵאָ֖ה
שְׁמֹנִ֥ים וּשְׁמֹנָֽה׃ (כז) אַנְשֵׁ֣י
עֲנָת֔וֹת מֵאָ֖ה עֶשְׂרִ֥ים וּשְׁמֹנָֽה׃
(כח) אַנְשֵׁ֥י בֵֽית־עַזְמָ֖וֶת
אַרְבָּעִ֥ים וּשְׁנָֽיִם׃ (כט) אַנְשֵׁ֞י
קִרְיַ֣ת יְעָרִ֗ים כְּפִירָה֙ וּבְאֵר֔וֹת
שְׁבַ֥ע מֵא֖וֹת אַרְבָּעִ֥ים
וּשְׁלֹשָֽׁה׃ (ל) אַנְשֵׁ֤י הָֽרָמָה֙
וָגָ֔בַע שֵׁ֥שׁ מֵא֖וֹת עֶשְׂרִ֥ים
ואחד

טויזענד זיבען אונד זעכציג,
(כ) דיא נאכקאָממען
עדין'ס, זעכס הונדערט
פֿינף אונד פֿינפֿציג, (כא)
דיא נאכקאממען אטר'ס
פֿאָם געשלעכטע חזקיה'ס,
אכט אונד נייןציג, (כב)
דיא נאכקאָממען חשם'ס,
דרייא הונדערט אכט אונד
צוואנציג, (כג) דיא נאכ=
קאָממען בצי'ס, דרייא
הונדערט פֿיר אונד צוואנ=
ציג, (כד) דיא נאכקאָמ=
מען חרף'ס, איין הונדערט
אונד צוועלף, (כה) דיא
נאכקאָממען גבעון'ס פֿינף
אונד נייןציג; (כו) דיא
בירגער בית לחם'ס אונד
נטופה'ס, איין הונדערט
אכט אונד אכטציג, (כז)
דיא בירגער פֿאָן ענתות,
איין הונדערט אכט אונד
צוואנציג, (כח) דיא ביר=
גער פֿאָן בית עזמות, צווייא
אונד פֿירציג, (כט) דיא
בירגער פֿאָן קרית יערים,
כפירה אונד בארות, זיבען
הונדערט דרייא אונד פֿיר=
ציג, (ל) דיא בירגער פֿאָן
רמה אונד גבע, זעכס הונ=
דערט איין אונד צוואנציג,
דיא

רש"י

בחשבונו' כל כך אבל הכלל שוה לכאן ולכאן שנ' (לקמן סו) כל הקהל כאחד וגו' ועל זה הכלל סמך כותב הספר ולא דקדק בחשבון הפרטיות כל כך והכל מפורש למעלה:

וְאֶחָד׃ (לא) אַנְשֵׁי מִכְמָס
מֵאָה וְעֶשְׂרִים וּשְׁנָיִם׃ (לב)
אַנְשֵׁי בֵית־אֵל וְהָעָי מֵאָה
עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה׃ (לג) אַנְשֵׁי
נְבוֹ אַחֵר חֲמִשִּׁים וּשְׁנָיִם׃ (לד)
בְּנֵי עֵילָם אַחֵר אֶלֶף מָאתַיִם
חֲמִשִּׁים וְאַרְבָּעָה׃ (לה) בְּנֵי
חָרִם שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃
(לו) בְּנֵי יְרֵחוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ (לז) בְּנֵי לֹד
חָדִיד וְאֹנוֹ שְׁבַע מֵאוֹת
וְעֶשְׂרִים וְאֶחָד׃ (לח) בְּנֵי
סְנָאָה שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים תְּשַׁע
מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים׃ (לט) הַכֹּהֲנִים
בְּנֵי יְדַעְיָה לְבֵית יֵשׁוּעַ תְּשַׁע
מֵאוֹת שִׁבְעִים וּשְׁלֹשָׁה׃ (מ)
בְּנֵי אִמֵּר אֶלֶף חֲמִשִּׁים
וּשְׁנָיִם׃ (מא) בְּנֵי פַשְׁחוּר אֶלֶף
מָאתַיִם אַרְבָּעִים וְשִׁבְעָה׃
בני

(לא) דיא בירגער פאן
מכמס, איין הונדערט צווייא
אונד צוואנציג, (לב) דיא
בירגער פאן בית אל אונד
עי, איין הונדערט דרייא
אונד צוואנציג, (לג) דיא
בירגער דעם אנדערן נבו,
צווייא אונד פינפציג, (לד)
דיא בירגער דעם אנדערן
עילם, טויזענד צווייא הונ=
טערט פיר אונד פינפציג,
(לה) דיא איינהיימישען צו
הרם, דרייא הונדערט אונד
צוואנציג, (לו) דיא איינ=
היימישען צו ירחו, דרייא
הונדערט פינף אונד פיר=
ציג, (לז) דיא איינהיימי=
שען צו לד חדיד אונד אנו,
זיבען הונדערט איין אונד
צוואנציג, (לח) דיא איינ=
היימישען צו סנאה, דרייא
טויזענד נין הונדערט אונד
דרייסיג׃ (לט) פריסטער:
דיא נאכקאממען ידעיה'ס
אויס דעם הויזע ישוע ניין
הונדערט דרייא אונד זיב=
ציג, (מ) דיא נאכקאממען
אמר'ס, טויזענד צווייא
אונד פינפציג, (מא) דיא
נאכקאממען פשחור'ס, איין
טויזענד צווייא הונדערט זי=
בען

באור

(לד) עילם אחר, טעם אחר לפי מקומו, כפי שמנה כבר בני עילם בפסוק י"ב

(מב) בְּנֵי חָרִם אֶלֶף שִׁבְעָה
עָשָׂר: (מג) הַלְוִיִּם בְּנֵי־יֵשׁוּעַ
לְקַדְמִיאֵל לִבְנֵי לְהוֹדְוָה
שִׁבְעִים וְאַרְבָּעָה: (מד)
הַמְשֹׁרְרִים בְּנֵי אָסָף מֵאָה
אַרְבָּעִים וּשְׁמֹנָה: (מה)
הַשֹּׁעֲרִים בְּנֵי־שַׁלֻּם בְּנֵי־
אָטֵר בְּנֵי־טַלְמֹן בְּנֵי־עַקּוּב
בְּנֵי חֲטִיטָא בְּנֵי שֹׁבָי מֵאָה
שְׁלֹשִׁים וּשְׁמֹנָה: (מו) הַנְּתִינִים
בְּנֵי־צִחָא בְנֵי־חֲשֻׂפָא בְנֵי
טַבָּעוֹת: (מז) בְּנֵי־קֵירֹס בְּנֵי
סִיעָא בְּנֵי פָדוֹן: (מח) בְּנֵי־
לְבָנָא בְנֵי־חֲגָבָא בְּנֵי שַׂלְמָי:
(מט) בְּנֵי־חָנָן בְּנֵי־גִדֵּל בְּנֵי־
גָחַר: (נ) בְּנֵי־רְאָיָה בְנֵי־
רְצִין בְּנֵי נְקוֹדָא: (נא) בְּנֵי־גַזָּם
בְּנֵי־עֻזָּא בְּנֵי פָסֵחַ: (נב) בְּנֵי־
בסי

להודיה ק׳

בען אונד פֿירציג, (מב) דיא
נאכקאָממען חרם׳ס, איין
טויזענד זיבצעהן׃ (מג)
לעוויטען: דיא נאכקאָמ־
מען ישוע׳ס פֿאָן קדמיאל,
דען נאכקאָממען הודיה׳ס,
פֿיר אונד זיבציג׃ (מד)
טאנקינסטלער: פֿאָן
דען נאכקאָממען אסף׳ס׃
איין הונדערט אכט אונד
פֿירציג׃ (מה) פפערט־
נער: פֿאָן דען נאכקאָמ־
מען שלם׳ס, דען נאכקאָמ־
מען אטר׳ס, דען נאכקאָמ־
מען טלמן׳ס, דען נאכקאָמ־
מען עקוב׳ס, דען נאכקאָמ־
מען חטיטא׳ס, דען נאכ־
קאָממען שבי׳ס, צוזאממען
איין הונדערט אכט אונד
דרייסיג; (מו) נתינים:
דיא נאכקאָממען ציחא׳ס,
דיא נאכקאָממען חשופא׳ס,
דיא נאכקאָממען טבעות,
(מז) דיא נאכקאָממען קירס,
דיא נאכקאָממען סיעא׳ס,
דיא נאכקאָממען פדון׳ס,
(מח) דיא נאכקאָממען
לבנא׳ס, דיא נאכקאָממען
חגבא׳ס, דיא נאכקאָממען
שלמי׳ס, (מט) דיא נאכ־
קאָממען חנן׳ס, דיא נאכ־
קאָממען גדל׳ס, דיא נאכ־
קאָממען גחר׳ס, (נ) דיא
נאכקאָממען ראיה׳ס, דיא
נאכקאָממען רצין׳ס, דיא
נאכקאָממען נקודא׳ס, (נא) דיא נאכקאָממען גזם׳ס, דיא נאכקאָממען
עזא׳ס, דיא נאכקאָממען פסח׳ס, (נב) דיא נאכקאָממען
בסי׳ס

בֵּסַי בְנֵי־מְעוּנִים בְּנֵי
נְפוּשְׁסִים׃ (נג) בְּנֵי־בַקְבּוּק
בְּנֵי־חֲקוּפָא בְּנֵי חַרְחוּר׃ (נד)
בְּנֵי־בַצְלִית בְּנֵי־מְחִידָא בְּנֵי
חַרְשָׁא׃ (נה) בְּנֵי־בַרְקוֹס בְּנֵי־
סִיסְרָא בְּנֵי תָמַח׃ (נו) בְּנֵי
נְצִיחַ בְּנֵי־חֲטִיפָא׃ (נז) בְּנֵי
עַבְדֵי שְׁלֹמֹה בְּנֵי־סוֹטַי בְּנֵי־
סֹפֶרֶת בְּנֵי פְרִידָא׃ (נח) בְּנֵי־
יַעְלָא בְנֵי־דַרְקוֹן בְּנֵי גִדֵּל׃
(נט) בְּנֵי שְׁפַטְיָה בְנֵי־חַטִּיל
בְּנֵי פֹּכֶרֶת הַצְּבָיִים בְּנֵי אָמוֹן׃
(ס) כָּל־הַנְּתִינִים וּבְנֵי עַבְדֵי
שְׁלֹמֹה שְׁלֹשׁ מֵאוֹת תִּשְׁעִים
וּשְׁנָיִם׃ (סא) וְאֵלֶּה הָעוֹלִים
מִתֵּל מֶלַח תֵּל חַרְשָׁא כְּרוּב
אַדּוֹן וְאִמֵּר וְלֹא יָכְלוּ לְהַגִּיד
בֵּית־אֲבוֹתָם וְזַרְעָם אִם

נפישסים ק׳

בסי׳ס, דיא נאכ־
קאָממען מעונים׳ס, דיא
נאכקאָממען נפישסים׳ס,
(נג) דיא נאכקאָממען
בקבוק׳ס, דיא נאכקאָממען
חקופא׳ס, דיא נאכקאָמ־
מען חרחור׳ס, (נד) דיא
נאכקאָממען בצלית, דיא
נאכקאָממען מחידא׳ס, דיא
נאכקאָממען חרשא׳ס,
(נה) דיא נאכקאָממען
ברקוס, דיא נאכקאָממען
סיסרא׳ס, דיא נאכקאָמ־
מען תמח׳ס, (נו) דיא
נאכקאָממען נציח׳ס, דיא
נאכקאָממען חטיפא׳ס.
(נז) פערנער דיא
נאכקאממען דער
שקלאפען שלמה׳ס:
דיא נאכקאָממען סוטי׳ס,
דיא נאכקאָממען סופרת,
דיא נאכקאָממען פרידא׳ס,
(נח) דיא נאכקאָממען
יעלא׳ס, דיא נאכקאָממען
דרקון׳ס, דיא נאכקאָממען
גדל׳ס, (נט) דיא נאכקאָמ־
מען שפטיה׳ס, דיא נאכ־
קאָממען חטיל׳ס, דיא נאכ־
קאָממען פכרת הצביים׳ס,
דיא נאכקאָממען אמון׳ס.
(ס) אללע נתינים אונד
נאכקאממען דער שקלא־
פען שלמה׳ס, דרייא הונ־
דערט צווייא אונד ניינציג.
(סא) דיס זינד דיאיעניגע, וועלכע פאָן תל מלח, תל חרשא, כרוב אדון אונד
אמר הערויף קאמען, אונד איהרע פאמיליענהייזער אונד איהרע אבשטאממונג
ניכט אנגעבען קאָנטען, אָב

מִיִּשְׂרָאֵל הֵם׃ (סב) בְּנֵי־
דְלָיָה בְנֵי־טוֹבִיָּה בְּנֵי נְקוֹדָא
שֵׁשׁ מֵאוֹת אַרְבָּעִים וּשְׁנָיִם׃
(סג) וּמִן־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי חֳבַיָּה
בְּנֵי־הַקּוֹץ בְּנֵי בַרְזִלַּי אֲשֶׁר
לָקַח מִבְּנוֹת בַּרְזִלַּי הַגִּלְעָדִי
אִשָּׁה וַיִּקָּרֵא עַל־שְׁמָם׃ (סד)
אֵלֶּה בִּקְשׁוּ כְתָבָם
הַמִּתְיַחְשִׂים וְלֹא נִמְצָא
וַיְגֹאֲלוּ מִן־הַכְּהֻנָּה׃ (סה)
וַיֹּאמֶר הַתִּרְשָׁתָא לָהֶם אֲשֶׁר
לֹא־יֹאכְלוּ מִקֹּדֶשׁ הַקֳּדָשִׁים
עַד עֲמֹד הַכֹּהֵן לְאוּרִים
וְתֻמִּים׃ (סו) כָּל־הַקָּהָל כְּאֶחָד
אַרְבַּע רִבּוֹא אַלְפַּיִם שְׁלֹשׁ־
מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים׃ (סז) מִלְּבַד
עַבְדֵיהֶם וְאַמְהֹתֵיהֶם אֵלֶּה
שִׁבְעַת אֲלָפִים שְׁלֹשׁ מֵאוֹת
שְׁלֹשִׁים וְשִׁבְעָה וְלָהֶם
מְשֹׁרְרִים וּמְשֹׁרְרוֹת מָאתַיִם
וארבעים

זיא פֿאָן ישראל וואַרען · (סב) דיא נאכקאָממען דליה׳ס, דיא נאכקאָממען טוביה׳ס, דיא נאכקאָממען נקודא׳ס, זעכס הונדערט צווייא אונד פֿירציג אן דער צאהל; (סג) אונד פֿאָן פריסטערן: דיא נאכקאָממען חביה׳ס, דיא נאכקאממען הקוץ, דיא נאכקאממען ברזלי׳ס, (דער זיך איינע פֿאָן דען טעכטערן דעס גלעדי׳ס ברזלי׳ צור פֿרויא נאהם, אונד נאך איהרעם נאמען גענאנט וואורדע)· (סד) דיזע זוכטען איהרע גענעאלאגישען פֿערצייכניססע, פֿאנדען זיא אבער ניכט, אונד וואורדען דעם פריסטערטהומע אונווירדיג ערקלעהרט· (סה) דער תרשתא דייטעטע איהנען אן, דאס זיא פֿאָן דעם אללערהייליגסטען ניכטס עססען דירפֿטען, ביז צום דאזיין איינעם פֿריסטערס מיט דעם **אורים אונד תמים**. (סו) דיא גאנצע פֿאלקסמענגע צוזאממען בעליף זיך אויף צווייא אונד פֿירציג טויזענד דרייא הונדערט אונד זעכציג · (סז) אויסער איהרען קנעכטען אונד מעגדען; דיזע וואַרען זיבען טויזענד דרייא הונדערט זיבען אונד דריי=
סיג׳ אוך האטטען זיא טאנקינסטלער׳ אונד טאנקינסטלערינגען בייא זיך ,
צווייא

וְאַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ (סח)
סוּסֵיהֶם שְׁבַע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים
וְשִׁשָּׁה פִּרְדֵיהֶם מָאתַיִם
אַרְבָּעִים וַחֲמִשָּׁה׃ (סט) גְּמַלִּים
אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁלֹשִׁים
וַחֲמִשָּׁה חֲמֹרִים שֵׁשֶׁת אֲלָפִים
שְׁבַע מֵאוֹת וְעֶשְׂרִים׃ (ע)
וּמִקְצָת רָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ
לַמְּלָאכָה הַתִּרְשָׁתָא נָתַן
לָאוֹצָר זָהָב דַּרְכְּמֹנִים אֶלֶף
מִזְרָקוֹת חֲמִשִּׁים כָּתְנוֹת
כֹּהֲנִים שְׁלֹשִׁים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת׃
(עא) וּמֵרָאשֵׁי הָאָבוֹת נָתְנוּ
לְאוֹצַר הַמְּלָאכָה זָהָב
דַּרְכְּמוֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹת וְכֶסֶף
מָנִים אַלְפַּיִם וּמָאתָיִם׃ (עב)
וַאֲשֶׁר נָתְנוּ שְׁאֵרִית הָעָם זָהָב
דַּרְכְּמֹנִים שְׁתֵּי רִבּוֹא וְכֶסֶף
מָנִים אַלְפָּיִם וְכָתְנֹת כֹּהֲנִים
שִׁשִּׁים וְשִׁבְעָה׃ (עג) וַיֵּשְׁבוּ
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַשּׁוֹעֲרִים
והמשררים

צוויא הונדערט אונד פֿינף
אונד פֿירציג׃ (סח) פֿערֿ
נער פֿערדע, זיבען הונֿ
דערט זעכס אונד דרייסיג,
מוילעזעל צוויא הונדערט
פֿינף אונד פֿירציג׃ (סט)
קאמעלע, פֿיר הונדערט
פֿינף אונד דרייסיג, אונד
עזעל, זעכס טויזענד זיבען
הונדערט אונד צוואנציג׃
(ע) מעהרערע דער פֿאֿ
מיליענהייפטער שטייערֿ
טען צו דעם בויאונטערֿ
נעהמען בייא׃ דער תרשתא
גאב אין דען שאטץ, אן
גאלד טויזענד דרכמונים,
פֿינפֿציג בעקען, אונד פֿינף
הונדערט אונד דרייסיג
פריסטערעקקע, (עא)
אונד דיא פֿאמיליענהייפֿ
טער גאבען אין דען בויאֿ
אנשטאלטס׃ שאטץ, אן
גאלד צוואנציג טויזענד
דרכמונים, אן זילבער
צוויא טויזענד אונד צוויא
הונדערט מנים; (עב) וואס
דאז איבריגע פֿאלק גאב,
בעטרוג אן גאלד צוואנציג
טויזענד דרכמונים, אן זילֿ
בער צוויא טויזענד מנים,
אונד אן פריסטערעקקע
זיבען אונד זעכציג׃ (עג)
דיא פריסטער, לעוויטען,
פֿערטנער, זענגער אונד
וואס פֿאם פֿאלקע וואר,
וויא

וְהַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הָעָם וְהַנְּתִינִים וְכָל־יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם וַיִּגַּע הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעָרֵיהֶם׃

וויא אויך דיא נתינים, איבערהויפט גאנץ ישראל נאמען נאך איגר נאך בעזיץ פאן איהרען שטעדטען, אונד אלס דער זיבענטע מאנאט העראננאהטע וואָרען דיא קינדער ישראל'ס גענצליך אין איהרען שטעדטען ·

ח

ח (א) וַיֵּאָסְפוּ כָל־הָעָם כְּאִישׁ אֶחָד אֶל־הָרְחוֹב אֲשֶׁר לִפְנֵי שַׁעַר־הַמָּיִם וַיֹּאמְרוּ לְעֶזְרָא הַסֹּפֵר לְהָבִיא אֶת־סֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־

ישראל

(א) דאז געזאמטע פאָלק קאם צוזאממען, אונד פעראייניגטע זיך אויף דעם גראָסען פלאטצע פאָר דעם וואססערטהאָר · עס פערלאנגטע פאָן דעם שריפטגעלעהרטען עזרא, משה'ס לעהרבוך, דאס דער עוויגע פיר דיא קינדער ישראל'ס פעראָרדנעט האט, העראבייא

בייא

באור

ח (א) המפרשים, שתקו כלל ולא גלו דעתם על הפרשות האלה מזה, שבא בהן הספור מן עזרא, ולפי הראות אין מקומן בספר הזה אלא בספר עזרא, ובפרט אם נאמין מה שכתוב בספר יוסיפון, כי עזרא כבר היה מת כאשר בא נחמיה לירושלים, וא"כ מה שמסופר פה נתארע כבר קודם העת שבא נחמיה לירושלים, גם נפסק לנו ע"י פרשות האלה ההמשך מן פסוק ה' בפרשה ז', שאמר נחמיה שנתן אלהים אל לבו לקבוץ את השרים והעם ולמצוא ספר היחש, ולא ספר התכלית והתועלת היוצאת מאסיפה ומהמגילה זאת עד פרשה י"א, אשר לפי הנראה, מה שספר שישבו שרי העם בירושלים ושאר העם הפילו גורלות וגו' הוא המשך זה הנזכר. ויש חלוקי דעות בזה בין חכמי העמים, לדעת קצת עזרא חיה עוד בעת היות נחמיה בירושלים, ומה שמסופר פה מן עזרא נתארע אז כאשר נאספו העם בימי נחמיה והוא כתבו, וראיתם הוא מה שנאמר פה בפרשה זאת פסוק ט' נחמי' הוא התרשתא. כי לדעתם תרשתא ופחה אחד הוא, וכן בפרשה י' ב': אמנם חכם אחד השיג עליהם והחליט בראיות חזקות שלא כן הוא. וראיותיו הן: א) אם עזרא היה חי עוד בימי פחת נחמיה, איך יתכן שלא הזכיר נחמיה עד הנה כלל מעזרא? איך ימלט שלא היה לו דבר עם איש כזה גדול ליהודים סופר מהיר אשר נשלח מהמלך

בכח

ישראל: (ב) ויביא עזרא הכהן את־התורה לפני הקהל מאיש ועד־אשה וכל מבין לשמע ביום אחד לחדש השביעי: (ג) ויקרא־בו לפני הרחוב אשר ׀ לפני שער־המים מן־האור עד־

מחצית

בייא צו ברינגען· (ב) דער פריסטער עזרא בראכטע דיזע לעהרע פאָר דיא פערזאממלונג פאָן מעננערן אונד וייבערן אונד בעזאָנדערס פאָן אללען פערשטענדיגען צוהערערן, אם ערשטען טאג דעם זיבענטען מאָנאטס· (ג) ער לאז דארין אויף דעם גראָסען פלאטצע פאָר דעם וואססערטאָהר, פאָן פריהעם מאָרגען ביז מיטטאג;

אין

רש"י

ח (ב) ביום אחד לחדש השביעי· הוא יום של ראש השנה: (ג) מן האור· של תחילת:

באור

בכח וממשלה לבקר על היהודים בדת אלהים? אלמלא היה חי אי אפשר שהיה יכול לשתוק ממנו, אין ספק שהיה מתחזק עמו בעצה ובמעשה; ב) אם ספור פרשות האלה לא נתארע אלא בימי פחת נחמיה וא"כ היה שנים רבות אחר שבא עזרא לירושלים כאשר זכרתי לעיל בתחלת ספר זה, יש להתפלא מאוד על עזרא, איך המתין זמן רב כזה ללמד דת לעם, אשר בעבורו נשלח ממלך פרס, ולא קרא ספר התורה לפניהם עד זמן זה, כי מזה שנאמר בפסוק ט' כי בוכים כל העם בשמעם את דברי התורה מוכח שלא ידעו עוד מדברי התורה, והוא לא קרא בו עוד לפרסמם ברבים? ג) בספר עזרא נאמר שהוא כפה את העם להוציא הנשים הנכריות ואעפ"כ מספר נחמיה למטה בפרשה י"ג שראה את היהודים השיבו נשים נכריות, הנעשו כן כל זמן שחי עזרא? אין ספק שלא הרשו להם זאת כ"א אחרי מותו בעת שלא היה להם איש אשר תוקף הדת וממשלה בידו ובאמת היו אז ג"כ ברעה גדולה (מה שמסופר בתחלת ספר זה), ומזה נראה שלא היה להם איש מתחזק עמהם כמו שהיה ביד עזרא· ולדעתו שגיאה הוא שיצא מסופר אחר מאוחר בזמן, אשר מלא או לאשר נתן לו כתבי עזרא ונחמיה לכתבם ולפרסם ברבים, ושהוא סדרם שלא כראוי· ואין זה מתנגד לו שנזכר שם נחמיה בפסוק י', כי זה היה אחר שנקרא ג"כ בשם זה, ומה שמפורש בו הוא התרשתא, על זה יש להשיב, מלבד שאינו מבורר אם תרשתא ופחה אחד הוא, יוכל להיות ג"כ כי זה הערה והוספה מסופר הנזכר, אשר האמין כן כי נחמיה זה הוא נחמיה הפחה, ובלשון הוא התרשתא ולא סתם, נחמיה התרשתא, מסייע לדעת זאת, גם אם המאורע הזה היה בימיו והוא כותבו, אין ספק שהיה כתוב, ואומר אני, כדרכו בכל ספוריו לדבר בלשון מדבר בעדו, ולא כנסתר כאשר סופרי ספרי קודש הכותבים מעצמם בלשון נסתר· ומזכירת שם נחמיה

בפרשה

מַחֲצִית הַיּוֹם נֶגֶד הָאֲנָשִׁים
וְהַנָּשִׁים וְהַמְּבִינִים וְאָזְנֵי כָל־
הָעָם אֶל־סֵפֶר הַתּוֹרָה׃
(ד) וַיַּעֲמֹד עֶזְרָא הַסֹּפֵר עַל־
מִגְדַּל־עֵץ אֲשֶׁר עָשׂוּ לַדָּבָר
וַיַּעֲמֹד אֶצְלוֹ מַתִּתְיָה וְשֶׁמַע
וַעֲנָיָה וְאוּרִיָּה וְחִלְקִיָּה
וּמַעֲשֵׂיָה עַל־יְמִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ
פְּדָיָה וּמִישָׁאֵל וּמַלְכִּיָּה
וְחָשֻׁם וְחַשְׁבַּדָּנָה זְכַרְיָה
מְשֻׁלָּם׃ (ה) וַיִּפְתַּח עֶזְרָא
הַסֵּפֶר לְעֵינֵי כָל־הָעָם כִּי־
מֵעַל

אין געגענוואַרט דער מענ־
נער, ווייבער אונד זאכ־
פערשטענדיגען, אונד דיא
אויפמערקזאַמקייט דעס
געזאמטען פאָלקס וואַר
אויף דיזעם בוך דער לעהרע־
(ד) דער שריפטגעלעהרטע
עזרא שטאנד נעהמליך
אויף איינעם העלצערנען
גערִיסטע, וועלכעם אייגענס
דאצו געמאכט ווארדע:
נעבען איהם שטאַנדען
מתתיה, שמע, עניה,
אוריה, חלקיה אונד מעשיה
צו זיינער רעכטען, אונד
צו זיינער לינקען פדיה,
מישאל, מלכיה, חשם,
חשבדנה, זכריה אונד משלם:
(ה) עזרא עפנעטע דאז
בוך פאָר דען אויגען דעס
געזאמטען פאָלקס, דען
ער

רש"י

תחילת היום: אל ספר התורה· היו כל העם מטים אזניהם: (ד) אשר עשו לדבר· אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה: (ה) כי
מעל

באור

בפרשה י' אין מקום כלל לקושיא, ואדרבה משם נראה כי היה עוד נחמיה אחר גדול במעלה, כי שם נמנה נחמיה בראש החתומים אל הכהנים, ונחמיה אשר כתב ספר זה לא היה כהן, כמוכח מדלעיל (ו', י', יא) שירא לכנוס אל תוך ההיכל ואמר ומי כמוני אשר יבוא אל ההיכל וחי· ואפשר כי אז בלשונם הכהן הראש נקרא תרשתא, ויש איזה סמך לזה מספר עזרא (ב' ס"ג) שאמר התרשתא לכהנים אשר לא מצאו כתבם המתיחשים שלא יאכלו מקדש הקדשים· את זאת הצגתי להקורא לשמרני מתלונה אם לא דברתי כלל בענין זה, ולא באתי להכריע בזה אלא לתרגם ולבאר מה שנתגלה לפנינו· (ד) עשו לדבר, אותו מגדל עץ עשו לשם כך לקרות שם עליו ספר התורה (רש"י)· (ה) עמדו כל העם, לשון שתיקה כמו עמדו ולא ענו עוד (הנ"ל)· ואינו
צורך

מֵעַל כָּל־הָעָם הָיָה וּכְפִתְחוֹ
עָמְדוּ כָל־הָעָם׃ (ו) וַיְבָרֶךְ
עֶזְרָא אֶת־יְהוָה הָאֱלֹהִים
הַגָּדוֹל וַיַּעֲנוּ כָל־הָעָם אָמֵן ׀
אָמֵן בְּמֹעַל יְדֵיהֶם וַיִּקְּדוּ
וַיִּשְׁתַּחֲוֻּ לַיהוָה אַפַּיִם אָרְצָה׃
(ז) וְיֵשׁוּעַ וּבָנִי וְשֵׁרֵבְיָה ׀ יָמִין
עַקּוּב שַׁבְּתַי ׀ הוֹדִיָּה מַעֲשֵׂיָה
קְלִיטָא עֲזַרְיָה יוֹזָבָד חָנָן
פְּלָאיָה וְהַלְוִיִּם מְבִינִים אֶת־
הָעָם לַתּוֹרָה וְהָעָם עַל־
עָמְדָם׃ (ח) וַיִּקְרְאוּ בַסֵּפֶר
בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ
וְשׂוֹם

ער שטאנד העהער אלס דאסזעלבע, אונד זאָ וויא ער עס עפֿנעטע, שטאנד דאז גאנצע פֿאָלק אויף: (ו) עזרא בענעדייעטע דען עוויגען, דען גראָסען גאָטט, אונד אללעס פֿאָלק אנטוואָרטעטע מיט ערהעבונג זיינער הענדע, אמן! אמן! נייגטע זיך דארויף, אונד ווארף זיך פֿאָר דעם עוויגען אויף'ם אנגעזיכט צור ערדע נידער· (ז) ישוע, בני, שרביה, ימין, עקוב, שבתי, הודיה, מעשיה, קליטא, עזריה, יוזבד, חנן, פלאיה אונד נאָך לעוויטען מאכטען דארויף דעם פֿאָלקע דיא לעהרע פֿערשטענדליך, וועהרענד דעם דאז פֿאָלק אימּמער שטעהען בליב· (ח) זיא טרוגען דאז אויס דעם בוכע דער געטליכען לעהרע ערקלעה·

רש"י

מעל כל העם היה · ועל כן ראוהו כלם : וכפתחו יעמדו כל העם · וכאשר פתחו לקרות שתקו כל העם · עמדו לשון שתיקה (שתקו) כמו עמדו ולא ענו עוד (איוב לב) : (ו) במעל ידיהם · בנשיאות ידיהם שנשאו כפיהם למעלה להודות להקב"ה כענין שנאמ' ויפרוש כפיו השמים (מלכים א ח) : (ז) מבינים את העם · שהיו מתרגמין לעם דברי תורה: על עמדם · שהיו עומדין על רגליהם: (ח) ושום שכל · ושימת

באור

צורך להוציא המלה ממשמעותה, כלומר עמדו כלם שישבו, וטעם כל העם כלם הצריכים עמידה כדרך הלשון · (ו) במעל, לשון רוממות משרש עלה וכן ועוללתי בעפר קרני (איוב ט"ז ט"ו) · לדעת רד"ק, בפעל והבאתי מרך בלבבם מן רכך ובא בפתח מפני העין · (ז) והלוים, כלומר עוד שאר לוים · מבינים, פועל יוצא · על עמדם, שהיו עומדים על רגליהם (רש"י) · (ח) מפרש ושום שכל, באור מה שצריך

וְשׂ֥וֹם שֶׂ֖כֶל וַיָּבִ֖ינוּ בַּמִּקְרָֽא׃
(ט) וַיֹּ֣אמֶר נְחֶמְיָ֣ה ה֣וּא
הַתִּרְשָׁ֡תָא וְעֶזְרָ֣א הַכֹּהֵ֣ן ׀
הַסֹּפֵ֡ר וְהַלְוִיִּם֩ הַמְּבִינִ֨ים אֶת־
הָעָ֜ם לְכָל־הָעָ֗ם הַיּ֤וֹם קָדֹֽשׁ־
הוּא֙ לַיהוָ֣ה אֱלֹֽהֵיכֶ֔ם אַל־
תִּֽתְאַבְּל֖וּ וְאַל־תִּבְכּ֑וּ כִּ֤י
בוֹכִים֙ כָּל־הָעָ֔ם כְּשָׁמְעָ֖ם
אֶת־דִּבְרֵ֥י הַתּוֹרָֽה׃ (י) וַיֹּ֣אמֶר
לָהֶ֡ם לְכוּ֩ אִכְל֨וּ מַשְׁמַנִּ֜ים
וּשְׁת֣וּ מַֽמְתַקִּ֗ים וְשִׁלְח֤וּ מָנוֹת֙
לְאֵ֣ין נָכ֣וֹן ל֔וֹ כִּֽי־קָד֥וֹשׁ הַיּ֖וֹם
לַֽאֲדֹנֵ֑ינוּ וְאַל־תֵּ֣עָצֵ֔בוּ כִּֽי־
חֶדְוַ֥ת יְהוָ֖ה הִ֥יא מָֽעֻזְּכֶֽם׃
(יא) וְהַלְוִיִּ֞ם מַחְשִׁ֤ים לְכָל־
העם

קלעהרונגסווייזע מיט היי־
נינלעגונג דעם זיננעם פאָר,
אונד מאכטען דאז געלעזנע
פערשטענדליך׃ (ט) ענד־
ליך שפראך נחמיה (דער
תרשתא נעמליך), וויא
אויך דער פריסטער אונד
שריפטגעלעהרטע עזרא
אונד דיא לעוויטען, דיא
דאז פאָלק בעלעהרטען,
צו דעם געזאמטען פאָלקע׃
הייטע איזט איין הייליגער
טאג דעם עוויגען אייערעם
גאָטטע, איהר מיסט אל־
זאָ ניכט טרוירען אונד ניכט
וויינען׃ (דאז פאָלק האט־
טע נעמליך געוויינט, אלס
עס דען אינהאלט דיזער
לעהרע הערטע)׃ (י) געהט,
שפראך יענער פערנער צו
איהנען, עססעט קרעפטיגע
שפייזען, טרינקעט וואָהל־
שמעקענדע געטרענקע,
אונד טהיילעט דעם מיט
דער ניכטס אין בערייט־
שאַפט האט; דען דיזער
טאג איזט אונזערם הערן
הייליג; זייד אלזאָ ניכט
טרויריג, דען דיא פריידע אין גאָטט גיבט אייך שטערקונג׃ (יא) עבען זאָ
בעזענפטיגטען דיא לעוויטען דאז

רש"י

נתינת חכמה ושום לשון פעול: (ט) היום קדוש. כי יום ראש השנה הוא: כי בוכים כל העם מפני שלא קיימו התורה כראוי: (י) לאין נכון לו. לעניי שאין מזומן לו מאכלו: (יא) מחשי' היו מזהירין לכל העם לחשות שלא יבכו עוד: הסו. ל' שתיק'

באור

שלדיך באור ושמו הכונה במה שהיא סתום, ועי"ז ויבינו במקרא. (יא) מחשים, ענין

הָעָם לֵאמֹר הַסּוּ כִּי־הַיּוֹם
קָדֹשׁ וְאַל־תֵּעָצֵבוּ׃ (יב) וַיֵּלְכוּ
כָל־הָעָם לֶאֱכֹל וְלִשְׁתּוֹת
וּלְשַׁלַּח מָנוֹת וְלַעֲשׂוֹת
שִׂמְחָה גְדוֹלָה כִּי הֵבִינוּ
בַּדְּבָרִים אֲשֶׁר הוֹדִיעוּ לָהֶם׃
(יג) וּבַיּוֹם הַשֵּׁנִי נֶאֶסְפוּ רָאשֵׁי
הָאָבוֹת לְכָל־הָעָם הַכֹּהֲנִים
וְהַלְוִיִּם אֶל־עֶזְרָא הַסֹּפֵר
וּלְהַשְׂכִּיל אֶל־דִּבְרֵי הַתּוֹרָה׃
(יד) וַיִּמְצְאוּ כָּתוּב בַּתּוֹרָה
אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה
אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל
בַּסֻּכּוֹת בֶּחָג בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי׃
(טו) וַאֲשֶׁר יַשְׁמִיעוּ וְיַעֲבִירוּ
קול

דאז פאָלק, אינרעם זיא
שפראכען: בערוהיגט אייך,
דען דער טאג איזט היילִיג,
איהר דירפט ניכט טרויריג
זיין· (יב) זא בעגאב זיך
דען דאז געזאמטע פאָלק
הינוועג, אום צו עססען, צו
טרינקען, פאָן זיינען גע=
ריכטען צו פערשיקען, אונד
זיך רעכט לוסטיג צו מא=
כען, וויל זיא דיא דינגע
בעגריפפען האטטען; דיא
מאן איהנען בעקאנט גע=
מאכט האטטע· (יג) אם
פאָלגענדען טאגע פערזאמ=
מעלטען זיך דיא פאמיל=
יענהייפטער דעס געזאמ=
טען פאָלקס, מיט דען פריי=
סטערן אונד לעוויטען בייא
דעם שריפטגעלעהרטען
עזרא, אום זיך נאָך פער=
נער פאָן דען געגענשטענ=
דען דער לעהרע צו אונ=
טערריכטען· (יד) זיא פאנ=
דען נון אין דיזער לעהרע
געשריבען, דאס דער עווי=
גע דורך משה בעפאָהלען
האבע, דאס דיא קינדער
ישראל'ס אן דעם פעסטע אים זיבענטען מאָנאט אין לויבהיטטען וואָהנען זאָלל=
טען; (טו) וואָרויף זיא דיס בעקאנט מאכטען, אונד אין

רש"י

שתיק' כמו ויהס כלב (ונדבר י"ג): (יג) וביום השני· של ראש השנה: (טו) ואשר
ישמיעו

באור

ענין שתיקה וזה לבדו יוצא (בן מלך)· הסו, צווי מהכבד ושרשו הסה כמו כלו
מעשיכם (שמות ה'), והוא לשון שתיקה כמו ויהס כלב את העם· (טו) ואשר
ישמיעו

קוֹל בְּכָל־עָרֵיהֶם וּבִירוּשָׁלִַם
לֵאמֹר צְאוּ הָהָר וְהָבִיאוּ עֲלֵי־
זַיִת וַעֲלֵי־עֵץ שֶׁמֶן וַעֲלֵי הֲדַס
וַעֲלֵי תְמָרִים וַעֲלֵי עֵץ עָבֹת
לַעֲשֹׂת סֻכֹּת כַּכָּתוּב׃ (טז)
וַיֵּצְאוּ הָעָם וַיָּבִיאוּ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם
סֻכּוֹת אִישׁ עַל־גַּגּוֹ
וּבְחַצְרֹתֵיהֶם וּבְחַצְרוֹת בֵּית
הָאֱלֹהִים וּבִרְחוֹב שַׁעַר
הַמַּיִם וּבִרְחוֹב שַׁעַר אֶפְרָיִם׃
(יז) וַיַּעֲשׂוּ כָל־הַקָּהָל הַשָּׁבִים
מִן־הַשְּׁבִי ׀ סֻכּוֹת וַיֵּשְׁבוּ
בַסֻּכּוֹת כִּי לֹא־עָשׂוּ מִימֵי
ישוע

אין אללען שטעדטען וויא
אין ירושלים אויסרופען לי-
סען, וויא פֿאָלגט: געהט
הינאויס אין'ס געבירגע,
אונד האָלעט לויב פֿאָם
עהלבוימע, הארצבוימע,
פֿאָן מירטען, פֿאלמען אונד
דעם עבות-בוים, אום
לויבהיטטען צו מאכען, וויא
עס פֿאָרגעשריבען איזט.
(טז) דאז פֿאָלק גינג אלזאָ
הינאויס, האָלטע דיס,
אונד מאכטע זיך לויבהיט-
טען, דער איינע אויף זיי-
נער אלטאנע, אנדערע אין
איהרען העפֿען, ווידער אנ-
דערע אין דען העפֿען דעס
טעמפעלס, אָדער אויף
דעם פלאטצע אם וואס-
סערטאָהרע, אונד אויף
דעם פלאטצע אם טאָהרע
אפרים. (יז) זאָ מאכטע
זיך דיא גאנצע געמיינדע,
דיא אויס דער געפֿאנגענ-
שאפֿט צוריקגעקאָממען וואַרען, לויבהיטטען, אונד וואָהנטען אין דען זעלבען,
דעסגלייכען דיא קינדער ישראל'ס

רש"י

ישמיעו ולוו אשר ישמיעו קול לחוג את חג הסוכות וכן נוהג המקרא לדבר כעניין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו (שמואל א ט): ועלי הדס מפורש במסכת סוכה אין הדס שוטה שאינו ראוי ללולב כי אם לעשות סוכה: ועלי תמרים ללולב: ועלי
עץ

באור

ישמיעו, ולוו אשר ישמיעו, וכן נוהג המקרא לדבר כענין הזה כמו אמור לנער ויעבור לפנינו (הש"י) · עלי, רוצה לומר על הענפים עם העלים (רד"ק בשרש עלה) · עץ שמן, אין זה העץ אשר מזיתיו נעשה השמן, כי זה כבר נאמר, עלי זית, וכתב ר"אן מלך שהוא העץ הנקרא בלע"ז פינו, (בל"א פיכטע, המרנבוים, הארני-
טאננע

יֵשׁוּעַ בִּן־נוּן כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַהוּא וַתְּהִי שִׂמְחָה גְּדוֹלָה מְאֹד׃ (יח) וַיִּקְרָא בְּסֵפֶר תּוֹרַת הָאֱלֹהִים יוֹם ׀ בְּיוֹם מִן־הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן עַד הַיּוֹם הָאַחֲרוֹן וַיַּעֲשׂוּ־חָג שִׁבְעַת יָמִים וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת כַּמִּשְׁפָּט׃

ט (א) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַזֶּה נֶאֶסְפוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּצוֹם וּבְשַׂקִּים וַאֲדָמָה עֲלֵיהֶם׃ (ב) וַיִּבָּדְלוּ זֶרַע יִשְׂרָאֵל מִכֹּל בְּנֵי נֵכָר וַיַּעַמְדוּ וַיִּתְוַדּוּ עַל־חַטֹּאתֵיהֶם

ועונות

ישראל'ס זייט דען צייטען דעס ישוע זאָהן נון'ס ביז צו דיזער צייט ניכט זאָ געטהאן האטטען, אונד דיא פֿריידע דאראיבער וואר זעהר גראָס׃ (יח) מאן לאז טעגליך אין דעם בוכע דער געטליכען לעהרע, פֿאָם ערשטען טאגע אן ביז צום לעטצטען׃ זיא פֿייערטען דיזעס פֿעסט זיבען טאגע לאנג, אונד אם אכטען דאז שלוספֿעסט, גאנץ נאך דער פֿאָרשריפֿט׃

ט

(א) אם פֿיר אונד צוואנ־ציגסטען טאג דעסזעלבען מאָנאטס קאמען דיא קינ־דער ישראל'ס פֿאסטענד, אין זעקען געהיללט, אונד מיט ערדע בעשטרייעט צו־זאממען׃ (ב) עס וואורדע דער זאמע ישראל'ס פֿאָן דען פֿרעמדען קינדערן אב־געזאָנדערט, זיא בעקענ־טען שטעהענד איהרע זינ־דען אונד דיא מיסעטהא־

טען

רש"י

ענף עבות. זה הדס הראוי ללולב כמפורש בהם׳ סוכה: (יח) יום ביום. בכל יום ויום:

ט (א) ואדמה עליהם. העלו עפר על ראשם: (ב) מכל בני נכר. ומנשיהם הנכריות

באור

טאננע)׳ ונקרא עץ שמן על שם הטלף הנוטף ממנו, ומן המתורגם׳ ענף עבות, עיין בספר ויקרא (כ״ג מ׳)׳

מעלה

וַעֲוֺנוֹת אֲבֹתֵיהֶם׃ (ג) וַיָּקוּמוּ
עַל־עָמְדָם וַיִּקְרְאוּ בְּסֵפֶר
תּוֹרַת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם רְבִיעִית
הַיּוֹם וּרְבִיעִית מִתְוַדִּים
וּמִשְׁתַּחֲוִים לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃
(ד) וַיָּקָם עַל־מַעֲלֵה הַלְוִיִּם
יֵשׁוּעַ וּבָנִי קַדְמִיאֵל שְׁבַנְיָה
בֻּנִּי שֵׁרֵבְיָה בָּנִי כְנָנִי וַיִּזְעֲקוּ
בְּקוֹל גָּדוֹל אֶל־יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם׃
(ה) וַיֹּאמְרוּ הַלְוִיִּם יֵשׁוּעַ
וְקַדְמִיאֵל בָּנִי חֲשַׁבְנְיָה
שֵׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה
פְתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת־
יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם
עַד

טען איהרער פֿאָרפֿאהרען: (ג) זיא בליבען אויפֿרעכט שטעהען, וועהרענד מאן איין פֿירטעל דעס טאגעס אויס דעם לעהרבוכע דעס עוויגען איהרעס גאָטטעס פֿאָרלאז, אונד זיא איין פֿירטעל טאג דאז בעקענטניס מאכטען, דאן ווארפֿען זיא זיך פֿאָר דעם עוויגען איהרעם גאָטטע צור אנבעטונג נידער׃ (ד) עס ערהאָבען זיך אויף דיא שטופֿען־ערהעהונג דער לעוויטען, ישוע, בני, קדמיאל, שבניה, בני, שרביה, בני אונד כנני, אונד ריפֿען מיט לויטער שטיממע צו דעם עוויגען איהרעם גאָטטע׃ (ה) דיא לעוויטען ישוע, קדמיאל בני, חשבניה, שרביה, הודיה, שבניה אונד פתחיה שפראכען: אויף! לאָבעט דען עוויגען אייערן גאָטט פֿאָן עוויגקייט

צו

רש"י

הנכריות כמו שכת' למעלה: (ד) על מעלה הלוים · מעלות היו שם שהלוים עומדים שם עליהם בשעה שאמרו שירה : (ה) מן העולם ועד העולם · מתחלת העולם ועד תכליתו יהא ברוך: ויברכו שם כבודך · עכשו ברכו הלוים כלפי שכינה בתפלה ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות והתהלות שלו הם · ד"א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו

באור

ט (ד) מעלה הלוים, מעלות היו שם שהלוים עומדים עליהם בשעה שאמרו שירה (רש"י) · (ה) ויברכו וגו', עכשיו ברכו הלוים כלפי שכינה בתפלה,

ויברכו

עַד־הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם
כְּבֹדֶךָ וּמְרוֹמַם עַל־כָּל־
בְּרָכָה וּתְהִלָּה׃ (ו) אַתָּה־
הוּא יְהוָה לְבַדֶּךָ אַתָּ עָשִׂיתָ
אֶת־הַשָּׁמַיִם שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם
וְכָל־צְבָאָם הָאָרֶץ וְכָל־אֲשֶׁר
עָלֶיהָ הַיַּמִּים וְכָל־אֲשֶׁר בָּהֶם
וְאַתָּה מְחַיֶּה אֶת־כֻּלָּם וּצְבָא
הַשָּׁמַיִם לְךָ מִשְׁתַּחֲוִים׃
(ז) אַתָּה הוּא יְהוָה הָאֱלֹהִים
אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם
וְהוֹצֵאתוֹ מֵאוּר כַּשְׂדִּים
וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם׃ (ח)
וּמָצָאתָ אֶת־לְבָבוֹ נֶאֱמָן
לְפָנֶיךָ וְכָרוֹת עִמּוֹ הַבְּרִית

אתה ק׳ | לתת

צו עוויגקייט · געלאָבט וויא
דיין הערליכער נאמע, דער
איבער אללעס לאָב אונד
רוהם ערהאבען איזט · (ו)
דוא, אָ עוויגער, אלליין
ביזט עס, דער דיא הימ-
מעל, הימּמעלס הימּמעל
נעבסט אללען איהרען העע-
רען, דיא ערדע אונד אל-
לעס וואס דארויף איזט;
אונד דיא מעערע מיט אל-
לעם וואס זיך דארין בע-
פינדעט, געמאכט האסט;
דוא ערהעלטסט אללעס,
אונד דיא הימּמעלסהעערע
בעטען דיך אן · (ז) דוא
ביזט דער עוויגע גאָטט,
דער דוא אברם זיך ער-
קאָהרען, איהן אויס אור
כשדים הינויס געפיהרט,
אונד אברהם גענאנט האסט·
(ח) דוא פאַנדסט זיין הערץ
טרייא פאָר דיר, שטיפ-
טעסט מיט איהם איין בונד-
ניס,

רש״י

ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר מה שהפה יכולה לדבר: ושמת שמו למעלה בשין לפי משמעותו בלשון עבר: (ח) וכרות עמו · לשון פעול: (י) כי הזידו · כי הרשיעו עליהם כמו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח) עס״ רלו״ן בלע״ז

באור

ויברכו שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה כי כל הברכות ותהלות שלו הם, ד״א ומרומם על כל ברכה ותהלה שאין בריה יכולה לברכו ולהללו כפי גדלו ורוממותו שהוא מרומם ונשא יותר ממה שהפה יכולה לדבר (דברי הכ״ל)·

נאצות

לָתֵת אֶת־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי
הַחִתִּי הָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַיְבוּסִי
וְהַגִּרְגָּשִׁי לָתֵת לְזַרְעוֹ וַתָּקֶם
אֶת־דְּבָרֶיךָ כִּי צַדִּיק אָתָּה׃
(ט) וַתֵּרֶא אֶת־עֳנִי אֲבֹתֵינוּ
בְּמִצְרָיִם וְאֶת־זַעֲקָתָם
שָׁמַעְתָּ עַל־יַם־סוּף׃ (י) וַתִּתֵּן
אֹתֹת וּמֹפְתִים בְּפַרְעֹה
וּבְכָל־עֲבָדָיו וּבְכָל־עַם אַרְצוֹ
כִּי יָדַעְתָּ כִּי הֵזִידוּ עֲלֵיהֶם
וַתַּעַשׂ־לְךָ שֵׁם כְּהַיּוֹם הַזֶּה׃
(יא) וְהַיָּם בָּקַעְתָּ לִפְנֵיהֶם
וַיַּעַבְרוּ בְתוֹךְ־הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה
וְאֶת־רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ
בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ־אֶבֶן בְּמַיִם
עַזִּים׃ (יב) וּבְעַמּוּד עָנָן
הִנְחִיתָם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ
לַיְלָה לְהָאִיר לָהֶם אֶת־
הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־בָהּ׃
(יג) וְעַל הַר־סִינַי יָרַדְתָּ וְדַבֵּר
עמהם

ניס, דאז לאנד כנעני, חתי, אמרי, פריזי, יבוסי אונד גרגשי זיינען נאכקאָמ־ מען צוגעבען, אונד היעלטסט אויך וואָרט, דען דוא ביזט
גערעכט · (ט) דוא זאהסט דאז ליידען אונזרער פֿאָר־ פֿאהרען אין מצרים, אונד הערטעסט איהר געשרייא ביים שילפֿמעערע · (י) דוא
צייגטעסט צייכען אונד וואונדער אן פרעה, אן אל־ לען זיינען קנעכטען אונד אן דעם גאנצען פֿאָלקע זיי־ נעס לאנדעס, ווייל דוא וואוסטעסט, דאס זיא איע בערמיהטיג געגען זיא האנ־ דעלטען, אונד פֿערשאפֿ־ טעסט דאדורך דיר רוהם ביז אויף דיזען טאג · (יא)
אויך דאז מעער טהייל־ טעסט דוא פֿאָר איהנען, דאס זיא מיטטען דורך אויף טראָקנעם גינגען; איהרע פֿערפֿאָלגער אבער האסט דוא אין דיא טיפֿע געשליי־ דערט, וויא שטיין אין מעכ־ טיגעם געוועססער · (יב)
דורך איינע וואָלקענזיילע פֿיהרטעסט דוא זיא דעם טאגעס, דורך איינע פֿייא־ ערזיילע דעם נאכטס, אום איהנען דען וועג צו בע־ לייכטען, אויף דעם זיא גינגען · (יג) דוא ליסעסט דיך אויף דען בערג סינא־
הער־

רש"י

בלע"ז: (יב) יומם · בכל יום ויום: (יג) ודבר · כמו ולדבר כמו שנאמר מן השמי'

השמיעך

עִמָּהֶם מִשָּׁמָיִם וַתִּתֵּן לָהֶם
מִשְׁפָּטִים יְשָׁרִים וְתוֹרוֹת
אֱמֶת חֻקִּים וּמִצְוֺת טוֹבִים׃
(יד) וְאֶת־שַׁבַּת קָדְשְׁךָ
הוֹדַעְתָּ לָהֶם וּמִצְוֺות וְחֻקִּים
וְתוֹרָה צִוִּיתָ לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה
עַבְדֶּךָ׃ (טו) וְלֶחֶם מִשָּׁמַיִם
נָתַתָּה לָהֶם לִרְעָבָם וּמַיִם
מִסֶּלַע הוֹצֵאתָ לָהֶם לִצְמָאָם
וַתֹּאמֶר לָהֶם לָבוֹא לָרֶשֶׁת
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָשָׂאתָ
אֶת־יָדְךָ לָתֵת לָהֶם׃ (טז) וְהֵם
וַאֲבֹתֵינוּ הֵזִידוּ וַיַּקְשׁוּ אֶת־
עָרְפָּם וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל־
מִצְוֺתֶיךָ׃ (יז) וַיְמָאֲנוּ לִשְׁמֹעַ
וְלֹא־זָכְרוּ נִפְלְאֹתֶיךָ אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ עִמָּהֶם וַיַּקְשׁוּ אֶת־
עָרְפָּם וַיִּתְּנוּ־רֹאשׁ לָשׁוּב
לְעַבְדֻתָם

הערָאב, אונד שפראכסט
פֿאָם הימעל מיט איהנען,
גאָבסט איהנען רעכטע,
וואהרע לעהרען, גוטע גע-
זעטצע אונד געבאָטע·
(יד) דיינען הייליגען רוהע-
טאג האסט דוא איהנען
בעקאנט געמאכט, אונד
דורך דיינען קנעכט משה
געזעטצע אונד לעהרען פֿער-
אָרדנעט· (טו) פֿאָם הימ-
מעל גאבסט דוא איהנען
איינע שפייזע פֿיר איהרען
הונגער, ליסעסט וואסער
אויס איינעם פֿעלזען הער-
פֿאָרקוועללען פֿיר איהרען
דורשט, אונד היסעסט זיא
הינציהען, דאז לאנד איין
בעזיטץ צו נעהמען, דאז
איהנען איינצוראֵימען דוא
דיא האנד עמפאָר געהאָ-
בען (געשוואָהרען) האסט·
(טז) אבער זיא אונזרע
פֿאָרפֿאהרען, האנדעלטען
פֿרעפֿענטליך, בעצייגטען
הארטנעקיגקייט, אונד גע-
האָרכטען דיינען געבאָטען
ניכט· (יז) יא, זיא ווי-
גערטען זיך צו געהאָרכען,
אונאיינגעדענק דער וואונ-
דער, דיא דוא פֿיר זיא גע-
טהאן האסט, ווארען דער-
געשטאלט הארטנעקיג, דאס זיא זיך איין אָבערהויפט זעטצטען, אונד
וואללּ·

רש"י

בשמיעך את קולו ליסרך. (דברים ד): (טו) לרעבם· מן רעב יאמר לרעבם כמו
מן צמא לצמאם: אשר נשאת את ידך· בשבועה כמו אשר נשאתי את ידי לתת אותה
(שמות ו): (יז) במרים· בשביל מרי שלהם:
בהלכך

לְעַבְדֻתָם בְּמִרְיָם וְאַתָּה
אֱלוֹהַּ סְלִיחוֹת חַנּוּן וְרַחוּם
אֶרֶךְ־אַפַּיִם וְרַב־וְחֶסֶד וְלֹא
עֲזַבְתָּם׃ (יח) אַף כִּי־עָשׂוּ
לָהֶם עֵגֶל מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ זֶה
אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הֶעֶלְךָ מִמִּצְרָיִם
וַיַּעֲשׂוּ נֶאָצוֹת גְּדֹלוֹת׃ (יט)
וְאַתָּה בְּרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא
עֲזַבְתָּם בַּמִּדְבָּר אֶת־עַמּוּד
הֶעָנָן לֹא־סָר מֵעֲלֵיהֶם בְּיוֹמָם
לְהַנְחֹתָם בְּהַדֶּרֶךְ וְאֶת־
עַמּוּד הָאֵשׁ בְּלַיְלָה לְהָאִיר
לָהֶם וְאֶת־הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר יֵלְכוּ־
בָהּ׃ (כ) וְרוּחֲךָ הַטּוֹבָה נָתַתָּ
לְהַשְׂכִּילָם וּמַנְךָ לֹא־מָנַעְתָּ
מִפִּיהֶם וּמַיִם נָתַתָּה לָהֶם
חסר ק'
לצמאם

וואָללטען אין איהרער ווי־
דערשפענסטיגקייט אין
איהרע קנעכטשאפט צו־
ריקקעהרען; דאָך דוא,
איין פערזעהנליכער גאָטט,
גנעדיג, בארמהערציג,
לאַנגמיהטיג אונד פאָן גראָ־
סער הולד, דוא פערליי־
סעסט זיא דעננאָך ניכט.
(יח) אויך דא, אלס זיא
זיך איין געגאָסנעס קאלב
מאכטען, אונד שפּראכען:
דיס איזט דיין גאָטט, דער
דיך אויס מצרים העראויס־
געפיהרט האט, אונד גראָ־
סע ערגערניסע פעראנלאס־
טען; (יט) האסט דוא זיא,
בייא דיינער אונענדליכען
בארמהערציגקייט, אין דער
וויסטע ניכט פערלאססען;
דוא ליסעסט דעננאָך דיא
וואָלקענזיילע ניכט וויכען
פאָן איהנען בייא טאג,
אום זיא אויף דעם וועגע
צו פיהרען, אונד דיא פייא־
ערזיילע ניכט בייא נאכט,
אום איהנען אונד דען ווע־
גען זיא געהען זאָללטען,
העלל צומאבען. (כ) פיל־
מעהר טהיילטעסט דוא דיינען פאָרטרעפליכען גייסט מיט, אום זיא אויפצו־
קלעהרען; ענטצאָגסט דיינעם מן איהרעם מונדע ניכט, אונד פערזאהסט זיא
אים דורשטע מיט וואסער.
פירציג

רש"י

(יט) בהדרך. כמו בדרך׃
לבלתי

באור

(יח) נאצות, מעשים מכועסים המעוררים חרוף וכעס. [illegible]
לפאה

לְצִמְאָם׃ (כא) וְאַרְבָּעִים שָׁנָה
כִּלְכַּלְתָּם בַּמִּדְבָּר לֹא חָסֵרוּ
שַׂלְמֹתֵיהֶם לֹא בָלוּ וְרַגְלֵיהֶם
לֹא בָצֵקוּ׃ (כב) וַתִּתֵּן לָהֶם
מַמְלָכוֹת וַעֲמָמִים וַתַּחְלְקֵם
לְפֵאָה וַיִּירְשׁוּ אֶת־אֶרֶץ סִיחוֹן
וְאֶת־אֶרֶץ מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וְאֶת־
אֶרֶץ עוֹג מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן׃
(כג) וּבְנֵיהֶם הִרְבִּיתָ כְּכֹכְבֵי
הַשָּׁמָיִם וַתְּבִיאֵם אֶל־הָאָרֶץ
אֲשֶׁר־אָמַרְתָּ לַאֲבֹתֵיהֶם
לָבוֹא לָרָשֶׁת׃ (כד) וַיָּבֹאוּ
הַבָּנִים וַיִּירְשׁוּ אֶת־הָאָרֶץ
וַתַּכְנַע לִפְנֵיהֶם אֶת־יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִים וַתִּתְּנֵם
בְּיָדָם וְאֶת־מַלְכֵיהֶם וְאֶת־
עממי

(כא) פירציג יאהרע לאנג
האסט דוא זיא אין דער
וויסטע זא אונטערהאלטען,
דאס זיא קיינען מאנגעל
ליטטען, איהרע קליידער
ניטצטען זיך ניכט אב, איה-
רע פיסע שוואללען ניכט
אויף׃ (כב) ענדליך איבער-
נאבסט דוא איהנען רייכע
אונד פעלקער, ליסעסט זיא
אן איינעם ערדען-ווינקעל
טהיילהאפטיג ווערדען; זיא
נאמען סיחון'ס, דעם קע-
ניגס אין חשבון, לאנד,
וויא אויך דאז לאנד עוג'ס,
קעניגס אין בשן, אין בע-
זיטץ׃ (כג) איהרע נאכ-
קאממען מאכטעסט דוא
צאהלרייך וויא דיא שטער-
נע אם הימעל, אונד
בראכטעסט זיא אין דאז
לאנד, דאס דוא איהרען
עלטערן פערהייסען האט-
טעסט, היניין צו קאמ-
מען אום עס צו בעזיטצען׃
(כד) אלס דיזע נאכקאמ-
מען היניין צאגען, אום
עס אין בעזיטץ צו נעהמען,
דעמיהטיגטעסט דוא דיא
איינוואהנער דעם לאנדעס, דיא כנענים פאר איהנען, אונד גאבסט זיא
נעבסט איהרען קעניגען אונד דען [illegible] איבריגען

רש"י

(כב) לפאה כמו להיות לכל זוית אחת מוחלקים בלי להתערב עם גויי הארצות׃
(כד) ותכנע׳ והכנעת׃ ואתה

באור

(כב) לפאה, נתת חלקם לכל זוית אחת בלי להתערב עם גויי הארצות (רש"י
בשנוי לשון קלת)׃ [illegible] אשר

עַמְמֵי הָאָרֶץ לַעֲשׂוֹת בָּהֶם
כִּרְצוֹנָם׃ (כה) וַיִּלְכְּדוּ עָרִים
בְּצוּרוֹת וַאֲדָמָה שְׁמֵנָה וַיִּירְשׁוּ
בָּתִּים מְלֵאִים־כָּל־טוּב בִּרוֹת
חֲצוּבִים כְּרָמִים וְזֵיתִים וְעֵץ
מַאֲכָל לָרֹב וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ
וַיַּשְׁמִינוּ וַיִּתְעַדְּנוּ בְּטוּבְךָ
הַגָּדוֹל׃ (כו) וַיַּמְרוּ וַיִּמְרְדוּ בָּךְ
וַיַּשְׁלִכוּ אֶת־תּוֹרָתְךָ אַחֲרֵי
גַוָּם וְאֶת־נְבִיאֶיךָ הָרָגוּ אֲשֶׁר־
הֵעִידוּ בָם לַהֲשִׁיבָם אֵלֶיךָ
וַיַּעֲשׂוּ נֶאָצוֹת גְּדֹלֹת׃ (כז)
וַתִּתְּנֵם בְּיַד צָרֵיהֶם וַיָּצֵרוּ
לָהֶם וּבְעֵת צָרָתָם יִצְעֲקוּ
אֵלֶיךָ וְאַתָּה מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמָע
וּכְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים תִּתֵּן לָהֶם
מוֹשִׁיעִים וְיוֹשִׁיעוּם מִיַּד
צריהם

איבריגען פֿעלקערשאַפֿטען דעס לאנדעס אין איהרע געוואלט, אום נאך וויללקיהר מיט איהנען צו פֿערפֿאהרען· (כה) אלזאָ עראָבערטען זיא פֿעסטע שטעדטע, איין פֿעטטעס ערדרייך, ערבטען הייזער מיט אללעם גוטען אנגעפֿיללט, אויסגעהויענע ציסטערנען, וויינבערגע, עהל־ אונד אָבסטביימע אין איבערפֿלוס· זיא גענאָסען צור גענינגע, וואורדען פֿעט, אונד לעבטען פֿערגניגט דורך דיינע גראָסע גיטע· (כו) אבער נון וואורדען זיא ווידערשפענסטיג, עמפּערטען זיך ווידער דיך, ווארפֿען דיינע לעהרען הינטער איהרען ריקקען, מאָרדעטען דיינע פראָפֿעטען, דיא זיא ערמאהנטען, אום זיא צו דיר צוריק צו ברינגען, אונד גאבען גראָסע ערגערניססע· (כז) דוא איבערגאבסט זיא דעסוועגען אין דיא געוואלט איהרער פֿיינדע, דיא זיא אין דיא ענגע טריבען; אלס זיא אבער אין דער צייט איהרער בעדרענגניס דיך אנריפֿען, ערהערטעסט דוא זיא פֿאָם הימעל, אונד גאבסט איהנען, פֿערמעגע דיינער גרענצענלאָזען בארמהערציגקייט, רעטטער, דיא זיא אויס דער האנד איהרער פֿיינדע ווידער בעפֿרייעטען·
דאך

רש"י

(כז) ואתה מן השמים תשמע· היית שומע: ותמשך

צָרֵיהֶם׃ (כח) וּכְנוֹחַ לָהֶם
יָשׁוּבוּ לַעֲשׂוֹת רַע לְפָנֶיךָ
וַתַּעַזְבֵם בְּיַד אֹיְבֵיהֶם וַיִּרְדּוּ
בָהֶם וַיָּשׁוּבוּ וַיִּזְעָקוּךָ וְאַתָּה
מִשָּׁמַיִם תִּשְׁמַע וְתַצִּילֵם
כְּרַחֲמֶיךָ רַבּוֹת עִתִּים׃ (כט)
וַתָּעַד בָּהֶם לַהֲשִׁיבָם אֶל־
תּוֹרָתֶךָ וְהֵמָּה הֵזִידוּ וְלֹא־
שָׁמְעוּ לְמִצְוֺתֶיךָ וּבְמִשְׁפָּטֶיךָ
חָטְאוּ־בָם אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה אָדָם
וְחָיָה בָהֶם וַיִּתְּנוּ כָתֵף סוֹרֶרֶת
וְעָרְפָּם הִקְשׁוּ וְלֹא שָׁמֵעוּ׃
(ל) וַתִּמְשֹׁךְ עֲלֵיהֶם שָׁנִים
רַבּוֹת וַתָּעַד בָּם בְּרוּחֲךָ
בְּיַד־נְבִיאֶיךָ וְלֹא הֶאֱזִינוּ
וַתִּתְּנֵם בְּיַד עַמֵּי הָאֲרָצֹת׃

וברחמיך

(כח) דאָך קוים גע־
נאָסען זיא דער רוהע, זאָ
טהאטען זיא אויך ווידער
בעזעס פֿאָר דיר; דוא אי־
בערליסעסט זיא אבער־
מאלס איהרען פֿיינדען,
דיא אונטעריאָכטען זיא,
אונד דא זיא ווידער דיך
אנריפֿען, ערהערטעסט דוא
זיא פֿאָם הימעל, אונד זאָ
רעטטעטעסט דוא זיא דורך
דיינע בארמהערציגקייט צו
פֿילען צייטען׃ (כט) דוא
ליסעסט זיא ערמאהנען,
אום זיא צו דיינער לעהרע
צוריקצופֿיהרען, אבער זיא
פֿרעפֿעלטען, הערטען אויף
דיינע געבאָטע ניכט, זינ־
דיגטען געגען דיינע רעכטע,
דורך דערען אויסאיבונג נור
דער מענש גליקליך לעבען
קאַן, זיא קעהרטען דיר
ווידערשפענסטיג דען ריק־
קען, אונד ווארדען אימ־
מער האלזשטערריגער אונד
אונגעהאָרזאמער · (ל) פֿי־
לע יאהרע ליסעסט דוא זאָ
איבער זיא היגנעהען, וואָ
דוא זיא אימער, אין דיי־
נעם גייסטע דורך דיינע פראָפֿעטען ערמאהנטעסט, אָהנע דאס זיא דארויף אכ־
טעטען, ביז דוא זיא ענדליך דער געוואלט פֿרעמדער פֿעלקער איבערגאבסט ·

פֿער־

רש"י

(ל) ותמשוך עליהם · משכת עליהם להמתין שלא להשחיתם :

על

באור

(כט) אשר יעשה האדם וגו׳, עיין בבאורי לספר יחזקאל (כ׳, י״א) ·

(לא) וּבְרַחֲמֶיךָ הָרַבִּים לֹא־
עֲשִׂיתָם כָּלָה וְלֹא עֲזַבְתָּם
כִּי אֵל־חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה׃
(לב) וְעַתָּה אֱלֹהֵינוּ הָאֵל
הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר ׀ וְהַנּוֹרָא
שׁוֹמֵר הַבְּרִית וְהַחֶסֶד אַל־
יִמְעַט לְפָנֶיךָ אֵת כָּל־
הַתְּלָאָה אֲשֶׁר־מְצָאַתְנוּ
לִמְלָכֵינוּ לְשָׂרֵינוּ וּלְכֹהֲנֵינוּ
וְלִנְבִיאֵינוּ וְלַאֲבֹתֵינוּ וּלְכָל־
עַמֶּךָ מִימֵי מַלְכֵי אַשּׁוּר עַד
הַיּוֹם הַזֶּה׃ (לג) וְאַתָּה צַדִּיק
עַל כָּל־הַבָּא עָלֵינוּ כִּי־אֱמֶת
עָשִׂיתָ וַאֲנַחְנוּ הִרְשָׁעְנוּ׃
(לד) וְאֶת־מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ
כֹּהֲנֵינוּ וַאֲבֹתֵינוּ לֹא עָשׂוּ
תּוֹרָתֶךָ וְלֹא הִקְשִׁיבוּ אֶל־
מִצְוֺתֶיךָ וּלְעֵדְוֺתֶיךָ אֲשֶׁר
העידת

(לא) פֿערמעגע דיינער גרענ-
צענלאָזען בארמהערציגקייט
האסט דוא זיא אבער דאָך
ניכט גאנץ פֿערניכטעט,
אונד אויך ניכט פֿערלאס-
סען, דיזוייל דוא איין גנא-
דענפֿאָללער אונד בארמ-
הערציגער גאָטט ביזט.
(לב) אונד נון, אונזער
גאָטט! אָ דוא גראָסער,
מעכטיגער אונד פֿורכטבא-
רער גאָטט! דער בונד אונד
גנאדע העלט, לאס ניכט
גערינג פֿאָר דיר זיין אללע
דיא מיהזעליגקייטען, דיא
אונס זעלבסט, אונזרע קע-
ניגע, פֿירשטען, פריסטער,
פראָפֿעטען, פֿאָרפֿאהרען,
איבערהויפט דיין זעמטלי-
כעס פֿאָלק בעטראָפֿען הא-
בען, זייט דען צייטען דער
קעניגע פֿאָן אשור ביז אויף
דיזען טאג! (לג) אָ דוא
ביזט גערעכט אין אללעם,
וואס איבער אונס געקאָמ-
מען איזט, דען דוא האסט
טרייע געטהאן, אונד וויר
האבען רוכלאָז געהאנדעלט!
(לד) אבעדוויל אונזרע קע-
ניגע, אָבערן, פריסטער
אונד אונזרע פֿאָרפֿאהרען
דיינע לעהרע ניכט בע-
פֿאָלגט, אויף דיינע געבאָ-
טע אונד ערמאהנונגען, דיא דוא אן זיא ערגעהען
ליסעסט

רש"י

(לג) על כל הבא · על כל מעשה יסורין הרעים אשר באו עלינו׃
הבא

הַעִידֹתָ בָּהֶם׃ (לה) וְהֵם
בְּמַלְכוּתָם וּבְטוּבְךָ הָרָב
אֲשֶׁר־נָתַתָּ לָהֶם וּבְאֶרֶץ
הָרְחָבָה וְהַשְּׁמֵנָה אֲשֶׁר־
נָתַתָּה לִפְנֵיהֶם לֹא עֲבָדוּךָ
וְלֹא־שָׁבוּ מִמַּעַלְלֵיהֶם
הָרָעִים׃ (לו) הִנֵּה אֲנַחְנוּ הַיּוֹם
עֲבָדִים וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתָּה
לַאֲבֹתֵינוּ לֶאֱכֹל אֶת־פִּרְיָהּ
וְאֶת־טוּבָהּ הִנֵּה אֲנַחְנוּ
עֲבָדִים עָלֶיהָ׃ (לז) וּתְבוּאָתָהּ
מַרְבָּה לַמְּלָכִים אֲשֶׁר־
נָתַתָּה עָלֵינוּ בְּחַטֹּאותֵינוּ
וְעַל־גְּוִיֹּתֵינוּ מֹשְׁלִים
וּבִבְהֶמְתֵּנוּ כִּרְצוֹנָם וּבְצָרָה
גְדוֹלָה אֲנָחְנוּ׃

ובכל

ליסעסט, ניכט געאכטעט
האבען, (לה) אונד זיא
אין איהרעם רייכע, אונגע-
אכטעט דיינער גראָסען גי-
טע, דיא דוא איהנען ער-
וויזען, אונד אונגעאכטעט
דעם גערייםיגען אונד פֿעט-
טען לאנדעם, דאס דוא
איהנען איינגעגעבען האסט,
דיר דאָך ניכט געדינט,
אונד פֿאָן איהרען בעזען
האנדלונגען ניכט אבגעווי-
כען זינד; (לו) מיססען וויר
נאָך הייט צו טאגע אונ-
טערטהעניגע זיין: אין אונ-
זערם אייגנעם לאנדע, דאס
דוא אונזערן פֿאָרפֿאהרען
גאבסט, זיינע פֿריכטע אונד
זיין גוט צו געניסען, מיס-
סען וויר אונטערטהעניג זיין!
(לז) יא, זיינע פֿרוכט וועכסט
רייכליך נור פֿיר דיא קעניגע,
דיא דוא, וועגען אונזרער
זינדען, איבער אונס גע-
זעטצט, זיא שאלטען נאך
וויללקיהר איבער אונזרע
פערזאָנען אונד מיט אונ-
זערם פֿיהע, אונד וויר בע-
פֿינדען אונס נאָך אימנוער
אין גראָסעם עלענדע!

אונד

רש"י

(לו) הנה אנחנו עבדי' עליה · שאנחנו מעלי' מס לכל האומות: (לז) ותבואתה של ארץ ישראל הרבה מעבדי מאכלים למלכי האומות ז אשר נתת עלינו · שהם מושלים בנו:

ובכל

י (א) וּבְכָל־זֹאת אֲנַחְנוּ
כֹּרְתִים אֲמָנָה וְכֹתְבִים
וְעַל הֶחָתוּם שָׂרֵינוּ לְוִיֵּנוּ
כֹּהֲנֵינוּ׃ (ב) וְעַל הַחֲתוּמִים
נְחֶמְיָה הַתִּרְשָׁתָא בֶּן־חֲכַלְיָה
וְצִדְקִיָּה׃ (ג) שְׂרָיָה עֲזַרְיָה
יִרְמְיָה׃ (ד) פַּשְׁחוּר אֲמַרְיָה
מַלְכִּיָּה׃ (ה) חַטּוּשׁ שְׁבַנְיָה
מַלּוּךְ׃ (ו) חָרִם מְרֵמוֹת
עֹבַדְיָה׃ (ז) דָּנִיֵּאל גִּנְּתוֹן
בָּרוּךְ׃ (ח) מְשֻׁלָּם אֲבִיָּה
מִיָּמִן׃ (ט) מַעַזְיָה בִלְגַּי שְׁמַעְיָה
אֵלֶּה הַכֹּהֲנִים׃ (י) וְהַלְוִיִּם
וְיֵשׁוּעַ בֶּן־אֲזַנְיָה בִּנּוּי מִבְּנֵי
חנדד

(א) אונד וועגען דיזעס אלעס מאכען וויר נון איינען טרייהייטס בונד, אונד פערצייכנען איהן, מיט דער אונטערשריפט אונזרער פארגעזעצטען, לעוויטען אונד פריסטער׃ (ב) דיא אונטערשריבענען: דער תרשתא נחמיה זאהן חכליה'ס, צדקיה׃ (ג) שריה, עזריה, ירמיה׃ (ד) פשחור, אמריה, מלכיה׃ (ה) חטוש, שבניה, מלוך׃ (ו) חרם, מרמות, עבדיה׃ (ז) דניאל, גנתון, ברוך׃ (ח) משלם, אביה, מימן׃ (ט) מעזיה, בלגי, שמעיה; דיס דיא פריסטער׃ (י) דיא לעוויטען: ישוע זאהן אזניה'ס, בנוי פאן דען נאכקאממען חנדד'ס.

רש"י

י (א) ובכל זאת׳ ובכל הרעה הזאת הבאה עלינו אנחנו כורתים אמנה להקב"ה להאמין ולבטוח בו: וכותבים׳ ואנחנו כותבים בספר לקבל מלכותו עלינו למען תהיה לנו לעדות: ועל החתום׳ סדור גדולי׳ וחשובים שבכן חתומים על ספר קבלת המצות להיות לנו לעדות: (ב) ועל החתומים עתה מונה והולך החתומים בספר

באור

י (א) כרתים אמנה, שעוו ברית אמנה, ללכת בתורת האלהים לשמור ולעשות את כל מצות וגו׳ כמפורש למטה בפרשה, ומלת אמנה היא כמו אמונה; וי"ת

חֵֽנָדָד קַדְמִיאֵֽל׃ (יא) וַאֲחֵיהֶם
שְׁבַנְיָה הֽוֹדִיָּה קְלִיטָא
פְּלָאיָה חָנָֽן׃ (יב) מִיכָא רְחוֹב
חֲשַׁבְיָֽה׃ (יג) זַכּוּר שֵׁרֵבְיָה
שְׁבַנְיָֽה׃ (יד) הוֹדִיָּה בָנִי
בְּנִינֽוּ׃ (טו) רָאשֵׁי הָעָם
פַּרְעֹשׁ פַּחַת מוֹאָב עֵילָם
זַתּוּא בָּנִֽי׃ (טז) בֻּנִּי עַזְגָּד בֵּבָֽי׃
(יז) אֲדֹנִיָּה בִגְוַי עָדִֽין׃
(יח) אָטֵר חִזְקִיָּה עַזּֽוּר׃
(יט) הוֹדִיָּה חָשֻׁם בֵּצָֽי׃
(כ) חָרִיף עֲנָתוֹת נֵובָֽי׃
(כא) מַגְפִּיעָשׁ מְשֻׁלָּם חֵזִֽיר׃ (כב) מְשֵׁיזַבְאֵל
צָדוֹק יַדּֽוּעַ׃ (כג) פְּלַטְיָה חָנָן עֲנָיָֽה׃

חנדד'ס, קדמיאל׃ (יא) אונד
איהרע ברידער שבניה,
הודיה, קליטא, פלאיה,
חנן׃ (יב) מיכא, רחוב,
חשביה׃ (יג) זכור, שרביה,
שבניה׃ (יד) הודיה, בני,
בנינו׃ (טו) דיא הייפטער
דעס פאלקס; פרעש, פחת
מואב, עילם זתוא, בני׃
(טז) בני, עזגד, בבי׃
(יז) אדניה, בגוי עדין׃
(יח) אטר, חזקיה, עזור׃
(יט) הודיה, חשם, בצי׃
(כ) חריף, ענתות, ניבי׃
(כא) מגפיעש, משלם,
חזיר׃ (כב) משיזבאל, צדוק,
ידוע׃ (כג) פלטיה, חנן,
עניה

הושע

ניבי ק'

רש"י

בספר לעדות קבול המלות: נחמיה התרשתא׳ שם אחד הוא והוא שפירשתי (עזר׳ ב) שהתרשתא׳ הוא נחמיה, ולמה נקרא שמו התרשתא שהתירו לו הכנעים לשתות יין נסך
לפי

באור

ח"מ שהוא לשון קיום והתמדה, כלומר ברית קיום ונאמן, (פעסטען בונד), אמנם הלשון יותר נכון וכן תרגמתי׳ וכותבים, ואנחנו כותבים זאת בספר מה שקבלנו
עלינו

(כד) הוֹשֵׁעַ חֲנַנְיָה חַשּׁוּב׃
(כה) הַלּוֹחֵשׁ פִּלְחָא שׁוֹבֵק׃
(כו) רְחוּם חֲשַׁבְנָה מַעֲשֵׂיָה׃
(כז) וַאֲחִיָּה חָנָן עָנָן׃
(כח) מַלּוּךְ חָרִם בַּעֲנָה׃
(כט) וּשְׁאָר הָעָם הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם הַשּׁוֹעֲרִים הַמְשֹׁרְרִים
הַנְּתִינִים וְכָל־הַנִּבְדָּל מֵעַמֵּי
הָאֲרָצוֹת אֶל־תּוֹרַת הָאֱלֹהִים
נְשֵׁיהֶם בְּנֵיהֶם וּבְנֹתֵיהֶם כֹּל
יוֹדֵעַ מֵבִין׃ (ל) מַחֲזִיקִים עַל־
אֲחֵיהֶם אַדִּירֵיהֶם וּבָאִים
בְּאָלָה וּבִשְׁבוּעָה לָלֶכֶת
בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר
נִתְּנָה בְּיַד מֹשֶׁה עֶבֶד־
האלהים

עניה · (כד) הושע, חנניה, השוב · (כה) הלוחש, פלחא, שובק · (כו) רחום, חשבניה, מעשיה · (כז) אחיה, חנן, ענן · (כח) מלוך, חרים, בענה · (כט) אונד דיא איבריגען דעם פאלקס, דער פריסטער, לעוויטען טאהר־היטער אונד זענגער, וויא אויך דיא נתינים, אונד אללע זענע, דיא זיך פאן דען פעלקערשאפטען דעם לאנדעס צו דער לעהרע גאטטעס אבגעזאנדערט האבען, זאמט איהרען ווייבערן, זעהנען אונד טעכטערן, איבערהויפט יעדער, דער בעגרייפט אונד פערשטעהט · (ל) זינד איינפערשטאנדען, מיט איהרען פארנעהמען מיטברידערן; אונד פערפפליכטען זיך דורך אייד אונד שוואור: דאס זיא נאך דער לעהרע גאטטעס, דיא ער דורך זיינען קנעכט משה גע־
געבען

רש"י

לפי שהיה משקה למלך: (כט) וכל הנבדל: הם הגרים שנבדלו מתורת העמי' להיו' דבוקי' ומקובלי' על תורתו של הקב"ה ולשמור מצותיו: (ל) על אחיהם · וגם אחיה':
אדיריהם

באור

עלינו ועל החתום וגו'. על ספר קבלת המצות להיות לעדות · (כט) יודע מבין, שהוא יודע ומבין · (ל) על אחיהם, כמו עם אחיהם (רפ"י) ·
המקחות

האלהים ולשמור ולעשות
את־כל־מצות יהוה אדנינו
ומשפטיו וחקיו: (לא) ואשר
לא־נתן בנתינו לעמי הארץ
ואת־בנתיהם לא נקח
לבנינו: (לב) ועמי הארץ
המביאים את־המקחות
וכל־שבר ביום השבת
למכור לא־נקח מהם
בשבת וביום קדש ונטש
את־השנה השביעית ומשא
כל־יד: (לג) והעמדנו עלינו
מצות לתת עלינו שלישית
השקל

געבען, וואנדעלן, אונד דיא געבאָטע דעם עוויגען אונזערם גאָטטעס, זיינע רעכטע אונד געזעטצע בעאָבאכטען אונד אויסאיבען וואללען; (לא) דאס וויר אונזרע טעכטער דען פֿעלקערשאַפֿטען דעס לאנדעס ניכט געבען, אונד איהרע טעכטער פֿיר אונזרע זעהנע ניכט געהמען וואללען; (לב) דאס אין בעטרעף דער פֿעלקערשאַפֿטען דעס לאנדעס, דיא פֿיילשאַפֿטען אונד בעזאָנדערס אללע אַרטען געטריידע אם שבת · טאגע צום פֿערקויף ברינגען, וויר אם שבת · אונד אן איינעם היילֿיגען טאג פֿאָן איהנען ניכטס אבקויפֿען; דאס וויר דעם ערטראגס דעם זיבענטען יאָהרס אונד יעדער פֿאָדערונג איינעם שולדהערן אונס בעגעבען וואָללען · (לג) פֿערנער דאס וויר בעזאָנדערס אונס דער געבאָטע אונטערצאָגען האבען, אונס יעהרליך איינען דריט·

רש"י

אדיריהם גדולי' שבהם: (לב) המקחות הסחורו': שבר · תבואה כמו בשבר אשר הם שוברי' (בראשי' מב): וביום קדש · של י"ט: ונטוש את השנה השביעית כענין של' ובשביעי'

באור

(לב) המקחות, שם דבר מן לקח, וענינו סחורות המקחים שבר, תבואה כמו בשבר אשר הם שוברים · ונטש את השנה השביעית, כענין שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כ"ג י"א) עיין שם · ומשא כל יד, השמטת מלוה בשביעית (הנ"ל), ולשון משא כל יד היא כענין כל בעל משה ידו (דברים טו, ב'). (לג) והעמדנו וגו'.

הַשֶּׁקֶל בַּשָּׁנָה לַעֲבֹדַת בֵּית
אֱלֹהֵינוּ׃ (לד) לְלֶחֶם הַמַּעֲרֶכֶת
וּמִנְחַת הַתָּמִיד וּלְעוֹלַת
הַתָּמִיד הַשַּׁבָּתוֹת הֶחֳדָשִׁים
לַמּוֹעֲדִים וְלַקֳּדָשִׁים
וְלַחַטָּאוֹת לְכַפֵּר עַל־יִשְׂרָאֵל
וְכֹל מְלֶאכֶת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ׃
(לה) וְהַגּוֹרָלוֹת הִפַּלְנוּ עַל־
קֻרְבַּן הָעֵצִים הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם
וְהָעָם לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ
לְבֵית־אֲבֹתֵינוּ לְעִתִּים
מְזֻמָּנִים שָׁנָה בְשָׁנָה לְבַעֵר
עַל־מִזְבַּח יְהוָה אֱלֹהֵינוּ
ככתוב

דריטטעז שקל אויפֿצולעגען, פֿיר דען דינסט דעם טעמפעלס אונזערס גאָטטעס׃ (לד) נעמליך פֿיר דאז בראָט צום אויפֿזאטצע, פֿיר דיא טעגליכע שפייזע • אונד גאנצאָפפֿער, יענע דער זאבבאטע, נייאמאָנדע, פֿעסטע, פֿיר אָפפֿער פֿאָן גרינגער הייליגקייט, פֿיר זינדענאָפפֿער צור פֿערזעהנונג פֿיר ישראל אונד איבערהויפט פֿיר יעדען זאָנסטיגען געבריך דעם טעמפעלס אונזערס גאָטטעס׃ (לה) אונד נאכדעם וויר ווערדען לאָזע געוואָרפֿען האבען, וועגען דארברינגונג דעם האָלצעס, דאס זאָלכעס דיא פריסטער, לעוויטען אונד דאז פֿאָלק פֿיר דען טעמפעל אונזערס גאָטטעס, נאך אונזרען פֿאמיליענהייזערן, צו בעשטימטען צייטען יאהר פֿיר יאהר אבליפֿערן זאָללען, צור נעהטיגען פֿייערונג אויף דעם אלטאר דעם עוויגען אונזערס גאָטטעס, וויא עס אין דער לעה׳

רש״י

ובשביעי׳ תשמטנה ונטשתה (שמות כג): ומשא כל יד: השמטת מלוה בשביעי׳: (לד) וכל מלאכת בי׳ אלהינו׃ לעשות מן הכסף: (לה) הפלנו כמה יביא כל אחד: קרבן העצי׳ תקרוב׳ של עצי המערכה למזבח: לבית אבותינו׳ שהוא בית קדושת אבותינו

באור

עד הנה דברו ממה שקבלו עליהם שלא לעשות, ועתה מדברים ממה שקבלו עליהם בפרטית ממצות ה׳׃ (לה) והגרלות הפלנו וגו׳, הכונה אחרי שהפלנו גרלות על קרבן

כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה׃ (לו) וּלְהָבִיא אֶת־בִּכּוּרֵי אַדְמָתֵנוּ וּבִכּוּרֵי כָּל־פְּרִי כָל־עֵץ שָׁנָה בְשָׁנָה לְבֵית יְהוָה׃ (לז) וְאֶת־בְּכֹרוֹת בָּנֵינוּ וּבְהֶמְתֵּנוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה וְאֶת־בְּכוֹרֵי בְקָרֵינוּ וְצֹאנֵינוּ לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים בְּבֵית אֱלֹהֵינוּ׃ (לח) וְאֶת־רֵאשִׁית עֲרִיסֹתֵינוּ וּתְרוּמֹתֵינוּ וּפְרִי כָל־עֵץ תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר נָבִיא לַכֹּהֲנִים אֶל־לִשְׁכוֹת בֵּית־אֱלֹהֵינוּ וּמַעְשַׂר אַדְמָתֵנוּ לַלְוִיִּם וְהֵם

הלוים

לעהרע פארגעשריבען איזט׃ (לו) פערנער דאס וויר דיא ערשטלינגע אונזהער פעלדער אונד דיא ערשטלינגע אללער בוימפריכטע אללי־יעהרליך אין דען טעמפעל ברינגען וואללען׃ (לז) וויא אויך דיא ערשטגעבאהרנען אונזרער זעהנע אונד אונזערעס פיהעס, וויא עס אין דער לעהרע פארגעשריבען איזט, דיא ערשטגעבאהרנען אונזרער רינדער אונד שאפע, זיא נעמליך אין דען טעמפעל אונזרעס גאטטעס, דען פריסטערן דיא דען דינסט דאזעלבסט פערריכטען, צו ברינגען׃ (לח) דאס וויר פערנער דאז ערשטע אונזרעס טייגס, אונזרע העבען, פאן דער פרוכט יעדעס בוימס, דעם מאסטעס אונד דעם עהלס דען פריסטערן אין דיא צעללען דעס טעמפעלס אונזרעס גאטטעס אבגעבען וואללען. וויא אויך דען צעהנטען אונזרער פעלדער דען לעוויטען, אונד צוואר דאס

דיא

רש״י

אבותינו: (לז) ובכורי כל פרי עץ. בכורי של כל פרי באילן הם מדברי חכמי׳: (לח) נביא לכהני׳ אל לשכות. כי הם היו רגילים: המעשרים בכל ערי עבודתנו. סכותלי׳

באור

קרבן העצים, שיביאו אותם הכהנים וגו׳, ופעל הפלנו הוא זמן מורכב מעתיד ומעבר ובתרגום. קרבן העצים, תקרובת של עצי המערכה למזבח (הנ״ל)׃ (לח) המעשרים,

הם

הַלְוִיִּם הַמְעַשְּׂרִים בְּכֹל עָרֵי
עֲבֹדָתֵנוּ׃ (לט) וְהָיָה הַכֹּהֵן בֶּן־
אַהֲרֹן עִם־הַלְוִיִּם בַּעְשֵׂר
הַלְוִיִּם וְהַלְוִיִּם יַעֲלוּ אֶת־
מַעֲשַׂר הַמַּעֲשֵׂר לְבֵית
אֱלֹהֵינוּ אֶל־הַלְּשָׁכוֹת לְבֵית
הָאוֹצָר׃ (מ) כִּי אֶל־הַלְּשָׁכוֹת
יָבִיאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל וּבְנֵי הַלֵּוִי
אֶת־תְּרוּמַת הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ
וְהַיִּצְהָר וְשָׁם כְּלֵי הַמִּקְדָּשׁ
וְהַכֹּהֲנִים הַמְשָׁרְתִים
וְהַשּׁוֹעֲרִים וְהַמְשֹׁרְרִים וְלֹא
נעזב

דיא לעוויטען זעלבסט דען צעהנטען אבזאנדערן אין אללען שטעדטען וואו וויר פעלדבויא האבען׃ (לט) אונד אימּמער איין פריסטער אויס דעם געשלעכטע אהרן בייא דען לעוויטען זיין זאלל, ווען זיא העין צעהנטען אבזאנדערן, אונד דיא לעוויטען דאן דען צעהנטען פאן דעם צעהנטען אין דען טעמפעל אונזרעס גאָטטעס אין דיא בעהעלטניססע דעס פאָרראהטסהויזעס אבגעבען זאללען׃ (מ) דאס זאנוואהל דיא קינדער ישראל׳ס אלס דיא זעהנע לוי׳ס דיא העבע פאן געטריידע, מאָסט אונד עהל זעלבסט אין דיא בעהעלטניססע היניליפרען וואו דיא היילינע גערעהטע, דיא פריסטער, דיא דען דינסט האבען, דיא פפערטנער אונד זענגער זיך בעפינדען, אונד דאס וויר איבערהויפט דען

רש"י

שנוטלי׳ מעשרותיה׳ בכל ערי ישרא׳: (לט) בעשרי לשון בעשור: את מעשר המעש׳ שהיו הלוי׳ מעשרים מעשר מן המעשר ומביאים אותו לכהנים שלא היו עוזבים את בית המקדש:

יא (א) אחד

באור

הם ילכו ויקחו את המעשרות׳ עבדתינו, עבדת השדה׳ (מ) כי אל הלשכות יביאו וגו׳, לדעתי שעודו גם זה קבלו עליהם שהמה יביאו את כל התרומה אל הלשכות שלא צריכים הכהנים לחזור אחריה׳ ולא נעזב וגו׳, כלל אחרי הפרט וכלמתורגם׳ וי״ת כי הוא המשך מן אל הלשכות יביאו וגו׳, וכוונת ולא נעזוב, שיהיו הכהנים צריכים

נַעֲזֹב אֶת־בֵּית אֱלֹהֵינוּ׃

יא (א) וַיֵּשְׁבוּ שָׂרֵי־הָעָם בִּירוּשָׁלִָם וּשְׁאָר הָעָם הִפִּילוּ גוֹרָלוֹת לְהָבִיא ׀ אֶחָד מִן־הָעֲשָׂרָה לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלִַם עִיר הַקֹּדֶשׁ וְתֵשַׁע הַיָּדוֹת בֶּעָרִים׃ (ב) וַיְבָרְכוּ הָעָם לְכֹל הָאֲנָשִׁים הַמִּתְנַדְּבִים לָשֶׁבֶת בִּירוּשָׁלִָם׃ (ג) וְאֵלֶּה רָאשֵׁי הַמְּדִינָה אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בִּירוּשָׁלִָם וּבְעָרֵי יְהוּדָה יָשְׁבוּ

איש

דען טעמפעל אונזרעס גאָט־
טעס ניכט פערלאססען
וואללען׃

יא

(א) דיא פאָרנעהמען דעס פאָלקס ליסען זיך אין ירושלים נידער, בייא דעם איבריגען פאָלקע אבער לאָזטע מאן, אום פאן צעהן איינע הערוים צו ברינגען, אין ירושלים דער היילגען שטאדט, אונד נייון טיילע אין דען פראָווינץ־שטעד־טען צו וואָהנען׃ (ב) דאז פאָלק זעגנעטע אללע דיא־יעניגע, דיא זיך פרייוויללינ ענטשלאָסען אין ירושלים צו וואָהנען׃ (ג) פאלגענדע זינד דיא אָבערהייפטער דער פראָווינץ, דיא אין ירושלים זיך נידער ליסען, (דיא אייגענטליך אין אנדרען שטעדטען יהודה׳ס יעדער

אין

רש"י

יא (א) אחד מן העשרה׳ שבישראל למען ישבו בירושל׳ כמו׳ שעי׳: תשע הידות׳ תשעה חלקים שבישרא׳: (ב) המתנדבי׳ אשר נדבה רוחם אות׳ להיות יושבי׳ בירושל׳ לשמור העיר מן האויבים: (ג) ואלה ראשי המדינה אשר ישבו בירושל׳ הוא שנאמר

בסמוך

באור

צריכים לצאת מן המקדש ולעזוב אותו, וכן נראה דעת רש"י, וראוי לתרגם: (דאָ־מיט וויל דיזן טעמפעל ניכט ענטבלעסען), אבל הלשון יותר נכון׳

יא (א) וישבו וגו׳, להרבות מספר העם בירושלים, והוא המשך מזה שמסופר לעיל פרשה ז׳, שהעם היה מעט בירושלים, וה׳ נתן אל לב נחמיה להקבין את השרים והעם וגו׳, כאשר הערתי כבר לעיל׳ (ג) ובערי יהודה ישבו וגו׳,

הכוונה

אִישׁ בַּאֲחֻזָּתוֹ בְּעָרֵיהֶם יִשְׂרָאֵל
הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְהַנְּתִינִים
וּבְנֵי עַבְדֵי שְׁלֹמֹה׃ (ד)
וּבִירוּשָׁלִַם יָשְׁבוּ מִבְּנֵי יְהוּדָה
וּמִבְּנֵי בִנְיָמִן מִבְּנֵי יְהוּדָה
עֲתָיָה בֶן־עֻזִּיָּה בֶּן־זְכַרְיָה בֶן
אֲמַרְיָה בֶן־שְׁפַטְיָה בֶן
מַהֲלַלְאֵל מִבְּנֵי פָרֶץ׃
(ה) וּמַעֲשֵׂיָה בֶן־בָּרוּךְ בֶּן
כׇּל־חֹזֶה בֶּן־חֲזָיָה בֶן־עֲדָיָה
בֶן־יוֹיָרִיב בֶּן־זְכַרְיָה בֶּן
הַשִּׁלֹנִי׃ (ו) כׇּל־בְּנֵי־פֶרֶץ
הַיֹּשְׁבִים בִּירוּשָׁלִָם אַרְבַּע
מֵאוֹת שִׁשִּׁים וּשְׁמֹנָה אַנְשֵׁי־
חָיִל

אין זייגעם ערבבעזיצע אונד אייגנען שטערטען אנזעסיג ווארען), אינגלייכען דיא געמיינע ישרא'ס, פריסטער, לעוויטען, נתינים אונד דיא נאכקאממען דער שקלאפען שלמה'ס. (ד) פאן דען קינדערן יהודה'ס אונד בנימין'ס ליסען אין ירושלים זיך נידער; פאן דען קינדערן יהודה'ס: עתיה זאהן עזיה'ס, זאהן זכריה'ס, זאהן אמריה'ס, זאהן שפטיה'ס, זאהן מהללא'ס, פאן דען נאכקאממען דעס פרץ. (ה) אונד מעשיה זאהן ברוך'ס, זאהן כל חזה'ס, זאהן חזיה'ס, זאהן עדיה'ס, זאהן יויריב'ס, זאהן זכריה'ס, זאהן השלני'ס. (ו) אללע נאכקאממען דעס פרץ, דיא אין ירושלים זיך נידער ליסען, ווארען פיר הונדערט אכט אונד זעכציג וואקרע מענ-

רש"י

בסמוך ובירושל' ישבו בני יהודה וגומר: (ד) מבני יהודה עתיה וכו'. חוזר ומפרש מבני יהוד' מי ומי היו וכל הפרט' אינה מונה כי אם הגדולי' והחשובי' שבהם:
נגיד

באור

הכוונה לדעתי לומר שאף כי היה ישיבתם באחוזתם בעריהם, לא מנעו אותם מלדור בירושלים לטובת העיר הזאת, והוא כמאמר מוסגר ישראל וגו', מוסב על ואלה,
כאומר

חיל: (ז) ואלה בני בנימן סלא
בן משלם בן יועד בן פדיה
בן קוליה בן מעשיה בן
איתיאל בן ישעיה: (ח)
ואחריו גבי סלי תשע מאות
עשרים ושמנה: (ט) ויואל בן
זכרי פקיד עליהם ויהודה
בן הסנואה על העיר
משנה: (י) מן הכהנים ידעיה
בן יויריב יכין: (יא) שריה בן
חלקיה בן משלם בן צדוק
בן מריות בן אחיטוב נגד
בית האלהים: (יב) ואחיהם
עשי המלאכה לבית שמנה
מאות עשרים ושנים ועדיה
בן ירחם בן פלליה בן אמצי
בן זכריה בן פשחור בן
מלכיה: (יג) ואחיו ראשים

לאבות

מיננער׳ (ז) דיס דיא קינ־
דער בנימין׳ס: סלא זאהן
משלם׳ס, זאהן יועד׳ס, זאהן
פדיה׳ס, זאהן קוליה׳ס, זאהן
מעשיה׳ס, זאהן איתיאל׳ס,
זאהן ישעיה׳ס׳ (ח) אונד נאך
איהם גבי, סלי, ניין הונדערט
אכט אונד צוואנציג׳ (ט)
פערנער יואל זאהן זכרי׳ס,
איהר פארגעזעצטער, אונד
יהודה זאהן הסנואה׳ס,
דער צווייטע שטאדטהויפט־
מאן׳ (י) פאן דען פרי־
סטערן: ידעיה זאהן יויריב
יכין׳ס׳ (יא) שריה זאהן
חלקיה׳ס, זאהן משלם׳ס,
זאהן צדוק׳ס, זאהן מריות,
זאהן אחיטוב׳ס, דער פאר־
שטעהער דעס גאטטעס־
הויזעס׳ (יב) נעבסט איה־
רען ברידערן, דען געשעפטס־
פערוואלטערן דעם טעמ־
פעלס, אכט הונדערט
צוויא אונד צוואנציג אן
דער צאהל, דאן עדיה זאהן
ירחם׳ס זאהן פלליה׳ס, זאהן
אמצי׳ס, זאהן זכריה׳ס, זאהן
פשחור׳ס, זאהן מלכיה׳ס׳
(יג) אונד זיינע ברידער,
הייפ־

רש״י

(ט) נגיד׳ ממונה: משנה׳ אחר הנגיד: (יא) נגיד בית אלהי׳ ממונה על בית אלהים: (יב) ואחיהם עושי מלאכה לבית׳ וחבריה׳ שהיו עובדי׳ עבודו׳ הבית וקרבנותיו: (יג) ראשי׳
לאבות

לאבות מאתים ארבעים
ושנים ועמשסי בן־עזראל
בן־אחזי בן־משלמות בן־
אמר : (יד) ואחיהם גברי חיל
מאה עשרים ושמנה ופקיד
עליהם זבדיאל בן־הגדולים :
(טו) ומן־הלוים שמעיה בן־
חשוב בן־עזריקם בן־חשביה
בן־בוני : (טז) ושבתי ויוזבד
על־המלאכה החיצנה לבית
האלהים מראשי הלוים :
(יז) ומתניה בן־מיכא בן־זבדי
בן־אסף ראש התחלה
יהודה לתפלה ובקבקיה

הייפטער פאן פאמיליען, צווייא הונדערט צוויא אונד פירציג אן דער צאהל, פערנער עמשסי זאהן עזראל'ס, זאהן אחזי'ס, זאהן משלמות, זאהן אמר'ס : (יד) נעבסט איהרען וואקערן ברידערן, הונדערט אכט אונד צוואנציג אן דער צאהל, אונד איהר פארגעזעצטער זבדיאל זאהן הגדולים'ס : (טו) פאן דען לעוויטען : שמעיה זאהן חשוב'ס, זאהן עזריקם'ס זאהן חשביה'ס, זאהן בוני'ס : (טז) שבתי אונד יוזבד, פארשטעהער דער אייסרען געשעפטע דעס גאטטעס־הויזעס, פאן דען הייפטערן דער לעוויטען : (יז) פערנער מתניה זאהן מיכא'ס, זאהן זבדי'ס זאהן אסף'ס, דער ערשטע פארזענגער, דער ביים געבעט דיא דאנקליעדער אנשטימטע, בקבקיה, דער

דא"ש משנה

רש"י

לאבות . לאשי בית אב ממשפחות הכהני' : (יד) ופקיד עליה' ב' ממונה עליה' : (טז) על המלאכה החיצונה . אשר לבית כגון בנייני בדק הבית ועלי המערכה שהיו מביאים מבחוץ : (יז) ראש התחלה יהוד' לתפל' . הוא היה

באור

כלומר גם ישראל וכהנים וגו' שלא היו ראשים (טז) המלאכה החצונה, שהיתה לעשות מחוץ לבית האלהים לצרכו . (יז) ראש התחלה יהודה לתפלה, הוא היה ראש

מִשְׁנֶה מֵאֶחָיו וְעַבְדָּא בֶּן
שַׁמּוּעַ בֶּן־גָּלָל בֶּן־ידיתון :
(יח) כָּל־הַלְוִיִּם בְּעִיר הַקֹּדֶשׁ
מָאתַיִם שְׁמֹנִים וְאַרְבָּעָה :
(יט) וְהַשּׁוֹעֲרִים עַקּוּב טַלְמוֹן
וַאֲחֵיהֶם הַשֹּׁמְרִים בַּשְּׁעָרִים
מֵאָה שִׁבְעִים וּשְׁנָיִם :
(כ) וּשְׁאָר יִשְׂרָאֵל הַכֹּהֲנִים
הַלְוִיִּם בְּכָל־עָרֵי יְהוּדָה אִישׁ
בְּנַחֲלָתוֹ : (כא) וְהַנְּתִינִים
יֹשְׁבִים בָּעֹפֶל וְצִיחָא וְגִשְׁפָּא
עַל־הַנְּתִינִים : (כב) וּפְקִיד

הלוים

ידותון ק'

דער צווייטע אונטער זיינען
ברידערן, אונד עבדא זאהן
שמוע'ס, זאהן גלל'ס, זאהן
ידותון'ס· (יח) אללע לעווי-
טען אין דער הייליגען
שטאדט צווייא הונדערט
אכט אונד פירציג· (יט) דיא
פפערטנער: עקוב אונד
טלמון נעבסט איהרען ברי-
דערן, דען וואכהאבענדען
אן דען טאהרען, הונדערט
צווייא אונד זיבציג· (כ) (דיא
איבריגען פאן ישראל, פרי-
סטערן אונד לעוויטען בלי-
בען אין דען זעמטליכען
שטעדטען יהודה'ס, יעדער
אין זיינעם ערבטייהלע·)
(כא) דיא נתינים דיא דען
עפל בעוואהנען אונד ציחא
אונד גשפא איהרע פאר-
געזעצטען· (כב) נאך איין
פאר-

רש"י

היה ראש וממונ' וגדול לפתוח תחלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים
יהוד' כמו יודה והה"א נכנסת בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף : (יט) והשוערים·
ממונין על שערי המקדש: (כ) איש בנחלתו· כל אחד בנחלתו היו יושבי': בעופלי·
מקום אחד אצל ירושל' : על הנתיני' · ממונין על הנתיני': (כב) ופקיד הלוי·
ממונה על הלוים אצל ירושל' : לנגד מלאכת· על מלאכת הבית ממונה כגון בנייני

בדק

באור

ראש וממונה וגדול לפתוח תחלה ולהודות בתפלה ובזמירות שירותיהם של לוים, יהודה
כמו יודה והה"א נכנסה בתיבה שלא לצורך כמו יוסף יהוסף (רש"י) : (כ) ושאר
וגו', פסוק זה הוא כמאמר מוסגר, לפי שאחריו נמנה הנתינים ועוד שאר אנשים
שישבו בירושלים · (כב) לנגד מלאכת בית האלהים, ממונה על מלאכת הבית

כגון

הלוים בירושלם עזי בן־בני
בן־חשביה בן־מתניה בן־
מיכא מבני אסף המשררים
לנגד מלאכת בית־
האלהים׃ (כג) כי־מצות המלך
עליהם ואמנה על־
המשררים דבר־יום ביומו׃
(כד) ופתחיה בן־משיזבאל
מבני־זרח בן־יהודה ליד
המלך לכל־דבר לעם׃

ואל

פֿאָרשטעהער דער לעווי־
טען בליב אין ירושלים, נעמליך עזי זאהן בני'ס, זאהן חשביה'ס, זאהן מתניה'ס, זאהן מיכא'ס, פֿאן דער אספֿשען זענגער־פֿאמיליע, צור אויפֿזיכט איבער דיא פֿערזאָרגונג דעס גאָטטעס־הויזעס. (כג) דען איהנען (דען לעוויטען) לאג דיא פֿעראָרדנונג דעס קעניגס אָב (נעמליך דען נעהטיגען געברויך דעס טעמפעלס פֿאן קעניגליכען רענטען צו נעהמען, אונד דיא זענגער האטטען דאז צוטרויען אין אנזעהונג דעס טעגליכען בעדארפֿס); (כד) דעם גלייכען פתחיה זאהן משיזבאל'ס, פֿאן דען נאכקאָממען זרח'ס זאהן יהודה'ס, געוואלטטרעגער דעס קעניגס אין אללען געלעגענהייטען ביא דעם פֿאָלק.

רש"י

בדק הבית ושאר צרכים שמוציאין ממון למעשה (למעשר) הבית כענין שנ' למעל' ושבתי ויוזבד על המלאכ' החיצונ' וגו': (כג) כי מצות המלך עליה' והמלך היה מאמין בה': על המשוררי' להוציא ממון מאוצר המלך דבר יום ביומו: דבר יו' ביומו' כדי לצרכי הבית: (כד) ליד המלך הוא היה מכרון לעצת המלך ודיוס: לכל דבר לכל דבריהם

באור

כגון צרכי בדק הבית ושאר צרכים שמוציאין ממון למעשה הבית כענין שנאמר למעלה ושבתי ויוזבד על המלאכה החצונה (הנ"ל). (כג) מצות המלך, לדעתי הכוונה על צרכי הבית שלקחו מאוצר המלך, כי כן יסד המלך אשר ממנו נשלח עזרא לארץ יהודה, כמו שכתוב בספר עזרא. ואמנה על המשוררים וגו', כלומר להם היה ההאמנות לשאול מגזברי המלך מה שצריך יום ביומו: (כד) ליד המלך, הוא היה מוכן לעצת המלך לכל הדברים אשר לעם לדבר עליהם אל המלך, כן דעת רש"י, ולי נראה

המתמנות

(כה) וְאֶל־הַחֲצֵרִים בִּשְׂדֹתָם
מִבְּנֵי יְהוּדָה יָשְׁבוּ בְּקִרְיַת
הָאַרְבַּע וּבְנֹתֶיהָ וּבְדִיבֹן
וּבְנֹתֶיהָ וּבִיקַּבְצְאֵל וַחֲצֵרֶיהָ׃
(כו) וּבְיֵשׁוּעַ וּבְמֹלָדָה וּבְבֵית־
פָּלֶט׃ (כז) וּבַחֲצַר שׁוּעָל
וּבִבְאֵר שֶׁבַע וּבְנֹתֶיהָ׃
(כח) וּבְצִקְלַג ח וּבִמְכֹנָה
וּבִבְנֹתֶיהָ׃ (כט) וּבְעֵין רִמּוֹן
וּבְצָרְעָה וּבְיַרְמוּת׃ (ל) זָנֹחַ
עֲדֻלָּם וְחַצְרֵיהֶם לָכִישׁ
וּשְׂדֹתֶיהָ עֲזֵקָה וּבְנֹתֶיהָ וַיַּחֲנוּ
מִבְּאֵר־שֶׁבַע עַד־גֵּיא הִנֹּם׃
(לא) וּבְנֵי בִנְיָמִן מִגָּבַע מִכְמָשׂ
וְעַיָּא וּבֵית־אֵל וּבְנֹתֶיהָ׃

ענתות

פאלקע׃ (כה) אין גע-
העפטען ביי איהרען פעל-
דערן מאכטען זיך זעסהאפט,
פאן דען קינדערן יהודה'ס, אין
קרית ארבע אונד דען דאצו גע-
העריגן שטעדטכען, אין דיבון
אונד דען דאצו געהעריגען
שטעדטכען, אין יקבצאל
אונד דען דאצו געהעריגען
העפען׃ (כו) אין ישוע,
מולדה, אין ביתפלט׃
(כז) חצר שועל, באר שבע
אונד דען דאצו געהעריגען
שטעדטכען׃ (כח) צקלג,
מכנה אונד דען דאצו גע-
העריגען שטעדטכען׃
(כט) אין עין רמון, צרעה,
ירמות׃ (ל) זנוח, עדלם
אונד דען דאצו געהעריגען
העפען, לכיש אונד דען דא-
צו געהעריגען געפילדען
עזקה אונד דען דאצו געהע-
ריגען שטעדטכען, אויך אין
געצעלטען פאן בארשבע ביז
צום טהאל הנם׃ (לא) פאן
דען קינדערן בנימין'ס: פאן
גבע אן, אין מכמש,
עיא, בירת אל אונד דען
דאצו געהעריגען שטעדטכען׃

אין

רש"י

דבריה' אשר לעם לדבר עליה' אל המלך׃

מחלקות

באור

מהממונות כלפון שהוא היה מלומד בתוקף ועוז מאת המלך לעמוד במקומו ולפעול בשמו בכל דבר שהיה בין המלך להעם·

מהלקות

(לב) עֲנָתוֹת נֹב עֲנָנְיָה׃
(לג) חָצוֹר רָמָה גִּתָּיִם׃
(לד) חָדִיד צְבֹעִים נְבַלָּט׃
(לה) לֹד וְאוֹנוֹ גֵּי הַחֲרָשִׁים׃
(לו) וּמִן־הַלְוִיִּם מַחְלְקוֹת
יְהוּדָה לְבִנְיָמִין׃
יב (א) וְאֵלֶּה הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם
אֲשֶׁר עָלוּ עִם־זְרֻבָּבֶל
בֶּן־שְׁאַלְתִּיאֵל וְיֵשׁוּעַ שְׂרָיָה
יִרְמְיָה עֶזְרָא׃ (ב) אֲמַרְיָה
מַלּוּךְ חַטּוּשׁ׃ (ג) שְׁכַנְיָה רְחֻם
מְרֵמֹת׃ (ד) עִדּוֹא גִנְּתוֹי אֲבִיָּה׃
(ה) מִיָּמִין מַעַדְיָה בִּלְגָּה׃
(ו) שְׁמַעְיָה וְיוֹיָרִיב יְדַעְיָה׃
(ז) סַלּוּ עָמוֹק חִלְקִיָּה יְדַעְיָה
אֵלֶּה רָאשֵׁי הַכֹּהֲנִים וַאֲחֵיהֶם
בימי

(לב) אין ענתות, נוב, ענניה: (לג) חצור, רמה, גתים: (לד) חדיד, צבעים, נבלט: (לה) לד, אונו אונד איים טהאלע חרשים: (לו) דען נאך פאן דען לעוויטען, צערשטרייט צווישען יהודה אונד בנימין:

יב

(א) דיס זינד דיא פריסטער אונד לעוויטען, דיא מיט זרבבל זאהן שאלתיאלס אונד ישוע העראויף געצאגען זינד: שריה, ירמיה, עזראי (ב) אמריה, מלוך, חטושי (ג) שכניה, רחם, מרמות י (ד) עדוא, גנתוי, אביה י (ה) מימין, מעדיה, בלגהי (ו) שמעיה, יויריב, ידעיה י (ז) סלי, עמוק, חלקיה, ידעיה; דיס דיא הייפטער דער פריסטער מיט איהרען ברידערן צור צייט

רש"י

(לו) מחלקות יהודה לבנימן י היו מחלקין במחלקות' אנה ואנ' בארץ יהוד' ובנימן:
יב (א) וישוע' הוא יהושע הכהן הגדול בימי ישוע שהיו ראשי' בימי יהושע כהן גדול:
היקות

באור

(לו) מחלקות וגו', היו מחלקים במחלקות' אנה ואנה בארץ יהוד' ובנימין:
הידות

בימי ישוע: (ח) והלוים ישוע
בנוי קדמיאל שרביה יהודה
מתניה על־הידות הוא
ואחיו: (ט) ובקבקיה וענו
אחיהם לנגדם למשמרות:
(י) וישוע הוליד את־יויקים
ויויקים הוליד את־אלישיב
ואלישיב הוליד את־יוידע:
(יא) ויוידע הוליד את־יונתן
ויונתן הוליד את־ידוע:
(יב) ובימי יויקים היו כהנים
ראשי האבות לשריה מריה
לירמיה חנניה:
(יג) לעזרא משלם לאמריה
יהוחנן:

למלוכי

וענו ק'

צייט ישוע'ס' (ח) דיא לעוויטען: ישוע, בנוי, קדמיאל, שרביה, יהודה, מתניה, טאנקינסטלער אויף דעם ידות, ער אונד זיינע ברידער' (ט) אונד איהרע ברידער בקבקיה אונד ענו, איהרע געהילפען אונד אמטסגענאססען' (י) ישוע צייגטע יויקים, יויקים צייגטע אלישיב, אלישיב צייגטע יוידע' (יא) יוידע צייגטע יונתן אונד יונתן צייגטע ידוע' (יב) צו יויקים'ס צייטען וואהרען דיא פריסטערליכען פאמיליענהויפטער: פאן דער פאמיליע שריה מריה, פאן ירמיה חנניה' (יג) פאן עזרא משלם, פאן אמריה יהוחנן

רש"י

(ח) הידות. מין כלי שיר לשון שירה: למשמרת. כמו שמצינו (בדברי הימים א כ"ד ואילך) שהלוים היו חלוקי' לעשרים וארבע' משמרו': (י) וישו' הוליד את יויקי' וגו'. כל אלו שבמקרא זה היו כהני' גדולי': (יב) ובימי יויקי'. שהיו כהן גדול היו כהני' הללו הם היו ראשי בית אב למשמרות: לשריה מריה. למשמרת של

באור

יב (ח) הידות, מין כלי שיר (רש"י), והוא א"כ כמו למנצח על ידותון (תהלים ס"ב א') עיין שם בבאור ובהקדמת המבאר, ואחריו הלכתי בתרגומי. ובעל המחבר מכלל יופי כותב וז"ל: הידות שם או מקור והדמוי הודות, ובא שלם עם פ"א

(יד) לִמְלוּכִי יוֹנָתָן לִשְׁבַנְיָה
יוֹסֵף׃ (טו) לְחָרִם עַדְנָא
לִמְרָיוֹת חֶלְקָי׃ (טז) לְעִדְּיא
זְכַרְיָה לְגִנְּתוֹן מְשֻׁלָּם׃ (יז)
לַאֲבִיָּה זִכְרִי לְמִנְיָמִין
לְמוֹעַדְיָה פִּלְטָי׃ (יח) לְבִלְגָּה
שַׁמּוּעַ לִשְׁמַעְיָה יְהוֹנָתָן׃
(יט) וּלְיוֹיָרִיב מַתְּנַי לִידַעְיָה
עֻזִּי׃ (כ) לְסַלַּי קַלָּי לְעָמוֹק
עֵבֶר׃ (כא) לְחִלְקִיָּה חֲשַׁבְיָה
לִידַעְיָה נְתַנְאֵל׃ (כב) הַלְוִיִּם
בִּימֵי אֶלְיָשִׁיב יוֹיָדָע וְיוֹחָנָן
וְיַדּוּעַ כְּתוּבִים רָאשֵׁי אָבוֹת

יהוחנן׃ (יד) פֿאן מליכו
יונתן, פֿאן שבניה יוסף׃
(טו) פֿאן חרם עדנא, פֿאן
מריורת חלקי׃ (טז) פֿאן
עדוא זכריה, פֿאן גנתון
משלם׃ (יז) פֿאן אביה זכרי,
פֿאן מנימין, פֿאן מועדיה
פלטי׃ (יח) פֿאן בלגי שמוע,
פֿאן שמעיה יהונתן׃ (יט) פֿאן
יויריב מתני, פֿאן ידעיה עזי׃
(כ) פֿאן סלי קלי, פֿאן עמוק
עבר׃ (כא) פֿאן חלקיה
חשביה, פֿאן ידעיה נתנאל׃
(כב) (וואס דיא לעוויטען
צו דען צייטען אלישיב'ס,
יוידע'ס, יוחנן'ס אונד
ידוע'ס בעטריפֿט, זא זינד
איהרע פֿאמיליענהייפטער
זאמט דען פריסטערן, ווערענד

למליכו ק׳ לעדוא ק׳

רש״י

של שריה היה מליה ראש בית אב ולמשמרת של ירמי׳ היה חנניה ראש בית אב וכן כלם. ואת אם׳ לא פירוש כל העשרי׳ ואדבע משמרו׳ לא דקדק המקר׳ בכך למנות׳ כלם׃ (כב) הלוי׳ בימי אלישיב הלוי׳ הללו היו ראשי בית אבות במשמרות הלוים בימי אלישוב הכהן הגדול והכהני׳ המנוין למעל׳ בסמוך הם היו ראשי בית אבותם במשמרותם

באור

פ״א הפעל ובשורק והה״א מקום החולם, ענין השבח וההודאה, ובא הדגש להדגיש היו״ד ולפאר קריאתה כי לא היתה קריאתה נכרת על השאור אם לא נדגש ע״כ, וכן דעת רא״ע שהוא כטעם הודות לה׳׃ (כב) הלוים וגו׳, פסוק זה ושל אחריו סתומים הם וקשים להבין׃ ולדעתי הכוונה, לפי שמנה הכהנים והלוים בימי ישוע והכהנים

וְהַכֹּהֲנִים עַל־מַלְכוּת דָּרְיָוֶשׁ
הַפָּרְסִי׃ (כג) בְּנֵי לֵוִי רָאשֵׁי
הָאָבוֹת כְּתוּבִים עַל־סֵפֶר
דִּבְרֵי הַיָּמִים וְעַד־יְמֵי יוֹחָנָן
בֶּן־אֶלְיָשִׁיב׃ (כד) וְרָאשֵׁי
הַלְוִיִּם חֲשַׁבְיָה שֵׁרֵבְיָה
וְיֵשׁוּעַ בֶּן־קַדְמִיאֵל וַאֲחֵיהֶם
לְנֶגְדָּם לְהַלֵּל לְהוֹדוֹת
בְּמִצְוַת דָּוִיד אִישׁ־הָאֱלֹהִים
מִשְׁמָר לְעֻמַּת מִשְׁמָר׃
(כה) מַתַּנְיָה וּבַקְבֻּקְיָה עֹבַדְיָה
מְשֻׁלָּם טַלְמוֹן עַקּוּב שֹׁמְרִים
שוערים

רענד דער רעגירונג דריוש
דעם פערזערס אויפגעצייכ־
נעט ווארדען׃ (כג) דיא
זעהנע לוי׳ס, דיא פאמיליע
ענהויפטער נעמליך, זינד
פערצייכנעט אין דען יאהר־
ביכערן, אונד צווארביז צו
דען צייטען דעס יוחנן זאהן
אלישיב׳ס)׃ (כד) דיא פא־
מיליענהויפטער דער לעווי־
טען; חשביה, שרביה אונד
ישוע זאהן קדמיאל׳ס זאמט
איהרען אמטסברידערן אונד
געהילפען, צו לאבפרייזען
אונד דאנקגעזענגע אבצו־
האלטען, נאך דער אנארד־
נונג דעם געטליכען מאננעס
דוד, איינע אמטס־גע־
נאססענשאפט אום דיא אנ־
דרע׃ (כה) פערנער מתניה,
בקבקיה, עובדיה, משלם,
טלמון, עקוב, וואכהאבענ־
דען

רש״י

במשמרות׳ בימי אלישיב: על מלכות׳ בימי מלכות דריוש היה דבר זה: (כג) ועד ימי יוחנן׳ כל אותן שהיו ראשי אבו׳ בלוי׳ עד ימי יוחנן כהן גדול מנויין הם בדברי הימי׳: (כד) משמר לעמת משמ׳ שהיו חלוקי׳ במשמרותם׳ לאמר שירה: (כה) שוערי׳ משמר׳ שוערים היו במשמר שלהם לשמור שערי הבית: באסופי׳ כמו בסיפי השוערי׳: אלה

באור

בימי יויקים, אומר עתה על דרך כלל, שהלוים והכהנים אחרי כן גם המה כתובים, כלומר ראשי אבות מהם, מסך מלכות דריוש הפרסי על ספר דברי הימים, והוא כמאמר מוסגר, ומא״ב ׳וזר למנות ראשי הלוים (בפסוק כ״ד ואילך) שהיו בימי יויקים כאשר מנה הכהנים׃ ועל דרך זה תרגמתיו׃ (כד) משמר לעמת משמר, שהיו חלוקים במשמרותם לומר שירה (רש״י)׃ (כה) שוערים משמר, שוערים היו במשמר

שלהם

שׁוֹעֲרִים מִשְׁמָר בַּאֲסֻפֵּי
הַשְּׁעָרִים׃ (כו) אֵלֶּה בִּימֵי
יוֹיָקִים בֶּן־יֵשׁוּעַ בֶּן־יוֹצָדָק
וּבִימֵי נְחֶמְיָה הַפֶּחָה וְעֶזְרָא
הַכֹּהֵן הַסּוֹפֵר׃ (כז) וּבַחֲנֻכַּת
חוֹמַת יְרוּשָׁלַםִ בִּקְשׁוּ אֶת־
הַלְוִיִּם מִכָּל־מְקוֹמֹתָם
לַהֲבִיאָם לִירוּשָׁלָםִ לַעֲשֹׂת
חֲנֻכָּה וְשִׂמְחָה וּבְתוֹדוֹת
וּבְשִׁיר מְצִלְתַּיִם נְבָלִים
וּבְכִנֹּרוֹת׃ (כח) וַיֵּאָסְפוּ בְּנֵי
הַמְשֹׁרְרִים וּמִן־הַכִּכָּר
סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַםִ וּמִן־חַצְרֵי
נְטֹפָתִי׃ (כט) וּמִבֵּית הַגִּלְגָּל
וּמִשְּׂדוֹת גֶּבַע וְעַזְמָוֶת כִּי
חצרים

דען אונד פפֿערטנער דעם
אמטע נאך, אן דען איינ=
גענגען דער טאָהרע· (כו)
דיזע ווארען אין דען צייטען
דעם יויקים זאָהן ישוע'ס זאהן
יוצדק'ס דעם פֿאשאס נחמיה
אונד דעם פריסטערס אונד
שריפֿטגעלעהרטען עזרא·
(כז) בייא דער איינווייהונג
דער מויער פֿאן ירושלים,
זוכטע מאן דיא לעוויטען
אין אללען איהרען וואָהנ=
פלעטצען אויף, אום זיא
נאך ירושלים צו ברינגען,
וואָ איין איינווייהונגס= אונד
פֿריידענפֿעסט מיט דאנק=
קעהרען אונד מוזיק אויף
צימבעלן, לויטען אונד האר=
פֿען געפֿייערט ווערדען
זאָללטע· (כח) דא פֿערזאמ=
מעלטען זיך דאן דיא פֿאַ=
מיליען דער טאָנקינסטלער,
זא וואָהל פֿאן דער גיגענד
אום ירושלים, אלס אוים
דען העפֿען אום נטופת·
(כט) אוים דעם הויזע גלגל,
אונד דען געפֿילדען גבע
אונד עזמות· (דיא טאָנ=
קינסט=

רש"י

(כו) אלה בימי יויקי' · אלה היו שוערים בימי יויקי': (כז) ובחנוכת חומת ירושלים · בתשלו' חומת העיר לקדש את העיר: ובתודות · ובהודאו': (כח) ומן הככר · אשר
סביבות

באור

שלהם לשמור שערי הבית (הנ"ל) · (כו) אלה בימי וגו', לא שהיו כולם בעת אחת
אלא

חֲצֵרִים בָּנוּ לָהֶם הַמְשֹׁרְרִים סְבִיבוֹת יְרוּשָׁלִָם׃ (ל) וַיִּטַּהֲרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וַיְטַהֲרוּ אֶת־הָעָם וְאֶת־הַשְּׁעָרִים וְאֶת־הַחוֹמָה׃ (לא) וָאַעֲלֶה אֶת־שָׂרֵי יְהוּדָה מֵעַל לַחוֹמָה וָאַעֲמִידָה שְׁתֵּי תוֹדֹת גְּדוֹלֹת וְתַהֲלֻכֹת לַיָּמִין מֵעַל לַחוֹמָה לְשַׁעַר הָאַשְׁפֹּת׃ (לב) וַיֵּלֶךְ אַחֲרֵיהֶם הוֹשַׁעְיָה וַחֲצִי שָׂרֵי יְהוּדָה׃ (לג) וַעֲזַרְיָה עֶזְרָא וּמְשֻׁלָּם׃ (לד) יְהוּדָה וּבִנְיָמִן וּשְׁמַעְיָה וְיִרְמְיָה׃ (לה) וּמִבְּנֵי הַכֹּהֲנִים

כחצצרות

קינסטלער האטטען זיך געמליך אום ירושלים הערום העפֿע אנגעבויעט)׃ (ל) דיא פריסטער אונד לעוויטען דייניגטען זיך אונד רייניגטען דאז פֿאלק, דיא טהארע אונד מויערן׃ (לא) הירויף צאג איך מיט דען פֿאר־נעהמען פֿאן יהודה אויף דיא מויער הינאויף, דא האטטע איך צוויא גראסע דאנקקעהרע אונד אומגענגע אנגעארדנעט, רעכטס אבערהאלב דער מויער נאך דעם מיסטטהארע צו׃ (לב) דעם איינען פֿאלגטען הושעיה מיט דער העלפֿטע דער פֿארנעהמען פֿאן יהודה׃ (לג) פֿערנער עזריה, עזרא, משלם׃ (לד) יהודה, בנימין שמעיה אונד ירמיה׃ (לה) אונד פֿאן דען זעהנען דער פריסטער מיט טראמ־

פעטען

רש"י

סביבות ירושל' בנו המשוררי': (ל) ויטהרו. תחלה טהרו את עצמן ואח"כ טהרו את אחרי' ואת השערי' ואת החומה שלא תהיה טומא' שם בעיר: (לא) מעל לחומ'. שקדש את העיר והלכו השרי' ובית דין והכהני' והלוי' עם שתי תודו' סביב לעיר הכל כמפורש במס' שבועות כדי לקדש את העיר: שתי תודו'. שתי לחמי תודה כל לחם ולח' קרוי תוד': ותהלוכות לימין. וכאשר יצאו מן העיר כדי לסובבה הלכו לצד ימינה: (לד) יהודה ובנימן. שני שרים היו:

ואחיו

באור

אלא ירמיה מנה אותם שהיו בימי יויקים ובימי עזרא, שהיו בעת אחת עד ימיו' (לא) תודת. קהלות משוררים לשור שירי תודה, כן דעת ר' יהודה ור' יונה. (לב) אחריהם. השיעור אחרי המשוררים של תודה אחת, ולא דקדק בלשונו, אמנם לא

יכין

בַּחֲצֹצְרוֹת זְכַרְיָה בֶן־יוֹנָתָן
בֶּן־שְׁמַעְיָה בֶּן־מַתַּנְיָה בֶּן־
מִיכָיָה בֶּן־זַכּוּר בֶּן־אָסָף׃
(לו) וְאֶחָיו שְׁמַעְיָה וַעֲזַרְאֵל
מִלֲלַי גִּלֲלַי מָעַי נְתַנְאֵל
וִיהוּדָה חֲנָנִי בִּכְלֵי־שִׁיר דָּוִיד
אִישׁ הָאֱלֹהִים וְעֶזְרָא הַסּוֹפֵר
לִפְנֵיהֶם׃ (לז) וְעַל שַׁעַר הָעַיִן
וְנֶגְדָּם עָלוּ עַל־מַעֲלוֹת עִיר
דָּוִיד בַּמַּעֲלֶה לַחוֹמָה מֵעַל
לְבֵית דָּוִיד וְעַד שַׁעַר הַמַּיִם
מִזְרָח׃ (לח) וְהַתּוֹדָה הַשֵּׁנִית
הַהוֹלֶכֶת לְמוֹאל וַאֲנִי אַחֲרֶיהָ
יתיר א׳ וחצי

פעטען, זכריה זאהן יונתן'ס,
זאהן שמעיה'ס, זאהן
מתניה'ס, זאהן מיכיה'ס,
זאהן זכור'ס, זאהן אסף'ס׃
(לו) אונד זיינע ברידער,
שמעיה, עזראל, מללי,
גללי, מעי, נתנאל אונד
יהודה, חנני מיט דען מוזי־
קאלישען אינשטרומענטען
דעם געטליכען מאננעס דוד,
מיט דעם שריפֿגעלעהרטען
עזרא אן איהרער שפיצע׃
(לז) בייא דעם קוועללענ־
טהאָר צאָגען זיא געראדעס
וועגס איבער דיא טרעפפע
פֿאן דער שטאדט דוד'ס,
(ווא נעמליך עהדעם איין
אויפֿגאנג צור מויער פֿאן
דוד'ס פאללאסט וואר, אונד
זאָפֿארט ביז אן דאז וואסער־
טהאָר צו אָסטען׃ (לח) דעם
צווייטען קאָהר, דאז געגען
איבער גינג, פֿאלגטע איך
מיט

רש״י

(לו) ואחיו. חביריו של זכריה הכהן: (לז) ועל שער העין. לפני שער העין הלכו סביבו העיר: ונגד עלו ולפניה' עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלו' היו לחומ': (לח) והתוד' השנית.

באור

יכין לדבר בן בלשון אשכנזי, ולכן שניתי קצת בתרגומי להיות מעודש׳ זכריה, לפי הנראה שב למטה ולא למעלה׃ (לו) ועזרא הסופר, אין מזה ראיה כי עזרא אשר ממנו ספר עזרא היה חי עוד, כאשר חשבו קצת, כי יכול להיות זה אחר אשר נקרא ג״כ בשם זה והיה ג״כ סופר, כמו לדוק הסופר הנזכר לקמן (י״ג, י״ג), וכן נמצא אחד בפסוק ל״ג בשם זה׃ (לז) ונגדם עלו, ולפניהם עלו משער העין למעלות של עיר דוד ואותן מעלות היו לחומה (רש״י)׃ (לח) למול, נגד שנזכרה בשוה ולא.

וַחֲצִי הָעָם מֵעַל לְהַחוֹמָה
מֵעַל לְמִגְדַּל הַתַּנּוּרִים וְעַד
הַחוֹמָה הָרְחָבָה׃ (לט) וּמֵעַל
לְשַׁעַר־־אֶפְרַיִם וְעַל־־שַׁעַר
הַיְשָׁנָה וְעַל־־שַׁעַר הַדָּגִים
וּמִגְדַּל חֲנַנְאֵל וּמִגְדַּל הַמֵּאָה
וְעַד שַׁעַר הַצֹּאן וְעָמְדוּ בְּשַׁעַר
הַמַּטָּרָה׃ (מ) וַתַּעֲמֹדְנָה שְׁתֵּי
הַתּוֹדֹת בְּבֵית הָאֱלֹהִים
וַאֲנִי וַחֲצִי הַסְּגָנִים עִמִּי׃
(מא) וְהַכֹּהֲנִים אֶלְיָקִים מַעֲשֵׂיָה
מִנְיָמִין מִיכָיָה אֶלְיוֹעֵינַי זְכַרְיָה
חֲנַנְיָה בַּחֲצֹצְרוֹת׃ (מב)
וּמַעֲשֵׂיָה וּשְׁמַעְיָה וְאֶלְעָזָר
וְעֻזִּי וִיהוֹחָנָן וּמַלְכִּיָּה וְעֵילָם
וָעָזֶר וַיַּשְׁמִיעוּ הַמְשֹׁרְרִים
וְיִזְרַחְיָה הַפָּקִיד׃ (מג) וַיִּזְבְּחוּ
ביום

מיט דער העלפטע דעם
פאלקס אבען אויף דער מויע
ער, פאם באקעפען־טורמע ביז צור ברייטען מויער׃
(לט) דאן איבער דאז טהאר
אפרים, דאז אלטע טהאר,
דאז פישטהאר, דעם טורמע חננאל אונד טורמע
מאה פארבייא, ביז צום
שאפטהארע היין, אונד
ענדליך הילטען זיא בייא
דעם טהארע דעם געפענגניסעס (ארער דער הויפטוואכע)׃ (מ) נון שטעללטען זיא דיא ביידען דאנקקעהרע אין דאז גאטטעסהויז, וויא אויך איך אונד
דיא העלפטע דער אבריגקייטען מיט מיר׃ (מא) דעםגלייכען דיא פריסטער אליקים,
מעשיה, מנימין, מיכיה,
אליועני, זכריה, חנניה מיט
טראמפעטען׃ (מב) אונד
מעשיה, שמעיה, אלעזר,
עזי, יהוחנן, מלכיה, עילם
אונד עזר׃ אונד דיא טאנקינסטלער מיט יזרחיה דעם
פארנעזעצטען ליסען זיך
הערען׃ (מג) מאן אפפערטע

רש"י

השנית ההולכ' למול׃ תודה אחרת שהיתה שנית לאחרתה היתה הולכת כנגד חברת' בשו' ולא זו אחר זו׃ ואני אחריה׃ ואני הייתי הולך אחריה של תודה׃ (לט) ועמדו׃ שם היו עומדי' שלא לילך יותר׃ (מ) שתי התודות׃ שנשאו אותם לבי' המקדש׃ (מא) בחצוצרו'׃ היו תוקעין מתוך שמחתן׃ ויפקדו

באור

ולא זו אחר זו (הנ"ל)׃ כי

ביום ההוא זבחים גדולים
וישמחו כי האלהים שמחם
שמחה גדולה וגם הנשים
והילדים שמחו ותשמע
שמחת ירושלם עד־מרחוק:
(מד) ויפקדו ביום ההוא אנשים
על־הנשכות לאוצרות
לתרומות לראשית
ולמעשרות לכנות בהם
לשדי הערים מנאות התורה
לכהנים וללוים כי שמחת
יהודה על־הכהנים ועל־
הלוים העמדים: (מה) וישמרו
משמרת אלהיהם ומשמרת
הטהרה והמשררים
והשערים כמצות דויד
שלמה

טע אן דיזעם טאגע אנזעהנ־
ליכע אפּפֿער, אונד אללעס
וואר פֿרעהליך, דען גאָטט
האטטע איהנען איינע גראָ־
סע פֿריידע געמאכט: זאָ־
גאר דיא וייבער אונד קינ־
דער פֿרייעטען זיך, זאָ דאס
דיא פֿריידע פֿאָן ירושלים
וייט אין דער פֿערנע גע־
הערט וואורדע. (מד) עס
וואורדען אויך אן דיזעם
טאגע נאך לייטע איבער
דיא פֿאָרראטהס - געמע־
כער צו דען העבען, ערשט־
לינגע אונד צעהנטען גע־
זעצט, אום פֿאָן דען פֿעל־
דערן דער שטעדטע דיא
געזעצליכע אבגאבען פֿיר
דיא פריסטער אונד לעווי־
טען הינאיין צו לעגען; דען
יהודה האטטע פֿריידע אן
דען פריסטערן אונד לעווי־
טען, װעלכע אנגעשטעללט
וואדען. (מה) דיזע בע־
אָבאכטעטען אויך געניא
דען דינסט איהרעס גאָט־
טעס אונד דיא פֿאָרשריפֿט
דער רייניגונג, זאָ וויא דיא
טאָנקינסטלער אונד
פֿפֿערטנער זיך געניא היל־
טען אן דער אנאָרדנונג פֿאָן דוד אונד זיינעם זאהנע שלמה

רש"י

(מד) ויפקדו לשון פקיד: הנשכו' כמו הלשכו' של בית המקדש: לאוצרו' שהם ובאוצרות הלשכו' היו נותני' כל מתנות' של כהנים ולוים ומשם היו חולקין ביניה' מנאות כמו מנות לכהנים

שלמה בנו: (מו) כי בימי
דויד ואסף מקדם ראש
המשררים ושיר תהלה
והודות לאלהים: (מז) וכל
ישראל בימי זרבבל ובימי
נחמיה נתנים מניות
המשררים והשערים דבר
יום ביומו ומקדשים ללוים
והלוים מקדשים לבני
אהרן:

שלמה׳ (מו) (דען זייט
יענען פריהען צייטען פאן דוד
אונד אסף וואר דער אנפאנג
דער טאנקינסטלער׳ אונד
דער לאב • אונד דאנקגע
זענגע פיר גאטט)׳ (מז)
אונד גאנץ ישראל גאב צו
דען צייטען זרבבל׳ס אונד
נחמיה׳ס דען טאנקינסט
לערן אונד פפערטנערן טעג
ליך איהר געביהר, הייליג
טע דען צעהנטען פיר דיא
לעוויטען, אונד דיא לעווי
טען הייליגטען דאפאן וויא
דער דען צעהנטען פיר דיא
פריסטער•

יג

יג (א) ביום ההוא נקרא
בספר משה באזני
העם

(א) אן דיזעם טאגע
וואורדע דעם
פאלקע אויך אויס דעם
בוכע משה׳ס פארגעלעזען
אונד

ראשי ק׳

רש"י

לכהנים ללוים׳ כהני׳ היו נוטלי׳ הראוי להם׳ והלוי׳ הראוי להם העומדי׳ ומשמשי׳ שם לפני הקב"ה בתודות והודאות: (מז) מניו׳ כמו מנו׳: ומקדישים ללוי׳ והיו נותני׳ המעשר ללוי׳ והם היו נוטלי׳ מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים:

כל

באור

(מו) כי בימי וגו׳. לפי הנראה הוא הערה על כמצות דוד בפסוק הקודם למי שלא יודע עוד כי בימי דוד ואסף נוסדו ונתקנו המשוררים ושיר לאלהים• (מז) ומקדישים ללוים. היו נותנים המעשר ללוים והם היו נוטלים מעשר מן המעשר ונותנים לכהנים (בנ"ל)•

גג

העם ונמצא כתוב בו אשר
לא־יבוא עמני ומאבי
בקהל האלהים עד־עולם:
(ב) כי לא קדמו את־בני
ישראל בלחם ובמים וישכר
עליו את־בלעם לקללו
ויהפך אלהינו את־הקללה
לברכה: (ג) ויהי כשמעם
את־התורה ויבדילו כל־
ערב מישראל: (ד) ולפני
מזה אלישיב הכהן נתון
בלשכת בית־אלהינו קרוב
לטוביה: (ה) ויעש לו לשכה
גדולה

אונד עס פאנד זיך דארין ענטהאלטען, דאס עוויגליך קיין עמוני אונד קיין מואבי אין דיא פערזאממלונג גאטטעס קאממען זאלל; (ב) וויל זיא דען קינדערן ישראל'ס ניכט מיט בראט אונד וואססער ענטגעגען געקאממען זינד, אונד בלעם געגען זיא געדונגען האבען, אום זיא צו פערפלוכען; אונזער גאטט האבע אבער דען פלוך אין זעגען פערוואנדעלט. (ג) אלס זיא נון דיזע פעראָרדנונג דער לעהרע הערטען, זאנדערטען זיא אללע פערמישונג פאן ישראל אב. (ד) פאר דיזער צייט לעבטע דער פריסטער אלישיב, דער בייא דען געמעכערן אונזרעס גאטטעסהויזעס אנגעשטעללט וואר, זעהר פערטרויעט מיט טוביהו (ה) ער ריימטע איהם דאהער איין גרא-

רש"י

יג (ג) כל ערב׳ כל תערובות האומות כמו וגם ערב רב עלה אתם (שמות יב) (ד) ולפני מזה ומקוד׳ לכן: קרוב לטוביה׳ אותו אלישיב הכהן היה קרוב לטובי׳ חברו של סנבלט ונתן שם הכהן כליו של טוביה: (ה) ויעש׳ אלישוב: לפנים

שם

באור

יג (ג) כל ערב, כל תערובות האומות כמו וגם ערב רב עלה אתם (רש"י): (ד) ולפני מזה, ומקודם לכן (הכ"ל)׳ נתון, לדעתי טעמו כמו הנתוני׳ בכספים

המקום

גְּדוֹלָה וְשָׁם הָיוּ לְפָנִים נֹתְנִים אֶת־הַמִּנְחָה הַלְּבוֹנָה וְהַכֵּלִים וּמַעְשַׂר הַדָּגָן הַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר מִצְוַת הַלְוִיִּם וְהַמְשֹׁרְרִים וְהַשֹּׁעֲרִים וּתְרוּמַת הַכֹּהֲנִים׃ (ו) וּבְכָל־זֶה לֹא הָיִיתִי בִּירוּשָׁלָםִ כִּי בִּשְׁנַת שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם לְאַרְתַּחְשַׁסְתְּא מֶלֶךְ־בָּבֶל בָּאתִי אֶל־הַמֶּלֶךְ וּלְקֵץ יָמִים נִשְׁאַלְתִּי מִן־הַמֶּלֶךְ׃ (ז) וָאָבוֹא לִירוּשָׁלָםִ וָאָבִינָה בָרָעָה אֲשֶׁר עָשָׂה אֶלְיָשִׁיב לְטוֹבִיָּה

גראָסעס געמאך איין, וואָרין מאן פֿארמאלס דאז שפייזעאפפֿער, דען וויהרויך, דיא געשירדע, דען צעהנטען פֿאם געטריידע, מאָסט אונד עהל, אלס דאז פֿעראָרדנעטע פֿיר דיא לעוויטען, טאָנקינסטלער אונד פֿפֿערטנער אונד דיא העבע דער פריסטער היניין לעגטע׃ (ו) בייא דיזעם אללעם אבער וואר איך ניכט צו ירושלים, דען אים צווייא אונד דרייסיגסטען יאהר דעם ארתחשסתא, קעניגס פֿאן בבל, בעגאב איך מיך צום קעניג, אונד נאך פֿערלויף איינעם יאהרס באט איך מיך ערשט פֿאָם קעניגע ווידער לאָז׃ (ז) אלס איך נון נאך ירושלים קאם, נאהם איך דיא שלעכטע האנדלונג וואהר, דיא אֶלְישיב טוביה'ס וועגען

רש"י

שם היו נותנים קודם שבאתי לירושלם מנות הלוים: מתנות הלויים ללוים: (ו) ובכל זה. ובכל המעשה הזה: באתי אל המלך וחזרתי לבבל: נשאלתי. שנתן לי רשות לעלות

באור

המקום (עזרא ח' ז') עיין שם בבאורי. והמפרשים לא פרשוהו כלל. קרוב, קרבת הלב כמו שכן קרוב (משלי כ"ז י'). (ו) נשאלתי, שנתן לי רשות לעלות לירושלים ולחזור (הנ"ל). וענינו כמו נשאל נשאל ממני דוד (ש"א כ' ו') והנה מזה נראה ששב אל מלך פרס אחר י"ב שנה שבא לירושלים, כי בשנת כ' למלך ארתחשסתא בא לירושלים כנאמר בראש ספר זה, ומ"ב מה שמסופר בפסוק ה' כי אלישיב עשה לשכה לטוביה

לְטוֹבִיָּה לַעֲשׂוֹת לוֹ נִשְׁכָּה
בְּחַצְרֵי בֵּית הָאֱלֹהִים׃
(ח) וַיֵּרַע לִי מְאֹד וָאַשְׁלִיכָה
אֶת־כָּל־כְּלֵי בֵית־טוֹבִיָּה
הַחוּץ מִן־הַלִּשְׁכָּה׃ (ט) וָאֹמְרָה
וַיְטַהֲרוּ הַלְּשָׁכוֹת וָאָשִׁיבָה
שָּׁם כְּלֵי בֵּית הָאֱלֹהִים אֶת־
הַמִּנְחָה וְהַלְּבוֹנָה׃ (י) וָאֵדְעָה
כִּי־מְנָיוֹת הַלְוִיִּם לֹא נִתָּנָה
וַיִּבְרְחוּ אִישׁ־לְשָׂדֵהוּ הַלְוִיִּם
וְהַמְשֹׁרְרִים עֹשֵׂי הַמְּלָאכָה׃
(יא) וָאָרִיבָה אֶת־הַסְּגָנִים
ואמרה

געז בעגאנגען האטטע, איהם איין געמאך אין דען העפען דעס גאטטעסהויזעס איינצורייאמען· (ח) עס פערדראס מיך זעהר, אונד איך ווארף אללע הויזגע־רעהטע טוביה׳ס זאגלייך אויס דעם געמאכע הינ־אויס· (ט) בעפאהל דיא געמעכער צו רייניגען, אונד ליס דיא געשיררע דעס גאטטעסהויזעס, דאז שפייזעאפפער אונד דען וויירויך ווידער היניאיין ברינגען׃ (י) פערנער ערפוהר איך, דאס דיא געביהרען דער לעוויטען ניכט געהעריג גע־געבען ווארדען, אונד ראהער דיא לעוויטען אונד טאנקינסטלער, דיא דען דינסט פערזאהען, דאפאן ליפען, איין יעדער נאך זיינעם פעלדגוטע· (יא) איך פערוויז דיזעס דען אבריגקייטען אונד

רש״י

לעלות לירושלים ולחזור: (ט) ואמדה· לויתי לטהר ויטהרו הלשכות וגו׳: (י) מניות· מנות: לא נתנה· שלא נתנו ישראל שם המתנו׳ ועל כן ברחו והלכו להם אנה ואנ׳ לשאול מתנות׳ ולא היו עוסקי׳ כל כך בעבודת׳: (יא) ואקבצם קבלתי את הכהנים והלוי׳

באור

לטוביה היה אחד זמן זה שנבדלו כל ערב מישראל, כי זה היתה מיד אחד חנוכת חומות ירושלים כנראה ממשמעות ומהמשך הספור, ודוחק לומר שלא היתה חנוכה אלא כ״א אחרי שובו בפעם שניה, ולפי זה קשה קצת הלשון ולפני מזה בפסוק ד׳, כי מזה משמע שהיה דבר זה מיד אחר חנוכת החומות, אם לא נדחק לומר כי ולפני מזה מוסב רק על קרוב לטוביה, ויש לעיין בזה· (יא) ואקבצם, קבלתי את הכהני׳ והלוים

וָאֹמְרָה מַדּוּעַ נֶעֱזַב בֵּית־
הָאֱלֹהִים וָאֶקְבְּצֵם וָאַעֲמִדֵם
עַל־עָמְדָם׃ (יב) וְכָל־יְהוּדָה
הֵבִיאוּ מַעְשַׂר הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ
וְהַיִּצְהָר לָאוֹצָרוֹת׃ (יג)
וָאוֹצְרָה עַל־אוֹצָרוֹת שֶׁלֶמְיָה
הַכֹּהֵן וְצָדוֹק הַסּוֹפֵר וּפְדָיָה
מִן־הַלְוִיִּם וְעַל־יָדָם חָנָן בֶּן־
זַכּוּר בֶּן־מַתַּנְיָה כִּי נֶאֱמָנִים
נֶחְשָׁבוּ וַעֲלֵיהֶם לַחֲלֹק
לַאֲחֵיהֶם׃ (יד) זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי
עַל־זֹאת וְאַל־תֶּמַח חֲסָדַי
אשר

אונד שפראך: ווארום איזט
דאז גאטטעסהויז פער-
לאססען װארדען? איך
בראכטע זיא ווידער צוזאמ-
מען, אונד שטעללטע זיא
בייא איהרען שטעללען
ווידער אן׃ (יב) גאנץ
יהודה בראכטע נון ווידער
דען צעהנטען פאם גע-
טריידע, מאסט אונד עהל
אין דיא פאָרראהטסקאמ-
מערן׃ (יג) איך זעצטע
איבער דיא פאָרראטהס-
קאממערן דען פריסטער
שלמיה, דען שריפטגע-
לעהרטען צדוק אונד פאן
דען לעוויטען פדיה, אונד
איהנען צור זייטע חנן זאהן
זכור'ס, זאהן מתניה'ס;
וויל זיא פיר רעדליכע לייַ-
טע געהאלטען װאורדען:
איהנען לאג עס אָב דיא
אויסטהיילונג אונטער איהרען ברידערן צו מאכען׃ (יד) מעגע מיין גאטט מיר
דעסען אייַנגעדענק זיין, אונד מעגען מיינע פראָממע ווערקע, דיא איך צום
בעהופע

רש"י

והלוי' להעמיד' על משמרת' בעבודת' וכל ישראל היו מביאי' להם שם מתנותם: (יג) כי נאמני' היו לחלוק המתנות ביניה': העלמות

באור

והלוים להעמידם על משמרותם בעבודתם וכל ישראל היו מביאים להם שם מתנות (הכ"ל)׃ (יג) ואוצרה, מבנין הקל בפלם ואומדה, ויתכן היותו מבנין הפעיל, ואנ"פ שהיה לו לומר ואוצירה כמו אוצידה עיד (ירמיה מ"ו), הנה מצאנו כמוהו וידבקו (ד"ה י'), שמשפטו וידביקו׃ ואמרנו זה בעבור שהוא יוצא בעניינו, כי פירוש ואוצרה שמתי אוצרים ופקידים על האוצרות (רש"ן מלך)׃ (יד) ובמשמרתיו, כעין
לשון

אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּבֵית אֱלֹהַי
וּבְמִשְׁמָרָיו׃ (טו) בַּיָּמִים הָהֵמָּה
רָאִיתִי בִיהוּדָה ׀ דֹרְכִים
גִּתּוֹת ׀ בַּשַּׁבָּת וּמְבִיאִים
הָעֲרֵמוֹת וְעֹמְסִים עַל־
הַחֲמֹרִים וְאַף־יַיִן עֲנָבִים
וּתְאֵנִים וְכָל־מַשָּׂא וּמְבִיאִים
יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וָאָעִיד
בְּיוֹם מִכְרָם צָיִד׃ (טז) וְהַצֹּרִים
יָשְׁבוּ בָהּ מְבִאִים דָּאג וְכָל־
מֶכֶר וּמוֹכְרִים בַּשַּׁבָּת לִבְנֵי
יְהוּדָה וּבִירוּשָׁלִָם׃ (יז)
וָאָרִיבָה אֵת חֹרֵי יְהוּדָה
וָאֹמְרָה לָהֶם מָה־הַדָּבָר

יתיר א' הרע

בעתופֿע דעם טעמפעל'ם
מיינעם גאטטעס אונד דעס-
סען דינסטפֿלעגע פֿערריכ-
טעט האבע, ניא אין פֿער-
געססענהייט קאממען!
(טו) צו דער זעלבען צייט
זאה איך אין יהודה אם
שבת קעלטער טרעטען,
גארבען האָלען, אונד אויף
עזעל אויפֿלאדען, זא אויך
וויין, טרויבען, פֿייגען, אונד
פֿערשידנע אנדרע לאסטען,
דיא מאן אם שבת-טאגע
נאך ירושלים פֿיהרטע ·
איך ווארנטע איממער,
וועני זיא אן איינעם זאלכען
טאג לעבענסמיטטעל פֿער-
קויפֿטען: (טז) אויך דיא
טיריער, דיא דאזעלבסט
וואהנטען, בראכטען פֿישע
אונד פֿערשידנע אנדרע
פֿיילשאַפֿטען, אונד פֿער-
קויפֿטען זאלכע אם שבת
דען קינדערן יהודה'ס אונד
אין ירושלים · (יז) איך גאב
דעסהאלב דען עדלען פֿאן
יהודה איינען פֿערוויז, אונד שפראך צו איהנען: וועלך

איינע

רש"י

(טו) הערמות · אלומות של תבואה: ואעיד · העידותי בהם שלא לעשות: וביו' מכרם ציד · ביו' שהיו מוכרים מזון וציד · ציד כמו ויתן להם צידה לדרך (בראשית מ"ה): (יז) והצורי' סוחרים של צור מביאים

דגים

באור

לשון והכהנים על משמרותם (דה"י ב' ז' ו'). והשם משמר כולל כל שרת שיש לשמור ולעשות בהשגחה בתקונו ובזמנו כפי שראוי וצריך לו · (טו) ציד, כמו צדה

בדרך

הָרָע הַזֶּה אֲשֶׁר־אַתֶּם עֹשִׂים
וּמְחַלְּלִים אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת׃
(יח) הֲלוֹא כֹה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם
וַיָּבֵא אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ אֵת כָּל־
הָרָעָה הַזֹּאת וְעַל הָעִיר
הַזֹּאת וְאַתֶּם מוֹסִיפִים חָרוֹן
עַל־יִשְׂרָאֵל לְחַלֵּל אֶת־
הַשַּׁבָּת׃ (יט) וַיְהִי כַּאֲשֶׁר
צָלְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם לִפְנֵי
הַשַּׁבָּת וָאֹמְרָה וַיִּסָּגְרוּ
הַדְּלָתוֹת וָאֹמְרָה אֲשֶׁר לֹא
יִפְתָּחוּם עַד אַחַר הַשַּׁבָּת
וּמִנְּעָרַי הֶעֱמַדְתִּי עַל־
השערים

איינע אבשייליכע זאכע איזט
דאז, וואס איהר טהוט,
דאס איהר דען שבת־טאג
ענטווייהעט! (יח) וואהר־
ליך, עבען זא האנדעלטען
איירע פֿארפֿאהרען, (ווארּ
איבער אונזער גאטט אלל
דאז אננגליק איבער אונס
אונד דיזע שטאדט געבראכט
האט? איהר ברינגט זיא
נון ווידער פֿאן נייען צאָרן
איבער ישראל הורך דיא
ענטווייהונג דעם שבת!
(יט) איממער נון זאבאלד
פֿאר איינגאנג דעם שבת
ביא טאהרע ירושלים'ס
איהרען אבענדשאטטען
ווארפֿען (ווען עס געגען
אבענד גינג), הים איך
דיא טהארע צו שליסען,
בעפֿאהל זיא ניכט עהער
אלס ביז נאך שבת ווידער
צו עפֿנען, אונד שטעללטע
אייניגע מיינער בורשע אן
דיא טאהרע, דאמיט קיינע
לאדונג

רש"י

דגים למכור: (יט) ויהי כאשר צללו · כאשר נטו הצללים של ערב שבת בשערים צויתי לסגור דלתות העיר שלא יפתחו עד לאחר שבת שלא יבואו הרוכלים בעיר למכור סחורתן

באור

צדך אברך (תהילים קל"ג, ט"ו) שענינו אוכל ומזון בכלל· (יט) צללו, פועל קל. ענינו כך כלומר שהעריב השמש וצללו שערי ירושלים (הכ"ל)· ורש"י פירש כאשר נטו

הַשְּׁעָרִים לֹא־יָבוֹא מַשָּׂא
בְּיוֹם הַשַּׁבָּת׃ (כ) וַיָּלִינוּ
הָרֹכְלִים וּמֹכְרֵי כָל־מִמְכָּר
מִחוּץ לִירוּשָׁלָ͏ִם פַּעַם וּשְׁתָּיִם׃
(כא) וָאָעִידָה בָהֶם וָאֹמְרָה
אֲלֵיהֶם מַדּוּעַ אַתֶּם לֵנִים
נֶגֶד הַחוֹמָה אִם־תִּשְׁנוּ יָד
אֶשְׁלַח בָּכֶם מִן־הָעֵת הַהִיא
לֹא־בָאוּ בַּשַּׁבָּת׃ (כב) וָאֹמְרָה
לַלְוִיִּם אֲשֶׁר יִהְיוּ מִטַּהֲרִים
וּבָאִים שֹׁמְרִים הַשְּׁעָרִים
לְקַדֵּשׁ אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת גַּם־
זֹאת זָכְרָה־לִּי אֱלֹהַי וְחוּסָה
עלי

לאדונג אם שבת־טאגע
הערייַן קאמנזען זאללטע·
(כ) דיא מארקטלייטע אונד
פֿערקייפֿער אללערלייא
וואארען איבערנאכטעטען
נון איין ביז צווייא מאל
גלייך פֿאר דער שטאדט
ירושלים; (כא) אבער איך
ווארנטע זיא דאפֿאר, אונד
שפראך צו איהנען: ווא־
רום איבערנאכטעט איהר
געגען דיא מויער? טהוט
איהר עס נאך איינמאל,
זא ווערדע איך געוואלט־
זאם געגען אייך פֿערפֿאה־
רען· זייט דיזער צייט נון
קאמען זיא ניכט מעהר אם
שבת; (כב) דען לעוויטען
אבער בעפֿאהל איך, זיך
צו רייניגען, אונד אם שבת
דיא וואכע אן דען טהארען
צו בעציהען, דאמיט ער
הייליג געהאלטען ווערדע·
אויך דיזעס דענקע מיר, א
מיין גאטט, אונד שאנע
מיינער

רש"י

סחורתן כדי שלא יחללו ישראל את השבת על ידיהם: (כ) וילינו· והיו לנים הרוכלי' והסוחרים ביום השבת מחוץ לירושלים פעם א' ושתי פעמים כדי שיבואו בני ישראל לפתוח השערים ולקנות מהם בשבת: (כא) ואמרה אליהם· התראתי באותם הרוכלי': אם

באור

גבו הגללים במערב· (כ) הרוכלים, תרגמתיו פה כפי המכוון כלשון הרגיל בשפת אשכנזי

עָלַי כְּרֹב חַסְדֶּךָ׃ (כג) גַּם ׀
בַּיָּמִים הָהֵם רָאִיתִי אֶת־
הַיְּהוּדִים הֹשִׁיבוּ נָשִׁים
אַשְׁדֳּדִיּוֹת עַמֳּנִיּוֹת
מוֹאֲבִיּוֹת׃ (כד) וּבְנֵיהֶם חֲצִי
מְדַבֵּר אַשְׁדּוֹדִית וְאֵינָם
מַכִּירִים לְדַבֵּר יְהוּדִית
וְכִלְשׁוֹן עַם וָעָם׃ (כה) וָאָרִיב
עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאַכֶּה מֵהֶם
אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם
בֵּאלֹהִים אִם־תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם
לִבְנֵיהֶם וְאִם־תִּשְׂאוּ
מִבְּנֹתֵיהֶם לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם׃ (כו)
הֲלוֹא עַל־אֵלֶּה חָטָא־שְׁלֹמֹה
מלך

מיינער נאך דיינער גראסען
גיטע! (כג) אויך זאה איך
דאמאלס, דאס יהודים ווי־
דער ווייבער אויס אשדוד,
עמון אונד מואב געעהליכט
האטטען, (כד) אונד דאס
איהרע קינדער צור העלפטע
אשדודית שפראכען, אונד
ניכט, וויא יעדעס פאלק
זיינע שפראכע, יידיש שפרע־
כען קאנטען. (כה) איך
האדערטע מיט איהנען,
פערוויינשטע זיא, שלוג איי־
ניגע פאן איהנען, רויפטע
זיא בייא דען האארען, אונד
בעשוואהר זיא בייא גאטט:
ווען איהר איירע טעכטער
איהרען זעהנען געבעט,
אדער פאן איהרען טעכ־
טערן פיר איירע זעהנע
אדער פיר אייך נעהמעט,
זא . . . (כו) דורך עבען
זאלכע פערבינדונגען האט
יא זאגאר שלמה דער קע־
ניג

רש"י

אם תשנו. אם תוסיפו לעשות פעם שנייה: מן העת. מן אותו יום והלאה לא באו ביום השבת: (כג) הושיבו נשים. אשר נשאו להם נשי' נכריות: (כד) חצי מדבר. הרבה מבניהם היו מדברים לשון אשדודי כאמותם: (כה) ואכה. נתתי להם מלקיות להלקותם כדי להוכיחם ולהזכירם: (כו) גם אותו החטיאו. כל שכן שתהיו חוטאי' ע"י

באור

אשכנזי. (כד) וכלשון עם ועם, לדעתי הכוונה שלא היו מכירים לדבר יהודית וכסגולת שאר עמים, שמדבר כל אחד בלשונו המיוחדת לו וכשמתורגם, ויש בזה פירושים אחרים אשר אינם מכוונים עם לשון הכתוב, ונדחקים הם במאוד. (כה) אם תתנו

מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל וּבַגּוֹיִם הָרַבִּים
לֹא־הָיָה מֶלֶךְ כָּמֹהוּ
וְאָהוּב לֵאלֹהָיו הָיָה וַיִּתְּנֵהוּ
אֱלֹהִים מֶלֶךְ עַל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
גַּם־אוֹתוֹ הֶחֱטִיאוּ הַנָּשִׁים
הַנָּכְרִיּוֹת׃ (כז) וְלָכֶם הֲנִשְׁמַע
לַעֲשֹׂת אֵת כָּל־הָרָעָה
הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת לִמְעֹל
בֵּאלֹהֵינוּ לְהֹשִׁיב נָשִׁים
נָכְרִיּוֹת׃ (כח) וּמִבְּנֵי יוֹיָדָע בֶּן־
אֶלְיָשִׁיב הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל חָתָן
לְסַנְבַלַּט הַחֹרֹנִי וָאַבְרִיחֵהוּ
מעלי

ניג פֿאן ישראל געזינדיגט, איין קעניג, וויא אונטער פֿילען פֿעלקערן קיין זאלכער וואר, איין ליבלינג זיינעס גאטטעס, דען גאטט זעלבסט צום קעניג איבער ישראל איינגעזעצט האט; אויך דיזען האבען דיא אויס־לענדישען פֿרויענציממער צור זינדע פֿערלייטעט:
(כז) איזט'ס אלזא פֿאן אייך וואָהל ערהערט, דיזע זא גראָסע איבעלטהאט צו בע־געהען, געגען אונזרען גאטט זיך זא צו פֿערגעהען, אונד אויסלענדישע פֿרויענצימ־מער צו הייראטהען? (כח) איינער פֿאן דען זעהנען יוידע'ס זאהן אלישיב'ס, דעם האָהען פריסטערס, וואר איין שוויגערזאָהן פֿאן דעם חרני סנבלט, אונד איך יאגטע איהן פֿאן מיר וועג.

רש"י

ע"י נשיהם נכריות וזהו שנאמר בסמוך ולכם הנשמע וגו' בתמיה כלומר שלמה מלך ישראל נמצא חוטא על ידי נשיו נכריות ואתם נשאתם נשים נכריות להיות חוטאין: (כח) ומבני יוידע חתן לסנבלט אחד מבני יוידע חתן לסנבלט צורר היהודים והברחתיהו מעלי למען לא יהיה רגיל בירושלים בשביל חתנו לראות את העיר ואת מוצאיה

באור

תתנו וגו', מקרא קצר הוא כדרך הכתוב בכמה מקומות להסתיר אחרית דבר, לפי שאינו מפורש מה שיעשה להם, וכבר העירו על זה המפרשים והמבארים במקומות אחרים

מעלי׃ (כט) זכרה להם אלהי
על גאלי הכהנה וברית
הכהנה והלוים׃ (ל) וטהרתים
מכל־נכר ואעמידה
משמרות לכהנים וללוים
איש במלאכתו׃ (לא) ולקרבן
העצים בעתים מזמנות
ולבכורים זכרה־לי אלהי
לטובה׃

וועג׳ (כט) (גאטט גע־
דענקע איהנען דער הער־
אבווירדיגונגען דעם פרי־
סטערטוהמס, אונד דעם
פריסטערליכען אונד לעווי־
טישען בונדעס)! (ל) זא
רייניגטע איך זיא פאן אל־
לעם פרעמדען, אונד
שטעללטע דיא עמטער
דער פריסטער אונד לעווי־
טען הער, יעדען אן זיין
געשעפט; (לא) וויא אויך
ואס דיא דארברינגונג דעם
האלצעס צו בעשטימטען
צייטען אונד דיא ערשט־
לינגע בעטראף׳ מיין גאטט
געדענקע עס מיר צום גו־
טען!

רש"י

מואליה ואת מואביה׃ (כט) זכרה להם׳ הטובה אשר עשו׃ (לא) בעתים׳ לעתים
היו כורתים עצים למערכה׃ ולבכורים׳ שהיו מביאים בכורים בפרק אחד לכל דבר
ודבר קבעתי זמנו׃

באור

אחרים׃ (כט) גאלי, מלשון ויגאלו מן הכהונה (עזרא ב׳ ס״ב), והוא בפלס תאמי
צביה (שיר השירים ד׳)׳ (לא) ולקרבן, הפעל בפסוק הקודם מוסך גם זה עמו׃

ס
כי
מ
ה
צי
לי
גע

מול
היו

מחרי
לצי